

ISSN: 1303-1279

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF ECONOMICS
AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt 17, Sayı 1 / MAYIS 2016

Volume 17, Number 1 / MAY 2016

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt/Vol. : 17

Sayı/No : 1

Yıl/Year : 2016

ISSN 1303-1279

Sahibi (Publisher)

C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına
Dekan Prof. Dr. Mahmut KARTAL

Editör (Editor)

Doç. Dr. M. Mustafa KISAKÜREK

Editör Yardımcısı (Associate Editor)

Yrd. Doç. Dr. Merve TUNCAY
Arş. Gör. Dr. Yunus Emre BİROL

Sekreteryaya (Secretariat)

Yrd. Doç. Dr. Merve TUNCAY
Arş. Gör. Dr. Yunus Emre BİROL
Arş. Gör. Dr. Seval ELDEN ÜRGÜP
Arş. Gör. Halil İbrahim KAYA
Arş. Gör. Neslihan ARSLAN

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Halis ÇETİN
Prof. Dr. Nagehan Talat ARSLAN
Prof. Dr. Nazım ÖZTÜRK
Prof. Dr. Adnan MAHİROĞULLARI
Prof. Dr. Ziya Gökalg GÖKTOLGA

İrtibat (Contact)

C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı
58140 Kampüs SİVAS
Tel: 0346 2191010-1710 Fax: 0346 2191202
E-mail: iibfdergi@cumhuriyet.edu.tr
Web sayfası: <http://iibfdergi.cumhuriyet.edu.tr>

İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi yılda iki kez (Mayıs-Kasım) yayınlanır. Gönderilen makaleler en az iki hakem tarafından değerlendirilir. Dergide yayınlanan yazıların sorumluluğu yazara aittir.

Bu dergi ASOS, EBSCO ve TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanına dâhildir.

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Yönetim Biliminde Sosyo-Kültürel Bağlamın Önemi <i>The Importance of Socio-Cultural Context in Management Science</i> <i>Umut Dağıstan</i>	1
Sağlık Çalışanlarının Sağlık Turizmi Farkındalığı Üzerine Bir Araştırma: Ahi Evran Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi Çalışanları Örneği <i>A Research on Health Care Worker's Awareness of Health Tourism: Example of Ahi Evran University Education and Research Hospital Workers</i> <i>Neşe Acar ve Ayşegül Turan</i>	17
Muhasebe Meslek Mensuplarının Bağımsız Denetçilik Mesleği Hakkındaki Düşünceleri: Van İlinde Bir Araştırma <i>The Thoughts of Accounting Occupation Members About Independent Auditing Occupation: A Research in Province of Van</i> <i>Mehmet Demir, Hatice Çiçekay, Öznur Arslan ve Ebuzer Arslan</i>	37
Ekonomik Büyümede Kadın İstihdamının Rolü? Yakınsama Temelli Kanıtlar <i>Role of Women's Employment in Economic Growth? Evidence with Convergence Analysis</i> <i>Haktan Sevinç, Eda Bozkurt ve Demet Eroğlu Sevinç</i>	57
Türkiye'de Kamu Yönetiminin Hak Arama Kurumları Yoluyla Denetimi <i>The Control of Turkish Public Administration Via the Institutions for Claiming Rights</i> <i>Şükrü Mert Karacı ve Bilgi Küçükcan</i>	71
Uluslararası Güç Dengesi ve İki Kutupluluk Arasındaki İlişki <i>The Relationship Between International Balance of Power and Bipolar System</i> <i>Aydın Aydın ve Emir Bakıncak</i>	95
Sivas İli İşletmelerinin Web Sitelerinin Etkinliğinin Değerlendirilmesine İlişkin Bir Araştırma <i>A Research on the Evaluation of the Effectiveness of Websites in City of Sivas Local Firms</i> <i>Ali Rıza İnce, Mehmet Arıkök ve Yusuf Taş</i>	113
Uluslararası Turizm Talebinin Eşbütünleşme Analizi: Antalya için Panel ARDL Yaklaşımı <i>Cointegration Analysis of International Tourism Demand: A Panel ARDL Approach to Antalya Case</i> <i>Sabriye Güven ve Mehmet Mert</i>	133

- Dış Ticaret Yapan Firmaların Finansal Risk Yönetiminde Türev Ürünleri Kullanım Düzeylerinin İncelenmesi: Kayseri İli Örneği
Investigation of Derivative Use Level in the Financial Risk Management of Foreign Trade Firms: The Example of the City Kayseri
Derviş Boztosun, Semra Aksoylu, Fatih Altunışık, Emre Hayri Baraz ve Barış Aksoy 153
- Gelir Düzeyinin Hayat Kalitesi ve Memnuniyetine Etkisi: Sivas İlinde Amprik Bir Uygulama
The Effect of Income on Quality of Life and Life Satisfaction: An Empirical Application in the Province of Sivas
Yalçın Karagöz, Adem Doğan ve Selma Koçyiğit 169
- Değişimin Kuramlaştırılması: İş Derneklerinin Alanlarındaki Kurumsal Dönüşüme Müdahalesi
Theorizing Change: The Intervention of Business Associations in the Institutional Transformation of Their Field
Şükran Gölbaşı 187
- Liderlik Stilleri ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkide İş Tatmininin Aracılık Etkisi: Akademisyenler Üzerine Bir Çalışma
The Mediating Effect of Job Satisfaction on the Relationship Between Leadership Styles and Organizational Commitment: A Study of Academicians
İlhami Yücel ve İsmail Akgül 209
- Öğrenme Eğilimi-İşletme Performansı İlişkisi: İnovasyon Stratejisi ve Formel Yapının Rolü
The Relationship between Learning Orientation-Business Performance: The Role of Innovation Strategy and Formal Structure
Özlem Yaşar Uğurlu, Mehmet Tekinkuş ve Sibel Ayas 227
- Yaşlı Bakımı İşinin Psiko-Sosyal Riski: Kurumsal Yaşlı Bakımında Çalışanların Stres Nedenlerinin, Tükenmişlik ve İş Tatmini Düzeylerinin Değerlendirilmesi
Psycho-social Risk of Elderly Care Job: Assessment of Stress Resources, Burnout and Work Satisfaction Levels of Workers at Institutional Elderly Care
Emine Özmete 243
- 2008-2014 Yılları Arasında BIST'te Haftanın Günü Etkisi
The Effect of the Week's Day on ISE between 2008 and 2014
Şule Yiğiter ve Salim Sercan Sarı 287
- Yöneticilerin ve Çalışanların Bakış Açısıyla Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllülerin Motivasyonları
Motivations of Volunteers in Non-Governmental Organizations from Perspectives of Managers and Employees
Köksal Büyüç, Mahmut Sami İşlek, Muhammet Nurullah Çakmak ve 303

Muhammet Ali Tiltay

Öğrencilerin Başarılarına Etki Eden Faktörlerin Logistik Regresyon Analizi
ile Belirlenmesi: Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Örneği

***Determining the Factors Affect the Success of the Students by Using
Logistic Regression Analysis: The Case of Cumhuriyet University, Faculty
of Economics and Administrative Sciences***

Hüdaverdi Bircan ve Şebnem Zorlutuna

325

Bir Kamu Yönetimi Sorunsalı Olarak Terör Kaynaklı Krizlerin Yönetimi:
Türkiye-ABD Karşılaştırması

***Management of Terror Based Crises as a Public Management Question: A
Comparison of Turkey and the USA***

Abdullah Yılmaz ve Burcu Akdeniz

343

BU SAYIDAKİ MAKALELERİ DEĞERLENDİREN HAKEM KURULU*

PROFESÖRLER

Fatih KARCIOĞLU
Kürşat YALÇINER
Mustafa ÖKMEN
Said KINGİR
Yavuz DEMİREL

Atatürk Ü.
Gazi Ü.
Celal Bayar Ü.
Bartın Ü.
Kastamonu Ü.

YRD. DOÇENTLER

Abdulhamit EŞ
Ayhan DEVER
Aysun ÇETİN
Bülent AKYÜZ
Derya Fatma BIÇER
Enis Baha BIÇER
Funda KEMAHLI
K.Caner DOĞAN
Meral ÖZTÜRK
Merve TUNCAY
Nurettin İBRAHİMOĞLU
S.Alpagut ŞENEL
Selahattin YAVUZ
Tuğba ÖZBÖLÜK
Yasin KELEŞ
Yavuz BOZKURT

Abant İzzet Baysal Ü.
Ordu Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Ü.
Çanakkale Onsekiz Mart Ü.
Cumhuriyet Ü.
Cumhuriyet Ü.
Erzincan Ü.
Gümüşhane Ü.
Cumhuriyet Ü.
Cumhuriyet Ü.
Gaziantep Ü.
Cumhuriyet Ü.
Erzincan Ü.
Bozok Ü.
Ondokuz Mayıs Ü.
Dumlupınar Ü.

DOÇENTLER

Ali AYATA
Aydın KAYABAŞI
Burhan KILIÇ
Duygu KIZILDAĞ
Ömer İSKENDEROĞLU
Hasan GÜL
M.Akif ARVAS
M.Ali ALAN
M. Mustafa KISAKÜREK
M.Sadık ÖNCÜL
Muammer MESCİ
Necmettin CİHANGİROĞLU
Özgür SARI
Sabri AZGÜN
Suphi ASLANOĞLU
Yalçın KARAGÖZ

Bilecik Şeyh Edebali Ü.
Dumlupınar Ü.
Muğla Sıtkı Koçman Ü.
Afyon Kocatepe Ü.
Niğde Ü.
Ondokuz Mayıs Ü.
Yüzüncü Yıl Ü.
Cumhuriyet Ü.
Cumhuriyet Ü.
Cumhuriyet Ü.
Düzce Ü.
Gülhane Askeri Tıp A.
Aksaray Ü.
Atatürk Ü.
Kırıkkale Ü.
Cumhuriyet Ü.

---

* Alfabetik olarak sıralanmıştır.

YÖNETİM BİLİMİNDE SOSYO-KÜLTÜREL BAĞLAMIN ÖNEMİ

Umut DAĞISTAN*

Özet

Kültür olgusu ve çalışmaları uzun bir süredir disiplinler arası çalışmaların ortak noktası olma konumunun yanında, alandaki çalışmaların giderek artması sonucunda başlı başına ayrı bir şemsiye disiplin haline gelmiştir. İşletme yönetimi yazınında özellikle 1980'li yıllardan sonra örgüt kültürü kavramı ve bu kavramın ima ettiklerinin, örgütsel davranış ve performans üzerindeki etkisi popüler hale gelse de, kültür çalışmaları başta sosyoloji olmak üzere birçok sosyal bilim dalında 20. Yüzyıla damgasını vurmuştur. İşletme yönetimi alanında kültüre yaklaşım, siyasi ve ekonomik olduğu kadar epistemolojik bir temele de dayanmaktadır. Bu tartışma daha genel anlamıyla evrensel- yerel ya da pozitivist-eleştirel yaklaşımlar arasındaki sürgit mücadelenin tezahürüdür. Ama bugün gelinen noktada kültürel bağlamın işletme yönetimi alanındaki önemi göz ardı edilemeyecek bir biçimde artmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Bağlam, Yönetim, Evrensel

The Importance of Socio-Cultural Context in Management Science

Abstract

Culture phenomenon and studies are the common point of interdisciplinary studies for a long time, and also as a result of increasing works, culture itself becomes a separate discipline. Especially after the 1980s, the effect of the notion of organizational culture and it's hints to organizational behavior and performance becoming popular, though, culture studies were very important for social sciences especially sociology at 20th century. Culture approach bases on political and economic and also epistemological view in the field of business management. In general this is the debate of universal and local or positivist and critical views. Today at this point, cultural context is becoming more and more important in the field of business management.

Keywords: Culture, Context, Management, Universal

---

* Akdeniz Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Antalya, umutdagistan@yahoo.com.

GİRİŞ

Küreselleşmenin sadece yaşanmakla kalmadığı, aynı zamanda küreselleşmenin “yaşamak zorunda olduğu” yönündeki vulgar algıya ve her yerde insanın karşısına çıkan “evrensellik” vurgusuna rağmen son yirmi yılda girerek artan bir ilgiyle “kültürel bağlam” çalışmalarının yapıyor olması tuhaf bir paradoks gibi görünebilir. Ama bu olgunun bir sonuç olduğunu kabul edip, arkasındaki nedenlere odaklanıldığında resim bir nebze de olsa netleşmekte, ilginin nedeni anlaşılacaktır. Her şeyden önce kültürel çeşitliliğin ve bu çeşitliliğin doğurduğu sonuçların farkında olmak, yönetim bilimi açısından sadece başarılı olma yolunda değil, aynı zamanda çoğu durumda bir işletmenin varlığını devam ettirmesi açısından da hayati bir öneme sahiptir.

1980’li yıllardan itibaren örgüt çalışmalarında kültür olgusunun önemi artmıştır. Küreselleşmeyle birlikte hızla değişen dünyada, farklı kültürlerin birbirleriyle etkileşime girmeleri, rekabetteki artış ve uluslararası firmaların yatırımlarının çoğalması, bu firmaların yatırım yaptıkları kültür hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak istemeleri sonucunu doğurmuştur. Bu firmalar açısından sadece mal ve hizmet götürdükleri insanlar değil, aynı zamanda istihdam ettikleri çalışanları da bambaşka bir kültürden gelmektedir. Ekonomik başarı için içinde çalıştıkları bu yabancı kültürün tanınması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Elbette bu tanıma ya da yeni ve görece karmaşık hedef kitlenin bilinmesi ihtiyacı, yönetim çalışmaları alanında da karşılığını bulmakta gecikmemiştir. Pazarı oluşturan farklı kültürleri anlamak, bu kültür içinde yetişmiş iş arkadaşlarıyla aynı hedef doğrultusunda birlikte çalışmak konusunda alanda birçok çalışma yapılmıştır.

Yönetim kavramı, esas olarak toplumsal bir varlık olan insan ilişkilerine odaklanır. Beşeri faktör yönetimin en önemli unsurudur. İnsanın bir araştırmanın öznesi veya konusu olması durumunda da onu kendi bağlamından ya da kültüründen ayırarak değerlendirmek önümüze gerçekçi bir resim çıkarmayacaktır.

Küreselleşmenin önümüze koyduğu en büyük gerçeklik, yaşadığımız çağda hiçbir toplumun kendisini dünyanın geri kalanından soyutlayarak, kendi yarattığı kültür ikliminde değişmeden kalamayacağıdır. Ama bu yakınlaşma ve görece iç içe geçme, bir tür savunma mekanizması gibi kendi karşıtını da doğurmuş ve insanların dâhil olduğu mikro kültürel yapılar daha çok gün yüzüne çıkmıştır.

Bu çalışmada öncelikli olarak kültür olgusu, onun kavramsal genişliği irdelenecek, ardından emik ve etik yaklaşımlar arasındaki epistemolojik ayrıma değinildikten sonra yönetim çalışmalarındaki sosyo-kültürel bağlamın önemi üzerinde durulacaktır. Elbette bu mütevazı çalışma kültür gibi son derece geniş ve kapsamlı bir olguyu her yönüyle anlatma iddiasında olamaz. Çalışma kısıtlarının bilincinde, alçakgönüllü bir çerçeveye denemesinden ibarettir.

I. KÜLTÜR OLGUSU

Kültür terimi günlük konuşmada çok kullanılan bir sözcük olsa da, hangi anlamda kullanıldığı her zaman açık değildir. Diğer benzer terimler gibi “kültür” de hangi bağlamda kimin tarafından kullanıldığına bağlı olarak çok anlamlı bir kavramı ifade eder (Kartarı, 2014; 28). Herkesin üzerinde mutabık olduğu bir kültür tanımı yoktur. Krober ve Kluckhohn (1952), kültürün farklı disiplinlerde 160’tan fazla tanımını yapmıştır. Kültürün tanımlanmasında çok farklı görüşler ve yaklaşımlar mevcuttur. Ama hepsinin ortak bir noktası vardır, o da kültürün her şeyi içeren geniş bir yapısı olduğudur (Aktaran: Kağıtçıbaşı, 2007; 36). Kültür, farklı insani ve sosyal bilimlerin ilgi alanına giren ortak bir araştırma konusudur. Kültür kavramının *bakmak*, *yetiştirmek* anlamında Latince *colera* ya da *culture* kelimesinden geldiği kabul edilmektedir. Antropolojide bütüncül bir yaklaşımla yapılmış ve çağdaş kültür tanımları üzerinde de en etkili kültür tanımlarından biri olarak kabul edilen Tylor’un (1971) kültür tanımı şöyledir: *Kültür (uygarlık), toplumun bir üyesi olarak insanoğlunun kazandığı bilgi, sanat, ahlak, gelenekler ve benzeri diğer yetenek ve alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütündür* (Aktaran: Şişman, 2011; 2). Buradan hareketle kültürün birikimli bir toplamdan oluşan ve sürekli üstüne yeni bir tuğla eklenen, hiç bitmeyen bir yapı olduğu ve sürekli kendisini güncellediği söylenebilir. Bu dinamik sürecin ve gelişmenin temelinde de insan ve onun biçimlendirdiği toplumsal yapı vardır.

Kültür kavramı ilk olarak antropologlar tarafından tarih içinde gelişim kaydeden toplumların ritüellerini, örf ve adetlerini tanımlamak için kullanılmıştır (Schein, 2004; 7). Antropologlar karşılaştıkları yeni uygarlıkları sınıflandırırken, onlara ait bütün gelenekleri ve ayinleri kapsayacak bir tanıma ihtiyaç duymuşlardır.

Gelles ve Levine (1995), her kültür için inançlar, değerler, normlar, semboller, dil ve teknoloji gibi ortak öğeler olduğundan söz eder. İnançlar; dünyanın nasıl işlediğine dair bir kültürün insanları tarafından paylaşılan ortak görüşlerdir. Bunlar geçmişin yorumlanmasına, şimdinin açıklanmasına ve geleceğin kestirilmesine yarar. Değerler; inançlar neyin ne olduğunu açıklarken, değerler ise bir bakıma neyin ne olması gerektiğini açıklar. Başka bir deyişle değerler, neyin doğru ve neyin yanlış, neyin iyi ve neyin kötü olduğunu belirleyen ölçütlerdir. Normlar; insanların nasıl davranması gerektiğini tanımlayan ve değerlere göre oluşan yazılı olmayan kurallar veya standartlardır. Semboller; insanlar için herhangi bir anlam ifade eden eylem, davranış, işaret, renk ve nesne olabilir. Semboller bir kültür içinde en kapsamlı olan öğelerdir. Teknoloji ise bir kültürün gözle görülen maddi boyutunu oluşturur. Teknoloji bir kültür için belirli bir fiziksel, psikolojik ve sosyal çevre oluşturmaktadır (Aktaran: Şişman, 2011; 3-5). Her kültür kendi değerlerini seçip, normlarını oluşturduktan sonra, aynı geçmişi tasarladığı gibi bir gelecek kurgusu da oluşturur ve bunu da bünyesindeki kurumlar aracılığıyla üyelerin içselleştirmesini sağlar.

Bauman'a (1999: 158) göre kültür, bir düzen yaratmak ve onu korumak, düzeni bozan ve bu düzen açısından kaos görünen her şeyle mücadele etmektir. Kültür, doğa düzeninin karşısına yapay, tasarlanmış bir düzen koyma ya da ekleme işidir. İnsanoğlu bu yapay düzeni sadece kurmakla kalmaz, aynı zamanda ona bir değer de atfeder.

Hofstede kültürü; bir grup insanı diğerlerinden ayıran zihinsel bir programlama olarak tanımlamaktadır. Hofstede, zihinsel programlama dediği sürecin, kişinin yetiştiği ve yaşam deneyimlerini elde ettiği sosyal çevrelerde belirlendiğini söylemektedir. Bu ucu açık süreç aileden başlamakta, okulda ve arkadaş gruplarında, çalışma ortamında ve içinde yaşanılan toplumda devam etmektedir. Hofstede'e göre kültür, öğrenilen bir olgudur ve genlerden değil, sosyal ortamdan kaynaklanmaktadır (Hofstede, 2001:2-4). Ortaya çıkan bu kültürel farklılıklar da her alanda kendini göstermektedir. İnsan içinde yaşadığı kültürün değerleri, tutumları, gelenek ve görenekleriyle çevrili bir şekilde yaşamaktadır. Yaptığı seçimler, aldığı kararlar, davranış biçimleri elbet soluduğu kültürel iklimden etkilenecektir. Küreselleşme bir yandan farklı kültürler arasında ticari işbirliği imkânları sağlarken, diğer yandan bu farklı kültürlerle işbirliği noktasında birçok sorunu da beraberinde getirmektedir.

Shein'e (2004: 134) göre ise kültür; bir örgüte uyum sağlamak için gereken oyununun kurallarıdır. Eğer oyunun içinde olunmak isteniyorsa, bu kurallara uymak zorunluluğu vardır. Tanımlama katı görünse de, burada en azından uzun vadede bir etkileşim olduğunu da söylemek gerekir. Bütün bu kültür tanımlarının ortak özelliği, hepsinin paylaşılan bir değerler sisteminden bahsetmesidir. Kültür bir anlamda içinde yaşayan insanlara bir paradigma sunar. İnsanlar bu paradigmanın içine doğarlar ve orada düşünüp, eyleme geçerler. Ona karşı çıkarken bile o paradigmadan bağımsız değillerdir.

Yirminci yüzyılda psikolojinin en çok üstünde durduğu konu, davranışın evrensel kurallarını geliştirmek olmuştur. Bu amaç doğrultusunda da, yirminci yüzyılın başlarında pozitivist bir bilim felsefesine sahip fiziksel bilim modeli benimsenmiştir. Bu da beraberinde etkisi incelenmeyen değişkenleri kontrol etmek için davranışı doğal ortamından ayıran metodolojik bir yaklaşım getirmiştir. Bu metodolojiyi sorgulamak ise yarım yüzyıldan fazla bir zaman almıştır. Psikolojik kuram ve bilginin zamana ve mekana bağlı olabileceği ve kültürel görecelik yaklaşımları 1970'li yıllardan sonra psikoloji disiplininin içine girmiştir. Hala birçok çalışmada kalıtıma, çevreden çok daha fazla önem atfedilmektedir. (Kağıtçıbaşı, 1990:27).

Bunun temelinde kısaca iki nedeni olduğu söylenebilir. İlki bütün bilimlerde var olan tek bir büyük teoriye ulaşma arzusu. Her şeyi saran, tek ve kuşatıcı bir teorinin başlangıç durağı elbet evrensel olmak zorundadır. İkincisi, kuralların her coğrafyada ve zamanda geçerli olduğu çıkış noktasının doğurduğu pragmatik kolaylık. Böyle bir yaklaşım, bir yerde başarılı bir sonuç elde edildiği zaman,

bunun başka bir yere kolayca uygulanabileceği görüşünü doğurur. Bu da görünüşte ya da ilk aşamada uygulayıcının işini oldukça kolaylaştıran bir çıkış noktasıdır. Elbette sanat yapıtlarına baktığımız zaman, insanın farklı kültürler ve coğrafyalarda, hatta farklı zamanlarda bile ortak birçok yönü olduğu, bezer birçok duyguyu paylaştığı görülmektedir. Sanat yapıtları bize farklı bir kültürü anlattığı kadar, aynı zamanda hiç tanımadığımız insanların bize ne kadar benzediklerini de gösterir. Ama iyi sanat yapıtları bunu yaparken insanların içinde yaşadıkları kültürel iklimi sadece arkada yer alan bir fon olarak kullanmaz, insanların o iklimden nasıl etkilendiklerini ya da etkilenmek zorunda kaldıklarını, ondan ne fayda görüp, ona karşı ne mücadeleler verdiklerini de anlatır.

II. EMİK VE ETİK YAKLAŞIM

Tam burada evrensel ve yerel olan arasındaki epistemolojik ayrıma bakmak yerinde olacaktır. Devlet adlı esrinde Platon (2008), genele, evrensel olana ampirik yoldan ulaşamayacağını, onun ancak zihinsel olarak tasarlanabileceğini ileri sürer. Platon için evrensel olan *idea*'dır. Zihinseldir. Gerçek dünyada karşılığı yoktur. Bir anlamda Batı medeniyeti açısından evrenselin çıkış noktası düşünsel olsa da, aydınlanmayla doruğa çıkan bir şekilde hep evrenselin peşinden koşulmuştur. Bir *idea* olan 'evrensel' Weber'in kullandığı anlamda *sekülerleşmiştir*. Bir hedef olmuştur. İdealleştirilen bu paradigmanın öngördüğü modelin ise küresel bazda kabul edilmesi beklenmiştir. Aydınlanmayla birlikte evrensellik mitosunu, pragmatik bir işlev de üstlenmiş, feodaliteye karşı verilen mücadelede bireyin hak ve özgürlüklerinin savunulması noktasında teorik bir çıkış noktası oluşturmuştur. Evrensellik mitosunun altında siyaseten dünyayı rasyonel olarak tasarlama ve adilce yönetme vaadi olsa da, bir tahakkümün kırılması, başka bir tahakkümün oluşmasına engel olmamıştır.

Evrensel görüşün, ya da Batı'da ortaya çıkan evrensellik mitosunun arkasında felsefe kadar ekonomik ve siyasal nedenler olduğunu da görmek gerekir. Kavramı ve kuramı ihraç eden kültür, bir anlamda kendi otoritesini de ortaya koymuş olur. Kavramlar oynanan oyunun kurallarıdır. Kuralı yazdığımız ölçüde kazanma şansımız da artar.

Kültürlerarası psikolojinin yıllardır kafa yorduğu evrensel - yerel ayrımı, küreselleşme modasının da yoğun etkisiyle giderek işletmecilik araştırmalarına ve yazınına yoğun bir biçimde girmeye başlamıştır. Kimi araştırmacı - yazarlara göre evrensel ulaşma çabası hiç bir nedenle engellenemez. Evrenselin tanımı da Batı kültürü tarafından yapılmıştır. Evrensel, çağdaş (modern) sözcüğüyle eş anlamlı görülmektedir. Böylece evrensel karşı çıkmak çağdaşlığa karşı çıkmak olacağına göre pek akıllıca bir davranış olarak görülmemektedir (Sargut, 1994: 324).

Burrell ve Morgan'a göre (1979), pozitivist, determinist ve etik yaklaşımı benimseyen araştırmacılar, sosyal bilimlerini nesnel olarak ele alıp kültürü örgütün

sahip olduğu bir değişken olarak kabul ederler. Anti-pozitivizmi ve emik yaklaşımı benimseyen ve kültürü bir örgütlenme süreci olarak gören araştırmacılar ise ideografik yaklaşımı kullanırlar.

Sargut'a (1996: 3-4) göre; emik yaklaşımlar belirli bir kültür üzerinde odaklanmıştır, etik yaklaşım ise aynı anda kültürlerin tümünü ya da birçoğunu ele alan sistematik ve karşılaştırmalı bir tavrıdır. Bir araştırmada emik yaklaşım kullanıldığı zaman araştırılan olguya o ülkede yaşayan insanların gözüyle bakılır, yani kültüre dışarıdan değil, o kültürün içinden yaklaşılır. O kültürü yaşayan kişilerin kendi değer yargılarıyla değerlendirme yapılır. Etik yaklaşımı kullanan araştırmacı ise evrensel doğrulardan ve ilkelerden yola çıktığını düşünerek, gözlemini ve ulaştığı sonuçları kendi kültürel geçmişi üzerinden yorumlar. Yine buradaki en büyük darboğaz, birçok Batılı ve yerel araştırmacının evrensel saydıkları yönetim ve örgütlenme kuramlarını ya da bir diğer deyişle belirli kültürlerin emiklerini, farklılıklar içeren diğer kültürel bağlamlara uyguladıkları gerçeğidir. Smith and Bond'a (1994) göre bir kültürde üretilen bir kavramın, başka bir kültürde geçerliliğinin dayatılmasına zorlama etik ya da düzmece etik de (Triandis, 1973) denilmektedir (Aktaran: Sargut, 2001: 86). Özen'e (1996: 2) göre, düzmece etik yaklaşımı antropolojideki etik yaklaşım kavramından türetilmiştir.

Her özne, kendi kültürünün bir anlamda sözcüsüdür ve dünyaya kendi kültürel penceresinden bakar. Böyle olunca da yeni bir kültürü yorumlamak isteyen yabancı kaçınılmaz bir şekilde önce kendi kavramlarıyla düşünür. Yabancı kültüre ait birçok değer yargısını garipser, ya da kavramsal olarak onu dönüştürme eğilimi içine girer.

Bauman'a (2001: 36) göre, kendisine modernlik adını veren Batı uygarlığının yerel hukuku, Batı'nın dünyanın geri kalan bütün bölgelerini sıkıp suyunu çıkardığı evrensel sarmalama sayesinde *evrensel* olarak tanımlanabiliyor ve kendisini evrensel hissedebiliyor. Batı'nın *kendi* uygarlıklarını uygarlığın *kendisi*, *kendi* tarihlerini tarihin *kendisi* ve *kendi* bilgilerini bilginin *kendisi* olarak yansıtmasını sağlayan şey, bunların tahakkümlerinin küreselliğidir. Bauman'ın kastettiği evrensellik Platon'dan başlayan *idea'nın*, zihinsel sürecin, ekonomik ve siyasi izdüşümüdür ve burada kastedilen evrenselliğin elbette ahlakla bir ilgisi yoktur.

III. YÖNETİM ÇALIŞMALARI VE SOSYO KÜLTÜREL BAĞLAM

Bir ülkeden küçük bir işletmeye kadar, insanların oluşturduğu, içinde yaşadıkları her türlü organizasyonun kendisini idame ettirebilmesi için kendi kültürünü yaratması, bu yaratılan kültüre ise üyelerin aidiyetle bağlı olmaları beklenir. Ama kültür manipüle edilebilen bir olgu değildir ve yukarıda da belirtildiği gibi birçok değişkenin bileşiminden oluşur. Bir işletmenin kültürü söz

konusu olduğunda ise onu içinde yer aldığı şemsiye kültürden (ulusal kültür), onun değerler ve inançlar sisteminden ayrı düşünmek oldukça güçtür.

Sosyal değerler, yüksek oranda toplumsal davranışları etkileyebilme potansiyeline sahiptirler. Yapılan çok sayıda araştırmanın ortak amacı bu potansiyeli ortaya çıkarıp, onun yapabileceklerini ortaya koymaktır. Özellikle kültürlerarası araştırmalarda, sosyal değerler ile refah, sosyoekonomik yapı, yolsuzluk, rüşvet, şiddet, suç oranları, siyasal rejim, oy verme, demokratikleşme, örgütsel yapılar, liderlik tarzı ve verimlilik gibi çeşitli değişkenler arasında ilişki saptanmıştır (Hofstede, 2001; Trompenaars ve Hampden-Turner, 1995; Schwartz, 1999.). Bu açıdan bakıldığında ticari bir faaliyet sürdürmekte olan bir işletmenin, içinde yaşadığı toplumun değerlerinden bağımsız bir şekilde iş yapması oldukça zordur.

Kültürel değerlerle ilgili çalışmalar yapan araştırmacılardan en çok bilineni ve bir anlamda alanı en çok etkileyen kişi Geert Hofstede'dir. Burada Eco'nun (1993: 37-38), holografi kavramını ele alınışı hatırlanabilir. Holografi, bakışınızın yönünü değiştirdiğinizde, nesnenin "perspektif arkası" yanlarını da görebileceğiniz bir tür üç boyutlu resimdir. Hareket ettiğinizde daha önce hiç görmediğiniz ama orada var olan noktaları da görürsünüz. Hofstede bir anlamda kültür konusunda var olan ama daha önce görülmemiş birçok noktaya ışık tutmuş, çoğu ardıl çalışmanın bakış açısını değiştirmiştir. Bugün kendisine getirilen birçok ufuk açıcı eleştiriye rağmen ona atıf yapmadan kültür konusunu işlemek oldukça güçtür.

Hofstede yapmış olduğu çalışmalarda aynı şirket bünyesinde farklı ülkelerde-kültürlerde çalışanların karşılaşılan sorunlara farklı çözümler ve yaklaşımlar getirdiklerini göstermiş, kültürün çalışanlar üzerindeki etkisinin, çalışılan pozisyon, cinsiyet, yaş, ırk gibi değişkenlerden daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Hofstede, kültür ile insan ilişkisini Şekil 1'deki gibi göstermiştir. Piramidin en altında evrensel ve kalıtsal özellikleri taşıyan insan doğası yer almaktadır. Kültür hemen onun üstündedir, gruba özgüdür, onu diğer topluluklardan ayırır ve en önemlisi öğrenilebilen bir olgudur. Piramidin en üstünde ise kişilik yer alır ve kişiye özgü, kalıtsal ve öğrenilebilir davranışlardan oluşur (Hofstede vd, 2010:6-7).

Şekil 1:Kültür Katmanları

Kaynak: Hofstede, G., Hofstede G. J. ve Minkov M. (2010), Cultures And Organizations, New York: McGraw Hill Book Company.

Hofstede'in (2001), farklı kültürler üzerine yaptığı çalışmasına göre kültürler arasında farklılıkları ortaya koyan beş boyut vardır.

- Güç Mesafesi
- Belirsizlikten Kaçınma
- Bireysellik ve Kolektivizm
- Dişilik-Erillik
- Kısa-Uzun Dönem Yönelim

Güç Mesafesi; Hofstede (2001:80-82) her toplumda az ya da çok sosyal eşitsizlikler olduğunu vurgular. Bu eşitsizlikler o toplum içinde bazı birey veya grupları daha güçlü ve diğerleri üzerinde egemen kılar. Bu durum irili ufaklı birçok örgütte gözlenmektedir. Güç mesafesinin düşük olduğu toplumlarda bireyler arasındaki ilişkilerde eşitsizlik düşük düzeyde, güç mesafesinin yüksek olduğu toplumlarda ise bireyler arası ilişkilerde eşitsizlik fazla ve bağımlı ilişki sayısı çoktur. Hofstede (2001: 81), bütün kültürlerde eşitsizlik olduğunu ama bunun derecesinin bir diğerine göre değiştiğini, "Bütün toplumlarda eşitsizlik vardır, ama bazı toplumlar diğerlerine göre daha eşitsizdir,"¹ diyerek özetlemiştir.

Belirsizlikten Kaçınma; bu boyutta bir kültür içinde yer alan bireylerin, ne ölçüde belirsiz durumlardan kaçındıkları gösterilmektedir. Bazı kültürlerde insanlar belirsizlikten ve bilinmeyenden korkarken, bazı kültürde bunun tam tersi söz konusudur. Belirsizlikten kaçınan kültürler değişimden ve yenilikten görece daha fazla korkarlar ve otoriteye ve formal kurallara daha bağlıdırlar. Diğer yandan belirsizlikten rahatsız olmayan kültürlerde insanlar, yeniliğe ve değişime daha açıktırlar ve riskleri almaktan kaçınmazlar (Hofstede, 2001:146).

Bireysellik- Kolektivizm boyutu; Hofstede'in bu beş boyutunun içinde kültürleri birbirinden ayırma noktasında en karakteristik olanıdır. Zira bireyci ve kolektif toplum ayrımı kültürel farklar konusunda en net resmi ortaya koymakla birlikte en çok atıf yapılan boyuttur da. Kağıtçıbaşı'na (1990:21) göre, bireysellik ve kolektivizm boyutuna ilginin artmasındaki en önemli neden, ilk defa “Doğu”ya gösterilen ciddi ilgidir. Japonya'nın şaşırtıcı yükselişinin ardından, ‘dört kaplan’ın (Hong Kong, Kore, Tayvan ve Singapur) ekonomik atılımı, bu ülkelerde anne-çocuk ilişkilerinden örgütlerdeki anlaşmazlıkların çözümlenmesine kadar çeşitli konularda çok sayıda araştırma yapılmasına neden olmuştur. Özellikle kolektif kültürün yaygın olduğu bu ülkelerdeki hızlı ekonomik gelişmenin nedenleri merak edilmiştir.

Tablo 1: Kolektif ve Bireyci Toplular Arası Farklar

KOLEKTİF TOPLUMLAR	BİREYCI TOPLUMLAR
Biz bilinci yüksektir.	Ben bilinci yüksektir
Aidiyet duygusu önemlidir. Kurumlara bağlıdırlar.	Birey kurumlardan bağımsızdır, kendi özneliği öndedir.
Dayanışma ve bağımlılık vardır.	Birey kendine inanır ve özgürlüğünü tehdit eden her şeyden kaçınır.
Çatışmalardan kaçınılır.	Doğruyu ifade etmek için çatışmalar göze alınır.
İlişkiler ağı liyakatten öndedir.	Yetenek ve liyakate göre değerlendirme yapılır.
Geniş aileler topluma hâkimdir.	İnsanlar çekirdek ailelerde büyür.

Kaynak: Hofstede (2001, 2010)'den uyarlanmıştır.

Bu boyutta en önemli ve karakteristik ayırım, bireylerin hayat algılarında kişisel amaçlarını ön planda tutup “ben” merkezli, ya da ortak amaçların öncelik kazandığı “biz” merkezli bir yaşam biçimine yönelmeleridir. Hofstede'in (2001), çalışmalarında Avustralya, Kanada, Amerika, Almanya ve Finlandiya bireyci kültürler boyutuna; Asya, Arap ve Latin Amerika ülkeleri ile Türkiye ise kolektif kültürler boyutuna girmişlerdir. Bireyci kültürlerde herkes kendinden sorumludur ve insanlar arasındaki bağlar esnekler. Açık konuşmak dürüstlük olarak görülür.

Kolektif kültürlerde ise gruba bağlılık öndedir, kendini ileri çıkarmak hoş karşılanmaz.

Dişilik-Erillik Boyutu; kültürün bu boyutu bazı toplumlarda erkeğe atfedilen özelliklerin ve değerlerin baskın olduğunu, bazı toplumlarda ise kadınlara atfedilen değerlerin önde olduğunu ortaya koyar.

Tablo 2: Dişi ve Eril Toplamlar Arası Farklar

Dişi (Feminen) Toplamlar	Eril (Maskülen) Toplamlar
Hoşgörü ve yardımlaşma vardır.	Her koyun kendi bacağından asılır görüşü hâkimdir. Güçlü ve başarılı olan desteklenir.
Yabancılar için entegrasyon söz konudur.	Yabancılar asimile edilir.
Ülkeler arası anlaşmazlıkların diyalogla çözülmesi gerektiğine inanılır. Çatışmadan kaçınılır.	Uluslararası ilişkilerde güç önemlidir görüşü hâkimdir ve çatışmadan kaçınılımaz.
Kadınlar siyasi pozisyonlarda yer alırlar.	Kadınlar siyasette az temsil edilirler.
Din toplumsal hayatta baskın değildir.	Din toplumsal hayatta baskındır.
Sosyal politikalar desteklenir.	Ekonomik büyüme ve başarı her şeyin önündedir.

Kaynak: Hofstede, G., Hofstede G. J., Minkov M. (2010), *Cultures And Organizations Software Of The Mind*, New York: McGraw Hill Book Company.

Toplumsal yaşamda söz konusu olan kültürel farklılıklar, örgütlerde de gündeme gelmektedir. Örgütsel yaşamda kimi örgütlerde erkelere özgü değerler baskınken, kimi örgütlerde kadına özgü değerler baskın olabilir. Örgütlerde erkelere özgü değerler, *başarı, fazla para kazanma ve yükselme arzusu, yarışma, mantıklılık, akılcılık, hırs, saldırganlık* vb. olarak görülürken; kadınlara özgü değerler, *yaşamın kalitesi, yakın-samimi ilişkiler, incelik, sezgisellik, sevecenlik, yardımseverlik, duygusallık, uysallık, empatik olma, destek izleyicilik* vb. olarak kabul edilmektedir (Şişman, 2011:61).

Kısa-Uzun Dönem Yönelim; kısa ve uzun döneme yönelik olma, kişilerin yaşamlarındaki olayları görüş biçimiyle, bir anlamda hayatın o kültürlerdeki akış hızıyla ilgilidir. Kısa döneme yönelik kültür, statik bir özelliğe sahip olup, geçmiş ya da şimdiki zamana odaklı daha dar bir görüş açısını kapsamaktadır. Uzun döneme yönelik kültür ise, dinamik ve geleceğe yönelik olup daha geniş bir görüş açısını ifade eder. İnsanların bazıları, yaşamlarında gelişen olayları geleceğe

yönelik olarak daha geniş bir açıyla görebilirken, kimisi bu olayların kısa vadedeki sonuçlarını görebilmektedir. Uzun döneme yönelimli kültürlerde yaşayan insanlar daha sabırlı, serinkanlıyken, kısa döneme yönelimli kültürlerde yetişmiş olanlar sabırsız ve bir an önce sonuç elde etmek istemektedirler (Hofstede, 2001:354). Buradan hareketle kısa döneme yönelik kültürlerde yaşayan insanların uzun vadeli programlar yapamayacakları ve çabuk başarı istedikleri için örgütlenme aşamasında sıkıntılar yaşayacakları söylenebilir.

Pek tabii bunların hepsi son kertede genellemedir. Hofstede'in kültür boyutları toplumlar arasındaki farkları ortaya koysa da, toplum içindeki farkları, azınlıkları ya da değişimi bir anlamda göz ardı etmektedir. Bu noktalar onun çalışmalarına getirilen eleştirilerin de özünü oluşturur.

Hofstede'in araştırmasına getirilen eleştiriler kısaca şu şekilde sıralanabilir: kültür – ulus ve devlet arasında organik bir ilişki olduğunun kabul edilmesi, araştırma verilerinin tek bir alandan (bilişim) ve tek bir işletmeden (IBM) toplanması, ayrıca çalışmaya katılanların orta sınıfa ait, beyaz yakalı, aynı eğitime sahip insanlardan oluşması, bunun yanında kültürü statik bir kavram olarak ele alıp, değişimi ve değişkenlikleri gösterme noktasında yetersiz kalmasıdır. Örneğin, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren sadece batıda değil, dünyanın birçok yerinde kadının rolü değişmiş, ya da araştırmaya konu bazı doğu toplumlarında bireycilik eğilimi artmış, gelenek sosyal hayattaki eski gücünü kısmen yitirmiştir. Ayrıca Hofstede'in gelişmiş - az gelişmiş ülke ayrımına giderek kolonyal söylemi bir kez daha tekrarlaması çok eleştirilmiştir. İnsanların artık dünyayı kendi sınırlı ihtiyaçları olan bağımsız grupların oluşturduğu bir kümeler sistemi olarak görmemeleri, gelişen teknoloji ile insanların birbirine her geçen gün daha da yaklaşması Hofstede'in çalışmalarına getirilen eleştirilerin özünü oluşturmaktadır. Ayrıca Hofstede'in söyleminin çekirdeğini oluşturan Modern ve Geleneksel ikiliği, dünyayı bir anlamda ikiye bölmekte ve ortaya şöyle bir model çıkarmaktadır: Bir tarafta ekonomik yönden gelişmiş modern dünya dururken, diğer tarafta gelişmemiş geleneksel dünya vardır ve modern insan geleneksel insana karşıdır (Koslowsky vd., 2002, Fougere ve Moulettes, 2006, McSweeney, 2002, Carbaugh, 2007, Moulettes, 2007).

Bireyci ve kolektif kültür boyutu ayrımı, en karakteristik ve en çok referans gösterilen boyut olsa da, yine de bu genelleme bazı sıkıntılar ihtiva etmiyor değildir. Bireyci veya kolektif kültür ortamında yetişen her bireyin söz konusu kültürlerin tüm özelliklerini bünyesinde barındırdığını söylemek gerçekçi olmaz. Bazı durumlarda bireyler her iki kültüre de ait özelliklere aynı anda sahip olabilir, bazı durumlarda ise kolektif kültürde yaşayan biri bireyci özellikler gösterebilir, ya da tam tersi.

Triandis'e (2002:140-141) göre değerler dört farklı boyutta (yatay toplulukçuluk, yatay bireycilik, dikey toplulukçuluk, dikey bireycilik) ele alınabilir ve aynı kültür içinde bireyler farklı değerlere sahip olabildikleri gibi içinde

yaşadıkları kültürle çatışma halinde de olabilirler. Yatay bireycilik kültürel değeri, hiyerarşik ayırım üzerinde durmaz ve özgünlüğü, bağımsızlığı ve kendine güveni öne çıkarmaktadır. Dikey bireycilik söz konusu olduğunda ise bağımsızlığın yanında rekabetçilik, kazanan olma, başarı isteği vurgulanmaktadır. Yatay toplulukçuluk boyutu ise belirli bir grup ile yakın olmayı, empatiyi, sosyal olmayı ve işbirliğini ifade ederken; dikey toplulukçuluk bağlı olunan grup için fedakârlık yapmayı, iç grup uyumunu, iç grup normlarına saygıyı ve otoriteye uymayı ifade etmektedir.

Kültür içindeki farklı oluşumları vurgulamak için bireyci ve kolektif kültür ayrımı yerine, bireyciliği vurgularken “birey merkezilik-başkası merkezilik” kavramları da önerilmiştir. Kolektif kültürdeki “birey merkeziler,” içinde yaşadıkları kültürün kendilerini sınırladığını düşünerek kültürel etkilerden kurtulmaya çalışırken, bireyci kültürdeki “başkası merkeziler” farklı gruplara, birliklere, cemaatlere girme ihtiyacı duyup bir topluluğun üyesi olmak isterler (Triandis, 1998:36). Kültürleri kategorik olarak bireyci ve kolektif kültürler olarak sınıflandırmak resmi eksik bırakmaktadır.

İletişim biçimleri açısından farklı kültürleri karşılaştırmada en çok kullanılan yöntemlerden birisi de Hall’ın (1976) Yüksek Bağlam-Düşük bağlam ayırımıdır. Bazı kültürlerde insanlar iletişimde açık ve net olmayı tercih ederler, mesajlarını hiçbir yan anlama yer bırakmayacak şekilde doğrudan gönderirler. Bu kültürlerde iletilmek istenen duygu ve düşünceler olduğu gibi iletilen mesajın içindedir. Alıcı da ne söylenmek isteniyorsa onu doğrudan alır. Hall, bu kültürlerin bu eğilimlerini “düşük bağlamlı iletişim” sınıfında görmektedir. Genellikle bireyci Batı ülkeleri düşük bağlamlı iletişim kuran kültürler olarak gösterilmektedir. Bazı kültürlerde ise bireyler kapalı, imalı ve dolaylı bir iletişimi tercih ederler. Gerçekte söylenmek istenen ile söylenenler birbiri ile tam olarak örtüşmeyebilir. Alıcı sadece söylenenlerle yetinmez, bir anlamda daha derine inerek, ne söylenmek istendiğini de bağlama bakarak (geçmiş deneyimler, vurgular, mimikler, imalar vb.) anlamak durumundadır. Bu kültürler “yüksek bağlamlı iletişim” kategorisinde değerlendirilmektedir. Bu kültürlere kolektif yönü öne çıkan ülkeler (Çin, Hindistan, Japonya vb.) örnek olarak verilmektedir (Hall, 1976:86).

Hall (1976:87), kültürel bağlamın iletişimdeki önemini vurgularken, Amerikan hükümetinin geliştirdiği bir çeviri makinasından bahseder. 1950’li yıllarda diğer dillerden İngilizceye çeviri yapabilecek bir makine üstünde çalışılır. Ancak bütün denemelere rağmen istenilen sonuç bir türlü elde edilemez. Neden ise basittir. Zira çevirmenin işi yalnız bir dili iyi bilmek değildir, çevirmen o dilin yeşerdiği kültürü de iyi bilmek zorundadır. Çünkü bir çeviride bağlam göz ardı edildi mi, aktarılmak istenen anlam doğru bir şekilde verilemez. Her zaman bir şeyler eksik kalır.

SONUÇ

Modernlik öncesi dünya algılamasında hemen hemen tümüyle eksik olan şey, insan özelliklerinin zamana bağlılığı ve değişebilirliği; özelliklerin kendi aralarında da farklılık gösterdiği, bazılarının insanın seçimlerine, bilinçli eylemlerine ayak dirediği, bazılarının ise görece esnek olup yönlendirilebildiği, değiştirilebildiği fikriydi. Kayda geçirilmiş yüzlerce gerçek ya da hayali insan ırkı, yaşam tarzları, kırsal kesim ile kent sakinleri, tabakalar, uğraşlar ve cinsiyetler arasında günlük olarak gözlenen keskin farklılıklarla birlikte tüm karmaşıklığı ve iç çeşitliliği içinde evren, dönemin gözlemcileri açısından *sabit, uyumlu* bir yapıydı. Saygılı bir gözlemin hatta belki gayretli bir incelemenin nesnesi olabilirdi; ancak bunun dışında sabit bir yapı olarak kalıyor ve ebedi olarak insan pratiğinin çok ötesinde yer alıyordu (Bauman, 2003:102-103).

Bu değişmeyen yapı görüşü, modern dönemde de geçerliliğini sürdürdü. Daha önce de belirtildiği gibi, bu bakış açısı sadece araştırmacıların işini kolaylaştırmakla kalmaz, belirsizlikleri, sürprizleri sevmeyen sıradan insanın algısına da uygundur. Tıpkı insanlık tarihi boyunca her türlü alanda ileri sürülen homojen modellerin kolayca benimsenmelerinin, onların soyut algıya daha yatkın olmalarından kaynaklanmaları gibi. Ama soyut düzeyde son derece işlevsel olan bu bilgi, iş onun sınanmasına gelince geçerliliğini büyük oranda yitirmektedir. Çünkü insanın içine doğduğu, onunla yetiştiği, ona katkı yapıp onunla geliştiği kültür birçok bileşenden oluşmakta ve sürekli değişmekte ve gelişmektedir. Bu nedenle bir ada ülkesiyle, denize bağı olmayan bir yerin, kışı altı ay yaşayan insanlarla, hayatında kar görmeyip çölde kendilerine bir medeniyet kurmuş kişilerin, ekonomik faaliyetleri gibi değer yargılarının da ayrı olması kadar doğal bir şey olamaz.

Kültür olgusu zamandan, coğrafyadan, tarihten, gelenekten, beklentilerden bağımsız olmadığı gibi kendi içinde belli bir süreklilik gösterse de bir kültür bir diğerinden ayrıdır. Sosyal yapısı, tarihi ve gelenekleri birbirinden farklı kültürlerin, zaman algısı, liderlik anlayışları, çalışma koşulları, eğitime bakışları, değer ve tutumları, tolerans katsayıları, bir gruba yükledikleri anlam da farklıdır. Dolayısıyla uluslararası bir işletmenin, iş yaptığı ülkenin kültürel özelliklerini dikkate alarak çalışması, ona özgü iş koşulları, çalışma prensipleri, ölçme değerlendirme sistemi belirleyip, o kültürdeki insanların davranış kalıplarını ortaya koyan kültürel kodları göz önüne alması gerekmektedir.

Özellikle günümüzde en küçüğünden en büyüğüne işletmelerin uluslararası bir boyut kazanması, kendilerini küresel boyutta rekabete açmaları, çalıştıkları sosyal çevreyi ve personellerini tanımalarını bir şekilde zorunlu kılmaktadır. Bu sosyal ve kültürel faktörler göz önüne alındığında, kültürü doğru okumasını bilen yöneticiler sadece içinde buldukları koşulları değil, aynı zamanda olası sorunları da önceden kestirme şansı yakalayabilirler. Zira kriz durumlarında kitleler büyük oranda kültürel kodlarına uygun tepkiler verirler. Dolayısıyla sosyal bilimlerin birçok

dalında kültürel çalışmalar yapılması, kültürel bağlamın öneminin vurgulanması ve bireyin içinde yaşadığı kültürden azade olmadığı görüşü belki ilk aşamada işlevsel bir dünya okuması olarak ortaya çıkmış olsa da, aynı zamanda giderek artan bir şekilde içinde yaşadığımız yüzyılı anlamlandırma çabasıdır da.

KAYNAKÇA

- BAUMAN, Zygmunt (1999), *Sosyolojik Düşünmek*, Çev.: A. Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt (2001), *Parçalanmış Hayat*, Çev.: İ. Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt (2003), *Yasa Koyucular ile Yorumcular*, Çev.: K. Atakay, Metis Yayınları, İstanbul.
- BURRELL, Gibson and MORGAN, Gareth (1979), *Sociological paradigms and organizational analysis*, Heinemann, London.
- CARBAUGH, Donal (2007), "From Cognitive Dichotomies to Cultural Discourses: Hofstede, Fougere and Moulettes in Conversation", *Journal of Multicultural Discourses*, 2 (1), 1-6.
- ECO, Umberto (1993), *Günlük Yaşamdan Sanata*, Çev.: K. Atakay, Adam Yayınları, İstanbul.
- FOUGERE Martin and MOULETTES Agneta (2006), "Development and Modernity in Hofstede's Culture's Consequences: A Postcolonial Reading", *Lund Institute of Economic Research Working Paper Series*, 2, 1-20.
- GELLES, Richard and LEVİNE Anne (1995), *Sociology*, McGraw-Hill, New York.
- HALL, Edward T. (1976), *Beyond Culture*, Anchor Press-Doubleday, New York.
- HOFSTEDE, Geert (2001), *Culture's Consequences*, Sage Publication, California.
- HOFSTEDE, Geert; HOFSTEDE Gert Jan and MINKOV Michael (2010), *Cultures And Organizations Software Of The Mind*, McGraw Hill Book Company, New York.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (1990), *İnsan Aile Kültür*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (2007), *Kültürel Psikoloji*, Kültür Bağlamında İnsan ve Aile, Evrim Yayınları, İstanbul.
- KARTARI, Asker (2014), *Kültür, Farklılık ve İletişim*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- KOSLOWSKY, Meni; SAGİE Abraham and STASHEVSKY Shmuel (2002), "Introduction: Cultural Relativism and Universalism in Organizational Behaviors", *International Journal of Cross Cultural Management*, 2, 131-135.
- KROEBER, Alfred Louis and KLUCKHOHN Clyde (1952), *Culture: A critical review of concepts and definitions*, Greenwood Press, Connecticut.
- MCSWEENEY, Brendan (2002), "Hofstede's Model of National Cultural Differences and their Consequences: A Triumph of Faith- a Failure of Analysis", *Human Relations*, 55, 89-117.
- MOULETTES, Agneta (2007), "The Absence of Women's Voices in Hofstede's Cultural Consequences", *Women in Management Review*, 22 (6), 443-455.
- ÖZEN, Şükrü (1996), *Bürokratik Kültür 1 (Yönetmelik Değerlerin Toplumsal Temelleri)*, Todai Yayınları, Ankara.
- PLATON (2008), *Devlet*, Çev.: S. Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- SARGUT, A. Selami (1994), "Bireycilik ve Ortaklaşa Davranış İkileminde Yönetim ve Örgüt Kuramları", *Ankara Üniversite Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 49 (1), 321-332.
- SARGUT, A. Selami (1996), *Liderlik Kuramların İçin Bağlamsal Bir Çerçeve: Kültürlerarası Bir Yaklaşım*, *Amme İdaresi Dergisi*, 29 (4), 3-17.
- SARGUT, A. Selami (2001), *Kültürlerarası Farklılaşma ve Yönetim*, İmge Yayınları, Ankara.
- SCHEİN, Edgar, H. (2004), *Organizational Culture And Leadership*, Jossey-Bass, San Francisco.
- SCHWARTZ, Shalom, H. (1999), "A Theory of Cultural Values and Some Implications for Work", *Applied Psychology: An International Review*, 48 (1), 23-47.
- SMITH, B. Peter and BOND M. Harris (1994), *Social Psychology Across Cultures*, Allyn and Bacon.
- ŞİŞMAN, Mehmet (2011), *Örgütler ve Kültürler*, Pegem Akademi, Ankara.
- TRİANDİS, Harry C (1973), "Subjective Culture and Economic Development", *International Journal of Psychology*, 8, 163-180.
- TRİANDİS, Harry C, SİNGELİS Theodore M. (1998), "Training to Recognize Individual Differences in Collectivism and Individualism Within Culture", *International Journal Of Intercultural Relations*, 22, 35-47.

- TRİANDİS, Harry C., SUH, Eunkook M. (2002), "Cultural Influences On Personality", Annual Review of Psychology, 53, 133-160.
- TROMPENAARS, Alfonsus and HAMPTEN-TURNER Charles (1995), Kapitalizmin Yedi Kültürü, Sabah Kitap, İstanbul.
- TYLOR, Edward Burnett (1971), "On The Science of Culture", Sociology-The Classic Statements, Ed.: M. Truzz, Random House, New York.

AÇIKLAMALAR

1. Hofstede, burada George Orwell'ın reel sosyalizm eleştirisi yaptığı "Hayvan Çiftliği" romanına bir gönderme yapıyor. "Bütün Hayvanlar eşittir, ama bazıları daha eşittir."

SAĞLIK ÇALIŞANLARININ SAĞLIK TURİZMİ FARKINDALIĞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM VE ARAŞTIRMA HASTANESİ ÇALIŞANLARI ÖRNEĞİ

Neşe ACAR* ve Ayşegül TURAN**

Özet

Bu çalışma, sağlık turizmi faaliyetlerinde, bu hizmeti sunan kişilerin farkındalıklarını ölçmek, ekip çalışmasının bu faaliyetlerdeki etkinliğini ortaya koymak ve sağlık turizminin ülke imajı açısından ne denli önemli olduğunu vurgulamak amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla bir kamu hastanesi çalışanlarının sağlık turizmi konusunda farkındalık düzeyleri tespit edilmiştir. Araştırmanın verileri, hastane çalışanlarına anket yöntemi uygulanarak toplanmıştır. Araştırmanın amacına yönelik verilere Faktör Analizi ve MANOVA analizi uygulanmış, faktör analizi sonucunda, “Kurumsal Yeterlilikler”, “Sağlık Turizminin Etkileri”, “Sağlık Turizminin Sorunları”, “Kırşehir’in Sağlık Turizmi Potansiyeli”, “Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları” başlıkları altında beş faktör belirlenmiştir. MANOVA analizi sonucu bu faktörlerin demografik özelliklere göre değiştiği, personelin sağlık turizmi uygulamalarını, il bazında ve hastane bazında değerlendirdikleri görülmüştür. Ayrıca çalışanlar sağlık turizmi uygulamalarının, hasta ve çalışanlar üzerinde birtakım olumlu/olumsuz etkilerinin olduğu, sağlık turizmi uygulamalarında yaşanan sorunların üzerinde daha titizlikle durulması gerektiği görüşlerini bildirmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Sağlık Turizmi, Hasta, Kalite, Ülke İmajı, Farkındalık.

A Research on Health Care Worker’s Awareness of Health Tourism: Example of Ahi Evran University Education and Research Hospital Workers

Abstract

This study was conducted to measure the awareness of those health care providers in health tourism activities, reveal the effectiveness of teamwork and emphasized the importance of the country’s image in health tourism. For this purpose, the levels of awareness of public hospital workers about health tourism of were evaluated. The research data were collected how the survey method was applied to hospital employees. Factor analysis and MANOVA analysis were made for purpose of research and were identified five factors under the headings of “Organizational Competencies”, “The Effects of The Health of Tourism”, “The Problems of Health Tourism”, “Kırşehir’ s Health Tourism Potential”, “Health Tourism Applications in This Hospital”. According to the results, it was uncovered that health tourism awareness of hospital staff related factors varies in terms of demographic characteristics, hospital staff that health care providers have been assessing health tourism applications basis of city and hospital. Additionally, they have

---

*Yrd.Doç.Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu, Nevşehir, neseacar@hotmail.com.

**Doktora Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Nevşehir, furkan.berna@hotmail.com.

expressed their opinions health tourism practices had positive/negative impacts on patients and employees it needed to be addressed more meticulously problems in health tourism activities.

Keywords: Health Tourism, Patient, Quality, Country Image, Awareness.

GİRİŞ

Sağlık turizmi hakkında gerekli bilgi ve donanıma sahip olmayan hastane personelinin, yabancı hastaların, hastaneye ve ülke tanıtımına sağlayacağı katkıların farkında olmaması verilecek hizmeti olumsuz etkileyebilecektir. Bu bakımdan çalışanların sağlık turizmi farkındalığı büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, sağlık turizmi faaliyetlerinde hizmet sunan kişilerin yaptıkları işin önemini farkında olup olmadığı ve bunun faaliyetlerdeki başarıyı nasıl etkilediği araştırılmıştır. Ayrıca sağlık hizmetlerinin bir ekip çalışması olması itibarıyla, hastane yöneticilerinin çalışanların görüş ve önerilerini dikkate almasının, kurumun geleceğe dair hedeflerinden onları haberdar etmesinin gerekliliğinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Bu amaçla bir kamu hastanesi çalışanlarına, sağlık turizmi farkındalık derecelerini ölçmek amacıyla anket uygulanmıştır. Anket soruları, Sağlık Bakanlığı'nın acil servis, poliklinik ve kliniklere yönelik memnuniyet anketlerinin çalışanlara uyarlanması ve Sağlık Turizmi Derneği'nin "Sağlık Turizmi İşletmeciliği Yönetimi Eğitim Programı" (2013), Sekizinci Dönem Ders Notlarında yer alan uygulamada karşılaşılan sorunlar bölümünden faydalanılarak oluşturulmuştur. Anket soruları çalışanlarla yüz yüze görüşülerek uygulanmış, böylelikle sahada yaşanan sorunlar ve çözümlerine yönelik çeşitli görüşler tespit edilmiştir. Araştırmanın sonunda sağlık turizmi farkındalığının katılımcıların demografik özelliklerine göre farklılık gösterdiği ortaya konulmuş, çalışanlara yönelik eğitim programlarına ağırlık verilmesinin ve ekip çalışması ruhunun oluşturulmasının faydalı olacağı düşünülmüş ve bu konuda öneriler sunulmuştur.

Refah düzeyinin yükselmesi ve küreselleşme neticesinde tedavi olmak için başka ülkelere gitmek lüks bir harcama olmaktan çıkmıştır. Sağlık turizmi alanında faaliyet gösteren derneklerin istatistiklerine göre, bazı ülkelerde bir kısım tedavilerin sağlık sigortası kapsamında olmaması, tetkik bekleme sürelerinin çok uzun olması ve yaşlı nüfusundaki artış gibi sebepler sağlık turizmine olan ilgiyi arttırmıştır. Türkiye'de bu pastadan pay almak adına, 2006 yılından itibaren Sağlıkta Dönüşüm Projesi çerçevesinde sağlık turizmi faaliyetlerine yer vermiştir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın, 01 Temmuz 2006 tarihinde yayınladığı Dokuzuncu Kalkınma Planında (2007-2013), Sağlık alanında makro düzeyde alınan karar ve bu karar çerçevesinde "Sağlık Turizmi" konusunda alt yapı oluşturulması için Devletin uygulayıcı kuruluşlarına yol gösterici hedefler belirlenmiştir. Sağlık Bakanlığı, 2010-2014 yıllarını kapsayan ilk stratejik plânını yapmış ve sağlık turizmi ile turizm sağlığı konularında koyduğu hedefler yol gösterici olmuştur (<http://www.ozelhastaneler.org.tr>).

Sağlık çalışanları, bu araştırma kapsamında kendileriyle yapılan görüşmelerde, sağlık turizmi uygulamalarında en çok endişe edilen konulardan birinin yerli ve yabancı hastaların aynı ortamda tedavi görmesi durumunda yabancı hastalara gösterilen ilginin yerli hastalarda uyandıracığı değersizlik duygusu olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca aynı ortamda bulunmak ve tedavi görmenin kendi sağlıkları açısından zararlı olabileceği düşüncesi sorun olabilmektedir. Bu konu etik açıdan uzun süre tartışılacak bir konudur. Bazı hastanelerde açılan yabancı hasta klinikleri ve çalışan personelde bu bilincin artırılması bu soruna azda olsa bir çözüm sağlamış gibi görünmektedir. Hastane yöneticilerinin, yönetim stratejilerinden faydalanarak bu konuda farklı çözüm yolları üretmeleri de mümkün olabilecektir.

I. SAĞLIK TURİZMİ TANIMI

Sağlık turizmi, günümüzde adı sıkça duyulan, gerek gelişmekte olan gerekse gelişmiş ülkelerde pazar payı bulan, ekonomik katkılarından dolayı pek çok ülkenin ilgisini çeken bir turizm çeşididir. Sağlık Bakanlığı'nın tanımına göre sağlık turizmi, bir hastalık nedeniyle tedavi almak için yapılan daha önceden programlanmış seyahattir. İkamet edilen yerden farklı bir ülkeye tatil amacı ile giden kişilerin, seyahat sırasında, sağlık hizmetine ihtiyaç duyması ise, "turistin sağlığı" kapsamında yer almaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2010). Sağlık bakım hizmetleri maliyetinin yaşanılan ülkede yüksek olması, kaliteli sağlık hizmetini beklemeden alma isteği, bazı ülkelerde tetkik ve tedavi için uzun bekleme sürelerinin olması, bazı tedavilerin ikamet edilen ülke otoriteleri tarafından onaylanmaması, hem tedavi olmak hem de tatil yapmak isteği, dünya genelinde yaşlı ve engelli nüfusun artması gibi nedenler sağlık turizmine ilginin artmasında etkili olan faktörler arasında sayılabilir. Sağlık turizmi medikal, termal, ileri yaş ve engelli turizmi olarak sınıflandırılabilir.

A.MEDİKAL TURİZM

Medikal turizm, tedavi amaçlı gelen turistlere, sağlık kuruluşlarında sağlık personeli tarafından planlı olarak yapılan uygulamalardır. Kardiyovasküler cerrahi, cyberknife (robotik radyocerrahi sistemi), organ (böbrek, karaciğer) nakilleri, kısırlık tedavileri, plastik cerrahi, göz ameliyatları, diş tedavileri ve diyaliz amaçlı tedaviler bu kapsamdadır. Ulaşım imkânlarının kolaylaşması ve ucuzlaması, gelişmekte olan ülkelerdeki doktorların, tıp eğitimlerini batı ülkelerindeki tıp fakültelerinden almaları ve böylece güven oluşturmaları ve yine bu ülkelerin sağlık hizmetleri ve teknolojiye yüksek standartlara ulaşmış olmaları medikal turizmin gelişmesinde etkili olan faktörler arasında sayılabilir (BAKA Faaliyet Raporu, 2013). Ayrıca ABD gibi, diş ve estetik operasyonların sigorta kapsamında olmadığı ülkelere yaşayan kişilerin, bu gibi tedavileri başka ülkelere almak zorunda olmaları da medikal turizmin gelişmesinde rol oynamıştır. Buna ek olarak bazı cerrahi operasyonların oldukça pahalı olması hastaların

JCI akredite olmak koşulu ile daha uygun fiyatlı ülkeleri ve hastaneleri tercih etmelerine neden olmaktadır.

B.TERMAL TURİZM

Termal turizm, geçirilen rahatsızlık sonrası iyileşme periyotlarında veya sekel oluşturan hastalıkların belli oranda iyileştirilmesinde kaplıca ve spa merkezlerinde sağlık çalışanı tarafından yapılan tedavi edici uygulamalardır (Sağlık Bakanlığı, 2014, 3). Fizyoterapi, hidroterapi, elektro terapi ve tıbbi tedaviler, termal turizme örnek olarak gösterilebilir. Türkiye, Alpin-Orojenik Kuşağı olarak adlandırılan bir jeotermal kuşak üzerinde bulunmaktadır ve 1500'ün üzerinde jeotermal kaynaktan elde edilen bu sular, sıcaklıkları, debileri ve kimyasal özellikleri bakımından üstün nitelikler taşımaktadır. Bu bağlamda Türkiye, jeotermal alan zenginliği açısından dünyada yedinci, kaplıca uygulamaları konusunda ise Avrupa'da üçüncü sırada yer almaktadır (Erdoğan, Akınoğlu, 2008: 83). 2014 yılı itibarı ile MTA tarafından yapılan çalışmalar sonucunda, keşfedilmiş jeotermal kaynak sayımız 227'ye ulaşmıştır (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2014). Bu durumun termal turizm açısından, göz ardı edilemeyecek bir fırsat olduğu düşünülmektedir.

C.ENGELLİ VE İLERİ YAŞ TURİZMİ

İleri yaş turizmi, engelli ve yaşlı turistlerin bakım ve tedavi görmeleri için, Klinik Konukevleri, Geriatrik Tedavi Merkezleri ve Bakım Evlerinde bu konuda sertifika sahibi sağlık çalışanı tarafından gerçekleştirilen uygulamalardır (Sağlık Bakanlığı, 2014: 2). Dünya Sağlık Örgütüne göre 65 yaş üstü dönem, yaşlılık olarak tanımlanmaktadır. Ortalama yaşam süresinin artmasıyla, toplumlarda yaşlı nüfus ta artmaktadır. En çok yaşlı nüfusun bulunduğu Avrupa ülkelerinde yaşlı nüfus, toplam nüfusun % 20,7'sini oluşturmaktadır (Elmas, 2012: 9). Yaşam süresinin uzaması, hayat standartlarının yükseltilmesi ve yaşlı sağlığı konularını gündeme getirmiştir. İleri yaş turizminde, yaşlı bakım evleri, sağlık hizmeti veren oteller, dinlenme alanları ve tatil köylerinde hizmet verilmektedir. Ülkemizde, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı 109 huzurevi ile yaşlı bakımevi bulunmaktadır. Özel sektörde ise yaşlılar için gezi turları, meşguliyet terapileri, engelliler için engelsiz tatil imkânı veren oteller mevcuttur (Sağlık Bakanlığı, 2014: 2). Türkiye, konukseverliği, geleneklerimize bağlı olarak yaşlılara hürmet ve ilgi alışkanlığı, iklimi ve sağlık alanındaki olumlu gelişmeler açısından, ileri yaş turizmi için çok uygun bir alan oluşturmaktadır.

II.DÜNYADA SAĞLIK TURİZMİ

Yurt dışında sağlık hizmetleri, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine, eğitim ve sosyo-ekonomik durumlarına göre farklılıklar göstermektedir. Ancak JCI gibi akreditasyon sistemleri, sağlık hizmetleri sunumunda belirli kalite standartları geliştirmeyi

hedeflemiştir. Sağlık turizmi alanında da evrensel kalite kriterleri konumunda bulunan JCI akreditasyonu çok büyük önem taşımaktadır. Sağlık turistleri, hastane seçimi yaparken, öncelikle bu kriterleri göz önünde bulundurdıkları için, hedef pazar olarak yabancı hastaları seçen hastaneler JCI sertifikası alma çabasındadırlar. Türkiye’ de JCI sertifikasına sahip 51 sağlık işletmesi bulunmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2014: 1).

Almanya, İngiltere ve Amerika gibi bazı ülkelerde sağlık sigortaları, belli başlı tedavileri kapsamakta ve hatta Amerika’da sağlık sigortası bulunmayan çok fazla sayıda kişi yaşamaktadır (Moody, 2008: 17). Bu ülkelerde tedavilerini yaptıramayan kimseler, bu hizmetlerin kaliteli ve ucuz olarak sunulduğu ülkelerde tedavi olmayı tercih etmektedirler. Sağlık turizmiyle ilgilenen ülkeler arasında Hindistan, Almanya, Malezya, Singapur, ABD, Tayland, Küba, İsrail ve Ürdün ilk sıralarda yer almaktadır. Tıbbi turizm talebi Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Orta Doğu ülkelerinde yoğunlaşmıştır. Avrupalı hastaların en çok tercih ettiği ülkeler, Hindistan, Malezya ve Tayland’tır. Malezya Müslüman ülke olması sebebiyle Ortadoğu pazarına hâkim iken, Singapur, Japon pazarını, Küba ise Orta Amerika pazarını tercih etmiştir. Medikal turizmin dünyadaki en önemli bölgesi, Asya kıtasıdır. Asya kıtasında medikal turizmde sağlanan başarı, tüm dünyanın ilgisini bu bölgeye çekmiştir. Singapur, termal turizm alanında yoğunlaşmış, Filipinler ise yeni yaptırdığı havaalanıyla, uluslararası hastalarla irtibat kurmayı hedeflemiştir. Dubai Ortadoğu turistlerini çekmek için Sağlık Kenti kurmuştur. Sağlık turizminin öncü ülkesi Hindistan ise, uluslararası büyük hastanelerle ortaklıklar kurmayı planlamaktadır (Barca vd., 2012: 16).

Şekil 1: Sağlık Turizmi ile İlgilenen Ülkeler

Kaynak: <http://www.saglikturizmi.org.tr/tr/saglikturizmi-istatistikleri>

Sağlık turistleri, tedavileri için ülke seçimini yaparken, düşük fiyat, yüksek kalitede sağlık bakım hizmetleri, ulaşım kolaylığı, ödeme kolaylığı ve problemsiz faturalandırma, mahremiyet ve benzeri yararları göz önünde bulundurmaktadırlar (Sağlık Turizmi İşletmeciliği Yönetimi Eğitim Programı, 2013: 1).

Sağlık turizmi uygulamaları bölgesel olarak değerlendirildiğinde Avrupa ülkelerinin ortak bir sağlık sistemi uygulamadığı, sağlık hizmetlerinin, vergiler ve sağlık sigortaları ile finanse edildiği görülmektedir. Avrupa ülkelerinde sağlık hizmetleri, kaliteli ancak bir o kadar da pahalıdır. Bu nedenle Avrupa'daki sağlık turistleri daha düşük fiyatlarla yüksek kalitede hizmet almak için başka ülkelere tedavi amaçlı seyahat edebilmektedir (Şencan vd., 2012: 32). Ayrıca Avrupa ülkelerinde yaşayan gurbetçilerimizin, iletişim problemleri ve özellikle bazı ülkelerdeki ırkçı yaklaşımlardan dolayı, teşhis ve tedavileri için kendi ülkelerini tercih etmeleri de sağlık turizmi hareketliliğini arttırmaktadır.

Hindistan, sağlık turizmi alanında, her yıl artan hasta sayısı ile dünya genelinde birinci sıradaki yerini muhafaza etmektedir. Bu konuda Hindistan hükümetinin, sağlık turizmini, tur operatörleri, seyahat acenteleri ve özel sektörle bir bütün olarak ele alması etkili olabilmektedir. Hindistan'da sağlık turizmüne ayrılan Apollo grubu hastaneler, pek çok sağlık alanında hizmet vermekte ve ileri teknolojiyi kullanmaktadır. Ucuz fiyat, kolay ulaşılabilirlik ve kaliteli donanım, bu hastanelerin avantajları arasında sayılabilir (Sağlık Turizmi İşletmeciliği Yönetimi Eğitim Programı, 2013: 2).

Amerika, hem sağlık turisti çeken, hem de başka ülkelere çok fazla sağlık turisti gönderen bir ülkedir. Sağlık bakım hizmetlerindeki kalite, ileri teknoloji ve ulaşım kolaylığı, sağlık turistlerinin bu ülkeyi tercih nedenleri arasındadır. Ancak, ülkedeki ekonomik sıkıntılar ve sağlık hizmetleri maliyetinin çok yüksek olması, buradaki hastaların başka ülkelere yönelmesine neden olmaktadır. Amerikalı hastalar By-pass, kalp kapakçığı ameliyatları, kalça ve diz ameliyatları, omurga operasyonları, anjiyo ve masdektomi gibi tedaviler için diğer ülkeleri tercih etmektedir (Sağlık Turizmi İşletmeciliği Yönetimi Eğitim Programı, 2013, 3).

BAKA 2013 Sağlık Turizmi Sektörü Raporuna göre, Tayland, sağlık turizminde dünyanın önde gelen destinasyonları arasında yer almaktadır (<http://www.baka.org.tr>). Ülke dış sağlığı, estetik operasyonlar, kalp ameliyatları, organ nakli ve ortopedi ameliyatlarında hizmet vermektedir. Tayland' da sağlık turizmüne ayrılan hastanelerin beş yıldızlı otel konforunda olması ve hizmet veren hekimlerin tıp eğitimlerini batı ülkelerinde almış olması, bu ülkeyi daha cazip hale getirmiştir. Sadece özel hastaneler değil, kamu hastanelerinde yüksek kalitede hizmet sunduğu Singapur'daki sağlık uygulamaları, Asya'daki en iyi sağlık sistemlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Dünyanın en büyük biyo-teknoloji şirketi olan AMGEN'in 2013 yılında, ABD, İngiltere, Endonezya, Malezya ve Çin'den pek çok sağlık turisti çeken Singapur'da yaptığı yatırımın, sağlık turizmi alanına da çok büyük katkılarda bulunacağı tahmin edilmektedir (Pitts, 2013).

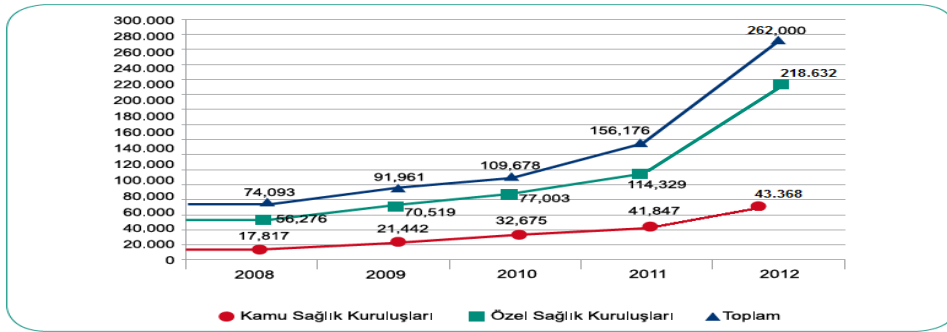
Almanya, çok fazla yer altı kaynağına sahip olduğu için termal turizm alanında yoğunlaşmıştır. Tıbbi tedavilerdeki başarıları ile dünya çapında olumlu bir imaja sahiptir. Kür tıbbi alanında uzmanlaşan hekimleri ve 265 termal tesisi ile termal turizmde dünyada birinci sırada yer almaktadır. Ancak sağlık hizmetleri maliyetinin yüksek olması ve vize

işlemlerinin zorluğu bu ülkenin sağlık turizmi uygulamalarını olumsuz yönde etkilemektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015).

III.TÜRKİYE'DE SAĞLIK TURİZMİ

Türkiye’de, 2005 yılından beri uygulanan sağlık politikaları ve yürütülen projeler sayesinde, sağlık turizmi alanında önemli gelişmeler sağlanmıştır. Sağlık turizmi ilk olarak 2005 yılında gündeme gelmiş ve medikal turizm kavramı ortaya çıkmıştır. İlk olarak 2010-2014 stratejik eylem planında yer almıştır. 2010 yılında Sağlık Bakanlığı altında Sağlık Turizmi Koordinatörlüğü kurulmuş olup, 2023 vizyonunda da yer alarak hükümet politikası haline gelmiştir. Türkiye, 2012 yılında tedavi amaçlı gelen bireylerin istatistikî verilerine göre dünyada ilk on ülke sıralamasında yedinci sırada bulunmaktadır. Tayland, Meksika, Amerika Birleşik Devletleri, Singapur, Hindistan ve Brezilya ise sıralamada ilk altıda yer almaktadır (Barca vd., 2012: 16). Türkiye’de sağlık turizmi, medikal ve termal turizm alanında yoğunlaşmıştır. Son zamanlarda, Sağlık Bakanlığı’nın Eskişehir, Kütahya ve Afyon’ da İleri yaş turizmine yönelik oluşturmayı planladığı tesislerle ilgili projesi, yaşlı bakımına yönelik çalışmaların da başladığını göstermektedir (Sağlık Bakanlığı, 2014,2).

Ülkemizde sağlık turizmi faaliyetleri kamu hastanelerinden çok özel sektör kanalıyla yürütülmektedir. Türkiye Medikal Turizm Değerlendirme Raporu 2013’e göre ülkemize gelen yabancı hastaların %83’ü özel, %17’si kamu hastanelerine başvurmuştur (Kaya vd.,2013: 15). Yabancı hastaların öncelikli aradığı kriter olan JCI sertifikasının, kamu hastanelerinden sadece Hacettepe Üniversitesi Hastanelerinde bulunmasının özel hastanelerin daha çok tercih edilmesinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Şekil 2: Türkiye’ye Gelen Yabancı Uyrıklı Hastaların Kamu ve Özel Hastanelere Göre Dağılımı

Kaynak: <http://www.saglikturizmi.org.tr/tr/saglikturizmi-istatistikleri>

Türkiye’de sunulan sağlık turizmi hizmetleri, infertilite operasyonları, plastik cerrahi ameliyatları, kardiyovasküler cerrahi, göz ameliyatları, diş tedavileri ve termal kaplıcalar şeklinde sıralanabilir. Düşük fiyat, yüksek kalite, tedavide bekleme süresinin

olmaması ve sağlık dışı turizmde uygunluk sağlık turistleri için büyük avantajlar sağlamaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2010).

Medikal turizm hastalarının ülkelere göre dağılımı incelendiğinde, en çok yabancı hastanın %36 oranla Almanya'dan geldiği görülmektedir. Bu oranın yüksek olmasında gurbetçilerimizin de payı büyüktür. Komşu ülke Irak'tan gelen hastaların oranı ise %4'tür. Irak'tan gelen hastalar, genelde ülkelerinde uygulanmayan estetik operasyonlar ve tüp bebek uygulamaları nedeniyle ülkemizi tercih etmektedirler. Antalya, İstanbul, Ankara, Kocaeli, İzmir, Muğla, Aydın, Karaman, Adana ve Sakarya medikal turizmde ön plana çıkan illerimizdendir (Kaya vd., 2013:22).

Türkiye'de Sağlık Turizmi hizmetlerinin, tek merkezden denetlenebilmesi için Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 31 Mart 2010 tarih ve 18529 sayılı onayı ile Sağlık Turizmi Birimi kurulmuştur. www.saglikturizmi.gov.tr adresli web sitesi, dört dilde hizmet vermektedir. Yabancı hastalar için Yurtdışı Çağrı Merkezi'nde 7 gün 24 saat İngilizce, Arapça, Rusça ve Almanca tercümanlık ve danışmanlık hizmeti verilmektedir. Ayrıca mesai saatlerinde de Farsça ve Fransızca dillerinde 444 47 28 no'lu hattın hizmet verilmektedir (Sağlık Turizmi Derneği, 2014: 1).

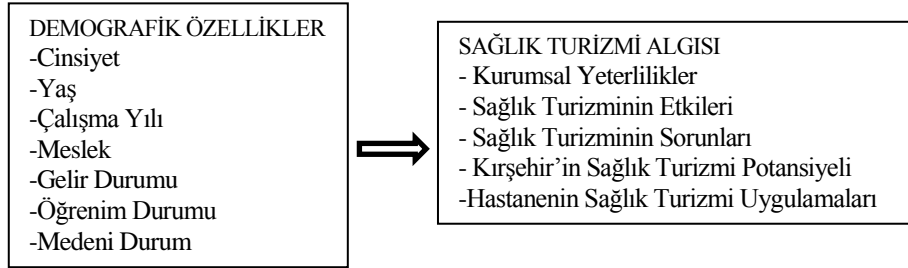
Sağlık turizmi büyüyen ve gelişen bir pazardır. Böyle bir pazarda büyük pazar payına sahip olmak, işletmenin karını maximize etmesi açısından önemlidir. Ekonomi Bakanlığının, sağlık turizmi alanında uluslararası tanıtım faaliyetlerine mali destek sağlaması ve elde edilen gelirlere %50 vergi indirimi getirmiş olması, sağlık turizmi alanında yatırım yapmayı düşünen işletmeler için büyük bir fırsat oluşturmaktadır (Sağlık Turizmi Derneği, 2014: 2).

IV. SAĞLIK TURİZMİ FARKINDALIĞI ÜZERİNE AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM VE ARAŞTIRMA HASTANESİ'NDE BİR UYGULAMA

A. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Sağlık turizmi faaliyetleri, sadece yöneticilerle yürütülen bir uygulama olmadığı için sağlık çalışanlarının bu konuda bilgilendirilmesi ve teşvik edilmesi gerekmektedir. Hastane çalışanlarının, sağlık turistleri ile birebir iletişimde bulunan ve hizmet sunan konumunda bulunmalarından dolayı bu kesimin görüş ve önerileri gerek işletme gerekse ülke tanıtımı açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, sağlık turizmi faaliyetlerinde başarı sağlamak, daha fazla yol almak için hastane çalışanlarının görüş ve önerilerinin dikkate alınabilmesi açısından önemli bir çalışmadır. Bu çalışmada, sağlık turizmi faaliyetlerinde yaşanan sorunlara karşın çalışanların önerileri, hastanelerde yanlış olduğunu düşündükleri ve düzeltilmesi gerektiğini düşündükleri durumlar, sağlık turizmi hakkında farkındalık ve hizmete gönüllük düzeyleri araştırılmıştır. Bu noktada elde edilen sonuçların sağlık turizmi yöneticileri için yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Daha önce konu ile ilgili yapılan çalışmaların genelde turistik tüketicilerin beklenti ve

memnuniyetlerine ve bu konuda yaşanan sorunlara yönelik olduğu görülmektedir (Ünal, Demirel 2011, Aydın 2012, Yirik 2014, BAKA Sağlık Turizmi Sektörü Raporu 2013, Gülmez 2012, Şencan vd.,2012, Aydın ve Şeker 2011, Sağlık Bakanlığı, 2012, Üçgül 2014). Bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak yabancı hastalarla iletişim halinde olan ve olması gereken personelin sağlık turizmi hakkındaki farkındalık düzeyleri belirlenmeye çalışılmış ve demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediği tespit edilmiştir. İlgili makamlar tarafından alınan kararların uygulayıcısı olan personelin bu konu hakkında görüşlerinin öğrenilmesi ve bu konudaki bilincin artırılması, uygulama noktasında yaşanan sorunların ortadan kaldırılmasında etkili olabilecektir.

Şekil 3: Araştırma Modeli

Şekil 3’de görülen araştırma modeline göre geliştirilen araştırma hipotezleri şunlardır.

H1: Katılımcıların cinsiyetine göre, sağlık turizmi algıları arasında anlamlı farklılık vardır,

H2: Katılımcıların yaşlarına göre, sağlık turizmi algıları arasında anlamlı farklılık vardır,

H3: Katılımcıların çalışma yılına göre sağlık turizmi algıları arasında anlamlı farklılık vardır,

H4: Katılımcıların mesleklerine göre, sağlık turizmi algıları arasında anlamlı farklılık vardır,

H5: Katılımcıların gelir durumuna göre sağlık turizmi algıları arasında anlamlı farklılık vardır,

H6: Katılımcıların öğrenim durumuna göre, sağlık turizmi algıları arasında anlamlı farklılık vardır.

H7: Katılımcıların medeni durumlarına göre, sağlık turizmi algıları arasında anlamlı farklılık vardır

B. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Ahi Evran Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi (AÜEAH) çalışanlarının, sağlık turizmi hakkındaki bilgi düzeyleri, yabancı hasta yaklaşımları, Kırşehir’in sağlık turizmi açısından değerlendirilmesini amaçlayan bu çalışma için gerekli olan birincil veriler anket yöntemi ile toplanmıştır. Verilerin toplanmasında yüz yüze görüşme ve bırak ve topla yöntemi olmak üzere iki yöntem uygulanmıştır. Anket soruları, Sağlık

Bakanlığı'nın acil servis, poliklinik ve kliniklere yönelik memnuniyet anketlerinin çalışanlara uyarlanması ve Sağlık Turizmi Derneği'nin "Sağlık Turizmi İşletmeciliği Yönetimi Eğitim Programı" (2013), Sekizinci Dönem Ders Notlarında yer alan uygulamada karşılaşılan sorunlar bölümünden faydalanılarak oluşturulmuştur. Anket formunda sağlık turizmi algısı ile ilgili 35 ifade verilmiş olup, katılımcıların (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum) 5'li Likert ölçeğine göre değerlendirmeleri istenmiştir. Ayrıca sağlık işletmesi ile ilgili 3 soru ve katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. Bu çalışmada tüm hastane çalışanlarına ulaşılması hedeflenmiştir. Ancak, 2014 yılı Ekim ve Aralık ayları arasında aktif olarak çalışanlarla yapılmıştır. Doğum izni, ücretsiz izin ve geçici görevler nedeniyle tüm çalışanların ancak % 86'sına ulaşılabilmiştir. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde %3 güvenilirlik derecesinde 619 kişiden meydana gelen örnek büyüklüğünün yeterli olacağına karar verilmiştir (Kurtuluş, 2006: 192). Geliştirilen anket formu örnek kütlenin özelliğini taşıyan 140 kişiye uygulanmış, eksiklikler giderilerek ankete son hali verilmiştir. İhtiyatlı bir yaklaşımla 1000 anket uygulanmış ve analize uygun 980 anket değerlendirmeye alınmıştır. Veriler SPSS for Windows 18 istatistik paket programında değerlendirilmiştir.

C. BULGULAR

980 katılımcının bulunduğu ankette, katılımcıların %55'i bayan, %86,5'i evli, %48,3'ü 2000-3000 TL arası gelir grubunda yer almaktadır. Çalışanların, %41,3'ü, 36-45 yaş grubunda olup yaş ortalaması, 40,67'dir. %69,9'u tıbbi birimlerde çalışan hastane personelinin %58'i üniversite mezunu olup, %67,9'u 21 yıl ve daha fazla süredir bu sağlık işletmesinde çalışmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Medeni Durum	Frekans	Yüzde
Bayan	539	55	Evli	848	86,5
Erkek	441	45	Bekar	132	13,5
Yaş	Frekans	Yüzde	Çalışılan Birim	Frekans	Yüzde
18-25	62	6,3	Tıbbi Birim	685	69,9
26-35	189	19,3	İdari Birim	295	30,1
36-45	405	41,3			
46+	324	33,1			
Eğitim	Frekans	Yüzde	Meslek	Frekans	Yüzde
İlköğretim	35	3,6	Doktor	94	9,6
Lise	235	24,0	Hemşire	341	34,8
Üniversite	573	58,5	Diğer Sağlık P.	202	20,6
Y.Lisans	43	4,4	İdari Personel	61	6,2
Doktora	94	9,6	Hizmetli Personel	33	3,4
			Diğer	249	25,4
Gelir	Frekans	Yüzde	Çalışma Yılı	Frekans	Yüzde
1000-2000	190	19,4	1-5	171	17,4
2001-3000	473	48,3	6-10	18	1,8
3001-4000	194	19,8	11-15	53	5,4
4001-5000	92	9,4	16-21	73	7,4
5000+	31	3,2	21+	665	67,9
Toplam	980	100	Toplam	980	100

Ahi Evran Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi 2014 yılı sağlık turizmi verileri aşağıda tabloda verilmiştir.

Tablo 2:AEÜEAH 2014 Sağlık Turizmi Verileri

Ülkeye Göre AEÜEAH 2014 Yılı Sağlık Turizmi Verileri (Ülke/Gelen Hasta Sayısı)			
Almanya	267	Avustralya	4
Hollanda	240	Bulgaristan	1
Avusturya	125	ABD	1
Afganistan	13	Fransa	1
Belçika	7	Kaikos Adaları	1
KKTC	4	Toplam	664
Birimine Göre AEÜEAH 2014 Yılı Sağlık Turizmi Verileri (Birim/Gelen Hasta Sayısı)			
Dâhiliye	77	Ruh Sağlığı	22
Üroloji	66	Beyin Cerrahi	21
Kardiyoloji	56	Endokrin	20
Ortopedi	55	Çocuk	15
KBB	48	Nefroloji	14
Göz	45	Enfeksiyon	13
Cildiye	35	Gastroenteroloji	13
Nöroloji	32	Plastik Cerrahi	12
FTR	30	Göğüs Cerrahi	6
Cerrahi	25	Kalp Damar Cerrahi	6
Acil	24	Anestezi	4
Göğüs	22	Kadın Hastalıkları	3

1. Hastane Çalışanlarının Sağlık Turizmi Algısına İlişkin Faktörler

Katılımcıların sağlık turizmi algılamaları ile ilgili 35 değişkene faktör analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda faktör yükleri düşük olan 8 değişken çıkarılmış ve kalan 27 değişkene yeniden faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizi sonucu Tablo 3’de yer almaktadır. Analiz sonucunda öz değerleri 1’den büyük beş faktör belirlenmiştir. Bu faktörler, toplam varyansın %80,622’sini açıklamaktadır. KMO (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy-küresellik) testi sonucu 0,831’dir ve bu sonuca göre ölçümün geçerli olduğu söylenebilir. Barlett testi sonuçları ($\chi^2 = 3,5787$, $p = 0,000$) faktör analizinin anlamlı olduğunu göstermektedir. Her bir faktöre ait güvenilirlik katsayıları (Cronbach’s Alpha) saptanmış ve Tablo 3’de gösterilmiştir. Literatüre göre Cronbach’s Alpha değerinin 0,7 ve üzerinde olması yeterli görülmektedir (Altunışık vd., 2012: 126). Dolayısıyla bu çalışmada faktörleri oluşturan her bir boyutun güvenilir olduğu söylenebilir.

İçerdiği değişkenlerden (ifadelerden) dolayı “Kurumsal Yeterlilikler” olarak adlandırılan birinci faktör, diğer faktörler içerisinde en yüksek varyansa sahiptir. Bu faktör; bu sağlık işletmesi bilimsel yayın ve uygulamaları takip eder, bu sağlık işletmesi teknolojik donanım açısından sağlık turizmi için uygundur, bu sağlık işletmesi etik kurallara riayet eder, bu sağlık işletmesinde sağlık hizmetleri maliyeti uygundur, bu sağlık işletmesi hizmet sunum sürecinde, hasta ihtiyaç ve beklentilerini göz önünde bulundurur, bu sağlık işletmesinde muayene, tetkik sonuçları ve tedavi bekleme süreleri uzun değildir, bu sağlık işletmesinde sağlık hizmetlerine ulaşım kolaydır, sağlık

çalışanlarının niteliği (kalifiye) sağlık turizmi için uygundur, bu sağlık işletmesi sahip olduğu kalite belgesinin gereklerini yerine getirmektedir, bu sağlık işletmesi genel anlamda sağlık turizmi uygulamalarına uygundur, bu sağlık işletmesindeki uzman hekimler, alanlarında son derece iyidir olmak üzere 11 değişkenden oluşmaktadır. Birinci faktör toplam varyansın %39,985'ini açıklamaktadır.

İkinci faktör içerdiği değişkenler bakımından “Sağlık Turizminin Etkileri” olarak adlandırılmıştır. Bu faktör, yabancı hastalar kurumumuz için gelir kaynağıdır, yabancı hastalar ekonomik açıdan şehrimizin kalkınmasına olanak sağlar, yabancı hastalar, sağlık hizmetleri sektörüne canlılık getirir, yabancı hastalara gösterilen ilgi ve özen, yerli hastalarımızı incitebilir, yabancı hastalar, çalışanlara motive edici olumlu geribildirimde bulunmazlar olmak üzere 5 değişkenden oluşmaktadır. İkinci faktör toplam varyansın % 16,954'ünü açıklamaktadır.

Üçüncü faktör içerdiği değişkenler bakımından “Sağlık Turizminin Sorunları” olarak adlandırılmış olup, bu faktör, yabancı hastaların teşhis ve tedavilerinde, iletişim açısından zorluklar yaşanabilir, yabancı hastalar, bölgemize bulaşıcı hastalıklar getirebilir, yabancı hastalara uygulanan işlemlerin faturalandırılmasında sorunlar yaşanabilir olmak üzere 3 değişkenden oluşmaktadır. Üçüncü faktör, toplam varyansın %12,775'ini açıklamaktadır.

Dördüncü faktör, “Kırşehir’in Sağlık Turizmi Potansiyeli” olarak adlandırılmıştır. Bu faktör, Kırşehir, yabancı hastaların konaklaması açısından yeterli niteliktedir. Kırşehir, yabancı hastaların kolay ulaşabileceği bir konumdadır. Kırşehir, termal su kaynakları açısından yeterli rezerve sahiptir, yabancı hastalar bölgenin ahlaki yapısını olumsuz etkileyebilir olmak üzere 4 değişkenden oluşmaktadır. Dördüncü faktör toplam varyansın % 6,188'ini açıklamaktadır.

Beşinci faktör, “Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları” olarak adlandırılmıştır. Bu faktör, bu sağlık işletmesinde uygulanan tedaviler sonucunda olumlu sonuçlar alınabileceğine inanıyorum, bu sağlık işletmesi sağlık turizmi uygulamaları açısından yeterli ekipmana sahiptir, bu sağlık işletmesi bilimsel norm ve standartlara uygun teşhis ve tedavi prosedürlerini uygular, yabancı hastalar, yerli hastalarımıza yeterli ilgi ve özeni göstermemize engel olabilir olmak üzere 4 değişkenden oluşmaktadır. Beşinci faktör toplam varyansın % 4,719'unu açıklamaktadır.

Tablo 3: Değerlendirmede Etkili Olan Faktörler

Algısal Faktörler*	Cronbach's Alpha	Özdeğer	Varyans Yüzdeleri	Faktör Yükleri
Faktör 1: Kurumsal Yeterlilikler	.951	10,796	39,985	
Bu sağlık işletmesi bilimsel yayın ve uygulamaları takip eder				,891
Bu sağlık işletmesi, teknolojik donanım açısından sağlık turizmi için uygundur.				,874
Bu sağlık işletmesi, etik kurallara riayet eder				,848
Bu sağlık işletmesinde, sağlık hizmetleri maliyeti uygundur				,827
Bu sağlık işletmesi, hizmet sunum sürecinde, hasta ihtiyaç ve beklentilerini göz önünde bulundurur.				,819

Tablo 3: Değerlendirmede Etkili Olan Faktörler (*devam*)

Faktör 1: Kurumsal Yeterlilikler	,951	10,796	39,985
Bu sağlık işletmesinde, muayene, tetkik sonuçları ve tedavi bekleme süreleri uzun değildir.			,814
Bu sağlık işletmesinde, sağlık hizmetlerine ulaşım kolaydır.			,789
Sağlık çalışanlarının niteliği (kalifiye) sağlık turizmi için uygundur.			,771
Bu sağlık işletmesi, sahip olduğu kalite belgesinin gereklerini yerine getirmektedir.			,769
Bu sağlık işletmesi, genel anlamda sağlık turizmi uygulamalarına uygundur.			,679
Bu sağlık işletmesindeki uzman hekimler, alanlarında son derece iyidirler.			,596
Faktör 2: Sağlık Turizminin Etkileri	,876	4,578	16,954
Yabancı hastalar, kurumumuz için gelir kaynağıdır.			,911
Yabancı hastalar, şehrimizin ekonomik açıdan kalkınmasına olanak sağlar.			,840
Yabancı hastalar, sağlık hizmetleri sektörüne canlılık getirir.			,794
Yabancı hastalara gösterilen ilgi ve özen, yerli hastalarımızı incitebilir.			,692
Yabancı hastalar, çalışanlara motive edici olumlu geribildirimde bulunmazlar.			,603
Faktör 3: Sağlık Turizminin Sorunları	,830	3,449	12,775
Yabancı hastaların teşhis ve tedavilerinde, iletişim açısından zorluklar yaşanabilir.			,861
Yabancı hastalar, bölgemize bulaşıcı hastalıklar getirebilir.			,847
Yabancı hastalara uygulanan işlemlerin faturalandırılmasında sorunlar yaşanabilir.			,645
Faktör 4: Kırşehir'in Sağlık Turizmi Potansiyeli	,819	1,671	6,188
Kırşehir, yabancı hastaların konaklaması açısından yeterli niteliktedir.			,897
Kırşehir, yabancı hastaların kolay ulaşabileceği bir konumdadır.			,897
Kırşehir, termal su kaynakları açısından yeterli rezerve sahiptir.			,556
Yabancı hastalar, bölgenin ahlaki yapısını olumsuz etkileyebilir.			,524
Faktör 5: Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları	,834	1,274	4,719
Bu sağlık işletmesinde, uygulanan tedaviler sonucunda olumlu sonuçlar alınabileceğine inanıyorum.			,740
Bu sağlık işletmesi, sağlık turizmi uygulamaları açısından yeterli ekipmana sahiptir.			,682
Bu sağlık işletmesi, bilimsel norm ve standartlara uygun teşhis ve tedavi prosedürlerini uygular.			,677
Yabancı hastalar, yerli hastalarımıza yeterli ilgi ve özeni göstermemize engel olabilir.			,625
KMO (Kaiser-Meyer - Olkin): ,831			
Barlett testi: 35787,648			
df: 351			
p: ,000			

* 1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Fikrim Yok, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum

2. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Sağlık Turizmi Algı Farklılıkları

Katılımcıların demografik özelliklerine göre sağlık turizmi algulamalarındaki farklılıkları belirlemek amacıyla MANOVA analizi yapılmıştır. Sonuçlara göre demografik özelliklere göre katılımcıların sağlık turizmi algulamalarında farklılıklar bulunmuştur. Bu farklılıklar cinsiyete göre (Hotelling's Trace: ,168 F: 32,656 p= ,000), yaşa göre (Hotelling's Trace: 1,346 F: 87,071 p: ,000), çalışma yılına göre (Hotelling's Trace: 1,439 F: 69,748 p= ,000), mesleğe göre (Hotelling's Trace: 1,685 F: 65,287 p= ,000), gelir durumuna göre Hotelling's Trace: 1,508 F: 73, 112 p= ,000), öğrenim durumuna göre (Hotelling's Trace: 1,313 F: 63,626 p= ,000), medeni duruma göre (Hotelling's Trace: 14,275 F: 2,781 p= ,000) tespit edilmiştir. Buna göre "H1, H2, H3, H4, H5, H6, H7 hipotezleri" kabul edilmiştir.

Tablo 4'te yer alan veriler incelendiğinde, katılımcıların cinsiyetlerine göre, sağlık turizmi algıları, "kurumsal yeterlilikler" (F: 19,859, p: 0,000<0,05), "sağlık turizminin sorunları" (F: 78,013, p: 0,000<0,05) ve "hastanenin sağlık turizmi uygulamaları" (F: 7,549, p: 0,006<0,05) faktörlerinde farklıdır. Ortalamalara bakıldığında üç faktör açısından da kadınların ortalamasının daha yüksek olduğu görülmektedir.

46 yaş üstü çalışanların tüm faktörlerde en yüksek ortalamaya sahip oldukları görülmektedir (Tablo 4). 18-25 yaş grubu ikinci sırada yer almaktadır. 46 yaş üstü çalışanların ortalamalarının yüksek olması yaşanan deneyim ve tecrübelerin etkili olduğunu göstermektedir. Ortalamalar arasında en az farklılık ise faktör 3'te olup, Sağlık Turizminin Sorunları hakkında katılımcıların hemen hemen aynı kanaatte oldukları söylenebilir.

Katılımcıların çalışma yılına göre sağlık turizmi algulamaları anlamlı bir farklılık göstermektedir. Tablo 4 incelendiğinde faktör 3 (Sağlık Turizminin Sorunları) dışında diğer faktörlerin hepsinde 16 yıl ve üzeri çalışanların ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre çalışanların, gerek uygulanan tedavi gerekse sağlık turizmi açısından çalıştıkları hastaneye güvendiği yargısına ulaşılabilir.

Tablo 4: Demografik Özelliklere Göre Faktörlerin Algılanması

Faktörler	CINSİYET		F	Sig.		
	Erkek	Kadın				
Kurumsal Yeterlilikler	3,4234	3,6706	19,859	,000		
Sağlık Turizminin Sorunları	3,1308	3,7229	78,013	,000		
Hastanenin sağlık turizmi uygulamaları	3,2710	3,4309	7,549	,006		
Hotelling's Trace Değeri: ,168 F: 32,656 p: ,000						
Faktörler	YAŞ				F	Sig.
	18-25	26-35	36-45	46+		
Kurumsal Yeterlilikler	3,553	2,954	3,506	3,980	67,332	,000
Sağlık Turizminin Etkileri	3,608	3,367	3,343	4,251	81,244	,000
Sağlık Turizminin Sorunları	3,559	3,280	3,285	3,754	13,893	,000

Tablo 4: Demografik Özelliklere Göre Faktörlerin Algılanması (devam)

Kırşehir'in Sağlık Turizmi Potansiyeli	3,472	2,987	3,124	4,122	120,434	,000		
Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları	3,415	3,364	3,054	3,726	36,883	,000		
Hotelling's Trace Değeri: 1,346 F: 87,071 p: ,000								
Faktörler	ÇALIŞMA YILI					F	Sig.	
	1-5	6-10	11-15	16-21	21+			
Kurumsal Yeterlilikler	2,596	2,576	3,539	3,565	3,835	106,601	,000	
Sağlık Turizminin Etkileri	3,660	2,833	4,110	4,112	3,603	12,037	,000	
Sağlık Turizminin Sorunları	3,031	3,019	4,358	3,904	3,457	21,201	,000	
Kırşehir'in Sağlık Turizmi Potansiyeli	3,611	3,264	2,712	3,634	3,452	10,884	,000	
Hastanenin Sağlık Turizmi uygulamaları	3,398	2,500	2,887	3,192	3,428	9,566	,000	
Hotelling's Trace Değeri: 1,439 F: 69,748 p: ,000								
Faktörler	MESLEK						F	Sig.
	Doktor	Hemşire	Diğer Sağ.P	İdari Per.	Hizmetli per.	Diğer		
Kurumsal Yeterlilikler	4,094	3,887	2,584	3,550	3,369	3,728	106,853	,000
Sağlık Turizminin Etkileri	4,858	3,593	2,884	4,066	3,894	3,815	93,456	,000
Sağlık Turizminin Sorunları	3,220	3,707	2,492	3,372	3,646	3,981	64,030	,000
Kırşehir'in Sağlık Turizmi Potansiyeli	3,343	3,412	3,252	3,947	3,674	3,549	6,777	,000
Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları	3,184	3,606	2,767	3,611	3,455	3,492	28,398	,000
Hotelling's Trace Değeri: 1,685 F: 65,287 p: ,000								
Faktörler	GELİR					F	Sig.	
	1000-2000	2001-3000	3001-4000	4001-5000	5001+			
Kurumsal Yeterlilikler	3,196	3,823	3,002	4,095	3,660	58,851	,000	
Sağlık Turizminin Etkileri	3,575	3,774	2,922	4,859	3,634	98,725	,000	
Sağlık Turizminin Sorunları	3,649	3,502	3,299	3,221	3,258	4,131	,000	
Kırşehir'in Sağlık Turizmi Potansiyeli	4,021	3,347	3,218	3,345	3,274	25,099	,000	
Hastanenin Sağlık Turizmi Uygulamaları	3,614	3,691	2,407	3,196	3,161	105,146	,000	
Hotelling's Trace Değeri: 1,508 F: 73,112 p: ,000								
Faktörler	ÖĞRENİM DURUMU					F	Sig.	
	İlköğretim	Lise	Üniversite	Y.Lisans	Doktora			
Kurumsal Yeterlilikler	3,426	3,014	3,692	3,719	4,092	41,505	,000	
Sağlık Turizminin Etkileri	3,662	3,615	3,449	4,205	4,855	62,141	,000	
Sağlık Turizminin Sorunları	3,457	3,902	3,255	4,217	3,220	23,179	,000	
Kırşehir'in Sağlık Turizmi Potansiyeli	3,429	4,223	3,192	2,930	3,330	70,890	,000	
Hotelling's Trace Değeri: 1,313 F: 63,626 p: ,000								
Faktörler	MEDENİ DURUM		F	Sig.				
	Evli	Bekar						
Kurumsal Yeterlilikler	3,5321	3,7348	6,209	,013				
Sağlık Turizminin Etkileri	3,6366	3,8422	5,577	,018				
Hastanenin sağlık turizmi uygulamaları	3,3314	3,5360	5,810	,016				
Hotelling's Trace Değeri: 14,275 F: 2,781 p: ,000								

Meslek değişkenine göre, kurumsal yeterlilikler ile sağlık turizminin etkileri faktörlerinde doktorların en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir (Tablo 4). Bu durumdan doktorların çalıştıkları hastanenin, sağlık turizmi uygulamalarına uygun olduğu kanaatinde oldukları yargısına ulaşılmaktadır. Diğer grubunun (şirket elemanları) sağlık turizminin sorunları faktöründe en yüksek ortalamaya sahip olması bu grubun hastanenin otelcilik hizmetlerinin sunumunda bir takım endişelerinin olduğunu göstermektedir. Kırşehir'in sağlık turizmi potansiyeli ve hastanenin sağlık turizmi uygulamaları faktörlerinde idari personel grubunun ortalamasının en yüksek olması, yönetici gözüyle bakıldığında Kırşehir'in ve hastanenin sağlık turizmi bakımından yeterli olduğu kanaatini uyandırmaktadır.

Katılımcıların gelir düzeylerine göre kurumsal yeterlilikler ile sağlık turizminin etkileri faktörlerinde 4001-5000 arası gelir grubundaki çalışanların ortalamalarının yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre bu grupta bulunan çalışanların (genelde uzman hekimler) sağlık hizmetleri sunumuna ve sağlık turizmine önem verdiği yargısına ulaşılabilir. Sağlık turizminin sorunları ve Kırşehir'in sağlık turizmi potansiyeli faktöründe, 1000-2000 arası gelir grubunun ortalamasının yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Bunlar şirket elemanlarından (temizlik, yemekhane, tıbbi sekreter) oluşmaktadır. Bu durum gruptaki çalışanların, yabancı hastalarla olan iletişim, faturalandırma gibi alanlarda problemler yaşandığı, ancak Kırşehir'in sağlık turizmi potansiyelinin yüksek olduğu görüşünde olduklarını göstermektedir.

Katılımcıların öğrenim durumlarına göre kurumsal yeterlilikler faktörü ile sağlık turizminin etkileri faktörlerinde doktora öğrenim seviyesinde (uzman hekim, doçent, yardımcı doçent ve profesörler) bulunanların ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 4). Doktorların çalıştıkları hastanede uygulanan tedaviler ve sağlık turizmi hakkında olumlu görüşe sahip olmaları beklenen bir sonuçtur. Sağlık turizminin sorunlarında yüksek lisans mezunlarının, Kırşehir'in sağlık turizmi potansiyeli faktöründe ise lise mezunlarının ortalamaları yüksektir.

Katılımcıların medeni durumlarına göre sağlık turizmi algıları; "kurumsal yeterlilikler", "sağlık turizminin etkileri" ve "hastanenin sağlık turizmi uygulamaları" faktörlerinde anlamlı bir farklılık göstermektedir. Tablo 4 incelendiğinde, her üç faktörde de bekâr katılımcıların ortalamalarının yüksek olduğu görülmektedir. Bekâr katılımcıların, genel olarak daha genç yaşta oldukları düşünülecek olursa, çalışma tecrübesinin azlığı nedeniyle sağlık turizmi faaliyetlerini yeterli gördükleri ve beklentilerinin düşük olduğu söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

1980'lerden sonra turizmin canlandığı Türkiye'de sağlık turizmi son yıllarda gündeme gelmeye başlamıştır. Küreselleşen dünyada refah düzeyinin de artmasıyla insanlar artık tedavi olmak için başka ülkelere gitmeyi tercih etmektedirler. Sağlık hizmetlerinin bir ekip çalışması olması sebebiyle sağlık işletmesi yöneticilerinin

çalışanların görüş ve önerilerini dikkate alması, işletmenin geleceğe dair hedeflerinden onları haberdar etmesi gereklidir.

Ahi Evran Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi (AEÜEAH) çalışanlarının sağlık turizmi farkındalığı ile ilgili faktörleri belirlemek ve bu faktörlerin demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yapılan araştırmanın sonuçları şu şekildedir:

Katılımcıların %55'i bayan, %86,5'i evli, %48,3'ü 2000-3000 TL arası gelir grubunda yer almaktadır. Çalışanların, %41,3'ü 36-45 yaş grubunda olup yaş ortalaması, 40,67'dir. %69,9'u tıbbi birimlerde çalışan hastane personelinin %58'i üniversite mezunu olup, %67,9'u 21 yıl ve daha fazla süredir bu sağlık işletmesinde çalışmaktadır. Çalışanlar en çok ortopedi biriminin sağlık turizmi alanında hizmet verdiğini, en uygun alanın ise estetik cerrahi birimi olduğunu düşünmektedir.

Çalışanların sağlık turizmi ile ilgili algılamaları, kurumsal yeterlilikler, sağlık turizminin etkileri, sağlık turizminin sorunları, Kırşehir'in sağlık turizmi potansiyeli, hastanenin sağlık turizmi uygulamaları olmak üzere beş faktör altında toplanmıştır. Bu faktörlerin yapılan MANOVA analizi sonucunda çalışanların demografik özelliklerine göre farklılık gösterdiği sonucu bulunmuştur.

Bu farklılıklar hizmetin sunulmasında ve sunulan hizmetin algılanmasında buna bağlı olarak memnuniyet düzeylerinde etkili olabileceği için işletmelerinin hizmet sundukları bu kişilerin demografik özellikleri itibarı ile algı ve memnuniyet düzeylerini dikkate alması ve sunduğu hizmeti ona göre değerlendirmesi gerekmektedir. Elde edilen bulgulardaki farklılıklar dikkate alınarak hizmet sunumunda işletmenin hizmet pazarlama bileşenlerini yeniden uyarlaması, hizmet sunum düzeylerini farklı beklentilere cevap verecek şekilde belirlemesi gerekmektedir.

AEÜEAH Fizik Tedavi Kliniği, gerek termal suların niteliği, gerekse otel konforundaki hastane hizmetleri açısından sağlık turizmine en uygun birimlerden biridir. Ancak yatak ve sağlık personeli sayısındaki yetersizlik nedeniyle sadece civar bölgedeki hastalara hizmet sunabilmektedir. Kırşehir, Hıfzısıhha raporlarına göre termo mineral nitelikte olan 12 jeotermal kuyusu ile zengin bir rezerv sahıptir (Koçak vd., 2006: 11). Bu sular, romatizmal hastalıklardan, felçlere, kadın hastalıkları, böbrek rahatsızlıkları ve cilt hastalıklarına kadar pek çok hastalıkta fayda sağlamaktadır. Stratejik düşünüldüğünde bu alana yapılacak olan yatırımların hem turizm hem de sağlık hizmetleri pazarlaması açısından çok kârlı olacağı düşünülmektedir.

Kırşehir ili Kaman ilçesine bağlı Çağırkan Kasabasında bulunan Kale Höyük ve Japon Bahçesi her yıl yüzlerce Japon turisti ağırlamaktadır. Bu turistlere, Japon kültürüne çok uygun olan termal turizm faaliyetlerinin tanıtılması ve Kırşehir'de buldukları süre içerisinde sağlık bakım hizmetlerinden faydalanmalarının sağlanması, Kırşehir'in sağlık turizmi hedeflerinden biri olmalıdır. Kırşehir'de yerel sağlık idarecileri, Japon Bahçesi, Kepez Yer Altı Şehri, Hirfanlı Yelkenli ve Sahil Turizmi ve Seyfe Gölü Kuş

Cenneti için Kırşehir'i ziyaret eden turistlerin sağlık bakım ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla seyahat acenteleri ve tur operatörleri ile işbirliği halinde olmalıdır.

Türkiye'de sağlık turizmi pek fazla bilinen bir konu olmadığı gibi sağlık çalışanları ve sağlık hizmetleri pazarlaması ile ilgilenen kişi ve kuruluşlar dışında ilgi gösterildiği de söylenemez. Son yıllarda Sağlık, Turizm ve Kalkınma Bakanlıklarının katkılarıyla sağlık turizmi alanında ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye, alanında uzman hekimleri, nitelikli sağlık bakım hizmetleri, teknolojik donanımlı sağlık kuruluşları, eş zamanlı tedavi ve tatil olanakları ve uygun fiyatlarıyla sağlık turizmi açısından gelecek vaat eden bir ülkedir. Türkiye'de sağlık turizmi uygulamaları genelde özel sektör aracılığıyla yürütülmektedir. Bunun sebepleri arasında sigorta şirketleri ile olan anlaşmazlıklar, JCI akredite hastanelerin tercih edilmesi, kamu hastanelerinde sağlık hizmetleri pazarlaması anlayışının henüz tam anlamıyla oturmamış olması örnek gösterilebilir. Avrupa ülkeleri, Türk Cumhuriyetleri ve Arap ülkeleri Türkiye'nin sağlık turizmi alanında potansiyel hedef pazarlarındandır. Bu ülkelerdeki sağlık turizmi tanıtım ve tutundurma faaliyetlerine ağırlık verilmelidir. Sağlık turizmi uygulamalarında tur operatörleri, seyahat acenteleri ve özel sektörle işbirliği içinde bulunmalıdır. Ulaşım kolaylığı, sağlık turistleri için çok önemlidir. Sağlık turizminde tercih edilen hastanelerin hava alanlarına yakın olduğu ve hastalarını hava alanından alarak hastanelerine bizzat taşıdıkları görülmektedir. Türkiye'de de sağlık turizmi faaliyetlerinde kullanılacak hastanelerin bu hususu göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Kamu hastanelerinde yabancı dil bilen personel sayısının azlığı, sağlık turizmi alanındaki yetersizliklerden biridir. Bu sorunu gidermek adına çalışanların yabancı dil konusunda eğitim imkânı sunulmalıdır. Sağlık turizmi alanında diğer hastanelere göre daha fazla faaliyet gösteren hastanelerin Sağlık Bakanlığı'na desteklenmesi ve hükümet tarafından teşvik edici uygulamaların yürürlüğe konulması sağlık turizminin gelişimine katkı sağlayacaktır. Sağlık turizmi alanındaki istatistiklerin güncellenmesi, durum tespiti ve strateji hedeflerinin belirlenmesi açısından önemlidir. Bu alanda yapılacak olan çalışmaların hem bu hizmeti sunan sağlık kuruluşları hem de bu alanda araştırma yapacak olan kişi ve kuruluşlara faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ALTUNIŞIK, Remzi; Recai COŞKUN ve Serkan BAYRAKTAROĞLU (2012), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri-SPSS Uygulamalı, Yedinci Baskı, Sakarya Kitabevi, Sakarya.
- AYDIN, Dursun ve Süreyya ŞEKER (2011), Sağlık Turizmi Turistin Sağlığı Uygulama Rehberi 2011, Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Opus Basım Ltd. Şti, Ankara.
- AYDIN, Oğuz (2012), "Türkiye'de Alternatif Bir Turizm: Sağlık Turizmi", KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt 12; 91-96.

- BAKA Sağlık Turizmi Sektörü Raporu; (2013), İnternet Adresi: <http://www.baka.org.tr/.../48947588121518SAGLIK-KATALOG-TURKCE-16>, Erişim Tarihi: 25.10.2014.
- BARCA, Mehmet; Erdal AKDEVE ve İklim GEDİK BALAY (2012), Türkiye Medikal Turizmi Değerlendirme Raporu 2012, Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Opus Basım Ltd. Şti., Ankara.
- Dünyada ve Türkiye’de Sağlık Turizmi-2010 Durum Tespit Raporu ve Çözüm Önerileri, sayfa:11, İnternet Adresi: http://www.ozelrastaneler.org.tr/images/Documents/sanal_, Erişim Tarihi: 25.10.2014.
- ELMAS, Fatma Yılmaz (2012), “Rakamlarla Avrupa’daki Demografik Değişim”, ss.9, İnternet Adresi: www.usakanalist.com, Erişim Tarihi: 05.12.2014.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2014), “Jeotermal Enerji”, İnternet Adresi: <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Jeotermal>, Erişim Tarihi: 25.10.2014.
- ERDOĞAN, Elmas ve Filiz AKLANOĞLU (2008), “Termal Turizm ve Afyon Gazlıgöl Örneği”, E-Journal of New World Science Academy, Vol 3; 83-92.
- KAYA, Sıddıka; Hasan Hüseyin YILDIRIM, Seda KARSAVURAN ve Özlem ÖZER (2013), Türkiye Medikal Turizm Değerlendirme Raporu 2013, ss.15ve 22, Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, AG Dizayn, Ankara.
- KOÇAK, Ali; Lütfi TAŞKIRAN ve Hakan ÖZKAN (2006), Kırşehir İli Jeotermal Kaynakları Değerlendirme Raporu Ocak 2006, MTA Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- KURTULUŞ, Kemal (2006), Pazarlama Araştırmaları, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı YİGM (2015), “Dünyada Sağlık ve Termal Turizm”, İnternet Adresi: <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,11478/dunyada-saglik-ve-termal-turizm.html>, Erişim Tarihi: 13.08.2015.
- MOODY, Michael (2008), “New Hope for America’s Uninsureds”, Medical Tourism Journal, Vol 7; 52-53.
- PİTTS, Peter (2013), “Singapur Örneği”, İnternet Adresi: <http://www.medikalakademi.com.tr/singapur-ornegi-saglik-turizm-peter-pitts>, Erişim Tarihi: 25.10.2014.
- Sağlık Bakanlığı (2010), “Turizm ve Sağlık”, İnternet Adresi: <http://saglik.gov.tr/SaglikTurizmi/belge/1-10592/turizm-ve-saglik.html>, Erişim Tarihi: 25.10.2014.

- Sağlık Bakanlığı (2014, 1), “Medikal Turizm”, İnternet Adresi: <http://saglikturizmi.gov.tr/medical-tourism-in-turkey.php>, Erişim Tarihi: 25.10.2014.
- Sağlık Bakanlığı (2014, 2), “Geriatri ve Engelli Turizmi”, <http://saglikturizmi.gov.tr/geriatrics.php>, Erişim Tarihi: 25.10.2014.
- Sağlık Bakanlığı (2014, 3), “Termal Turizm”, İnternet Adresi: <http://saglikturizmi.gov.tr/thermal-tourism-in-turkey.php>, Erişim Tarihi: 25.10.2014
- Sağlık Bakanlığı (2014, 4), “Daire Başkanlıklarının Görevleri”, İnternet Adresi: <http://www.saglik.gov.tr/SGGM/belge/1-15714/daire-baskanliklarinin-gorevleri.html>, Erişim Tarihi: 25.10.2014.
- Sağlık Turizmi Derneği (2014, 1), “Sağlık Turizmi Genel Bilgi”, İnternet Adresi: <http://www.saglikturizmi.org.tr/tr/saglik-turizmi/genel-bilgi>, Erişim Tarihi: 04.11.2014.
- Sağlık Turizmi Derneği (2014, 2), “Sağlık Turizminde Vergi İndirimi”, İnternet Adresi: <http://saglikturizmi.org.tr/tr/butun-haberler/saglik-turizminde-vergi-indirimi-45>, Erişim Tarihi: 04.11.2014.
- Sağlık Turizmi İşletmeciliği Yönetimi Eğitim Programı (2013, 1), Sekizinci Dönem Ders Notları, Ankara.
- Sağlık Turizmi İşletmeciliği Yönetimi Eğitim Programı (2013, 2), Sekizinci Dönem Ders Notları, Ankara.
- ŞENCAN, İrfan; Dursun AYDIN, Constantine CONSTANTINIDES, Claudia MIKE, Cemal YILMAZ, Ahmet GENÇ ve Andreas LANYI, Sağlık Turizminde Süreçler ve Aracı Kuruluşlar Araştırma Raporu 2012 (2012), Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Opus Basım Ltd. Şti., Ankara.
- ÜÇGÜL, Ayhan (2014), “Türkiye’de Sağlık Turizmi Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÜNAL, Aydın ve Göksu. Demirel (2011), “Sağlık Turizmi İşletmelerinden Yararlanan Müşterilerin Beklentilerinin Belirlenmesine Yönelik Bolu İlinde Bir Araştırma”, Electronic Journal Of Vacational Colleges, Vol 1; 106-115.

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ BAĞIMSIZ DENETÇİLİK MESLEĞİ HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ: VAN İLİNDE BİR ARAŞTIRMA

Mehmet DEMİR*, Hatice ÇİÇEKAY**,
Öznur ARSLAN*** ve Ebuzer ARSLAN****

Özet

Muhasebe süreciyle, çeşitli kişi ve kurumlara kullanılabilir bilgiler üretilmeye çalışılmaktadır. Bu sürecin ayrı bir birim/kişi tarafından denetlenmesi bilgilerin güvenilirliğini; denetlenip onaylanmış bilgiye dayanılarak alınacak kararların ise başarısını artıracaktır. Dolayısıyla bağımsız denetim, hem işletme hem de işletmeyle ilgili taraflar açısından oldukça önemlidir. Bu araştırmanın amacı, adından sıklıkla söz ettiren bağımsız denetçilik mesleği hakkında serbest muhasebeci ve mali müşavirlerin düşüncelerini belirlemektir. Bu amaca uygun olarak düzenlenmiş anket formları Van ilinde faaliyet gösteren-bağımsız denetçilik yetkisine sahip-31 meslek mensubuna uygulanmıştır. Veriler, SPSS paket programıyla analiz edilmiş ve sonucunda 2 önemli bulguya ulaşılmıştır. Birincisi, meslek mensuplarının büyük bir çoğunluğu bağımsız denetimin gerekli ve faydalı olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. İkincisi, meslek mensupları, henüz yeni ve çalışma alanının kısıtlı olmasından dolayı bu meslekle ilgili ifadelerde tek yönlü ve net görüşler bildirememişler ve yetkilendirme konusunda üst birlikleri olan TÜRMOB'un değil de Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun görevlendirilmiş olmasına olumsuz yaklaşmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Denetim, Bağımsız Denetim, Muhasebe, Muhasebecilik Mesleği.

The Thoughts of Accounting Occupation Members About Independent Auditing Occupation: A Research in Province of Van

Abstract

It is endeavored with accounting process to produce practicable data for various people and institutions. Auditing of this process by a separate unit or a person increase the reliability of the data, and also the success of the decisions taken depending on the audited and confirmed information. So, the independent auditing is very important for both business and contractors related to the business. The aim of this research is to determine the

---

*Doç.Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, Sivas, mehmetdemir@cumhuriyet.edu.tr.

** Öğretim Görevlisi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Erciş MYO, Muhasebe ve Vergi Bölümü, Van, hcicekay@yyu.edu.tr.

*** Öğretim Görevlisi, Cumhuriyet Ü., Hafik MYO, Sivas, oznurarslan@cumhuriyet.edu.tr.

**** Öğretim Görevlisi, Cumhuriyet Ü., Yıldızeli MYO, Sivas, ebuzerarslan@cumhuriyet.edu.tr.

thoughts of professional accountants and investment advisers about auditing occupation. The questionnaire forms arranged in accordance with this aim was implemented to 31 occupation members having the authority of independent auditing which are in service in province of Van. Data was analyzed with SPSS package program. As a result, two important findings were reached. First, most of the occupation members are of the opinion that independent auditing is necessary and useful. Second, occupation members was not able to state any one way and clear opinions about this occupation since it is new and its working areas are limited, and they had a negative attitude since Public Oversight Accounting and Auditing Standards Authority was charged instead of Union of Public Accountants for authorization.

Key Words: Auditing, Independent Auditing, Accounting, Accounting Occupation.

GİRİŞ

Muhasebe, sadece mükellef-devlet ilişkilerini düzenleyen bir bilim, bir uğraşı alanı değil aynı zamanda toplumun hemen bütün kesimlerinin ihtiyacına cevap verebilecek finansal bilgiler üreten bir bilimdir. Bu bilgilerin güvenilirliğini, tutarlığını ve mukayese edilebilirliğini tespit edip onaylamak, işletme hakkında alınacak kararların isabet derecesi artıracak ve bu sayede de işletmenin piyasadaki itibarı olumlu yönde etkilenecektir. Dolayısıyla bağımsız denetim; kanunların, yönetmeliklerin veya standartların zorlamaları olmasa bile işletmelerin ürettikleri bilgilerin şeffaflığı, anlaşılabilir olması açılarından gerekli bir faaliyettir. Bağımsız denetimin aşağıda açıklanacağı üzere işletmeye, devlete ve topluma faydaları vardır.

Bu çalışma, Van ilinde faaliyet gösteren bağımsız denetim yetkisini haiz olan serbest muhasebeci mali müşavirlerin bağımsız denetçilik mesleğine ve mesleğin geleceğine yönelik düşüncelerini belirlemek amacıyla ele alınmıştır. Deneklerin düşüncelerini tespit etmek için anket yönetimi uygulanmış ve verilerin analizinde SPSS paket programı kullanılmıştır. Çalışma, bağımsız denetime yönelik teorik bilgilerin verilmesi, literatür taraması, verilerin elde edilip analiz edilmesi ve sonuç temelinde yürütülmüştür.

I. BAĞIMSIZ DENETİMİN TANIMI, AMACI VE SINIRLARI

Denetim, işletme faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan durum ile meydana gelmesi beklenen durumun birbiriyle bağdaşıp bağdaşmadığını araştırarak bir nevi karşılaştırma yapma işidir. Denetim fonksiyonu, işletmedeki diğer fonksiyonların neyi, nasıl ve hangi ölçüde başardığını araştıran ve saptayan bir yönetim faaliyeti olarak belirlenir (Akbulut, 2010: 5).

Bağımsız denetim kavramı, yerli ve yabancı literatürde, Amerikan Muhasebe Birliği (American Accounting Association) bünyesinde faaliyet gösteren Temel

Denetim Kavramları Komitesi (Basic Auditing Concepts Committee) tarafından, 1972 yılında yapılan bağımsız denetim tanımına dayandırılmaktadır. Buna göre bağımsız denetim, “İktisadi faaliyet ve olaylarla ilgili iddiaların önceden saptanmış ölçütlere uygunluk derecesini araştırmak ve sonuçları ilgi duyanlara bildirmek amacıyla tarafsızca kanıt toplayan ve bu kanıtları değerleyen sistematik bir süreçtir” (Esendemir, 2011: 3).

1973 yılında Amerikan Muhasebeciler Birliği Denetim Kavramları komitesi tarafından bağımsız dış denetim kapsamlı olarak şu şekilde açıklanmıştır: “Bağımsız denetim sistemli bir çalışma, tarafsız bilgi ve kanıt toplama ve değerlendirme yöntemleri ile denetlenen kuruluşa ait ekonomik işlemler ile olayları tanımlamak için ileri sürülenlerin bildirilme biçiminin, geliştirilmiş olan ilkelere uygunluğu açısından inceleyerek oluşturulan görüşleri işletmelerle ilgili kullanıcılara iletme” (Bizim, 2008: 18).

SPK'nın Seri: X, No: 22 sayılı Tebliğ'e göre ise bağımsız denetim, "İşletmelerin kamuya açıklanacak veya Kurulca istenecek yıllık finansal tablo ve diğer finansal bilgilerinin, finansal raporlama standartlarına uygunluğu ve doğruluğu hususunda, makul güvence sağlayacak yeterli ve uygun bağımsız denetim kanıtlarının elde edilmesi amacıyla bağımsız denetim standartlarında öngörülen gerekli tüm bağımsız denetim tekniklerinin uygulanarak defter, kayıt ve belgeler üzerinden denetlenmesi ve değerlendirilerek rapora bağlanması(dır).”(Seri: X, No: 22 Sayılı Tebliğ Başlangıç Hükümleri m. 4/1-b)

Bağımsız denetim tek bir işlem veya faaliyet olmayıp, birbirini izleyen işlemler zincirinden oluşmakta ve finansal tabloların güvenilirlik derecesini artırmaktadır(Acar ve Senal, 2011: 34).

Bağımsız denetim, denetim yaptıracak işletmenin mali tablo ve raporlarına münhasır olarak yapılır. Bağımsız denetim kapsamına giren mali tablolar, şirketlerin ve sermaye piyasası kurumlarının kamuya açıklanacak veya SPK tarafından istenecek mali tablolarıdır. Sermaye piyasasında mali tablo ve raporlara ilişkin esaslar, SPK tarafından ilk defa 1983 yılında düzenlenmiştir (Ayrancı, 2010: 22).

Genel olarak denetimin amacı, belirli bir işletmeye veya döneme ait bilgilerin önceden belirlenmiş ölçütlerle karşılaştırılarak aralarındaki uygunluk derecesinin belirlenmesidir (Kayacık, 2012: 76).

Bağımsız denetimin amacı ise işletmenin mali durumu hakkında doğru ve güvenilir bilgi sağlamaktır. Böylece işletmeye yatırım yapmayı düşünen veya yatırım yapmış olan yatırımcılar kararlarını, bağımsız denetim sonucunda verilen raporlara göre verebileceklerdir. Aynı şekilde işletmeyle ilişkide bulunan çıkar grupları (ortakları, bankalar, çalışanlar, tedarikçiler, müşteriler ve çeşitli kamu kuruluşları...) da işletmeyle olan ilişkilerini bu raporlar aracılığıyla gözden

geçirecekler ve işletme hakkında güvenilir bilgiye sahip olacaklardır (Özyurt, 2010: 4).

II. BAĞIMSIZ DENETİMİN ÖNEMİNİ ARTIRAN GELİŞMELER

Bağımsız denetim ile toplumun hemen her kesiminin kararlarına temel teşkil edecek bilgiler üreten muhasebe sürecinin doğru ve aksayan yönlerinin tespiti ile bilgi kullanıcılarına güvenilir veriler sunulmaktadır. Bağımsız denetimin önemini artıran birçok olumsuz gelişmeler hem ülkemizde hem de başka ülkelerde yaşanmıştır. Bunlardan bazılarının ait özet bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan en büyük şoklardan bir tanesi, şüphesiz 02 Aralık 2001 günü dünyanın en büyük doğalgaz boru hattı şirketlerinden biri olan Enron'un beklenmedik iflasıdır. Söz konusu iflasın etkileri sadece ABD'de değil tüm dünyada büyük yankılara yol açmıştır. Diğer taraftan söz konusu ani çöküş, hem çağdaş muhasebe sisteminin hem de bağımsız denetim şirketlerinin ciddi bir şekilde sorgulanmasını gündeme getirmiştir. Amerikan kurumsal kültürünü derinden etkileyen bu olay, dünyanın geriye kalanındaki özellikle gelişmekte olan ülke ekonomileri açısından birçok benzerlik taşımaktadır (Çelik, 2012: 33).

ABD'de Enron olayının yanı sıra Worldcom, Tyco International ve Adelphia Communications skandallarının ortaya çıkması; sermaye piyasalarına, şirket yönetimine, finansal raporlara ve söz konusu şirketlerin denetimini yapan bağımsız denetim şirketlerine olan güveni derinden sarsmış ve hem ABD hem de dünya piyasalarını etkilemiştir. 30 Temmuz 2002 yılında yasalara Sarbanes-Oxley Kanunu, Amerikan yönetiminin Enron ile başlayan güven kaybına yönelik olarak kamuoyunun piyasalara olan güvenini yeniden tesis etme çabasıdır. Sarbanes-Oxley Kanunu'nun temel amacı, finansal raporlama yapan şirketlerin yaptıkları açıklamaların ve düzenleyerek kamuya sundukları finansal tabloların doğruluğunun ve güvenilirliğinin yükseltilerek yatırımcıları koruma altına almaktır. Bu amaçla kabul edilerek yürürlüğe konan bu kanun ile hem şirketlerin raporlama ve açıklama kuralları yeniden gözden geçirilmiş ve daha sıkı kurallarla donatılmış hem de sorumlular ile ilgili olarak hürriyeti bağlayıcı cezalar getirilmiştir (Çelik, 2012: 37 – 38).

Ülkemizde de denetim skandalları yaşanmıştır. Bu skandallarından biri, Söksa Sinop Örme ve Konfeksiyon Sanayi ve Ticaret A.Ş.'de ortaya çıkmıştır. Söksa Sinop Örme ve Konfeksiyon Sanayi ve Ticaret A.Ş.'nin bağımsız denetimini yapan Er-Genç Denetim ve Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş. tarafından kullanılan plan ve programların SPK'nın hazırlamış olduğu tebliğlere uygun olmadığı, etkin bir ekip çalışması, görev dağılımı ve gözetim sistemi sağlayamadığı, çalışmalarını kanıtlayacak belge ve kayıt düzenine sahip olmadığı ve gerekli denetim tekniklerini kullanarak yeterli miktarda denetim kanıtı toplayamadığı anlaşılmıştır. Bu şekilde

denetim standartlarının gereklerine uygun hareket etmediği anlaşılan denetim firmasının, Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetlemeye Yetkili Kuruluşlar listesinden çıkarılmasına karar verilmiştir (Senal, 2011: 95).

Bir diğer denetim skandalı ise, Ergin Uluslararası Denetim ve Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş.'nin 1999 yılında Eskişehir Esbank T.A.Ş. için düzenlemiş olduğu denetim raporuyla ortaya çıkmıştır. Bankanın likiditesi ve finans temin etme kabiliyetinin, yükümlülüklerini karşılamaya yeterli olmamasına rağmen, denetim firması tarafından yeterli olduğu açıklanarak, yatırımcılara bankayla ilgili olumlu bir görüş yansıtılmıştır. Yine aynı denetim firması tarafından denetlenen Yaşarbank A.Ş. hakkında 1999 yılında düzenlenen denetim raporunda ise, bankanın finansal riskleri konusunda hiçbir açıklama yapılmamış ve raporda olumlu görüş bildirilmiştir. Ancak 31 Aralık 1998 tarihi itibarıyla 7 trilyon lira kâr gösteren bir şirketin bir sene sonra 559 trilyon lira zarar göstermesi ve bu zararın da yarısının geçmiş döneme ait olması, önceki dönemlerde bağımsız denetim görevini yapan denetim şirketlerinin yaptıkları denetimin kalitesi ve güvenilirliği hakkında şüpheye düşülmesine yol açmıştır (Senal, 2011: 95).

III. BAĞIMSIZ DENETİMİN YARARLARI

Bağımsız denetimin işletmeye, yatırımcılara ve kamu kuruluşlarına sağladığı yararlarından bazıları aşağıda sıralanmıştır (Kayacık, 2012: 74):

- Denetlenen işletme açısından muhasebe denetimi mali tabloların güvenilirliğini artırarak çalışanların mali tablolarda hile yapmalarını önler.
- İşletmenin denetlenmiş mali tablolarla kredi alma olanağı artmaktadır.
- Kredi veren kurumlara kredi verme konusunda karar verirken denetlenmiş mali tablolar yardımcı olur.
- Denetlenmiş mali tablolar küçük tasarruf sahibi yatırımcıların karar almalarında rehberlik yapar.
- Denetlenmiş mali tablolarla hazırlanan beyannamelere ve mali tablolara güvenin artmasını sağlar.
- Borçluluk ve iflas durumlarında, vekâlet ve ortaklık sözleşmelerinin düzenlenmesinde adli mercilere bağımsız denetim raporu güvenilir bilgi sağlar.

IV. ÜLKEMİZDE BAĞIMSIZ DENETİMLE İLGİLİ OLARAK YAPILAN YASAL DÜZENLEMELER

Ülkemizde bağımsız denetimle ilgili çeşitli kamu kurumları tarafından yapılmış yasal düzenlemeler yer almaktadır. Bu düzenlemelere aşağıda kısaca yer verilmektedir.

A. YENİ TÜRK TİCARET KANUNU VE BAĞIMSIZ DENETİM KAPSAMI

14 Şubat 2012 tarihli 27846 sayılı Resmi Gazete de yayımlanan Yeni TTK, tüm işletmelerin muhasebe ve finansal raporlama konularında TMSK tarafından yayınlanan UFRS'lere uyumlu TFRS'lere uyma zorunluluğunu getirmektedir. Artık anonim şirketin ve şirketler topluluğunun finansal tabloları denetçi tarafından, uluslararası denetim standartlarıyla uyumlu Türkiye Denetim Standartlarına göre denetlenecektir. Yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporu içinde yer alan finansal bilgilerin, denetlenen finansal tablolar ile tutarlı olup olmadığı ve gerçeği yansıtıp yansıtmadığı da denetim kapsamı içinde yer almaktadır. Yapılacak olan denetim, şirketin varlığını ve geleceğini tehdit eden tehlikeleri teşhis sistemlerinin şirkette bulunup bulunmadığını ve gerekli önlemlerin alınıp alınmadığını da (risk denetimi) kapsayacaktır. Denetçinin denetiminden geçmemiş finansal tablolar ile yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporu, düzenlenmemiş sayılacak ve bu finansal tablolar üzerinden kâr dağıtımı yapılamayacaktır. Tüm sanayileşmiş ülkelerle birlikte aynı finansal raporlama standartlarını uygulamak ve aynı yorum kurallarına bağlı olmak Türk işletmelerine uluslararası ve yabancı piyasalarda rekabet gücü sağlayacak ve Türk piyasasına uluslararası nitelik kazandıracaktır (Özer, 2012: 48).

Yeni Türk Ticaret Kanunu'nda, denetçi; ancak ortakları, yeminli mali müşavir veya serbest muhasebeci mali müşavir unvanını taşıyan bir bağımsız denetleme kuruluşu olabilir şeklinde düzenlenmiştir. Fakat denetçi tanımlaması ile ilgili olarak; 30 Haziran 2012 tarih ve 28339 sayılı resmi gazetede yayımlanan 6335 sayılı yasa da değişiklik yapılmış ve kimlerin denetçi olabileceği ile ilgili yeni bir düzenleme getirilmiştir. Buna göre, denetçi, bağımsız denetim yapmak üzere, 1/6/1989 tarihli ve 3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanununa göre ruhsat almış yeminli mali müşavir veya serbest muhasebeci mali müşavir unvanını taşıyan ve Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunca yetkilendirilen kişiler ve/veya ortakları bu kişilerden oluşan sermaye şirketi olabilir (TTK m. 400/1).Yapılan bu değişiklikle bağımsız denetçi ortakları yeminli mali müşavir veya serbest muhasebeci mali müşavir unvanını taşıyan denetleme kuruluşu olabilecekken, oluşan değişiklikle yeminli müşavir ve serbest muhasebeci mali müşavirlere ek olarak Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunca yetkilendirilen kişiler de denetçi olabileceklerdir (Özçelik vd., 2014: 57).

Yeni TTK' ya göre, bağımsız denetçinin her faaliyet dönemi ve her halde görevini yerine getireceği faaliyet dönemi bitmeden seçilmesi şarttır. Seçimden sonra, yönetim kurulu, gecikmeksizin denetleme görevini hangi bağımsız denetçiye verdiğini ticaret siciline tescil ettirecek ve Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi ile internet sitesinde ilân edecektir (TTK m. 399/1). Bağımsız denetçiler veya bağımsız denetim kuruluşu ve bunun ortaklarından biri ve bunların ortaklarının

yanında çalışan veya anılan kişilerin mesleği birlikte yaptıkları kişi veya kişilerin hangi hallerde denetçi olarak seçilemeyeceği/görevlendirilemeyeceği TTK'nın 400/1 maddesinde sıralanmıştır.

Denetim faaliyetleriyle ilgili olarak denetçilere bazı sınırlamalar getirilmektedir. Özellikle, denetçinin denetleme yaptığı şirkete, vergi danışmanlığı ve vergi denetimi dışında herhangi bir danışmanlık veya hizmet veremeyeceği, bunu bir yavru şirketi aracılığıyla yapamayacağı ifade edilmiştir (TTK m. 400/3).

Diğer bir sınırlama ise, seçilen bağımsız denetçinin belirli bir süre sonra görevine ara vermek zorunda olmasıdır. Yeni Türk Ticaret Kanunu'nda, on yıl içinde aynı şirket için toplam yedi yıl bağımsız denetçi olarak seçilen denetçi, üç yıl geçmedikçe aynı şirket için yeniden seçilememektedir (TTK m. 400/2). TTK'nın yeni düzenlemesinde, denetçinin yedi yıl arka arkaya bir şirket için denetleme raporu vermesi halinde, en az iki yıl için değiştirilmesi gerektiği bilgisi mevcutken, 26.06.2012 tarih ve 6335 Sayılı Kanun ile yapılan değişiklik sonucu bu bekleme süresi iki yıldan üç yıla çıkarılmıştır. Bu değişiklikle, on yıl içinde aynı şirket için toplam yedi yıl denetçi olarak görevlendirilen denetçinin, üç yıl ara vererek bu sürenin sonunda tekrar aynı şirkette denetçi olabilmesi imkânı söz konusu olmuştur.

B. 3568 SAYILI YASA İLE YAPILAN DÜZENLEMELER

26 Temmuz 2008 tarihli 26948 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan ve yayımlandığı tarihte yürürlüğe giren 5786 sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik Ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile değişen şekli ile Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik Ve Yeminli Mali Müşavirlik (SMM ve YMM) Kanununun 2. ve 12. maddelerinde meslek üyeleri, işletmelerin mali tablolarının muhasebe standartlarına uygunluğunu ve hesapların denetim standartlarına göre uygunluğunu incelemekle sorumlu tutulmuştur (3568 Sayılı SMMM ve YMM Kanunu m. 2-12).

3568 Sayılı Kanun, bağımsız denetimi tam olarak düzenlememekle birlikte, bağımsız denetçilerin SMMM veya YMM olma zorunluluğu bulunduğunu belirttiğinden, bu kanunun da bağımsız denetime yönelik düzenlemeler içerdiği görülmektedir (Keleş, 2013: 112).

C. KGK'NIN BAĞIMSIZ DENETİM GÖZETİMİNE İLİŞKİN DÜZENLEMELERİ

Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK), 06.04.2011 tarihli ve 6223 sayılı Kanunun verdiği yetkiye dayanılarak, Bakanlar Kurulu tarafından 26.9.2011 tarihinde 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname

(KHK) ile kurulmuştur. Bu Kanun Hükmünde Kararnamenin amacı; uluslararası standartlarla uyumlu Türkiye Muhasebe Standartlarını oluşturmak ve yayımlamak, bağımsız denetimde uygulama birliğini, gerekli güveni ve kaliteyi sağlamak, denetim standartlarını belirlemek, bağımsız denetçi ve bağımsız denetim kuruluşlarını yetkilendirmek ve bunların faaliyetlerini denetlemek ve bağımsız denetim alanında kamu gözetimi yapmak olarak belirlenmiştir (660 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname m. 1).

Kamu Gözetim Kurumu tarafından, Bağımsız Denetim Yönetmeliği (BDY); 26/9/2011 tarihli, 28509 sayılı Resmi Gazete’de ve 660 sayılı Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 9 uncu, 25 inci ve 27 nci maddelerine dayanılarak hazırlanmıştır (Bağımsız Denetim Yönetmeliği m. 3). KGK tarafından hazırlanan BDY, 6102 sayılı Kanun ve 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname çerçevesinde yapılacak bağımsız denetime, bağımsız denetim kuruluşlarının ve bağımsız denetçilerin; yetkilendirilmelerine, sicil kayıtlarının tutulmasına, yükümlülüklerine, sorumluluklarına, bunların Kurum tarafından incelenmesine ve denetlenmesine ve bunlar hakkında uygulanacak idari yaptırımlara ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır (Bağımsız Denetim Yönetmeliği m. 2).

660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile muhasebe mesleği açısından kamu gözetimi, muhasebe ve denetim standartları olmak üzere üç temel konuda düzenleme yapılmış olup bu üç temel alanda tek bir otorite kurulması amaçlanmıştır. Bu Kararname ile SPK, BDDK, EPDK ve buna benzer kurum ve kuruluşların şirketlerin bağımsız denetime ilişkin çok başlı bir yapıdan tek başlı bir yapıya geçişi sağlanmıştır (Bozdemir, 2013: 73).

Ayrıca, Sermaye Piyasası Kurulu’nun, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’nun, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu’nun ve Hazine Müsteşarlığı’nın Bağımsız Denetimin Gözetimine ilişkin yasal düzenlemeleri de vardır.

V. LİTERATÜR İNCELENMESİ

Bu çalışmanın konusuyla ilgisi bulunan diğer çalışmalara ait özet bilgiler şöyledir:

Karataş’ın (2014) çalışmasında, ilk olarak 6762 sayılı Eski TTK’da yer alan murakıplık (şirket denetçiliği) kısaca açıklanmış; ikinci olarak yapılan değişikliklerin etkisi de dikkate alınmak suretiyle başta 6102 sayılı Yeni TTK olmak üzere, KGK, SPK ve BDDK’nın bağımsız denetime ilişkin yetkileri ve düzenlemeleri incelenmiştir. Bu kapsamda, şirketlerin denetimine ilişkin her iki ticaret kanununda öngörülen denetim sistematikleri karşılaştırmaları olarak ele alınmış ve son olarak da bağımsız denetim yetkisini elde etme şartlarına ve

şirketlerin bağımsız denetime tabi olmasına ilişkin özellikli ve tartışmalı hususlar açıklanmıştır (Karataş, 2014; 123 – 142).

Karasu (2014) yapmış olduğu çalışmada, öncelikle sermaye şirketleri için 6102 sayılı TTK ve 660 sayılı KHK’da öngörülen bağımsız denetime ilişkin hükümler hakkında genel bilgiler vermiş; daha sonra bağımsız denetimi, gözetleme ve denetleme yetki ve görevine sahip KGK ayrıntılı olarak incelemiştir. Bu kapsamda çalışmada, yeni bir düzenleyici ve denetleyici kurum olarak KGK gibi bir kurumun gerekliliği, kurumun hukuki niteliği, teşkilat yapısı, yetki ve görevleri değerlendirilerek kurumun sağlıklı işlemesi için öneriler sunulmuş; özellikle Kurumu oluşturan en önemli karar organı olan Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu’nun üyelerinin atanma şeklinin Kurum’un bağımsızlık niteliğini zedelediği, Kurulun siyasi otoriteye karşı bağımsızlığının sağlanmaması halinde, değişen siyasi iradenin finansal piyasalara etkisinin artacağı ve Türkiye’de yatırım yapmayı düşünen yabancı şirketlerin Türkiye denetim pazarına karşı olumsuz bir kanaate sahip olmasına yol açacağı izah edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, Kurul’un bağımsız ve tarafsız niteliğinin sağlanması için Kurul üyelerinin seçim şeklinin yeniden düzenlenmesi, Kurul’un Anayasal güvenceye kavuşturulması ve “özerklik” ve “bağımsızlık” vurgusunun Anayasal ifadeyle garanti altına alınması gerektiği vurgulanmıştır (Karasu, 2014; 79 – 105).

Son dönemde bağımsız denetimde meydana gelen değişiklikler Karakoç’un (2013) çalışma konusunu oluşturmaktadır. İki bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde Türk Ticaret Kanunu’nun bağımsız denetimle ilgili olan maddeleri incelenerek, söz konusu maddelere yöneltilen eleştirilere ve bazı görüşlere yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise bağımsız denetimdeki yeni düzenlemeler ışığında bağımsız denetçiler ve bağımsız denetim eğitimleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Sonuç olarak bu çalışmada, bağımsız denetim konusunda söz konusu taraflara yol göstermesi amaçlanmaktadır (Karakoç, 2013; 17 – 37).

Kandemir ve Akbulut (2013) yaptıkları çalışmada, bağımsız denetiminin etkin olarak uygulanabilmesinde denetim komitesinin rolünü ortaya koyarak bu alandaki bilgi boşluğunu doldurmayı amaçlamışlardır. Çalışmada, denetimden sorumlu komitenin, işletmede önemli fonksiyon üstlendiği üzerinde durulmuştur (Kandemir ve Akbulut, 2013; 36 – 54).

Güler’in (2012) yapmış olduğu makalede, yeni TTK’da denetim ile ilgili olan değişiklikler mercek altına alınmış ve bu değişikliklerin meslek mensupları tarafından farkındalıkları belirlemek için Ankara ilinde faaliyette bulunan bağımsız denetim yetkisi almış firmalar ve Yeminli Mali Müşavir odasına kayıtlı firmalar üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur. Araştırmada ortaya çıkan sonuçlara göre; muhasebe mensuplarının Yeni Türk Ticaret Kanununun düzenlenmesinin gerekliliğinden yana oldukları ve Yeni Türk Ticaret Kanunu ile gelişmiş ülkelerle olan uygulama farklılıklarının giderileceğine inandıkları görülmüştür. Şirketlerin, yeni Türk Ticaret Kanununa henüz hazır olmadıkları, Yeni Türk Ticaret Kanunda

düzenlenen denetim kısmına ilişkin değerlendirmelerinin olumlu ancak denetçi görev tanımı ve sınırları konusunda bilgilerin yetersiz olduğu bulgularına ulaşılmıştır (Güler, 2012; 81 – 104).

Sanlı ve Özbirecikli yaptıkları çalışmalarında (2012), özellikle uluslararası gelişmeler ve standartlar açısından Türkiye'de bağımsız denetimin zaman içinde nasıl ve ne ölçüde geliştiğini ortaya çıkarmak amacıyla, Türkiye'deki muhasebe üzerindeki bağımsız dış denetimin tarihsel gelişim süreci üzerinde durmuşlardır. Çalışmada ayrıca, Yeni Türk Ticaret Kanunu'na (TTK) göre bağımsız denetimin şu anda genişleyen kapsamının olumlu ve olumsuz yönlerini tartışmak amaçlanmıştır. Çalışmada, bağımsız denetimin gelişim sürecinin, güvenilir finansal bilgi ve şeffaflık ihtiyacının ve farklı sektörlerde ekonomik gelişmelerin doğal bir sonucu olarak ortaya çıktığı üzerinde durulmuştur (Sanlı ve Özbirecikli, 2012; 1 – 27).

Uluslan ve diğerleri (2012) yaptıkları çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının 6102 sayılı Yeni Türk Ticaret Kanunu'nun muhasebe ve denetim uygulamalarına getirdiği yenilikler konusundaki görüşleri ve bu görüşlerin meslekteki çalışma yılları ve eğitim seviyeleri açısından farklılık gösterip göstermediğine dair bulgular elde etmeye çalışmışlardır. Araştırma sonucunda, araştırmaya katılan meslek mensuplarının Yeni Türk Ticaret Kanunu'nun muhasebe ve denetim uygulamalarına getirdiği yeniliklere yönelik düşüncelerin olumlu olduğu saptanmıştır (Uluslan ve Diğerleri, 2012; 11 – 34).

Senal (2011) yapmış olduğu çalışmada, Sermaye Piyasası Kurulu'nun listesinde yer alan Bağımsız Denetim Firmaları üzerinde ankete dayalı bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, bağımsız denetim kalitesini etkileyen faktörler ve bu faktörlerin bağımsız denetim kalitesi üzerindeki etkisi incelenmiş, bağımsız denetim kalitesinin artırılmasında kamu gözetim kurulunun rolü araştırılmıştır (Senal, 2011).

Bir diğer çalışmada ise Yandal (2011), öncelikle KOBİ'lerde bağımsız denetimin önemi üzerinde durmuş; ardından Yeni TTK ve Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (UMF)'nin çıkarmış olduğu KOBİ'lerde Bağımsız Denetim Rehberi, bağımsız denetim ve uluslararası muhasebe standartları açısından değerlendirmiştir. İlave olarak Yeni TTK ve KOBİ'lerde Bağımsız Denetim ile ilgili meslek mensuplarının görüşlerini belirlemek amacıyla Edirne Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası (ESMMMO)'na kayıtlı il merkezinde bulunan Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlere yönelik anket çalışması yapmıştır. Sonuçta, bağımsız denetimin bir “kültür” sorunu olarak algılandığı ve bağımsız denetim ile ilgili olarak taraflara önemli görevler düştüğü saptanmıştır. Ayrıca çalışmada, üniversitelerin “denetim” ile ilgili lisans derslerini yaygınlaştırılmalarının, lisansüstü denetim programlarını açmalarının, muhasebe-finansman bölümlerinin buldukları bölgelerde mali müşavirlere ve iş dünyasına dönük “denetim” eğitimlerini artırmalarının “denetim” uygulamasına önemli katkı sağlayacağı belirtilmiştir (Yandal, 2011).

Yıldırım (2011) hazırlamış olduğu makalesinde, Türk Ticaret Kanunu çerçevesinde anonim şirketlerde denetçi konusu incelenmiştir. Bu amaçla 6102 sayılı yeni Türk Ticaret Kanunu çerçevesinde anonim şirketlerle ilgili maddeler taranarak değerlendirmeler yapılmıştır. Yeni TTK ile denetçilik mesleği, nitelikleri ağır basan ve profesyonelliği öne çıkan bir meslek haline getirilmiştir (Yıldırım, 2011; 43 – 52).

Bezirci ve Karasioğlu çalışmalarında (2011), ülkemizde bağımsız denetim alanında meydana gelen yasal ve yapısal değişiklikleri sistematik bir şekilde incelemişlerdir. Tarihi gelişimi ve bugünkü ekonomik sistemdeki yeri incelendiğinde denetimin, ülkelerin ekonomik fonksiyonlarının içinde çok önemli bir değişken olduğu; ekonomi tarihi incelendiğinde ise ekonomi ile denetimin birbirini etkileyerek geliştikleri görülmüştür (Bezirci ve Karasioğlu , 2011; 571 – 592).

VI. UYGULAMA

A. ARAŞTIRMANIN AMACI VE VERİ TOPLAMA ARACI

Bu araştırmanın amacı, Van ilinde faaliyet gösteren bağımsız denetim yetkisine sahip SMMM'lerin, bağımsız denetçilik faaliyetlerine ait düşüncelerini ve bağımsız denetçilik mesleğine bakış açılarını tespit etmektir.

Araştırmanın amacına ulaşmak için veri toplama aracı olarak anket metodu kullanılmıştır. Literatür çalışmalarından edinilen bilgiler ve bu yetkiye sahip meslek elamanlarından birkaçıyla yapılan görüşmeler sonrasında iki bölümden oluşan anket formu hazırlanmıştır. Anket formunun 14 ifadeden oluşan ilk bölümünde bağımsız denetçilik yetkisine sahip meslek mensuplarının bağımsız denetçilikle ilgili düşünceleri ve bu mesleğe bakış açıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Anketin ikinci bölümünde ise deneklerin demografik özelliklerini tespit etmeyi hedefleyen 4 soruya yer verilmiştir.

B. KULLANILAN İSTATİSTİKSEL ANALİZ YÖNTEMLERİ

Anket verilerinin analizinde SPSS 22,0 for Windows (Statistical Package For Social Sciences) istatistiksel paket programından yararlanılmıştır.

Katılımcıların demografik özellikleri, frekans (f) ve yüzde (%) dağılımlarından hareketle saptanmaya çalışılmıştır. Deneklerin ankette yer alan ifadelerle ait katılım düzeylerinin analiz ve yorumu için aritmetik ortalama ($\bar{x}$) ve standart sapma (ss) değerlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca, farklılık testleri (t testi ve ANOVA) yapılmak suretiyle meslek mensuplarının ifadelerle ait görüşlerinde farklılık olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Meslek mensuplarının, ankette bulunan her bir ifadeye katılım düzeylerini belirlemek için 3'lü likert sınıflama ölçeği kullanılmıştır. Sınıflama ölçeğinin oluşturulmasında;

$$\text{Aralık Genişliği}(a) = \text{Dizi Genişliği} \div \text{Yapılacak Grup Sayısı}$$

formülü uygulanmıştır (Tekin, 1987). Buna göre oluşturulan ölçeğin nitelik düzeyi ve puan değerleri ile değer aralıkları Tablo 1'de gösterilmiştir. Söz konusu formül uygulandığında;

$$a = 2/3 = 0,67 \text{ olarak hesaplanmıştır.}$$

Tablo 1: Ölçek Puan Aralıkları ve Katılım Düzeyleri

Nitelik Düzeyi	Puan Değeri	Değer Aralıkları
Doğru	1	1,00 – 1,67
Kararsızım	2	1,68 – 2,35
Yanlış	3	2,36 – 3,00

Araştırmada kullanılan anket formunun likert tipi ifadelerin yer aldığı bölümün güvenilirliği tespit etmek için Cronbach's Alpha Güvenirlik Katsayısı yöntemi uygulanmış; sonuç Tablo 2'ye aktarılmıştır.

Tablo 2: Anketin Cronbach's Alpha Güvenirlik Katsayısı

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
0,653	14

Tablo 2'de görüldüğü gibi Cronbach's Alpha Güvenirlik Katsayısı yaklaşık olarak 0,65 çıkmıştır. Bu sonuç, sorularla ölçülmek istenen olguyu ölçme açısından yeterli olduğu şeklinde yorumlanır.

C. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Araştırmanın evreni, Van ilinde faaliyet gösteren bağımsız denetim yetkisine sahip SMMM'lerdir. Van SMMMO'dan alınan bilgiye göre Haziran 2015 tarihi itibarıyla bu yetkiye sahip meslek elemanı sayısı 49'dur. Araştırmacılar tarafından söz konusu deneklerin her birine ulaşılması istenildiğinden örnekleme gidilmemiş ve araştırma evreninde yer alan bütün deneklere doğrudan ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma sonucunda bağımsız denetim yetkisine sahip 31 meslek mensubu anketi cevaplamayı kabul etmiş ve anket formu bu 31 denekle yüz yüze

görüşme yoluyla doldurulmuştur. Böylece evrende yer alan toplam deneklere ulaşma oranı %63 olmuştur.

D. BULGULARIN ANALİZ VE YORUMU

Araştırmanın bu bölümünde, anket yöntemi sonucunda elde edilen veriler;

- ✓ Meslek mensuplarının demografik özelliklerinin tespiti ve
- ✓ Meslek mensuplarının bağımsız denetçilikle ilgili düşüncelerinin analiz ve yorumu

olmak üzere iki bölüm halinde incelenmiştir. Elde edilen verilere ait istatistikî sonuçlar tablolar halinde sunulup değerlendirmelere yer verilmiştir.

1. Denekleri Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmaya katılan meslek mensuplarının demografik özelliklerini belirlemek için deneklere 4 soru yöneltilmiştir. Bu sorulara verilen cevaplara göre meslek mensuplarının demografik özellikleri Tablo 3'teki gibidir.

Tablo 3: Deneklerin Demografik Özellikleri

Cinsiyet Durumu			Açıklamalar
Cinsiyet	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Kadın	0	0	Ankete katılan meslek mensuplarında bağımsız denetçilik yetkisine sahip olanların tamamı erkektir
Erkek	31	100	
Toplam	31	100	
Yaş Durumu			Anket katılan bağımsız denetçilik yetkisine sahip meslek mensuplarının %22,6'sı 30-39 yaş arası, %35,5'i 40-49 yaş arası ve %41,9'u ise 50 ve üzeri yaş arası grubunda yer almaktadır.
Yaş	Frekans (f)	Yüzde (%)	
30-39 arası	7	22,6	
40-49 arası	11	35,5	
50 ve üzeri	13	41,9	
Toplam	31	100	
Eğitim Durumu			Ankete katılan meslek mensuplarının %58,1'i lisans ve %41,9'u lisansüstü eğitime sahiptir.
	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Lisans	18	58,1	
Lisans Üstü	13	41,9	
Toplam	31	100	
Bağımsız Denetçilik Yetkisinin Kullanılıp Kullanılmadığı			Bağımsız denetçilik yetkisi olup da bu yetkiyi kullananların oranı %6,5 gibi çok düşük bir oran iken kullanmayanların oranı ise %93,5'tir.
	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Evet	2	6,5	
Hayır	29	93,5	
Toplam	31	100	

2. Deneklerin Bağımsız Denetçilikle İlgili Düşüncelerinin Analiz ve Yorumu

Araştırmanın amacına ulaşmak için deneklere bağımsız denetimle ilgili 14 ifade yöneltilmiş ve bu ifadelere ait düşüncelerini “doğru”, “yanlış” ve “kararsızım” seçeneklerinden biriyle belirtmeleri istenmiştir. Elde edilen bulguların frekans ve yüzdeleri (%), “doğru” seçeneğinin en yüksekinden en düşüğüne göre sıralanmıştır. Bu analizin sonuçları Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4: Bağımsız Denetçilikle İlgili İfadelere Ait Katılımların Frekans ve Yüzde Değerleri

İfadeler		Doğru	Kararsızım	Yanlış	
					f
1. Denetlenen işletmelerde muhasebe uygulamalarının kalitesi artacaktır.	f	30	-	1	
	%	96,8	-	3,2	
2. Kayıt dışı ekonomiyi önlemek/azaltmak için bağımsız denetçilik faaliyet alanlarının genişletilmesi gerekir.	f	29	-	2	
	%	93,6	-	6,4	
3. Bağımsız denetçilikle SMMM mesleği birbirlerinin tamamlayıcısıdır.	f	28	-	3	
	%	90,3	-	9,7	
4. Bağımsız denetçilik için, 15 yıllık mesleki tecrübeye sahip meslek elemanlarının “uygulamalı mesleki eğitim” şartından muaf sayılmış olmaları yerinde bir karardır.	f	28	-	3	
	%	90,3	-	9,7	
5. Bir denetçinin aynı işletmeyi 10 yıl üst üste denetleyemeyeceği kararı, bağımsız denetimin kalitesi için yerinde bir karardır.	f	27	3	1	
	%	87,1	9,7	3,2	
6. Uygulamalı mesleki eğitimin denetçi yanında ya da denetim kuruluşunda yapılması şartı yerinde bir karardır.	f	25	1	5	
	%	80,6	3,2	16,2	
7. Bağımsız denetim yetkisini alan meslek mensupları, bu mesleğin icrasında yeterli bilgiye sahiptirler.	f	20	4	7	
	%	64,5	12,9	22,6	
8. Denetçilik faaliyetinin Bağımsız Denetim AŞ bünyesinde icra edilmesi kararını doğru bulmuyorum.	f	20	4	7	
	%	64,5	12,9	22,6	
9. Bağımsız denetçilik için gerekli olan “uygulamalı mesleki eğitimi tamamlamış olmak” şartı bağımsız denetimin başarısını artırır.	f	19	5	7	
	%	61,3	16,1	22,6	
10. 3568 Sayılı Yasayla ruhsat alan bütün meslek mensuplarının doğrudan denetçi olarak yetkilendirilmeyip, KGK tarafından yapılan sınavla yetkilendiriliyor olması uygundur.	f	16	-	15	
	%	51,6	-	48,4	
11. Bağımsız denetçilik iş yükünün SMMM’ye göre daha az olduğunu düşünüyorum.	f	15	2	14	
	%	48,4	6,4	45,2	
12. Bağımsız denetçilikle elde edeceğim gelirin, SMMM ile elde ettiğim gelirden daha çok olacağını düşünüyorum.	f	14	6	11	
	%	45,2	19,3	35,5	
13. Bağımsız denetçinin toplumdaki imajı SMMM’ye göre daha iyidir.	f	14	6	11	
	%	45,2	19,3	35,5	
14. Sadece bağımsız denetçi olarak çalışmayı düşünüyorum.	f	8	13	10	
	%	25,8	41,9	32,3	

Tablo 4’te öne çıkan sonuçlar şöyle özetlenebilir:

1) Tabloya genel olarak bakıldığında, ilk 5 ifadenin doğru seçeneğinde yoğunlaştığı ve dolayısıyla desteklenme oranının çok yüksek; desteklenmeme oranının (yanlış seçeneği) ise çok düşük olduğu görülmektedir.

Meslek elemanlarının bağımsız denetimle, muhasebe bilgi kalitesinin artacağını ve kayıtdışı ekonominin azalacağını; muhasebe mesleğiyle bağımsız denetim mesleğinin birbirini tamamladığını; meslekte geçen sürenin dikkate alınmasının doğru olduğunu ve sürekli olarak bir şirketin denetlenmesinin uygun olmadığını düşünmeleri önemli bir bulgudur. Örneğin meslek elemanlarının hemen tamamı (%96,8), denetlenen işletmelerde muhasebe kalitesinin artacağını düşünmektedir. Bu sonuç, bağımsız denetimin, muhasebe süreciyle ortaya çıkan finansal bilginin sağlıklı, güvenilir ve doğru olmasına katkı sağlayacağını bir göstergesidir. Böylece kullanıcılarına iletilen muhasebe bilgisinin hem kalitesi hem de buna dayanılarak alınacak kararların başarı yüzdesi artacaktır. Yine meslek elemanlarının çok büyük bir kısmı (%87,1), sürekli olarak bir şirketin denetlenmesinin doğru olmadığını ifade etmiştir. Elde edilen bu bulgu, mesleki etik açısından da oldukça önemlidir.

2) Sadece 14. ifadede “yanlış” seçeneği “doğru” seçeneğini geçmiştir. Bu ifade aynı zamanda, toplam 14 ifade içinde “kararsızım” seçeneğinin en yüksek oranda olduğu tek ifadedir. Son 4 ifadede ise “doğru” seçeneğinin oranı %50’nin altında seyretilmiştir.

Bu dört ifadede deneklerden, yıllardır icra ettikleri SMMM mesleğiyle yeni bir meslek olan bağımsız denetim mesleğini kıyas etmeleri istenmiştir. Bağımsız denetim mesleğinin oldukça yeni ve faaliyet alanının henüz sınırlı olmasından dolayı böyle sonuçların çıkmasının doğal olduğu söylenebilir. Zaten Tablo 3’te deneklerin sadece %6,5’i (2 denek) şimdiye kadar bu yetkiyi kullanmıştır. Zaman ilerledikçe, faaliyet alanı genişledikçe mesleğe yönelik kararsızlıklar ve çekinceler azalacaktır.

3) 10. ifade “yanlış” seçeneğinin en yüksek olduğu tek ifadedir.

Elde edilen bu bulguya dayanılarak meslek elemanlarının, bağımsız denetim yetkisinin verilmesinde kendi üst birliklerinin (TÜRMOB) değil de yeni bir düzenleyici kurumun (KGK) görevlendirilmesine kısmen tepkili oldukları söylenebilir.

Anket ile elde edilen verilerin aritmetik ortalama ($\bar{x}$) ve standart sapma (ss) değerleri de hesaplanmış ve böylece her bir ifadeye ait görüşlerin Tablo 1’de belirtilen düzeylerden hangisine girdiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu analizin sonuçları ise Tablo 5’te yer almaktadır. Tablo 5’teki sıralama, aritmetik ortalamasının en düşük olanından en yüksek olanına göre yapılmıştır.

Tablo 5: Bağımsız Denetçilikle İlgili İfadelere Katılımların Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

İfadeler	n	$\bar{x}$	ss	Düzy
1. Denetlenen işletmelerde muhasebe uygulamalarının kalitesi artacaktır.	31	1,06	0,36	Doğru
2. Kayıt dışı ekonomiyi önlemek/azaltmak için bağımsız denetçilik faaliyet alanlarının genişletilmesi gerekir.	31	1,13	0,50	Doğru
3. Bir denetçinin aynı işletmeyi 10 yıl üst üste denetleyemeyeceği kararı, bağımsız denetimin kalitesi için yerinde bir karardır.	31	1,16	0,45	Doğru
4. Bağımsız denetçilikle SMMM mesleği birbirlerinin tamamlayıcısıdır.	31	1,19	0,60	Doğru
5. Bağımsız denetçilik için, 15 yıllık mesleki tecrübeye sahip meslek elemanlarının “uygulamalı mesleki eğitim” şartından muaf sayılmış olmaları yerinde bir karardır.	31	1,19	0,60	Doğru
6. Uygulamalı mesleki eğitimin denetçi yanında ya da denetim kuruluşunda yapılması şartı yerinde bir karardır.	31	1,35	0,76	Doğru
7. Bağımsız denetim yetkisini alan meslek mensupları, bu mesleğin icrasında yeterli bilgiye sahiptirler.	31	1,58	0,85	Doğru
8. Denetçilik faaliyetinin Bağımsız Denetim AŞ bünyesinde icra edilmesi kararını doğru bulmuyorum.	31	1,58	0,85	Doğru
9. Bağımsız denetçilik için gerekli olan “uygulamalı mesleki eğitimi tamamlamış olmak” şartı bağımsız denetimin başarısını artırır.	31	1,61	0,84	Doğru
10. Bağımsız denetçilikle elde edeceğim gelirin, SMMM ile elde ettiğim gelirden daha çok olacağını düşünüyorum.	31	1,90	0,91	<i>Kararsızım</i>
11. Bağımsız denetçinin toplumdaki imajı SMMM’ye göre daha iyidir.	31	1,90	0,908	<i>Kararsızım</i>
12. Bağımsız denetçilik iş yükünün SMMM’ye göre daha az olduğunu düşünüyorum.	31	1,97	0,98	<i>Kararsızım</i>
13. 3568 Sayılı Yasayla ruhsat alan bütün meslek mensuplarının doğrudan denetçi olarak yetkilendirilmeyip, KGK tarafından yapılan sınavla yetkilendiriliyor olması uygundur.	31	1,97	1,02	<i>Kararsızım</i>
14. Sadece bağımsız denetçi olarak çalışmayı düşünüyorum.	31	2,06	0,77	<i>Kararsızım</i>
Toplam Katılım Düzeyi	31	1,55	0,74	Doğru
Doğru (1,00 – 1,67), Kararsızım (1,68 – 2,35), Yanlış (2,36 – 3,00)				

Tablo 5’teki sonuçlara göre, meslek mensuplarının bağımsız denetçilikle ilgili bildirdikleri görüşlerinin genel aritmetik ortalamasının 1,55 ve standart sapmasının 0,743 olduğu görülmektedir. Bu durum, meslek mensuplarının denetçilikle ilgili görüşlerinin genel ortalamasının “**Doğru**” düzeyinde olduğu biçimde ifade edilebilir. Meslek mensuplarının belirttikleri görüşlerine maddeler açısından bakıldığında ise, tablo 5’te yer alan 14 ifadeden ilk dokuzunun “**Doğru**” kalan beşinin ise “*Kararsızım*” düzeyinde olduğu görülmektedir. Dikkat çeken bir bulgu ise bu tabloda, “**yanlış**” düzeyinde değerlendirilen hiçbir ifadenin yer almadığıdır.

E. FARKLILIK (ANLAMLILIK) ANALİZLERİ

Analizin bu bölümde, meslek mensuplarının yaşlarının ve eğitim düzeylerinin ankette yer alan ifadelerle ait düşüncelerinde farklılığa yol açıp açmadığı analiz edilmiştir.

Bu amaçla eğitim seviyelerine göre iki ve yaşa göre üç ayrı grup görüşü dikkate alınmıştır. Gruplar arasında anlamlı farkın olup olmadığı 0,05 anlamlılık düzeyinde, ikili gruplar için “t Testi” ve üçlü gruplar için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile saptanmaya çalışılmıştır.

1. Deneklerin Eğitim Seviyelerine Göre Farklılık Analizi

Eğitim seviyesine göre lisans ve lisansüstü olmak üzere iki grup olduğu için, bu gruplar arasında ifadelerle ait görüşlerde fark olup olmadığı “t testi” ile saptanmaya çalışılmıştır. Bu analiz sonucunda, ankette yer alan ifadelerin hiçbirisi için 0,05 anlamlılık düzeyinde herhangi bir anlamlı fark bulunamamıştır.

2. Deneklerin Yaşlarına Göre Farklılık Analizi

Deneklerin yaşlarına göre, anketteki ifadelerle ait düşüncelerinde anlamlı farkın olup olmadığı, değişken sayısı üç olduğu için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Bu analiz sonucunda, ankette yer alan ifadelerin hiçbirisi için 0,05 anlamlılık düzeyinde herhangi bir anlamlı fark bulunamamıştır.

SONUÇ

Van ilinde faaliyet gösteren bağımsız denetçilik belgesine sahip SMMM’ler üzerinde yapılan bağımsız denetçilik mesleğine yönelik düşüncelerin saptanması amacıyla gerçekleştirilen bu araştırma sonucunda, henüz yeni ve faaliyet alanı sınırlı olan bağımsız denetçilik mesleğine yönelik ifadelerde denekler net bir görüş bildirmekten kaçınmışlardır. Ancak deneklerin çoğunluğu; bu mesleğin önemli olduğuna, denetimler sayesinde muhasebe süreciyle üretilen bilginin kalitesinin artacağına, muhasebecilik ve bağımsız denetçilik mesleklerinin birbirlerini tamamladıklarına, kayıt dışı ekonomi ile mücadelede söz konusu denetimlerin gerekliliğine inanmaktadırlar.

Meslek elemanları, denetçi olarak yetkilendirilmenin KGK tarafından yapılan sınavla gerçekleştiriliyor olmasından rahatsızlık duymakta; bu mesleğin iş yükünün SMMM’ye göre az ancak gelirinin ve toplumdaki imajının yüksek olduğu ifadesine ise destek vermektedirler.

Yakın bir gelecekte, faaliyet alanlarının genişlemesine paralel olarak bağımsız denetçilik mesleğinin icrasının yaygınlaşacağı; bu gelişme ile de işletmelerin finansal işlemlerin takibinin düzeninde ve alınacak kararların başarı derecesinde artış sağlanacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ACAR, Durmuş ve Serpil SENAL (2011), “Bağımsız Denetim Kalitesinin Arttırılmasında Kamu Gözetim Kurulu’nun Rolü: Bağımsız Denetim Firmaları Üzerine Bir Araştırma”, **Muhasebe ve Denetime Bakış**, Sayı:35, Ekim, s.33 – 50.
- AKBULUT, Halim (2010), Muhasebe Denetiminin Etkinliğini Sağlamada Denetim Komitesinin Rolü: Bağımsız Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyonkarahisar.
- AYRANCI, Kadir (2010), Türkiye’de Bağımsız Denetim ve Bir İşletme Uygulaması, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- BEZİRCİ, Muhammet Fehmi KARASİOĞLU (2011), “Türkiye’de Denetimin Tarihsel Gelişimi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 21 s. 571 – 592.
- BİZİM, Çiğdem (2008), Türkiye Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- BOZDEMİR, Enver (2013), “Sermaye Şirketlerinde Bağımsız Denetimin Zorunluluğuna İlişkin Yasal Düzenlemeler ve Güncel Gelişmeler”, **Mali Çözüm**, Sayı:118, s. 67 – 85.
- ÇELİK, Ümit (2012), Eski Türk Ticaret Kanunu Sermaye Piyasası Kanunu ve Yeni Türk Ticaret Kanununun Bağımsız Denetim Yönünden İncelenmesi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ESENDEMİR, Ebru (2011), Bağımsız Denetim Kalitesi İle İlgili Yeni Yaklaşımlar ve İzmir İlinde Yeminli Mali Müşavirlere Yönelik Bir Araştırma, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manisa.
- GÜLER, Ender (2012), “Muhasebe Mensuplarının Yeni TTK Yer Alan Denetim Uygulamaları Hakkındaki Farkındalıklarına Yönelik Bir Araştırma”, **Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi**, Cilt:5, Sayı:3, s.81 – 104.
- KANDEMİR, Tuğrul ve Halim AKBULUT (2013), “Bağımsız Denetimin Etkinliğinde Denetimden Sorumlu Komitenin Rolü: Türkiye’deki Bağımsız Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt:9, Sayı:20, s. 36 – 54.

- KARAKOÇ, Mehtap (2013), “Türk Ticaret Kanunu İle Birlikte Bağımsız Denetimde Meydana Gelen Gelişmeler”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı:59, s. 17 – 37.
- KARASU, Rauf (2014), “Yeni Bir Düzenleyici ve Denetleyici Kurum: Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurum” **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:47, Sayı:1, s. 79 – 105.
- KARATAŞ, Muharrem (2014), “Şirket Denetçiliğinden Bağımsız Denetçiliğe” **Muhasebe ve Denetime Bakış**, Sayı:43, s. 123 – 142.
- KAYACIK, İlknur (2012), Aracı Kurumlarda Bağımsız Denetim Uygulaması, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- KELEŞ, Dursun (2013), 6102 Sayılı Yeni Türk Ticaret Kanunu Kapsamında Bağımsız Denetim Göreviyle Yetkilendirilecek Muhasebe Meslek Mensuplarının Denetimle İlgili Görüşlerinin Tespitine İlişkin Ordu İlinde Bir Araştırma, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- ÖZÇELİK, Hakan; Hasan ŞENOL; Ahmet AKTÜRK (2014), “Muhasebe Meslek Mensuplarının Bağımsız Denetim Alanındaki Güncel Gelişmelere Bakış Açıları ve Farkındalıkları Üzerine Bir Araştırma”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı: 62, Nisan, s. 55 – 71.
- ÖZER, Özlem (2012), Vergi Suçlarının Önlenmesinde Bağımsız Denetim ve Yeminli Mali Müşavirlik Mesleğinin Rolü ve Önemi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- ÖZYURT, Ayça (2010), Bağımsız Denetim Kalitesini Etkileyen Etmenlerden Bağımsız Denetçi Özelliklerinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- SANLI, Nail ve Mehmet ÖZBİRECİKLİ (2012), “Türkiye’de Denetim Mesleğinin Gelişim Süreci Geçmişten Geleceğe Bir Araştırma”, **Muhasebe ve Denetime Bakış**, Sayı:38, s. 1 – 27.
- SENAL, Serpil (2011), Bağımsız Denetim Kalitesinin Arttırılmasında Kamu Gözetim Kurulu’nun Rolü: Bağımsız Denetim Firmaları Üzerine Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Isparta.
- TEKİN H.(1987), Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme, Mesa Yayınları, Ankara.

ULUSAN, Hikmet; Elçin EREN ve Çağrı KÖYLÜ (2012), “6102 Sayılı Yeni Türk Ticaret Kanunu (TTK)’nun Muhasebe ve Denetim Uygulamalarına Getirdiği Yenilikler Üzerine Bir Araştırma”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı: 55, s. 11 – 34.

YANDAL, Pınar (2011), Küçük ve Orta Boy İşletmelerde Bağımsız Denetim, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

YILDIRIM, Suat (2011), “Türk Ticaret Kanunu’na Göre Anonim Şirketlerde Denetçi”, **Mali Çözüm Dergisi**, Sayı: 106, Temmuz – Ağustos, s. 43 – 52.

660 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler

3568 Sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu

6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu

Bağımsız Denetim Yönetmeliği

Seri: X, No:22 Sayılı Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ

EKONOMİK BÜYÜMEDE KADIN İSTİHDAMININ ROLÜ? YAKINSAMA TEMELLİ KANITLAR

Haktan SEVİNÇ*, Eda BOZKURT** ve Demet Eroğlu SEVİNÇ***

Özet

Bu çalışmada ekonomik büyümenin sağlanmasında kadın işgücüne katılımın rolü araştırılmıştır. Araştırmada yüksek gelirli ülkeler ve üst orta gelirli ülkeler için 1990-2013 periyodunu kapsayan mutlak ve koşullu yakınsama analizleri yapılmıştır. Analizlere göre her iki ülke grubunda da kişi başına düşen gelirinsüreç boyunca arttığı, yani mutlak yakınsamanın varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca koşullu yakınsama analizi sonuçları ise kadın işgücüne katılım oranlarının yüksek gelirli ülkelerde ekonomik büyümeye olumlu yönde, üst orta gelirli ülkelerde ise olumsuz yönde etkilerde bulunduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak üst orta gelirli ülkelerin yüksek gelirli ülkeler sınıfına yükselebilmesi için kadın işgücüne katılımı artıracak politikaların geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Kadın İstihdamı, Kadın İşgücüne Katılım Oranı, Yakınsama Analizi.

Role of Women's Employment in Economic Growth? Evidence with Convergence Analysis

Abstract

In this study, role of labor force participation of female has been investigated for economic growth. In research was made unconditional and conditional convergence analysis that inclusive period 1990-2013 for high income countries and upper middle income countries. According to analysis, both countries have been determined to increase during the period of per capita income so there is unconditional convergence. In addition to, convergence analysis results reveals positively to economic growth in female labor force participation rates in high income countries, while in upper middle income countries revealed that in effects negatively. Consequently, the middle-income countries are needed to improve increase female labor force participation in the labor market policies in order to rise to high-income countries classification.

Keywords: Economic Growth, Women's Employment, Female Labor Force Participation Rate, Convergence Analysis.

---

* Yrd.Doç.Dr., Iğdır Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Iğdır, haktansevinc@hotmail.com.

** Yrd.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi, Erzurum, edabozkurt@atauni.edu.tr.

*** Arş. Gör., Iğdır Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Iğdır, demet.eroglu@igdir.edu.tr.

GİRİŞ

Ekonomik büyüme ve kalkınma birçok ülke için vazgeçilmez bir hedef olsa bile ekonomik büyümeyi kalıcı kılmaya yönelik politikalar, yani sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ülkeler için daha önemli bir amaç haline gelmiştir. Bu bağlamda ekonomik büyümenin belirleyicileri üzerine gerek akademik gerekse de politik çevrelerde çeşitli tartışmalar ve araştırmalar yapılmaktadır. Bu tartışmalar içerisinde önemli bir yer tutan konulardan biri de ekonomik kalkınma üzerinde istihdamın rolüdür. Tarihsel süreç içerisinde özellikle gelişmiş birçok ülke için önemli bir büyüme kaynağı olan istihdam olgusu; teknolojik yeniliklere, enerji kaynaklarına, jeopolitik konuma dayalı yeni birçok teoriyle ikinci plana itilmiş gibi görünse bile, halen birçok ülke için ekonomik büyüme ve kalkınmanın önemli bir bileşeni olarak kabul edilmektedir.

Ekonomik büyüme için önemli bir belirleyici olan istihdam konusu temelde beşeri sermaye yatırımları kapsamında görülmekte ve bu minvalde araştırılmaktadır. Özellikle birçok ülke tarafından nitelikli beşeri sermaye yatırımlarının artırılmasına yönelik olarak çeşitli politikalar izlenmektedir. Söz konusu politikalarla bir yandan daha etkin bir işgücü yapısı oluşturulmak istenirken, diğer yandan görece geri planda kalan kadın istihdamının artırılması da amaçlanmaktadır. İngiltere, Almanya ve Fransa gibi ülkelerin başını çektiği görece sanayileşmiş ülkeler, kadın istihdamını arttırmaya yönelik ilk politika uygulamalarını 18. yüzyılın sonlarından itibaren kullanmaya başlamışlardır. Fakat bu uygulamalar dönemin ağır sanayi yapısı dolayısıyla sanayi sektöründeki kadın işgücüne katılımı arttırmada yetersiz kalmıştır. Çünkü daha çok kas kuvvetine dayalı olan bir sektörde kadın istihdamını arttırmak reel anlamda arzu edilen bir durum olarak görülmemiştir. Fakat daha sonra özellikle sanayi toplumundan daha ileri bir seviyeye geçişi temsil eden bilgi ve hizmetler ekonomisine dayalı toplumlarda, kadın işgücünü daha fazla ön plana çıkaran uygulamalar ortaya konmaya başlanmıştır. Ayrıca az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde de düşük ücret dolayısıyla kadın işgücünü artırıcı yönde politikalar ortaya konularak özellikle hafif sanayi içerisinde olan tekstil ve elektroniğe dayalı sektörlerde vazgeçilmez bir istihdam kaynağı olmaktadır.

Özellikle son 30 yıllık dönem içerisinde kadın işgücünün istihdam edilebilirlik içerisindeki payı dikkat çekici bir şekilde artmaktadır. Bu durum ülkelerin ekonomik büyüme süreçleri içerisinde kadın istihdamının artırılmasına yönelik bazı politikalarıda ön plana çıkarmalarını gerekli kılmaktadır. Böylece ortaya konan ilk uygulamalarıyla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kadınları işgücü piyasasına dâhil etmeye yönelik bir takım politika enstrümanları türetilmiştir. Söz konusu enstrümanlar arasında kadın girişimciliğini arttırmaya yönelik olanlar ve beşeri sermayenin daha kalifiye olmasına yönelik (mesleki eğitim gibi) olanlar ilk sıralarda gelmektedir. Bu politikalarla ekonomik büyümenin sağlanması ve özellikle geri kalmış ülkelerde sağlanacak ekonomik genişlemeyle

ülkelerin birbirlerine ekonomik olarak yaklaşması (yakınsaması) arzu edilmektedir. Ayrıca kadın istihdamının artırılmasının bir sonucu olarak işgücü piyasasında daha dinamik bir yapı da kazandırılmaktadır. Böylece güçlü bir işgücü piyasası ekonomik büyümeyi sağlamada ve ilerletmede önemli bir etken haline gelmektedir.

Bu çalışmada ülkelerin ekonomik büyümelerinin belirleyicileri içerisinde önemli bir yeri olan işgücünün ülkelerin büyümesine yaptığı etki yakınsama analizi kapsamında araştırılmıştır. Bu amaçla seçilmiş yüksek gelirli ve üst orta gelirli ülkelerde ekonomik büyümenin sağlanmasında kadın işgücüne katılım oranlarının ve doğurganlık hızlarının rolü araştırılmış ve ülkelerin büyümelerinin birbirlerine yakınsayıp-yakınsamadığı, yakınsıyorsa bu sonuçta kadın işgücüne katılım oranları ve doğurganlık hızlarının etkisi irdelenmiştir. Çalışma giriş kısmının verildiği bu bölümle başlamakta; teorik çerçeve, literatür özetinin verilmesi ve yakınsama analizine ait ampirik altyapının aktarılmasıyla devam etmekte, uygulama bulgularının ortaya konması ve genel bir değerlendirmenin yapılarak sonuç kısmının verilmesiyle sonlanmaktadır.

I. TEORİK ÇERÇEVE

Ülkelerin işgücü portföyleri hakkında önemli bir gösterge olan istihdam olgusu gerek ekonomik gerekse politik bazı neden ve sonuçlar dolayısıyla hep dikkat çekici bir konu olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde istihdam edilebilirlik olgusundan genelde erkeklerin işgücüne katılımı anlaşılmakta ve kadın işgücünün emek piyasalarındaki varlığı genellikle alternatif işgücü sektörü olarak değerlendirilmektedir. Fakat gerek emek gücü gerekse beşeri sermaye olarak kadın işgücüne katılım, sürdürülebilir büyüme için önemli bir faktör konumundadır. Çünkü ekonomik büyüme boyunca endüstriyel verimliliklerdeki hızlı büyüme ve güçlü ücret artışlarıyla ilk olarak erkeklerde ve daha sonra kadınlarda işgücüne katılım oranlarının artması, olası bir yakınsama oluşturmada etkili olacaktır. Böylesi bir yakınsamanın söz konusu olmasına rağmen gerçek dünyadaki kadın işgücüne katılımında ailesel faktörler ön planda olmak üzere çeşitli faktörler engelleyici olabilmektedir (Evans ve Kelley, 2008:287).

Yukarıda da vurgulandığı üzere özellikle 18. yüzyılın sonlarına denk gelen kadın istihdamını arttırmaya yönelik ilk politikalar, genellikle kas kuvvetine dayalı işlerin yoğun olması dolayısıyla, kadınların işgücüne katılımını istenilen düzeyde geliştirememiştir. Bununla birlikte düşük ücret düzeyleri, kötü çalışma koşulları, düzgün iş kapsamı dışında kalan işlerde çalışmaları, görece daha düşük eğitim düzeyleri gibi faktörler kadın istihdam artışını sınırlandırarak kadınların işgücüne katılım oranlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca kadınların eğitim düzeylerinin düşük olmasına ilaveten ev işi, çocuk, yaşlı ve özürü bakımının kadının görevi olarak kabul eden toplumsal anlayış kadının çalışmasında bir başka engel olarak ortaya çıkmaktadır (Ulusal İstihdam Stratejisi Sempozyumu, 2012:

41-42). Söz konusu bu engeller içerisinde özellikle teorik açıdan eğitim düzeyinin kadınların işgücüne katılım oranına etkisi önemli derecede etkilidir. Şöyle ki; eğitim seviyesi daha yüksek olan işgücünün piyasadan elde edebilecekleri gelir daha yüksek olduğundan, bu işgücünün piyasa dışında kalmasının maliyeti daha yüksek olacaktır. Bu sebeple eğitim düzeyi yüksek kadınların işgücüne katılımları hem kendileri hem de aileleri için daha zorlayıcı ve elzem niteliktedir. İkinci olarak alınan eğitim yatırımlarının dolaylı, dolaysız ve psikolojik olmak üzere birtakım maliyetleri bulunmaktadır. Dolayısıyla bu yatırımların getirisini elde ederek maliyetinin karşılanması çoğunlukla işgücü piyasalarına dâhil olarak sağlanabilmektedir (Öztürk ve Çetin, 2009: 2673). Ayrıca kadın işgücü arzının artırılması için çocuk bakım evlerinin yaygınlaştırılması, kültürel engellerle mücadele edilmesi, mesleki eğitim yoluyla kadın işgücü arzının niteliğinin yükseltilmesi gibi tedbirlere de ihtiyaç duyulmaktadır.

Diğer taraftan çocuk bakımına bağlı olarak çocuk sayısının kadın işgücüne katılımını azaltıcı etkisi sebebiyle doğurganlık hızının konuya dâhil edilmesi gerekliliği de ortaya çıkmaktadır. Bilindiği üzere nüfus artışı ve büyüme arasındaki ilişki ilk olarak Thomas Malthus'un fikirleriyle popülerlik kazanmıştır. Malthus'a göre; maksimum doğumdan daha az oranda gerçekleşen ölümle nüfus geometrik artış eğilimi içindedir. Diğer taraftan gıda ve diğer kaynakların üretimi nüfustaki artışa kıyasla çok daha yavaş büyümektedir. Bir neslin iki katına çıkması şüphesiz olasıdır, kontrole tabi olmadığı takdirde insan nüfusu geometrik olarak artarken, tarım ekonomisinde gıda üretimi aritmetik olarak artacağından insan nüfusu daima gıda arzını aşacak ve yoksulluk olgusu ortaya çıkacaktır (Macfarlane, 2005:1). Bu durumda yoksulluktan kurtulmak için nüfusun geçimlik, yani varlığını sürdürebilecek düzeyde tutulması gereklidir. Nüfus artışı kontrol edilmediğinde, kişi başına gelir sıkıntılı düzeylere inecek, uzun dönemde büyük bir açlık felaketiyle karşılaşılacaktır. Ayrıca Malthus, daha yüksek bir gelir düzeyinin ancak daha fazla çocuk sahibi olmaya neden olacağını ileri sürmektedir. Kişi başına düşen gelir artırsa, nüfus daha hızlı artacak, ölüm oranları düşecek ve azalan marjinal verimlilik sebebiyle kişi başına düşen gelir yeniden geçimlik düzeye inecek; bu da ekonomik büyümenin durması anlamına gelecektir (Skousen, 2011: 82-83) Her ne kadar Malthus'un bu fikirleri bir takım eleştirilere maruz kalmış olsa da ülke sınıflandırmalarında kişi başına düşen geliri en düşük olan ülkelerde doğum oranlarının en yüksek olduğu bir tesadüf gibi görünmemektedir. Diğer taraftan bu durumun kadın işgücüne katılımı azaltıcı nitelikte olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. Öte yandan gelişmiş ülkelerle başlayan nüfus dönüşümü Demografik Geçiş Süreci Modeli'ni gündeme getirmiştir. Süreç yüksek doğurganlık ve yüksek ölüm oranlarının egemen olduğu bir durumdan, doğumların bilinçli olarak kontrol edildiği, ölümlerin ise gelişen sağlık ve ekonomik koşullarla azaltıldığı, düşük doğurganlık ve düşük ölüm oranlarının egemen olduğu bir yapıyı ifade etmektedir. Günümüzün daha çok gelişmiş düzeydeki birçok ekonomisi geçiş sürecinin son safhası olan düşük doğurganlık ve düşük ölüm oranlarına sahiptir

(Han ve Kaya, 2012:102).Bu sebeple genç nüfusun yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelerde demografik geçiş sürecinin iyi değerlendirilmesi genç ve kadın nüfusun işgücüne katılım oranının artırılmasına bağlıdır. Çünkü demografik fırsat penceresi (nüfus artış hızı azalırken, çalışma çağındaki nüfusun artması) çalışma çağındaki nüfusun artış hızındaki azalışa bağlı olarak kapanacaktır. Ayrıca henüz yüksek gelir düzeyine ulaşamamış birçok gelişmekte olan ülkenin demografik fırsat penceresini doğru değerlendirmesi için kadın işgücüne katılımını artırması gerekmektedir. Aksi takdirde nüfusu yaşlanırken bu nüfusun işgücüne katılımını ıskalamış bir ekonomi ortaya çıkacaktır.

II. LİTERATÜR ÖZETİ

Ekonomik büyüme ve kadının istihdamı arasındaki ilişki çeşitli çevrelerde araştırılmış özellikle ekonomik büyüme üzerine yapılan birçok uygulamalı çalışmada değişken olarak modellere katılarak incelenmiştir. Gerek yerli gerekse yabancı literatürde ekonomik büyüme üzerine kadın istihdamının etkisini inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Özellikle kadın işgücü arzına etki eden faktörlerin belirlenmesine ve bu temelde ekonomik büyüme ile olan ilişkileri bağlamında çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca genelde istihdam yoğun, özelde ise kadın istihdamı yoğun ekonomik büyüme gerek akademik, gerekse politik olarak birçok ülkenin odaklandığı bir konudur. Bu bağlamda Mammen ve Paxson (2000) tarafından yapılan çalışma, kadın işgücü ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiye yöneliktir. 1970-1980 dönemini ve 90 ülkeyi kapsayan çalışma ekonomik büyümede kadın işgücünün durumunu; eğitim düzeyi, işgücüne katılım oranları, işyeri ücretleri ve doğurganlık değişkeni yardımıyla açıklamıştır. Özelde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ayrımıyla analiz yapan yazarlar, genel olarak kadın işgücüne katılımı etkileyen faktörleri doğurganlık ve eğitim düzeyi olarak belirlemişlerdir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde kadının toplum içerisindeki konumu, görece daha az eğitilmiş olması ve ailevi işleri de yapıyor olmasının kadının işgücüne katılım oranlarını etkilediğini iddia etmişlerdir. Tansel (2002) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye ekonomisi için kadın işgücüne katılım oranlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri zaman serisi analizi yardımıyla il bazlı olarak araştırılmıştır.67 il için yapılan 1980, 1985 ve 1990 olmak üzere üç dönemi kapsayan analiz bulguları sonucunda ekonomik büyüme ile kadın işgücüne katılım oranları arasında U-şekilli bir ilişki tespit edilmiştir. Yani belirli bir düzeye kadar kadın işgücüne katılım oranları arttıkça ekonomik büyüme olumsuz yönde etkilenmektedir. Fakat daha sonraki süreçte U-şekline bağlı olarak bu olumsuzluk giderilmekte ve kadın işgücüne katılım oranları ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca eğitimin kadın işgücüne katılım oranları üzerinde güçlü yönde pozitif bir etkisi bulunmaktayken, işsizliğin de kadın işgücüne katılım oranları üzerinde önemli düzeyde negatif bir etki oluşturduğunu ifade edilmiştir.

Lee vd. (2008) tarafından Güney Kore için yapılan çalışma ekonomik büyüme üzerinde kadın işgücüne katılım oranlarının etkisini dolaylı olarak ölçmeye yöneliktir. Kadın işgücüne katılma etki eden faktörlerden evliliği araştıran çalışma, evli kadınların bekâr kadınlardan daha düşük bir oranda işgücüne katıldığını ortaya koymakta ve bu sonucun ekonomik büyüme için olumsuz bir durum oluşturacağına dikkat çekmektedir. Ayrıca evli kadınların işgücüne katılma oranlarını daha çok ekonominin arz yönlü faktörleriyle, bekâr kadınların işgücüne katılım oranlarını ise daha çok ekonominin talep yönlü faktörleriyle açıklanabileceğini belirtmektedirler.

Bloom vd. (2009) tarafından yapılan çalışma, kadın işgücüne katılım düzeyinin belirleyicilerini ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri ekonometrisi yardımıyla araştırmaktadır. Araştırmada seçilmiş 97 ülkenin 1960-2000 yılları arasındaki kadın işgücüne katılım oranına etki eden değişkenler belirlenmiştir. Söz konusu değişkenler; doğurganlık oranı, kürtaj, eğitim düzeyi, kişi başına tasarruf düzeyi, kişi başı GSYİH ve nüfustur. Çalışmanın bulgularına göre eğitim düzeyi ile doğurganlık arasında ve yine tasarruflarla doğurganlık arasında bir ilişkinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca eğitim düzeyi ile kadın işgücüne katılım düzeyi arasında pozitif yönde doğru yönlü bir ilişkinin olduğu ve doğurganlıktan gelir düzeyine doğru ters yönlü bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak kadın işgücüne katılım oranlarıyla ekonomik büyüme arasında doğru yönlü bir ilişki düzeyi tespitinde bulunmaktadırlar.

Korkmaz ve Alacahan'ın (2013) Türkiye ekonomisi için kadın ve erkek istihdamını birlikte ele aldıkları çalışmaları, hem yatay kesit ekonometrisine hem de çeşitli regresyon analizlerine dayalıdır. Yapılan analizlerle GSYH üzerinde kadın istihdamının erkek istihdamından daha yüksek düzeyde etkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Çalışma sonuçlarına göre kadın istihdamının sektörel yapısı incelendiğinde lokomotif olan sektörün perakende ticaret sektörü olduğunda gözlemlenmektedir. Ayrıca kadın istihdamının mevsimsel şartlardan etkilendiği ve kadın işgücüne katılım oranının en yüksek olduğu mevsimin kış mevsimi olduğu vurgulanmaktadır. Yine metropol olarak adlandırılan büyük kentlerin kadın işgücüne katılım oranları açısından lider olduğu dabelirilmektedir.

Lahoti ve Swaminathan (2013) tarafından Hindistan ekonomisi için panel veri analizine ve 1983-2010 dönem aralığına dayalı olan çalışma, birçok çalışmada vurgulanan kadın işgücüne katılım oranları ile ekonomik büyüme arasındaki U-şekilli ilişkinin Hindistan ekonomisi için tam tersi bir durumda olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma bulguları sonucunda 25-59 yaş aralığındaki kadın işgücüne katılım oranlarının ilgili dönem içerisinde %23 oranında düştüğünü ve bu durumun görece daha fakir olan kırsal bölgelerde daha yüksek olduğu yönündedir. Ulaşılan bulgular sonucunda çalışma dönemi içerisinde Hindistan ekonomisinin sürekli büyüdüğü varsayımıyla, ekonomik büyüme ile kadın işgücüne katılım oranları arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmektedir.

Tsani vd. (2013) tarafından Türkiye'nin de dâhil olduğu 11 Güney Akdeniz ülke ekonomisi için yapılan çalışma, kadın işgücüne katılım oranları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi iki aşamalı tahmin ve genel denge yaklaşımı yardımıyla araştırmaktadır. Yapılan analiz sonuçlarına göre ilgili değişkenler arasında U-şekilli bir ilişkiye rastlanılmaktadır. Ayrıca uyguladıkları simülasyon yardımıyla kadın işgücüne katılımdaki bazı engellerin kaldırılmasının ve eğitim düzeyi açısından düşük seviyedeki kadınların işgücüne katılım oranlarının artmasının, bölgenin makroekonomik değişkenleri üzerinde marjinal etkiler oluşturarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki sağlayacağı vurgulanmaktadır.

Yine Besamusca vd. (2015) tarafından 117 ülke için 1990-2010 dönemini kapsayan çalışma da ekonomik büyümeye muhtemel etkileri olan kadın işgücüne katılım oranlarını etkileyen değişkenleri belirleyip ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini koymaya yöneliktir. Söz konusu çalışmada özellikle eğitim düzeyi, kadınların evli olup olmamaları ve annelik değişkenlerinin kadın işgücüne katılım oranları üzerinde etkili olduğu ve bu değişkenlerin etki derecesinin ekonomik büyümeyi olumlu veya olumsuz yönde etkileyebileceği vurgulanmaktadır.

III. AMPİRİK ANALİZ

A. VERİ SETİ

Üst orta gelir grubundaki ülkelerin kişi başına düşen gelirlerini artırarak yüksek gelirli ülkeler grubuna ulaşmaları için bir gelir yakınsaması sağlamış olmaları gerekmektedir. Ampirik analiz kapsamında kadın işgücüne katılım oranı ve doğurganlık hızının ülkelerin yüksek gelirli ülkelere benzer davranış sergilemelerine katkı sağlayıp sağlamadığını belirlemek amaçlanmıştır. Uygulama kapsamında Dünya Bankası'nın 2015 yılı itibariyle Atlas Metodu'na dayalı kişi başına düşen milli gelir sınıflandırmasına göre belirlenen üst orta gelirli ülkeler ve yüksek gelirli ülkeler ele alınmıştır. Dünya Bankası'na göre üst orta gelirli ülke grubunda 53 ve yüksek gelirli ülkeler grubunda 80 ülke yer almaktadır. Araştırmada tüm üst orta gelirli ve yüksek gelirli ülkeler analiz kapsamında tutmak hedeflenmiş olmasına rağmen, gruplamalar içerisinde yer alan bazı ülkelere ait verilerin mevcut olmaması, üst orta gelirli ülkeleri temsilen 40, yüksek gelirli ülkeleri temsilen 46 ülkenin kullanılmasını zorunlu kılmıştır. Ülke sayısının çokluğu ve gelir düzeyi itibariyle grup içindeki farklılıkları yansıtması sebebiyle, örneğe dâhil edilen ülkelerin söz konusu grubu temsil edici nitelikte olduğu söylenebilir. Benzer şekilde verilerin mevcudiyetine bağlı olarak analiz için 1990-2013 yılı periyodu için 2005 yılı sabit fiyatlarıyla kişi başına düşen GSYİH, kadın işgücüne katılım oranı (K) ve doğurganlık oranı (F) değişkenleri Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir.

B. YÖNTEM

Ekonomik büyümenin tüm ülkelere yayılması ve ülkeleri birbirleriyle aynı seviyelere getirmesi veya ülkelerin bölgeleri arasındaki farklılıkları gidermesi veya azaltması durumu yakınsamayı (convergence) ifade etmektedir. Ekonomik büyümenin gelir adaletini ve dengesizliklerini artırıcı yönde olumsuz etkiler koyması durumu ise ıraksama (divergence) olarak tanımlanmaktadır. Yakınsama analizleri, geçtiğimiz yirmi yıl boyunca büyümenin yayılma etkilerinin araştırılması amacıyla kullanılmaya başlamıştır. Yapılan araştırmalarda genel olarak yakınsamanın geçerliliği yatay kesit çalışmalarla test edilmiştir. Araştırmalarda *Beta* ve *Sigma* yakınsamaları kullanılmıştır. Beta yakınsaması mutlak (koşulsuz) ve koşullu yakınsama olarak iki ayrı kategoride incelenmektedir. Koşulsuz yakınsama, ekonomilerin homojen olması sebebiyle aynı durağan duruma geldikleri başlangıçta görece olarak geride olan ülkelerin başlangıçta ileri olan ülkelere ortalama olarak daha hızlı büyümesini öngörür. Yani önde giden ülkeyle aradaki açığın kapanacağı ve yakalamanın gerçekleşmesi esastır. Yakınsama başlangıçtaki gelir seviyesi ile büyüme oranı arasında negatif bir ilişki olduğunu ve bu nedenle yoksul ülkelerin daha hızlı büyüyeceğini öne sürer. Koşullu beta yakınsaması ekonomilerin heterojen olması nedeniyle farklı durağan duruma geldiklerini bazı yapısal karakteristiklerin benzer olması ile negatif ilişkinin gerçekleşeceğine dayanır. *Sigma* yakınsaması ise standart sapmanın zaman içinde azalma eğilimi göstermesini yakınsama olarak görmektedir. Bu hali ile sigma yakınsaması örneklemin bütününe ele almakta, örneklem içerisinde farklı davranış biçimi sergileyen ülkeleri ortaya koyamamaktadır. *Sigma* yakınsaması kişi başına gelirin standart sapmasının zamanla sürekli bir şekilde azaldığını varsaymaktadır.¹

Çalışmada yakınsama analizi, en küçük kareler tahmin yöntemine dayalı mutlak β yakınsaması ve koşullu β yakınsaması ile gerçekleştirilmiştir. Analizler için Barro ve Sala-i Martin (1992) tarafından geliştirilen mutlak β yakınsaması ve koşullu β yakınsaması eşitliği esas alınmıştır (Barro ve Sala-i-Martin, 1992:230). Yakınsama analizi için temel alınan modeller aşağıdaki gibidir:

$$\left(\frac{1}{T}\right) \log \left(\frac{y_{i,t_0+T}}{y_{i,t_0}}\right) = \beta - \log \left(\frac{1-e^{-\beta T}}{T}\right) \log(y_{i,t_0}) + u_{i,t_0,t_0+T} \quad (1)$$

$$\left(\frac{1}{T}\right) \log \left(\frac{y_{i,t_0+T}}{y_{i,t_0}}\right) = \beta - [\log(y_{i,t_0-T})] \left(\frac{1-e^{-\beta T}}{T}\right) + \beta_1 X_i + u_{i,t_0,t_0+T} \quad (2)$$

(1) nolu eşitlik sadece gelire bağlı değişimlerin denkleme katılmasıyla oluşturulmuş mutlak yakınsamayı ifade etmektedir. T , zaman aralığını; y_{i,t_0+T} , i ülkesinde t yılındaki kişi başına geliri; y_{i,t_0} , i ülkesinin başlangıç yılındaki kişi başına gelirini ve u_{i,t_0,t_0+T} , hata terimini göstermektedir. ise mutlak yakınsama katsayısı olup istatistiki olarak anlamlı olmak şartıyla < 0 olduğu durumlarda, mutlak yakınsamanın varlığını işaret etmektedir. Aksine > 0 veya $= 0$ olduğu

hallerde mutlak yakınsamanın gerçekleşmediği sonucuna varılmaktadır. İkinci denklemdaki β koşullu yakınsama katsayısı iken, X_i ise kontrol değişkenleri ifade etmektedir. Koşullu yakınsamada katsayısı pozitif değer alan değişkenler yakınsamayı hızlandırmaktayken, ortaya çıkan negatif değerler ise yakınsamayı azaltarak ülkeleri birbirinden uzaklaştırmaktadır.

C. ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışmada ülkeler arasında herhangi bir gelir yakınsamasının olup olmadığı analiz edilmekte, daha sonra ise söz konusu gelir yakınsamasında kadın işgücüne katılım oranı ve doğurganlık hızının rolü araştırılmaktadır. Yakınsama analizi öncelikle ülkeler arasında bir gelir yakınsamasının olup olmadığını ortaya koymaya yönelik olarak eşitlik (1) yardımıyla ve en küçük kareler tahmin yöntemiyle bulunan mutlak β yakınsaması olarak ifade edilmektedir. Ülkeler arasında gelire dayalı bir yakınsamanın bulunmasıyla analiz bir adım daha öteye götürülmekte ve eşitlik (2)'deki koşullu yakınsama denkleminde yararlanılarak mutlak yakınsamaya yol açan değişkenlerin kontrol değişkeni olarak analize dâhil edilmesi ile koşullu yakınsama aşamasına geçilmektedir.

Tablo 1: Gruplandırılmış Ülkeler İçin Mutlak β Yakınsaması Modeli Tahmin Sonuçları

Yüksek Gelirli Ülkeler				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t- Statistiği	p Değeri
C	0.191	0.026	7.309	0.000
X	-0.017	0.002	-6.646	0.000
R²: 0.501 Düzeltilmiş R²:0.489 F-değeri: 44.177 Prob (F):0.000DW: 1.494				
Üst Orta Gelirli Ülkeler				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t- Statistiği	p Değeri
C	0.170	0.027	6.196	0.000
X	-0.018	0.003	-5.380	0.000
R²: 0.432 Düzeltilmiş R²:0.417 F-değeri: 28.949 Prob (F):0.000DW: 2.087				

Tablo 1 sırasıyla yüksek gelirli ülkeler ve üst orta gelirli ülkeler için (1) nolu eşitlik kullanılarak yapılan analizler sonucunda elde edilen analiz bulgularını göstermektedir. Tahmin sonuçlarına katsayıların işaretleri açısından bakıldığında, tabloda X ile gösterilen β katsayılarının işaretlerinin negatif yönlü olduğu görülmektedir. Buna göre ele alınan 40 üst orta gelirli ülkede ve 46 yüksek gelirli ülkede gelir yakınsamasının söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Ortaya

çıkan bu sonuçlar, üst orta gelirli ülkelerde başlangıçta daha düşük olan gelir düzeyinin büyümeyi artıracağına işaret etmektedir. Bu değişkene ait katsayı istatistiki açıdan % 1 önem düzeyinde anlamlıdır ve bir bütün olarak modelin %1 önem düzeyinde anlamlı olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 2: Gruplandırılmış Ülkeler İçin Koşullu β Yakınsaması Modeli Tahmin Sonuçları

Yüksek Gelirli Ülkeler				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t- Statistiği	p Değeri
C	0.136	0.033	4.104	0.000
X	-0.016	0.002	-5.744	0.000
K	0.000	0.000	3.475	0.001
F	0.002	0.003	0.922	0.361
R²: 0.614 Düzeltilmiş R²: 0.587 F-değeri: 22.328 Prob (F): 0.000 DW: 1.593				
Üst Orta Gelirli Ülkeler				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t- Statistiği	p Değeri
C	0.178	0.025	7.023	0.000
X	-0.018	0.003	-6.245	0.000
K	0.001	0.000	1.496	0.143
F	-0.004	0.001	-3.430	0.001
R²: 0.597 Düzeltilmiş R²: 0.563 F-değeri: 17.784 Prob (F): 0.000 DW: 2.592				

Koşullu yakınsama analizine ilişkin bulgular ise Tablo 2’de verilmektedir. Tablo 2’ye göre yüksek gelirli ülkeler koşullu yakınsama şartını sağlamaktadır. Kontrol değişken olarak analize dâhil edilen kadın işgücüne katılım oranı pozitif işaretli ve anlamlı doğurganlık oranı ise negatif işaretli ve istatistiki olarak anlamsızdır. Ortaya çıkan analiz sonuçları, yüksek gelirli ülkelerde kadın işgücüne katılım oranının kişi başına düşen milli gelirden ortaya çıkan büyümeyi pozitif yönde etkileyeceği beklentisiyle uyusmaktadır. Diğer taraftan üst orta gelirli ülkelerde kadın işgücüne katılım oranı pozitif işaretli olmasına rağmen istatistiki olarak anlamlı değildir. Bu durum üst orta gelirli ülkelerin yüksek gelirli ülkelere benzer özellik sergilemediğini göstermektedir. Yani üst orta gelirli ülkelerde kadın işgücüne katılım oranlarının bu ülkelerde ekonomik büyümeyi destekleyerek yüksek ülke grubuna çıkmada yetersiz kaldığına işaret etmektedir. Diğer taraftan doğurganlık hızı yüksek gelirli ülkelerin ekonomik büyümesi üzerinde pozitif ve anlamlı yönde herhangi bir etki oluşturmazken, orta gelirli ülkelerde ise negatif ve anlamlı bir etki oluşturmaktadır.

SONUÇ

Çalışmada başlangıç kişi başına düşen gelir düzeylerini süreç boyunca artıran ülkelerdekadın işgücüne katılım oranlarının yakınsamaya olası katkısı ile ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırma bulgularıyla; analize katılan yüksek gelirli ve üst orta gelirli ülkelerde ortaya çıkan ekonomik büyümenin ülkelerin mutlak anlamda yakınsamasına olumlu yönde katkılar sunduğu ve ülkeler arasındaki gelir farklılıklarını giderdiği sonucuna ulaşılmıştır. Böylece analizde yer alan grup içi ülkelerinde dengesizliklerin giderek azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ortaya çıkan bu sonuçlardan hareketle kadın işgücüne katılım oranlarının ve doğurganlık hızlarının söz konusu olan mutlak yakınsamaya olası etkileri koşullu yakınsama aracılığıyla araştırılmıştır. Buna göre yüksek gelirli ülkelerde kadın işgücüne katılım oranı pozitif ve anlamlı bir değişken olup yakınsamayı hızlandırıcı etkisi söz konusudur. Üst orta gelirli ülkelerde ise tam tersi bir sunuca ulaşılmıştır. Doğurganlık hızı ise üst orta gelirli ülkelerde negatif ve anlamlı, yüksek gelirli ülkelerde de ise pozitif ve anlamsız etkiye sahiptir.

Analiz sonuçlarına göre kadın işgücüne katılım oranı yüksek gelirli ülkelerde ekonomik büyümeye katkı sağlarken üst orta gelirli ülkelerde bu etkiyi gösterememektedir. Çalışmanın bulguları üst orta gelirli ülkelerde yürütülen kadın işgücüne katılım politikalarının, eğitim düzeyinin düşük olması ve buna bağlı olarak özellikle emeğe dayalı sektörlerde çalıştırıldığı göz önünde bulundurulduğunda, ekonomik büyümeyi artırmaya yönelik olmadığını açıklar niteliktedir. Ayrıca analize eklenen diğer kontrol değişken durumundaki doğurganlık hızının üst orta gelirli ülkelerde negatif ve anlamlı olması çocuk sayısı-bakımı gibi sebeplerle de kadınların işgücü piyasasından uzak kalmasına bağlı olarak ekonomik büyümeye olumlu etki etmediğini göstermektedir. Yine doğurganlık hızlarının negatif ve anlamlı etkisi üst orta gelirli ülkelerde nüfustaki büyümenin Malthusgil yapı sergilediğini göstermektedir. Yani üretim faktörü olarak artan nüfus emeğin nicel artışını sağlamakta, fakat beşeri sermayeyi zenginleştirerek yüksek gelirli ülkelere benzer yapılar oluşturamamaktadır. Sonuçta bu ülkelerde nüfus artışı demografik avantajlara dönüştürülemez. Özetle kadın işgücüne katılım yüksek gelirli ülke kategorisine yükselmenin bir gereği olarak değerlendirilebilir. Bu sebeple üst orta gelirli ülkelerin kadın işgücüne katılım politikalarını yeniden gözden geçirmeleri ve rol model olarak yüksek gelirli ülkeleri iyi analiz etmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- BARRO, R.J. ve Sala-i-Martin, X. (1992), "Convergence", *Journal of Political Economy*, 100(2), 223-251.
- BAUMOL, W.J. (1986) "Productivity Growth, Convergence and Welfare: What the Long-Run Data Show?", *American Economic Review*, 76(5), 1072-85.
- BESAMUSCA, J., Tijdens, K., Keune, M. ve Steinmetz, S. (2015), "Working Women Worldwide Age Effects in Female Labor Force Participation in 117 Countries", *World Development* Vol. 74, 123-141.
- BLOOM, D.E., Canning, D. ve Fink, G. (2009), "Fertility, Female Labor Force Participation and The Demographic Dividend", *J Econ Growth*, 14, 79-101.
- EVANS, M. D. R. ve Kelley, J. (2008), "Trends in Women's Labor Force Participation in Australia: 1984-2002", *Social Science Research*, 37 (2008), 287-310.
- HAN, E. ve Kaya, A.A. (2012), *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2012.
- KORKMAZ, M. ve Alacahan, N.D. (2013), "Türkiye'de Formel Piyasaya Yönelmede Kadın İşgücü Arzı ve GSYH Etkileri: Ampirik Bir Çalışma", *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/7 Summer 2013, 887-900.
- LAHOTİ, R. ve Swaminathan, H. (2013), "Economic Growth and Female Labour Force Participation in India" IIM Bangalore Research Paper No.414. <http://ssrn.com/abstract=2284073>.
- LEE, B.S., Jang, S. ve Sarkar, J. (2008), "Women's Labor Force Participation and Marriage: The Case of Korea" *Journal of Asian Economics*, 19 (2008) 138-154.
- MACFARLANE, A. (2005) "The Malthusian Trap", Draft of Article to be published in the *Encyclopedia of the Social Sciences*, 2nd. Edition, 2005, 1-3.
- MAMMEN, K. ve Paxson, C. (2000), "Women's Work and Economic Development", *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 14, No. 4, (Autumn, 2000), pp. 141-164.
- ÖZTÜRK, M. ve Çetin, B. I. (2009), "Dünyada ve Türkiyede Yoksulluk ve Kasınlar", *Journal of Yasar University*, (4)16, 2661-2698.

- SKOUSEN, M. (2011), İktisadi Düşünce Tarihi: Modern İktisadın İnşası. (Çev. Mustafa Acar, Ekrem Erdem, Metin Toprak), Adres Yayınları, İstanbul 2011.
- TANSEL, A. (2002), “Economic Development and Female Labor Force Participation in Turkey: Time-Series Evidence and Cross-Province Estimates”, ERC Working Papers in Economics, 01/05.
- TSANI, S., Paroussos, L., Fragiadakis, C. ve Charalambidis, I. (2013), “Female Labour Force Participation and Economic Growth in The South Mediterranean Countries”, Economics Letters, 120, 323-328.
- ULUSAL İSTİHDAM STRATEJİSİ: ELEŞTİREL BİR BAKIŞ, (2012) Ulusal İstihdam Stratejisi Sempozyumu, Ankara, <http://spaum.politics.ankara.edu.tr/files/2014/04/uis-kitap-tam.pdf>, Erişim Tarihi: 30.10.2015.
- WORLD BANK, <http://data.worldbank.org/about/country-classifications>, Erişim Tarihi: 30.10. 2015.
- WORLD BANK, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, Erişim Tarihi: 30.10. 2015.

AÇIKLAMALAR

1. Ayrıntılı bilgi için bakınız. Robert J. Barro ve Xavier Sala-i-Martin, “Convergence”, *Journal of Political Economy*, 100(2), 1992, 223-251.

TÜRKİYE'DE KAMU YÖNETİMİNİN HAK ARAMA KURUMLARI YOLUYLA DENETİMİ*

Şükrü Mert KARCI** ve Bilgi KÜÇÜKCAN***

Özet

Hak arama kurumlarının hayata geçirilmesi, yönetsel reform kapsamında önemli bir başlığı oluşturmaktadır. Yargı dışı hak arama kurumları, kamu yönetiminin denetiminde yönetime katılım bağlamında önem kazanmış ve denetim yapısının unsurları haline gelmiştir. Bu makalede, Türkiye’de kamu yönetiminin denetiminin hak arama kurumları yoluyla, halka karşı sorumluluk esaslı doğrultusunda aldığı yeni görünümün değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Yargı yerleri dışında kamu yönetimiyle ilgili yurttaş şikâyetlerinin sunulabildiği kurumlar ortak bir kapsamda sınıflandırılmıştır. Kamu yönetimiyle ilgili yurttaş şikâyetlerinin sunulabildiği kurumların işlevselliği, ilgili mevzuatın incelenmesi ve faaliyet raporlarından elde edilen ikincil verilerin niceliksel olarak analiz edilmesi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Kurumların toplumda tanınırlıkları arttıkça işlevselliklerinin de arttığı görülmektedir. Diğerlerine göre nispeten yeni olan kurumların henüz yeterli sayıda faaliyet raporu yayımlanmadığı için bunlarla ilgili nicel değerlendirmelerin sonuçları kısıtlılık arz etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Kamu Yönetiminin Denetimi, Türkiye’de Hak Arama Kurumları, Bilgi Edinme Hakkı, Türkiye İnsan Hakları Kurumu, Kamu Denetçiliği Kurumu.

The Control of Turkish Public Administration Via the Institutions for Claiming Rights

Abstract

Implementations of institutions for claiming rights are important constituents of administrative reform. Furthermore these institutions gained importance for the control of public administration in accordance with participation, and grew into components of the administrative control systems. The aim of this article is evaluating the new prospect of the administrative control system within the context of claiming rights in Turkey in accordance with the responsibility to the public. Non-judicial institutions mandated to receive citizens' complaints are classified within the same context. The functioning of the institutions mandated to deal with the complaints of the citizens against the government is evaluated by examining the related legislation and quantitatively analyzing the secondary data collected

* Bu makale, 2010 yılında Akdeniz Üniversitesi SBE Kamu Yönetimi Anabilim Dalında kabul edilen “Türkiye’de Kamu Yönetimi Denetim Reformu ve Ombudsman Kurumu” başlıklı doktora tezi kaynak alınarak yazılmıştır.

** Yrd.Doç.Dr., İzmir Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, İzmir, mert.karci@izmir.edu.tr.

*** Yrd.Doç.Dr., Akdeniz Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, Antalya, bkucucan@akdeniz.edu.tr.

from their annual reports. There is a correlation between the public awareness and the functionality of the institutions. The quantitative analyses of relatively new institutions are limited due to the inadequate numbers of annual reports.

Keywords: Administrative Control, The Institutions For Claiming Rights in Turkey, Right to Information, The National Human Rights Institution of Turkey, The Ombudsman Institution of Turkey.

GİRİŞ

Geleneksel kamu yönetimi denetim kurumları, çağdaş anlamda meşru bir denetim için yeterli değildir. Hak arama kurumlarının çeşitliliği ve görevlerindeki artış, demokratikleşme ve kamu yönetiminin denetimi konusuyla doğrudan ilintilidir. Kamu yönetiminin denetiminin kapsamı, halka karşı sorumluluğun ön plana çıktığı farklı bir meşruiyet temelinde genişlemiştir. Bu bağlamda hak arama ve yönetime katılım, kamu yönetiminin denetimi kapsamında değerlendirilmeye başlanmıştır.

Ülkemizde kamu yönetimi ile demokratikleşme ve hukuk alanlarında reformlar, denetim yapısının yanında hak arama özgürlüğünün artırılması yönünde yeni kurumların oluşturulması sürecini de içermektedir. Reform kapsamında yönetimin denetiminde egemen kılan yeni anlayış, klasik denetim kurum ve uygulamalarının; insan haklarının daha üst düzeyde korunması, bilgi edinme hakkının uygulanması, yurttaşların çeşitlendirilmiş şikâyet mekanizmalarıyla denetime katılması gibi yollarla desteklenmesi gereğini sunmaktadır.

Farklı yapılarda farklı mevzuata dayalı olarak faaliyet gösteren hak arama kurumlarının ortak bir kapsamda ve amaç doğrultusunda sınıflandırılması ve faaliyetlerinin bu bağlamda değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’de yargı dışında kalan hak arama kurumlarının görev kapsamlarının betimlenmesi ve faaliyetlerinin incelenmesi yoluyla kamu yönetiminin denetimine sağladıkları katkının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Türkiye’de kamu yönetiminin klasik denetim yapılarına ek olarak, birey başvuruları yoluyla harekete geçirilen ve kamu yönetimi üzerinde bir denetim unsuru olarak var olan kurumlar konu alınmıştır. İncelemenin sadece faaliyet raporlarına dayanması ve nispeten yeni kurumların henüz niceliksel analizlere kaynaklık edecek sayıda rapora sahip olmaması nedenlerinden dolayı araştırma sonuçları değerlendirme kapsamında sınırlandırılmıştır.

Çalışmada Türkiye’de kamu yönetiminin klasik denetim kurumlarından sonra yargı dışı hak arama kurumlarının faaliyetleri incelenmiştir. Hak arama kurumları kapsamında önce bilgi edinme hakkı ve Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu ele alınmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Dilekçe Komisyonu ve İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, Türkiye İnsan

Hakları Kurumu, Kamu Denetçiliği Kurumu, görev alanları ve faaliyetleri incelenen kurumlardır.

I. TÜRKİYE'DE KAMU YÖNETİMİNİN KLASİK DENETİM YAPISI

Kamu yönetimi reform uygulamaları, temel ilkeleri bağlamında denetim yapı ve anlayışında da köklü değişiklikler içermektedir. Denetim yapısındaki değişime ek olarak, hak arama kurumlarının faaliyetleri yoluyla da yönetimin hesap verebilirliğinin artırılması desteklenmiştir. Reforma tabi tutulan ve hak arama özgürlüğü bağlamında genişletilen klasik kamu yönetimi denetim yapısı bu başlıkta ele alınmıştır.

A. TÜRKİYE'DE YÖNETSEL DENETİM

Yönetmel denetim kuruluşları çeşitli biçimlerde sınıflandırılabilir. Bu kuruluşlar hiyerarşik denetim bağlamında ele alınabildiği gibi, yüksek denetim konusu da bu alanda ayrı bir başlık olarak sunulabilir. Burada ülkemiz kamu yönetim yapısında yönetmel denetim; hiyerarşik denetim, kurul denetimi ve vesayet denetimi biçiminde sınıflandırılmıştır.

Yönetmel denetim, kamu yönetiminin yürütme erki içinde denetlenmesidir. Kamu kuruluşları kendi bünyelerinde denetlenebildiği gibi yine yürütme erki içinde kalan başka kuruluşlarca da denetlenebilir. Bu bağlamda yönetmel denetim, kamu kuruluşlarındaki ast – üst ilişkilerinin gerektirdiği biçimde ortaya çıkabildiği gibi yine hiyerarşi temelinde denetim göreviyle yetkili kurullar aracılığıyla da yapılabilir. Yönetmel denetim bu şekilde, hiyerarşik denetim ve kurul denetimi olmak üzere iki başlık altında incelenebilir. Yönetmel denetimin bir başka boyutunu da merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerinde kurumsal temelde uyguladığı vesayet denetimi oluşturmaktadır.

Hiyerarşik denetim, kamu yöneticilerinin astları üzerindeki denetim yetkisini ifade etmektedir. Kamu yönetiminde astların, üstlerin emir ve direktifleri doğrultusunda çalışması şeklinde ortaya çıkan hiyerarşi; üstlerin, astlar üzerinde denetimini de içermektedir. Kamu yönetiminin her kademesindeki yöneticiler, denetleyen ve aynı zamanda denetlenen konumundadır. Hiyerarşik denetim iki kümede toplanabilir. Bunlardan ilkinin, üstlerin emirleri altında çalışanlarla ilgili denetimleri; ikincisini ise üstlerin, astların yaptıkları işlemler üzerinde sahip oldukları yetkiler oluşturmaktadır. Astlar üzerinde yapılan hiyerarşik denetim hem hukuka uygunluk hem de yerindelik denetimini içermektedir (Gözübüyük, 1994:83).

Kurul denetimi, temel görevi denetim faaliyetini yerine getirmek olan organlar aracılığıyla yapılan denetimdir. Bu bağlamda ülkemizde yönetmel denetim amacıyla görevli çeşitli denetim kurulları bulunmaktadır. Bu kurullar değişik

mevzuatlara göre, devletin farklı organlarına bağlı olarak, değişik kapsamlarda görev yapmaktadırlar. Bağlı oldukları hukuk sistemi ya da devlet gücüyle ilgili olarak değişik sınıflandırmalara tabi olabilmekle birlikte buradaki sınıflandırmada kurul şeklinde çalışmaları esas alınmıştır. Kurul denetimi bağlamında ülkemizde genel yetkili yüksek kurullar olan Devlet Denetleme Kurulu, Başbakanlık Teftiş Kurulu ve denetim yetkisi örgütsel olarak sınırlı olan bakanlık ve bağlı kuruluş teftiş kurullarından söz edilebilir.

Devlet Denetleme Kurulu, Anayasal bir denetim organıdır. Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak kurulmuştur. Anayasa'nın 108. maddesine göre Devlet Denetleme Kurulu, tüm kamu kurum ve kuruluşları ile sermayesinin yarısından fazlasına bunların katıldığı her türlü kuruluştaki, kamu kurumu niteliğindeki meslek örgütlerinde, her düzeydeki işçi ve işveren meslek kuruluşlarında, kamuya yararlı dernekler ve vakıflarda, Cumhurbaşkanı'nın yönlendirmesiyle her türlü inceleme, araştırma ve denetlemeleri yapmaktadır. Silahlı Kuvvetler ve yargı organları bu denetimin kapsamı dışında bırakılmıştır. 2443 sayılı Devlet Denetleme Kurulu Kurulması Hakkında Kanun'a göre Kurulunun üyeleri ve bu üyeler arasından Kurul Başkanı, yasada belirtilen nitelikleri taşıyan kişiler arasından Cumhurbaşkanı'nca atanmaktadır. İnceleme, araştırma ve denetimler, üyelerin sorumluluğunda yürütülmektedir. Kurulun yaptığı inceleme, araştırma ve denetimlerde istenecek her türlü bilgi ve belgelerin ilgili kuruluş ve kişilerce verilmesi zorunlu tutulmuştur. Kurul raporları, Cumhurbaşkanı'na sunulmakta, Cumhurbaşkanı'nın onayını alan raporlar daha sonra Başbakanlığa gönderilmektedir. Raporlarda incelenmesi, teftiş edilmesi ya da dava açılması gerekleri belirtilen konular en geç kırk beş gün içinde gereği yapılmak üzere yetkili makamlara Başbakanlıkça ulaştırılmaktadır (md.3, 5, 6, 7).

3046 sayılı Kanun'a¹ göre bakanlıklarda denetim görevlerini yerine getiren teftiş kurulları bulunmaktadır. Bakanlık teftiş kurulu başkanlıkları, bakanın emri ya da onayıyla, bakan adına, bakanlık teşkilatı ile bağlı ve ilgili kuruluşlarının faaliyetlerinin teftiş, inceleme ve soruşturma işlerini yürütmektedir (md.23). Ülkemizde bakanlık teftiş kurullarının yanında ayrıca Başbakanlık Teftiş Kuruluna da değinmek gerekmektedir. Başbakanlık Teftiş Kurulu Yönetmeliği'nin 5. maddesine göre Kurul, Başbakan adına, tüm kamu kurum ve kuruluşları, KİT'ler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarında teftiş, denetim, inceleme, araştırma, soruşturma yapmakla yetkilidir. Bu genel yetkisi dışında diğer bakanlık teftiş kurulları gibi kendi bakanlığı kapsamında da denetim yetkisini kullanmaktadır.

Teftiş kurulları, kuruluşlarının merkez ve taşra birimlerini ve bağlı kuruluşlarını faaliyet, işlem, personel konularıyla ilgili olarak denetlemekte, gerekli inceleme ve soruşturmaları yapmakta, mevzuatın uygulanıp uygulanmadığını, eylem ve işlemlerin plan ve programlara uygun olup olmadığını inceleyerek, sapmaların belirlenmesi durumunda düzeltilmeleri için baş yöneticiye bilgi

vermektedir (Bozkurt/Ergun/Sezen, 1998:232). Ayrıca kurum amaçlarını daha iyi gerçekleştirmek, mevzuat ve programlara uygun olarak çalışmayı sağlamak amacıyla gerekli önerileri hazırlayıp bakan ve kuruluş başkanına sunmak, kurumda hazırlanacak mevzuat tasarılarını inceleyip görüş bildirmek görevlerini de yerine getirmektedirler. Bunun dışında her kuruluşun kendine has uygulamaları doğrultusunda değişik görevler de yürütmektedirler (Atay, 1999:142). Bakanlık bağlı kuruluşlarında genellikle teftiş kurulları oluşturulduğu görülmekle birlikte tamamında böyle bir yapılanmaya gidilmemiştir. Teftiş kurulları olmayan bağlı kuruluşlarda bu işlev bağlı olunan bakanlık teftiş kurulunca yerine getirilmektedir.

Teftiş kurulu çalışmaları yoğunlukla firmalara ve kamu görevlilerine karşı adli nitelikli soruşturmalardan oluşmaktadır. Kamu kuruluşlarına yönelik adli nitelikli suç ve yolsuzlukların soruşturulması ile ilgili önemli işlevleri vardır (Tüyen, 2003:2). Teftiş kurullarının doğrudan tepe yöneticiye bağlı olarak çalışmaları, denetledikleri birimlere karşı bağımsızlıklarını sağlamaktadır. Müfettişlerin kendilerine özgü yetkileri bulunmamakta, sadece saptamalar yapmaktadırlar. Çalışmaları sonrasında sonuç çıkarma ve gerekeni yapma konusunda kurumun tepe yöneticisi yetkilidir. Bu denetim biçiminde teftiş kurulu üyelerinin bağımsızlığı oldukça önemlidir (Örnek, 1991:254). Teftiş kurulları genellikle bir başkan, müfettişler ve müfettiş yardımcılardan oluşmaktadır. Denetim elemanları genellikle müfettiş olarak adlandırılmakla birlikte denetçi, murakıp, kontrolör, denetmen gibi unvanlar da kullanılmaktadır. Bu bağlamda ülkemizde bir devlet denetim elemanlığı mesleğinden söz edilebilir (Sanal, 2002:93).

B. TÜRKİYE'DE SİYASAL DENETİM

Kamu yönetiminin siyasal denetim yöntemleri Anayasa'da TBMM'nin bilgi edinme ve denetim yolları çerçevesinde belirtilmiştir. Bu bağlamda siyasal denetim; soru, gensoru, meclis araştırması, meclis soruşturması, genel görüşme biçiminde sağlanmaktadır. Siyasal denetimin bir başka biçimi de TBMM Dilekçe Komisyonuna başvuru hakkı kapsamında ortaya çıkmaktadır. Bu yol her ne kadar Anayasa'da denetim yöntemleri arasında sayılmamış olmakla birlikte yurttaşların kamu yönetimiyle ilgili şikâyetlerinin parlamentoya ulaştırılmasını sağladığı için bir siyasal denetim aracı olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu da yurttaş başvuruları çerçevesinde, kamu yönetimiyle ilgili ihlal iddialarının iletilmesi durumunda, bir denetim yolu olarak işlev görebilmektedir. Bu iki komisyonun faaliyetleri sonraki bölümlerde bireylerin hak arama özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Soru, Bakanlar Kurulu adına sözlü veya yazılı biçimde cevaplandırılmak üzere bir milletvekili tarafından Başbakan ya da bakanlardan bilgi istenmesidir. Meclis araştırması, bir konuda bilgi edinilmesi amacıyla inceleme yapılmasıdır. Bu amaçla oluşturulan Meclis araştırma komisyonu, kamu kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek örgütleri ve kamu yararına çalışan derneklerde inceleme

yapmak, bilgi istemek, görevlilerini çağırıp bilgi almak yetkilerine sahiptir. Genel görüşme, toplumu ve devlet faaliyetlerini ilgilendiren belirli bir konunun Genel Kurulda görüşülmesidir. Genel görüşme açılması, hükümet, siyasi parti grupları ya da en az yirmi milletvekilinin başvurusuyla mümkündür. Genel görüşme açılıp açılmamasına Genel Kurul karar vermektedir. Gensoru önergesi, bir siyasi parti grubu adına veya en az yirmi milletvekilinin imzasıyla, bakanlar kurulu ya da bir bakan hakkında verilmektedir. Bakanlar kurulu veya bir bakanın düşürülebilmesi için üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu gerekmektedir. Meclis soruşturması ise, görevde bulunan veya görevinden ayrılmış başbakan ya da bakanlar hakkında, üye tamsayısının en az onda birinin vereceği önerge ile istenebilmektedir. Bu istem TBMM’de görüşülmekte ve gizli oyla karara bağlanmaktadır. Soruşturma açılmasına karar verilirse, meclis bünyesinde 15 kişilik bir komisyon kurulmaktadır. Komisyon yapacağı araştırma sonucunda TBMM’ye bir rapor sunmakta, rapor Genel Kurulda görüşülmektedir. Görüşme sonunda üye tam sayısının salt çoğunluğunun gizli oyuyla ilgili kişi Yüce Divan’a sevk edilebilmektedir.

C. TÜRKİYE’DE YARGI DENETİMİ

Türkiye’de kamu yönetiminin yargısal denetimiyle ilgili olarak bir yönetsel yargı sistemi bulunmaktadır. Bununla birlikte kamu hizmetlerinin karmaşık yapısı, diğer yargı kuruluşlarınca da sınırlı olarak denetlenmesi durumunu ortaya çıkarmaktadır. Adli yargı kuruluşları ve Anayasa Mahkemesinin kamu yönetiminin denetimi alanında sınırlı bir etkisi görülmektedir. Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan sıfatıyla yaptığı yargılamalar ile bireysel başvurular, yönetimle ilgili konuları içerebilir. Adli yargı makamları da ceza yargısı ve memurların yargılanması bağlamında kamu yönetiminin denetimi alanına sınırlı bir şekilde dahil olmaktadır. Ancak kamu yönetiminin yargısal denetimi konusunda esas olarak idari yargı organları yetkilidir. Anayasa’nın 125. maddesine göre, idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır. Aynı maddeye göre idare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlü tutulmuştur.

Ülkemizde yönetsel yargı kuruluşları Danıştay, Bölge İdare Mahkemeleri, İdare ve Vergi Mahkemeleri ile Askeri Yüksek İdare Mahkemesidir. 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu’na göre, yönetsel yargı kuruluşlarında ilgili bireyler tarafından iptal ve tam yargı davaları açılması yoluyla idarenin yargısal denetim sistemi işletilebilmektedir. İptal davaları, yönetsel işlemlerin yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden en az biri ile hukuka aykırı oldukları iddiasıyla, hakları ihlal edilen kişiler tarafından açılmaktadır. Tam yargı davaları ise, yönetsel işlem ya da eylemler sonucu kişilerin uğradıkları maddi kayıpların giderilmesi amacıyla yine ilgili kişiler tarafından açılmaktadır. Yönetsel yargı makamlarında doğrudan tam yargı davası açılabildiği gibi iptal ve tam yargı davaları birlikte de açılabilmektedir. Ayrıca iptal davası açılıp karara bağlanmasının ardından, yönetsel

işlemin uygulamasından kaynaklanan zararlardan dolayı tam yargı davası açılabilir.

İdare ve Vergi Mahkemelerinde tek hakimle verilen kararlara karşı temyiz makamı Bölge İdare Mahkemeleridir. Danıştay ise, İdare ve Vergi Mahkemelerinin verdikleri kararlar ile ilk derece mahkemesi olarak Danıştayda görülen davalarla ilgili kararlara karşı temyiz makamı olarak çalışmaktadır. Askeri Yüksek İdare Mahkemesi, asker kişilerle ilgili, askeri hizmete ilişkin yönetsel işlem ve eylemlerden doğan uyuşmazlıklar konusunda ilk ve son derece mahkemesi olarak görev yapmaktadır.

D. KLASİK DENETİM YAPISININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye’de kamu yönetiminin denetim mekanizmalarının etkinliği konusunda bazı sıkıntılar yaşanmaktadır. Yönetsel yargı organları çabuk, ucuz ve pratik çözümler üretmede yetersiz kalmaktadır. Yönetsel yargılama süreci dosya incelemeye sınırlı kalmakta ayrıca yargı organlarından bilgi ve belgeler gizlenebilmektedir. Yasama denetimi de etkili olmaktan uzaktır. Yasama denetimi, çok ciddi konular dışında etkin ve hızlı bir biçimde hareke geçirilememektedir. Yönetsel denetim, siyasal iktidarın iradesi doğrultusundadır ve öznel değerlendirmeler içermektedir. Yetki merkezçiliği eğilimi, yönetsel hiyerarşide siyasal anlayışa fırsat vermekte ve denetimi etkisizleştirmektedir (Akıncı, 1999:357-358). Örgütsel açıdan bakılırsa, yönetsel denetim faaliyetleri oldukça şekilcidir. Kamu görevlileri denetlenirken bürokrasinin artmasına yol açılmaktadır. Kamu görevlileri kendilerini denetim riskinden koruyabilmek için çoğu zaman yasaları sözde yorumlayarak, hizmet verimliliği ve yurttaşların ihtiyaçları gibi konuları ihmal etmektedir (Eryılmaz, 2002:194).

Reform sürecinin hız kazandığı dönemlerde Başbakanlıkça hazırlanan Rapor’da, klasik kamu yönetimi denetim sisteminin ülkemizdeki sorunları arasında, çok sayıda kurum ve uygulamaya karşın etkisiz çalışma, denetimin kurallara uygunluk bağlamında geçmişe dönük yapılması, denetimin hedefler ve performans göstergelerinden yoksun olması, kamuoyu denetiminin yetersizliği gösterilmiştir (Başbakanlık, 2003:103-105). Denetim sistemimizin bu değinilen eksiklerinin yanında, kamu yönetiminde kaynakların etkili ve verimli kullanılması düşüncesi, hesap verebilirlik anlayışı ve saydamlık konularına verilen önemin artışı, reform çalışmalarından denetim sistemlerinin de pay almasına neden olmuştur (Ekici, 2007:49).

Kamu yönetiminde kapsamlı değişiklikler getiren belli başlı reform belgelerinin denetim alanında da düzenlemeler içerdiği görülmektedir. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile veto edilen 5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun, denetim alanında hükümler içermektedir. 5227 sayılı Kanun’da öngörülen sistemde iç ve dış denetimin hukuka uygunluk, mali denetim ve performans denetimi olmak

üzere üç başlık altında yapılması öngörülmüştür (md.39). Reform çerçevesinde yerel yönetimlerde denetimle ilgili düzenlemeler de yapılmıştır. 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nda yerel yönetimlerin denetimiyle ilgili hükümler bulunmaktadır. Belediye ve il genel meclislerinde denetim komisyonlarına yer verilmiştir. Belediye meclisinin bilgi edinme ve denetim yetkisi, faaliyet raporunu değerlendirme, denetim komisyonu, soru, genel görüşme ve gensoru biçiminde kullanılmaktadır. İl genel meclisi ise soru, genel görüşme ve faaliyet raporunu değerlendirme yollarını kullanmaktadır. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu hükümlerine göre belediye ve il özel idarelerinde iç ve dış denetim yapılmaktadır.

II. TÜRKİYE'DE HAK ARAMA KURUMLARI VE FAALİYETLERİ

Kamu yönetiminde dönüşüm, demokratikleşme ve yönetim kavramları doğrultusunda; insan haklarına saygı, hesap verebilirlik, yönetimde saydamlık, şeffaflık gibi çeşitli ilkelerin uygulanması yönünde farklı kurumsal yapılar gündeme gelmiştir. Yönetimsel denetim ve yargı denetiminin sınırlı kaldığı alanlarda bu şekilde çeşitli uygulamalarla yurttaşlara tanınan özgürlük alanının genişletilmesi hedeflenmiştir. Devletin yurttaşlara daha çok yaklaşması, yönetime karşı yabancılaşmanın önlenmesi açısından bu uygulamalar işlevsellik taşımaktadır. Bu şekilde bireylere, yargı gücünün yanında, devlet karşısında farklı korunma olanakları sunulmaktadır. Kamu yönetimindeki kurumsal reformlara ek olarak birey – devlet ilişkilerinin iyileştirilmesi konusunda önem verilen bu uygulamaların başında, yurttaşlara bilgi edinme hakkının tanınması yer almaktadır.

A. TÜRKİYE'DE BİLGİ EDİNME HAKKI VE BİLGİ EDİNME DEĞERLENDİRME KURULU

Ülkemizde yönetimin açıklık ve saydamlığını sağlamak amacıyla, yurttaşların bilgi edinme hakkıyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, 09.10.2003 tarihinde kabul edilmiş ve 24.04.2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kapsamda Yasa'nın uygulanmasına dair Yönetmelik, 27.04.2004 tarihinde yayımlanmıştır. 2010 Anayasa değişiklikleri kapsamında bilgi edinme hakkı anayasal olarak düzenlenmiştir. Bu bağlamda Anayasa'nın 74. maddesine, "Herkes, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkına sahiptir" ifadesi eklenmiştir.

Bilgiye erişim hakkı, bilgi edinecek kişi bakımından iki unsuru içermektedir. Ülkemizde ilgili Yasa kapsamında, bilgiye erişimin engellenmemesi ve bilgi talep etme olanağının sağlanması şeklindeki bu iki unsurdan ikincisinin hayata geçirildiği görülmektedir. Bu bağlamda Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun, bilgiye erişim hakkını "kısmi" olarak düzenlediği söylenebilir. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, bilgiye erişim hakkının tüm unsurlarını kapsamamaktadır. Ancak bu durum ülkemiz hukukunun bilgiye erişim hakkı bakımından büyük eksiklikleri

olduğu anlamına da gelmemektedir. Mevzuatımızda değişik düzenlemelerde bilgiye erişim hakkının diğer unsurlarının kısmen veya tamamen bulunduğu söylenebilir. Yasa'da bilgiye erişim hakkı tüm unsurlarıyla ve olması gerektiği gibi tanınmamışsa da Anayasa'da bu bağlamda dayanaklar bulunmaktadır. Bu doğrultuda temel hak ve hürriyetler, bilgiye erişim hakkını içerecek biçimde yorumlanabilir (Oder, 2006:87-91).

Bilgi Edinme Yasası kapsamında, kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek örgütleri, Yasa'da belirtilen sınırlamalar dışındaki her türlü bilgi veya belgeyi başvuranlara sunmak için gerekli uygulamaları gerçekleştirmek yükümlülüğündedir (md.5). Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik'e göre, kamu kurum ve kuruluşları bilgi edinme hakkı kapsamında yükümlülüklerini yerine getirmek için görev ve hizmet alanlarıyla ilgili bilgi ve belgelerin konularını, bilgilerin edinilebileceği birimlerini, temel nitelikteki karar ve işlemlerini, mal ve hizmet alımlarını, projelerini, faaliyet raporlarını, faaliyet alanlarıyla ilgili mevzuatı, bilgi iletişim teknolojilerini kullanarak kamuoyuna sunmaktadırlar. Bilgi edinme başvurularından kaynaklanan iş yükünün hafifletilmesi için internet teknolojilerinden yararlanılmaktadır. Kurumlarda halkla ilişkilerden sorumlu birimler içerisinde bilgi edinme başvurularıyla ilgilenen alt birimler oluşturulmuştur (md. 6, 8).

Bilgi edinme başvurusunun bazı sınırlamaları da bulunmaktadır. Bu kısıtlar Yasa'nın Dördüncü Bölümü'nde sayılmıştır. Yargı denetimi dışında kalan işlemler; devlet sırrı niteliğinde olan, ülkenin ekonomik çıkarlarına ilişkin, istihbarata ilişkin, idari ve adli soruşturma ve kovuşturmalara ilişkin, özel hayatın gizliliği ve haberleşme gizliliğini ihlal edebilecek nitelikte olan, ticari sır niteliğinde olan bilgi veya belgeler; fikir ve sanat eserleri, bilgi edinme başvurusuna konu olamamaktadır. Ülkemizde bilgi edinme hakkının, değinilen bu konular bağlamında, kamu ve özel çıkarları korumak amacıyla sınırlandırıldığı görülmektedir. Yönetmelik ve belgelerin gizliliğindeki kamu yararı konusunun aşırı yorumlanması ise bu hakkın kullanımının önünde bir engel oluşturabilir niteliktedir (Şengül, 2007:477). Ancak bilgi edinme başvurularının geri çevrilmesi durumlarına ilişkin bir denetim yapısı da geliştirilmiştir.

Yasa'ya göre, bilgi edinme başvurusunun reddedilmesine yapılacak itirazları inceleme görevi Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulunca yerine getirilmektedir. Yasa'nın 13. maddesine göre, bilgi edinme istemi reddedilen başvuru sahipleri, yargı yoluna başvurmadan önce, kararın tebliğinden itibaren on beş gün içinde Kurula itiraz edebilmektedir. Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulunun Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'e göre, Kurulun ayrıca kamu kurum ve kuruluşlarının bilgi edinme hakkının kullanılmasına ilişkin görüş ve değerlendirme istemlerini karara bağlama, kurum ve kuruluşlar için bilgi edinme hakkının

kullanılmasına ilişkin konuları düzenleme, bilgi edinme hakkına ilişkin yapılması gereken mevzuat değişikliklerini önerme görevleri bulunmaktadır (md.4).

Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu, sadece kabul edilmeyen bilgi edinme başvurularının yöneltildiği bir itiraz makamı değildir. Bilgi edinme hakkının kullanılması konusunda genel bir gözetim işlevi üstlendiği görülmektedir. Bilgi edinme hakkının uygulanması konusunda kamu kuruluşlarına görüş bildirme, düzenlemeler geliştirme, mevzuat önerileri sunma gibi önemli işlevleri bulunmaktadır. Bilgi Edinme Genel Raporu'nun hazırlanması da Kurulun dikkate değer bir faaliyetidir. Üyelerinin seçiminde aday gösterme konusunda geniş bir katılım söz konusu olsa da Adalet Bakanlığı temsilcisinin varlığı ve üyelerin Bakanlar Kurulunca seçilmesi, Kurulun özerk bir yapı göstermediği yolunda bir izlenime neden olmaktadır.

Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulunun bilgi edinme hakkının kullanılması konusundaki raporları TBMM Başkanlığınca yayımlanmaktadır. Yasal olarak düzenlenmesinden sonra bilgi edinme hakkının kullanılmasına ilişkin başvuruların her geçen yıl arttığı görülmektedir. Başvurular büyük çoğunlukla olumlu yanıtlanmaktadır. Olumlu yanıtlanmayan başvurular ise reddedilen, kısmen olumlu kısmen olumsuz yanıtlanan, belge ve bilgilerin içerisinden sır niteliğinde bilgiler ayıklanarak yanıtlanan ve yanlış kuruma yapılan başvurulardan oluşmaktadır. Yanlış kuruma yapılan başvurular, ilgili kurumlara yönlendirilmektedir. Bu bağlamda yanlış kurumlara yapılan başvurular işleme alınmadığı için, bunlar toplam başvuru sayısından çıkarılarak, başvuranların bilgi ve belgelere ulaşma oranının hesaplanmasında net başvuru miktarının kullanılması daha yerinde olacaktır. Başka kurumlara yönlendirilen başvuruların ayıklanmasıyla hesaplanan net bilgi edinme başvurusu ve bunların olumlu yanıtlanma durumları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1: 2004 – 2013 Yılları Net Bilgi Edinme Başvurusu Talepleri

	2004	2005	2006	2007	2008
Toplam Net Bilgi Edinme Başvurusu	385.898	626.789	864.616	939.920	1.099.133
Olumlu Yanıtlanan Başvurular	347.959	542.364	746.999	751.089	947.428
Olumlu Yanıt Oranı	%90,1	%86,5	%86,3	%79,9	%86,1
Toplam Net Bilgi Edinme Başvurusu	1.091.589	1.353.620	1.423.636	2.092.463	2.784.444
Olumlu Yanıtlanan Başvurular	947.637	1.098.870	1.244.995	1.924.603	2.583.506
Olumlu Yanıt Oranı	%86,8	%81,2	%87,5	%92	%92,8

Kaynak: BEDK 2004 – 2013 Yıllık Raporları, TBMM.

On yıllık dönemde net bilgi edinme başvuru sayılarının sürekli arttığı görülmektedir. Bilgi edinme hakkı bilincinin toplumda yerleşmesiyle birlikte kullanılmasında artış olduğu söylenebilir. Bilgi edinme hakkının kullanılması, var olan diğer hak arama kurumlarının etkinliğini de arttıracaktır. Bu çerçevede kamu

kuruluşlarının açıklığı daha fazla sağlanabilecek, ayrıca kamu kuruluşlarından kendileriyle ilgili bilgi ve belgeleri talep etme özgürlüğüne sahip olan yurttaşlar, elde ettikleri bilgileri çeşitli kanallarla başvuru haklarını kullanırken de değerlendirebileceklerdir. Bilgi edinme başvurularının yıllar içinde gösterdiği artış ise, bu gibi uygulamaların tanınırlığının artması ile birlikte yurttaşlarca daha çok faydalandığını göstermektedir.

Ülkemizde bilgi edinme hakkının kullanılmasının niceliksel görünümü bu şekildedir. Ancak bu görünümün yanında bu hakkın nitelik açısından ne oranda kullanıldığı konusu da önemlidir. TESEV'in 2006 yılında bilgi edinme hakkının kullanımına ilişkin yaptığı bir araştırmada, bu hakkın yasal olarak düzenlenmesinden sonraki süreçte kullanılması konusunda yaşanan sorunlara değinilmiştir. Buna göre, kamu görevlilerinin Yasa konusunda yetersiz bilgi sahibi olmaları ve kamu yönetiminde gelişmiş bir sır kültürünün varlığı önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda bilgi talebinin nedenlerinin sorgulanması davranışı sıklıkla görülmüş ve talep nedenleri yüzünden cevap verilmemesi durumuyla karşılaşılmıştır. Diğer sorunlar ise, örgütlenme eksikliğinden doğan başvuru zorlukları, bilgi edinme birimlerinin henüz kurulmamış olması, başvuru takibinde zorluklar, bütün kamu kuruluşlarını kapsayan standart uygulamaların eksikliği, talep edilen dışında cevaplama yöntemleri kullanılması, Yasa'daki sınırlamaların net algılanmaması gibi konularda ortaya çıkmıştır (TESEV, 2006:13). Bilgi edinme hakkından faydalanma ve kamu kuruluşlarınca bu başvurulara olumlu yanıt verme oranlarının son yıllarda artması, uygulamaya geçildiği yıldan bu zamana var olan kurumsal ve işlevsel sorunların giderilmekte olduğunu göstermektedir.

B. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞVURU KOMİSYONLARI

Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde bireylerin hak ihlali ve çeşitli konularda başvurabilecekleri komisyonlar bulunmaktadır. Bunlar, Dilekçe Komisyonu ve İnsan Haklarını İnceleme Komisyonudur. Dilekçe Komisyonu, anayasal dilekçe hakkının uygulanmasıyla bağlantılı olarak görev yapmaktadır. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu ise insan hakları ihlal iddialarının ulusal düzeyde incelenmesi amacıyla kurulmuştur. Komisyonlara başvurular, toplumu kapsayacak biçimde, her çeşit kurum ve kişi aleyhine yapılabilmektedir. Ancak bu başvuruların çoğunlukla kamu kuruluş ve görevlileri hakkında yapılması, kamu yönetimi üzerinde birer denetim ve bireyi koruma mekanizması olarak işlev görmelerini sağlamaktadır.

1. Türkiye Büyük Millet Meclisi Dilekçe Komisyonu

Anayasa'nın 74. maddesi dilekçe hakkını düzenlemektedir. Buna göre vatandaşlar, kendileri veya toplumla ilgili dilek ve şikâyetlerini yetkili makamlara ve TBMM'ye yazı ile iletebilmektedirler. Dilekçe hakkının kullanılması Yasa'yla

da düzenlenmiştir. Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair 3071 sayılı Kanun, 01.11.1984 tarihinde kabul edilmiştir. Bu kapsamda TBMM ve kamu kuruluşlarına yapılacak dilekçe başvurularının kapsamı belirtilmiştir. Aynı zamanda TBMM İhtüzüğü'nde Dilekçe Komisyonu çalışma esaslarına yer verilmiştir.

TBMM'ye gönderilen dilekçelerin, Dilekçe Komisyonunda incelenme ve karara bağlanma süreci altmış gün içinde sonuçlandırılmaktadır. İlgili kamu kurumları, Dilekçe Komisyonunca kendilerine gönderilen dilekçeleri otuz gün içinde cevaplandırmak zorundadırlar. Komisyona gelen dilekçelerden, belirli bir konuyu içermeyen, yasal düzenleme gerektiren, yargının görev alanına giren ya da hakkında yargı kararı bulunan, yetkili idari makamın kesin cevap örneğini içermeyen, yasal olarak dilekçede bulunması zorunlu görülmüş şartları taşımayanlar görüşmeye alınmamaktadır (3071 sayılı Kanun md.8). Komisyona 24. Yasama Döneminde yapılan toplam başvuru sayısı 35.290'dır (TBMM, 2015:1).

2. Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu

İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 1990'da 3686 sayılı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu ile oluşturulmuştur. Komisyon, ülkemizde kurulan ilk ulusal insan hakları koruma mekanizmasıdır. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, çalışmaları hakkında ilgili makamlardan bilgi isteme ve ilgilileri çağırma gibi yetkilere sahiptir. Bu açıdan Komisyonun yasayla kurulması, görev ve yetkilerinin bu şekilde belirlenmesi yoluna gidilmiştir. Komisyon üye sayısı, TBMM Danışma Kurulunun teklifi üzerine TBMM Genel Kurulunca belirlenmektedir. Siyasi parti grupları ile bağımsız milletvekilleri, Meclisteki üye sayılarının tam sayıya oranı doğrultusunda temsil edilmektedir. Komisyon üyelikleri için yasama dönemlerinde iki seçim yapılmaktadır.

Kuruluş Yasası'na göre İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, uluslararası alanda insan hakları konusunda genel kabul gören ilkeleri izlemek; taraf olunan uluslararası anlaşmalarla mevzuatımız arasında uyum sağlamak amacıyla yapılması gereken değişiklikleri belirlemek, bu bağlamda yasal düzenlemeler önermek; istem üzerine TBMM komisyonlarının gündemlerindeki konularla ilgili görüş bildirmek; insan hakları uygulamalarının uluslararası yükümlülükler ve mevzuata uygunluğunu incelemek ve iyileştirmeler önermek; insan hakları ihlal iddiaları ile ilgili başvuruları incelemek ve gerekli durumlarda ilgili makamlara iletmek; gerektiğinde dış ülkelerdeki insan hakları ihlallerini incelemek ve bunları ilgili ülke parlamenterlerinin dikkatlerine sunmak; yıllık faaliyetlerini, elde edilen sonuçları, yurtiçi ve dışında uygulamaları kapsayan bir rapor hazırlamak görevlerini yerine getirmektedir (md.4).

İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu görevleri bağlamında bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, muhtarlıklar, üniversiteler ve özel kuruluşlardan bilgi isteme, buralarda inceleme yapma, ilgililerini çağırıp bilgi alma yetkisine sahiptir. Komisyon gerektiğinde uzmanların bilgilerine başvurabilmekte

ve taşrada da çalışabilmektedir. Komisyon raporlarını TBMM Başkanlığına sunmaktadır. Bu raporlar, Danışma Kurulunun görüş ve önerisi ile Genel Kurul gündemine alınabilmektedir. Raporlar TBMM Başkanlığınca, Başbakanlık ve ilgili bakanlıklara da ulaştırılmaktadır. Komisyonun raporları, inceleme konusunun sorumluları hakkında genel hükümlere göre kovuşturma veya işlem yapılabilmesi için, gerekli durumlarda TBMM Başkanlığınca ilgili makamlara bildirilmektedir (md.5, 6).

İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun en dikkat çeken özelliği, insan hakları ihlalleri konusunda inceleme yapmaya yetkili olmasıdır. Bu incelemelerle, insan hakları konusundaki uygulamaların mevzuata ve uluslararası anlaşmalara uygun olup olmadığı belirlenmekte ve ilgili makamlara önerilerde bulunmaktadır. Komisyona, temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiği iddiasındaki bireyler başvurabilmektedir.

Komisyona 23. Dönem 1. ve 2. Yasama Yıllarında (4 Ağustos 2007 – 1 Ekim 2008) 2.366 (TBMM, 2008b:44), 3. Yasama Yılında (Ekim 2008 – Eylül 2009) 3.115 (TBMM, 2009b:59), 4. Yasama Yılında (1 Ekim 2009 – 20 Eylül 2010) 3.180 (TBMM, 2010b:32), 5. Yasama Yılında (1 Ekim 2010 – 10 Mayıs 2011) 1.440 (TBMM, 2011b:22) başvuru yapılmıştır. 24. Dönem 1. ve 2. Yasama Yıllarında (12 Haziran 2011 – 27 Eylül 2012) 4.074 (TBMM, 2012b:32), 3. Yasama Yılında (1 Ekim 2012 – 16 Eylül 2013) 2.338 (TBMM, 2013b:28) başvuru yapılmıştır. Komisyonca incelenen başvuruların sayısı ve komisyona yapılan başvuruların sayısı arasında farklılık olabilmektedir. Başvuranların birden fazla başvuru yapması ya da toplu dilekçeler nedeniyle böyle bir fark ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, belirtilen başvuru sayısından çok daha fazla sayıda dilekçe komisyona ulaşmaktadır (TBMM, 2010b:32). Ayrıca başvurular birden fazla konuyu da içerebilmekte, bu nedenle yıl içinde gelen başvuru sayısından daha fazla inceleme konusu ortaya çıkabilmektedir (TBMM, 2013b:28). Başvurular arasında yargı kuruluşları ve cezaevlerine ilişkin şikâyetlerin en yüksek oranda olduğu görülmektedir. Ancak kuvvetler ayrılığı ve yargı bağımsızlığı ilkelerinden dolayı yargı kuruluşlarına ilişkin başvurular bir işleme tabi tutulamamaktadır. Bu başvurular içinde en çok yargı kararlarından memnuniyetsizlik içerenler göze çarpmaktadır (TBMM, 2008b:50). Cezaevleriyle ilgili başvurular son iki dönemde en yüksek orana ulaşmıştır. Cezaevlerindeki keyfi uygulamalar, kötü koşullar, kötü muamele ve işkence, mevzuatın uygulanması sorunları, nakil ve tedavi talepleri gibi konular bu başvuruların içeriğini oluşturmaktadır (TBMM, 2012b:37). Başvurular arasında şikâyetler de önemli bir düzeydedir. Bu şikâyetler, kamu kuruluşları, kamu görevlileri ve yönetsel işlemlerle ilgili olarak yapılmıştır. Başvuruların önemli birçoğu da tek bir sınıflandırmaya bağlı tutulamayacak çeşitli konulardadır. Bunlar büyük oranda dilekçe hakkı kapsamında değerlendirilemeyen konuları içerdiği için gündeme alınmamaktadır (TBMM, 2008b:49).

C. İL VE İLÇE İNSAN HAKLARI KURULLARI

İl İnsan Hakları Kurulu, vali veya bir vali yardımcısının başkanlığında; belediye başkanı ya da yardımcısı; il genel meclisinin üyeleri arasından seçeceği bir temsilci; TBMM’de grubu bulunan siyasi partilerin il başkanları veya görevlendirecekleri bir temsilci; üniversite rektörleri veya görevlendirecekleri bir öğretim elemanı; valilikçe belirlenen bir kamu kurumu avukatı; baro temsilcisi; tabip odası temsilcisi; ticaret veya sanayi odasından valilik tarafından belirlenen bir temsilci; valilikçe belirlenen diğer meslek odaları veya sendikalardan bir temsilci; yerel medya kuruluşlarından başvurular arasından valilik tarafından belirlenen bir temsilci; muhtarlar derneği başkanı, yoksa başvuran mahalle muhtarlarından valilikçe seçilen bir temsilci; başvuran okul aile birlikleri arasından valilik tarafından belirlenen bir temsilci; başvuran STK’lardan valilikçe seçilen en az üç temsilciden oluşmaktadır. Kurul başkanı gerekli gördüğünde ilgili kamu veya özel kuruluş temsilcilerini veya kişileri de toplantıya çağırabilmektedir (İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik, md.5). İlçe İnsan Hakları Kurulunun da benzer biçimde ilçe düzeyinde oluşturulduğu görülmektedir.

İl ve İlçe Kurulları bünyesinde en az üç üyeden oluşan; halkla ilişkiler ve iletişim faaliyetleri; insan hakları eğitimi ve insan hakları bilincini geliştirme; insan hakları ihlallerini araştırma, inceleme ve değerlendirme komisyonları bulunmaktadır. Gerekli durumlarda diğer konularda da komisyonlar oluşturulabilmektedir. İllerde valilik, ilçelerde kaymakamlık yazı işleri müdürlüğünde, vatandaşların kolayca ulaşabileceği bir danışma ve başvuru masası vardır (İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik, md.7, 8).

İl Kurulları illerde, İnsan Haklarından Sorumlu Bakan, valilik, il danışma ve başvuru masası, İl Kurulu üyeleri ve İlçe Kurullarınca gündeme getirilen konuları değerlendirmektedir. İlçe Kurulları ise aynı bağlamda ilçelerdeki konuları ele almaktadır. İl ve İlçe Kurulları, insan hakları ihlal iddialarını incelemek ve karara bağlamak; insan haklarının korunması, kullanılmasının önündeki engeller, ihlallerin sebepleri konularını araştırmak ve çözüm önerilerini mülki makama sunmak; her türlü ayrımcılığın önlenmesi için gerekli çalışmaları yapmak; kamu yönetiminin vatandaşlara hoşgörü ve nezaketle yaklaşmasını sağlamak için çalışmalar yapmak biçimindeki görevleri yerine getirmektedir. Bunlara ek olarak halkla ilişkiler ve iletişim, bilgilendirme ve eğitim görevleri bulunmaktadır (İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik, md.9).

Kurulların çeşitli izleme görevleri kapsamında, insan hakları uygulamalarını yerinde görmek amacıyla ilgili kurumları ziyaret etmek; insan hakları uygulamalarının teşvik edilmesi amacıyla örnek kurumlar ve kamu görevlilerini belirlemek ve ödüllendirmek; karakol ve nezarethane denetleme formlarını

incelemek, nezarethane koşullarının iyileştirilmesi ve aksaklıkların giderilmesi konusunda tavsiyede bulunmak; sanık haklarının etkin bir şekilde uygulanması için araştırma ve inceleme yapmak gibi faaliyetler bulunmaktadır (İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik, md.12). İl ve İlçe Kurullarının, insan hakları ihlal iddiaları başvurularını inceleme ve araştırma görevi diğerlerinin yanında ön plana çıkar niteliktedir.

Kurulmalarından sonraki dönemde İnsan Hakları Kurullarının oluşum ve işleyişiyle ilgili bir araştırmaya göre, uygulamada kurulların yapılanma ve işleyişte çeşitli sorunlarla karşılaştığı görülmektedir. Buna göre Kurulların işleyişiyle ilgili sorunlar; mülki idare amirlerinin ağırlığı, ülke genelinde tek tipleştirmeye gidilmesi ve farklı yönetim birimleri arasındaki ölçek farklılıklarının dikkate alınmaması, bağımsız bütçelerinin olmaması, bireysel başvuru mekanizmasının etkin çalışmaması, araştırma ve bilinç oluşturma işlevlerinin ikinci planda bırakılması, sekretarya görevlilerinin uzmanlık bilgilerinin yetersizliği, kurul üyelerinin insan hakları konusunda bilgi ve deneyim eksikliği olarak sayılmıştır (Şahin, 2007:452-457). Kurulların yapılarında merkezi yönetim temsilcisinin ağırlığı görülmektedir. Vali ve kaymakamlar, kurullara başkanlık yapmalarının yanında, daha bağımsız olabileceği düşünülen üyelerin seçiminde de söz sahibidirler.

İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarına yapılan ihlal başvurularına bakıldığı zaman, bilgi edinme hakkının kullanılmasında olduğu gibi, uygulamaya geçilmesini takiben her geçen yıl artış görülmektedir. Aşağıdaki tabloda 2004 – 2009 yılları arasında, 2003 yılı sonrasında Kurulların yeni Yönetmelik’le birlikte büyük oranda sivil bir yapıya dönüştürülmesini takiben ilk altı yılda yapılan insan hakları ihlal başvurularının sayısal görünümü verilmiştir.

Tablo 2: 2003 Yılı Sonrası İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları İnsan Hakları İhlal Başvuruları

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Başvuru Sayısı	493	821	924	1.048	3.214	2.562

Kaynak: Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, İnsan Hakları Bülteni, Şubat 2010 Sayı: 2010/1, s.11.

İl ve İlçe Kurullarına yapılan başvuruların her geçen yıl arttığı görülmektedir. İnsan hakları ihlal başvurularıyla ilgili sayısal bilgileri daha ayrıntılı değerlendirebilmek için, başvuruların içeriğine de değinmek gerekmektedir. Başvuruların içeriği, aleyhinde başvuru yapılan kamu kuruluşları ve ihlal edildiği iddia edilen haklar dikkate alınarak ortaya konabilir. İlgili dönemde insan hakları ihlali iddiasıyla yapılan şikâyetler incelendiğinde, başvuruların en çok “sağlık ve hasta hakkı” konusunda olduğu görülmektedir. Bunu takiben, “mülkiyet hakkı”, “işkence ve kötü muamele yasağı”, “adil yargılanma hakkı”, “kişi özgürlüğü ve güvenliği” konularında başvuruların yoğunluğu dikkat çekmektedir (Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, 2008:16 / 2010:3-4).

İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarına yapılan başvuruların güncel görünümü ise şikâyete konu kurumlar bazında aynıdır. Türkiye İnsan Hakları Kurumunca yayımlanan 2014 yılı insan hakları ihlal iddialarına ilişkin verilere göre, 2014 yılı içerisinde İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarına toplam 2.717 hak konusunun ihlal edildiği iddiası ile başvuru yapılmıştır. Toplam başvuruların % 31,5’lik kısmını tüketici hakkının ihlali iddiası, %19,7’lik kısmını “diğer” olarak ifade edilen ve çoğunu iş ve maddi yardım taleplerinin oluşturduğu hak kategorisi ve %12,5’lik kısmını 340 başvuru ile tutuklu ve hükümlü hakları izlemiştir (TİHK, 2015:8). 2014 yılında en çok şikâyet edilen kurumlar bankalardır. Bunun nedeni ise, çeşitli isimler altında tüketicilerden tahsil edilmiş olunan bazı masrafların iadesi ile ilgili olarak vatandaşların İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarına başvurmasıdır. 301 başvuru ile sağlık kurumları ve 238 başvuru ile ceza ve tutukevleri, en çok şikâyet edilen kurumlar arasında yer almaktadır. Geri kalan başvurular da doğrudan kamu kurum ve kuruluşlarıyla ilgili olup, kamu yönetimiyle ilgili şikâyetler kapsamında değerlendirilebilir (TİHK, 2015:15).

D. BAŞBAKANLIK İNSAN HAKLARI BAŞKANLIĞINDAN TÜRKİYE İNSAN HAKLARI KURUMUNA

2001 yılında Başbakanlık teşkilat yapısında bir düzenlemeyle İnsan Hakları Başkanlığı oluşturulmuştur. İnsan Hakları Başkanlığı, insan haklarıyla ilgili konularda görevli kuruluşlarla iletişimde bulunarak koordinasyonlarını sağlamak, ilgili mevzuatın uygulanmasını izlemek ve uluslararası belgelere uyumlaştırılması çalışmalarını koordine etmek, kamu kurumlarında insan hakları eğitiminin izlenmesi ve koordinasyonunu sağlamak, insan hakları ihlali iddiaları ve başvurularını incelemek ve araştırmak görevlerini yerine getirmiştir (4643 sayılı Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı Hakkında Kanun, md.2). Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı faaliyetlerini 2012 yılına kadar sürdürmüştür.

2001 yılında Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığının kurulmasıyla birlikte, “İnsan Hakları Üst Kurulu” ve “İnsan Hakları Danışma Kurulu” oluşturulmuştur. İnsan Hakları Üst Kurulu, insan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik yönetsel ve yasal düzenlemelere yönelik çalışmalar yapma ve kamu kuruluşları için tavsiye kararları verme görevlerini yerine getirmiştir. Başbakanın görevlendirdiği bir devlet bakanının başkanlığında, Başbakanlık, Adalet, İçişleri, Dışişleri, Millî Eğitim, Sağlık, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlıkları müsteşarlarının katılımıyla oluşmuştur. İnsan Hakları Danışma Kurulu ise, insan hakları konularında ilgili kamu kuruluşları ve STK’lar arasında iletişim sağlamanın yanında ulusal ve uluslararası konularda danışma organı olarak görev yapmıştır. Başbakanın görevlendirdiği bir devlet bakanına bağlı olarak, kamu kurum ve kuruluşları ile meslek kuruluşları temsilcileri, insan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları temsilcileri ve bu alanda yayınları ve çalışmaları bulunan kişilerden oluşmuştur. İlgili dönemde bu kurumsal yapıya ek olarak, “İnsan Hakları İhlali İddialarını İnceleme Heyetleri” kurulabilmesi de düzenlemeye

tabi tutulmuştur. Bu heyetler, insan hakları ihlali iddialarını yerinde incelemek ve araştırmak için, Başbakanın görevlendirdiği bir devlet bakanına bağlı olarak oluşturulmuştur (4643 sayılı Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı Hakkında Kanun, Ek Maddeler 4, 5, 6).

İhlal iddiaları ile ilgili başvuru, kanıtlarıyla birlikte Başkanlığa yapılmakta ayrıca başvuru olmadan Başbakan tarafından inceleme heyeti oluşturulması istenebilmekteydi. İddia önce İnsan Hakları Başkanlığınca incelenmekte, ilgili kurumdan iddia hakkında bilgi alındıktan sonra iddianın kabul edilebilir bulunması durumunda, İnsan Hakları Üst Kurulunun gündemine alınmaktaydı. Çalışmalar devlet bakanının onayı ile başlamakta ve gerekli durumlarda devlet bakanı birden fazla heyet oluşturabilmekteydi (İnsan Hakları İhlali İddialarını İnceleme Heyetlerinin Kuruluş Görev ve İşleyişi ile İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, md.6). İnsan Hakları Üst Kurulu, İnsan Hakları Danışma Kurulu ve İnsan Hakları İhlal İddialarını İnceleme Heyetlerinin sekretarya görevleri ise İnsan Hakları Başkanlığınca yürütülmekteydi. Bu bağlamda insan hakları ile ilgili inceleme ve uygulamaların koordinasyonu Başkanlık bünyesinde somutlaşmaktaydı.

Üst Kurul, üyelerinin niteliği gereği, yürütme bünyesinde bir organdı. Danışma Kurulu ise geniş tabanlı bir oluşuma sahip olmakla birlikte, ilgili devlet bakanına bağlı olarak faaliyet göstermekteydi. İnceleme heyetleri ise Başbakanın görevlendirdiği devlet bakanına bağlı olarak çalışmakta, kamu görevlisi olmayan üyeleri devlet bakanınca seçilmekte ve raporlar bu devlet bakanına sunulmaktaydı. Bu yapı içindeki faaliyetlerin Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı bünyesinde kurumsallaştığı görülmektedir. 2012 yılında 6332 sayılı Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu ile İnsan Hakları Kurumunun kurulması sonucunda bu yapı lağvedilmiştir. Uluslararası insan hakları yükümlülüklerinin yerine getirilebilmesi adına ulusal bir insan hakları kurumu oluşturulması düşüncesi, reform bağlamında ülkemizde de gündemdeki yerini almıştır.

İnsan haklarını koruma ve geliştirme düşüncesi, II. Dünya Savaşı sonrasındaki kurumsal gelişmelere dayalı olarak güç kazanmıştır. En etkili biçimiyle Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi çatısı altında örgütlenmiş olan bu sistem, uluslararası belgeler ve bunlarla oluşturulmuş kurumsal yapılar yoluyla insan haklarının korunması ve geliştirilmesinin devletlerin kendi iradeleriyle sağlanmasını amaçlamaktadır. Uluslararası sözleşmelerle ulus üstü kuruluşlara karşı yükümlülük altına giren devletler, aynı zamanda insan haklarının korunması konularında kendi yurttaşlarına karşı da çeşitli sorumluluklar yüklenmektedirler. Bu doğrultuda temel sorun ise uluslararası yükümlülüklerin ülke içinde hayata geçirilebilmesi konusunda ortaya çıkmaktadır (Şahin, 2007:444). Uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan insan haklarının ulusal düzeyde etkin bir biçimde korunması ve geliştirilmesinin sağlanabilmesi için bu konuda yetkili ulusal kurumlar oluşturulması düşüncesi 1990'larda gündeme gelmiştir. BM Genel

Kurulunun 20.12.1993 tarihli oturumunda bu amaçla “İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi İçin Ulusal Kurumlar” başlığı altında çeşitli kararlar alınmıştır. Paris İlkeleri olarak da anılan bu kararlar kapsamında, her devletin insan hakları yükümlülüklerini ulusal düzeyde hayata geçirmesinin izlenmesi amacıyla bu konuda görevli bağımsız kurumlar oluşturması esası getirilmiştir.

28.01.2010 tarihinde TBMM Başkanlığına gönderilen “Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanun Tasarısı”na göre, insan haklarını korumak ve geliştirmek amacıyla çalışmalar yapmak üzere, Türkiye İnsan Hakları Kurumunun kurulması öngörülmüştür. 21.06.2012 tarihinde kabul edilen 6332 sayılı Yasa’yla, Türkiye İnsan Hakları Kurumu oluşturulmuştur. Kurum, kamu tüzel kişiliğine sahip, idari ve mali açıdan özerk ve özel bütçelidir. Başbakanlıkla ilişkili olarak kurulmuştur. Kurum, kendisine verilen görev ve yetkileri bağımsız olarak yerine getirmektedir. İnsan haklarının korunması, geliştirilmesi, ihlallerin önlenmesi konularında çalışmalar yapmak; işkence ve kötü muamele ile mücadele etmek; şikâyet ve başvuruları incelemek; insan hakları alanındaki gelişmeleri izlemek amacıyla araştırma ve incelemeler yapmakla görevlidir (md.3, 4).

İnsan hakları ihlali sebebiyle zarar gördükleri iddiasıyla gerçek ve tüzel kişiler Kuruma başvuruda bulunabilir. Kurum ayrıca inceleme, araştırma ve ziyaret faaliyetleri de yürütebilmektedir. Kurum görevlileri Başkanın yetkilendirmesiyle, tüm kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerden ilgili bilgi ve belgeleri istemeye, incelemeye; ilgililerden yazılı ve sözlü bilgi almaya; özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişilerin buldukları yerleri ziyaret etmeye, buralarda inceleme yapmaya yetkilidir. Kurumun talepleri, kamu kurum ve kuruluşları ile diğer gerçek ve tüzel kişiler tarafından yerine getirilmek zorundadır (md.12, 13). İnsan Hakları Kurumunun diğer önemli bir faaliyet alanı ise istişarelerdir. Kurum; kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, sendikalar, sosyal ve mesleki kuruluşlar, yükseköğretim kurumları, basın-yayın kuruluşları, araştırmacılar ve ilgili diğer kişi, kurum ve kuruluşlarla; insan hakları sorunlarını tartışmak, bilgi ve görüş alışverişinde bulunmak amacıyla en az üç ayda bir düzenli istişareler gerçekleştirmektedir (md.14).

Ülkemizde hayata geçirilen İnsan Hakları Kurumunun, Paris İlkeleri’nde belirtilen ve bu doğrultuda dünya genelinde faaliyet gösteren ulusal kurumlardan bazı noktalarda farklı olduğu görülmektedir. Kurum bağımsızlık temelinde örgütlenmiş olmakla birlikte, Başbakanlıkla ilişkilidir. İnsan Hakları Kurulunda geniş tabanlı bir katılım hedeflenmekle birlikte, bu geniş tabanlı katılımın Bakanlar Kurulunca farklı örgütlerden kişiler seçilmesi yoluyla sağlanabilmesi konusu ise dikkat çekicidir.

İnsan Hakları Kurumunun birey başvurularıyla ilgilenmesi ve Kurumda bu faaliyetleri yürütebilecek uzman personelin varlığı, ülkemizde Ombudsman Kurumunun faaliyetleri açısından da işlevsellik sağlayabilir. Gelişmiş ülkelerde bu iki kurum birlikte olumlu işlevler yerine getirmektedir. Başvuruları kabul etme

konusunda ombudsmana verilen takdir yetkisiyle birlikte, insan hakları ihlali içeren başvuruların insan hakları kurumuna yöneltilmesi ve bu şekilde ombudsmanın iş yükünün başvurular geri çevrilmeden azaltılması mümkündür. Aşağıda ele alınacak olan Ombudsman Kurumunun yanında İnsan Hakları Kurumunun da faaliyete geçirilmiş olması işlevsel görünmektedir. İnsan Hakları Kurumunun bu alandaki ihlal başvurularıyla ilgilenmesi, Ombudsman faaliyetlerinin kamu yönetiminin denetimine yoğunlaşmasını sağlayacak bir etki gösterebilir.

2014 yılında Kuruma çeşitli yollarla toplam 578 başvuru yapılmıştır. Bir başvuru ile birden çok hak ihlali iddiası sunulabildiği için; başvuru içerikleri, sayılarından daha fazladır. 2014 yılında yapılan başvurularda ihlal edildiği iddia edilen 900 hak arasında en büyük oranı, 134 başvuru ile tutuklu ve hükümlü hakkının ihlali iddiası oluşturmaktadır. Bu hakkın ihlali iddiasıyla başvuru oranı %14,9'dur. Adil yargılanma hakkı ise bu başvurularda %14'lük oranla ikinci sıradadır. En çok ihlal edildiği iddiasıyla başvurularda üçüncü sırada yer alan hak ise %7,2 oranı ile sağlık ve hasta hakkıdır (TİHK, 2015:7). 578 başvurunun %20,1'i yargı kurumları ile ilgilidir. Bu başvuruları %17,3 oranı ile ceza ve tutukevleri, %12,1 oranı ile bakanlıklar izlemektedir. En çok şikâyet edilen ilk üç Bakanlık ise 36 başvuru ile Adalet Bakanlığı, 7 başvuru ile İçişleri Bakanlığı ve 6 başvuru ile Sağlık Bakanlığıdır. %8'lik oranı oluşturan "Şikâyet Edilen Kurum Yok" başlığı ise iş ve yardım taleplerini içermektedir (TİHK, 2015:14).

E. KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU

Türkiye'de Ombudsman Kurumu, Mayıs 2010'da yapılan Anayasa değişiklikleriyle, "Kamu Denetçiliği Kurumu" adıyla oluşturulmuştur. Anayasa değişikliklerinin halk oylamasıyla kabul edilmesinin ardından, Ombudsman Kurumu anayasal temelde denetim sistemimizdeki yerini almıştır. Kamu Denetçiliği Kurumu, Anayasa'daki dilekçe hakkı kapsamında oluşturulmuştur. Anayasa'ya göre Kamu Denetçiliği Kurumu, TBMM Başkanlığına bağlı, idarenin işleyişiyle ilgili şikâyetleri inceleyen bir kurumdur. Kamu Başdenetçisi, TBMM tarafından gizli oyla dört yıl süreyle seçilmektedir.

Kamu Denetçiliği Kurumunun 2010 yılında anayasal olarak düzenlenmesinin ardından, 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu, TBMM'de 14.06.2012 tarihinde kabul edilmiştir. Başdenetçi'nin seçilmesi sonrasında Kamu Denetçiliği Kurumu, idarenin eylem ve işlemleriyle ilgili olarak şikâyet başvuruları almaya 29.03.2013 tarihinde başlamıştır. Yasa'ya göre Kurum, TBMM Başkanlığına bağlı, kamu tüzel kişiliğine sahip, özel bütçeli bir kuruluştur. Kurumda bir Başdenetçi ve beş denetçi ile genel sekreter, uzmanlar, uzman yardımcıları ve diğer personel görev yapmaktadır (md.4).

Kuruluş Yasası'na göre Kamu Denetçiliği Kurumu, idarenin işleyişi ile ilgili şikâyet üzerine, idarenin her türlü "eylem ve işlemleri" ile "tutum ve davranışlarını", "insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde", "hukuka ve

hakkaniyete uygunluk” yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmakla görevlidir. Görevlerini yönetimin işleyişiyle ilgili şikâyet üzerine yerine getirmektedir. Başdenetçi'nin kendi inisiyatifiyle inceleme başlatması ya da kurum teftişleri yürütmesi konusunda bir düzenleme bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanı'nın tek başına yaptığı işlemler ile re'sen imzaladığı kararlar ve emirler, yasama yetkisinin kullanılmasına ilişkin işlemler, yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin kararlar, Türk Silahlı Kuvvetlerinin sırf askeri nitelikteki faaliyetleri ise Kurumun görev alanı dışında tutulmuştur (md.5). Kuruma gerçek ve tüzel kişiler başvuru yapabilmektedir. Başvuru yapılabilmesi için idari başvuru yollarının tüketilmesi gerekmektedir. Dava açma süresi içinde yapılan başvuru, işlemeye başlamış olan dava açma süresini durdurmaktadır (md.17).

Başdenetçi ve denetçilerin bağımsız çalışmaları esastır (md.12). Kurumun inceleme ve araştırma konusu ile ilgili olarak istediği bilgi ve belgelerin kamu kurumlarınca otuz gün içinde verilmesi zorunludur ancak devlet sırrı veya ticari sır niteliğindeki bilgi ve belgeler, yetkili mercilerin en üst makam veya kurulunca gerekçesi belirtilmek suretiyle verilmeyebilmektedir. Kurum, faaliyetleri ve önerilerini içeren raporunu, TBMM Dilekçe Komisyonu ve İnsan Haklarını İnceleme Komisyonundan oluşan Karma Komisyona her takvim yılı sonunda sunmaktadır. Ayrıca özel raporlar yayımlanabilmektedir (md.18, 22).

Kamu Denetçiliği Kurumuna ilk faaliyet yılında toplam 7638 şikâyet başvurusu yapılmıştır. Yapılan başvuruların önemli bir kısmı kamu personel rejimine yöneliktir ve oranı %28'dir. Başvuruların %15,8'i eğitim-öğretim, gençlik ve spor; %11,6'sı ise çalışma ve sosyal güvenlik alanındadır. Bu başvuruları %10,3 oranıyla ekonomi, maliye ve vergi konuları takip etmektedir (KDK, 2014:70-71). Kuruma 2014 yılında 5639 başvuru yapılmıştır. Başvuruların %23,92'si kamu personel rejimi; %18,73'ü gençlik ve spor; %7,80'i ekonomi, maliye ve vergi; %7,50'si insan hakları; %7,43'ü çalışma ve sosyal güvenlik konularıyla ilgili olup, diğer konularla kıyaslandığında en yüksek oranları oluşturmaktadırlar (KDK, 2015:50-52).

SONUÇ

Türkiye'de kamu yönetimi denetim reformu çok boyutlu uygulamaları içermektedir. Bu bağlamda yönetsel ve mali denetim yanında yargı reformu da kamu yönetiminin denetimi alanında değişimin gündeme geldiği bir başlık olmuştur. Hak arama özgürlüğünü genişletme amacıyla çeşitli kurumların sisteme dahil edilmesi ise ayrı bir boyuttur. Yargı dışı hak arama kurumlarının faaliyete geçirilmesinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu kapsamda, var olan kurumların yanında, bilgi edinme hakkının uygulamaya konması, İnsan Hakları Kurumunun oluşturulması, Kamu Denetçiliği Kurumunun kurulması, hak arama özgürlüğünün kapsamının genişletilmesine yönelik olarak dikkate değerdir. Ancak bu

uygulamaların uluslararası standartları yakalaması için toplumda tanınırlığın sağlanması ve kurumsallaşma konularında bir adaptasyon süreci gereklidir.

Öncelikle bilgi edinme hakkının ülkemizde dar bir biçimde uygulandığı söylenebilir. Bilgiye erişim kapsamında dünya genelinde kabul gören bu hak, ülkemizde bilgi edinme kavramıyla ifade edilerek daha dar bir biçimde yorumlanmıştır. Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu üyelerinin Bakanlar Kurulunca seçilmekte olması da özerklik açısından eleştirilebilir. Başbakanlık bünyesinde yer alan İnsan Hakları Başkanlığının, İnsan Hakları Kurumuna dönüştürülmesi ise özerkliği sağlama yönünde önemli bir adımdır. Ancak İnsan Hakları Kurumunun, Başbakanlıkla ilişkili olması ve karar organı olan İnsan Hakları Kurulunun iki üyesinin Cumhurbaşkanı, yedi üyesinin ise Bakanlar Kurulunca seçilmesi, hak arama özgürlüğü kurumlarının hayata geçirilmesinde özerklik unsurunun geri planda bırakıldığına bir işaret olarak değerlendirilebilir. İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarında mülki amirlerin kuvvetli etkisinin hissedilmesi ise yine özerklik konusunda başka bir sorun alanıdır. Kamu Denetçiliği Kurumu ise denetim ve hak arama yapılarının bu genel görünümü içinde ve onlara bağlı olarak değerlendirilmelidir. Ombudsman kurumu, var olan denetim yapılarının etkisini artırma işleviyle birlikte düşünülmeli, onların yerine geçecek bir kurum olarak algılanmamalıdır. Ombudsman denetimi, çeşitli denetim yapılarının ve özellikle yargının özerk ve etkili olduğu bir sistemde başarılı olabilecektir. Hak arama kurumlarının özerklik sorunu yaşamaları durumu, bunların kamu yönetimi üzerinde denetimlerinin meşruiyetini azaltabilecek bir tehlike olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

- AKINCI, Müslüm (1999), Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman, Beta, İstanbul.
- ATAY, Cevdet (1999), Devlet Yönetimi ve Denetimi, Alfa, İstanbul.
- BAŞBAKANLIK (2003), Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma 1: Değişimin Yönetimi için Yönetimde Değişim, Ankara.
- BAŞBAKANLIK İNSAN HAKLARI BAŞKANLIĞI (2010), İnsan Hakları Bülteni, Sayı: 2010/1, Ankara.
- BAŞBAKANLIK İNSAN HAKLARI BAŞKANLIĞI (2008), İnsan Hakları Bülteni, Sayı: 2008/1, Ankara.
- BOZKURT, Ömer; Turgay ERGUN ve Seriyse SEZEN (1998), Kamu Yönetimi Sözlüğü, TODAİE, Ankara.
- EKİCİ, Birol (2007), “Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma ve Denetim”, Kamu Yönetimi Forumu KAYFOR IV Kuramdan Uygulamaya (Yönetim ve Reform) Bildiriler Kitabı, Göktürk A./ Özfidaner M./Ünlü G. (der.), Muğla Belediyesi Yayınları, Muğla, 49-72.

- ERYILMAZ, Bilal (2002), Bürokrasi ve Siyaset, Alfa, İstanbul.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref (1994), Yönetim Hukuku, Sevinç Matbaası, Ankara.
- KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU (2015), T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu 2014 Yıllık Raporu, Ankara.
- KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU (2014), T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu 2013 Yıllık Raporu, Ankara.
- ODER, Burak (2006), “Bilgi Edinme Hakkının Sistem İçindeki Yeri”, Vatandaşın Bilgi Edinme Hakkı Uluslararası Konferansı Konferans Tutanakları, TESEV, İstanbul, 86-91.
- ÖRNEK, Acar (1991), Kamu Yönetimi, Meram, İstanbul.
- SANAL, Recep (2002), Türkiye’de Yüksek Denetim ve Devlet Denetleme Kurulu, TODAİE, Ankara.
- ŞAHİN, Özlem (2007), “Demokratikleşme ve İnsan Haklarının Korunması Açısından İnsan Hakları Kurulları Üzerine Bir Değerlendirme: Muğla Örneği”, Kamu Yönetimi Forumu KAYFOR IV Kuramdan Uygulamaya (Yönetim ve Reform) Bildiriler Kitabı, Göktürk, A./Özfidaner, M./Ünlü, G. (der.), Muğla Belediyesi Yayınları, Muğla, 439-462.
- ŞENGÜL, Ramazan (2007), “Kamu Yönetiminin Bilgisinden Yönetilenlerin Bilgisine: Bilgi Edinme Hakkı, Kamu Yönetimi Forumu KAYFOR IV Kuramdan Uygulamaya (Yönetim ve Reform) Bildiriler Kitabı, Göktürk, A./Özfidaner, M./Ünlü G. (der.), Muğla Belediyesi Yayınları, Muğla, 463-478.
- TBMM (2015), Dilekçe Komisyonu 24. Yasama Dönemi Faaliyet Raporu, Ankara.
- TBMM (2014), 2013 Yılı Bilgi Edinme Genel Raporu, Ankara.
- TBMM (2013a), 2012 Yılı Bilgi Edinme Genel Raporu, Ankara.
- TBMM (2013b), İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 24. Dönem 3. Yasama Yılı Faaliyet Raporu (Ekim 2012 – 2013), Ankara.
- TBMM (2012a), 2011 Yılı Bilgi Edinme Genel Raporu, Ankara.
- TBMM (2012b), İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 24. Dönem 1. ve 2. Yasama Yılları Faaliyet Raporu (Haziran 2011 – Ekim 2012), Ankara.
- TBMM (2011a), 2010 Yılı Bilgi Edinme Genel Raporu, Ankara.
- TBMM (2011b), İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 23. Dönem 5. Yasama Yılı Faaliyet Raporu (Ekim 2010 – Haziran 2011), Ankara.
- TBMM (2010a), 2009 Yılı Bilgi Edinme Genel Raporu, Ankara.
- TBMM (2010b), İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 23. Dönem 4. Yasama Yılı Faaliyet Raporu (Ekim 2009 – Ekim 2010), Ankara.

- TBMM (2009a), 2008 Yılı Bilgi Edinme Genel Raporu, Ankara.
- TBMM (2009b), İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 23. Dönem 3. Yasama Yılı Faaliyet Raporu (Ekim 2008 – Eylül 2009), Ankara.
- TBMM (2008a), 2007 Yılı Bilgi Edinme Genel Raporu, Ankara.
- TBMM (2008b), İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 23. Dönem 1. ve 2. Yasama Yılı Faaliyet Raporu (4 Ağustos 2007 – 1 Ekim 2008), Ankara.
- TBMM (2007), 2006 Yılı Bilgi Edinme Genel Raporu, Ankara.
- TBMM (2006), 2005 Yılı Bilgi Edinme Genel Raporu, Ankara.
- TBMM (2005), 2004 Yılı Bilgi Edinme Genel Raporu, Ankara.
- TESEV (2006), Vatandaşın Bilgi Edinme Hakkı Projesi 2006 Saha Araştırması Sonuçları, İstanbul.
- TÜRKİYE İNSAN HAKLARI KURUMU (2015), 2014 Yılı İnsan Hakları İhlal İddialarına İlişkin Sayısal Veriler, Yayın No:2015/01, Ankara.
- TÜYEN, Zeki, “Kamu Yönetimi Temel Yasa Tasarısı Üzerine”, İnternet Adresi: www.dunyagazetesi.com.tr. Yayın Tarihi: 09.12.2003.
- 2443 Sayılı Devlet Denetleme Kurulu Kurulması Hakkında Kanun.
- 2575 Sayılı Danıştay Kanunu.
- 2577 Sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu.
- 3046 Sayılı Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hk. 174 S. Khk ile 13/12/1983 Gün ve 174 S. Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları H. Khk.’nin Bazı Maddelerinin Kaldırılması ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi H. 202 S. Khk.’nin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun.
- 3071 Sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun.
- 3686 Sayılı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu.
- 4643 sayılı Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı Hakkında Kanun.
- 4982 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu.
- 5018 Sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu.
- 5227 Sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun.
- 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu.
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu.
- 6328 Sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu.
- 6332 Sayılı Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu.

Başbakanlık Teftiş Kurulu Yönetmeliği.

Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulunun Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik.

Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik.

İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik.

İnsan Hakları İhlali İddialarını İnceleme Heyetlerinin Kuruluş Görev ve İşleyişi ile İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik.

AÇIKLAMALAR

1. 3046 Sayılı Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hk. 174 S. Khk ile 13/12/1983 Gün ve 174 S. Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları H. Khk.'nin Bazı Maddelerinin Kaldırılması ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi H. 202 S. Khk.'nin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun.

ULUSLARARASI GÜÇ DENGESİ VE İKİ KUTUPLULUK ARASINDAKİ İLİŞKİ

Aydın AYDIN* ve Emir BAKINCAK**

Özet

Bu çalışmada yapısalcıların, uluslararası sistemde en istikrarlı yapının iki kutuplu sistem olduğu ve uluslararası sistemin istikrara kavuşması için iki kutuplu sisteme evrilmesi gerektiği görüşleri incelenmektedir. Dünyada, Westphalia Barışından bu yana devletlerin sisteme egemen olma girişimleri hep söz konusu olmuş ancak bu girişimler diğer devletler tarafından engellenmiştir. Günümüzde de Amerika Birleşik Devletleri süper güç olma özelliğini devam ettirmek istemektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin bu gücü yapısalcıların görüşleri çerçevesinde sürdürmeyeceğini ve dünyanın gelecekte iki kutuplu sisteme dönüşeceği görüşü ele alınacaktır. Dünya iki kutuplu sisteme dönüşürken bu dönüşümün biraz daha farklı olacağı ve devletlerin bölgesel güç olma özelliğini sürdürürken, uluslararası sistem düzeyinde iki kutup oluşturdukları analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu iki kutuptan biri Amerika Birleşik Devletleri'nin önderliğini yaptığı batı bloğu diğeri ise doğuda Çin'in önderliğini yapacağını öngörülen blok olarak ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: İki Kutuplu Sistem, ABD, Çin, Avrasya, Uluslararası Güç Dengesi

The Relationship Between International Balance of Power and Bipolar System

Abstract

In this study, the arguments of the structuralists that the most stable standard is a bipolar system and that the world shall transform into a bipolar are system in the future are investigated. Since the Peace of Westphalia, there has been an endeavor by the states to dominate the system throughout the world. These endeavors, however, have been hindered by other states. Today, the Unites States of America (USA) desires to maintain its trait of being the super power. The arguments shall be discussed that Unites States of America shall not be able to maintain this power within the framework of the structuralists' views and that the world shall transform into a bipolar are system in the future. It shall be attempted to analyze that facts that while the world is transformed into the two-poled system, such transformation shall be somewhat different and that as the states maintain their traits of being regional powers they form two poles in the international system. One of these poles shall address as the Western block led by the Unites States of America and the other one as the block at the east, which will anticipated leading by China.

Keywords: Bipolar System, USA, China, Eurasia, International Balance of Power

* Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Isparta, aydinaydin@sdu.edu.tr.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Isparta, emirbakincak@gmail.com.

GİRİŞ

Soğuk Savaşın ortalarından itibaren yapısalcılar (Neorealistler) etkili olmaya başlamıştır. Yapısalcılar, uluslararası sistemin yapısı hakkında çeşitli görüşler ortaya atmışlardır. Bu görüşler çerçevesinde uluslararası sistemin tek kutupluluğu, çift kutupluluğu ve çok kutupluluğu üzerine değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Sistemde en istikrarlı yapının iki kutuplu sistem olduğunu savunmuşlardır.

Uluslararası sistem yapısalcılarının görüşleri çerçevesinde sürekli değişimler göstermiştir. 1648 Westphalia Barışından sonra devletler ulusal çıkarlarına önem vermeye başlamışlardır. Ulusal çıkarların öne çıkmasıyla birlikte bazı devletler güçlenerek sistemde etkin hale gelmiş, bazı devletler ise uluslararası sistemdeki etkinliğini yitirmişlerdir. Güçlenen devletlerin bazıları çeşitli dönemlerde sisteme egemen olmaya çalışmış ancak bu durum sistemdeki diğer devletler tarafından günümüze kadar hep dengelenmiştir.

Soğuk Savaşın bitimiyle birlikte uluslararası sistem tek kutuplu yapıya dönmüştür. Tek kutuplu yapının süper gücü Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmuştur. ABD, tek kutuplu dünyanın süper gücü olma konumunu 11 Eylül 2001 saldırılarına kadar başarılı bir şekilde sürdürmüştür. 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ABD'nin politikalarında değişiklikler olmuştur. Bu değişikliklerle birlikte ABD zayıflamaya başlamış ve zayıflarken uluslararası sistemde ki bazı devletlerde ekonomik açıdan istikrara kavuşmuş ve güçlenmeye başlamıştır. Bu ekonomik istikrara kavuşan ve güçlenen devletlerden en gözene çarpanı Rusya ve Çin'dir.

Yapısalcılar en istikrarlı yapının iki kutuplu sistem olduğunu ve dünyanın gelecekte iki kutuplu yapıya dönüşeceğini savunmaktadırlar. Uluslararası sisteme bakıldığında ABD her geçen gün zayıflamakta ve bazı devletler güçlenmektedir. ABD tek kutuplu dünyada süper güç olma konumunu sonsuza kadar sürdüremeyecektir.

Devletler ekonomik açıdan doğal kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Doğal kaynak açısından da iki tane bölge göze çarpmaktadır. Bunlardan biri Orta Doğu diğeri de Asya bölgesidir. Günümüzde Orta Doğu bölgesinde istikrarsız bir yapı vardır. ABD burada düzeni sağlamakta yetersiz kalmaktadır. Asya bölgesinde enerji kaynaklarının büyük çoğunluğunun denetimi Çin ve Rusya'dadır.

Yapısalcılar uluslararası sisteme bakışı, iki kutuplu yapının en istikrarlı yapı olduğunu savunmaları ve uluslararası sistemin gelecekte iki kutuplu sisteme dönüşeceği şeklindedir (Yalçın, 2015, Yılmaz, 2008, Efeğil, 2009). Yaptığımız bu çalışmanın farkı yukarıda bahsedilen makaleler ya da benzerlerinden farkı ABD'ye karşı kutup oluşturacak devletlerin uluslararası sistem düzeyinde ABD'ye karşı tek bir kutup halinde hareket ederken, bölgesel düzeyde ise başat konumlarını devam ettirmeleridir.

I. ULUSLARARASI SİSTEME YAPISALCI BİR BAKIŞ

1960'lı yıllar ile birlikte uluslararası ilişkilerde yaşanan değişimin etkisiyle birlikte önem kazanan yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu durum ise dönemin hâkim teorisi Klasik Realizmin eleştirilmesine neden olmuştur. Özellikle bilimsel çalışmalara önem veren davranışsalcılar tarafından eleştirilen Klasik Realizm ve savunucuları gelenekselci olarak adlandırılmıştır. Bu eleştirilerden ders çıkaran Waltz gibi yazarlar yapısalci görüşün etkinlik kazanmasını sağlamışlardır (Sönmezoğlu,2012:133). *"Yapısalci Realizm, devletlerin içinde yer aldığı uluslararası sistemin yapısının kısıtlayıcı etkisini açığa çıkarmak için uluslararası ilişkilerin aktörlerin karakterlerine veya birbirleriyle etkileşimlerinin doğasına dayanan özelliklerine değerlendirme dışı bırakmayı amaçlar. Waltz'a göre siyasal yapılar, düzenleyici ilke (Birimler birbirleriyle nasıl ilişkilidir?), işlevlerin farklılaşması (Siyasal işlevler nasıl tahsis edilir?) ve kapasite dağılımı (Güç nasıl dağılır?) tarafından tanımlanır"*. Siyasal düzenleyici ilke "hiyerarşi" ve "anarşidir". Uluslararası sistemdeki birimler ya iktidar ve hakimiyet (hiyerarşi) arayışındadır ya da değillerdir (anarşi) (Donnelly, 2013:56). İşlevlerin farklılaşması ilkesinde ise uluslararası sistem bir devletler topluluğu olarak düşünülmekte ve devletler uluslararası sistemin birer birimi olarak görülmektedir. Bu birimler ise teorik olarak birbirinden farklı görülmemektedir. Ancak aralarında kaynakların dağılımı ve karakteristik konularda farklılıklar bulunmaktadır (Eyiğün,2015). Waltz 'a göre işlevsel farklılıklar asgari düzeyde olduğuna göre uluslararası sistemde yer alan devletlerarasında ki farklılık güç ve yeteneklerin dağılımı yani kapasite dağılımı açısından belirginlik göstermektedir. Bu farklılaşma ise sistemde yer alan büyük güçlerin değişen yazgıları ile ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle uluslararası sistem, büyük güçlerin sayısına yani sistemin kutupluluğuna göre değişmektedir (Donnelly, 2013:56).

Kenneth Waltz uluslararası sistemde koşulların değişmesiyle beraber uluslararası teorilerinde gün geçtikçe dönüşüm geçireceğini, böyle durumların ise normal olduğunu düşünmektedir (Waltz,2000:25). Uluslararası sistemde gücün hangi devletin elinde olduğu ve bu devletin bu gücü ne kadar sürdüreceği önemlidir. Gücü elinde bulunduran devletlerin bu gücü sonsuza kadar elinde bulunduramayacağı açıktır. Bu gücün, devletlerin, gerek kendi hatalarından gerekse diğer devletler tarafından zayıflatılması veya diğer devletler tarafından dengelenmesi, daha önce birçok kez olduğu gibi söz konusudur. Yapısalcılarda tarihe bakarak güç dağılımı üzerine uluslararası sistemin nasıl şekillendiğine dair çeşitli fikirler ortaya atmışlardır. Bu fikirler;

A. TEK KUTUPLU SİSTEM

Bir sistemin tek kutuplu olarak adlandırılması için; bir devletin, uluslararası sistemde başat güç konumunda olması ve gücünü ve dinamiklerini kullanarak tek başına uluslararası ilişkileri düzenlemesi gerekmektedir (Efegil, Mustafaoglu,

2009). Bu güç, askeri, ekonomik, sosyal, kültürel gibi birçok alanda, elinde bulunduğu devlet tarafından etkili bir biçimde kullanılır. Devletlerarası sorunlarda sisteme egemen güç, diğer devletlerin, kendi istediği gibi hareket etmesini isteyebilir veya buna zorlayabilir.

1991 yılında, uluslararası sistemin iki süper gücünden biri olan Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte, ABD uluslararası sistemin tek süper gücü olarak kalmış ve eşsiz bir konuma sahip olmuştur. Bu konum nedeniyle sistem "tek kutuplu sistem" olarak nitelendirilmiştir (Wohlforth,1999). Ancak 1648'den günümüze kadar uluslararası sistemi incelediğimizde, sisteme uzun süre hiçbir devlet hâkim olamamıştır. Sisteme hâkim olmak isteyen devletler, sistemdeki diğer devletler tarafından hep dengelenmiştir.

Tek kutuplu sistem başat devletin kontrolünde hiyerarşik bir yapı olduğu için hâkim devletin diğer devletlerle bir alt üst ilişkisi mevcut olduğu için istikrarlı bir yapı olarak kabul edilebilir. Tek kutupluluğun uluslararası sisteme istikrar getirdiği doğru olmakla birlikte bu durumun çabucak değişeceği unutulmamalıdır (Uzer,2013:72,82). Yapısalcıların görüşleri çerçevesinde uluslararası sisteme baktığımızda, istikrar açısından tek kutuplu yapı istikrarsız bir yapı olarak değerlendirilmektedir. Bu durumun iki tane temel nedeni vardır. İlk olarak, sistemdeki diğer devletlerin güçlenmesiyle birlikte ABD'ye olan ihtiyaçları azalmıştır. Devletlerin güçlenmesi beklentileri değiştirmiş ve uluslararası sistemde etkin bir rol almak istemelerine neden olmuştur. İkinci olarak ise, ABD'nin bu konumunu sürdürmedeki isteksizliğidir. ABD kendi çıkarları söz konusu olmadığı sürece olayların dışında kalmaktadır. Ayrıca 11 Eylül Saldırıları sonrasında ABD'nin tek yanlı tutumu ve askeri harcamalara ağırlık vermesi; diğer devletler nezdinde ABD'nin prestijini azaltmış ve ekonomisinin zayıflamasına neden olmuştur(Ateş,2014). Tek kutuplu sistemin uzun süre devam ettirilmesi mümkün değildir. Çünkü neo-realizmin savunduğu görüşlere göre uluslararası sistemin anarşik olduğu bir yapıda devletler hayatta kalma güdülerıyla bir devletin çok güçlenmesi durumunda onu dengeleyecektir (Waltz,1993:75-76). İki Kutuplu sistemden sonra belirsiz bir ortama girilmiş, dünya iki kutuplu sistemden daha fazla çatışmanın olduğu istikrarsız bir ortama girmiştir. Soğuk savaşın bitimiyle birlikte ideolojik çatışmalarda bitmiştir. Ancak ilerleyen tarihlerde dünyanın çeşitli bölgelerinde iki kutuplu sisteme oranla daha fazla çatışma yaşanmaya başlanmıştır(Dilan,2011). Soğuk savaş sonrası yapılanma süreci düzen olduğu kadar düzensizliği, istikrar kadar istikrarsızlığı da beraberinde getirmiştir. Soğuk savaşın bitimiyle birlikte bölgesel ve uluslararası düzeyde barışı tehdit eden dinsel ve etnik sınır aşan çatışmalar meydana gelmektedir. 1991 sonrası artan uluslararası işbirliğine rağmen istikrarsız ortam sürmektedir. Uluslararası ortamın anarşik yapısı devletleri, varlıklarını koruması için bir güç mücadelesi ve rekabet içinde tutmaya devam etmektedir(Kaya,2011). İki kutuplu sistemde Birleşmiş Milletler(BM) Güvenlik Konseyinin gündeminde olan çatışmalar için 13 barış gücü tahsis edilirken, 1988-1993 yılları arasında bu sayı 20'yi bulmuştur. Mart 2007

itibariyle ise barış gücü sayısı 61'e yükselmiştir Her ne kadar BM barış güçlerinin soğuk savaş sonrası dönemde sayıca ve nitelik itibariyle genişlemesi, fonksiyonlarının artması barış sürecini artırsa da etnik uyuşmazlık bağlamında BM barış güçlerinin yetersiz kaldığı görülmektedir. Ayrıca devletler uluslararası güç dengesinden dolayı BM barış güçlerine her konuda destek vermemektedirler(Yılmaz,2011). Uluslararası ortamdaki çatışmaların arttığı göz önüne alındığında bu sayı artmaya devam etmektedir. Bu sayının artması çatışmaların sayısının fazlalığını ve istikrarsız bir yapının olduğunu göstermektedir.

Yapısal gerçekçilerin tanımladığı çift kutupluluk ve çok kutupluluk diğer iki sistemdir. Çift kutupluluk, iki devlet arasında gücün dengeli bir şekilde dağıldığı sistemdir. Çok kutupluluk ise uluslararası sistemde ikiden fazla güçlü ve büyük devletlerin bulunduğu bir sistemdir (Efeğil, Mustafaoğlu, 2009). Waltz bu sistemler içinde en istikrarlı yapının çift kutuplu sistem olduğunu savunmaktadır.

B. ÇOK KUTUPLU SİSTEM

Bu sistemde hiç bir devletin üstünlüğü söz konusu değildir. Devletlerden biri sisteme egemen olmak istediğinde, sisteme egemen olmak isteyen devlet diğer devletler tarafından dengelenir.

Çok kutupluluk uluslararası sistemde ikiden fazla başat gücün olduğu bir yapıdır. Çok kutuplu sistem dengeli çok kutupluluk ve dengesiz çok kutupluluk olarak iki ayrılır. Dengelenmiş çok kutupluluk da, uluslararası sistem düzeyinde başat devletler birbirlerine üstünlük kuramamaktadır. Başat devletlerin güçleri birbirine yakındır. Bu yapıda, güvenlik ve güç sistemleri rahatlıkla kontrol edilebilmektedir. Dengelenmemiş çok kutuplu yapıda ise uluslararası sistemde ki başat güçlerin biri diğerlerinden daha güçlü olduğunda bir hegemonya arayışına girmektedir. Bu durum ise savaşı ve istikrarsızlığı kaçınılmaz kılmaktadır(Mearsheimer,2001;44)

1815-1914 yılları arasında Avrupa kıtasında mevcut olan sistem, çok kutuplu sisteme örnek olarak gösterilebilir. Bu sistemde güçlü devletlerin dışındaki devletler, güçlü devletlerin aralarında yaptığı mücadeleden yararlanarak kendilerine fazlasıyla hareket alanı yaratabilirler. Fakat bu durum sistemdeki güçlü devletlerin sayılarının artmasına yol açabilir. Bu durum istikrarsızlık ve karışıklık durumları yaratabilir.

C. İKİ KUTUPLU SİSTEM VE DİĞER SİSTEMLERLE KARŞILAŞTIRILMASI

Uluslararası sistemde iki tane süper güç vardır. Diğer devletler bu iki süper gücün etrafında toplanırlar. Bu iki süper gücün birbiriyle çatışma ihtimalinin

olması gerekmektedir. Etraflarında toplanan devletlerin güvenlik kaygısı içinde olması gerekmektedir.

Soğuk Savaş dönemi iki kutuplu sistemin uluslararası sistemdeki en iyi örneğidir. Burada güç iki süper güç arasında dağılmıştır. 1945'ten 1990'na kadar istikrarlı bir biçimde sürmüştür. Bu iki süper güç arasında hiç savaş olmamıştır. İki kutuplu sistemin diğer sistemlerden daha istikrarlı olmasının nedenlerini şöyle sıralayabiliriz: İlk olarak, uluslararası sistemdeki büyük devletlerin çatışma olasılığı azdır. Böyle bir durum ise sistemdeki büyük güçler arasındaki savaş yapma olasılığını düşürmektedir. İkinci olarak ise, uluslararası sistemde sadece 2 tane süper güç olduğu için caydırma politikaları etkili olmamaktadır. Üçüncü ve son olarak, uluslararası sistem de iki süper güç bulunduğundan dolayı devletlerin yanlış hesaplama yapma olasılığı azdır(Mearsheimer,1990:11).

Büyük devletler olaylar karşısında iki kutuplu sistemde aşırı tepkiler göstermemeye dikkat etmektedirler. Çünkü karşı tehdit algılamaları olma ihtimali bir hayli yüksektir. Öte yandan, çok kutuplu sistemde tehditler, iki kutuplu sistemdeki gibi algılanamaz(İşyar,2013: 345). Yani iki kutuplu sistemde, uluslararası sistemde 2 kutup olduğu için tehditler kolaylıkla algılanabilir ve devletler ona göre tutum sergileyebilir. Ancak çok kutuplu sistemde çok sayıda güç olduğu için devletlerin tehdit algılamalarındaki yanılma payı artmaktadır. Bunu örnek ile açıklayacak olursak iki kutuplu sistemde 2 büyük güç olduğu için 2 olasılık vardır. Ancak çok kutuplu sistemde kutuplar arttıkça aralarındaki ilişki düzeyleri de faktöriyel olarak karmaşık bir biçimde artacağı için taraflar çok bağımsız değişkenle uğraşmak zorunda kalacaklardır.

Çok kutuplu sistemde ittifaklar içindeki devletlerin güçleri neredeyse denktir. İki kutuplu sistemde ise süper güçler, ortaklarının kusurlu davranışlarından pek etkilenmemektedir(İşyar,2013:346). İki kutuplu sistemde, kutup için yer alan devletlerin herhangi bir hatalı davranışı kutuplar üzerinde etki yapmazken, çok kutuplu sistemde devletlerin herhangi bir davranışı kutuplar içinde veya dışında diğer devletlerin ve kutupların davranışlarını etkileyebilmektedir.

Taraflar karşılıklı olarak iki kutuplu sistemde "Güvenlik İkileminden" sürekli bir silahlanma yarışı içindedirler. Bu silahlanma yarışı nükleer silahlanmaya kadar gitmektedir. Olası bir savaş durumunda ağır sonuçlar olacağı ve bu sonuçların altından kalkılamayacağı bilinmektedir. Bu durumda savaş ihtimalini düşürmektedir.

Çok kutuplu sistemde ise birbirlerinin güçlerine yakın konvansiyonel güçlerin varlığı söz konusuysa, en ufak bir konvansiyonel güç üstünlüğü veya avantajı bile, kolaylıkla, rakiplerin yok edilmesi gibi bir karara yol açabilecektir(İşyar,2013:346).

İki kutuplu sistemde kutup liderleri süper güç oldukları için ekonomik olarak kendi kendilerine yetebilmektedir. Bu durum ise savaş olasılığını azaltmaktadır.

Çok kutuplu sistemde ise kutuplar genellikle karşılıklı bağımlılık içerisindedirler. Bu durum ise çatışma olasılığını artırmaktadır.

Devleler iki kutuplu sistemde bulunduğu kutup içindeki devletin çıkarları doğrultusunda hareket ederler. Bu durum ise kutuplar içinde istikrar yaratmaktadır. Çok kutuplu sistemde genellikle zayıfın güçlüyle ittifakı söz konusudur. Bu durum ise istikrarsız bir ortam yaratmakta ve savaş ihtimalini artırmaktadır.

II. ULUSLARARASI SİSTEME İKİ KUTUPLULUK ÇERÇEVESİNDE BİR BAKIŞ

1648'den bu yana sisteme egemen olmaya çalışan devletler diğer devletler tarafından hep dengelenmiştir. Bu dengeleme biçimi şu şekilde cereyan etmiştir: Bir büyük devlet sistemi ele geçirmek istemiş ve diğer büyük devletlerin aralarında ittifak oluşturmasıyla dengelenmiştir.

Bu durum ise bakıldığında iki kutuplu bir döngüdür. Büyük devletler bölgesel olarak etkinliğini sürdürmeye devam ederken, uluslararası sistem düzeyinde tehdit algılaması olduğunda aralarında ittifaklar oluşturarak tehdidin yani sistemi ele geçirmeye çalışan devletin karşısına tek bir kutup olarak çıkmaktadır. Bu durum ise uluslararası sistemi iki kutuplu yapıya büründürmektedir.

11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin tek oyuncu olarak hareket etmesi, uluslararası sistemdeki büyük devletleri rahatsız etmiştir(Akgün,2006:30). Bu durumdan rahatsız olan büyük devletler uluslararası sistem düzeyinde ittifaklar kurarak ABD'ye karşı bir kutup arayışı içine girmek istemektedirler. Günümüz uluslararası sistemi özellikle Soğuk savaşın bitmesiyle yeni bir boyut kazanmış ve ABD tek süper güç olarak dünyada hegemonya kurmuş ancak bu durum 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra değişmiştir. Sistem çok kutuplu bir yapıya bürünmüştür. Avrupa'da, Almanya, İngiltere, Fransa gibi büyük devletler ve bu devletlerin içinde bulunduğu Avrupa Birliği ön plana çıkarken Orta doğuda İran, Arabistan, İsrail, Mısır, Türkiye gibi devletler ve Asya'da Rusya, Çin, Pakistan, Hindistan, Japonya gibi devletler ön plana çıkmaktadır. Asya'da Japonya haricindeki diğer büyük devletler kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmekte (bu devletlere orta doğudaki İran'ı da ekleyebiliriz) ve bölgede dışarıdan gelebilecek bir hâkim devlet istememektedirler. Bu devletler dışındaki devletler ise ABD'nin önderliğinin yaptığı Batı bloğunda yer almaktadır. ABD ise Asya bölgesinde enerji kaynaklarına hâkim olarak, bölgede etkin bir konuma yükselmek istemektedir. Ancak bölgede büyük devlet bölgesel olarak etkinliğini sürdürmekle birlikte, aralarında sorunlar olmasına rağmen bu durum karşısında aralarında ittifak oluşturarak ABD'nin yani Batı Blok'unun karşısına bir blok olarak çıkmaktadır. Bundan sonraki bölümlerde de bu tezi desteklemeye yönelik bilgiler verilecektir.

III.WESTPHALIA'DAN GÜNÜMÜZE GÜÇ DENGESİ BAĞLAMINDA ULUSLARARASI SİSTEM

Uluslararası ilişkilerin başlangıcı olan 1648 Westphalia Barışı ile birlikte devletler artık din savaşlarını bırakmış, ulusal çıkarları doğrultusunda hareket etmeye başlamışlardır. Günümüze kadar devletlerin biri ne zaman aşırı güçlenme yoluna girse bu sistemdeki diğer devletler tarafından önü kesilerek dengelenme yoluna gidilmiştir.

Westphalia Barışından hemen sonra 1789'a kadar 14. Louis önderliğinde Fransa sisteme egemen olamaya çalışılmış ancak bu sistemdeki diğer güçlü devletler tarafından durdurulmuştur.

1789'dan sonra yine Fransa, Napolyon önderliğinde uluslararası sisteme egemen olmaya çalışmış ancak 1815 Viyana Kongresi ile Fransa yine durdurulmuştur.

1815 Viyana Kongresinden 1871'e kadar olan dönem "Avrupa Uyumunu" olarak adlandırılmaktadır. Avrupa uyumunun olduğu bu dönemde herhangi bir güç sisteme egemen olmak için girişimlerde bulunmamıştır. Bu dönemde devletler; Fransız devriminden sonra etkin olmaya ve yayılmaya başlayan milliyetçilik, liberalizm, demokrasi, özgürlük gibi düşüncelere karşı birlikte hareket ederek mevcut düzeni korumak istemişlerdir (Yılmaz,2007).

1871'den sonra Bismarck'la siyasal birliğini tamamlayan Almanya ileriki dönemlerde II. Wilhem önderliğinde sisteme egemen olma girişiminde bulunmuştur. Ancak sistemdeki diğer devletler tarafından dengelenmiştir. Bunun sonuçları ağır olmuş 1915'te I. Dünya Savaşının başlamasına neden olmuştur. 1918 de Almanya'nın bu girişimine son verilmiş Almanya ağır bir mağlubiyet almıştır ve birçok antlaşma yapılmıştır.

1918'den 1939'a kadar bu antlaşmalar korunmaya çalışılmıştır. Ancak 1929'daki ekonomik buhrandan sonra Avrupa'da faşist partilerin iktidara gelmesiyle birlikte savaşlar yeniden başlamıştır. Almanya Hitler ile birlikte yeniden sisteme egemen olmaya çalışmış yine diğer güçlü devletler tarafından dengelenmiştir. Ancak bu sefer kayıpların çok ağır olduğu II. Dünya Savaşı yaşanmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında ABD ve Sovyetler süper güç olarak uluslararası sistemde yerini almışlardır.

İkinci Dünya Savaşından sonra dünya büyük değişimler geçirmiştir. Uluslararası sistem, iki kutuplu yapıya bürünmüştür. Almanya'nın yenilmesi ve Orta Avrupa bölgesinden çekilmesiyle birlikte bu bölgede bir güç boşluğu meydana gelmiştir. Bu güç boşluğunu doldurmak için ABD ve Sovyetler Birliği ön plana çıkmışlardır (Mearsheimer, 1990: 12). 1945'ten sonra dünya devletlerinin büyük çoğunluğu Sovyetler Birliği ve ABD'den oluşan iki bloktan birine üye olmuşlardır. 1945'ten 1991 Sovyetler Birliğinin yıkılışına kadar giden bu süreç Soğuk Savaş olarak adlandırılmaktadır.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta Soğuk Savaşı ne ABD'nin ne Sovyetler Birliğinin başlattığıdır. Soğuk savaşı hiç bir devlet başlatmamıştır. Bu durum iki kutupluluğun doğal bir sonucudur (Donnelly, 2005: 36). Uluslararası sistemde, Almanya'nın yenilmesiyle birlikte bir güç boşluğu oluşmuştur. Bu güç boşluğu nedeniyle iki süper güç ön plana çıkmıştır. Yani yapısalcılarında bahsettiği gibi yapının devletler üzerindeki etkisi kanıtlanmıştır.

1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte ABD sistemde hegemon güç olarak kalmıştır. Böylece ABD önderliğinde "yeni bir dünya düzeni" yaratılmaya başlanmıştır. ABD bu gücü 2001 yılına kadar başarılı bir şekilde sürdürmeyi başarmıştır. Ancak 2001'de 11 Eylül saldırılarıyla birlikte ABD dış politikasında büyük değişiklikler olmuştur. Bu saldırı sonrasında ABD askeri güce önem vermeye başlamış ve kendine Radikal İslamcılarını hedef belirlemiştir. Ancak olay bununla da kalmamıştır. ABD'nin son dönemlerde çöküşü ve Rusya, Çin, Pakistan, Hindistan gibi devletlerin yükselişi göze çarpmaktadır.

IV. ZBIGNIEW BRZEZINSKI'NİN BÜYÜK SATRANÇ TAHTASI

Soğuk Savaşın bitimiyle birlikte ABD çok büyük bir küresel güç haline gelmiştir. Gerek tüm dünyadaki denizlerde ve okyanuslarda hâkim konuma gelmiş, gerekse karada büyük bir askeri güce sahip olmuş ve bunu siyasal meselelerde ki konularda kullanmaktan çekinmemiştir. Ancak ABD'nin bu gücü sonsuza kadar sürmeyecektir. Her şeyin bir sonu olduğu gibi ABD'nin bu gücünün de bir sonu olacaktır ve ABD'yi dengeleyen bir devlet ortaya çıkacaktır.

Brzezinski, Avrasya bölgesini "satranc tahtasına" benzetmektedir. Oyunun piyonlarını da Avrasya bölgesindeki devletlerin oluşturduğunu düşünmekle birlikte, satranc tahtasındaki en kritik taş olan "şah" ise Avrasya bölgesinin içinden olmayan bir devlet olan ABD olduğunu düşünmektedir (Kantarci, 2008). ABD'nin dışarıdan bir devlet olması, ilerleyen zamanlarda, bölgenin istikrara kavuşması ve bölgedeki devletlerin gücünü artırmaya başlamasıyla birlikte bölgede ABD'nin etkinliğini yitirmesine sebep olacaktır. Başka bir deyişle bölgeden ABD'yi dengeleyecek başka bir devlet çıkmasına neden olacaktır.

Brzezinski, Avrasya'yı dünya gücünün bir merkezi olarak görmekte ve ABD'nin buradaki gücünün son bulacağını belirtmektedir (Brzezinski,2005,53). Buda bölgedeki büyük güçlerin uluslararası sistem düzeyinde ABD'nin karşısına bir kutup olarak çıkmasıyla mümkün gözükmektedir.

V. ABD'NİN KARŞISINDA YENİ OLUŞUMLAR

Soğuk savaş sonrası dönemde uluslararası sistem yapılanma sürecini günümüzde bitirmiş değildir. Hala istikrarsız bir ortam bulunmaktadır. Sait Yılmaz bunun nedenlerini şöyle sıralamaktadır (Yılmaz,2008):

- 1- Birleşmiş milletler gibi uluslararası kuruluşlar yetersiz kalmaktadır.
- 2- Küresel ısınma ve çevre sorunları gibi konular toplumlarda ve devletlerde korku yaratmaktadır. Ayrıca su, petrol ve doğal gaz gibi önemli ve değerli kaynaklar siyasi güvenlik sorununa dönüşmektedir.
- 3- Enerji kaynaklarına hâkim olmanın devletlerin gücü üzerinde büyük etki yapması, büyük devletleri bu kaynaklara doğru yönlendirmekte ve çatışma ihtimali artmaktadır.
- 4- Demokrasi insan hakları terör gibi konular istismar edilmekle birlikte; etnik ve kültürel çatışmalarda yaşanmaya devam etmektedir.
- 5- Küreselleşme ülkeler ve bölgeler arasındaki açığı artırmakta zengin ülkeler daha da zenginleşirken, fakir ülkeler daha da fakirleşmektedir.

Soğuk savaş sonrası dönemde ABD'nin tek kutupluluk dayatması başarısız olurken yeni düzenin özelliklerinden bir tanesi ABD'nin stratejik ekseninin istikrarsız Orta Doğudan, Rusya ve Çin'in etkin olduğu Asya Pasifik'e kaymasıdır (Yılmaz,2015). Ancak Asya Pasifik bölgesinde ki bölgesel ve büyük güçler bu duruma karşı çıkmaktadırlar.

Tablo 1: Güvenlik Bölgeleri; Güçler ve Trendler

Güvenlik Bölgesi	Alt Güvenlik Bölgeleri	Süper Güç/ Büyük Güçler	Bölgesel Güçler	Muhtemel Trendler
Avrupa	(1)ABMerkez (2) Baltık (3) Doğu Avrupa (4) Balkanlar	* AB * ABD *Rusya Fed.	*Ukrayna	* ABD ile birlikte diğer bölgeleri yumuşak gücü ile şekillendirmekte. * Rusya'yı da yanına çekerek ABD'ye rakip olabilir.
BDT	(1) Rusya (2)Orta Asya (3)Kafkasya-Karadeniz	*Rusya Fed. * ABD - AB * Çin	* İran	* Çin-Rus-İran ittifakı Japonya ile tüm Asya'yı kontrol altına alabilir. * Kafkasya ve Ukrayna'yı ABD ve AB'ye kaptırabilir.
Doğu Asya	(1)Kuzeydoğu Asya (2)Güneydoğu Asya	* Çin * ABD * Japonya	*Avustralya	* Çin'e karşı ABD-Japonya güç dengesi statükoyu korur. * Devam eden dönüşüm dengeleri değiştirebilir.
Güney Asya	-	* Çin, * ABD	*Hindistan	* Çin önderliğinde süper karışımı bir bölge olabilir * ABD-Hindistan dengeleyebilir

Tablo 1: Güvenlik Bölgeleri; Güçler ve Trendler (devam)

Güvenlik Bölgesi	Alt Güvenlik Bölgeleri	Süper Güç/ Büyük Güçler	Bölgesel Güçler	Muhtemel Trendler
Orta Doğu	(1) Magrep (2) Merkez (3) Körfez ve Doğu	* ABD * AB * Çin-Rusya	* İran	* Batı tarafından dönüştürülmekte. * Mısır, S. Arabistan, Irak, İran ve Türkiye'nin geleceği belirleyici olacaktır.
Afrika	(1)Güney Afrika (2)Batı Afrika (3)Afrika Boynuzu	* AB * ABD * Çin	-	* Zayıf devlet yapıları bölgesel güç çıkmasına engeldir. * Batı tarafından dönüştürülmekte ve sömürülmektedir.
Kuzey Amerika	-	* ABD	-	NAFTA ve Pan-American FTAA'ya göre şekillenmesi beklenmektedir.
Güney Amerika	(1) Güney Koni (2)Andean Ülkeleri	* ABD	* Brezilya * Arjantin	* Brezilya ve Arjantin Mercosour'la güçlerini artırabilir. * Andean ülkeleri uyuşturucu ve iç karışıklılarla meşgul olabilir.

Kaynak: Buzan ve Waeber, 2003

Tablo 1'de de görüldüğü gibi ABD'ye karşı bir güç olarak çıkabilecek devletlerin kendi aralarında yapabileceği ittifaklar gösterilmeye çalışılmıştır. Bu devletlerin hepsi bölgesel güçtür. Uluslararası sistem düzeyinde ABD'nin başatlığına son vermek için ittifak arayışları içindedir. Burada bizim çalışmamızı destekleyen ittifak sistemi BDT, Orta Doğu, Doğu Asya, Güney Asya'dır.

1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte Çin ve Rusya, uluslararası sisteme çok çabuk entegre olmuş ve hızlı bir şekilde istikrarlı bir yapıya kavuşmuştur. Hatta Avrasya bölgesinde önemli bir güç haline gelmişlerdir. Bununla da kalmayıp, dünyanın birçok devletinin enerji ihtiyacını karşılamaya başlamışlar ve önemli ekonomik güçleri ile kendine bağımlı hale getirmişlerdir. Bu devletlerin içinde, ABD'nin önemli müttefiklerinden Avrupa Birliği üyesi büyük devletlerde vardır.

Çin ve Rusya sahip oldukları ulusal güçleri sayesinde ABD karşısında bir

güç merkezi haline gelmişlerdir. ABD'nin geçmişteki tutumları; 2001'den sonra askeri güce ağırlık vermesi, Irak'a barış ve demokrasi adı altında savaş götürmesi, Afganistan'ı işgali gibi konularda dünyada ki birçok ülke ve vatandaşlarından tepkiler görmesine neden olmuştur. Dolayısıyla ABD zayıflarken Rusya ve Çin gibi diğer devletlerin güçlenmesi gelecekte yapısalcıların öngördüğü gibi ABD'nin karşısına bir güç daha çıkaracak ve dünyayı iki kutuplu sisteme götürecektir.

Pasifik tarafında Rusya ile Çin ittifak içinde olması Çin lehine bir sonuç doğurmaktadır. Kafkaslar-Hazar Havzası-Asya ekseninde Rusya'ya yönelik ağırlık taşımaktadır. Çin ve Rusya arasında birçok sorun bulunmaktadır. Bu sorunların başında sınır problemleri gelmektedir. Ancak iki ülke arasında bölgede bir güç mücadelesi de söz konusudur. Bu devletler bölgede birbirlerinin güçlenmesini istememektedirler. Ancak ABD'nin dışarıdan bir devlet olarak bölgede de etkin bir konuma gelmek istemesi bu devletleri işbirliğine yönlendirmektedir. ABD önderliğinde NATO doğruya doğru genişlemek istemektedir. Çin ise bu genişlemeden rahatsız olmakta ve bu genişleme politikasını; ABD hegemonyasının Asya-Pasifik dünyasında ki bir stratejisi olarak görmektedir (Yılmaz,2008).

Rusya lideri Vladimir Putin, dünyanın tek kutuplu sisteminin bir fiyaskoyla sonuçlandığını açıkladı. 2008 ekonomik kriziyle birlikte dünyada yeniden çeşitliliğin egemen olduğunu vurguladı (Ortaylı,2014). Dünyada yaşanan olaylarda 2008 yılına ve sonrasına bakıldığında, 2008 krizi sonrasında Avrupa Birliği (AB) devletlerinin krize girmesi ve bu devletlerden, Yunanistan, İspanya, gibi devletler ve Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin iflas edebilecek duruma gelmesi ve güçlülkle ayakta kalması, Orta Doğuya ise 2010'da Arap Baharıyla başlayan iç karışıklık ve hala etkisinin devam etmesi, Suriye'de, Irak'ta, IŞİD gibi terör örgütlerinin petrol kaynaklarını ele geçirmesi, Ukrayna'daki iç karışıklıklar karşısında artık ABD'nin yetersiz kaldığı ve bölgede güç boşluğu olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Orta doğuda Arap Baharıyla gelen değişim ve bölgede oluşan güç boşluğunu doldurmaya yönelik çabalar ile bu bölgeye farklı ülkelerden yapılan ziyaretler, devletlerarasında çeşitli sürtüşmelere neden olmaktadır. Bunlara bağlı olarak bu bölgede stratejik bir güç mücadelesi olduğu görülmektedir (Duran, Özdemir,2012). Ortadoğu da yaşanan olaylara baktığımızda ABD merkezli tek kutupluluğun artık etkili olmadığı, bu bölgede başka devletlerinde söz sahibi olmak istediği görülmektedir. Her ne kadar bu devletler ABD tek kutupluluğuna karşı çok kutuplu bir sistem istiyor olarak görünse de aralarında ki ittifaklar ABD'ye karşı bir kutup oluşturmaktadır. Bu da güç mücadelesinin iki kutuplu bir yapı üzerinden devam ettiğini göstermektedir. Orta Asya'da da ki güç mücadelesi de böyle bir yapı üzerinden yürümektedir.

Soğuk Savaşı nasıl başladığı konusu Waltz'a göre:" Bu konuda sorulması gereken esas soru Soğuk Savaş'ı kimin başlattığı değil neyin başlattığıdır" (Waltz, 1988: 628). O döneme bakıldığında Soğuk Savaşı ne ABD ne de Sovyetler Birliği başlatmıştı. Sistemde bir güç boşluğu vardı ve bu güç boşluğunun doldurulması

gerekiyordu. Bunun içinde o dönemin iki tane etkili gücü ön plana çıkıyordu. Dolayısıyla günümüzde de bakıldığında yukarıda bahsettiğimiz gibi uluslararası sistemde bir güç boşluğu vardır. ABD artık yetersiz kalmaktadır. Sistemdeki diğer devletler kendilerine başka bir kurtarıcı aramaktadır.

ABD'nin yetersiz kalmasının nedenlerini şöyle sıralayabiliriz: İlk olarak 11 Eylül sonrasında ABD'nin içeride ve dışarıda olağanüstü güvenlik tedbirleri alması, ABD'nin ekonomik gelirlerinin büyük bir kısmının askeri harcamalara kaymasına neden olmuştur. Buda ABD'ye ekonomik açıdan büyük olumsuzluklar yaşatmıştır. ABD'nin 11 Eylül sürecinden sonra Afganistan ve Irak'ı işgal etmesi, yani bir nevi çıkarlarını gerçekleştirmek için sert güce başvurması itibar kaybetmesine neden olmuştur(Sayın,2013). İkinci olarak 11 Eylül saldırıları sonrası ABD dünya düzenini yeniden yapılandırma sürecine girmiştir. Ama bunu yaparken tek başına yapmak istemiştir. Bu durum ise uluslararası sistemdeki diğer büyük güçleri rahatsız etmiş ve ABD'ye karşı tavır almalarına neden olmuştur(Akgün,2006;30). Üçüncü olarak ise 11 Eylül saldırıları sonrası ABD bir mağduriyet durumu olduğunu ifade etmiş ve dünyayı düzenini yeniden şekillendirmek için bu durumu bir araç olarak kullanmıştır. ABD'nin uluslararası sistemde diğer devletleri önemsemeden kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi, uluslararası sistemde istikrarsız bir durum yaratmış ve ortaya bir belirsizlik çıkmıştır(Gündoğan,2008;266-268). Bu belirsizlik ise ABD'nin gücünü zayıflatırken diğer devletlerin istikrarsızlık ortamından güçlenerek çıkmasını sağlamıştır.

1970'lerde ki petrol krizlerinin etkisiyle Japonya ve Almanya gibi devletlerin ekonomik olarak değişikliğe gitmelerine neden olmuştur. Bu durum ise bu devletlerin güçlenmelerini sağlamıştır. Sovyetler Birliğinin ise daha çok ekonomik nedenlere bağlı olarak çökmesi, artık askeri güce dayanan güvenlik yaklaşımından, ekonomik güce dayalı güvenlik yaklaşımına geçilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu yeni güvenlik yaklaşımında "ekonomi" ile sınırlı kalmamış ekonominin temel taşlarından olan "enerji" sektörüne daha çok önem verilmesine de neden olmuştur(Dağcı,2006). ABD o dönemde yaşadığı sorunlardan ders çıkararak orta doğu bölgesindeki enerji kaynaklarına yönelmiştir. Ancak günümüzde bölgede bir istikrarsızlık söz konusudur. Bölgenin istikrarsızlığı nedeniyle Orta Asya'ya yönelmek isteyen ABD karşısında Rusya, Çin, Hindistan, İran gibi devletler bulunmaktadır. Bu durum artık ABD'nin hegemon gücünün son bulduğunu veya bulmaya yakın olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu durum bölge devletlerini işbirliğine yönlendirmektedir.

Çin ve Rusya'nın işbirliği içinde olmasının nedenleri vardır. Bu nedenlerden en önemlisi de ABD'ye karşı ortak tavır alma beklentileridir. NATO, Doğu Avrupa ve Karadeniz havzasına doğru genişlemek istemektedir. Rusya, NATO'nun bu genişleme isteğini tehdit olarak algılamaktadır. Çin ise ABD'nin insan hakları konusunda ki baskısından dolayı iç işlerine karışmasından ve Tayvan'la olan silah ticaretinden rahatsız olmaktadır (Haranda, 1997: 40). Bu devletlerin işbirliğine

yönelmesi tek kutuplu dünyanın süper gücü ABD'nin elini iyice zayıflatmaktadır. Bu iki devletin Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesinde işbirliği içerisinde olması ve ilerleyen zamanlarda aralarında ki sınır problemlerine çözüm buldukları takdirde dünyanın tek kutuplu sisteminin son bulması mümkün olacaktır.

ABD'nin Tayvan'la olan ilişkisi ve Tayvan'a Çin aleyhine destek vermesi, Çin'i rahatsız etmektedir. ABD'nin bölgede etkinliğine karşı Çin'i rahatsız eden diğer gelişmeleri şöyle sıralamak mümkündür: İlk olarak ASEAN'ın giderek siyasal ve güvenlik kimliği kazanmasıdır. İkinci olarak ABD'nin Vietnam ile yakın ilişkiler içinde bulunmasıdır. Üçüncü olarak, petrol ve doğal gaz nedeniyle Orta Asya Cumhuriyetleri üzerinde ABD'nin etkin olmaya çalışmasıdır. Son olarak ise Hindistan ve Japonya gibi devletlerle ABD'nin yakın ilişki içinde olması Çin'in bölgedeki çıkarlarına ters düşmektedir. ABD ile Hindistan yakın ilişki içindedir. Bu durum Çin'i rahatsız etmektedir. Çin, Hindistan ile sınır sorunlarına yönelik girişimlerde bulunmaktadır. Ayrıca Çin, Pakistan ile Hindistan arasında gerilimin azalması için girişimlerde bulunmaktadır (Yılmaz,2008).

Şanghay İşbirliği Örgütü(ŞİÖ) İran'ı gözlemci ülke olarak kabul etmiştir. Bunun yanında ABD'ye gözlemci statüsü vermeyi dahi reddetmiştir. 2005 Astana Zirvesi'nde ŞİÖ topraklarındaki askeri üslerini aşamalı olarak boşaltması için ABD'ye uyarıda bulunmuşlardır. Bunu takip eden süreçte Özbekistan'ın ABD'den kendi topraklarında bulunan K2 üssünden çekilmesini istemiştir. Bölgedeki ABD'nin dolaylı yollardan neden olduğu renkli devrimleri yaşamak istemeyen bölge devletlerinin giderek Rusya ve Çin'e yakınlaşmaktadır. ŞİÖ'nün önemli enerji kaynakları üzerinde etkili olması ve bugüne kadarki en kapsamlı askeri tatbikat olan 2007 Barış Tatbikatının başarısı ABD'de ve diğer NATO ülkelerinde endişelere yol açmıştır(Çomak ve Gökalp,2009:336).

Rusya ve Orta Asya ülkeleri, OPEC dışı yeni enerji arz bölgesi, Çin ve Hindistan ise enerji talebi en hızlı artan bölge olarak ortaya çıkmışlardır(İpek,2012). Orta Doğuda istikrarsızlıklar nedeniyle artık Orta Asya enerji kaynakları bakımından yeni gözde haline gelmiştir. Rusya da bunu çok iyi bir şekilde değerlendirmektedir. Çin ve Hindistan'ın ekonomilerinin gelişmesiyle birlikte enerjiye olan ihtiyaçları artmıştır. Çin, ABD'nin etkin olduğu yerlerde devletlerle çeşitli enerji antlaşmaları yapmaktadır. Orta Doğuda, Orta Asya da, Latin Amerika'da ki devletlerle enerji antlaşmaları yaparak ABD'nin gücünü, anlaşma yaptığı devletlerin ABD'ye olan bağımlılığını ve kendisinin enerji bakımından ABD'ye olan bağımlılığını azaltmaktadır.

Çin'in doğrudan askeri stratejisiyle ilgili olan "beyaz belge", ABD'nin, Asya- Pasifik merkezli güvenlik doktrinine yanıt niteliğindedir. Belgenin içeriğine bakıldığında aktif savunma ve bazı durumlarda taarruz yer almaktadır. Belgede Çin'in savunma önceliğinde ki alanlar Okyanuslar, Uzay, Nükleer güç ve Siber Savunma olarak belirlenmiştir. Güney Çin denizindeki tartışmalı adalardan dolayı ABD, Çin'i sıkıştırmakta ve komşuları ile ilişkilerini

sabote ederek bölgeyi Çin'e karşı kışkırtmak istemektedir. Belgede bu durumda göz önüne alınmış yalnızca deniz komşularının kışkırtıcı hareketlerine karşı değil Güney Çin denizi ile ilgili sorunlarda (ABD'ye dikkat çekiliyor) Çin'in aktif politika izleyeceği vurgulanmıştır. Belgede savunma ile ilgili vurgulanan diğer bir hususta Çin kendisine saldırı olmadığı sürece saldırmayacaktır. Ancak hava kuvvetlerinin yalnızca Çin topraklarını savunmayacağı taarruzda da bulunacağı belgede yer almıştır. Çin ayrıca ABD'ye karşı bölgede bulunan dost ülkelerle(Rusya) askeri güvenlik ve işbirliği alanında ortak adımlar atma gayreti içindedir (Güller,2015). Bu isteklerin gerçekleşmesi için Çin bölgedeki büyük devletler ile uluslararası sistem düzeyinde Batı bloğuna karşı birleşmeye çalışmaktadır. Yani bir başka deyişle Batı bloğuna karşı bir blok olarak çıkmaya çalışmaktadır.

43. Münih Güvenlik Politikası Konferansında Putin şu sözleri söylemiştir: "... Son yıllarda ABD'nin politikalarındaki tek kutuplu bir dünya yaratma çabalarını tedirginlikle izliyorum. Bir ülke kendi kurallarını dünyanın geride kalanına, sanki kendi iç düzeniymiş gibi kabul ettirmeye çalışırsa huzur ve istikrar değil, sorun bekleyin. Çağdaş dünyada tek efendi fikri mümkün olmadığı gibi, kabul edilemez de, ABD tehlikeli bir biçimde güç kullanıyor. Avrupa'ya füze kalkanı kurarsanız gereken cevabı veririz(Bilgehan,2010)." Putin'in açıklamalarında anlaşılacağı gibi ABD'nin tek kutuplu düzeni sürdürme çabası artık sekteye uğramakta ve artık devletlerin sorunlarına çözüm bulmakta yetersiz kalmaktadır. Artan enerji ihtiyacı artık ABD'yi saldırgan bir devlet haline getirmektedir. Diğer devletlerin gelişen ekonomileri ve enerjiye olan ihtiyaçları, devletleri kendi başlarına çözüm bulmaya sevk etmektedir.

ABD'nin Asya-Pasifik bölgesinde etkin bir güç olmaya çalışmasından rahatsız olan devletler vardır. Bu devletler bölgenin büyük devletleri Çin, Rusya, Hindistan, Pakistan ve Orta Doğu'dan İran'dır. Bu devletler bölgesel olarak büyük güç olmalarını devam ettirmekle birlikte uluslararası sistem düzeyinde ABD ve ABD yanlısı devletlerin karşısına bir kutup olarak çıkma girişimleri bulunmaktadır. Bu durum bölgedeki devletlerin daha da güçlenmesi ile ilerleyen zamanlarda daha da belirginleşecektir. Yani uluslararası sistemin dengeye geldiği ve nihayetinde dönüşeceği sistem iki kutuplu dünya düzeni olacaktır.

SONUÇ

1648 Westphalia Barışı ile birlikte devletler ulusal çıkarlarına önem vermeye başlamışlardır. Ulusal çıkarlarına önem veren devletler arasında bazıları güçlenerek uluslararası sistemde söz sahibi olmayı başarmıştır. Bazı devletlerde güçlü devletlerin gölgesi altında kalarak uluslararası sistemdeki etkinliğini zayıflatmışlardır. Bazı devletler belirli dönemlerde daha da güçlenerek sisteme egemen olmak için girişimlerde bulunmuşlardır. Ancak bu girişimler sistemdeki diğer güçlü devletler tarafından engellenmiştir. 1648'den sonra 14. Louis ile Fransa, 1789'dan sonra Napolyon ile yine Fransa, 1815'te Viyana Kongresi ile

devletlerin sisteme egemen olma girişimini önlemek ve milliyetçilik akımdan korunmak için "Avrupa Uyumunu" oluşturulmuştur. Ancak 1871 de Almanya'nın ulusal birliğini tamamlaması ve sisteme egemen olma girişimiyle 1914'te I. Dünya Savaşı başlamış ve bu uyum bozulmuştur. Almanya diğer güçlü devletler tarafından yine dengelenmiştir. Almanya, barış antlaşmalarıyla dizginlenmeye çalışmış ancak 1930'larda faşist partilerin iktidara gelmesiyle sisteme egemen olma girişimi tekrarlanmış ve bu sefer II. Dünya Savaşı ile son bulmuştur(1945).

II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistem iki kutuplu yapıya dönmüş bir tarafta ABD bir tarafta Sovyetler Birliği yer almıştır. Yani iki kutuplu bir yapı oluşmuştur. Uluslararası sistemdeki diğer devletlerin büyük çoğunluğu bu devletler etrafında kümelenmişlerdir. 1945'ten 1991 Sovyetler Birliği dağılına kadar bu iki blok arasında hiç savaş olmamış ve istikrarlı bir yapı olmuştur. Bu dönemde 1970'lerden sonra Yapısalcılar etkili olmaya başlamış ve uluslararası sistem üzerine incelemeler yapmışlardır. Uluslararası sistemi tek kutuplu, iki kutuplu, çok kutuplu sistemler üzerinden değerlendirmişlerdir. Uluslararası sistemde en istikrarlı yapının iki kutuplu yapı olduğunu söylemişlerdir. Bu makalede de yapısalcıların savunduğu bu görüş desteklenmiştir

Soğuk Savaşın bitimiyle birlikte ABD uluslararası sistemde tek süper güç olarak kalmıştır. Uluslararası sistem tek kutuplu bir yapıya çevrilmiştir. ABD bu tek kutuplu yapıyı zaman geçtikçe diğer devletlere dayatmaya çalışmıştır. Ancak sistemde önemli bir güç olan Rusya ve Çin gibi devletler ABD'nin bu dayatmasından rahatsız olduğunu yüksek sesle belirten devletlerdir. Rusya ve Çin'in enerji kaynakları bakımından avantajlı olması ve enerji kaynaklarının bulunduğu bölgede hâkimiyetlerinin bulunması ekonomilerinin de istikrarlı bir şekilde geliştirmeleri bu iki devleti ABD'nin karşısına çıkacak süper güç olma yolunda ilerletmektedir.

ABD'nin saldırgan politikaları nedeniyle devletler artık ABD'ye bakış açısını değiştirmekte ve kendilerine yeni bir kurtarıcı aramaktadırlar. Bu kurtarıcılarda ekonomik açıdan istikrarlı bir biçimde ilerleyen Rusya ve Çin olarak ön plana çıkmaktadır. Bu Yapısalcılık bağlamında değerlendirildiğinde uluslararası sistemin bu yapısı iki kutuplu yapıya doğru gitmektedir. Bu iki kutuplu yapıda, bölgesel olarak devletler büyük güç olma özelliğini devam ettirirken uluslararası sistem düzeyinde bu büyük bölgesel güçlerin birleşerek bir kutup oluşturmaya çalıştıkları görülmektedir ve bu durum ileride daha da belirginleşecektir.

KAYNAKÇA

- AKGÜN, Birol (2006), 11 Eylül Sonrasında Dünya, ABD ve Türkiye, Tablet Yayınları, Konya.
- ATEŞ, Davut (2014),"Uluslararası Sistem", Uluslararası İlişkilere Giriş(ed. Şaban Kardaş, Ali Balcı), Küre Yayınları, İstanbul.

- BUZAN, Barry ve WAEVER, Ole (2003): *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Vol. 91. Cambridge University Press,.
- DAĞCI, Kenan(2006),"ABD'nin Yeni Güvenlik Yaklaşımı ve Terörizm", *Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 12 Sayı: 3.
- DONNELLY, Jack (2005), "Realism", *Theories of International Relations*, New York: Palgrave.
- DONNELLY, Jack (2013), "Realizm", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*(Tercüme: ASLAN, Ali ve AĞCAN, Muhammed Ali), Küre Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- DURAN, Hasan ve Özdemir Çağatay (2012), "Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı" 'Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 7, Sayı 2.
- EFEĞİL, Ertan ve MUSTAFAOĞLU,Neziha (2009), "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri", *Akademik Bakış*, C.2, Yaz.
- EMEKLİLER, Bilgehan (2010), "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi", Ulaşım tarihi: 10 Mayıs 2015, <http://www.bilgesam.org/incele/1901/-soguk-savas-sonrasi-uluslararasi-sistemin-analizi/#.VVUoffntmko>.
- EYİĞÜN, Eda (2015), "Kenneth N. Waltz ve Neorealizm", Ulaşım Tarihi: 23.02.2016, <http://akademikperspektif.com/2015/02/22/kenneth-n-waltz-ve-neorealizm/>
- HARADA, Chikahito (1997), *Russia and North-East Assia*, Adelpi paper, Sayı 310.
- GÜNDOĞAN, Ünal (2008), *ABD'nin Yükselişi ve 11 Eylül 2001*, Adres Yayınları, Ankara.
- GÜLLER, Mehmet Ali (2015), "Çin'in yeni askeri stratejisi: Aktif savunma", Ulaşım Tarihi:21.02.2016, <http://mehmetaliguller.com/2015/05/29/cinin-yeni-askeri-stratejisi-aktif-savunma/>
- İPEK, Pınar (2012), "Enerji Güvenliğinin Ekonomi Politikası ve Türk Dış Politikası", *Dış Politika Teoriler Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi*, Nobel yay., Cilt 1.
- İŞYAR, Göksel Ömer (2013), *Karşılaştırmalı Dış Politikalar*, Dora Yayın evi, Bursa.
- KANTARCI, Şenol (2008), "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi? ", *Güvelik Stratejileri*, Sayı 16,
- KAVUNCU, Sibel-DİLAN, Hasan (2015),"21.yy Eşiğinde Yeni Çelişkiler/Yeni Krizler Ortamında Uluslararası Siyasal Sistemin Çok Kutupluluğa Doğru Evrilmesi", Ulaşım Tarihi: 22 Şubat 2016, <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/kavuncu-sibel-dilan-hasan-21.-yuzyil-esiginde-yeni-çelişkiler-yeni-krizler-ortamında-uluslararasi-siyasal-sistemin-çok-kutupluluğa-doğru-evrilmesi.pdf>
- KAYA, Tanju (2011), "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem NATO'nun Konumu ve Türkiye", Ulaşım Tarihi: 20.02.2016,

<http://tanjukaya.blogspot.com.tr/2011/05/soguk-savas-sonras-uluslararası-sistem.html>

- MEARSHEİMER, John J.(1990), "BacktotheFuture: Instability in Europe AftertheColdWar", *International Security*, 15(1).
- MEARSHEIMER, J. J. (2001) *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: Norton Publishing.
- ORTAYLI, İlber (2014) 'Tek Kutuplu Dünyanın Sonu geldi', Ulaşım tarihi: 6 Nisan 2015 <http://www.aydinlikgazete.com/mansetler/tek-kutuplu-dunyanin-sonu-geldi-h41394.html>.
- SAYIN, Yusuf (2013), "Tarihin Metcezirinde Büyük Güçlerin Gerilemesi ve Çöküşü", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı 21.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk (2012), *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, DER Yayınları, 5.baskı, İstanbul.
- UZER, Umut (2013), "21. Yüzyılda Tek Kutupluluk Tartışmaları", *Bilge Strateji*, Cilt 5, Sayı 8, Bahar.
- WALTZ, Kenneth N. (2000), "Structural Realism After TheColdWar", *International Security*, 01622889, Vol:25, Issue , Summer.
- WALTZ, Kenneth N.(1988), "The Origins Of War in Neorealist Theory", *Journal Of Interdisciplinary History*, 18(4) .
- WALTZ, K. N. (1993). The emerging structure of international politics. *International Security*,18.
- WOHLFORTH, C. William (1999), "The Stability of a Unipolar World", *International Security*,24(1)
- YALÇIN, Hasan Basri (2015), "Uluslararası Sistem ve İstikrar: Kavramsal Bir Değerlendirme", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1.
- YILMAZ, Muzaffer Ercan (2007), "Wethphalia'dan Günümüze Savaş", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 4, Sayı 14, Yaz.
- YILMAZ, Muzaffer Ercan (2011), " Etnik Çatışmalar ve Birleşmiş Milletler Barış Güçleri", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 25.
- YILMAZ, Sait (2008), "Uluslararası İlişkilerde Güç ve Güç Dengesi Evrimi", *Stratejik Araştırmalar Dergisi/Journal of Strategic Studies*, 1(1).
- YILMAZ, Sait (2008), "Yükselen Güç Çin'in Güvenlik Politika ve Stratejileri", *Stratejik Araştırmalar Dergisi/Journal of Strategic Studies*, 1(1).
- YILMAZ Sait (2014), Yeni bir Dünya Düzeninin başlangıcı, Ulaşım tarihi: 5 Mayıs 2015, <http://www.ulusalkanal.com.tr/m/?id=2026&t=makale>

SİVAS İLİ İŞLETMELERİNİN WEB SİTELERİNİN ETKİNLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN BİR ARAŞIRMA

Ali Rıza İNCE* , Mehmet Arıkök** ve Yusuf TAŞ***

Özet

Dünyada ve Türkiye'de internet teknolojisi alanındaki gelişmeler, tüketici davranışlarını etkilemekte ve tüketim talebini değiştirmektedir. Bu değişim neticesinde, yoğun rekabetin yaşandığı piyasalarda faaliyet gösteren işletmeler, kendi organizasyonlarını bu amaçla revize etmektedir. Bu işletmelerden bazıları, ürünlerinin tanıtımını ve satışını yaptıkları web siteleri kurmaktadır.

Bu çalışmada Sivas ilinde faaliyet gösteren yerel işletmelerin, internet teknolojilerindeki gelişimleri ne ölçüde takip ettikleri ve bu alandaki etkinlikleri araştırılmıştır. Araştırmamızda Sivas Ticaret ve Sanayi Odalarına kayıtlı olan 2897 yerel işletmenin arama motoruna isimleri yazılarak web sitelerinin olup olmadığına bakılmış ve 66 yerel işletmenin web sitesine ulaşılmıştır. Web sitesine ulaşılan işletmelerin hepsinin web siteleri içerik analizi yöntemiyle incelenmiş, sonuç olarak bu işletmelerden yalnızca % 2,4'ünün web sitesini etkili, % 32,5'inin orta seviyede etkili kullandığı, % 64,1'inin ise etkili kullanmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: E-Ticaret, E-İşletme, İnternet, İnternet Teknolojileri

A Research on the Evaluation of the Effectiveness of Websites in City of Sivas Local Firms

Abstract

Developments in the area of internet technology throughout the world and Turkey, affects the behavior of consumers and changes the consumption demand. As a result of this change, firms running in the market under intense competition, revise their organizations. Some of these firms build web sites to present and sell their products.

In this research, local firms in Sivas are examined for that to which extent they follow developments in internet technology and their efficiency in this area. In our research, 2897 local firms registered to Sivas Chambers of Commerce and Industry, checked by writing their names in a search engine on the web to see whether they have a web site or not. 166 web sites of local firms are reached and data examined by Content Analysis

---

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Sivas, arince@cumhuriyet.edu.tr

** Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Kocaeli, m_arikok@yahoo.com

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Sivas, yusuf_tas_35@hotmail.com

Method; it is found that only 2,4 percent firms use their web sites effectively, 32,5 percent firms use medium-level-effectively and 64,1 percent use non-effectively.

Keywords: E-Commerce, E-Business, Internet, Internet Technologies

GİRİŞ

İnternet, çeşitli uygulamaları ile günlük yaşantımızın bir parçasıdır ve bu durum gelişerek devam edecektir. İnternet uygulamaları, hem insanların günlük yaşantısını kolaylaştırmakta hem de işletmelerin yapısına ve işleyişine yön vermektedir.

Günümüzde hızla gelişmekte olan sanal dünyada, işletmelerin kendilerini bu alana ne kadar hazırladıkları, bu alandaki avantajlardan ne kadar haberdar oldukları ve bu ortamda var olmanın temel unsuru olan web sitesine sahip olup olmadıklarının araştırılması hedeflenerek bu çalışmanın konusu belirlenmiştir. Bu hedef doğrultusunda Sivas Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı olan yerel işletmelerin web siteleri tespit edilmiş, içerik analizi yöntemi ile incelenmiş ve interneti etkili kullanıp kullanmadıkları tartışılmıştır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Türkiye’de ve dünyadaki internet ve internet kullanımı hakkında bilgi verilmiş; ikinci bölümde, işletmelerde uygulanan internet teknolojileri ve internetin kullanım alanlarına değinilmiş; üçüncü bölümde, araştırmanın konusu ve yöntemi ortaya konmuş; dördüncü bölümde, araştırma bulguları verilmiş ve sonuç ve öneriler kısmı ile çalışma sonlandırılmıştır.

I. İNTERNET VE İNTERNET KULLANIMI

İnternet, ilk olarak Amerika Savunma Bakanlığı Araştırma Dairesi tarafından 1969 yılında bakanlık bilgisayarları arasında bilgi alışverişini sağlamak amacıyla kullanılmaya başlanan bir teknolojidir. Kullanım alanları daha sonra Savunma Bakanlığı dışında üniversiteleri ve araştırma kurumlarını kapsayacak şekilde genişlemiştir (Şahin, 2015).

Türkiye’de ilk internet bağlantısı, veri aktarımı amacıyla 1993 yılında yapılmıştır. Girişimciler ve işletmeler; interneti, 1995’den itibaren hızla artan oranlarda tanıtım ve pazarlama amacıyla kullanmaya başlamışlardır. Günümüzde ise internetin çok farklı kullanım alanları vardır. İnternet; sağlık, turizm, eğitim, ulaşım, iletişim, bankacılık vb. birçok sektör için hayati önem taşımaktadır. İnternetin sunmuş olduğu imkânlar sayesinde, her konuda bilgiye ulaşılabilir, önemli görülen bilgi ve dokümanları kullanıcı bilgisayarına indirilebilir ve diğerleri ile paylaşılabilir. Kullanıcılar, buldukları yerde alışveriş yapabilir, müzik

dinleyebilir, dünyanın her tarafındaki insanlarla yazışabilir, görüntülü ve/veya sesli iletişim kurabilir.

A. DÜNYADA İNTERNET KULLANIMI

2013 yılında yapılan bir araştırmaya göre; yaklaşık 7,1 milyar olan dünya nüfusunun 2,8 milyarı (%39'u), internet kullanıcısı haline gelmiştir.

12 Haziran 2015 tarihinde yayımlanan verilere göre gelişmiş ülkelerdeki IP sayıları Tablo 1'de görülmektedir. En çok IP sahibi ülkeler sıralamasında, 1.602.380.000 IP ile ABD birinci sırada yer alırken; Türkiye ise 16.330.000 IP ile dünya genelinde 26. sırada yer almaktadır.

Tablo 1: Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye'deki IP Adresleri Sayısı

Sıra No	Ülke Adı	IP Adresleri Sayısı
1	ABD	1.602.380.000
2	Çin	335.520.000
3	Japonya	202.950.000
4	İngiltere	123.120.000
5	Almanya	118.880.000
6	Güney Kore	112.370.000
7	Fransa	84.300.000
8	Brezilya	81.420.000
9	Kanada	78.310.000
10	İtalya	53.650.000
11	Avustralya	48.560.000
12	Hollanda	45.650.000
13	Rusya	45.630.000
14	İspanya	29.330.000
26	Türkiye	16.330.000

Kaynak: <http://www.bgpexpert.com/addressespercountry.php>, Erişim tarihi: 23.06.2015

Çin Halk Cumhuriyeti, 31 Aralık 2013 tarihinde yayımlanan verilere göre 620.907.200 kişi ile dünyada en çok internet kullanıcılarına sahip ülkedir. Dünyada 2000 yılı itibari ile toplam internet kullanıcı sayısı 360.985.492 iken, 31 Aralık 2013 tarihi itibarıyla bu sayı 2.802.478.934 kişiye ulaşmıştır (internetworldstats.com, 2013).

B. TÜRKİYE'DE İNTERNET KULLANIMI

1. Bireyler

Dünya genelindeki tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de internet kullanıcı sayısı günden güne artış göstermektedir. 31 Aralık 2013 tarihinde yayımlanan verilere göre Türkiye'de ki internet kullanan kişi sayısı 37.748.969'dur. Türkiye'de internet kullanan kişi sayısında 2000-2013 yılları arasındaki dönemde %1.784 oranında artış olduğu görülmüştür (internetworldstats.com, 2013).

Türkiye İstatistik Kurumu'nun "Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması" sonuçlarına bakıldığında; bilgisayar ve internet kullanım oranının en yüksek olduğu yaş grubu 16-24'tür. 16 yaş ve üstü bireylerde internet kullanım oranı 2013 yılında %48,9'dur. 2012 yılı verilerine göre internet kullanan kişilerin internet aracılığıyla şahsi ihtiyaçları için mal veya hizmet siparişinde bulunma ya da satın alma oranı %21,8 iken bu oran 2013 yılında %24,1 olmuştur. 2012 yılı nisan ayından itibaren tam bir yıllık dönemde; internet aracılığıyla alışveriş yapan insanların %48,6'sı giyim ve spor malzemesi, %25,8'i elektronik araç, %25,6'sı ev eşyası, %20'si seyahat ile ilgili diğer faaliyetler (konaklama hariç), %15,9'u kitap, dergi, gazete (e-kitap dâhil), %15,7'si gıda maddeleri ile günlük gereksinimlerini karşılayacak alışveriş yapmışlardır (TÜİK, 2013).

2. İşletmeler

TÜİK, "Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması" sonuçlarına göre; 10 ve daha fazla çalışanı olan işletmelerin internete erişim oranı 2013 yılında %90,8 iken, 2014 yılında %89,9 olmuştur. 2014 yılı için bu oran, 10-49 çalışanı olan girişimlerde %88,5, 50-249 çalışanı olan girişimlerde %96,1, 250 ve üzeri çalışanı olan girişimlerde ise %98,7' dir. 10 ve daha fazla çalışanı olan girişimler için bilgisayar kullanım oranı; 2013 yılında %92 iken 2014 yılında bu oran, %94,4 olmuştur (tuik.gov.tr, 2014).

Tablo 2: Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı

	% 2011	% 2012	% 2013	% 2014
Bilgisayar Kullanımı	94,0	93,5	92,0	94,4
İnternet Erişimi	92,4	92,5	90,8	89,9
Web Sayfası Sahipliği	55,4	58,0	53,8	56,6

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/> Erişim tarihi: 24.06.2015

II. İŞLETMELERDE UYGULANAN İNTERNET TEKNOLOJİLERİ VE KULLANIM ALANLARI

Web sayfası, e-posta, elektronik ticaret (e-ticaret), elektronik müşteri ilişkileri yönetimi (e-MİY), reklamcılık ve muhasebeleştirme işlemleri günümüz işletmeleri ve tüketicileri açısından ticaretin olmazsa olmaz araçlarıdır. En yaygın kullanılan internet teknolojilerinin başında web sayfaları, e-posta ve e-ticaret gelmektedir.

A. WEB

“Web' de Dükân” ve “Sanal Mağaza” olarak da isimlendirilen web sayfaları, işletmelerin dünyaya açılan kapılarıdır. Birçok çeşidi bulunan web siteleri için değişik sınıflandırmalar yapılmaktadır. Bunlar içinde en kapsamlı olanı, kurumsal web siteleri ve pazarlama web siteleri olarak ikiye ayıran sınıflandırmadır.

1. Kurumsal Web Siteleri

Bu web sitelerinde kullanıcılara, kurumla ilgili genel bilgiler, aracı kuruluşların varlığı ve ürün veya hizmetlerle ilgili bilgiler verilmekte, ancak internet üzerinden satış yapılmamaktadır. Kullanıcıların kurum ile ilgili farklı bilgilere ulaşması ve müşteri ile iletişimin kurulması, bu sitelerin önemli amaçlarından. Bu sitelerde, kurumun tarihçesi, misyon ve vizyonu, faaliyet alanları, ürün ve/veya hizmetleri, kurumun mali yapısı, iş gücü gereksinimi gibi konularla ilgili bilgilere ve kurum ile ilgili güncel gelişmelere ulaşmak mümkündür.

2. Pazarlama Web Siteleri

Bu siteler, kullanıcıları ile daha yakın bir ilişki ve etkileşim içinde bulunulması, internet üzerinden satış ve diğer pazarlama faaliyetlerinin yürütülmesi için uygun şekillerde tasarlanmışlardır. Pazarlama web siteleri; ürün katalogları, alışveriş ödeme alternatifleri, kuponlar, yarışmalar gibi satış tutundurma ve promosyon uygulamalarını içerebilmektedir (Yeygel ve Temel, 2006:220).

B. E-POSTA (E-MAIL)

En genel ifade ile elektronik posta (e-posta), elektronik ortamda bireyler, gruplar ve örgütler arasında bilginin üretilmesine, kullanılmasına, depolanmasına, paylaşılmasına ve değişimine imkân sağlayan bir iletişim, etkileşim ve paylaşım aracıdır (Bensghir, 2000: 50).

E-posta, iletişimde ekonomik bir araç olmasının yanı sıra video, resim ya da diğer dosyaların paylaşımına imkan vermesi sebebiyle kullanıcılar açısından

popüler bir internet teknolojisidir. Pek çok avantajı bulunan e-postanın işletmeler açısından en önemli avantajlarından biri, telefon gibi insanları makineye bağlı kılmamasıdır. Gelen postalar, gelen kutusunda birikebilir ve istenildiği zaman değerlendirilebilir. Telefonun aksine cevapsız çağrı gibi bir sorunla karşılaşmaz.

Girişimciler, elektronik postayı, bir marka, ürün tanıtım, pazarlama ve müşteri ile iletişim kurmada bir araç olarak kullanırlar. Görüntülü ve sesli iletilerin gönderilebilmesi ile haberleşme keyfine yeni bir boyut kazandıran e-posta, bir yandan haberleşme alışkanlığına dönüşürken diğer yandan da kullanımı sürekli artmıştır. İnternet kullanıcılarının bilgisayar başındaki ilk işleri e-postalarının gelip gelmediğini kontrol etmek olmuştur. Bununla birlikte, iletilerin multimedia desteğiyle sunulması, aktarılmak istenen mesajların kâğıt üzerindeki iletilere oranla daha doğru algılanma olasılığını da artırmaktadır. E-postaların diğer avantajları da dağıtım sırasındaki karışıklıkların olmaması, zaman tasarrufu sağlaması, kişilere iş yerlerinde olmadıkları zamanda ulaşabilme ve interaktif haberleşme olanağı vermesidir (Uydacı, 2004:79-84).

E- Posta Pazarlaması (E- Mail Marketing), işletmelerin, elektronik postaları kullanarak tanıtım, satış ve pazarlama yapmalarını ifade etmektedir. Bu yolla işletmeler, pazarlama faaliyetlerini hızlı ve etkili bir şekilde gerçekleştirirken daha çok müşteriye ulaşabilme ve müşterilerini bilgilendirme gibi faaliyetleri çok düşük maliyetlerle gerçekleştirebilmektedirler. Müşteri ile iletişimde, ürün, hizmet ve faaliyetlerle ilgili gerekli tüm bilgileri, haberleri, yenilikleri, önerileri iletmek ve geri bildirim almak çok önemlidir. E-posta pazarlaması, bu faaliyetleri hem hızlı hem de uygun maliyetlerle gerçekleştirme noktasında işletmelere avantaj sağlamaktadır. Bu nedenle e-posta pazarlaması, doğrudan pazarlamanın geleceği olarak görülmektedir. Ancak e-posta pazarlaması, müşterinin izni alınarak yapıldığında yüksek oranlarda geri dönüş sağlar. Aksi halde müşterinin tepkisine neden olmakta ve genellikle müşteri tarafından okunmadan silinmekte ve beklenen faydayı sağlamamaktadır (Özdipçiner, 2010:5-22).

C. ELEKTRONİK TİCARET

Elektronik ticaret (e-ticaret), en basit ifade ile ürün ve hizmetlerin elektronik ortamda ve telekomünikasyon şebekeleri aracılığıyla üretilmesi, reklam, satış, pazarlama ve dağıtım faaliyetlerinin yapılması olarak ifade edilebilir (Pırnar, 2005:30).

İşletmeden işletmeye (B2B), işletmeden tüketiciye (B2C), işletmeden kamu kurumlarına (B2G), kamu kurumlarından vatandaşa (G2C) ve tüketiciden tüketiciye (C2C) modelleri bulunan e-ticaretin dünya genelinde en yaygın türleri B2B ve B2C modelleridir. Son dönemlerde özellikle ülkemizde C2C modeli de oldukça popüler hale gelmiştir. Bu modelde tüketiciler, daha önce satın almış oldukları ürünleri, web sitelerinden satışa çıkarmakta ve alıcılarla aynı site

üzerinden irtibata geçerek ticaret yapabilmektedirler. Ülkemizde işletmeden Kamu kurumlarına modeli, kamu kurumlarının ürün teminindeki yasal kısıtlamaları nedeniyle pek yaygın değildir. Kamu kurumlarından vatandaşa (G2C) e-ticarete örnek olarak, Devlet Malzeme Ofisi ve Toprak Mahsulleri Ofisi verilebilir.

İşletmelerin sanal hale gelmesini sağlayan e-ticaretin en önemli araçlarından biri de Elektronik Veri Değişimidir. (Electronic Data Interchange- EDI). Elektronik Veri Değişimi, fatura, hesap pusulası, sipariş gibi standart ticari değere sahip işlemlerin iki işletme arasında bilgisayardan bilgisayara direkt veri olarak aktarımıdır (Çağıl ve Ergün, 2008:100-122).

Elektronik ticaretin hem tüketiciler hem de işletmeler açısından oldukça önemli avantajları vardır. Bunlar, e-ticaretin tüketici açısından avantajları ve işletme açısından avantajları olarak iki başlık altında incelenmiştir.

1. E-ticaretin Tüketici Açısından Avantajları

İnternet üzerinden alışveriş yapmak pek çok tüketici açısından cazip imkânlar sunmaktadır. Daha çok ürün seçeneğinin olması, tüketicileri elektronik ortama çekmektedir. Tüketiciler, büyük mağazalarda bile bulamayacağı birçok ürünü bilgisayar ekranında yan yana getirebilmekte ve ürünlerin özelliklerini kıyaslayabilmektedir.

E-ticaretin tüketicileri cezbeden yönlerinden bir diğeri de fiyat avantajı sağlamasıdır. Elektronik ortamda satış yapan işletmelerin stok bulundurma, büyük depolar kiralama, büyük miktarda eleman çalıştırma gibi işletmecilik açısından temel maliyet gideri sayılabilecek işlemleri yapmak zorunda olmaması fiyatlara ciddi olarak yansımakta ve bu da tüketicilere avantaj sağlamaktadır.

Fiyat karşılaştırma imkânı olması da tüketicileri elektronik ortama çekmektedir. Tüketiciler, farklı marka ve model ürünü aynı ekranda yan yana sıralamakta ve fiyatlarını kıyaslayabilmektedir. Ayrıca ürün arama motorlarıyla ucuzdan-pahalıya, pahalıdan-ucuza ya da piyasaya çıkış tarihine göre ürün sıralaması yapılabilmektedir.

Tüketiciler, forumlardan ürünler hakkında yorumları okuyabilmekte, muhtemel olumsuzluklar hakkında önceden bilgi sahibi olabilmekte ve bunlara göre tercihlerini değiştirebilmektedirler.

Tüketicilerin elektronik ortamı tercih etmedeki en önemli nedenlerinden biri de yerel olarak ulaşamadığı ürünlere internet üzerinden ulaşabilmesidir. Tüketiciler, yaşadıkları merkezde, hatta kendi ülkesinde bulamadıkları ürünleri elektronik ortamdan temin edebilmektedirler.

Elektronik ortamda alışverişin kolay olması da e-ticaretin bir diğer çekici tarafıdır. İnsanlar oturdukları yerden kalkmadan, hatta mobil aygıtlarıyla istedikleri

yerden ve istedikleri zamanda istedikleri mağazadan sipariş vermekte ve ürünleri yine kendi istedikleri yerde teslim alabilmektedirler.

Pek çok çekici yönünün olmasına karşın ürüne anında dokunulamaması, ürünün resimdeki gibi olmaması, özellikle de giysilerin denenememesi gibi caydırıcı tarafları da vardır. Alışveriş alışkanlıklarının kısa zamanda değişmemesi de en büyük sorunlardan bir tanesidir.

2. E-ticaretin İşletme Açısından Avantajları

İşletmeler için elektronik ortam, pek çok yenilik sunmaktadır. E-ticarette tedarikten satışa, tanıtımdan müşteri ilişkileri yönetimine, stoktan muhasebeleştirmeye kadar birçok alanda yeni alternatifler ortaya konmuş ve işlemler kolaylaşmıştır.

Müşteri açısından, zaman ve mekândan bağımsız alışveriş anlamına gelen elektronik alışveriş; satıcıya dünya genelinde pazar sınırı olmadan daha ekonomik tanıtım imkânı, eksiksiz ve birebir pazarlama, 24 saat sipariş alma imkanı, sipariş verilme aşamasında gerçekleşen kredi kartı onayıyla banka hesabından siparişlerin nakit paraya çevrilmesi, teslimat için ilgili birimlerin otomatik olarak harekete geçmesi ve bu işlemler için gerekli olan zaman ve personelin minimuma düşürülmesi gibi bir çok avantaj sağlamaktadır (Enginkaya, 2009:11).

Bunların ötesinde ürün maliyetlerinin düşürülmesi, satış ve pazarlamada etkinlik, daha güçlü müşteri ilişkileri, müşteri bağlılığı ve sürekliliği, zamandan tasarruf, fırsat eşitliği, yeni pazarlara giriş ve rekabet etme kolaylığı, verimlilik ve zengin bilgi, internetin işletmelere sağladığı diğer avantajlardır (Dündar vd., 2007:289).

Kimi yazarlar da, e-ticaretin işletmelere sağladığı avantajları daha geniş kapsamlı olarak açıklamaktadırlar (Çiçek vd., 2010:193).

- E-ticaret, işletmelere ticari faaliyetlerini günün 24 saati yürütebilme olanağı sunar.

- Herhangi bir coğrafi sınırlama olmadan işletmelere ekonomik ve teknolojik olarak küreselleşme imkânı sağlar.

- Kişiyeye özel satış imkânları sağlaması sebebi ile müşteriler ile işletmeler arasında daha yakın iletişim kurulmasını ve müşteri bağlılığının geliştirilmesine yardımcı olur.

- Hedef piyasalara büyük yatırım harcamaları yapmadan hızlı bir şekilde ulaşmayı sağlar.

- İşletmelere birçok alandan yeni müşteri kazanmaya veya eldeki mevcut müşteriler ile işlem kapasitesini arttırmaya yardımcı olur.

- Satıcı işletmeler, diğer işletmelerle ortak olarak elektronik ortamda dünya genelinde iş yapabilme olanağına sahip olabilir ve bu ortamın sunmuş olduğu özel olanaklardan faydalanarak stratejik işbirliklerinin geliştirilmesi için önemli avantajlar elde edebilirler.

- İşletmelere marka ve kişiselleştirme konularında büyük avantajlar sunarak müşteri bağlılığı ve memnuniyeti oluşturmaya yardımcı olur.

- İşletmelere, üretim sürecinde ihtiyaç duydukları girdileri, en uygun kaynaklardan ekonomik koşullarda tedarik etme avantajı sağlar.

- Ticari işlemlerde oluşabilecek yanlış anlaşılmaları ve hataları azaltır.

D. MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİ

Günümüzde müşteri ilişkileri yönetimi (MİY), elektronik müşteri ilişkilerine dönüşmüştür (e-MİY, e-CRM). E-MİY ile müşteri ilişkileri, hem müşteriler hem de işletmeler açısından daha standart hale gelmiş ve değerlendirme fırsatları hem kolaylaşmış hem de artmıştır. Web sayfalarında müşteriler için hazırlanmış olan formun doldurulması suretiyle ya da e-posta yoluyla müşteri istek ve şikâyetleri, işletmeye anında iletilmekte ve işletme bu talepleri değerlendirerek müşteri memnuniyetini artırabilme imkânına sahip olmaktadır.

E. TUTUNDURMA ÇABALARI

Elektronik ortamda verilen reklamlar, hedef kitleye ulaştırılması açısından diğer iletişim araçlarına göre daha avantajlıdır. Öncelikle hangi yaş gurubuna hitap edileceği kurum tarafından daha önceden bilindiğinden dolayı, o yaş grubun ziyaret edeceği web sitelerine reklam verilebilir. Ayrıca reklamın hedef kitle tarafından tıklanıp tıklanmadığı da bilişim metotlarıyla test edilebilir.

F. MUHASEBELEŞTİRME

Başta stok kontrolü olmak üzere elektronik ortamda girdi ve çıktılar anında sisteme yansıtılarak mevcut durum anında muhasebeleştirilebilmektedir. Bu işletme yönetimine hem anlık sonuçlar hakkında bilgi vermekte hem de pek çok departman açısından insan gücü tasarrufu sağlamaktadır.

III. SİVAS İLİ İŞLETMELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Bu çalışma, Sivas ilinde faaliyet gösteren, Sivas Ticaret ve Sanayi Odalarına kayıtlı yerel işletmelerin internet sitelerinin içerik analizi yöntemiyle

değerlendirilmesi suretiyle yapılmıştır. Çalışmada Sivas ilindeki yerel işletmelerin web sitelerini ne kadar etkili kullandıkları araştırılmıştır.

Çalışmada web sitelerini değerlendirmede hangi kriterlerin alınacağı ve değerlendirmenin nasıl yapılacağı konusunda Çiçek vd. (2010) “İşletmelerin Web Sitelerinin Değerlendirilmesine İlişkin Bir Araştırma: Burdur İli Örneği” isimli çalışma esas alınmış bunlara güncel gelişmeler doğrultusunda “Mobil Uygulama” ve “Kullanıcı Giriş Paneli” olmak üzere iki yeni kriter eklenmiştir.

Araştırmanın evrenini Sivas ilinde faaliyet gösteren ve Haziran 2015 tarihi itibari ile Sivas Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı 3973 işletme oluşturmaktadır. Kayıtlı işletmelerden banka şubeleri, bayiler, kooperatifler, ulusal şirketler ve onların şubeleri hariç tutulmuş kalan 2897 yerel işletmenin tamamı araştırmaya dâhil edilmiştir. Bu işletmelerin isimleri, internet arama motorlarına yazılarak web sitelerine sahip olup olmadıkları araştırılmış ve araştırma neticesinde 166 işletmenin web sitesine ulaşılabilmektedir.

Bu işletmelerin web siteleri, 32 halkla ilişkiler, 12 reklam, 6 pazarlama ve e-ticaret, 7 insan kaynakları ile 8 site özellikleri ve güncellik olmak üzere Veri Toplama Formunda bulunan 65 değişkene yer verip vermeme özelliklerine göre puanlandırılmıştır. Bu puanlamalara göre; 1-20 arasında puan alan işletmelerin “etkisiz kullanım”, 21-41 arasında puan alan işletmelerin “orta etkili kullanım” ve 42-65 arasında puan alan işletmelerin “etkili kullanım” gerçekleştirdikleri kabul edilmiştir.

IV. ARAŞTIRMA BULGULARI

A. İŞLETMELERİN FAALİYET YERİ VE ALANLARI

Çalışmada banka şubeleri, bayiler, kooperatifler, ulusal şirketler ve işletme şubeleri çıkarıldıktan sonra kalan 2897 işletmenin faaliyet alanları ve web sitesine sahip işletmelerin oranı Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Web Sitesine Sahip İşletmelerin Sektörlere Göre Dağılımı

Alan/Sektör	İşletme Sayısı	Web Sitesi Olan İşletme Sayısı	Web Sitesi Olan İşletmelerin Sektördeki İşletmelere Oranı (%)
Tarım	319	8	4,9
Maden	170	11	6,7
İmalat	479	29	17,5
Elektrik-Elektronik	162	11	6,6
Gıda	281	14	8,4
Konaklama-Hizmet-Lokanta	268	17	10,3

Tablo 3: Web Sitesine Sahip İşletmelerin Sektörlere Göre Dağılımı (*devam*)

Alan/Sektör	İşletme Sayısı	Web Sitesi Olan İşletme Sayısı	Web Sitesi Olan İşletmelerin Sektördeki İşletmelere Oranı (%)
Nakliye	173	15	9,0
Finans-Sigorta	119	13	7,8
Optik-Kuyumcu	92	2	1,2
Tekstil-Konfeksiyon	171	2	1,2
Medikal	138	10	6,0
Otomotiv	146	13	7,8
Dayanıklı Tüketim	191	8	4,8
Kitap-Kırtasiye	188	13	7,8
Toplam	2897	166	100,0

Çalışma dâhilinde web sitesine ulaşılan işletmelerin faaliyet gösterdiği ilçelere göre dağılımına bakıldığında (Tablo 4) %94,6'sının Sivas Merkez, kalan %3,4 ünün ilçelerde yer aldığı görülmektedir. İlçelere göre dağılım ise Tablo 4'den görülebilir.

Tablo 4: İşletmelerin Faaliyet Gösterdiği İlçelere Göre Dağılımı

İlçe	İşletme Sayısı	%
Sivas Merkez	157	94,6
Yıldızeli	1	0,6
Zara	2	1,2
Şarkışla	4	2,4
Divriği	1	0,6
Gürün	1	0,6
Toplam	166	100,0

B. HALKLA İLİŞKİLER DEĞİŞKENLERİ İLE İLGİLİ BULGULAR

Tablo 5'e dikkat edildiğinde incelenen işletmelerin web sayfalarında yer alan işletme tanıtım bilgilerinden; işletme hakkında başlığı altında bir takım bilgilere %86,7 ile büyük ölçüde yer verdikleri görülmektedir. İşletme tarihçesi %24,7, işletmenin faaliyet alanlarına %27,7 oranında web sayfasında yer verildiği

görülürken işletme yöneticileri ve örgüt şeması ile ilgili web parçalarına daha az yer verildiği görülmektedir.

Tablo 5: İşletmelerin Tanıtım Bilgilerinin Dağılımı

İşletme Tanıtım Bilgileri Değişkenler	Var		Yok		Toplam Sayı
	Sayı	%	Sayı	%	
İşletme Hakkında	144	86,7	22	13,3	166
İşletme Tarihçesi	41	24,7	125	75,3	166
İşletme Yöneticileri	20	12,1	146	87,9	166
İşletme Örgüt Şeması	15	9,0	151	91,0	166
İşletmenin Faaliyet Alanları	46	27,7	120	72,3	166

Çalışma dâhilinde incelenen işletmelerin web sayfaları, kurum kimliği açısından analiz edildiğinde Tablo 6'daki sonuçlara ulaşılmıştır. İşletmelerin web sayfalarında amblem %97,6, logo %84,3 gibi yüksek oranlarla yer alırken, vizyon %55,4, misyon %52,4 oranlarıyla yer aldığı görülmektedir. Slogan ve müziğe diğer web parçalarına göre daha düşük oranda yer verildiği görülmektedir. Bu sonuçlara göre kurum kimliğini yansıtmak üzere öğelerden daha çok amblem ve logoyu tercih ettikleri görülen işletmelerin müziği ise çok az oranda kullandıkları görülmektedir.

Tablo 6: İşletme Kurum Kimliği İle İlgili Bilgilerin Dağılımı

Kurum Kimliği Değişkenler	Var		Yok		Toplam Sayı
	Sayı	%	Sayı	%	
Amblem	162	97,6	4	2,4	166
Logo	140	84,3	26	15,7	166
Vizyon	92	55,4	74	45,6	166
Misyon	87	52,4	79	47,6	166
Slogan	21	12,7	145	87,3	166
Müzik	4	2,4	162	97,6	166

İşletmelerin web sayfalarındaki işletme yayınları, analiz edildiğinde (Tablo 7), en fazla işletme tanıtım fotoğraflarına (%76,5) yer verildiği görülmektedir. Online bülten %18,1, işletme tanıtım videosu %21,7, broşürler %24,7 oranlarıyla yer alırken, gazete, dergi, işletme raporları, mali tablolar ile ilgili web parçalarına düşük oranlarda yer verdiği, e-kitap parçasına ise hiçbir işletmenin yer vermediği tespit edilmiştir.

Tablo 7: İşletme Yayınlarının Dağılımı

İşletme Yayınları Değişkenler	Var		Yok		Toplam Sayı
	Sayı	%	Sayı	%	
Online Bülten	30	18,1	136	81,9	166
Online Gazete	3	1,8	163	98,2	166
Online Dergi	1	0,6	165	99,4	166
Broşürler	41	24,7	125	75,3	166
İşletme Raporları	2	1,2	164	98,8	166
Mali Tablolar	2	1,2	164	98,8	166
İşletme Tanıtım Videosu	36	21,7	130	78,3	166
İşletme Tanıtım Fotoğrafları	127	76,5	39	23,5	166
E-Kitap	-	-	166	100,0	166

Araştırma dâhilindeki işletmelerin web sitelerinde, medya ilişkileri ile ilgili basın bildiri ve bültenlerine %12,1, basın arşivine %12,1, faaliyet takvimine %1,8 ve sponsorluğa %1,2 gibi düşük oranlarda yer verdikleri görülmektedir (Tablo 8).

Tablo 8: İşletme - Medya İlişkileri İle İlgili Değişkenlerin Dağılımı

İşletme Medya İlişkileri Değişkenler	Var		Yok		Toplam Sayı
	Sayı	%	Sayı	%	
Basın Bildiri ve Bültenler	20	12,1	146	87,9	166
Basın Arşivi	20	12,1	146	87,9	166
Faaliyet Takvimi	3	1,8	163	98,2	166
Sponsorluk	2	1,2	164	98,8	166

İşletmelerin iletişim bilgi ve çabaları ile ilgili analiz edilen bilgilerin sonuçları değerlendirildiğinde (Tablo 9) işletmelerin %98,8'inde telefon numarası, %72,3'ünde faks numarası, %77,1'inde e-posta adresi, %72,3'ünde URL adresi, %97'sinde işletme adresi, %46,4'ünde harita-kroki, %63,9'unda online yorum, şikâyet ve öneri formunun bulunduğu işletmelerin ancak %5,4'ünde online anket olduğu tespit edilmiştir. İşletmelerin %63,9'unun online yorum, şikâyet ve öneri formuna web sayfalarında yer vermesi, müşteri memnuniyetini ve tüketici isteklerini ön planda tuttuklarının bir göstergesi olabilir. Bu durumda işletmelerin web sayfalarında iletişim bilgi ve çabaları ile ilgili unsurlara, diğer kategorilerden daha fazla yer verdikleri söylenebilir.

Tablo 9: İşletmelerin İletişim Bilgi ve Çabalarının Dağılımı

İşletme İletişim Bilgi ve Çabaları Değişkenler	Var		Yok		Toplam Sayı
	Sayı	%	Sayı	%	
Telefon Numarası	164	98,8	2	1,2	166
Fax	120	72,3	46	27,7	166
E-mail E-posta	128	77,1	38	22,9	166
URL Adresi	120	72,3	46	27,7	166
İşletme Adresi	161	97,0	5	3,0	166
Harita-Kroki	77	46,4	89	53,6	166
Online Yorum, Şikâyet ve Öneri Formu	106	63,9	60	36,1	166
Online Anket	9	5,4	157	94,6	166

C. REKLÂM DEĞİŞKENLERİ İLE İLGİLİ BULGULAR

Çalışmada incelenen işletmelerin web sayfalarını reklam amaçlı olarak etkin kullanmadıkları görülmektedir. İşletmelerin web sitelerinin %25,9'unda basılı reklam, %20,5'inde outdoor reklam, %43,4'ünde ürün listesi, %12,1'inde fiyat listesi, %14,5'inde kampanyalar, %17,5'inde yenilikler, %28,3'ünde kalite politikası, %15,1'inde markalar, %29,5'inde ürün özellikleri yer alırken, reklam filmi, televizyon reklamı, radyo reklamı ile ilgili web parçaları daha düşük oranda yer almaktadır (Tablo 10).

Tablo 10: Reklam Değişkenlerinin Dağılımı

Reklam Değişkenler	Var		Yok		Toplam Sayı
	Sayı	%	Sayı	%	
Reklam Filmleri	9	5,4	157	94,6	166
Televizyon Reklamı	8	4,8	158	95,2	166
Radyo Reklamı	9	5,4	157	94,6	166
Basılı Reklam	43	25,9	123	74,1	166
Outdoor Reklam	34	20,5	132	79,5	166
Ürün Listesi	72	43,4	94	56,6	166
Fiyat Listesi	20	12,1	146	87,9	166
Kampanyalar	24	14,5	142	85,5	166
Yenilikler	29	17,5	137	82,5	166

Tablo 10: Reklam Değişkenlerinin Dağılımı (devam)

Reklam Değişkenler	Var		Yok		Toplam Sayı
	Sayı	%	Sayı	%	
Kalite Politikası	47	28,3	119	71,7	166
Markalar	25	15,1	141	84,9	166
Ürün Özellikleri	49	29,5	117	70,5	166

D. PAZARLAMA, E-TİCARET DEĞİŞKENLERİ İLE İLGİLİ BULGULAR

Araştırma dâhilinde analiz edilen işletmelerin sadece %11,4'ü internet üzerinden satış yapmaktadır. Ayrıca analiz edilen işletmelerin %24,7'sinin web sayfasında ürün kataloğu, %9'unda online sipariş formu, %9'unda online tüketici hizmetleri yer alırken, online sipariş kabul şartları, online satış genel şartları ile ilgili web parçalarının düşük oranda yer aldığı görülmüştür (Tablo 11). Bu durum işletmelerin e-ticaret konusunda web'in olanaklarını etkin şekilde kullanmadıklarının bir göstergesi olarak da kabul edilebilir.

Tablo 11: Pazarlama E-Ticaret Değişkenlerinin Dağılımı

Pazarlama E-Ticaret Değişkenler	Var		Yok		Toplam Sayı
	Sayı	%	Sayı	%	
Ürün Kataloğu	41	24,7	125	75,3	166
Online Sipariş Kabul Şartları	7	4,2	159	95,8	166
Online Satış Genel Şartları	7	4,2	159	95,8	166
Online Sipariş Formu	15	9,0	151	91,0	166
Online Satış	19	11,4	147	88,6	166
Online Tüketici Hizmetleri	15	9,0	151	91,0	166

E. İNSAN KAYNAKLARI İLE İLGİLİ BULGULAR

Günümüzde birçok işletme personel ihtiyacının önemli bir kısmını internet aracılığıyla temin etme yolunu daha cazip görmektedir. Bu sayede işletmeler, daha çok ve kalifiye elemana daha az maliyetle ulaşabilmektedirler. İnsan kaynakları ile ilgili web parçalarına çok az yer verdikleri görülen işletmelerin internetin sunmuş olduğu avantajları kullanamadıkları Tablo 12'den net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Tablo 12: İnsan Kaynakları Değişkenlerinin Dağılımı

İnsan Kaynakları Değişkenler	Var		Yok		Toplam Sayı
	Sayı	%	Sayı	%	
Personel Hakkında Bilgi	8	4,8	158	95,2	166
Görev Tanımlamaları	5	3,0	161	97,0	166
Açık Pozisyonlar	9	5,4	157	94,6	166
Eleman İhtiyaç Profilleri	7	4,2	159	95,8	166
İş Başvuru Formu	20	12,1	146	87,9	166
İstihdam Fırsatları ve İlanları	9	5,4	157	94,6	166
Özgeçmiş/CV Formu	4	2,4	162	97,6	166

F. SİTE ÖZELLİKLERİ VE GÜNCELLİKLE İLGİLİ BULGULAR

Web sitelerinin ziyaretçilerini daha uzun süre sitede tutabilmeleri, ziyaretçilerine sunduğu olanaklar ve sitelerin güncelliği ile sağlanmaktadır. Güncel olmayan web siteleri ziyaretçilerin bu sitelerden uzaklaşmasına neden olan sebeplerin başında gelmektedir. Bununla birlikte farklı dil seçeneklerine web sitelerinde yer veren işletmeler uluslararası piyasalara daha kolay ve hızlı açılabilirlerdir.

Araştırma kapsamında incelenen işletmelerin web sitelerinin %26,5'inde site içi arama motoru, %21,1'inde yabancı dil seçenekleri, %50,6'sinde son güncelleme tarihi, %44,6'sında de güncel haber ve duyurular yer aldığı görülürken, site haritası, dosya indirme olanakları, mobil uygulama, kullanıcı giriş paneli ile ilgili web parçalarının daha az yer aldığı görülmektedir (Tablo 13).

Tablo 13: Site Özellikleri ve Güncellikle İlgili Değişkenlerin Dağılımı

Site Özellikleri ve Güncellik Değişkenler	Var		Yok		Toplam Sayı
	Sayı	%	Sayı	%	
Site Haritası	11	6,6	155	93,4	166
Site İçi Arama Motoru	44	26,5	122	73,5	166
Yabancı Dil Seçenekleri	35	21,1	131	78,9	166
Dosya İndirme Olanakları	5	3,0	161	97,0	166
Son Güncelleme Tarihi	84	50,6	82	49,4	166
Güncel Haber ve Duyurular	74	44,6	92	55,4	166
Mobil Uygulama	3	1,8	163	98,2	166
Kullanıcı Giriş Paneli	23	13,9	143	86,1	166

G. İŞLETMELERİN WEB SİTESİ KULLANIM ETKİNLİĞİ SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırma kapsamında analiz edilen işletmelerin web sitelerinde halkla ilişkilerle ilgili 32, reklamlarla ilgili 12, pazarlama ve e-ticaret ile ilgili 6, insan kaynakları ile ilgili 7 ve site özellikleri ve güncellik ile ilgili 8, olmak üzere veri toplama formunda yer alan 65 web parçası değişkenini kullanıp kullanmama özellikleri dikkate alınarak etkin kullanma puanı tablosu (Tablo 14) oluşturulmuştur. Tabloda 1-20 puan arası “Düşük Düzeyde Etkili Kullanım”, 21-41 puan arası “Orta Düzeyde Etkili Kullanım” ve 42-65 puan arası “Etkili Kullanım”a işaret etmektedir.

Tablo 14: İşletmelerin Web Sitesi Kullanım Etkinliği Sonuçları

Sonuçlar	İşletme Sayısı	%
Etkili Kullanım (42-65)	4	2,4
Orta Düzeyde Etkili Kullanım (21-41)	54	32,5
Düşük Düzeyde Etkili Kullanım (1-20)	108	65,1
Toplam	166	100,0

Tablo 14 incelendiğinde yalnızca 4 işletmenin (%2,4) web sitesini incelenen özelliklere göre etkin kullandığı görülmektedir. Web sitesini orta düzeyde etkili kullanan işletme sayısı 54 (%32,5) iken, düşük düzeyde etkin kullanan işletme sayısı 108 (%65,1) olarak tespit edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tüketicilere daha kolay ve uygun maliyetlerle ulaşmak ve satışları tüm dünyayı hedef alarak yapar hale gelmek, internet aracılığıyla mümkün olmaktadır. İşletme ilgili yenilikleri, gelişmeleri ve etkinlikleri de internet kullanarak çok hızlı şekilde tüketicilere duyurmak mümkündür. Bu noktada, doğru tasarlanmış bir web sitesi, elektronik ticaret çalışmalarının merkezinde yer alarak işletmenin daha az masrafla daha çok tüketiciye ulaşmasını sağlar ve pazarlama çalışmalarına çok önemli katkılarda bulunur.

Türkiye’de internet kullanım oranı yüksek olsa da işletmelerin internetin olanaklarından yeterince yararlanmadıkları düşünülmektedir. Bu öngörüğü test etmek için Sivas İlinde yapılan bu çalışmada yerel işletmelerin büyük çoğunluğunun (%95) internet sitesine sahip olmadıkları; internet sitesine sahip olanlarında büyük çoğunluğunun orta düzeyde (%32,5) ve düşük düzeyde (%65,1) etkin kullandıkları tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, işletmelerin web sitelerini çoğunlukla tanıtım ve bilgilendirme amaçlı kullandıkları, güncel uygulamalara yeterince yer vermedikleri, reklam, pazarlama, elektronik ticaret ve insan

kaynakları yönetimi konusunda web sitelerini yeterince kullanmadıkları görülmüştür.

Bu doğrultuda bu çalışmanın sonuçları Çiçek vd. (2010)'nin Burdur İli için yapmış oldukları çalışmanın sonuçları ile de örtüşmektedir. Oysaki maliyet, kalite ve hız üçlüsünün merkezde yer aldığı günümüz ticaret anlayışı, işletmelerin rekabet koşullarını zorlaştırmıştır. Hem yerel hem ulusal, hem de uluslararası alanda rekabet etmek interneti etkin bir şekilde kullanmakla mümkündür. Bu konuda işletmelerimizi daha iyi bir konuma taşıyabilmek için şunlar yapılabilir:

- Öncelikle elektronik ortamın işletmeye sağlayabileceği faydalar konusunda işletme sahipleri ve yöneticileri bilgilendirilebilir.

-Web sitesi bulunmayan işletmelerin web sitesi oluşturmasına yardımcı olunabilir. İşletmeler, üniversitelerde bilgisayar programlama alanında öğrenim gören öğrencilere staj imkânı sağlayarak öğrencilerin bu alandaki bilgilerinden yararlanılabilir.

-Web sitesinin güncelliği, geliştirilmesi ve saldırılara karşı korunması için büyük işletmelerin uzman personel çalıştırması, küçük işletmelerin ise ya uygun mevcut personelden birisini eğiterek yetiştirmesi ya da bu işi sağlayan bilişim işletmeleriyle ekonomik koşullarla hizmet alması sağlanabilir.

Hızla gelişen bu büyük sanal pazarda daha erken hareket ederek avantaj sağlamak isteyen küçük ve büyük tüm işletmeler, sonuç olarak bu pazarın içinde isteseler de istemeseler de yer almak ve bu duruma kendilerini uyarlamak zorunda kalacaktır. Bu sanal pazarın avantajlarını erkenden keşfedip hareket eden işletmeler daha avantajlı konuma gelecektir.

Bu çalışmanın sadece Sivas ili kapsamında yapılmış olması çalışmanın sınırlılığını teşkil etmektedir. Benzer çalışmalar diğer iller için de yapıp ülke geneli için bu konudaki eksiklikler tespit edilebilir.

KAYNAKÇA

Bgexpert.com (2015), İnternet Adresi:
http://www.bgpexpert.com/addressespercountry.php, Erişim Tarihi:
24.06.2015.

ÇAĞIL, Gültekin, Kadriye ERGÜN (2008),“Geleneksel İşletme Anlayışında E-İşletme Anlayışına Geçişte Yaşanan Problemler”, Akademik Bilişim; 545-553.

ÇİÇEK, Hüseyin, Mustafa DEMİREL ve Osman Kürşat ONAT (2010),
“İşletmelerin Web Sitelerinin Değerlendirilmesine İlişkin Bir Araştırma:

- Burdur İli Örneği”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Vol 15;187-206.
- DÜNDAR, Süleyman, Fatih ECER ve Şuayib ÖZDEMİR (2007), “Fuzzy Topsis Yöntemi İle Sanal Mağazaların Web Sitelerinin Değerlendirilmesi”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Vol 21;287-305.
- ENGİNKAYA, Ebru (2009), “Elektronik Perakendecilik ve Elektronik Alışveriş”, Online dergi; 10-16.
- Internetworldstats.com (2013), İnternet Adresi: <http://www.internetworldstats.com>, Erişim Tarihi: 24.06.2015.
- KAYA BENSGHİR, Türksel (2000), “Devlet Vatandaş İletişiminde E-posta”, Amme İdaresi Dergisi, Vol 33; 50.
- ÖZDİPÇİNER, Nuray Selma (2010). “Turizmde elektronik pazarlama”. İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi,(1), 5-22.
- PIRNAR, İge (2005), “Turizm Endüstrisinde E-Ticaret”, AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi;30.
- ŞAHİN, Betül, “İnternet Nedir Nasıl Gelişmiştir”, İnternet Adresi: <http://www.bilgiustam.com>, Erişim Tarihi:23.06.2015.
- TÜİK (2013), İnternet Adresi: <http://www.tuik.gov.tr/>, Erişim Tarihi:24.06.2015.
- TÜİK (2014), İnternet Adresi: <http://www.tuik.gov.tr/>, Erişim Tarihi:24.06.2015.
- UYDACI, Mert (2004),“Pazarlamada Elektronik Posta Kullanımı”, Ege Academic Review, Vol 4; 79-84.
- YEYGEL, Sinem, Ayşen TEMEL(2006), “İşletmelerin Kurumsal İmajlarının Hedef Kitlelere İletilmesinde Bir Araç Olarak Kurum Web Siteleri”, II. Halkla İlişkiler Sempozyumu,213-234.

ULUSLARARASI TURİZM TALEBİNİN EŞBÜTÜNLEŞME ANALİZİ: ANTALYA İÇİN PANEL ARDL YAKLAŞIMI

Sabriye GÜVEN* ve Mehmet MERT**

Özet

Bu çalışmada 36 ülkenin 1996Q1 – 2014Q4 dönemlerini kapsayacak şekilde Antalya'ya yönelik uluslararası turizm talebi ile gelir ve görelî fiyat gibi ekonomik değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkisini bulmak amaçlanmıştır. İlk olarak panel birim kök testleri ile serilerin durağanlığı kontrol edilmiş ve değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini test etmek için panel eşbütünleşme testleri uygulanmıştır. Bu modelin tahmininde dinamik heterojen panellerin tahmini için Pesaran, Shin ve Smith (1999) tarafından yeni geliştirilen Havuzlanmış Ortalama Grup (PMG) Tahmincisi tercih edilmiştir. PMG tahmincisi kısa dönem katsayılarının ve hata varyanslarının birimden birime değişmesine izin verirken uzun dönem katsayılarını tüm birimler için homojen kabul etmektedir. Elde edilen uzun dönem tahmin sonuçlarına göre ilgili ülkelerin gelirlerindeki artış Antalya'ya gelen turist sayısı üzerinde pozitif etkiye sahipken görelî fiyat anlamlı bulunmamıştır. Ayrıca hata düzeltme katsayıları her bir ülke için uzun dönem ilişkinin varlığına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Antalya, Uluslararası Turizm Talebi, Panel Eşbütünleşme, Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi

Cointegration Analysis of International Tourism Demand: A Panel ARDL Approach to Antalya Case

Abstract

In this paper, we aimed to find long and short-run relationships between international tourism demand to Antalya with economic variables such as income and relative price for 36 countries over the period 1996Q1 – 2014Q4. Firstly, stationarity of the series were checked by panel unit root test and panel cointegration tests were applied to test cointegration relationship among the variables. Also we preferred a new technique of estimating dynamic heterogeneous panels, which is developed by Pesaran, Shin and Smith (1999). The PMG estimator allows short-run coefficients and error variances to differ across groups, but constrains the long run coefficients to be identical. According to the long-run estimation results, relative price wasn't found significant effect on tourism demand but increase in income of the concerned countries has positive effect on international visitor arrivals to Antalya. Also the error correction coefficients indicate existence of long run relationships for each country.

Keywords: Antalya, International Tourism Demand, Panel Cointegration, Pooled Mean Group (PMG) Estimator

---

* Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Antalya, sabriyegüven@akdeniz.edu.tr.

** Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Antalya, mmert@akdeniz.edu.tr.

GİRİŞ

Turizm yatırım, tüketim, istihdam, dışsattım ve kamu gelirleri gibi ekonomik yönleri bulunan sosyo-ekonomik bir olaydır ve ülkenin ekonomik ve sosyal yapısında sürekli artan etkiler meydana getirmektedir (Barutçugil, 1986, aktaran; Aktaş, 2005:163). 21. Yüzyılın küresel ekonomisinde telekomünikasyon ve bilgi teknolojilerinden sonra dünyanın en hızlı gelişen sektörlerinden birisi haline gelmiştir (Crouch ve Ritchie, 1999:138). Böylece turizm, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde oldukça önemli bir yere sahip olmuştur.

Dünya genelinde turist sayılarına bakıldığında, 1950'den günümüze kadar sürekli artış meydana gelmiştir. Dünya Turizm Örgütü tarafından yapılan öngörü sonucunda, 2010-2030 döneminde her yıl ortalama %3.3 artış ile uluslararası turist sayısının 2020 yılında 1.4 milyar ve 2030 yılında ise 1.8 milyara ulaşılacağı tahmin edilmiştir (WTO, 2014:14). 2014 yılında %4.3 artış ile uluslararası turist sayısı 1133 milyon olmuş ve 2013 yılında erişilen uluslararası turizm gelirleri 1.197 milyar dolar iken 2014 yılında bu rakam %3.7 artış göstererek 1.245 milyar dolara yükselmiştir (WTO, 2015:3).

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de turizm sektörü, 1982 yılında Turizm Teşvik Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile birlikte hızlı bir gelişim göstermiş, büyük bir döviz girdisi sağlayarak dış ticaret açıklarının giderilmesinde, işsizliğin azaltılmasında önemli bir paya sahip olmuş ve ülkenin ekonomik olarak kalkınmasında önemli rol oynamıştır (Çımat ve Bahar, 2003:2). Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre 2000 yılında Türkiye, dünya sıralamasında turist sayısı bakımından 20. sırada yer alırken 2013 yılında 6. sıraya çıkmış ve 2014 yılında da yerini korumaya devam etmiş ayrıca 2014 yılında bir önceki yıla göre Türkiye'nin turizm gelirleri %6.2 artış göstererek 34 milyar aşmış ve turizm gelirlerinin GSYİH içindeki payı %4.3'e yükselmiştir (TÜRSAB, 2015).

Turizm faaliyetinde bulunan bir kişi bulunduğu bölgeye maddi olarak katkı sağladığından dolayı turizm talebini arttırmak için yapılan faaliyetler önem kazanmış ve bu alanda rekabet oldukça artmıştır. Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre, 2014 yılında Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçilerin yaklaşık %34'ünü Antalya'ya gelen yabancı ziyaretçiler oluşturmuştur. Ayrıca Antalya turizm geliriyle Türkiye'nin toplam turizm gelirlerinin büyük bir kısmını tek başına sağlayarak Türk turizminde lokomotif görevini üstlendiğini de ortaya koymuştur. Böylece Türkiye, doğa ve kültürel güzellikleriyle tüm dünyadan milyonlarca yabancı ziyaretçi çekebilecek potansiyele sahip olan Antalya ile rakiplerini geride bırakma gücüne sahiptir. Bu nedenle Antalya'nın uluslararası turizm talebini arttırmak amacıyla turizm talebini etkileyen faktörler ele alınarak çalışmalar yapılmalıdır. Ancak Türkiye'nin ekonomik olarak kalkınmasında oldukça etkili olan turizmin talep yönünü dikkate alan çalışma sayısı son yıllarda artış göstermeye başlamıştır. Ayrıca bu çalışmalarda genellikle yatay kesit ve zaman serileri analizleri tercih edilirken daha

etkin tahminler elde etmeye imkân sağlayan panel veri analizine daha az yer verilmiştir. Ülkemiz için turizm gelirleri bakımından ciddi kaynak sağlayan ve uluslararası turizmde marka şehir olan Antalya için de turizm talebi ile ilgili yapılmış çalışma sayısının oldukça az olduğu ve panel veri yaklaşımıyla herhangi bir çalışmanın yapılmadığı dikkat çekmiştir.

Bu bağlamda, uzun dönemde Antalya uluslararası turizm talebini etkileyen ekonomik faktörleri tespit etmek için; verilerine tam olarak ulaşılabilen 36 ülkenin 1996Q1 – 2014Q4 dönemlerini kapsayan Antalya'ya yönelik uluslararası turizm talebi modeli oluşturulmuştur. Bu modelde uluslararası turizm talebinin ölçüsü olarak ilgili ülkelerden Antalya'ya gelen turist sayıları alınmış ve turist gönderen ülkelerin GSYİH değeri ve Antalya'nın turizm fiyatı gibi ekonomik değişkenler ile ilişkisi panel eşbütünleşme analizi yardımıyla tespit edilmeye çalışılmıştır. Yatay kesit (N=36) ve zaman (T=76) boyutları oldukça büyük olan bu modelin tahmini için dinamik heterojen panellerin tahmininde kullanılan Pesaran, Shin ve Smith (1999) tarafından geliştirilen Havuzlanmış Ortalama Grup (PMG) Tahmincisi tercih edilmiştir. Bu tahminci uzun ve kısa dönem katsayılarını birlikte tahmin etmeye imkân sağlamak ve uzun dönem katsayılarını tüm birimler için aynı kabul eder iken kısa dönem katsayılarının birimden birime değişmesine izin vermekte ve ortalama almaktadır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde literatürde turizm talebi ile ilgili ekonometrik yöntemler kullanılarak yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Daha sonra araştırmada kullanılan veri seti ve model tanımlanmıştır. Panel birim kök ve panel eşbütünleşme testleri açıklanarak ampirik sonuçlar tablolastırılmış ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Son olarak sonuç ve değerlendirme yapılmıştır.

I. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür incelendiğinde PMG tahmincisi kullanılarak yapılan çalışma sayısının yok denecek kadar az olduğu dikkat çekmiştir. Turizm talebi ile ilgili yurtdışı ve yurtiçinde yapılmış olan çalışmalar araştırıldığında genellikle yatay kesit ve zaman serisi analizleri tercih edilmiş panel veri analizine ise son yıllarda daha çok yer vermeye başlanmıştır. Antalya ile ilgili yapılmış çalışmalara bakıldığında ise, ekonometrik olarak yapılan çalışma sayısının oldukça az olduğu görülmüş ayrıca Antalya'ya yönelik turizm talebi ile ilgili ekonometrik olarak ele alınan çalışma olsa bile panel veri yaklaşımıyla yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Aşağıda turizm talebi ile ilgili yurtdışında ve yurtiçinde ekonometrik yöntem kullanılarak yapılmış olan çalışmalara yer verilmiştir.

Lim ve McAleer (2001) Singapur ve Hong – Kong'tan Avustralya'ya olan uzun dönem turizm talebini açıklamak için gelir, turizm fiyatı, çapraz döviz kuru ve ulaşım harcamaları değerlerini çeyreklik olarak kullanmışlardır. Johansen eşbütünleşme testi ile eşbütünleşme ilişkisini test etmişlerdir. Hata düzeltme

terimlerini Singapur için anlamlı, Hong – Kong için istatistiksel olarak anlamsız bulmuşlardır. Vektör Hata Düzeltme (VEC) modelindeki anlamlı hata düzeltme terimlerini, Singapur ve Hong – Kong'tan Avustralya'ya olan uluslararası turizm talebinin belirleyicileri olan ekonomik değişkenler ile turizm talebi arasında uzun dönem denge ilişkisinin varlığı şeklinde yorumlamışlardır.

Lim ve McAleer (2002) yapmış oldukları çalışmada; Malezya'nın gelir seviyesi, Avustralya'nın turizm fiyatları, iki ülke arasındaki ulaşım maliyetleri ve döviz kurları ile Malezya'dan Avustralya'ya yönelen turizm talebinin uzun dönem ilişkisini araştırmışlardır. Johansen (1988) eşbütünleşme tekniği ve EKK tahmincisini kullanmışlardır. Eşbütünleşme tekniğine göre reel gelirin turizm talebi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını bulurlarken EKK tahmincisine göre anlamlı olarak bulmuşlardır.

Lee ve Chang (2008) OECD üyesi olmayan ve OECD üyesi olan ülkeler için 1990 – 2002 yılları arasında turizm gelişmeleri ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönem eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisini Pedroni (1999) panel eşbütünleşme ve Engle – Granger (1987) nedensellik testiyle analiz etmişlerdir. OECD üyesi olmayan ülkelerde turizmde meydana gelen değişimin GSYİH üzerinde daha fazla etkili olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Panel nedensellik testlerine göre uzun dönemde OECD üyesi olan ülkelerde turizm gelişmelerinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulurlarken OECD üyesi olmayan ülkelerde çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.

Chaitip, Chaiboonsri, Rangaswamy (2008) 2000M1 – 2006M2 dönemi için Hindistan'a yönelik uluslararası turizm talebini GDP, ulaşım maliyeti, döviz kuru ile ilişkilendirmişlerdir. Oluşturdukları turizm talebi modelini panel eşbütünleşme teknikleri ile analiz etmişlerdir. EKK ve Dinamik EKK tahmin sonuçlarına göre GDP ve ulaşım maliyetlerinin artması ile gelen turist sayısının arttığı ancak Hindistan'ın para biriminin turist gönderen ülkelere göre değer kazanması turizm talebini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Allen, Yap ve Shareef (2009) Avustralya'nın 1998Q3 – 2006Q4 dönemleri için turizm talebi ile ekonomik faktörler arasındaki kısa ve uzun dönem nedensellik ilişkisini araştırmışlar. Ekonomik faktörlerin kısa dönemde talep üzerinde önemli etkilere sahip olduğunu görmüşler ancak uzun dönemde talep teorisi ile çelişen sonuçlar elde etmişlerdir.

Seetaram (2010) yaptığı çalışmasında 1991 – 2007 yılları arasında 10 ülkeden Avustralya'ya yönelik turizm talebini gelir, döviz kuru ve ulaşım maliyetleri ile ilişkilendirmiş ve analiz için dinamik panel eşbütünleşme tekniklerini kullanmıştır. Turizm talebini kısa dönemde inelastik bulurken uzun dönemde bu talebin elastik olduğunu tespit etmiştir.

Chaiboonsri, Sriboonjit, Sriwichailamphan, Chaitip ve Sriboonchitta (2010) çalışmalarında 1986 – 2007 yılları arasında döviz kuru, ulaşım harcamaları ve turist

gönderen ülkenin geliri (GSYİH) gibi ekonomik değişkenler ile Tayland'ın uluslararası turizm talebi arasındaki uzun dönem ilişkiyi araştırmışlardır. Eşbütünleşme ilişkisini Pedroni (1999), Kao (1999) ve Johansen Fisher (1999) panel eşbütünleşme testlerini kullanarak test etmişler ve EKK (OLS), Dinamik EKK (DOLS) ve Düzeltilmiş EKK (FMOLS) tahmincilerinden faydalanmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre uzun dönemde GSYİH artması ve Tayland'ın para biriminin değerlendirilmesi turizm talebi arttırırken ulaşım masraflarının artmasının turizm talebini olumsuz yönde etkilediği sonucuna varmışlardır.

Zortuk ve Bayrak (2013) 1999Q1 – 2013Q2 döneminde Almanya, Rusya ve İngiltere'den Türkiye'ye olan uluslararası turizm talebinin belirleyicileri olarak turizm fiyatı, ulaşım maliyeti ve döviz kuru değişkenlerini kullanmışlardır. HEGY mevsimsel birim kök testi sonuçlarına göre gelen turist sayısı ve gelir serilerinde mevsimsel birim kök varlığı tespit etmişlerdir. Uluslararası turizm talebindeki mevsimsel dalgalanmaların stokastik karakterde olduğu sonucuna varmışlardır.

Bahar ve Bozkurt (2010) gelişmekte olan 21 ülke için panel veri seti oluşturmuşlar ve bu ülkelerin turizm sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönem ilişkiyi İki Aşamalı GMM-Sistem analizi yardımıyla bulmuşlardır. Elde ettikleri sonuçlara göre turizm gelirlerindeki %1'lik bir artışın uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde yaklaşık %3'lük bir artışa yol açtığını ortaya çıkarmışlardır.

Aksakal ve Arıcıgil Çılan (2015) çalışmalarında 1990 – 2010 yıllarını kapsayacak şekilde seçilmiş Avrupa ülkelerinden Türkiye'ye yönelik turizm talebini modellemişlerdir. Modelin analizi için Görünürde İlişkisiz Regresyon (GİR) modelleri kullanmışlar ve tahmin edilen parametreleri EKK tahmincilerinden elde edilen tahminler ile karşılaştırmışlardır. GİR modelleri kullanılarak elde edilen parametre tahminleri ile daha etkin sonuçlar elde ettiklerini görmüşlerdir. Çalışmanın sonucunda Avrupa ülkeleri için gelir, kukla değişken ve beklenti ve alışkanlıklara karşılık gelen gecikmeli değişkenlerin turizm talebini etkileyen önemli değişkenler olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Aydın, Darıcı ve Taşçı (2015) Türkiye'ye en çok turist gönderen beş ülke için 1996Q1 – 2013Q4 dönemlerini kapsayan turizm talebi modeli oluşturmuşlardır. Yaptıkları panel veri analizi sonucuna göre turizm fiyatının ve seyahat maliyetlerinin turizm talebini negatif ve döviz kurunun ise pozitif olarak etkilediğini bulmuşlardır. Ancak beklenenin aksine milli gelir ile Türkiye'ye yönelik turizm talebi arasında negatif ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Bu çalışmada da turizm gelirleri ile Türkiye'nin ekonomisine ciddi kaynak sağlayan Antalya'nın uluslararası turizm talebini etkileyen faktörler daha etkin tahminler elde etmeye imkân sağlayan ve eksikliği hissedilen panel veri analizi kullanılmıştır. Durağanlık probleminin sebep olan serilerin zaman boyutunun uzun olmasından dolayı panel eşbütünleşme analizi tercih edilmiştir. Ayrıca veri setinin hem zaman boyutu hem de birim boyutu yeterince büyük olduğundan dolayı

durağan olmayan dinamik heterojen panellerin tahmini için Pesaran, Shin ve Smith (1999) tarafından geliştirilen PMG tahmincisi ile uzun ve kısa dönem parametreleri tahmin edilmiştir. Bu tahminci ile Antalya uluslararası turizm talebi modelindeki asıl ilgilenilen gelir ve turizm fiyatı gibi uzun dönem katsayıları her bir birim için homojen kabul edilirken uzun dönemde dengeye ulaşma hızlarına karşılık gelen hata düzeltme katsayılarının her bir ülke için ayrı ayrı görülmesine imkân sağlanmıştır.

II. METOT

A. VERİ ve DEĞİŞKENLER

Crouch (1994), Lim (1997) ve Li ve diğerleri (2005) yapmış oldukları 50’den fazla çalışmada turizm talebinin ölçüsü olarak gelen turist sayılarını (TS) kullanmışlardır (Song vd., 2010:65). Bu çalışmada da turizm talebinin ölçüsü için yaygın olarak kullanılan gelen turist sayıları tercih edilmiştir. Antalya’ya turist gönderen 36 ülkenin 1996 Q1 – 2013 Q4 dönemine ait turist sayıları Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) internet sayfasından derlenmiştir.¹

Turizm talebi yapılan davranışsal, ekonomik ve politik faktörler başta olmak üzere birçok faktörden etkilenmektedir. Ekonometrik çalışmalarda genellikle ekonomik faktörler ele alınmakta ve gelir ve fiyatın turizm talebi için oldukça önemli bir etkiye sahip olduğu kabul görmektedir. (Song vd., 2010:67). Crouch (1994) turizm talebini açıklayan en önemli değişkenin gelir olduğunu ve turistler tarafından gidilen ülke veya bölgedeki mal ve hizmetlerin fiyatı önemsendiğinden dolayı gelir değişkeninden sonra en çok kullanılan değişkenin de fiyat olduğunu ortaya koymuştur. Ancak turizm fiyatına tam olarak karşılık gelebilecek fiyat endeksi bulunmamakta bu nedenle çalışmalarda turizm fiyatı yerine döviz kuru, tüketici fiyat endeksi, döviz kuru ile ayarlanmış tüketici fiyat endeksi değişkenleri kullanılabilir (Lim, 1997:842). Antalya’nın uluslararası turizm talebi, turist gönderen ülkelerin milli geliri ve Türkiye’nin turizm fiyatı ile ilişkilendirilmiştir. Gelir değişkeninin (GSYİH) ve Türkiye’nin turist gönderen ülkeye göre hesaplanan turizm fiyatı değerleri OECD istatistik veri tabanından derlenmiştir.²

Görelî fiyat değişkeni aşağıdaki gibi hesaplanmıştır (Song vd., 2010:71).

$$GF = \frac{TÜFE_{Turt}/DK_{Turt}}{TÜFE_{it}/DK_{it}}$$

$TÜFE_{Turt}$: Türkiye’nin tüketici fiyat endeksi (2010=100)

$TÜFE_i$: Orijin ülke i’nin tüketici fiyat endeksi (2010=100)

DK_{Turt} : Türkiye’nin döviz kuru

DK_i : Orijin ülke i’nin döviz kuru

i : Ülkeler

t : Zaman

Zaman serisinin bir yıllık dönem içinde gözlenen hareketleri “mevsimsellik” olarak adlandırılmakta ve aylık ve üçer aylık verilerin analizinde karşılaşılan

mevsimsellik tatiller ve hava şartları gibi durumlara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Serilerde trend ve/veya mevsimsellik söz konusu olduğunda, “trendden arındırılmış” ve “mevsimsellikten arındırılmış” veriler elde edilerek analiz yapmak daha doğru sonuca götürmektedir. (Akgül, 2003:177-179). Mevsimsellik birçok ekonomik süreçte göze çarpmakta ve özellikle yaz aylarında turizm faaliyetleri artarken kışın durgunluk göstermektedir. Bu değişimler tüm serinin varyansını etkilemekte ve mevsimsellik problemi ihmal edildiğinde varyans yüksek kaldığından hatalı sonuçlar elde edilebilmektedir (Kutlar, 2000:49). Çalışmada 1996:Q1 – 2014:Q4 dönemlerini kapsayan ve bağımlı değişken olarak modele dâhil edilen Antalya’ya gelen yabancı turistlerin sayısı mevsimsellik içerdiğinden dolayı Çarpımsal Düzleştirme Yöntemi kullanılarak mevsimsellikten arındırılmıştır. Ayrıca modelde kullanılan tüm değişkenlerin doğal logaritmaları alınarak üssel artışlardan aritmetik artışlara dönüştürülmüştür.

B. EKONOMETRİK MODEL

Antalya uluslararası turizm talebi modeli aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

$$GT_{it} = f(GSYİH_{it}, GF_{it})$$

burada:

GT_{it} = i ülkesi için t zamanında turizm talebinin ölçüsüne;

$GSYİH_{it}$ = turist gönderen ülkenin t zamanında gelirinin ölçüsüne;

GF_{it} = turist gönderen ülkenin t zamanında turizm fiyatının ölçüsüne;

$i = 1, 2, \dots, 36$ (Antalya’ya turist gönderen ülke sayısına);

$t = 1, 2, \dots, 76$ (zaman boyutuna)

karşılık gelmektedir.

Antalya uluslararası turizm talebi modeline uygulanan panel eşbütünleşme analizi için üç adım gerekmiştir. Öncelikle sahte regresyon durumunu engellemek için (dengeli olarak derlenen) panel veri serilerinin durağan olup olmadıkları panel birim kök testleri ile kontrol edilmiş ve durağan değil ise fark alma işlemi ile seriler durağan hale getirilmiştir. İkinci olarak serilerin aynı dereceden durağan olması durumunda uzun dönemde aralarında eşbütünleşme olup olmadığı Johansen Fisher (1999), Pedroni (1999) ve Kao (1999) panel eşbütünleşme testleri ile araştırılmıştır. Son olarak eşbütünleşme ilişkisi varsa N ve T boyutunun yeterince büyük olduğu durumda kısa ve uzun dönem katsayılarını birlikte tahmin etme imkânı sağlayan (MG ve) PMG tahminci(leri) kullanılarak eşbütünleşme analizi tamamlanmıştır.

1. Birim Kök Süreci

Ekonometrik analiz yapılırken doğru sonuca ulaşabilmek için dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan birisi serilerin durağan olmasıdır. Zaman serisinin ortalaması ve varyansı zaman içinde sabit ve iki dönem arasındaki kovaryans gözlenen değişkenlerin zamanına değil iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı ise zaman serisi durağandır. Seri durağan değil ise, uzun dönemde ortalamasını koruyamamakta ve zaman sonsuza yaklaşırken varyans değeri de

sonsuz gitmektedir. Otokorelasyon değerleri gecikme sayısı arttıkça sıfırdan uzaklaşmakta ve R^2 değerleri yüksek ve t istatistik değerleri anlamlı çıkmaktadır. Böylece uzun dönemde elde edilen model tahminleri doğru sonuç verememekte ve sahte regresyon modeli ortaya çıkmaktadır. Sahte regresyon tuzağına düşmemek için serilerin durağan hale getirilmesi gerekmektedir (Kutlar, 2000:43).

Panel veri modelleri de zaman boyutu içerdiğinden dolayı ilk olarak durağanlık analizi yapılması gerekmektedir. Serilerin durağan olup olmadığını anlamak için bazı testler mevcuttur. Birim kök testi, zaman serisinin birim kök içerip içermediğine bakarak serinin durağanlığını test eden yöntemlerden birisidir. Levin, Lin (1992, 1993) ve Quah (1994) tarafından yapılan çalışmalardan beri, birim kök panel verinin ampirik analizinde de önemli bir yer almıştır. Birim kök testlerinin küçük örneklem genişliklerinde genellikle düşük güce sahip olduğu çok iyi bilinmekte ve birim kök testlerinin gücünü arttırmak için zaman boyutuna yatay kesit boyutunu eklemek bir çözüm olarak görülmektedir (Hurlin ve Mignon, 2006:2). Gözlem sayısı arttığından dolayı da panel birim kök testlerinin istatistiksel olarak zaman serisi birim kök testlerinden daha güçlü olduğu kabul edilmektedir (Im, Pesaran ve Shin, 1997; Maddala ve Wu, 1999; Hadri, 2000; Levin, Lin ve Chu, 2002).

Panel veri modellerinde birim kök sınaması yapmak için Fisher Tipi: Maddala ve Wu (1999) ve Choi (2001), Breitung (2000), Levin, Lin ve Chu (LLC) (2002) ve Im, Pesaran ve Shin (IPS) (2003) tarafından önerilen testler kullanılmaktadır. Bu testlerde hipotezlerin kurulması ve test istatistiklerinin hesaplanması Dickey-Fuller (1979) ve Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök testlerinin temeline dayanmaktadır (Şak, 2006:42).

Levin, Lin ve Chu (LLC) (2002) testinde tüm birimler için otoregresif (ρ) katsayısının homojen olması varsayımına karşılık Im, Pesaran ve Shin (IPS) (2003) testinde ρ katsayısının heterojen olmasına izin verilmektedir. IPS testinde verileri birleştirmeden her bir birim için zaman serilerine ayrı ayrı birim kök testi uygulanmakta ve elde edilen istatistiklerin ortalaması alınarak IPS test istatistiği elde edilmektedir (Im, Pesaran, Shin, 2003:53). Maddala ve Wu(1999) ve Choi(2001) parametrik olmayan her bir yatay kesit için birim kök test istatistiklerinin birleştirilmesine dayanan Fisher tipi testi alternatif olarak önermişlerdir. Bu testte LLC (2002), Breitung (2000) ve IPS(2003) testlerinde olduğu gibi dengeli panel olma zorunluluğu yoktur. Ayrıca her bir birim için ADF regresyonlarında farklı gecikme uzunlukları kullanılabilmekte ve türetilmiş herhangi bir birim kök testi için uygulanabilmektedir.

2. Eşbütünleşme Süreci

Birim kökler araştırıldıktan sonra seriler birinci düzeyde durağan ise seriler arasında uzun dönemde karşılıklı bir ilişkinin olup olmadığını araştırmak üzere eşbütünleşme analizi yapılmaktadır. Eşbütünleşme analizi ile durağan olmayan iki veya daha fazla değişken arasındaki uzun dönem durağan ilişki ele alınabilmekte

ve durağan olmayan değişkenler arasındaki kalıcı şoklara rağmen varlığını koruyan uzun dönem denge ilişkisini gösteren katsayıların tahmin edilmesine imkân sağlanmaktadır (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010:483). Panel birim kök testlerinde olduğu gibi panel eşbütünleşme testlerinde de eşbütünleşme testlerinin gücü artmaktadır (Tatoğlu, 2013:233).

Panel veri için eşbütünleşmenin olup olmadığını sınamak amacı ile yaygın olarak Kao (1999) ve Pedroni (1999) panel eşbütünleşme testleri kullanılmaktadır. Pedroni (1995, 1997a) eşbütünleşme analizi için iki değişkenli model kullanırken Pedroni (1999) testinde bu sınırlamayı ortadan kaldırarak çok değişkenli modelleri kullanmaya imkân sağlamıştır (Pedroni, 1999:653). Pedroni (1999) eşbütünleşme testi panelin kesitleri arasında dinamik ve sabit etkilerin farklı olmasına izin vermesinin yanı sıra alternatif hipotez altında eşbütünleşme vektörünün de farklı olmasına da izin vermektedir (Pedroni, 1999:655). Pedroni eşbütünleşme olmadığı boş hipotezine karşılık 7 farklı test önermiştir. Paneldeki grup içi ve gruplar arası etkileri ele alabilmesi için iki kategoriye de hesaba katmıştır. İlk kategorideki grup içi istatistikler N birim boyunca, payın ve paydanın ayrı ayrı toplanması ile oluşur iken gruplar arası istatistikler payın N grup boyunca paydaya bölünmesi ile elde edilmektedir (Pedroni, 1999:657). Bu kategoride ilk üçü parametrik olmamakla birlikte dört test istatistiği bulunmaktadır. İlk test istatistiği varyans oranına, ikincisi Phillips-Peron (PP) rho istatistiğine, üçüncüsü PP t istatistiğine ve dördüncüsü Augmented Dickey Fuller (ADF) t istatistiğine benzemektedir. İkinci kategoride üç testten birincisi PP rho istatistiğine diğer ikisi PP t ve ADF t istatistiklerine göre benzerlik göstermektedir (Güvenek ve Alptekin, 2010:181). Kao (1999) “eşbütünleşme yoktur” şeklindeki hipotezi test etmek amacıyla DF ve ADF temelli birim kök testleri önermiştir (Kao, 1999:6).

3. Panel Eşbütünleşme Tahmini

Eşbütünleşme ilişkisinin varlığında ise N ve T boyutları yeterince büyük olan dinamik panel tahminleri için üç ayrı yaklaşım önerilmiştir. İlk yaklaşım sadece sabit parametrenin birimden birime değişmesine izin verilen diğer parametreler için havuzlama yapılan Dinamik Sabit Etkiler (DFE) tahmin yaklaşımıdır. Eğer eğim katsayıları her bir birim için aynı değilse bu yaklaşımdan elde edilen sonuçlar tutarsız ve yanıltıcı olmaktadır. Diğer yaklaşım Pesaran ve Smith (1995) tarafından önerilen her bir birim için model tahmini yapıp elde edilen katsayıların aritmetik ortalaması alınarak elde edilen Ortalama Grup (MG) Tahmincisidir. Bu tahminci sabit terimin, eğim katsayılarının ve hata varyanslarının birimden birime değişmesine izin vermekte ve ortalama almaktadır (Pesaran, Shin ve Smith 1999:1). Ve son olarak Pesaran, Shin ve Smith (1999) dinamik heterojen paneller için havuzlama ve ortalama almanın aynı anda yapıldığı Havuzlanmış Ortalama Grup (PMG) tahmincisini önermişlerdir. Bu tahminci uzun dönem katsayılarına homojenlik kısıtlaması yapar iken (Sabit Etkiler tahmincisi gibi) hata düzeltme katsayılarının (hata varyansının) ve kısa dönem parametrelerinin birimden birime değişmesine izin vermekte ve tüm birimler için ortalama

almaktadır (Ortalama Grup tahmincisi gibi). Hausman testi yardımı ile bu tahminciler arasında karar verilmektedir. Hausman testi uzun dönem katsayıların homojenliğini sınamaktadır. Uzun dönem katsayılarının homojen olduğu varsayımı altında MG tahmincileri etkin değilken PMG tahmincileri tutarlı ve etkin olmaktadır (Pesaran, Shin ve Smith 1999:11).

Hausman testi sonucuna göre tercih edilen PMG tahmincisi aşağıda açıklanmaktadır.

Uzun dönem uluslararası turizm talebi fonksiyonu aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$\ln TS_{it} = \gamma_{0i} + \gamma_{1i} \ln GSYIH_{it} + \gamma_{2i} \ln GF_{it} + \mu_i + u_{it} \quad i = 1, 2, \dots, N, \quad t = 1, 2, \dots, T \quad (1)$$

Eşitlik 1'de $\ln TS_{it}$, Antalya'ya gelen turist sayılarının doğal logaritmasına; $\ln GSYIH_{it}$, turist gönderen ülkelerin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla değerlerinin doğal logaritmasına; $\ln GF_{it}$ ise Türkiye'nin turist gönderen ülkeye göre hesaplanan fiyatın doğal logaritmasına, μ_i birim etkilere ve u_{it} hata terimine karşılık gelmektedir. Bütün değişkenlerin I(1) ve eşbütünleşik ayrıca hata teriminin tüm birimler için I(0) olduğu varsayılmaktadır (Pesaran, Shin ve Smith 1999:12). Gecikme uzunluğu bire eşit ve Schwarz Bayesian Kriteri (SBC)' ne göre ayrı ayrı alınmış ve tahmin sonuçlarında çok az performans farkı olduğu tespit edilmiştir (Zarzaso, Morancho, 2004:122-124). Bu nedenle maksimum gecikme bir olarak alınmaktadır. Böylelikle ARDL(1,1,1) eşitliği aşağıdaki gibi olacaktır:

$$\ln TS_{it} = \alpha_{10i} \ln GSYIH_{it} + \alpha_{11i} \ln GSYIH_{it-1} + \alpha_{20i} \ln GF_{it} + \alpha_{21i} \ln GF_{it-1} + \lambda_i \ln TS_{it-1} + \mu_i + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Eşbütünleşik değişkenlerin temel özelliği, uzun dönem dengesinden herhangi bir sapmaya duyarlı olmasıdır. Bu özellik, sistemdeki değişkenlerin kısa dönem dinamiklerinin dengeden sapmasıyla ortaya çıkmakta ve böylece hata düzeltme denklemini gerektirmektedir. (2) eşitliğinin hata düzeltme denklemi aşağıdaki gibidir:

$$\Delta \ln TS_{it} = \phi_i (\ln TS_{it-1} - \gamma_{0i} - \gamma_{1i} \ln GSYIH_{it} - \gamma_{2i} \ln GF_{it}) - \alpha_{11i} \Delta \ln GSYIH_{it-1} + \alpha_{21i} \Delta \ln GF_{it-1} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Eşitlik 3'de

$$\phi_i = -(1 - \lambda_i), \gamma_{0i} = \frac{\mu_i}{1 - \lambda_i}, \gamma_{1i} = \frac{\alpha_{10i} + \alpha_{11i}}{1 - \lambda_i}, \gamma_{2i} = \frac{\alpha_{20i} + \alpha_{21i}}{1 - \lambda_i} \text{ şeklindedir.}$$

ϕ_i parametresi düzeltme teriminin hata düzeltme hızına karşılık gelmektedir. Değişkenlerin uzun dönem dengesine geri dönmesi için ϕ_i parametresinin negatif olması beklenmekte ve $\phi_i = 0$ olduğu durumda uzun dönem ilişkisinden söz edilememektedir. Burada asıl ilgilenilen γ_{1i} ve γ_{2i} uzun dönem katsayılarıdır (Blackburne, Frank, 2007:202).

III. AMPİRİK BULGULAR

A. PANEL BİRİM KÖK TESTİ SONUÇLARI

Uluslararası turizm talebi modelini analiz etmek için STATA 13 paket programı yardımı ile panel eşbütünlüğe yöntemleri kullanılmıştır. Panel eşbütünlüğe analizi yapılırken ilk olarak serilerin durağan olup olmadığına bakılması gerektiği için panel birim kök testleri uygulanmıştır. Bu amaçla LLC (2002) ve Fisher Birim Kök Testleri (Fisher ADF ve Fisher PP) kullanılmıştır. Serilerin düzey ve birinci farkı alınmış değerlerine uygulanan birim kök testlerinin sonuçları Tablo 1 de verilmiştir.

Tablo 1: Panel birimkök testleri (kesmesiz ve trendsiz)

Fisher ADF Testi			<i>H₀: Bütün paneller birim kök içerir</i>		
			<i>H_A: En az bir panel durağandır</i>		
Seriler LnTS	İstatistiği	P-değeri	Seriler ΔLnTS	İstatistiği	P-değeri
P	13.21	1.000	P	6464.94*	0.000
Z	6.72	1.000	Z	-75.16*	0.000
Seriler LnGSYİH	İstatistiği	P-değeri	Seriler ΔLnGSYİH	İstatistiği	P-değeri
P	1.73	1.000	P	1077.93*	0.000
Z	14.29	1.000	Z	-24.41*	0.000
Seriler LnGF	İstatistiği	P-değeri	Seriler ΔLnGF	İstatistiği	P-değeri
P	62.39	0.783	P	2697.57*	0.000
Z	0.077	0.531	Z	-49.49*	0.000
Fisher, Philips & Perron Testi			<i>H₀: Bütün paneller birim kök içerir</i>		
			<i>H_A: En az bir panel durağandır</i>		
Seriler LnTS	İstatistiği	P-değeri	Seriler ΔLnTS	İstatistiği	P-değeri
P	15.98	1.000	P	9482.07*	0.000
Z	6.42	1.000	Z	-96.00*	0.000
Seriler LnGSYİH	İstatistiği	P-değeri	Seriler ΔLnGSYİH	İstatistiği	P-değeri
P	0.87	1.000	P	1436.57*	0.000
Z	17.66	1.000	Z	-30.73*	0.000
Seriler LnGF	İstatistiği	P-değeri	Seriler ΔLnGF	İstatistiği	P-değeri
P	78.69	0.276	P	3742.99*	0.000
Z	-0.34	0.369	Z	-58.06*	0.000
P: Fisher ki-kare İstatistiği, Z:Choi Z-normal İstatistiği, Gecikme uzunluğu Shwarz Bilgi Kriterine göre otomatik olarak seçilmiştir					
Levin, Lin & Chu birimkök testi			<i>H₀: Paneller birimkök içerir</i>		
			<i>H_A: Paneller durağandır</i>		
Seriler	t	P-değeri	Seriler	t	P-değeri
LnTS	4.34	1.000	ΔLnCO	-56.89*	0.000
LnGSYİH	15.58	1.000	ΔLnGSYİH	-20.44*	0.000
LnGF	0.27	0.607	ΔLnGF	-44.86*	0.000

*: %1 düzeyinde anlamlı

Tablo 1'deki LLC (2002), Fisher ADF ve Fisher PP panel birim kök test sonuçlarına göre ekonometrik analizde kullanılacak olan LnTS ve LnGSYİH serilerinin olasılık değerleri %5 anlamlılık düzeyinde, $p = 1.000 > 0.05$ olduğundan serilerin düzeyde [I(0)] durağan olmadığı yani birim kök içerdiği görülmüştür. Aynı şekilde LnGF serisinin birim kök test sonuçlarına bakıldığında olasılık değerlerinin %5' ten büyük olduğu ve serinin durağan olmadığı tespit

edilmiştir. Serilerin durağan olmaması meydana gelen şokların etkisinin kalıcı olacağını göstermektedir. Bu sorunu gidermek için serilerin birinci farkları alınarak birim kök analizleri tekrardan yapılmıştır. Serilere uygulanan birim kök testleri sonuçlarına göre tüm olasılık değerlerinin $p = 0.000 < 0.05$ olması serilerin birinci farkı alındığında durağan hale geldiğine işaret etmektedir. Elde edilen bu sonuçlara göre serilerin birinci dereceden tümleşik olduğu görülmüş ve panel eşbütünlük analizlerine geçilmiştir.

B. PANEL EŞBÜTÜNLEŞME SONUÇLARI

Serilerin birim kök içerip içermediği test edildikten sonra serilerin I(1) seviyesinde durağan olduğu görülmüş ve uzun dönemde karşılıklı bir ilişkinin olup olmadığı Pedroni (1999) ve Kao(1999) panel eşbütünlük testleri ile araştırılmıştır. Otokorelasyon sorununu gideren uygun gecikme uzunlukları Schwarz bilgi kriteri ile belirlenmiştir.

Tablo 2: Panel Eşbütünlük Testleri

Pedroni Test			<i>H₀: Eşbütünlük yoktur</i>	
	İstatistiği	P-değeri	Weighted İstatistiği	P-değeri
Panel v	0.082	0.467	-3.045	0.998
Panel rho	-27.10*	0.000	-26.789*	0.000
Panel PP	-26.85*	0.000	-26.637*	0.000
Panel ADF	-25.89*	0.000	-26.384*	0.000
	İstatistiği	P-değeri		
Group rho	-25.848*	0.000		
Group PP	-29.542*	0.000		
Group ADF	-27.051*	0.000		
Trend varsayımı: Deterministik sabit katsayı ve trend				
Gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriterine göre seçilmiştir				
Barlett kernel metodu kullanılmış ve Bandwith genişliği Newey-West yöntemi ile belirlenmiştir.				
Kao Test			<i>H₀: Eşbütünlük yoktur</i>	
	t-İstatistiği	P-değeri		
ADF	3.843*	0.001		
Gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriterine göre seçilmiştir.				
Barlett kernel metodu kullanılmış ve Bandwith genişliği Newey-West yöntemi ile belirlenmiştir.				
Fisher Test				
Eşbütünlük sayısı.	Trace	P-değeri	Max. Eigen değeri	P-değeri
Hiç Yok	493.0*	0.000	345.6*	0.000
En az 1	240.9*	0.000	184.8*	0.000
En az 2	187.4*	0.000	187.4*	0.000

*: %1 düzeyinde anlamlı

Tablo 2'deki Pedroni (1999) panel eşbütünlük testi sonucuna göre Panel v istatistiği dışındaki istatistikler %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğundan eşbütünlük yoktur şeklindeki temel hipotez reddedilmiş ve değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünlük ilişkisi olduğu kabul edilmiştir. Kao (1999) panel eşbütünlük testine göre de % 1 anlamlılık düzeyinde temel hipotez (seriler

arasında eşbütünleşme yoktur) reddedilmiş ve değişkenlerin uzun dönemde eşbütünleşik olduğu tespit edilmiştir. İki testin sonucuna göre de uzun dönemde uluslararası turizm talebi ile LnGSYİH ve LnGF değişkenleri arasında eşbütünleşme olduğu sonucu çıkartılmıştır. Böylece asıl merak edilen ülkelere ait değişkenlerin kısa ve uzun dönem parametre tahminlerine geçilmiştir.

C. UZUN VE KISA DÖNEM TAHMİN SONUÇLARI

Uzun ve kısa dönem katsayılarını tahmin etmek için N ve T boyutları yeterince büyük olduğundan dolayı Pesaran ve Smith (1995) tarafından önerilen MG ve Pesaran, Shin ve Smith (1999) tarafından önerilen PMG tahmincileri kullanılmıştır. Elde edilen tahmin sonuçları Tablo 3'te verilmiştir. Bu iki tahminci arasında karar verebilmek için de Hausman testi uygulanmıştır.

Tablo 3: PMG ve MG Tahmin Sonuçları ARDL (1,1,1)

N=36		Obs.=2700		
T=76		Average T=75		
		Log Likelihood=-1501.22		
Uzun dönem tahminleri				
	Katsayı(PMG)	P-değeri	Katsayı(MG)	P-değeri
LnGSYİH	3.3732*	0.000	3.1543*	0.000
LnGF	-0.0043	0.963	0.1968	0.352
Kısa dönem tahminleri				
	Katsayı(PMG)	P-değeri	Katsayı(MG)	P-değeri
ECM	-0.4955*	0.000	-0.6506*	0.000
Δ LnGSYİH	-1.6549	0.296	-2.0125	0.198
Δ LnGF	0.0656*	0.663	-0.0253	0.876
Cons.	-18.0766*	0.000	-19.0291*	0.000

*: %1 düzeyinde anlamlı

Tablo 3 e bakıldığında bağımlı değişkeni uluslararası turizm talebi (Antalya'ya gelen turist sayıları) olan uzun dönem denkleminde LnGSYİH katsayılarının işareti beklenildiği gibi pozitif ve her iki tahminci için de %1 düzeyinde istatistikî olarak anlamlı bulunmuştur. 1996Q1 – 2014Q4 dönemleri için turist gönderen ülkelerin gelir düzeylerinin artması turizm talebini pozitif yönde etkilemektedir. LnGF katsayısı ise PMG tahmin sonucuna göre beklenildiği gibi negatif yönlü çıkmış ancak her iki tahminciye göre istatistikî olarak anlamsız olduğu görülmüştür. Hata düzeltme terimlerine bakıldığında her iki tahminci için beklenildiği gibi 1 den küçük negatif ve %1 düzeyinde anlamlı olarak bulunmuştur. (PMG tahmincisi için -0.4955 ve MG tahmincisi için de -0.6506 olarak bulunmuştur.). Kısa dönem denkleminde katsayı tahmin değerlerinin %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4: Uzun Dönem Homojenliği Sınamak İçin Hausman Testi

	Coefficients		(b-B) Fark	sqrt[diag(V_b-V_B)] S.E.
	(b) MG	(B) PMG		
LnGSYİH	3.1543	3.3732	-0.218	0.394
LnGF	0.1968	-0.0043	0.201	0.190

b: H_0 ve H_A altında tutarlı; MG tahmininden elde edilmiştir
B: H_A altında tutarsız, H_0 altında etkin; PMG tahmininden elde edilmiştir
 H_0 : Katsayılar arasında sistematik bir fark yoktur
Chi2(5)=(b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)=1.20
Prob>Chi2=0.5485

Uzun dönem katsayılarının homojen olup olmadığını test eden Tablo 4'teki Hausman test istatistiği 1.20 ($p = 0.5485 > 0.05$) %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamsız yani uzun dönemde katsayıların homojen olduğu görülmüş, temel hipotez altında etkin ve tutarlı olan PMG tahmincisi tercih edilmiştir. Havuzlanmış Ortalama Grup (PMG) tahmincisi ile elde edilen tahmin sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: PMG Tahmin Sonuçları ARDL(1,1,1)

N=36		Obs.=2700, Average T=75		
T=76		Log Likelihood=-1501.22		
Uzun Dönem Tahminleri				
	Katsayı	Std. Hata	z	P-değeri
LnGSYİH	3.373*	0.139	24.53	0.000
LnGF	-0.0042	0.093	0.27	0.784
Kısa Dönem Tahminleri				
	Katsayı	Std. Hata	z	P-değeri
ECM	-0.4955*	0.037	-13.34	0.000
Δ LnGSYİH	-1.6548	1.585	-1.04	0.296
Δ LnGF	0.0655	0.150	0.44	0.663
Cons.	-18.077*	1.490	-12.13	0.000
Her bir ülke için Hata Düzeltme Katsayıları				
	Katsayı	Std. Hata	z	P-değeri
Rusya	-0.932*	0.115	-8.09	0.000
İzlanda	-0.844*	0.111	-7.56	0.000
Japonya	-0.831*	0.118	-7.00	0.000
İngiltere	-0.739*	0.102	-7.23	0.000
Meksika	-0.736*	0.112	-6.54	0.000
Slovenya	-0.734*	0.106	-6.94	0.000
İsveç	-0.707*	0.064	-2.89	0.000
Avustralya	-0.699*	0.109	-6.41	0.000
İrlanda	-0.688*	0.115	-5.98	0.000
Brezilya	-0.687*	0.108	-6.35	0.000
Macaristan	-0.651*	0.107	-6.06	0.000
Almanya	-0.641*	0.108	-5.92	0.000
İspanya	-0.638*	0.106	-5.99	0.000
Kanada	-0.631*	0.111	-5.66	0.000
Lüksemburg	-0.583*	0.097	-5.96	0.000
Polonya	-0.580*	0.103	-5.62	0.000
Yeni Zelanda	-0.571*	0.108	-5.27	0.000
İtalya	-0.568*	0.093	-6.07	0.000

Tablo 5: PMG Tahmin Sonuçları ARDL(1,1,1) (devam)

	Katsayı	Std. Hata	z	P-değeri
ABD	-0.520*	0.096	-5.41	0.000
Slovak Cum.	-0.414*	0.093	-4.42	0.000
Norveç	-0.389*	0.089	-4.39	0.000
Fransa	-0.387*	0.088	-4.38	0.000
Kore	-0.361*	0.083	-4.30	0.000
Çek Cumhuriyeti	-0.350*	0.080	-4.36	0.000
Şili	-0.349*	0.091	-3.81	0.000
Endonezya	-0.334*	0.082	-4.07	0.000
Finlandiya	-0.295*	0.066	-4.47	0.000
Güney Afrika	-0.295*	0.082	-3.58	0.000
Avusturya	-0.283*	0.084	-3.38	0.000
Belçika	-0.277*	0.072	-3.81	0.000
İsviçre	-0.226*	0.069	-3.25	0.000
Yunanistan	-0.205*	0.069	-2.97	0.000
Hollanda	-0.204*	0.059	-3.44	0.000
Portekiz	-0.191*	0.75	-2.55	0.000
Danimarka	-0.159*	0.064	-2.49	0.000
İsrail	-0.132*	0.056	-2.35	0.000

*: %1 düzeyinde anlamlı

Tablo 5'te yer alan PMG tahmin sonucuna göre gelir düzeyine karşılık gelen GSYİH değişkeninin uzun dönem katsayı tahmin değeri (3.402) talep teorisine göre beklenildiği gibi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş yani talebin artmasında gelir oldukça önemli rol oynamaktadır. Turizm fiyatı katsayısı talep teorisine uygun şekilde negatif (-0.0042) ancak istatistiksel olarak anlamsız bulunmuş bunun anlamı Antalya'ya turist gönderen ülkeler için görece fiyatın önemli olmadığıdır. Hata düzeltme parametresinin ortalama değeri ise (-0.4955) negatif ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu değer serilerin durağan olmamasından kaynaklanan kısa dönem sapmalarının bir sonraki dönemde dengeye gelme hızını göstermektedir. Bir dönemde oluşan dengesizliklerin yaklaşık (ortalama) %50' si bir sonraki dönemde düzelecek ve iki dönem sonra uzun dönem dengesine yaklaşması sağlanacaktır. Ayrıca tüm ülkeler için hata düzeltme katsayılarının %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olduğu görülmüştür. Bu her bir ülke için uzun dönem ilişkinin var olduğuna işaret etmektedir. Rusya, İzlanda, Japonya, İngiltere, Meksika, Slovenya ve İsveç gibi ülkelerin hata düzeltme katsayıları oldukça yüksek çıkmıştır. Rusya, İngiltere ve İsveç Antalya'ya en çok turist gönderen ülkeler arasında yer alırken İzlanda, Japonya, Meksika ve Slovenya en az turist gönderen ülkeler arasında yer almakta ve kısa dönemde meydana gelen dengesizliklerden fazla etkilenmemektedirler bu durum çok kısa sürede uzun dönem dengesinin sağlanacağı anlamına gelmektedir. Hollanda, Belçika, Avusturya ve Danimarka gibi ülkelerin de Antalya'ya en çok turist gönderen ülkeler arasında yer aldığı ancak kısa dönemde meydana gelen dengesizliklerin etkisinden kolay bir şekilde çıkamadıkları dikkat çekmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada turizm gelirleri ile ülke ekonomisine ciddi kaynak sağlayan Antalya ilinin uluslararası turizm talebini arttırmak amacıyla bu talebi etkileyen faktörler ele alınarak ekonometrik analiz yapılmıştır. Verilerine tam olarak ulaşılabilen 36 ülke için 1996Q1 – 2014Q4 dönemlerini kapsayan Antalya uluslararası turizm talebi modeli oluşturulmuş ve bu modele panel eşbütünleşme analizi uygulanmıştır. İlk olarak LLC (2002), Maddala ve Wu (1999) ve Choi (2001) panel birim kök testleri yardımı ile serilerin durağan olup olmadığı test edilmiş ve serilerin durağan olmadığı ancak birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri görülmüştür. Daha sonra seriler arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisinin varlığı Kao (1999), Pedroni (1999) ve Johansen Fisher (1999) panel eşbütünleşme testleri kullanılarak kontrol edilmiş ve serilerin uzun dönemde eşbütünleşik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Böylece asıl merak edilen uzun dönem katsayı tahminleri için zaman serisi (T=76) ve yatay kesit verisi (N=36) sayıları oldukça büyük olduğundan dolayı heterojen dinamik panellerin tahmini için Pesaran ve Smith (1995) tarafından geliştirilen MG ve Pesaran, Shin ve Smith (1999) tarafından geliştirilen PMG tahmincileri kullanılmıştır. Bu iki tahminci arasında karar vermek için Hausman testi ile uzun dönem katsayılarının homojenliği sınanmış ve uzun dönem katsayılarının homojen olduğu görülmüş ve bu durumda daha etkin ve tutarlı olan PMG tahmincisi tercih edilmiştir.

PMG tahmincisi ile elde edilen analiz sonuçlarının, literatür bölümünde ele alınan ve literatürdeki yapılan diğer benzer çalışmalar ile paralel olduğu görülmektedir. Turizm talep teorisine uygun olarak ilgili ülkelerin gelirlerindeki artış Antalya'ya gelen yabancı turist sayısı bakımından oldukça etkilidir. Göreli fiyat değişkeni Antalya'nın uluslararası turizm talebinin belirleyicisi olarak bulunamamış ve Antalya'ya turist gönderen ülkeler için göreli fiyatının problem olmadığı görülmüştür. Ayrıca hata düzeltme katsayıları tüm ülkeler için beklenildiği gibi bulunmuş ve ortalama alındığında hata düzeltme katsayısı -0.4955 olarak elde edilmiştir. Bu durum kısa dönemde meydana gelen dengesizliklerin iki dönem sonra uzun dönem dengesini sağlayacağına işaret etmektedir.

Türkiye'de turizm, gösterdiği hızlı gelişmeler ile birlikte ekonomiye önemli katkılar sağladığından dolayı üzerinde durulması gereken sektörlerden birisi haline gelmiş ve 2000 yılında Türkiye dünya sıralamasında turist sayısı bakımından 20. sırada yer alırken 2014 yılında 6. sıraya yükselmiştir. Bununla birlikte tüm dünyada bu alanda rekabet gittikçe artmaktadır. WTO tarafından yapılan öngörüye göre, turizmin 2020 yılında dünya genelinde daha büyük gelişmeler göstereceği tahmin edilmiştir. Doğal ve kültürel çekicilikleri bulunan Antalya, geleneksel turizmin yanında alternatif turizmlere de imkân sağlamaktadır. Kültür turizmi başta olmak üzere deniz, spor, sağlık, kış, kongre, yayla, mağara, kamp ve inanç turizmi için birçok tesise sahiptir. Böylece alternatif turizm olanakları kullanılarak yeni turizm politikaları uygulandığında tüm dünyadan milyonlarca turist çekebilecek potansiyele sahip olan Antalya ile Türkiye bu yarışta rakiplerini geride bırakabilme

gücüne sahip olabilecektir. Uluslararası turizm talebi, turizmin gelişmesinde ve dolaylı olarak ekonomiye sağladığı kazanımlardan dolayı oldukça önemli bir yere sahiptir. Antalya uluslararası turizm talebi ile ilgili yapılan çalışmalarda kısa veya uzun zaman boyutu olması durumunda genellikle klasik ekonometrik yöntemler kullanılmıştır. Kısa zaman boyutu ile yapılan analizlerin yanıltıcı ve tutarsız olma ihtimali yüksek iken uzun zaman boyutu durumunda panel eşbütünleşme analizi uygulanmazsa sahte regresyon problemi ile karşılaşılabilir. Bu çalışmada bu sorunları en aza indirmek amacı ile PMG tahmincisi tercih edilmiş ve elde edilen tahmin sonuçlarının uluslararası turizmde bir marka olan Antalya'ya yönelik turizm talebinin sürdürülebilirliği için geliştirilecek stratejilere katkıda bulunacağı düşünülmüştür. Böylece Antalya'nın uluslararası turizmden elde ettiği gelir artırılarak Türkiye'nin ekonomisine önemli katkılar sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

- AKGÜL, Işıl (2003), Zaman Serilerinin Analizi ve ARIMA Modelleri, Der Yayınları, İstanbul.
- AKTAŞ, Cengiz (2005), "Türkiye'nin Turizm Gelirlerini Etkileyen Değişkenler İçin En Uygun Regresyon Denkleminin Belirlenmesi", Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt 6; No.2, 163-174.
- AKSAKAL, Mina; Çiğdem ARICIGİL ÇILAN (2015), "Türkiye'ye Yönelik Turizm Talebinin Görünürde İlişkisiz Regresyon Modelleri İle İncelenmesi." Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 14.
- ALLEN, David; YAP, Ghialy; SHAREEF, Riaz (2009), "Modelling interstate tourism demand in Australia: A cointegration approach. Mathematics and Computers in Simulation", Vol. 79; No.9, 2733-2740.
- Antalya İl ve Kültür Turizm Müdürlüğü, Kültür ve Turizm İstatistikleri, İnternet Adresi: <http://www.antalyakulturturizm.gov.tr/TR,67091/kultur-turizm-istatistikleri.html>, Erişim Tarihi: 14.08.2015.
- AYDIN, Ahmet; Burak DARICI ve Hacı Mehmet TAŞÇI (2015), "Uluslararası Turizm Talebini Etkileyen Ekonomik Faktörler: Türkiye Üzerine Bir Uygulama." Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (45), 143-177.
- BAHAR, Ozan; Kurtuluş BOZKURT (2010). "Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizm-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dinamik Panel Veri Analizi." Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 21(2), 255-265.
- BLACKBURNE, Edward F.; Mark W. FRANK (2007), "Estimation of Nonstationary Heterogeneous Panels", The Stata Journal, Vol. 7, No. 2, 197 – 208.

- BREITUNG, Jörg. (1999), "The local power of some unit root tests for panel data", Discussion Papers, Interdisciplinary Research Project 373: Quantification and Simulation of Economic Processes, (No. 1999, 69).
- CHAIBOONSRI, Chukiat; Jittaporn SRIBOONJIT; Thanee SRIWICHAILAMPHAN; Prasert CHAITIP; Songsak SRIBOONCHITTA (2010), "A panel cointegration analysis: an application to international tourism demand of Thailand." Of The University of Petroşani~ Economics~, 69.
- CHAITIP, Prasert; Chukiat CHAIBOONSRI; N. RANGASWAMY (2008), "A Panel Unit Root and Panel Cointegration Test of the Modeling International Tourism Demand in India." VOL. VIII PART I, 95.
- CHOI, In (2001), "Unit Root Test for Panel Data", Journal of International Money and Finance , 20(2), 249-272.
- CROUCH, Geoffrey I (1994), "The Study of International Tourism Demand: A Survey of Practice", Journal Travel Research, Vol. 32, 41-54.
- CROUCH, Geoffrey I.; JR Brent RITCHIE (1999), Tourism, competitiveness, and societal prosperity. *Journal of business research*, 44(3), 137-152.
- ÇİMAT, Ali; Ozan BAHAR (2003), "Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme", Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:6, 1-18
- GÜVENEK, Burcu; Volkan ALPTEKİN (2010), "Enerji tüketimi ve büyüme ilişkisi: OECD Ülkelerine İlişkin bir panel veri analizi." Enerji, Piyasa ve Düzenleme, 1(2), 172-193.
- HADRI, Kaddour (2000), "Testing for stationarity in heterogeneous panel data." The Econometrics Journal, 148-161.
- HURLIN, Christophe; Valerie MIGNON (2004), "Second generation panel unit root tests" Manuscript, THEMA-CNRS, University of Paris X,
- IM, Kyung So, M. Hashem PESARAN; Yongcheol SHIN (2003), "Testing for unit roots in heterogeneous panels.", Journal of econometrics, 115(1), 53-74.
- KAO, Chihwa (1999). "Spurious regression and residual-based tests for cointegration in panel data." Journal of econometrics, 90(1), 1-44.
- KUTLAR, Aziz (2000), "Ekonometrik Zaman Serileri", Gazi Kitabevi, Ankara.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Turizm İstatistikleri, İnternet Adresi: <http://sgb.kulturturizm.gov.tr/TR,50930/istatistikler.html>, Erişim Tarihi: 14.08.2015.

- LEE, Chien-Chiang; Chun-Ping CHANG (2008), "Tourism development and economic growth: A closer look at panels." *Tourism management*, Vol:29, No.1: 180-192.
- LEVİN, Andrew; Chien-Fu LIN and Chia-Shang James CHU (2002), "Unit root tests in panel data: asymptotic and finite-sample properties." *Journal of econometrics*, Vol.108, No.1 1-24.
- LI, Gang; Haiyan SONG; Stephen F. WITT (2005), "Recent Developments in Econometric Modeling and Forecasting.", *Journal of Travel Research*, Vol.44, No.1, 82-99.
- LIM, Christine (1997), "Review of international tourism demand models." *Annals of tourism research*, Vol.24, No.4: 835-849.
- LIM, Christine; Michael MCALEER (2001), "Cointegration analysis of quarterly tourism demand by Hong Kong and Singapore for Australia." *Applied Economics*, Vol.33, No.12, 1599-1619.
- LIM, Christine; Michael MCALEER (2002), "A cointegration analysis of annual tourism demand by Malaysia for Australia." *Mathematics and Computers in Simulation*, Vol.59, No.1, 197-205.
- MADDALA, Gangadharrao S.; Shaowen WU (1999), "A comparative study of unit root tests with panel data and a new simple test.", *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, Vol.61, No.S1, 631-652.
- MARTÍNEZ-ZARZOSO, Inmaculada; Aurelia BENGOCHEA-MORANCHO (2004), "Pooled mean group estimation of an environmental Kuznets curve for CO₂", *Economics Letters*, Vol.82, No.1, 121-126.
- OECD Statistics, <http://stats.oecd.org>
- PEDRONİ, Peter (1999), "Critical values for cointegration tests in heterogeneous panels with multiple regressors.", *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, 61(S1), 653-670.
- PESARAN, M. Hashem; Yongcheol SHIN; Ron P. SMITH (1999), "Pooled mean group estimation of dynamic heterogeneous panels.", *Journal of the American Statistical Association*, Vol.94, No.446, 621-634.
- SEETARAM, Neelu (2010), "Use of dynamic panel cointegration approach to model international arrivals to Australia.", *Journal of Travel Research*, Vol.49, No.4, 414-422.
- SEVÜKTEKİN, Mustafa; Mehmet NARGELEÇEKENLER (2010), *Ekonomik Zaman Serileri Analizi Eviews Uygulamalı*, Üçüncü baskı, Nobel Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti., Ankara.
- ŞAK, Nazan (2006), "OECD Ülkelerinde Satınalma Gücü Paritesinin

Geçerliliğinin Panel Eşbütünleşme Yaklaşımı ile İncelenmesi”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

SONG, Haiyan, et al. (2010), “Tourism Demand Modelling and Forecasting: How Should Demand Be Measured?”, *Tourism Economics*, Vol. 16, No. 1, 63-81.

TATOĞLU YERDELEN, Ferda (2013), *İleri Panel Veri Analizi*, İkinci Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.

Türkiye İstatistik Kurumu, Turizm İstatistikleri, İnternet Adresi: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/turizmapp/sinir.zul?>, Erişim Tarihi: 14.08.2015.

Türkiye Seyahat Acentaları Birliği İnternet sitesi, Turizm İstatistikleri, İnternet Adresi: http://www.tursab.org.tr/tr/istatistikler/turizmin-ekonomideki-yeri/gsmh-icindeki-payi-1963-_79.html, Erişim Tarihi: 14.08.2015.

World Tourism Organization (2014) “World Tourism Barometer”, Vol. 12, No. 2.

World Tourism Organization (2015), “Tourism Highligts”, Edition.

ZORTUK, Mahmut; Seyhat BAYRAK (2013), “Seçilmiş Ülkelere Göre Türkiye'nin Turizm Talebi.”, *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi*, (19), 38-58.

AÇIKLAMALAR

1. Türkiye İstatistik Kurumu, Turizm İstatistikleri, İnternet Adresi: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/turizmapp/sinir.zul?>
2. OECD Statistics, <http://stats.oecd.org>

DIŞ TİCARET YAPAN FİRMALARIN FİNANSAL RİSK YÖNETİMİNDE TÜREV ÜRÜNLERİ KULLANIM DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ: KAYSERİ İLİ ÖRNEĞİ¹

Derviş BOZTOSUN*, Semra AKSOYLU**, Fatih ALTINIŞIK***, Emre Hayri BARAZ**** ve Barış AKSOY*****

Özet

Bu çalışma, Kayseri’de faaliyet gösteren ve ihracat yapan reel sektör firmalarının finansal riskten korunmak amacıyla türev ürün kullanıp kullanmadıklarını ve risk yönetim birimi kurup kurmadıklarını araştırmak amacıyla yapılmıştır.

Bu amaçla, Kayseri ilinde ihracat yapan 100 reel sektör firmasının finans temsilcilerine anket uygulanmış ve türev ürün kullanım oranının %29 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca firmalarda risk yönetim birimi bulunmasını etkileyen unsurları belirleyebilmek için lojistik regresyon analizi yapılmış ve bu durumun firmaların karşılaştıkları işletme riskine ve firmalarda yurt dışı yatırımın varlığına bağlı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Risk Yönetimi, Türev Ürünler, Reel Sektör.

Investigation of Derivative Use Level in the Financial Risk Management of Foreign Trade Firms: The Example of the City Kayseri

Abstract

This paper aims to explore whether exporting non financial firms which operate Kayseri use risk management units and financial derivatives or not during the financial risk management.

For this purpose we conducted a survey to financial managers of one hundred non-financial exporting firm’s and we found out that the financial derivative usage rate is 29%. Than we estimated a binary logistic regression model to explore which factors affect the

¹ Bu çalışma Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince Desteklenmiştir. Proje Numarası: SHD-2015-5942

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, İzzet Bayraktar Uygulamalı Bilimler, Yüksekokulu, Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü, Kayseri, dboztosun@erciyes.edu.tr.

** Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, İzzet Bayraktar Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü, Kayseri, aksoylus@erciyes.edu.tr.

*** Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi, İzzet Bayraktar Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü, Kayseri, fatihaltinisik@erciyes.edu.tr.

**** Öğr. Gör., Cumhuriyet Üniversitesi, Gemerek Meslek Yüksekokulu, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Sivas, ebaraz@cumhuriyet.edu.tr.

***** Öğr. Gör., Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, Sivas, baksoy@cumhuriyet.edu.tr.

existence of risk management unit in firms. Our estimation indicated that the existence of operating risk and foreign investment are the affective factors.

Keywords: Financial Risk Management, Derivatives, Real Sector.

GİRİŞ

Finansal globalleşme, 1930'lu yıllardan sonra önem kazanmıştır. 1970'li yıllarda uluslararası para sisteminin çökmesi, döviz kuru dalgalanmalarını ve para piyasası faiz oranı değişikliklerini tetiklemiş ve bu da önemli miktarda kur ve faiz sorununa neden olmuştur. Döviz kurundaki büyük ölçekli değişimler şirketlerin pazar paylarında bozulmalara neden olmuştur.

Finansal riskin elimine edilmesi amacıyla türev ürünler geliştirilmiştir. Türev ürünler, iki taraf arasında nitelikleri önceden belirlenmiş bir ya da daha fazla varlığın gelecek bir tarihteki değerine bağlı olarak bugünden alım satım işleminin yapılması için düzenlenen finansal sözleşmelerdir. Bu sözleşmelerin işlem gördüğü piyasalar, türev piyasalar olarak adlandırılmaktadır. Türev ürünler riskten korunma, spekülative kâr elde etme ve arbitraj amaçlı kullanılmaktadır. Türev ürünler bir yandan riskin düşürülmesine katkı sağlarken, spekülative amaçla kullanıldığında riski ve getiriyi artırmaktadır. 2008 yılında yaşanan global kriz bunun en iyi örneğidir.

Türev ürünler uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen, özellikle son yirmi yılda kullanımı artmıştır. Faiz oranı türev sözleşmeleri gittikçe artan oranda firmalar tarafından yapılmaktadır. Reel sektör firmaları tarafından da dalgalı faizli borçları sabit faize veya sabit faizli borcu dalgalı borca çevirmek için yapılmaktadır.

Türkiye'de türev piyasalarının yeterince gelişmemesinin en önemli nedenleri yaşanan ekonomik ve siyasi istikrarsızlık ve yüksek enflasyondur. Türevlerin vergilendirme, hukuki çerçeve, muhasebeleştirme, uzaktan erişim sorunları ve yüksek aracılık ve tescil ücretleri de piyasanın gelişimine engel olmuştur. VİOP'un (Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası) faaliyete geçmesi, ulusal ve uluslararası düzeyde ortaya çıkan risklerden korunma imkânı ve yeni yatırım fırsatları sunmaktadır. Son zamanlarda türev ürünlerin kullanımı Türkiye'de de artmaktadır. Hatta günümüzde likidite bolluğunun en önemli nedenlerinden biri de türev piyasaların gelişmesi denilebilir(Yücel, Mandacı ve Kurt, 2007: 3).

VİOP kısa bir geçmişe sahip olmasına rağmen hızlı bir büyüme göstermektedir. VİOP'ta işlem gören vadeli işlem sözleşmelerinin toplam işlem miktarından aldıkları pay dikkate alındığında Türkiye'de faiz oranından çok döviz kuru riskine karşı daha fazla risk algısının olduğu söylenebilir(Ersoy, 2011: 63). VİOP 2015 yılı ilk çeyreğindeki işlem hacminin 2014 yılı aynı dönemine göre %41 artarak 140 milyar TL'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde Döviz Vadeli İşlem

Sözleşmeleri %216 artmış, işlem hacmindeki yabancı yatırımcı payı %28'e çıkmıştır (<http://www.borsaistanbul.com/>, 2015).

Ülkemizde risk yönetimi ve türev ürün kullanımı ile ilgili ampirik çalışmanın yeterli sayıda olmadığı, bu konudaki çalışmaların özellikle finans sektörü üzerine olduğu görülmektedir. Bu çalışma Kayseri'deki reel sektör firmalarının, finansal risk algılarını, riskleri yönetme şekillerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için Kayseri ilinde faaliyet gösteren ve ihracat yapan ağırlıkla KOBİ (Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler) niteliğindeki 100 firmaya anket çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada, türev ürün kullanım düzeyini ölçmek amacıyla veri toplama yöntemlerinden bilanço dipnotlarının kullanıldığı diğer çalışmalardan farklı olarak; anket çalışması yapılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; literatür incelemesi, ikinci bölümde; model ve veri seti, üçüncü bölümde; elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

I. LİTERATÜR

Türev ürünler ve opsiyon borsası ile türev ürünlerin farkındalık ve kullanımının araştırılmasına yönelik Türkiye'de sınırlı çalışma olup bunların bir kısmı da veri toplama tekniği olarak bilanço verilerine dayanmaktadır. Literatür taramasında veri toplama tekniği olarak anket yöntemini kullanan çalışmalara yer verilmiştir.

Bodnar vd. (1998) türev ürünlerin kullanımı ve finansal risk yönetimi konusunda yaptıkları çalışmalarında; en yaygın kullanılan türev ürünlerin döviz kuru türevleri olduğunu ve bunu sırasıyla faiz oranı, emtia, hisse senedi türevlerinin takip ettiği sonucuna ulaşmışlardır.

Levich vd. (1999) kurumsal yatırımcılar için türev ürün kullanım ve risk yönetim uygulamaları konulu çalışmalarında; firmaların %46'sı türev ürün kullanmaları için varlık yöneticilerine izin vermektedir. Kullanılan türev ürünlerin miktarı toplam aktiflere göre küçük olma eğilimindedir. Türev ürünlerin en çok kullanılma nedeni olarak riskin sınırlandırılması ve riskten korunmadır. Anketi cevaplayan büyük kurumsal firmaların % 41'i risk yöneticisi veya risk yönetim komitesi oluşturduklarını ve % 39'u yazılı bir risk yönetim politikasına sahip olduklarını bildirmişlerdir.

Alkeback ve Hagelin (1999) çalışmalarında; İsveç reel sektör firmaları arasında türevlerin kullanımı ile ilgili anket sonuçlarını sırasıyla Bodnar vd. (1995, 1996) ve Berkman vd. (1997) ABD ve Yeni Zelanda, çalışmaları ile kıyaslamışlardır. Çalışma sonucuna göre; İsveç reel sektör firmalarının %52 sinin (Yeni Zelanda'da %53, ABD'de %39) türev ürünleri kullandığını ve kullanım

düzeinin büyük firmalarda daha fazla olduğunu, türevlerin başlıca kullanımının riskten korunma amaçlı olduğu, spekülâtif amaçlı kullanımların büyük firmalarda daha fazla olduğu, firma içinde türev ürünler hakkında bilgi yetersizliğinin finansal yöneticilerin en çok endişe duydukları konu olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Allayannis ve Ofek (2001) çalışmalarında; firmaların döviz kuru türevlerini hedge mi yoksa spekülâtif amaçlarla mı kullandığını incelemiştirlerdir. Çalışmada firmaların döviz kuru riskini, türev ürünler kullanarak önemli miktarda azalttıkları, firmaların satış ve ticaretlerinin yabancı para cinsinden olduğu durumlarda firmaların türev ürünlere daha fazla ağırlık verdikleri ve firmanın döviz türev ürünleri kullanımıyla döviz kuru riskine maruz kalma arasında güçlü negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bayrakdaroğlu vd. (2013) çalışmalarında; işletmelerin risk algılamaları, risk yönetim politikaları ve türev araç kullanımını incelemiştirlerdir. Araştırma sonucunda, işletmelerin çoğunun döviz kuru riskinden etkilendikleri ve türev ürünleri firma içi yöntemlere göre daha az kullandıkları tespit edilmiştir.

Yıldıran (2015) çalışmasında; 2008-2009 global finansal kriz esnasında ihracat yapan firmaların finans yöneticileri tarafından kullanılan döviz kuru riski ve faiz oranı risk yönetimi gibi finansal risk yönetimi teknik ve yöntemlerini araştırmıştır. Araştırma sonucunda, işletmelerin genellikle tüm finansal risk türleri için firma içi risk yönetimi kullandıkları ve finansal risk yönetim aracı olarak türev ürünleri çok fazla tercih etmedikleri tespit edilmiştir.

II. MODEL VE VERİ SETİ

Bu çalışma; Kayseri'deki reel sektör firmalarının, finansal risk algılarını, riskleri yönetim şekillerini ve ülkemizde türev ürünlerin kullanıldığı tek organize piyasa olan VİOP hakkındaki farkındalıklarını ve türev ürünleri kullanım düzeylerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Ayrıca firmaların demografik yapıları, finansal yapıları ve risk algılarıyla riski yönetmek için kullandıkları yöntemler arasında bir ilişkinin mevcut olup olmadığı araştırılmıştır. Bu amaçla Kayseri'de faaliyet gösteren ve ihracat yapan ağırlıklı KOBİ niteliğindeki firmaların finans sorumlularına, yüz yüze görüşme yöntemiyle anket uygulanmıştır.

Çalışmada kullanılan anket formu dört kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda; firmaların demografik yapılarının belirlenmesine yönelik sorular bulunmaktadır. İkinci kısımda; firmaların maruz kaldıkları riskler ve karşılaşma sıklıklarına yönelik sorular yer almaktadır. Üçüncü kısımda; VİOP hakkında bilgi düzeyi, risk yönetim biriminin varlığı ve türev ürün kullanımına yönelik sorular yer almaktadır. Anket sorularının oluşturulmasında Bayrakdaroğlu vd. (2013), Marshall ve Weetman (2002), Bodnar vd. (1998), Levich vd. (1999), Martin vd.(2009), Yılmaz ve Kurun (2007) çalışmalarından yararlanılmıştır.

Araştırma sonucu elde edilen bulgular SPSS 23.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Anketin güvenilirlik analizi için Cronbach Alpha Katsayısı kullanılmıştır. Araştırma bulguları frekans analizi ile yorumlanmış ve demografik özelliklere göre cevapların değişip değişmediğini analiz etmek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır (Bayrakdaroğlu, Sarı ve Heybeli, 2013: 63).

III. BULGULAR

A. GÜVENİRLİLİK ANALİZİ VE DEMOGRAFİK BİLGİLER

Anketin güvenilirliğini ölçmek için Cronbach Alpha testi kullanılmıştır. Test sonucunda elde edilen değer 0,60 ile 0,80 arasında olması ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir (Bayrakdaroğlu, Sarı ve Heybeli, 2013: 63). Çalışmada kullanılan anketin güvenilirliği 0,86 olarak hesaplanmış olup güvenilirlik konusunda yeterli düzeye ulaşıldığından istatistiksel analizlerin yapılması aşamasına geçilmiştir.

Firmaların faaliyet alanlarına göre sektörel ayrımları yapılırken TÜİK'in ilgili kurum ve kuruluşlarla birlikte "Eurostat (Avrupa Birliği İstatistik Ofisi) tarafından oluşturulan NACE Rev.2" sınıflamasını temel alarak geliştirdiği altı basamaklı bir sınıflama olan "NACE Rev.2-Altılı Ekonomik Faaliyet Sınıflandırması 2015" kataloğuna başvurulmuştur (http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=18&KITAP_ID=277). Elde edilen veriler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Firmaların Sektörel Dağılımı

Sektörler	Frekans	%
Mobilya	37	37
Fabrikasyon Metal Ürünleri	28	28
Tekstil	5	5
Makine İmalat	7	7
Gıda Ürünleri	3	3
Metalik Olmayan Mineral Ürün	5	5
Plastik, Kauçuk	9	9
Kâğıt İmalatı	2	2
Otomotiv Yan Sanayi	2	2
Kimya	2	2
TOPLAM	100	100

Görüldüğü üzere çalışmaya konu olan firmalar birçok farklı sektörde yer almakla birlikte firmaların çoğu mobilya ve fabrikasyon metal ürünleri imalatı sektöründe faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu durum, 2014 yılında Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yayınlanan Türkiye 81 İl Sanayi Raporu'ndaki bulgularla paraleldir.

Çalışmada, katılımcılara firmalarının toplam gelirlerinin oransal olarak ne kadarlık bir kısmını yapmış oldukları ihracattan elde ettikleri sorusu yöneltilmiş ve Tablo 2’de gösterilen bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo 2: Firmaların İhracat / Hasıla Oranına Göre Dağılımı

İhracat / Hasıla Oranı	%
%20' ve altı	60
%21 - %40 arası	22
%41 - %60 arası	10
%61 - %80	3
%81 ve üstü	5

Tablo 2’den de anlaşılacağı üzere firmaların büyük bir kısmının (%82) yapmış oldukları ihracattan elde ettikleri gelir toplam gelirlerinde büyük bir oran teşkil etmemektedir.

Firmalardan, Kayseri’den en çok ihracatın gerçekleştirildiği beş bölgeye yaptıkları ihracat ile kullandıkları para birimlerini sıralamaları istenmiş ve Tablo 3’teki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 3: İhracat Bölgeleri ve Para Birimleri

İhracat Yapılan Bölgeler	%	Kullanılan Para Birimleri	%
Avrupa	28	Dolar	36
Orta Doğu	25	Avro	31
Afrika	21	Sterlin	15
Amerika	17	Türk Lirası	13
Uzak Doğu	9	Diğer	5

Tablo 3’de görüldüğü gibi firmalar ihracatlarının büyük kısmını Avrupa’ya (%28) gerçekleştirirken, Uzak Doğu’ya (%9) gerçekleştirdikleri ihracatın oranı oldukça düşüktür. Ayrıca firmalar, ihracatlarını en çok Dolar (%36) üzerinden gerçekleştirmektedir.

Firmaların büyüklükleri çalışan sayılarına göre kıyaslanırken; 04/11/2012 tarihli ve 28457 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan “Küçük Ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”in dikkate alınarak ölçeklendirme yapılması uygun bulunmuştur (www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/11/20121104-11.htm). Yapılan ölçeklendirme sonucunda firmalar, çalışan sayılarına göre aşağıdaki gibi gruplandırılmıştır;

Tablo 4: Çalışan Sayılarına Göre Firma Ölçekleri

Yıllık Çalışan Sayısı	Firma Ölçekleri	%
0 – 1 kişi	-	0
2 – 9 kişi	-	0
10 – 49 kişi	Küçük Ölçekli Firma	13
50 – 249 kişi	Orta Ölçekli Firma	73
249'dan fazla	Büyük Ölçekli Firma	14

Tablo 4'ten de anlaşıldığı üzere çalışmaya konu olan firmalardan hiçbirinin çalışan sayısı 10'un altında değildir. Bu nedenle ölçeklerin adlandırılması en az 10 çalışanı olan firmalardan başlamaktadır.

Firmaların faaliyette buldukları süreler gere göre dağılımları Tablo 5'te gösterilmiştir;

Tablo 5: Firmaların Faaliyet Sürelerine Göre Dağılımı

Faaliyet Süresi	%
13 yıl ve altı	40
14 – 26 yıl	36
27 – 39 yıl	13
40 – 52 yıl	8
53 yıl ve üzeri	3

Firmaların yurtdışında herhangi bir yatırımlarının bulunup bulunmadığı hakkındaki bulguların dağılımı Tablo 6'da gösterilmiştir;

Tablo 6: Yurtdışı Yatırımının Bulunması

Yurtdışı Yatırımı	%
Var	22,0
Yok	78,0

B. FİRMALARIN KARŞILAŞTIKLARI RİSKLER VE RİSKLERLE KARŞILAŞMA SIKLIKLARINA İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmaya dâhil edilen firmaların maruz kaldıkları risk türleri ve ne sıklıkla bu risklere maruz kaldıkları sorusuna verilen cevaplar Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: Firmaların Karşılaştıkları Risklerin Karşılaşma Sıklığına Göre Dağılımı

Risk Türleri	%
Döviz Kuru Riski	21,91
Faiz Oranı Riski	19,77
Kredi Riski	19,64
İşletme (Operasyon) Riski	19,50
Likidite Riski	19,18

Tablo 7’de görüldüğü üzere firmalar en fazla döviz kuru riskine maruz kalmakta, bunu sırasıyla faiz oranı riski, kredi riski, işletme riski ve likidite riski takip etmektedir. Bu bulgular; Bodnar vd. (1998), Bayrakdaroğlu vd. (2013), Martin vd.(2009), Alkebäck & Hagelin (1999), Afza & Alam (2011), Yıldırım (2015), Selvi & Türel (2010) çalışmaları ile de tutarlıdır. Bu bulguların dışında Yılmaz & Kurun (2007), Gay & Nam (1998) sırasıyla en fazla maruz kalınan riskler faiz oranı, döviz kuru ve mal fiyat riski olarak bulmuşlardır. Yücel, Mandacı & Kurt (2007) çalışma bulgularına göre ise firmaların sırası ile maruz kaldıkları riskler, kredi, likidite, döviz kuru ve faiz riskidir.

C. FİRMALARIN VİOP FARKINDALIKLARI, RİSK YÖNETİM BİRİMLERİ VE TÜREV ÜRÜN KULLANIMLARINA İLİŞKİN BULGULAR

Son 30 yıldan beri finansal olmayan ve ihracat yapan firmaların finansal risk yönetimine sahip olup olmadığı yazını finans literatürünün en popüler konularından biridir (Yıldırım, 2015: 163). Firmaların risk yönetim politikaları, yönetimin riski almakta isteksizliği ve dış finanslama maliyeti, finansal sıkıntı maliyeti gibi birçok faktöre bağlı olarak değişkenlik göstermektedir (Beatty, 1999: 354). Türev ürün kullanımı temel teorik belirleyicileri, finansal sıkıntı, mali zarar, yönetsel mülkiyet, büyüme fırsatları, yatırım nakit akışı ve likidite maliyetleri olarak sayılabilir (Berkman, Bradbury, Hancock, ve Innes, 2002: 99).

Katılımcılardan VİOP ile ilgili; VİOP farkındalık düzeyi, risk yönetim biriminin bulunup bulunmadığı ve türev ürün kullanım düzeyi konularında kendilerini değerlendirmeleri istenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8: VİOP Farkındalık Düzeyi

Bilgi Seviyesi	%
Bilgi Sahibi Değil	7,0
Düşük Seviyede Bilgi Sahibi	25,0
Orta Seviyede Bilgi Sahibi	40,0
Yüksek Seviyede Bilgi Sahibi	25,0
İleri Seviyede Bilgi Sahibi	3,0

Firmaların karşılaştıkları riskleri daha iyi yönetebilmek için herhangi bir risk yönetim birimi kurup kurmadıkları sorusuna verilen cevaplar Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9: Risk Yönetim Biriminin Bulunması

Risk Yönetim Birimi	%
Var	13,0
Yok	87,0

Firmaların karşılaştıkları riskleri yönetebilmek için türev ürün kullanıp kullanmadıkları sorusuna verilen cevaplar Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10: Türev Ürün Kullanımı

Türev Ürün Kullanımı	%
Evet	29,0
Hayır	71,0

D. FİRMALARIN RİSK YÖNETİM BİRİMLERİ VE TÜREV ÜRÜN KULLANIMLARINA İLİŞKİN ANALİZ SONUÇLARI

Firmalarda risk yönetim biriminin var olup olmadığının ve risk yönetiminde türev ürün kullanılıp kullanılmadığının firmaların hangi özelliklerine bağlı olduğunu anlamak için lojistik regresyon analizi uygulanmıştır.

Lojistik regresyon, diğer adıyla Logit model, son yıllarda kullanımı giderek artan ileri düzey bir regresyon yöntemidir. Sosyal bilimlerde oldukça yoğun bir şekilde kullanılan lojistik regresyon bir ya da birden çok bağımsız değişkenle bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi modellemeyi amaçlamaktadır. Lojistik regresyonun yoğun olarak kullanılmasının önemli bir sebebi, bağımlı değişkenin iki şıklı kategorik bir değişken olduğu durumlarda bağımlı değişkenin modellenmesini sağlamasındandır (Aksaraylı ve Saygın, 2011: s. 24). Bu sebeple modelde doğrusal regresyon yerine lojistik regresyon modeli tercih edilmiştir.

Lojistik regresyonu doğrusal regresyondan ayıran en belirgin özellik ise lojistik regresyonda sonu değişkeninin ikili olmasıdır. Lojistik regresyon ve doğrusal regresyon arasındaki bu fark hem parametrik model seçimine, hem de varsayımlara yansımaktadır. Lojistik regresyonda da, doğrusal regresyon analizinde olduğu gibi bazı değişken değerlerine dayanarak kestirim yapılmaya çalışılır, ancak iki yöntem arasında üç önemli fark vardır (Coşkun vd., 2004: s. 43);

1. Doğrusal regresyon analizinde kestirilecek olan bağımlı değişken sürekli iken, lojistik regresyonda bağımlı değişken kesikli bir değer olmalıdır,

2. Doğrusal regresyon analizinde bağımlı değişkenin değeri, lojistik regresyonda ise bağımlı değişkenin alabileceği değerlerden birinin gerçekleşme olasılığı kestirilir,

3. Doğrusal regresyon analizinde bağımsız değişkenlerin çoklu normal dağılım göstermesi koşulu aranırken, lojistik regresyonun uygulanabilmesi için bağımsız değişkenlerin dağılımına ilişkin hiçbir ön koşul yoktur.

Kurulan 2 farklı regresyon modeline ait değişkenler ile ilgili özellikler Tablo 11'de verilmiştir. Değişkenler kolaylık olması amacıyla aşağıdaki gibi kodlanmıştır;

- Türev Ürün Kullanımı : D
- Risk Yönetim Birimi Varlığı : U
- Firma Yaşı : A
- Çalışan Sayısına Göre Firma Ölçeği : P
- İhracat /Hasıla Oranına Göre Firmalar :E
- Yurt Dışı Yatırımın Varlığı : I
- Döviz Kuru Riski :R1
- Faiz Oranı Riski :R2
- Kredi Riski :R3
- Likidite Riski :R4
- İşletme (Operasyon) Riski :R5

Kodlara göre kurulan lojistik regresyon eşitlikleri;

$$p(U) = \frac{1}{1+e^{-(\beta_0+\beta_1P+\beta_2E+\beta_3A+\beta_4I+\beta_5R1+\beta_6R2+\beta_7R3+\beta_8R4+\beta_9R5)}} \quad (1)$$

$$p(D) = \frac{1}{1+e^{-(\beta_0+\beta_1U+\beta_2P+\beta_3E+\beta_4A+\beta_5I+\beta_6R1+\beta_7R2+\beta_8R3+\beta_9R4+\beta_{10}R5)}} \quad (2)$$

Tablo 11: Regresyon Modeline ait Değişkenlerle İlgili Özellikler

Değişkenler /Kod	Veri Türü	Değişken Kodu	%	Değişken Türü
D	Kategorik	-	-	Tablo 13'te bağımlı değişken
Yok (D0)	-	0	71	
Var (D1)	-	1	29	

Tablo 11: Regresyon Modeline ait Değişkenlerle İlgili Özellikler (devam)

U	Kategorik	-	-	Tablo 12’de bağımlı, Tablo 13’te bağımsız değişken
Yok (U0)	-	0	87	
Var (U1)	-	1	13	
A	Kategorik	-	-	Tablo 12 ve 13’te bağımsız değişken
13 yıl ve altı (A0)	-	0	40	
14 – 26 yıl (A1)	-	1	36	
27 – 39 yıl (A2)	-	2	13	
40 – 52 yıl (A3)	-	3	8	
53 yıl ve üzeri (A4)	-	4	3	
P	Kategorik	-	-	
Küçük (P0)	-	0	13	
Orta (P1)	-	1	73	
Büyük (P2)	-	2	14	
E	Kategorik	-	-	
%20 ve altı (E0)	-	0	60	
%21 - %40 (E1)	-	1	22	
%41 - %60 (E2)	-	2	10	
%61 - %80 (E3)	-	3	3	
%81 ve üzeri (E4)	-	4	5	
I	Kategorik	-	-	
Yok (I0)	-	0	78	
Var (I1)	-	1	22	
R1	Ölçek	-	21,91	
R2	Ölçek	-	19,77	
R3	Ölçek	-	19,64	
R4	Ölçek	-	19,50	
R5	Ölçek	-	19,18	

Tablo 12, eşitlik (1)’e ait lojistik regresyon analizi sonuçlarını göstermektedir. Lojistik modelde, Omnibus Test sonuçları modelin istatistiksel öneminin ölçüsüdür. Yapılan analizde kurulan modele ait katsayıların Omnibus istatistiği ($\chi^2 = 35,205$; $p = 0,004$) $p < 0,05$ olarak hesaplanmıştır. Bu da modelin “Firmada Risk Yönetim Biriminin Bulunması” bağımlı değişkenini açıklayabileceğini göstermektedir.

Hosmer-Lemeshow testi modeldeki “Firmada Risk Yönetim Biriminin Bulunması” bağımlı değişkeni ile diğer bağımsız değişkenler arasındaki uyumu göstermektedir. Yapılan analizde kurulan modele ait Hosmer-Lemeshow test istatistiği ($\chi^2 = 4,383$; $p = 0,821$) $p > 0,05$ olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç modeldeki değişkenlerin uyumlu olduğunu ve modelin kullanılabilirliğini göstermektedir.

Testle ilgili bir sonraki önemli adım R^2 (Nagelkerke R Square) değerinin hesaplanmasıdır. Bu değer modeldeki bağımlı değişkenin bağımsız değişkenler

tarafından açıklanma oranını göstermektedir. Yapılan analizde kurulan modele ait R^2 (Nagelkerke R Square) = 0,551 olarak hesaplanmıştır.

Modelin tanımlama kapasitesini veren genel tutarlılığı %91 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 12'ye bakıldığında çalışmadaki firmaların risk yönetim birimine sahip olmalarında firmaların yurtdışı yatırımlarının olması ve işletme (operasyon) riskiyle karşılaşmaları etkili olmaktadır. Tablo 12 incelendiğinde “Yurt Dışı Yatırım” bağımsız değişkenindeki bir birimlik artışın firmalarda risk yönetim birimi olma odds’unda %95,1’lik [(1-0,049)*100] azalışa yol açtığı görülmektedir. Diğer anlamlı bağımsız değişken “İşletme (Operasyon) Riski” incelendiğinde ise bu değişkendeki bir birimlik artışın işletmelerde risk yönetim biriminin bulunma odds’unda %356,2’lik [(1-4,562)*100] artışa yol açmaktadır.

Tablo 12: Eşitlik (1)’e Ait Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken		Firmada Risk Yönetim Biriminin Bulunması				
Bağımsız Değişkenler	Beta	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
A0	-	-	5,945	4	,203	-
A1	4,101	2,176	3,554	1	,059	60,427
A2	5,118	2,316	4,884	1	,027	167,026
A3	7,721	3,504	4,855	1	,028	2255,708
A4	5,198	2,482	4,385	1	,036	180,908
P0	-	-	1,823	2	,402	-
P1	1,667	2,049	,661	1	,416	5,294
P2	1,818	1,347	1,823	1	,177	6,162
E0	-	-	4,084	4	,395	-
E1	,281	1,684	,028	1	,868	1,324
E2	-1,259	1,790	,495	1	,482	,284
E3	-2,290	1,912	1,435	1	,231	,101
E4	1,159	4,433	,068	1	,794	3,187
I1	-3,026	1,227	6,086	1	,014*	,049
R1	-,866	,750	1,333	1	,248	,420
R2	-,272	,694	,154	1	,695	,762
R3	,907	,911	,990	1	,320	2,477
R4	-,675	,701	,928	1	,335	,509
R5	1,518	,687	4,882	1	,027*	4,562
Sabit	-3,363	3,506	,920	1	,337	,035
Sınıflandırma			Model Özeti			
Hayır			97,7	-2 Log likelihood		42,073
Evet			46,2	Cox & Snell R^2		,297
Genel Yüzde			91,0	Nagelkerke R^2		,551
Omnibus Tests			35,205	Hosmer & Lemeshow Test		
Df			16	Chi - square		4,383
Sig.			,004	Sig. (df 8)		,821

Tablo 13, Eşitlik (2)'ye ait lojistik regresyon analizi sonuçlarını göstermektedir. Lojistik modelde, Omnibus Test sonuçları modelin istatistiksel öneminin ölçüsüdür. Yapılan analizde kurulan modele ait katsayıların Omnibus istatistiği ($\chi^2 = 18,164$; $p = 0,379$) $p > 0,05$ olarak hesaplanmıştır. Bu da modelin “Türev Ürün Kullanımı” bağımlı değişkenini açıklayamadığını göstermektedir.

Tablo 13: Eşitlik (2)'ye Ait Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken		Firmanın Risk Yönetiminde Türev Ürün Kullanımı				
Bağımsız Değişkenler	Beta	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
U1	-,720	,980	,541	1	,462	,487
A0	-	-	1,634	4	,803	-
A1	-1,213	2,159	,316	1	,574	,297
A2	-1,390	2,185	,405	1	,525	,249
A3	-1,787	2,254	,629	1	,428	,167
A4	-,303	2,400	,016	1	,900	,739
P0	-	-	4,496	2	,106	-
P1	2,749	1,317	4,353	1	,037	15,620
P2	1,175	,789	2,218	1	,136	3,238
E0	-	-	3,899	4	,420	-
E1	,872	1,359	,412	1	,521	2,392
E2	,562	1,416	,157	1	,692	1,753
E3	2,687	1,985	1,833	1	,176	14,687
E4	-1,089	1,940	,315	1	,574	,337
I1	-,012	,715	,000	1	,987	,988
R1	,315	,367	,733	1	,392	1,370
R2	-,361	,437	,682	1	,409	,697
R3	,626	,410	2,336	1	,126	1,870
R4	,166	,428	,150	1	,699	1,180
R5	-,727	,381	3,633	1	,057	,483
Sabit	,227	2,710	,007	1	,933	1,255
Sınıflandırma				Model Özeti		
No				94,4	-2 Log likelihood	102,267
Yes				24,1	Cox & Snell R ²	,166
Genel Yüzde				74,0	Nagelkerke R ²	,237
Omnibus Tests				18,164	Hosmer & Lemeshow Test	
Df				17	Chi - square	4,632
Sig.				,379	Sig. (df 8)	,796

SONUÇ

Piyasaların globalleşmesi, firmaların dışa açılması ve rekabetteki artış özellikle piyasa riskinin öne çıkmasına neden olmuş ve dışa açık ekonomilerde, işletmelerin maruz kaldıkları finansal risklerin döviz kuru ve faiz oranı değişimlerinden kaynaklanan riskler en önemli riskler haline gelmiştir. Firmalar maruz kaldıkları finansal riskleri tanımlayıp, politikalarını belirleyip, çeşitli araçlar kullanarak riski yönetebilirler.

Bu çalışmada; ihracat yapan reel sektör firmalarının yoğun olarak faaliyet gösterdiği Kayseri ilinde 100 firmanın finans temsilcisi ile birebir görüşme yöntemi ile anket uygulanmıştır. Uygulamadan elde edilen veriler ile söz konusu firmalara ait demografik bilgiler ile firmaların karşılaştıkları finansal risklere, bu risklerle karşılaşma sıklıklarına, firma yetkililerinin VİOP farkındalık düzeylerine, firmalarda risk yönetim birimi olup olmadığına ve firmaların finansal risk yönetiminde türev ürün kullanımlarına ait bilgiler elde edilmiştir.

Bu bilgiler ışığında çalışmamızın öncelikli amaçlarından birincisi olan türev ürün kullanma oranının %29 olduğu tespit edilmiştir. Bu oran gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden elde edilen türev ürün kullanım oranları ile karşılaştırıldığında oldukça düşük kalmaktadır. Araştırmamızın bir diğer konusu ise Kayseri'deki firmaların risk yönetim birimi oluşturmasını etkileyen unsurları görebilmektir. Bu amaçla kurulan modelden elde edilen sonuçlara göre firmalarda yurt dışı yatırımın olması ve firmaların işletme (operasyon) riski ile karşılaşmaları risk yönetim birimi oluşturulmasında etkilidir.

Ayrıca risk yönetim birimi oluşturmayı etkileyen faktörlerin ve risk yönetim birimi varlığının türev ürün kullanmak konusundaki etkilerini incelemek amacıyla başka bir model daha kurulmuş ancak modelden istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç elde edilememiştir.

Bu çalışmanın firmaların risk yönetimi tutumları ve türev ürün kullanımları ile ilgili literatüre yaptığı katkıyı artırabilmek ve bu konuda daha faydalı olabilmesini sağlamak için araştırmanın il bazından bölge ve hatta ülke bazına çıkarılması gerekli görülmektedir.

İl bazında yapılan bu çalışma reel sektör firmalarının risk yönetimine ilişkin tutumlarıyla ilgili literatüre katkı sağlamakta, ayrıca bu konuda yapılacak bölge ya da ülke bazındaki daha kapsamlı araştırmalara yol göstermektedir.

KAYNAKÇA

- AFZA, Talat ve ALAM, Atia (2011), "Determinants of Extent of Financial Derivative Usage", *African Journal of Business Management*, Vol 5(20), 8331-8336
- AKSARAYLI, Mehmet ve SAYGIN, Özge (2011), "Algılanan Hizmet Kalitesi ve Lojistik Regresyon Analizi ile Hizmet Tercihine Etkisinin Belirlenmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi*, Cilt 13(1), 21 - 37
- ALKEBACK, Per and HAGELİN, Niclas (1999), "Derivative Usage by Nonfinancial Firms in Sweden with an International Comparison", *Journal of International Financial Management and Accounting*, Vol 10(2), 104-120.
- ALLAYANNİS, George and OFEK, Eli (2001), "Exchange Rate Exposure, Hedging, And The Use Of Foreign Currency Derivatives" , *Journal of International Money and Finance*, Vol 20, 273-296
- BAYRAKDAROĞLU, Ali ; SARI, Bilgehan ve HEYBELİ, Burhan (2013). "İşletmelerin Finansal Risk Yönetiminde Türev Ürün Kullanımlarına İlişkin Bir Saha Araştırması: Denizli İli Örneği", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ocak (2013), 57-72
- BEATTY, Anne (1999). "Assessing The Use Of Derivatives As Part Of a Risk-Management Strategy" *Journal of Accounting and Economics*, Vol 26, 353-357.
- BERKMAN, Henk; BRADBURY, Michael E.; HANCOCK, Phil ve INNES, Clare (2002), "Derivative financial instrument use in Australia. *Accounting and Finance*", Vol 42, 97-109
- BODNAR, Gordon. M., Hayt, Gregory. S., and Marston, Richard. C. (1998), "1998 Wharton Survey of Financial Risk Management US Non-Financial Firms", *Financial Management*, Vol 27(4), 69-91
- COŞKUN, Sibel; KARTAL, Mahmut; COŞKUN, Akın ve BİRCAN, Hüdaverdi (2004), "Lojistik Regresyon Analizinin İncelenmesi ve Dış Hekimliğinde Bir Uygulama" *Cumhuriyet Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi Dergisi*, Cilt 7(1) 41-50
- ERSOY, Ersan. (2011), "Türkiye’de ve Dünyada Organize Türev Piyasaların Gelişimi" *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı 68, 63-80
- GAY, Gerald D. and NAM, Jouahn (1998), "Underinvestment Problem and Corporate Derivatives Use" *Financial Management* , Vol 27(4), 53-69
- GUAY, Wayne and KOTHARİ, S.P (2003) "How Much Do Firms Hedge With Derivatives?", *Journal of Financial Economics*, Vol 70, 423-461

<http://www.borsaistanbul.com/>. Erişim Tarihi: 09.02.2015

http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=18&KITAP_ID=277

LEVİCH, Richard M.; HAYT, Gregory. S. and RİPSTON, Beth A. (1999), "1998 Survey of Derivatives and Risk Management Practices by U.S. Institutional Investors", FIN Working Paper, October, 1-44

MARSHALL, Andrew, P. and WEETMAN, Pauline (2002), "Information Asymmetry in Disclosure of Foreign Exchange Risk Management: Can Regulation be Effective?" *Journal of Economics and Business*, Vol 54, 31-53

MARTIN, Miguel Ángel; ROJAS, Wolfgang; ERÁUSQUİN, Jose, Luis ve VERA, Dayana Yupanqui Edgar (2009), "Derivatives Usage by Non-Financial Firms in Emerging Markets: The Peruvian Case", *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*, Vol 14(27), 73-86

SELVİ, Yakup ve TÜREL, Aslı. (2010), "Derivatives Usage in Risk Management By Turkish Non Financial Firms And Banks A Comparative Study" *Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica* Vol 12(2), 663-671

RESMİ GAZETE, www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/11/20121104-11.htm

YILDIRAN, Mustafa (2015), "The Financial Risk Management Strategies During 2008/09 Global Financial Crisis: A Survey on Turkish Exporting Firms", *International Journal of Finance and Accounting*, Cilt 4(3), 163-171. doi: 10.5923/j.ijfa.20150403.03

YILMAZ, Mustafa K. ve KURUN, Engin (2007), "The Impact of Derivatives on Financial Stability in Turkish Economy Evidence from the Istanbul Stock Exchange and TurkDEX". *International Research Journal of Finance and Economics*, Vol 9, 180-200

YÜCEL, A. Tülay; MANDACI, Pınar, Evrim ve KURT, Gülüzar (2007), "İşletmelerin Finansal Risk Yönetimi ve Türev Ürün Kullanımı: İMKB 100 Endeksinde Yer Alan İşletmelerde Bir Uygulama", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı 36, 1-9

GELİR DÜZEYİNİN HAYAT KALİTESİ VE MEMNUNİYETİNE ETKİSİ: SİVAS İLİNDE AMPİRİK BİR UYGULAMA

Yalçın KARAGÖZ*, **Adem DOĞAN**** ve **Selma KOÇYİĞİT*****

Özet

Hayat kalite ve memnuniyetini artıran en önemli unsurlardan biri gelir düzeyidir. Genellikle gelir düzeyi ile hayat kalitesi ve memnuniyeti arasında doğru yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle gelir düzeyi artışı hayat kalite ve memnuniyetini yükseltmektedir. Bu çalışmada, gelir düzeyi ile hayat kalitesi ve memnuniyeti arasındaki doğru yönlü ilişkinin varlığı, Sivas ili örneğinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda farklı gelir düzeylerine mensup 500 kişiye yönelik gelir ve yaşam koşulları konulu 55 sorulu bir anket uygulamasına gidilmiştir. Anket uygulaması sonucunda gelir düzeyi artışının hayat kalitesi ve memnuniyetini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gelir Düzeyi. Hayat Kalitesi. Hayat Memnuniyeti.

The Effect of Income on Quality of Life and Life Satisfaction: An Empirical Application in the Province of Sivas

Abstract

Income level is one of the most important factors that increase the quality of life and life satisfaction. There are usually positive correlation between quality of life and life satisfaction with level of income. In other words, increase of the income level increases the quality of life and life satisfaction. In this study, the presence of the correct way relationship between income level and quality of life, it has tried to put forward in Sivas. In this direction, a survey of 55 questions on income and living conditions was made to 500 people belonging to different income. As a result of survey, it is concluded that the rise of income increases quality of life and life satisfaction.

Keywords: Income Level. Quality of Life. Life Satisfaction.

---

* Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Sivas, ykaragoz01@hotmail.com

** Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Sivas, ademdogan@cumhuriyet.edu.tr

*** İşletme uzmanı, Sivas, slm.kcyt@hotmail.com

GİRİŞ

Uluslararası düzeyde uzun zamandır yürütülen hayat kalite ve memnuniyeti temalı araştırmalar Türkiye’de yeni bir alan olarak kabul edilmekte ancak, yaşam kalite ve memnuniyetini tespiti yönelik araştırmalar yıllardır yürütülmektedir. Nitekim Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2003 yılından itibaren “yaşam memnuniyeti” araştırması yapmaktadır. “Yaşam memnuniyeti araştırması” ile Türkiye’deki bireylerin öznel mutluluk algılaması, sağlık, sosyal güvenlik, örgün eğitim, çalışma hayatı, gelir, kişisel güvenlik, adalet, ulaştırma hizmetleri, kişisel gelişim gibi temel yaşam alanlarındaki memnuniyetleri ölçülmekte ve bunların zaman içindeki değişimi takip edilmektedir (TÜİK, 2014: III).

TÜİK’in 2014 yılı yaşam memnuniyeti araştırmasına göre, mutlu olduğunu beyan eden bireylerin oranı 2013 yılında %59 iken 2014 yılında %56,3’e gerilemiş, mutsuz olduğunu beyan eden bireylerin oranı ise %10,8’den %11,7’ye yükselmiştir. Mutluluk oranında gerileme kadınlarda (2013 yılında %61,9 iken 2014 yılında %60,4), erkeklere göre (2013 yılında %56,2den iken 2014 yılında %52’ye) daha düşük düzeyde gerçekleşmiştir. Yaş gruplarına göre mutluluk düzeyine bakıldığında, en yüksek mutluluk oranının %62,8 ile 65 ve yukarı yaş grubunda, en düşük mutluluk oranının ise %51,5 ile 45-54 yaş grubunda gerçekleştiği gözlenmektedir. Evli bireylerin, evli olmayanlara göre daha mutlu olduğu görülmektedir. Evli bireylerin 2014 yılında %58,9’u mutlu iken, evli olmayanlarda bu oran %50 olarak gerçekleşmiştir. Bireyleri en çok aileleri mutlu ederken, mutluluk kaynağı olan değerler sıralamasında sağlık ilk sırayı alırken, bunu sevgi, başarı, para ve iş takip etmektedir (TÜİK, 2015).

Bu çalışmanın amacı gelirin hayat kalite ve memnuniyeti üzerindeki etkisini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda Sivas ili merkez ilçede farklı gelir düzeylerine mensup 500 kişiye yönelik olarak gelir ve yaşam koşulları konulu 55 sorulu bir anket uygulanmıştır. Çalışmanın girişten sonraki teorik kısmında ilk olarak, hayat kalite ve memnuniyetinin kavramsal çerçevesi, ikinci olarak ise, gelir düzeyinin hayat kalite ve memnuniyetiyle ilişkisi belirginleştirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın uygulama kısmında ise, öncelikle yapılan anket çalışmasının genel kapsamı hakkında bilgiler verilmiş daha sonra ise yapılan anket çalışmasından elde edilen bulgular analiz edilmiştir.

I. HAYAT KALİTE VE MEMNUNİYETİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Hayat kalitesi ve hayat memnuniyeti yakın anlamlar içeren kavramlardır. Söz konusu kavramlar üzerine araştırmalar yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Hayat kalitesi ve hayat memnuniyeti kavramları çok boyutlu kavramlar olması nedeniyle gerek sosyal gerekse de fen bilimlerinin araştırma konusu olmaktadır. Araştırmalarda genellikle teknolojinin

ilerlemesi ve gelir düzeyinin yükselmesiyle birlikte, maddi zenginliğin hayat kalitesinin önemli ancak tek başına bir göstergesi olmadığı; mekânsal, toplumsal ve hatta siyasal faktörlerin de yaşam kalitesinin belirleyicileri olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Şeker, 2011: 22).

Hayat kalitesi konusunda birbirinden farklı tanımlar yapılabilmekte ve hayat kalitesi, mutluluk ve refah kavramlarıyla eş anlamlı kullanılabilir (Türksever, 2001: 13). Hayat kalitesi, insanların biyolojik durumlarının, hayat biçimlerinin, ilişkilerinin ve içinde buldukları çevrenin nicel ve nitel değerlerinin toplamını kapsamaktadır (Şeker, 2011: 21). Çevresel ve psikolojik bileşenleri içeren bir kavram olarak hayat kalitesi, aynı doğal ve yapılandırılmış çevrede yaşayan insanların, fiziksel ve psikolojik refahının algılanan durumsal ifadesi olarak tanımlanmaktadır (Türksever, 2001: 13). Hayat kalitesi, bireyin isteklerini gerçekleştirmesini, etkinliklere katılmasını, kişisel gelişim olanaklarından yararlanmasını ve nitelikleri bakımından yeterli kaynaklara sahip olmasını içermektedir (Şeker, 2011: 21).

Bireyin hayat kalitesini genel olarak değerlendirmesi ile ulaşılan olumluluk derecesi anlamına gelen hayat memnuniyeti ise, sürdürülen yaşamdan alınan hazzın ne derecede gerçekleştiğini göstermektedir (Şeker, 2010: 116). Hayat memnuniyeti genellikle ekonomiyi, psikoloji ve sosyoloji gibi diğer alanlarla birleştirmektedir (Rode vd., 2013: 87). Literatürde, hayat memnuniyeti “beyan edilmiş mutluluk” veya “öznel refah” kavramları ile eş anlamlı kullanılmakta ve bireyin sürdürmekte olduğu hayatı bir bütünlük içinde olumlu olarak değerlendirmesi anlamına gelmektedir (Korkmaz vd., 2015: 79). Mutluluk ya da öznel refah, bireyin yaşamına dair olumlu düşünce ve duygularının miktarca üstünlüğüdür. Başka bir deyişle bireylerin yaşamlarından aldıkları doyum ve olumlu duyguların toplamıdır (Kangal, 2013: 216).

Hayat kalite ve memnuniyetinin pek çok bileşeninden söz edilebilir. Bunlar; sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanma, yeterli beslenme ve korunma, sağlıklı bir çevre, fırsat ve cinsiyet eşitliği, günlük yaşama katılma, saygınlık ve güvenlik olarak sıralanabilir (Şeker, 2011: 22). Çok boyutlu bileşenlerden etkilenen hayat kalitesi ve memnuniyeti, bireyin kendisini saygın ve güvende hissetmesi, sevgi dolu bir ortamda yaşaması, yeterli beslenebilmesi, işindeki başarısı, yaptığı işten tatmin olması, elde ettiği kazanç, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi hepsine ayrı bir anlam yüklenmiş olan ve birinin eksikliğinin zincirin zayıf halkası niteliğinde olumsuz etkileşimde bulunabildiği dinamik bir kavramdır (Korkmaz vd., 2015: 98).

Uygulamada yapılan çalışmalara bakıldığında yapılan psikolojik ve sosyolojik tartışmalarda bir insanın hayatının kalitesi ölçülmek istendiğinde hem objektif hem de sübjektif ölçütlerin birlikte ele alınması gereği ifade edilmektedir. Objektif parametreler/kriterler arasında kişinin sağlık statüsü (somatik durumu), ekonomik durumu, barınma koşulları, ikamet yeri ve aile durumu gibi parametreler sayılabilmektedir. Kişinin sübjektif parametreler/kriterlerine bakıldığında ise

kişinin değişimi ve dışsal koşullar da ele alınmakla birlikte, aynı zamanda kişinin duyguları ve hayata bakışı da sübjektif sağlık kavramı içinde yer almaktadır (Işık ve Meriç: 2010: 431). Kısacası, hayat kalite ve memnuniyeti kültür, cinsiyet, yaş, sosyal ilişki, iş/çalışma hayatı, eğitim, gelir vb birçok objektif ve sübjektif unsura bağlıdır.

II. HAYAT KALİTE VE MEMNUNİYETİNİN ÖNEMLİ BİR BİLEŞENİ OLARAK GELİR

Hayat kalite ve memnuniyetinin en temel unsurlarından biri şüphesiz gelirdir. Gelir düzeyi yüksek olan bireylerin hayat standartları da yüksektir. Rode vd (2013: 91), dünyanın en mutlu beş ülkesi ile en mutsuz beş ülkesinin karşılaştırılması sonucunda, kişi başı düşen gelirin ortalama ulusal hayat memnuniyetinin tek önemli belirleyici faktörü olduğuna ve siyasal kurumlar ve ekonomik özgürlük gibi parasal olmayan bir dizi diğer faktörün de hayat memnuniyeti üzerinde olumlu etkisinin varlığına dikkat çekmektedirler.

Yüksek gelir düzeyi, bireylerin temel ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılamalarının yanında kişisel gelişimleri için ihtiyaç duydukları mal ve hizmetlere de kolaylıkla ulaşmalarını sağlamaktadır. Gelir ile hayat kalite ve memnuniyeti arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların bazılarında gelir ile hayat kalite ve memnuniyeti arasındaki etkileşimin geçici olduğu sonucuna ulaşılrken, bazılarında ise, gelir ile hayat memnuniyeti arasında pozitif yönlü bir korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Korkmaz vd., 2015: 81).

Gelir düzeyi ile hayat memnuniyeti/mutluluk arasında olumlu ilişki olduğunu gösteren çok sayıda çalışma literatürde mevcuttur. Örneğin, Stevenson ve Wolfers'e göre gelir ile hayat memnuniyeti/mutluluk arasında güçlü bir pozitif ilişki söz konusudur (Stevenson and Wolfers, 2013: 1). Keza, Rode vd (2013), 160 ülke ile ilgili olarak yaptıkları gözlemler sonucunda kişi başına geliri düşük ülkelerde hayat memnuniyetinin de düşük düzeylerde olduğu, ülkelerin gelir düzeylerinin yükselmesiyle birlikte hayat memnuniyet düzeyinin de arttığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Ülke içi araştırmalarda gelir ile hayat memnuniyeti/mutluluk arasında bir bağıntının olduğu ortaya konulurken, bazı araştırmalarda bu bağıntının mutlak olduğu bazı araştırmalarda ise göreceli olduğu ileri sürülmektedir. Bağıntının mutlak olduğunu iddia edenler, bireylerin evrensel temel ihtiyaçlarının karşılanmasını sağladığından dolayı gelirin en azından düşük gelir düzeylerinde hayat memnuniyetinin bir nedeni olduğuna dikkat çekmektedirler. Bağıntının göreceli olduğunu iddia edenlere göre ise, gelirin hayat memnuniyetine etkisi, bireylerin beklentileri, alışkanlıkları ve sosyal kıyaslamalarından kaynaklanan değişebilir standartlara bağlı bulunmaktadır (Diener vd: 1993). Örneğin, Tang (2007), tek başına ele alındığında gelirin hayat kalitesini pozitif olarak

etkilememesine rağmen, meslek memnuniyetinin hem gelirle hem de hayat kalitesiyle pozitif ilişkili olduğuna dikkat çekmektedir.

Gelir ile hayat kalite ve memnuniyeti arasındaki ilişkiyi açıklamada üç farklı yaklaşım sıklıkla gündeme gelmektedir. Bunlar, beklenti, adaptasyon ve sosyal kıyaslama yaklaşımlarıdır (Köksal ve Şahin: 2015: 47). Beklenti yaklaşımına göre, bireylerin gelire dayalı beklentileri karşılandığında mutlulukları dolayısıyla hayat memnuniyetleri artmaktadır. Adaptasyon yaklaşımına göre ise, bireylerin gelire yönelik beklentilerinin şekillenmesinde elde ettikleri gelirle orantılı olarak kazandıkları tüketim alışkanlıklarının da önemli bir payı vardır. Bireyler bu tüketim ya da gelir düzeyine adapte olmaktadır. Bu anlamda, gelirdeki değişim mutluluk üzerinde yalnızca geçici bir etkiye sahiptir. Çünkü bireyler mevcut ekonomik koşullarına adapte olmaktadır. Diğer taraftan, sosyal kıyaslama teorisine göre bireyler kendilerini, gelir, tüketim, statü ya da mutluluk gibi kriterler itibarıyla bir referans grubuyla karşılaştırmaktadırlar. Bireylerin bu karşılaştırmadan doyum sağlamaları durumunda (bireyin elde ettiği gelirin referans grup ortalamasından nispeten fazla ya da eşit olması durumu) elde ettikleri gelir mutluluklarının önemli bir belirleyicisi olabilmektedir. Ancak, bireylerin elde ettikleri gelir referans grup düzeyinin altında kalırsa mutlulukları azalmaktadır (Köksal ve Şahin: 2015: 47-48).

Genelde, gelir ile hayat memnuniyeti arasındaki ilişki, karmaşık gözükmekte ve birçok araştırma birbirine zıt teorik varsayımları netleştirmeye girişmektedir. Sonuçlar genelde pozitif olsa da gelirin mutluluk üzerinde azalan bir marjinal verimliliğinin olduğu yönündedir. Bu belirli bir gelir düzeyinin ötesinde paranın mutluluk için olan öneminin göreceli olarak azaldığı anlamına gelmektedir (Rode vd., 2013: 93). Easterlin'in dikkat çektiği üzere, günümüzde de geçmişte olduğu gibi ortalama olarak daha çok geliri olanlar daha mutludurlar. Ancak ülkedeki herkesin gelirinin artması herkesin mutluluğunun artması anlamına gelmeyebilir. Bunun nedeni, refah seviyesi algısını oluşturan maddi standartların da toplumun reel geliri ile aynı oranda yükselmesidir. Bu sonuç, son çeyrek yüzyılda bir dizi ülkede yapılan araştırmalarda mutluluk, maddi normlar ve gelirle ilgili yapılan anketlerden elde edilen verilere dayanmaktadır (Easterlin: 1995: 44).

III. ARAŞTIRMANIN GENEL KAPSAMI

Araştırmanın amacı, ailelerin gelirlerinin hayat kalite ve memnuniyetinin objektif ve subjektif göstergeleri üzerindeki etkisini belirlemektir. Araştırma bölgesi olarak, Sivas ili seçilmiştir. Araştırma bölgesi olarak Sivas illindeki mahallelerin seçilme nedenleri; farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip yeterli sayıda aile bulunması ve daha önce benzer bir araştırmanın bu ilde yapılmamış olmasıdır.

Araştırmanın evrenini Sivas ili Belediye sınırları içinde oturan, aileleriyle yaşayan 15-65 yaş arası kadın ve erkekler oluşturmaktadır. Araştırmaya alınacak ailelerin belirlenmesinde önce farklı sosyo-ekonomik düzeydeki semtlere daha sonra ailelere ulaşılmaya çalışılmıştır. Merkez ilçede 500 kişiye gelir ve yaşam koşulları konulu bir anket çalışması uygulanmış, deneklere 55 soru yöneltilmiştir. Araştırma kapsamındaki kişilerle birebir görüşülerek, hazırlanan anket formu uygulanmıştır. Ankette, Sivas ilinde gelir ve yaşam koşulları konusuyula ilgili sorular yer almaktadır. Anket soruları birey özelinde tüm aileyi kapsayan sorulardır. Ankette deneklere; yaş, cinsiyet, öğrenim durumu gibi demografik soruların yanı sıra; meslek, aylık gelir durumu, aylık konut masrafı, vb. gibi ekonomik içerikli sorularda yöneltilmiştir.

Araştırma verileri, araştırmacılar tarafından geliştirilen anket formuna bağlı kalınarak kişilerle yüz yüze yapılan görüşmeler sonucu toplanmıştır. Anket sonuçları, parametrik olmayan tekniklerden ki kare ve ki karenin dezavantajlarını gideren ki kare kökenli ilişki katsayıları ile analiz edilmiştir.

Verilerin güvenilirliğini ve geçerliliğini belirlemek için yapılan güvenilirlik testinde, Cronbach Alpha değeri 0,82 olduğundan, verilerin güvenilirliği çok yüksektir. Geçerlilik için erişilebilecek en üst sınır, güvenilirlik katsayısının karekökü kadardır. Dolayısıyla, geçerlilik değeri $\sqrt{0,82} = 0,91$ olur. Güvenilirlik, geçerlilik için üst sınır koyabilmekte ise de, hiçbir zaman geçerliliği garantileyemez (Karasar: 2005). Bu sebeple, hazırlanan anketin, bu konu ile ilgili uzman kişilere incelenerek içerik geçerliliği de yapılmıştır.

Gelirin kişilerin, çalışma koşulları, borç ödeyebilme, sağlık sigortası, gıda tüketimi, özel araba ve bulaşık makinesine sahip olma, dinlenme ve eğlenme faaliyetleri ve konut olanaklarına, etkisinin olup olmadığını belirlemek için ilişki katsayıları kullanılmıştır.

Analizler %5 anlamlılık düzeyine göre yapılmıştır. Bu sebeple değerlendirmeler, sign değeri 0,05'ten küçükse "ilişki var, etki var, alt gruplara göre farklılık var, bağımsız değil", sign değeri 0,05'ten büyükse "ilişki yok, etki yok, alt gruplara göre farklılık yok, bağımsız" biçimindedir.

Hemen hemen incelenen konuların tümü gelir düzeyleriyle ilişkilendirildiğinde, ilişki katsayıları için significance (sig) değerleri 0,05'den küçük çıktığından, incelenen konularda hanehalklarının davranışları aylık gelir düzeylerine göre farklılık göstermektedir.

IV. ARAŞTIRMANIN ANALİZİ

Anket uygulanan kişilerin gelir düzeylerini gösterir tablo aşağıda verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere gelir 1000-3000 TL arasında yoğunlaşmaktadır (Tablo 1)

Araştırma kapsamındaki bireylerin eğitim düzeyleri incelendiğinde %19,0'ının ilkokul, %21,4'ünün ortaokul, %38,6'sının lise ve %21,0'ının ise yükseköğrenim mezunu oldukları belirlenmiştir. Araştırma kapsamına alınan kişilerin çalışma durumlarına bakıldığında 10,6'sının ev hanımı %17,0'ının serbest meslek, %19,2'sinin işçi, %24,6'sının memur, %26,8'inin diğer mesleklerden (emekli, esnaf, doktor vb.) oldukları bulunmuştur.

Tablo 1: Ankete Katılan Kişilerin Aylık Gelir Düzeyine Göre Dağılımları

Gelir Düzeyi	Sayı	%
0-1000	100	20,0
1001-2000	143	28,6
2001-3000	212	42,4
3001-4000	44	8,8
5000 üzeri	1	0,2
TOPLAM	500	100,0

Araştırma kapsamına alınan kişilerden yarısının (%50) yılın 10-12 ayını, dörde birinin (%26) yılın 7-9 ayını beşte birinin ise (19,4) yılın 0-3 ayını tam zamanlı çalışarak geçirdikleri görülmüştür.

Konuta ilişkin yapılan tüm harcamaların kişiler üzerindeki etkisi incelendiğinde, "konuta ilişkin yapılan tüm harcamaların biraz yük getirdiğini ifade edenlerin çoğunlukta olduğu (%59,2) belirlenmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Kişilerin Gelirleriyle Konuta İlişkin Harcamaların Kişiler Üzerlerindeki Etkisi Arasındaki İlişki

Gelir Düzeyi		Kişiler Üzerindeki Etkisi		
		Yük Getirmiyor	Biraz yük getiriyor	Çok yük getiriyor
0-1000	Sayı	8	33	59
	%	8,0	33,0	59,0
1001-2000	Sayı	14	98	31
	%	9,8	68,5	21,7
2001-3000	Sayı	32	146	34
	%	15,1	68,9	16,0
3001-4000	Sayı	11	19	14
	%	25,0	43,2	31,8
5000 üzeri	Sayı	0	0	1
	%	0,0	0,0	100,0
TOPLAM	Sayı	65	296	139
	%	13,0	59,2	27,8

Araştırma kapsamına alınan kişilerin gelirleriyle konuta ilişkin harcamalarının kişiler üzerindeki etkisi incelendiğinde, kişilerin gelirleri arttıkça (0-3000 TL arasında) harcamanın getirdiği etkilerin azaldığı görülmektedir. Fakat gelirleri 3000-4000 TL arasında olan kişilerin, gelirlerinin yüksek olmasına rağmen harcamalarının yük getirdiği sonucuna varılmıştır. Bu sonuç 3000-4000 TL arası gelir düzeyine sahip olan kişilerin ev harici başka durumlar için harcama yaptıkları sonucunu göstermektedir.

Araştırma kapsamına alınan kişilerin %56,8'inin yıpranmış veya eskimiş mobilyalarını yenileyebildikleri, %43,2'sinin ise mobilyalarının yenileyemedikleri belirlenmiştir. Araştırma kapsamına alınan kişilerin gelirleri ile yıpranmış veya eskimiş mobilyaları yenileyebilme durumları arasındaki ilişki incelendiğinde, 0-1000 TL gelir düzeyine sahip ailelerin yıpranmış ve eskimiş mobilyalarını yenileyemediklerini (% 80), gelir düzeyi yükseldikçe ailelerin yıpranmış ve eskimiş mobilyalarını yenileyebildiklerini saptanmıştır (Tablo 3).

Tablo 3: Kişilerin Gelirleriyle Yıpranmış veya Eskimiş Mobilyaları Yenileyebilme Durumu Arasındaki İlişki

Gelir Düzeyi		Mobilyaları Yenileyebilme Durumu	
		Evet	Hayır
0-1000	Sayı	20	80
	%	20,0	80,0
1001-2000	Sayı	78	65
	%	54,5	45,5
2001-3000	Sayı	151	61
	%	71,2	28,8
3001-4000	Sayı	34	10
	%	77,3	22,7
5000 üzeri	Sayı	1	0
	%	100,0	0,0
TOPLAM	Sayı	284	216
	%	56,8	43,2

Son 12 ay içerisinde ev kirasının, faizli borç ödemesinin veya konut kredisinin planlandığı gibi ödenememe durumu incelendiğinde, araştırma kapsamına alınan kişilerin yarısından fazlası (%52) borçlarını ödeyebilmekte dörde birinin ise, adı geçen türlerden herhangi bir ödemesi (%24,4) bulunmamaktadır. Son 12 ay içinde ev kirasının, faizli borç ödemesinin veya konut kredisinin planlandığı gibi ödenememe durumu ailelerin aylık gelir düzeylerine göre incelendiğinde, ailelerin geliri arttıkça ödenememe durumunun ortadan kalktığı tespit edilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4: Gelire Göre Kişinin Son 12 Ay İçinde Ev Kirasının, Faizli Borç Ödemesinin veya Konut Kredisinin Planlandığı Gibi Ödenememe Durumunun Analizi

Gelir Düzeyi		Ödenememe Durumu				
		Hayır	Bir kez	İki kez	İkiden fazla	Ödeme Yok
0-1000	Sayı	43	5	9	11	31
	%	43,0	6,0	9,0	11,0	31,0
1001-2000	Sayı	61	10	22	4	46
	%	42,7	7,0	15,4	2,8	32,2
2001-3000	Sayı	122	43	1	8	38
	%	57,5	20,3	0,5	3,8	17,9
3001-4000	Sayı	34	0	1	2	7
	%	77,3	0,0	2,3	4,5	15,9
5000 üzeri	Sayı	1	0	0	0	0
	%	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0
TOPLAM	Sayı	261	59	33	25	122
	%	52,2	11,8	12,0	5,0	24,4

Araştırma kapsamına alınan kişilerin, son 12 ay içinde elektrik, su, gaz vb. faturaların planlandığı gibi ödenememe durumu incelendiğinde %51,2'sinin ödenememe durumunun olmadığı, %16,6'sının bir kez ödeyemediği, %12,8'inin iki kez ödeyemediği, %16,0'ının ikiden fazla ödememe durumunun olduğu ve %3,4'ünün ise bu tür ödemesinin bulunmadığı belirlenmiştir (Tablo 5). Konu, kişilerin aylık gelir düzeylerine göre incelendiğinde, gelir düzeyleri arttıkça, son 12 ay içerisinde elektrik, su, gaz, vb. faturaları planlandığı gibi ödeyen ailelerin oranının arttığı gözlenmiştir.

Tablo 5: Gelire Göre Kişinin Son 12 Ay İçinde Elektrik, Su, Gaz vb. Faturaların Planlandığı Gibi Ödenememe Durumunun Analizi

Gelir Düzeyi		Ödenememe Durumu				
		Hayır	Bir kez	İki kez	İkiden fazla	Ödeme Yok
0-1000	Sayı	31	21	15	23	10
	%	31,0	21,0	15,0	23,0	10,0
1001-2000	Sayı	63	17	43	18	2
	%	44,1	11,9	30,1	12,6	1,4
2001-3000	Sayı	137	43	5	22	5
	%	64,6	20,3	2,4	10,4	2,4
3001-4000	Sayı	25	1	1	17	0
	%	56,8	2,3	2,3	38,6	0,0
5000 üzeri	Sayı	0	1	1	17	0
	%	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0
TOPLAM	Sayı	56	83	64	80	17
	%	51,2	16,6	12,8	16,0	3,4

Araştırma kapsamına alınan kişilerin, aylık geliri ile bir ay boyunca geçinebilme durumu incelendiğinde %4,4'ünün aylık geliri ile geçinebilmesinin çok rahat, %30,2'sinin rahat, %53,8'inin zor ve %11,6'sının çok zor olduğu belirlenmiştir (Tablo 6).

Tablo 6: Kişinin Geliriyle Bir Ay Boyunca Geçinebilme Durumunun Analizi

Gelir Düzeyi		Aylık gelire bir ay boyunca geçinebilme durumu			
		Çok rahat	Rahat	Zor	Çok zor
0-1000	Sayı	2	10	47	41
	%	2,0	10,0	47,0	41,0
1001-2000	Sayı	5	29	95	14
	%	3,5	20,3	66,4	9,8
2001-3000	Sayı	2	95	112	3
	%	0,9	44,8	52,8	1,4
3001-4000	Sayı	13	16	15	0
	%	29,5	36,4	34,1	0,0
5000 üzeri	Sayı	0	1	0	0
	%	0,0	100,0	0,0	0,0
TOPLAM	Sayı	22	151	269	58
	%	4,4	30,2	53,8	11,6

Araştırma kapsamına alınan kişilerin, aylık gelirleri arttıkça bir ay boyunca geçinebilme durumunda rahatlama olduğu görülmektedir. Geliri 0-1000 TL olan

kişilerin % 47,0'nın zor, %41,0'nın çok zor geçindiği; geliri 1001 -2000 TL olan kişilerin % 66,4'ünün zor geçindiği; geliri 3001-4000 TL arası %34,1'inin zor geçindiği belirlenmiştir. 3000-4000 TL arası ciddi bir düşme olması gerekirken zor diyenlerin oranının yüksek olması, kişilerin geçim haricinde gelirlerini başka durumlar için kullandıklarını göstermektedir.

Araştırma kapsamına alınan kişilerin çoğunluğunun (%83) sağlık sigortasına sahip oldukları belirlenmiştir. Kişilerin, gelirleri ile sağlık sigortasına sahip olma durumu arasındaki ilişki incelendiğinde, sağlık sigortasına sahip olma oranının en yüksek olduğu gelir grubunun, 1000-2000 TL arası gelir grubu olduğu görülmektedir. Bunun temel sebebi bu gelir grubunun çoğunluğunu kamuda çalışan memurların oluşturmasıdır (Tablo 7).

Tablo 7: Gelire Göre Kişinin Sağlık Sigortasına Sahip Olma Durumunun Analizi

Gelir Düzeyi		Sağlık sigortasına olma durumu	
		Evet	Hayır
0-1000	Sayı	70	30
	%	70,0	30,0
1001-2000	Sayı	131	12
	%	91,6	8,4
2001-3000	Sayı	187	25
	%	88,2	11,8
3001-4000	Sayı	26	18
	%	59,1	40,9
5000 üzeri	Sayı	1	0
	%	100,0	0
TOPLAM	Sayı	415	85
	%	83,0	17,0

Tablo 8' göre ankete katılan kişilerden %63,6'sının istenildiği veya ihtiyaç duyulduğu zaman haftada en az 3 gün et, tavuk ya da balık içeren yemek yiyebildikleri, %36,4'ünün ise yiyemediği belirlenmiştir. Araştırma kapsamına alınan kişilerin, gelirleri ile istenildiği veya ihtiyaç duyulduğu zaman haftada en az 3 gün et, tavuk ya da balık içeren yemek yiyebilme durumu arasındaki ilişki incelendiğinde, kişilerin gelir düzeyleri arttıkça istenildiği veya ihtiyaç duyulduğu zaman haftada en az 3 gün et, tavuk ya da balık içeren yemek yiyebilme oranlarının da arttığı tespit edilmiştir.

Tablo 8: Gelire Göre Kişinin İstenildiği Veya İhtiyaç Duyulduğu Zaman Haftada En Az 3gün Et, Tavuk Ya Da Balık İçeren Yemek Yiyebilme Durumunun Analizi

Gelir Düzeyi		Yiyebilme Durumları	
		Evet	Hayır
0-1000	Sayı	53	47
	%	53,0	47,0
1001-2000	Sayı	106	37
	%	74,1	25,9
2001-3000	Sayı	141	71
	%	66,5	33,5
3001-4000	Sayı	32	12
	%	72,7	27,3
5000 üzeri	Sayı	1	0
	%	100,0	0,0
TOPLAM	Sayı	333	167
	%	66,6	33,4

Araştırma kapsamına alınan kişilerin %97,0'ının ailelerinde özel okulda öğrenim gören birey olmadığı belirlenmiştir. Konu, ailelerin aylık gelir düzeylerine göre incelendiğinde, tüm gelir düzeylerinde aile içindeki çocukların özel okulda bazı istisnalar dışında öğrenim görmedikleri belirlenmiştir (Tablo 9).

Tablo 9: Gelire Göre Aile İçindeki Bireylerin Özel Okulda Öğrenim Görme Durumunun Analizi

Gelir Düzeyleri		Aile İçinde Özel Okulda Paralı Öğrenim Görme Durumları	
		Evet	Hayır
0-1000	Sayı	6	94
	%	6,0	94,0
1001-2000	Sayı	1	142
	%	0,7	99,3
2001-3000	Sayı	6	206
	%	2,8	97,2
3001-4000	Sayı	2	42
	%	4,5	95,5
5000 üzeri	Sayı	0	1
	%	0,0	100,0
TOPLAM	Sayı	15	485
	%	3,0	97,0

Araştırma kapsamına alınan ailelerin, %64,4'ünün özel araba sahibi oldukları, %31,6'sının maddi yetersizlikler yüzünden özel araba sahibi olamadıkları saptanmıştır. Konu, ailelerin aylık gelir düzeylerine göre incelendiğinde, gelir düzeyi arttıkça araba sahibi olma oranı da artmaktadır. Özel araca sahip olma oranları 0-1000 TL gelir düzeyinde %42,0, 1001-2000 TL gelir düzeyinde %51,7, 2001-3000 TL gelir düzeyinde %75,9, 3000 TL ve üzeri gelir düzeyinde ise bu oran %100,0 şeklinde gözlenmiştir (Tablo 10).

Tablo10: Gelire Göre Aile İçindeki Bireylerin Özel Araca Sahip Olma Durumunun Analizi

Gelir Düzeyi		Kişinin bir otomobile sahip olma durumu		
		Var	Yok, maddi yetersizlikler	Yok, diğer nedenler
0-1000	Sayı	42	52	6
	%	42,0	52,0	6,0
1001-2000	Sayı	74	59	10
	%	51,7	41,3	7,0
2001-3000	Sayı	161	47	4
	%	75,9	22,2	1,9
3001-4000	Sayı	44	0	0
	%	100,0	0,0	0,0
5000 üzeri	Sayı	1	0	0
	%	100,0	0,0	0,0
TOPLAM	Sayı	322	158	20
	%	64,4	31,6	4,0

Ailelerin bulaşık makinesine sahip olma durumları ile ilgili Tablo 11 incelendiğinde, araştırma kapsamına alınan ailelerden, %66,6'sının bulaşık makinesi sahibi oldukları, %20,2'sinin diğer nedenlerden (fiziki alan yetersizliği vb.) ve %13,2'sinin maddi yetersizlikler yüzünden bulaşık makinesi sahibi olamadıkları görülmektedir. Araştırma kapsamına alınan kişilerin gelirlerine göre hane halkında bulaşık makinesine sahip olma durumu arasındaki ilişki incelendiğinde, kişilerin gelir düzeyi arttıkça bulaşık makinesine sahip olma oranları da artmaktadır.

Tablo 11: Gelire Göre Ailenin Bulaşık Makinesine Sahip Olma Durumunun Analizi

Gelir Düzeyi		Bulaşık Makinesine Sahip Olma Durumu		
		Var	Yok, maddi yetersizlikler	Yok, diğer nedenler
0-1000	Sayı	46	32	22
	%	46,0	32,0	22,0
1001-2000	Sayı	101	19	23
	%	70,6	13,3	16,1
2001-3000	Sayı	148	15	49
	%	69,8	7,1	23,1
3001-4000	Sayı	37	0	7
	%	84,1	0,0	15,9
5000 üzeri	Sayı	1	0	0
	%	100,0	0,0	0,0
TOPLAM	Sayı	333	66	101
	%	66,6	13,2	20,2

Araştırma kapsamına alınan kişilerin, %80,0'nın apartman dairesinde oturdukları saptanmıştır. Ailelerin yaşadıkları konut tipi, gelirden bağımsız değildir. Gelir düzeylerine göre ailelerin yaşadıkları konut tipleri incelendiğinde, 0-1000 TL gelirlili ailelerin %68,0'nın, 1001-2000 TL gelirlili ailelerin % 74,1'inin, 2001-3000 TL gelirlili ailelerin %86,8'inin, 30001-4000 TL gelirlili ailelerin %93,7'sinin apartman dairesinde oturdukları belirlenmiştir. Gelir düzeyi artışıyla birlikte ailelerin apartmanları daha çok tercih ettikleri görülmektedir (Tablo:12).

Tablo 12: Gelire Göre Ailenin Yaşadıkları Konutun Tipi Analizi

Gelir Düzeyi		Oturulan konutun tipi	
		Müstakil konut	Apartman
0-1000	Sayı	32	68
	%	32,0	68,0
1001-2000	Sayı	37	106
	%	25,9	74,1
2001-3000	Sayı	28	184
	%	13,2	86,8
3001-4000	Sayı	3	41
	%	6,8	93,2
5000 üzeri	Sayı	0	1
	%	0,0	100,0
TOPLAM	Sayı	100	400
	%	20,0	80,0

Araştırma kapsamına alınan kişilerin %51,'inin yaşadıkları konutta çalışma odasının bulunduğu, % 49,'unun ise yaşadıkları konutta çalışma odasının bulunmadığı belirlenmiştir (Tablo: 13). Konu kişilerin aylık gelirine göre incelendiğinde, 0-1000 TL gelirlili kişilerin yaşadıkları konutta çalışma odasının çoğunlukla bulunmadığı (%62), diğer gelir düzeylerinde ise çalışma odasının çoğunlukla mevcut olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle gelir arttıkça çalışma odasına sahip olma durumunda da artış yaşanmaktadır.

Tablo 13: Gelire Göre Kişilerin Yaşadıkları Konutta Çalışma Odasının Bulunma Durumunun Analizi

Gelir Düzeyi		Çalışma Odasının Bulunma Durumu	
		Evet	Hayır
0-1000	Sayı	38	62
	%	38,0	62,0
1001-2000	Sayı	72	71
	%	50,3	49,7
2001-3000	Sayı	114	98
	%	53,8	46,2
3001-4000	Sayı	30	14
	%	68,2	31,8
5000 üzeri	Sayı	1	0
	%	100,0	0,0
TOPLAM	Sayı	255	245
	%	51,0	49,0

Kişilerin %86,8'inin yaşadıkları konutta, odaların karanlık olması veya yeterli ışık almaması durumu olmadığı belirlenmiştir. Kişilerin yaşadıkları konutta odaların karanlık olması veya yeterli ışık almaması durumu aylık gelirine göre incelendiğinde, tüm gelir düzeyi arttıkça ailelerin oturdukları konutta karanlık oda oranının azaldığı (0-1000 TL arasında %22 iken, 3001 -4000 TL arasında % 4,5) belirlenmiştir (Tablo 14).

Tablo 14: Gelire Göre Kişilerin Yaşadıkları Konutta Odaların Karanlık Olması Veya Yeterli Işık Almaması Durumunun Analizi

Gelir Düzeyi		Odaların karanlık olması veya yeterli ışık almaması durumu	
		Evet	Hayır
0-1000	Sayı	22	78
	%	22,0	78,0
1001-2000	Sayı	20	123
	%	14,0	86,0
2001-3000	Sayı	22	190
	%	10,4	89,6
3001-4000	Sayı	2	42
	%	4,5	95,5
5000 üzeri	Sayı	0	1
	%	0,0	100,0
TOPLAM	Sayı	66	434
	%	13,2	86,8

Araştırma kapsamındaki kişilerin %73,2'sinin yaşadıkları konutta ısıtma sisteminin yetersizliğinden dolayı kış aylarında ısınma sorunu yaşamadığı belirlenmiştir (Tablo:15). Kişilerin yaşadıkları konutta ısıtma sisteminin yetersizliğinden dolayı kış aylarında ısınma sorunu yaşama durumu aylık gelirlerine göre incelendiğinde, tüm gelir düzeylerinde yaşadıkları konutta ısıtma sisteminin yetersizliğinden dolayı kış aylarında ısınma sorununun genellikle yaşanmadığı saptanmıştır. Gelir arttıkça ısınma sorunu azalmakla birlikte 3000-4000 TL gelir düzeyinde ısınma sorununun artış göstermesi bu gelir düzeyindekilerin yaşadıkları konutların daha düşük gelir düzeylerinin yaşadıkları konutlardan daha geniş olmasıyla izah edilebilir.

Tablo 15: Gelire Göre Kişilerin Yaşadıkları Konutta Isıtma Sisteminin Yetersizliğinden Dolayı Kış Aylarında Isınma Sorunu Yaşanma Durumunun Analizi

Gelir düzeyi		Isınma Sorunu Yaşama Durumu	
		Evet	Hayır
0-1000	Sayı	36	64
	%	36,0	64,0
1001-2000	Sayı	33	110
	%	23,1	76,9
2001-3000	Sayı	48	164
	%	22,6	77,4
3001-4000	Sayı	17	27
	%	38,6	61,4
5000 üzeri	Sayı	0	1
	%	0,0	100,0
TOPLAM	Sayı	134	366
	%	26,8	73,2

Araştırma kapsamına alınan kişilerin yaşadıkları konutun sağlık merkezine erişim durumunun %28,4'ünün zor, %48,8'inin kolay, %20,0'ının çok kolay olduğu belirlenmiştir. Konu kişilerin aylık gelirine göre incelendiğinde, kişilerin

yaşadıkları konutun sağlık merkezine erişim durumunun gelir düzeyiyle çok da ilişkili olmadığı tespit edilmiştir (Tablo 16).

Tablo 16: Gelire Göre Kişilerin Yaşadıkları Konutun Sağlık Merkezine Erişim Durumunun Analizi

Gelir düzeyi		Sağlık merkezine erişim durumu			
		Çok Zor	Zor	Kolay	Çok kolay
0-1000	Sayı	4	24	57	15
	%	4,0	24,0	57,0	15,5
1001-2000	Sayı	2	25	91	25
	%	1,4	17,5	63,6	17,5
2001-3000	Sayı	8	70	86	48
	%	3,8	33,0	40,6	22,6
3001-4000	Sayı	0	23	9	12
	%	0,0	52,3	20,5	27,3
5000 üzeri	Sayı	0	0	1	0
	%	0,0	0,0	100,0	0,0
TOPLAM	Sayı	14	142	244	100
	%	2,8	28,4	48,8	20,0

Araştırma kapsamına alınan kişilerin çoğunluğunun(%75,0) yaşadıkları konutun ısıtma şeklinin kalorifer(kat kaloriferi/ kombi) olduğu tespit edilmiştir (Tablo17).

Tablo 17: Gelire Göre Kişilerin Yaşadıkları Konutun Isıtma Durumunun Analizi

Gelir Düzeyi		Konutun Isıtma Sistemi			
		Soba	Kalorifer	Kalorifer(kombi)	Diğer
0-1000	Sayı	20	10	67	3
	%	20,0	10,0	67,0	3,0
1001-2000	Sayı	18	5	120	0
	%	12,6	3,5	83,9	0,0
2001-3000	Sayı	13	45	148	6
	%	6,1	21,2	69,8	2,8
3001-4000	Sayı	0	5	39	0
	%	0,0	11,4	88,6	0,0
5000 üzeri	Sayı	0	0	1	0
	%	0,0	0,0	100,0	0,0
TOPLAM	Sayı	51	65	375	9
	%	10,2	13,0	75,0	1,8

Konu kişilerin aylık gelirine göre incelendiğinde, gelir düzeyi arttıkça konut ısıtmasında sobanın payının azaldığı (0-1000 TL düzeyinde %20 iken, 3001-4000 TL düzeyinde %0) merkezi ve bireysel kaloriferin ise, payının arttığı (0-1000 TL düzeyinde %77 iken, 1001-2000 TL düzeyinde %87,4, 3001-4000 TL düzeyinde %100) saptanmıştır.

Araştırma kapsamına alınan kişilerin %80,6'sının istenildiği veya ihtiyaç duyulduğu zaman tüm hane halkı fertlerinin evden uzakta bir haftalık tatil masrafını karşılayabilecek durumda olmadıkları belirlenmiştir.(Tablo 18).

Tablo 18: Gelire Göre İstenildiği Veya İhtiyaç Duyulduğu Zaman Tüm Hane Halkı Fertlerinin Evden Uzakta Bir Haftalık Tatil Masrafını Karşılatabilecek Durumda Olmalarının Analizi

Gelir Düzeyi		Karşılabilme Durumu	
		Evet	Hayır
0-1000	Sayı	5	95
	%	5,0	95,0
1001-2000	Sayı	11	132
	%	7,7	92,3
2001-3000	Sayı	72	140
	%	34,0	66,0
3001-4000	Sayı	8	36
	%	18,2	81,8
5000 üzeri	Sayı	1	0
	%	100,0	0,0
TOPLAM	Sayı	97	403
	%	19,4	80,6

Konu, ailelerin aylık gelir düzeylerine göre incelendiğinde, gelir düzeyleri yükseldikçe, ailelerin 1 haftalık tatil masrafını karşılayabilme oranlarının da arttığı (0-1000 TL gelir düzeyinde, % 5 iken, 1001-2000 TL gelir düzeyinde %7,7, 2001-3000TL gelir düzeyinde ise, %34) tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamına alınan kişilerin %62,2'sinin sinema veya tiyatroya gitme alışkanlıklarının olmadıkları belirlenmiştir (Tablo 19).

Tablo 19: Gelire Göre Kişilerin Sinema ve Tiyatroya Gitme Alışkanlıklarının Analizi

Gelir Düzeyi		Alışkanlık Durumu	
		Evet	Hayır
0-1000	Sayı	31	69
	%	31,0	69,0
1001-2000	Sayı	43	100
	%	30,1	69,9
2001-3000	Sayı	94	118
	%	44,3	55,7
3001-4000	Sayı	20	24
	%	45,5	54,5
5000 üzeri	Sayı	1	0
	%	100,0	0,0
TOPLAM	Sayı	189	311
	%	37,8	62,2

Konu, ailelerin aylık gelir düzeylerine göre incelendiğinde gelir düzeyi arttıkça kişilerin sinema ve tiyatroya gitme oranlarının da arttığı tespit edilmiştir.

SONUÇ

Hayat kalitesi/memnuniyeti, insanların fiziksel ve psikolojik refahının algılanan durumsal ifadesidir ve bireyin isteklerini gerçekleştirmesini, etkinliklere katılmasını, kişisel gelişim olanaklarından yararlanmasını ve nitelikleri bakımından yeterli kaynaklara sahip olmasını içermektedir. Hayat kalitesini/memnuniyetini kişinin sağlık durumu, ekonomik durumu, mesken koşulları gibi objektif unsurlar yanında kişinin duyguları, hayata bakışı gibi subjektif unsurlar da etkilemektedir.

Hayat kalitesi/memnuniyetinin en temel unsurlarından biri şüphesiz gelirdir. Gelir düzeyi yüksek olan bireylerin hayat standartları yükselmektedir. Yüksek gelir düzeyi, bireylerin temel ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılamalarının yanında kişisel gelişimleri için ihtiyaç duydukları mal ve hizmetlere de kolaylıkla ulaşmalarını sağlamaktadır.

Bu çalışmada, ailelerin gelirlerinin hayat kalitesini/memnuniyetinin objektif ve subjektif göstergeleri üzerindeki etkisini incelenmiştir. Bu doğrultuda Sivas ili merkez ilçede 500 kişiye gelir ve yaşam koşulları konulu bir anket çalışması uygulanmış, deneklere 55 soru yöneltilmiştir.

Gelirin hayat kalitesinin/memnuniyetinin bileşenleri üzerinde etkisinin olup olmadığını belirlemek için ilişki katsayıları kullanılmıştır. Ankete konu olan hayat kalitesinin/memnuniyetinin bileşenlerini oluşturan tüketim, mesken, eğitim, sağlık ve eğlenme vb olanaklarının iyileştirilmesinde gelirin önemli bir etken olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin, gelir düzeyleri arttıkça; ailelerin yıpranmış ve eskimiş mobilyalarını yenileyebildiklerini, kişilerin geçinebilme durumlarının rahatladığı, beslenmede kullanılan besin çeşitlerinde artış yaşandığı ve özel arabaya sahip olma durumunun arttığı vb tespit edilmiştir. Bütün bu tespitler, gelir düzeyiyle hayat kalitesi/memnuniyeti arasında pozitif bir ilişki bulunduğu iddiasını doğrulamaktadır.

KAYNAKÇA

- DIENER, E., Sandvik, E., Seidlitz, L. ve Diener, M. (1993). "The Relationship between Income and Subjective Well-Being: Relative or Absolute?", *Social Indicators Research*, 28 (3): 195-223.
- EASTERLIN, Richard A, (1995): "Will Raising the Income of all Increase the Happiness of all?", *Journal of Economic Behavior and Organization*, Vol: 27, 35-47.
- IŞIK, Abdulkadir ve Metin MERİÇ, (2010), "Hayatın Kalitesi (Quality of Life) Kavramının Felsefik Temelleri; Aristo, Bentham ve Nordenfelt" *Ege Akademik Bakış*, 10 (1), 421-434.

- KANGAL, Ayşe, (2013), “Mutluluk Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme ve Türk Halkı İçin Bazı Sonuçlar”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Kış, Cilt:12, Sayı:44, 214-233.
- KARASAR N. (2005), Bilimsel Araştırma Yöntemi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- KORKMAZ, Murat, Hatice Nur Germir vd., (2015), “Yaşam Memnuniyeti Üzerine Etkili olan Sosyodemografik Bileşenler Üzerine Bir Analiz”, Uluslararası Hakemli Psikiyatri ve Psikoloji Araştırmaları Dergisi” Sayı:03, Cilt:02, İlkbahar-Yaz, 79-111.
- KÖKSAL, Onur ve Faruk ŞAHİN, (2015), “Gelir ve Mutluluk: Gelir Karşılaştırmasının Etkisi”, Sosyoekonomi, Vol: 23(26), 45-59.
- RODE, Martin, Bodo Knoll ve Hans Pitlik, (2013), “Ekonomik Özgürlük, Demokrasi ve Hayat Memnuniyeti”, (Çev: Arda Akçiçek), Liberal Düşünce, Yıl:18, Sayı: 72, 85-108.
- STEVENSON, Betsey, and Justin Wolfers, (2013), “Subjective Well-Being and Income” Is There any Evidence of Station”, American Economic Review: Papers & Proceedings 2013, 103(3): 598–604.
- ŞEKER, Murat, (2011), İstanbul’da Yaşam Kalitesi Araştırması, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- ŞEKER, Murat, (2010), “Mutluluk Ekonomisi” İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Sosyoloji Konferansları, 39. Seri, İstanbul, 115-134.
- TANG, Thomas Li-Ping (2007), “Income and Quality Of Life: Does the Love of Money Make a Difference?”, Journal of Business Ethics, June, Volume: 72, Issue:4: 375-393.
- TÜİK, (2014), Yaşam Memnuniyeti Araştırması, Yayın No: 4381, Ankara.
- TÜİK, (2015), TÜİK, Haber Bülteni, Sayı: 18629, Şubat.
- TÜRKSEVER, A. Nilay Avcıl, (2001), Türkiye’de Büyük Şehir Alanlarında Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Yöntem Denemesi, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış, Doktora Tezi.

DEĞİŞİMİN KURAMLAŞTIRILMASI: İŞ DERNEKLERİNİN ALANLARINDAKİ KURUMSAL DÖNÜŞÜME MÜDAHALESİ¹

Şükran GÖLBAŞI*

Özet

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de ekonomiyi örgütleyen hayli kurumlaşmış mevcut yapının 1980 başından başlamak üzere uzun yıllar alan kökten dönüşümünün nasıl kavramlaştırıldığını incelemektir. Böylece, kurumsal değişimin esasında önemli ölçüde söylemler üzerinden işleyen bir süreç olduğunu göstermektir. Bu süreçte TÜSİAD dönem koşullarında dezavantajlı konuma düştüğü için değişim ajanı olarak ortaya çıkmıştır. Mayıs 1979’da tirajlı gazete ve dergilerde aynı anda yayına giren, değişimin manifestosu gibi kaleme alınmış olan TÜSİAD ilanları, bu araştırmanın veri setini oluşturmuştur. Araştırma yöntemi olarak Eleştirel Söylem Analizi (ESA) kullanılmıştır. ESA, metni, söylemlerin birbiriyle etkileşimini ve bağlamı birlikte incelemeye imkan sağlayan üç boyutlu bir yöntemdir. Araştırmanın kavramsal çerçevesi olarak, yeni kurumsal kuram ve modeli olarak Greenwood, Suddaby ve Hinings (2002)’in değişim modeli benimsenmiştir. Bu çalışmayı mevcut benzerlerinden ayıran özelliği, değişimin kuramlaştırılmasını odağa alması ve metot olarak Eleştirel Söylem Analizini kullanmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal değişim, örgütsel söylem, kurumsal mantık, kuramlaştırma

Theorizing Change: The Intervention of Business Associations in the Institutional Transformation of Their Field

Abstract

The aim of this study is to examine how the institutional transformation is theorized in Turkey since 1980. Thus to indicate the institutional change process performs through discourse. TÜSİAD emerged as an agent of change because aforementioned period it was drifted into disadvantageous position. The advertisement of TÜSİAD which published at the same time on edition of well circulated news in May 1979. They were as if the manifestation of change. The text of these advertisements formed the data base of this research. The methodology used in this research is Critical Discourse Analysis which has three dimensions which covers the text, the interaction between discourses and the context

---

¹ Bu makale, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde İşletme (yönetim-organizasyon) anabilim dalında 2007 yılında Prof. Dr. Fulya Sarvan’ın danışmanlığında tamamlanan “24 Ocak ve izleyen süreçte TÜSİAD’ın söylemleriyle toplumu inşa girişimi” adlı doktora tezinde araştırılan konunun bir kısmının farklı bir kavramsal çerçeve içinden ve genişletilerek incelenmesidir.

* Yrd. Doç. Dr., Haliç Üniversitesi, Haliç Meslek Yüksekokulu, Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü, İstanbul, sgolbasi@gmail.com

together. Greenwood, Suddaby and Hinings' (2002) model of change adopted as a model and neo-institutional theory as a conceptual base of this research. This research is somehow different from the counterparts by focusing on the theorising change and by using the Critical Discourse Analysis as method.

Keywords: Institutional change, organizational discourse, institutional logic, theorizing

GİRİŞ

Kapitalizmin tarih sahnesine ilk çıktığı zamandan bu yana, yeni pazarlar bulma zorunluluğu, farklı kültürel yapılara, teknik donanımlara ve ekonomik örgütlenmelere sahip toplumsal yapıları sürekli karşı karşıya getirmiştir. Kapitalizm, ilişkiye girdiği toplumları dönüştürme gücü sayesinde, genellikle ekonomik açıdan zayıf ve daha örgütsüz toplumları kendi gereklerine uydurmuştur.

Kapitalist dünya ekonomisi, birbirine işbölümü çerçevesinde bağlı ulusal toplumsal formasyonların meydana getirdiği bir sistemdir. Kapitalist dünya sisteminin işleyişi, sistem içinde bir egemenlik merkezi doğurmaktadır. Arın'a göre bu merkezde oluşan birikim rejimi ve düzenleme biçimi, dünya sisteminin işleyişine hakim olmakta ve diğer ulusal toplumsal formasyonlara eşitsiz olarak yayılmaktadır (Arın, 1985:110). Üsdiken (1997), teorik modellerin uluslararası transferinin koşullarını ve dinamiklerini araştıran "Importing theories of management and organization" başlıklı çalışmasında, yaygın literatürün, kurumsal modellerin ve teorilerin yayılım merkezi olarak ABD hâkimiyetini kabul ettiğine dikkat çekmektedir. Buğra (1997)'nin "Devlet ve İşadamları" araştırmasına referansla geç sanayileşen ülkelerin, teknoloji ve sermaye ekipmanını gelişmiş ülkelerden ithal etmesinin yönetim metot ve prosedürlerini de ithal etme anlamına geleceğini vurgulamaktadır.

Kapitalizmin dögüsel krizlerinden çıkmak için her defasında birikim stratejisini değiştirmesi, dünya sistemine uluslararası ekonomik işbölümü ile bağlı toplumların da ekonomik örgütlenmelerini ve ona bağlı olarak kurumsal yapılarını dönüştürmesine neden olmaktadır. 1980'de dünya ekonomik düzeni, yeni liberal ilkeler çerçevesinde yeniden örgütlenmiştir. Bu birikim rejimi değişikliği, dünya sistemine şu ya da bu şekilde eklenmiş uluslarda, ulusal kurumlar ve üretim ilişkilerinin, yeni benimsenen birikim rejimini destekleyecek tarzda yeniden düzenlenmesini gerektirmiştir. (Gülalp, 1987; Kazgan, 1995). Whitley (2000: 22-23)'in de ifade ettiği gibi, her üretim sistemi kendi ekonomik mantığını yerleştirir. Üretim sistemi, yönetim mekanizması ve toplumsal kurumların hep birlikte oluşturdukları farklı bileşimler, kaçınılmaz olarak bazı endüstrilerin ve çıkar gruplarının diğerleri üzerinde ayrıcalık kazanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle üretimin sosyal yapılarındaki değişim, kendiliğinden gerçekleşebilecek ya da farklı ekonomik ve politik gruplar arasında çatışma çıkmadan olabilecek bir şey değildir.

1970'lerin sonuna kadar, Türkiye'de geçerli olan ithal ikameci birikim rejimi, iç pazara dayalı bir büyüme ve kalkınma rejimidir. 1980'de yeni liberal politikalar doğrultusunda yeniden örgütlenen Dünya sisteminde ise sermayenin döngüsünü küresel çapta tamamlaması öngörüldüğü için, satın alma gücünün yüksek tutulduğu iç pazara ve devletin yerel sanayiye korumasına artık ihtiyaç kalmamıştır (Kazgan, 1995:36-7). Dünya ekonomik sisteminin bu yeni örgütlenmesi, pek çok ülke gibi Türkiye'nin de ulusal çıkarları ile çelişen birtakım yeni düzenlemeler gerektiriyordu (Güler, 2005a; 2005b). Uluslararası kurumların talep ettiği bu kurumsal değişiklikleri, yapmayı reddeden dönem hükümeti ambargolarla kuşatılmış ve ülke üzerinde bilinçli bir istikrarsızlaştırma politikası uygulanmıştır (Gölbaşı, 2008:138-39).

Böyle bir bağlamda faaliyetlerini sürdürmeye çalışan Türk İş Örgütleri, mevcut birikim rejiminin yeni örgütlenen uluslararası ekonomik sistemle uyumsuzluğa düşen kurumlarıyla ve ulusal planda geçerli mevcut kurumsal mantıkla iş yapamaz hale gelmiş ve giderek sistemin dışına itilmiştir. Mağdur konuma düşen büyük iş örgütleri, temsilcileri TÜSİAD aracılığıyla, dünya sisteminde geçerli yeni kurumsal mantığı, Türkiye'de tanıtmak ve benimsetmek amacıyla bir yandan politik süreçleri etkilemeye çalışırken bir yandan da kamuoyunu bu yönde yönlendirmeye ve ikna etmeye yönelik olarak davet ettikleri Amerikalı uzmanlara konferanslar verdirmiş, raporlar yayınlamış ve çeşitli toplantılar düzenlemişlerdir. TÜSİAD'ın, ekonominin örgütlenmesinde devleti ana aktör olmaktan çıkarmaya ve sendikaların gücünü kırmaya yönelik bu yoğun çabaları sonuç vermemiş ve TÜSİAD, Yeni Dünya Düzeninin kurumsal örgütlenme mantığının yerleştirilmesinde geleneksel bürokrasinin direncini kırmayı başaramamıştır. Türkiye bu dönemde, eski rejimin kutsal ittifakını teşkil eden, sendikalar, siyasal iktidar ve büyük iş örgütleri üçgeninde yoğun çatışmalara tanık olmuştur (Gölbaşı, 2008:220-31). İşte bu aşamada kamuya yönelik bir aciliyet çağrısı olan ilan metinlerini yayınlayan TÜSİAD, ülke çapında büyük ilgi çekmeyi başarmıştır. İyi formüle edilmiş metinlerle, 1979 yılı Mayıs ayında tirajlı bütün ulusal gazetelerde aynı anda yayına giren ilanların, günümüze dek sürecek olan bir dizi kurumsal değişimi başlatan ana tetikleyici olduğu ileri sürülmüştür (Cumhuriyet, 1979:1). Bu anlamda, TÜSİAD'ın ilanları, 24 Ocak 1980 kararlarına zemin hazırlayan ve Türkiye'de ekonominin örgütlenmesini yeni-liberal mantık uyarınca kökten dönüştüren kurumsal değişimleri başlatan bir milat olarak tarihte yerini almıştır. Bu nedenle, neo-liberal bir manifesto gibi kaleme alınmış olan ve hükümet düşüren ilanlar olarak ünlenen TÜSİAD'ın 1979'daki ilan metinlerinin incelenmesinin, kurumsal değişimin mantığını ve nasıl kavramlaştırıldığını, kavramada kıymetli olduğu ve bu araştırmanın veri seti olarak kullanılması benimsenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de ekonomiyi örgütleyen kurum ve kuralların 1980 başından başlamak üzere uzun yıllar alan kökten dönüşümünün ilk kuramlaştırmalarının nasıl ve hangi kurumsal mantık içerisinde yapıldığını ve

nasıl meşrulaştırıldığını incelemektir.

Çalışmada, örgüt yazınında kurumsal değişimi, kurumsal mantık değişimi yaklaşımıyla ele alan kavramlaştırmalar esas alınmıştır (Lounsbury, 2002; Rao vd., 2003; Scott vd., 2000; Thornton ve Ocasio, 1999; Zajac ve Westphal, 2004). Kurumsal mantık değişimini açıklamak için kullanılan çeşitli mekanizmalardan Thornton ve Ocasio (2008:115)'nin sınıflamasına dayanarak kurumsal girişimci mekanizması ve DiMaggio'nun kurumsal girişimci kavramı esas alınmıştır. Bu seçimin nedeni ele alınan sürecin güç ilişkilerine dayalı ve politik bir süreç olmasıdır. Çalışmada değişimin nasıl kuramlaştırıldığının incelenmesi hedeflendiğinden, Greenwood, Suddaby ve Hinings (2002)'in "Theorizing Change: The role of Professional Associations in the Transformation of Institutionalized Fields" başlıklı makalesinde önerdiği "kuramlaştırma"yı esas alan 6 aşamalı değişim modeli, araştırma modeli olarak kabul edilmiştir. TÜSİAD'ın 1979 Mayıs ayında 4 ana başlık altında yayınladığı ilanları araştırmanın veri setini oluşturmuştur. Metinler, Fairclough'ın (1989) ESA yöntemiyle analiz edilmiştir.

Alanyazında kurumsal değişim konusundaki görgül çalışmaların, ABD ile bazı Avrupa ülkeleri arasındaki etkileşime odaklanırken geç endüstrileşen ülkelere teori transferi ile ilgili görgül çalışmanın neredeyse hiç olmadığı ifade edilmektedir (Üsdiken, 1997). Bu konudaki çalışmaların çoğunun, girişimcinin kendi örgütünü ya da görev çevresini dönüştüren kurumsal girişimcilik örneklerini incelediğini ve çoğunda kurumsal girişimcilerin mevcut düzenin olanaklarından yeterince yararlanamayan periferideki aktörler içinden çıktığı belirtilmektedir (Leca, Battiliana ve Boxenbaum, 2006). Greenwood, Suddaby ve Hinings (2002) kurumsal değişim konusundaki mevcut çalışmaların, kurumlaşmanın çözülmesi ve yeniden kurumsallaşma sürecini ihmal ettiğini ifade etmektedir. Tolbert ve Zucker (1996) ise kurumsal kuramcılarının değişimin kavramlaştırılması sürecinin nasıl işletildiğine çok fazla dikkat etmediğini ileri sürmektedir.

Bu çalışma, araştırma düzeyinin makro düzey olması, kurumsal girişimcinin periferiden biri olmaması, kurumsallaşma sürecini değil değişimin kurumsal mantığının nasıl kavramlaştırıldığını incelemesi ve bu tür çalışmalarda daha önce denenmemiş Fairclough (1989)'in eleştirel söylem analizi yöntemiyle yürütülmüş olması nedeniyle diğer kurumsal girişimcilik çalışmalarından farklılaşmaktadır. Bu çalışmanın pratik anlamda önemi ise, görece kendi meşruiyet sorunlarını henüz çözememiş iş örgütlerinin temsil dernekleri aracılığıyla pek de alışık olunmadık bir şekilde ulusal çapta bir dönüşüme yön verme çabasını konu almasıdır. Bir iş örgütünün kendi oyun alanını düzenlemeye çalışırken, siyasetin yetki alanına girerek toplumu örgütleyen temel makro kurumların dönüşümünde başlıca aktörlerden biri olarak rol alması incelenmeye değer bulunmuştur.

Çalışma iki ana başlık altında düzenlenmiştir. İlk ana başlık araştırmanın kavramsal çerçevesine ayrılmıştır. Bu bölümde alanyazın gözden geçirilmiş, araştırmanın modeli ve 1980 öncesi ve sonrası kurumsal mantıklar incelenmiştir.

İkinci ana başlık araştırmanın yöntemine ayrılmıştır. Bu bölümde, araştırmanın veri seti, yöntemi, kodlamalar ve verilerin analizi açıklanmıştır. Araştırma bulguları ve tartışma, analiz ve değerlendirmeler nitel araştırma ruhuna uygun olarak birbirinden ayrılmayarak iç içe yürütülmüştür. Analiz başlıkları araştırma modelindeki değişimin aşamalarının sırasını izlemiştir. Son olarak, bu incelemenin ve bundan önceki incelemelerin kapsamadığı bazı önemli konulara bu konuda çalışmak isteyebilecek araştırmacıların dikkati çekilmiştir.

I. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

A. ALANYAZIN İNCELEMESİ VE ARAŞTIRMANIN MODELİ

Alanyazında, kurumların işleyişini ve örgütlenmesini dönüştüren zihniyet değişikliği, kurumsal mantık değişimi olarak nitelenmektedir. Yönetim zihniyetinin doğduğu ortamdan başka bir bağlama aktarılması ise kurumsal mantık transferi olarak nitelenmektedir. Kurumsal kuramda son dönem değişim çalışmalarının “kurumsal mantık” kavramına odaklandıkları görülmektedir. Kurumsal mantıklar, sosyal gerçekliklerini anlamlandırmak üzere bireyler tarafından üretilmiş varsayımlar, tarihsel örüntüler, değerler, inançlar ve kurallar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Friedland ve Alford, 1991: 243). Konuyu küreselleşme etkisi bağlamında inceleyen çalışmalardan Djelic ve Quack (2003), kurumsal mantık değişimini ulusal ve uluslararası alanların birbirleriyle çarpışması sonucu değişik kurumsal yapıların alana girmesiyle açıklamaktadır. Djelic (2006:70’den akt, Beckert, 2010) ulusal kurumlardaki dönüşümleri, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi kurumların etkisine referansla açıklamaktadır. Kimi çalışmalar, oyunun kurallarını devlet koyduğu için, dönüşüm süreçlerinde iş örgütlerinin kendi alanlarını düzenlemek için devleti kullandığını belirtirken (Fligstein, 1991: 314), kimileri ise uluslararası kurumların gelişmesiyle, ulusal kurumların ekonomik ilişkileri düzenleme rolünün azaldığını ve IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumların, ABD’nin ve ekonominin diğer egemen aktörlerinin çıkarlarını yansıttığını belirtmektedir (Whitley, 1994).

Thornton ve Ocasio (2008: 115)’nin kurumsal mantıklardaki değişimi, “kurumsal girişimci”, “yapısal örtüşme”, “olay sıralaması” ve “çelişen kurumsal mantıklar” olmak üzere dört mekanizmaya dayandırdığı çalışmasında, kurumsal girişimcilerin, kurumlar arası sistem içinde fırsatları kendi lehlerine çevirerek kurumsal dönüşümde önemli bir role sahip olduklarını belirtmektedir. Bilindiği gibi iş örgütlerinin yaşamını sürdürmesi, servet yaratma kapasitelerine, mevcut kapasitelerini ve verimliliklerini arttırmalarına bağlıdır. Değişen kurumsal düzenlemelerin, sosyal sistem içinde ve sosyal sistemler arasında yarattığı uyumsuzluklar bu anlamda örgütlerin varlığını tehdit edebilmektedir. Bu durumun, çıkarları zedelene yerleşik sosyal aktörleri değişim eyleyenine (kurumsal girişimci) dönüştürebildiği ifade edilmektedir (Seo ve Creed, 2002).

Alanyazında, iraksak kurumsal değişim konusundaki çalışmaların çoğunun

esas aldığı DiMaggio'nun tanımına göre (Di Maggio 1988'den akt. Beckert, 1999) kurumsal girişimciler, belirli kurumsal düzenlemelerde çıkarı olan, bunu gerçekleştirmek için yeterli kaynağa sahip olan ve bu kaynakları yeni bir kurum yaratmak ya da mevcut olanları dönüştürmek üzere harekete geçiren aktörlerdir. Suddaby ve Greenwood (2005), kurumsal girişimcilerin söylemleriyle yerleşik uygulamaların meşruiyetini sarstığını belirttikleri çalışmalarında, söylemin değişimdeki önemine dikkat çekmişlerdir. Greenwood, Suddaby ve Hinings (2002) ise "Theorizing Change: The Role of Professional Associations in the Transformation of Institutionalized Fields" başlıklı makalelerinde, değişimin nasıl kuramlaştırıldığının sürecin en can alıcı noktası olduğunu belirtmişlerdir. Yazarların bir mesleki derneğin, kendi yetki alanını dramatik bir şekilde değiştirmesini konu alan bu makalelerinde önerdikleri değişim modeli, bu araştırmada model olarak benimsenmiştir. Bu model, kurumsal girişimcinin eski yapıyı söken ve yeni yapıyı kuran söylemlerini odağa alan, anahtar safhası "kuramlaştırma" olan bir değişim modelidir. Modelin birinci aşamasında, "yerleşik pratikleri ve kurumları istikrarsızlaştıran tetikleyicilerin ortaya çıkması" ele alınmıştır. İkinci aşama, "kurumlaşmanın bozulması"; üçüncü aşama, "ön kurumlaşma" ve dördüncü aşama "değişimin kavramlaştırılması" olarak ifade edilmiştir. Modelin son iki aşaması olan "değişimin yayılımı" ve "yeniden kurumlaşma" ise yayılım süreciyle ilgili olduğu için bu araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Modelin birinci aşaması olan "yerleşik pratikleri ve kurumları istikrarsızlaştıran tetikleyicilerin ortaya çıkması" aşamasında, kurumsal değişime neden olan bir dizi olayın ortaya çıkacağı öngörülmektedir. İkinci aşama olan "kurumlaşmanın bozulması" aşamasında, mevcut kurumsal yapı içinde örgütsel başarısızlıklar kavramlaştırılmakta ve sorumlularıyla birlikte eski kurumların meşruiyeti tartışmaya açılmaktadır. Alanyazında bu aşamada, eski kurumsal düzenlemelerin işlevsel, sosyal ve politik başarısızlıklarının sergileneyeceği belirtilmektedir (Dacin vd., 2002; Greenwood vd., 2002; Maguire vd., 2004). Üçüncü aşama olan "ön kurumlaşma" aşamasında, sorunları çözmek amacıyla yeni bir kurumsal mantık içinden çözüm önerileri ortaya atılmaktadır. Modelin dördüncü aşaması olan "değişimin kuramlaştırılması" aşamasında ise potansiyel çözüm önerilerinin yeni bir kurumsal mantıkla bağlantılı olarak teorize edileceği belirtilmektedir.

Alanyazında değişimin kuramlaştırılmasının genel kabul görmesi ve benimsenmesinin, büyük ölçüde bu kuramlaştırmanın nasıl yapıldığına bağlı olduğu belirtilmektedir (Tolbert ve Zucker, 1996:183), çünkü kuramlaştırma aşamasında, söylemsel stratejilerle yeni kurumların temeli oluşturulmaktadır (Phillips vd., 2004; Munir ve Phillips, 2005). Kuramlaştırma, yeni ittifaklar kurulmasına, müttefikler arasındaki çelişkilerin azaltılmasına ve muhalifler arasındaki çelişkilerin şiddetlenmesine hizmet edecek, daha geniş sosyal kesimlerin desteğini alacak biçimde formüle edilmelidir (Holm, 1995, Fligstein, 1997; Seo ve

Cred, 2002; Suddaby, Greenwood, 2005). Yerleşik oyuncuların merkezi konumunu aşındırmak için yeni müttefikler yaratmak, diğer aktörleri harekete geçirmek önemlidir (Leblebici vd., 1991). Müttefiklerin sayısının artması (Lawrence vd., 2002), güçlü aktörlerin desteği ve onayının sağlanması (Rao, 1994; Greenwood vd., 2002) kurumsal değişimin uygulanma şansını arttırmaktadır. Kitleleri harekete geçirmek için mağdur edilmiş kesimin yakınma sebepleri teşhis edilmeli, onlara uygun çözümler gösterilmeli ve bu kesimin de çıkarları kuramsal çerçeveye dahil edilmelidir (Maguire vd., 2004; Fligstein, 1997). Fligstein (1997)'e göre aslında kurumsal girişimci aktörler, çoğunlukla diğerlerini kendi talepleri doğrultusunda ikna etmeye çalışmak yerine, onlara kendi görüşleri doğrultusunda davranabildiklerini sandıkları koşulları ayarlayarak tarafsız görünmek adına geri çekilirler. Bunu, onlara ya daha yüksek amaçlar göstererek ya da kendi dar çıkarları doğrultusunda diretirlerse başlarına gelebilecekleri göstermek suretiyle yaparlar. Böylece kurumsallaşma projesi çeşitli aktörlerin çıkarlarını bütünleştiren ortak bir projeye dönüşmekte, çıkarların iç içe geçmesini sağlamaktadır (Haveman, Rao 1997).

B. TÜRKİYE'DE 1980'E KADAR YERLEŞİK KURUMSAL MANTIK

1980'e kadar Türkiye'de yerleşik kurumsal mantık, kalkınmacılık ve sosyal devlet anlayışına göre biçimlenmiştir (Gülalp, 1987). Bu anlayışa göre devlet, tüm sosyal kesimlerden fazladan vergi toplayarak toplumun refahını artırıcı yatırımları yapmak ve temel hizmetleri sunmakla yükümlüdür. Kalkınmacı paradigmada devlet, sadece sermaye kesiminin değil, diğer sosyal sınıfların çıkarlarını ve refahını gözetmek ve sağlamakla yükümlüdür. Başarı ya da başarısızlığının ölçüsü de, bunu sağlayıp sağlayamamasında yatar (Eroğul, 2002). Mevcut paradigma uyarınca, özel sektörün karlı bulmadığı için yatırım yapmadığı pek çok hizmet alanına devlet zarar etme pahasına yatırım yapmakla görevlidir. Ülke coğrafyasının çok küçük bir kesiminde özel yatırımlar varken, devlet bu coğrafyanın en ücra köşelerine kadar her yerine hizmet götürmektedir. Devletin hizmet götürme misyonu, piyasadaki gibi "satılma gücü"nü değil "vatandaş olma"yı esas alır (Dikbaş, 1997).

1980'e kadar olan dönemde Türkiye'nin kurumsal yapısının ve Türk İş Sisteminin baskın özelliklerini tanımlayacak olursak (Buğra, 1997): Devlet, ekonomide yasa koyucu, düzenleyici, tedarikçi, rakip ve müşteri olarak ana aktör rolündedir. Hakim olan krediye dayalı finans sistemi, sermaye birikimini sınırlandırmaktadır. Hukuk düzeni, piyasa ile ilgili yeterli düzenlemelere sahip değildir. Devlet, işletmeler için belirsizlik kaynağıdır, bu durum işletmelerin ve ekonominin örgütlenmesinde merkezîyetçi kontrole neden olmaktadır. İşletmeler, liberal ekonomilerde hâkim Schumpeteryen anlamda girişimcilik yerine, devletin sağladığı kaynaklara erişim için birbirleriyle rekabet etmekte ve spekülâtif kazanca eğilimli davranış özellikleri sergilemektedirler.

C. NEO-LİBERAL KURUMSAL MANTIK

Türkiye geç endüstrileşen ülkelerden biridir. Bu anlamda, erken endüstrileşen ülkelere teknolojik açıdan bağımlı konumdadır (Buğra, 1994). Bu durum, satın alınan teknoloji ile birlikte ilgili ülkelerin yönetim pratik ve süreçlerinin ve kurumsal yapılarının da ülkeye transfer edilmesi anlamına gelmektedir (Üsdiken, 1997). 1980’li yıllarda Dünya sistemine hâkim kılınmaya çalışılan mantık, liberalizm’in revize edilmesiyle yeni bir anlayışmış gibi sunulan neo-liberalizmdir. Bu dönemde TÜSİAD, dünya ekonomisinin işleyişine hakim mantığın Türkiye’ye transferi ile ilgili demeçler vermektedir.

Liberalizmin temel ilkeleri, bazı küçük farklılıklarla neo-liberalizm için de geçerlidir. Liberal düşüncenin bireycilik ilkesine göre, bireysel çıkarların dışında kamu yararı, toplumun iyiliği gibi bir takım ortak çıkarlar olduğu kabul edilmez (Yayla, 1992:140; Rand, 1990:42). Bireyler kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğinde, toplumsal çıkarların da en üst noktaya çıkacağı varsayılır (Smith, 1985:28). Ekonomik özgürlük ilkesine göre, çalışma hayatını sınırlayan tüm kurumlar kaldırılmalıdır. Piyasa ekonomisinin olmadığı yerde, özgürlüklerin de olmayacağı ve piyasa ekonomisi kaldırıldığında bütün siyasi özgürlükler ve hakların da ortadan kalkacağı öngörülür (Mises, 1956’dan akt. Çetin, 2001). Liberal görüşte, işsizliğin, emek piyasasındaki uyum noksanlığından kaynaklandığı ve sorumlusunun sendikalar olduğu (Andersen, 1971), yatırımlar ve istihdamın artması ve yoksulluğun azalmasının ise, zengin kesimden daha az vergi alınarak yatırımların artırılması suretiyle sağlanacağı öngörülür (Başkaya,2005). Liberal görüşte devletin piyasadaki faaliyetlere müdahale etmemesi, sadece piyasanın düzgün işlenmesini ve güvenliğini sağlaması esastır (Rand, 1990: 38). Liberalizmin önemli düşünürlerinden Hayek (2000:195)’e göre, özgür bir toplum düzeni ile sosyal adalet uygulamaları bir arada hayal edilemez. Hayek, sosyal adalet uygulamalarını, devletin vatandaşlar arasında ayırım yapması olarak değerlendirmektedir. Devletin ekonomik alana müdahalesi arttıkça, özgürlüklerin ortadan kalkacağı ve despotik rejimlerin doğacağı varsayılmaktadır (Çetin, 2001).

Liberalizmin 1980’li yıllarda, neo-liberalizm adı altında yeniden gündeme getirilmesinin, toplumların yeniden inşasını hedefleyen siyasal ve toplumsal bir program özelliği gösterdiği ifade edilmiştir (Çoban, 2002:125). Bir proje olarak geliştirilen neo-liberalizm, Fukuyama (1999)’nın tarihin sonu teziyle meşrulaştırdığı “Başka Alternatif Yok” kavramıyla ulus devletlere meşrulaştırılmıştır. Bu kavram, Thatcher’in sıkça tekrarlamasıyla 1980’li yıllarda adeta neo-liberalizmin mottosu haline gelmiştir. Neo-liberal yeniden yapılanma, üç politika üzerinde yükselmiştir (Doğan, 2002:14,16); bunlar, “serbestleştirme”, “düzenleme dışı bırakma” ve “esnekleştirme” politikalarıdır. Küreselleşme projesi, bu sürecin diğer ülkelere ihracını düzenleyerek, onun dünya çapında yayılmasına hizmet eden ideolojik boyutudur, çünkü yeni birikim rejiminde sermayenin değerlendirme alanı tüm dünyadır. Serbestleştirmeyle hedeflenen, sermayenin hiçbir

engel ve ulusal sınırla karşılaşmadan tüm dünyada serbestçe dolaşabilmesinin sağlanmasıdır (Başkaya, 2005: 103). Düzenleme dışı bırakma politikaları ile, devletin parasız sunduğu sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik gibi hizmet alanlarındaki özel sektörün kârlarını azaltabilecek her türlü düzenlemenin ortadan kaldırılması hedeflenmektedir (Doğan, 2002:19; Kazgan, 1995:43). Esnekleştirme politikaları ise, üretimin taşeronlaştırılarak en ucuz hammadde, en ucuz işgücü, en uygun vergi sistemi ve en az hukuki düzenleme olan ülkelere yayılması ve esnekleştirme adı altında işçinin güvencesizleştirilmesi ile ilgilidir (Doğan, 2002:30).

II. YÖNTEM

A. ARAŞTIRMANIN VERİ SETİ

Kurumsal değişim sürecinin en belirgin olarak kavramlaştırıldığı metin olarak, TÜSİAD'ın 1979 yılı Mayıs ayında gazetelere verdiği dört ilan metni bu çalışmanın veri setini oluşturmuştur. Türkiye'deki büyük iş örgütlerinin en büyüklerini bir araya getiren TÜSİAD, 1971 yılında kurulmuştur. Türkiye çapında yaygın bir örgütlenme ağına sahiptir. TÜSİAD kurulduğu andan itibaren büyük iş örgütlerinin önemli bir temsil organı olarak konumlandırılmıştır ve üye kuruluşları, Türkiye'de yaratılan toplam katma değer % 50'ye yakın kısmını gerçekleştirmekle Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahiptir (<http://www.tusiad.org.tr>)

TÜSİAD'ın 1970'lerin ikinci yarısından itibaren bütün söylemlerinde, ekonominin yönetim süreçleri konusunda paradigma değişimi önerisinde bulunduğu bilinmektedir (Gölbaşı, 2008). İlan metinleri, bütün bu söylemleri özetleyen ve ekonominin örgütlenmesinde yeni bir anlayışı formülleştiren bir manifesto şeklinde ortaya çıkmıştır. TÜSİAD'ın 13 Mayıs 1979'da tirajlı ulusal gazete ve dergilerde aynı anda tam sayfa olarak yayına giren ilanları, dört farklı başlık ve içerikle ardışık olarak yayınlanarak, bir süre yayında kalmayı sürdürmüştür. İlanlardan ilki "Gerçekçi Çıkış Yolu", diğerleri yayınlanış sırasına göre "Ulus Bekliyor", "Yokluğu Paylaşmak mı? Bolluğu Sağlamak mı?", "Refahın ve Hürriyetlerin Düşmanı: Enflasyon" başlıkları ile yayınlanmıştır. TÜSİAD dört farklı ilanını, yedi gazete ve bir haftalık dergide 13 Mayıs 1979-13 Haziran 1979 arasında 24 defa yayımlattı. Bu ilanlar için o TÜSİAD'ın 4 milyon 628 bin lira ödemişti. TÜSİAD'ın 120 üyesinin tek tek onayı alınan ilanlar 7 gün sürecek biçimde hazırlanmıştı, fakat 4'ü yayımlandıktan sonra durduruldu. (Berker ve Uras, 2008).

B. YÖNTEM VE ANALİZ SÜRECİ

İlan metinleri, Fairclough (1989)'ın eleştirel söylem analizi yöntemiyle eleştirel okumaya tabi tutulmuştur. Eleştirel söylem analizi üç aşamalı bir analizdir. Birinci aşama söylem metninin analizi, bu çalışmada ilan metinleri incelenmiştir. İkinci aşama, söylemin diğer söylemlerle etkileşiminin analizi, bu çalışmada devlete bağımlı ekonomik düzenin mevcut söylemi ve onun yerine geçirilmek

istenen neo-liberal kurumsal mantığın söylemi incelenmiştir. Üçüncü aşama ise söylemin nasıl bir bağlam içinden çıktığı, kendisini hangi bağlama yerleştirdiği TÜSİAD'ın üyelerinin kendini hangi bağlamın bir parçası olarak görmek istediği incelenmiştir. Yöntemin üç aşamalı olması, ekonomiyi örgütleyen tüm kurumların dönüştürülmek istendiği bu dönemde, hem ulusal bağlamın hem uluslararası bağlamın hem de bu iki sistem içinde yerleşik konumdaki büyük iş örgütlerinin bir arada ve birbirleri ile etkileşimi açısından incelenmesine olanak sağlamıştır.

İlgili alanyazın ve araştırma sorusu ve modeli çerçevesinde üretilen kodlamalar ışığında okunan ilanlarda, mevcut kurumsal mantığın meşruiyetini sorgulayan, mevcut düzenin sorumlularını deşifre eden, yeni kurumsal mantığı kuramlaştıran/meşrulaştıran ve daha geniş toplum kesimlerini projesine ikna etmeyi hedefleyen ifadeler alıntılanarak düzenlenmiştir, kodlamalar çerçevesinde analiz edilmiştir. Analiz bulguları, seçilmiş doğrudan alıntılarla betimsel olarak da serimlenerek araştırmanın güvenilirliği arttırılmak istenmiş, analizde ortaya çıkan önemli bulgular, araştırmada model alınan kavramsal çerçeve bağlamında tartışılarak değerlendirilmiştir.

C. BULGU, DEĞERLENDİRME VE TARTIŞMALAR

Kodlamalara göre kümelenen ifadelerden aşağıdaki analiz başlıkları oluşturulmuştur. İzleyen başlıklar altında, nitel bir analize uygun olarak, ilan metinlerinin analizi, bulguları, önemli sonuçların araştırmaya model alınan kavramsal çerçeveye referansla tartışılarak değerlendirilmesi iç içe yürütülmüştür.

1.Yerleşik Pratikleri ve Kurumlaşmayı İstikrarsızlaştıran Tetikleyiciler

Araştırma modelinin ilk aşaması mevcut kurumları istikrarsızlaştıran birtakım olaylar ve olguların ortaya çıkması ile ilgilidir. TÜSİAD'ın ilanlarının basında çıktığı 1979 yılına kadar gelen zaman diliminde, kurumsal değişimi tetikleyen iç ve dış olayların başlıcaları, dönem eleştirisi yapan metinler incelenerek tesbit edilmiştir.

Değişimi tetikleyen dış olayların en önemlisi, 1970'li yılların sonlarında dünya sistemindeki birikim rejimi değişikliği ile ilgili alınan kararların yerleşik pratikleri istikrarsızlaştırmasıdır (Sönmez, 1992). Bu durum, İthal İkameci Birikim Rejiminin kurum ve kurallarına göre işleyen bu hayli kurumlaşmış sistem içinde yerleşik olarak faaliyetlerini sürdüren iş örgütlerini olumsuz etkilemiştir. Bunun yanı sıra, I. ve II. Petrol Krizlerinin Çevre ülkeleri borç batağına sürüklemesi ve (Kazgan, 2005:137-38,140,144); ABD'nin para politikasını değiştirmesiyle ülkelerin borçlarını ödeyemez duruma düşürülmesi (Kazgan, 2005:137-8); uluslararası kurumsal sistemin yapı ve misyon değişikliğine gitmesi (Kazgan, 2005:144); dönem hükümetinin, bağımsız politikalarından dolayı ABD ve AB ülkelerinin Türkiye'ye ambargo koyması (Ahmad, 2005:209; Ahmad, 1996) gibi belli başlı dışsal koşulların bu dönemde ekonominin işleyişini istikrarsızlaştırdığı

ileri sürülebilir.

Anılan dış koşulların yanı sıra, Türkiye'nin kendi ekonomi ve siyasi politikalarından kaynaklanan bir takım koşulların da bu dönemde kurumsal değişimi tetiklediği ileri sürülebilir, bunların başlıcaları: Dış ödemeler dengesi açığı veren mevcut birikim modelinin açıklarının sürekli borçlarla kapatılmasının, ekonomiyi tıkanma noktasına getirmesi; uygulanmakta olan sabit ve yüksek kur politikasının dışarıdan yatırım şeklinde kaynak girişini engellemesi (Sönmez, 1992: 13-14); değişen hükümetlerin uluslararası kurumların talep ettiği kurumsal değişiklikleri yapmak için gerekli ulusal mutabakatı sağlayamaması (Karahanoğulları, 2003); Dünya sistemine uluslararası işbölümü ile bağlı olan Türkiye'nin değişen birikim stratejisi ile uyumsuz hale gelen kurumsal yapısını değiştirmemesinin ekonomiyi tıkaması; Dünya Sisteminin tekelci kapitalizm yönünde bir strateji değişikliğine girdiği sırada, dönemin koalisyon ortaklarının tavrını küçük sermayeden yana koymasının hükümetin içte iş örgütlerinin ve dışarıda ise Merkez ülkelerin desteğini ve meşruiyetlerini yitirmesine neden olması (Ahmad, 2005:192); uluslararası mali kuruluşların kredi koşulları olarak önerdiği emek ve küçük sermaye aleyhine olan düzenlemelerin demokratik koşullarda hayata geçirilmesinin imkânsızlığı (Öniş, 1998:149-151) olarak sayılabilir.

Bu süreçte, ithal ikameci modelin tıkanması ile içeride yaşanan krizin, dış ekonomik krizle çakışması, üretimin sürdürülebilirliğini riske atmıştır. Büyük iş örgütlerinin ekonomiye yeniden işlerlik kazandırılması için talep ettiği değişikliklerin hükümetçe kabul görmemesi, izlenen yanlış politikalar ekonomide duraklamaya ve kar hadlerinin düşmesine neden olmuştur (Özyeğin, 1980: 38). Hükümetin küçük işletmeleri kollayan politikaları sayesinde küçük firmaların sayılarının artmasının doğurduğu rekabet ortamı (1978 Yılına Girerken Türk Ekonomisi Raporu) mevcut güç dengelerinin büyük iş örgütlerinin aleyhine dönmesine ve çıkarlarının zedelenmesine neden olmuştur. Bu durumda TÜSİAD demeç ve raporlarında neo-liberal politikaları savunmaya ve ekonomi yönetiminde model değişiminden söz etmeye başlamıştır (Olaylara Bakış, 1978).

Devletin ve dış piyasanın çelişen kurumsal mantıklarının, iş örgütlerinin faaliyetini güçleştirmesi, devlet ve iş örgütlerinin birbirine bağımlı yapısının göreceli bir değişimi imkânsız kılması (Seo ve Cred,2002), yerleşik kurumların işleyişini istikrarsızlaştıran pek çok ekonomik, politik ve toplumsal olayın üst üste gelmesi, bu durumdan hayli zararlı çıkan büyük iş örgütlerinin mevcut durumlarını değiştirme niyetiyle kurumsal girişimci olarak ortaya çıkmasında etken olmuştur.

2. Kurumlaşmanın Bozulması: Yerleşik Kurumsal Mantığın Meşruiyetinin Sorgulanması

Greenwood, Suddaby ve Hinings'in (2002) değişim modelinin ikinci aşaması olan "kurumlaşmanın bozulması" aşaması, mevcut kurumsal düzenlemelerin işlevsel, sosyal ve politik başarısızlıkları sergilenmek suretiyle

meşruiyetinin aşındırılması ile ilgilidir. 1979 Türkiye'sinin mevcut kurumsal düzenlemelerinin nasıl sorunsallaştırıldığı, gazete ilanlarından doğrudan alıntılar şeklinde seçilmiş bazı örneklerle Tablo 1.'de gösterilmiştir.

Tablo 1. İlanlarda Mevcut Kurumsal Düzenlemeleri Başarısız Gösteren İfadeler

“Türkiye'miz, şu sırada, yoksul ülkelerde görülen "yok"lar içindedir” ; “Bu yıl, ithal etmemiz gerekli petrol için yaklaşık 2 milyar dolara ihtiyacımız var”; “Ekonominin yürümesi için ise, en az 5 milyar dolarlık ithalat yapılması zorunludur”; “Bir yandan döviz kıtlığı, öte yandan enerji yetersizliği, yatırımları ve mevcut sanayinin üretimini hızla düşürmektedir”; “Çalışabilir her 100 kişiden 14'ü işsizdir”; “bir yılda %60'ı aşan korkunç enflasyon sosyal ve ekonomik bünyemizi kemirmektedir” (Gerçekçi Çıkış Yolu, 15 Mayıs 1979 Günaydın)

“Kamu iktisadî Teşekkülleri milyarlarca lira açık vermektedir”; “Sosyal güvenlik politikaları yanlıştır”; “Vergi kaçırılmasına karşı önlem alınmamaktadır” (Ulus Bekliyor, 22 Mayıs 1979, Milliyet)

“Döviz darlığı, enerji yetersizliğiyle üretimi yarıya düşmüş sanayi...” ; “...azalan tasarruflar..., durmuş yatırımlar...”; “Çalışabilir her 100 kişiden 14'ü.. işsiz (Yokluğu Paylaşmak mı? Bolluğu Sağlamak mı? 29 Mayıs 1979 Milliyet)

“Sürekli açık veren bütçeler, enflasyonu büyüten kamu harcamaları ...” (Refahın ve Hürriyetlerin Düşmanı: Enflasyon, 12 Haziran 1979, Milliyet)

TÜSİAD, mevcut kurumsal düzenlemelerin meşruiyetini sorgularken devletin zihniyetini, yani mevcut kurumsal mantığı sorumlu olarak göstermektedir. TÜSİAD'ın ifadelerinden, sorun ve başarısızlık olarak tanımladığı alanların, devletin sosyal politikalarıyla ilgili olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 2. İlanlarda Devleti Sorunların Kaynağı Gösteren İfadeler

“Devlet gelirlerini aşan harcamalar yapmayı âdet edinmiştir.”

“Devletin uyguladığı ekonomi politikaları... Türkiye'de, işsizlik sorununu giderek daha da ağırlaştırmaktadır”

“Devlet karşılıksız para basmak yerine başka yollar aramalıdır “

“...vergi kaçırılmasına karşı önlem getirmemiştir”

“Vergilendirilmesi gerekenleri vergilendirmemiştir. Buna karşılık vergisini verenlerin yükünü dünyada görülmemiş oranda ağırlaştırmıştır”

“... karşılıksız para basma gelenek haline gelmiştir”

“Yanlış bir sosyal güvenlik politikasıyla Türkiye'mizi genç emekliler ülkesi haline getirmiştir”

“Devlet gelirlerini aşan harcamalar yapmayı âdet edinmiştir”

İlanlarda Devletin piyasa ekonomisinden uzaklaşan anlayışı ve ekonomi politikaları, “güven sarsıcı zihniyet” olarak kavramlaştırılmakta ve bunalımın asıl sebebi olarak gösterilmektedir. Dikkatli bir okumayla sorunsallaştırılan birçok düzenlemenin, aslında toplumun diğer sınıflarının çıkarlarıyla çelişmediği fark edilecektir. TÜSİAD'ın bu kavramlaştırmaları, alanyazınla (Greenwood vd., 2002)

uyumludur.

3. Ön Kurumsallaşma: Neo-Liberal Kurumsal Mantık İçinden Mevcut Sorunlara Çözüm Öneren Söylemler

Araştırma modelinin üçüncü aşaması olan “ön kurumsallaşma” aşamasında, alanyazına göre kurumsal girişimciler, mevcut yapı içinde tıkanmış görünen sorunlara çözüm önerileri gösteren daha üstün bir çerçeve sunarak kendi projelerini meşrulaştırmaya çalışırlar (Greenwood vd., 2002; Suddaby ve Greenwood 2005). Bir önceki bölümde Tablo 1’de ve Tablo 2’de serimlenen sorunlara neo-liberal paradigma içinden çözüm gösteren ilan metinleri Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Sorunlara Yeni Bir Paradigma İçinden Çözüm Öneren İlan Metinleri

“Ülkemizi hürriyetçi demokrasi içinde refaha götürecektir temel güç hür teşebbüstür. ...Çağımızın ileri toplumlara Refaha Hürriyet içinde yalnız bu yolla erişmişlerdir. Bir başka yol yoktur.”; “... daha çok üretmenin ve bolluğa kavuşmanın gerçekçi yolu: Kişiyi rekabet içinde teşvik.” (Gerçekçi Çıkış Yolu, 15 Mayıs 1979 Günaydın).

“Çözüm, Türk ekonomisinin dışa açılması, serbest rekabete dayalı Batı ekonomisi içinde gelişmesini hızlandıracak kararları alabilmektedir”; “Çözüm, ekonomimizi bir yasakçı mevzuat ağı içinde boğan, ... aşırı müdahaleci ve güven sarsıcı zihniyeti terk etmektedir.” (Ulus Bekliyor, 22 Mayıs 1979, Milliyet).

Sosyal adalet, yokluğu paylaşmak değildir. Bolluğu paylaşmaktır. Bu ise, daha çok yatırım, daha çok üretimle gerçekleşir”; “Ekonomimiz, ancak, ekonomik hürriyetlerin varlığının korunmasıyla düze çıkacaktır”; “Çözüm devletin para basmamasında, KİT’lerin kapsamını daraltmasında, yatırımları arttırmasındadır” (Yokluğu Paylaşmak mı? Bolluğu Sağlamak mı? 29 Mayıs 1979 Milliyet)

Mevcut kurumsal düzenlemeler sorgulanırken, TÜSİAD’ın sorun ve başarısızlık olarak tanımladığı alanların devletin refah politikalarıyla ilgili olduğu göze çarpmaktadır. İlan metinlerinde, mevcut kalkınmacı kurumsal mantığa göre örgütlenmiş devletin bir hizmet kurumu olduğu göz ardı edilmekte ve devletin adalet dağıtıcı politikaları fayda-maliyet mantığı ile değerlendirilerek başarısız gösterilmektedir. Metinlerde dikkati çeken, kalkınmacı paradigmaya göre örgütlenmiş devletin, neo-liberal paradigmanın devlet kavramlaştırmasından hareketle sorgulanıyor olmasıdır. Devlet, kalkınmacı paradigmaya göre tanımlanmış misyonuna uygun olarak asli görevlerini gerçekleştirdiği için eleştirilmekte ve yeni paradigmanın varsayımları ile yargılanarak başarısız gösterilmektedir. Çünkü neo-liberal paradigmada devlet, tüm toplum kesimlerinin refahını sağlamakla değil, sadece piyasanın işleyişini kolaylaştıracak oyun alanını düzenlemekle yükümlüdür (Rand, 1990:38).

Metinlerde, yoksulluğun nedeni, sanki dönemin hükümetinin sosyal adaleti öne çıkaran bölüşüm politikalarıymış gibi çerçevenmiştir. İfadelere bakılacak olursa, TÜSİAD adil bir bölüşüm politikasını savunmaktadır. Söyleminde gelir dağılımı bozukluğu dikkate alınmadan, üretim arttırılınca sosyal adaletin de kendiliğinden gerçekleşeceği varsayılmaktadır. Bu neo-liberal paradigmanın bir ön kabulüdür (Smith, 1985). Bir ülke örneğinde somutlanmamış bir varsayımdır.

Ekonomik açıdan büyüdükçe gelir dağılımının kendiliğinden düzeldiği ülke örneği yoktur. İlanlarda “devlet karşılıksız para basma zorunda kalmaktan kendini kurtarırsa enflasyon hızı düşecektir” ifadesi, parasalcı görüşün mantığı uyarınca yapılmış bir kavramsallaştırma değildir. Türkiye ekonomisinin verileri, ‘enflasyon eşittir para arzı’ biçimindeki bu mantığı doğrulamamaktadır (Somçağ, 1998). Sanayinin sorumsuz fiyatlama politikasından kaynaklanan enflasyon, ilan metinlerinde, sanki devletin para politikalarındaki beceriksizliğinden kaynaklanan bir durum gibi kavramlaştırılmıştır

Sorunsallaştırılan kurumlardan bir diğeri de KİT’lerdir. KİT’ler eleştirilirken, KİT’lerin bu ülkede kuruluş misyonu ve asıl amacı göz ardı edilmektedir. Sermaye birikimine en büyük destek olan KİT’ler sorunsallaştırılırken sermaye ile ilişkileri sorgulanmamaktadır. KİT açıklarından dolayı devlet başarısız gösterilmektedir. Bu açıkların özel teşebbüse destek politikalarından kaynaklandığı dillendirilmemektedir. Mevcut paradigma uyarınca, ülkenin en ücra köşelerine kadar her yerine hizmet götürmekle yükümlü olan ve özel sermayenin karlı bulmadığı için yatırım yapmadığı pek çok alanda zararına hizmet veren devlet, zarar ettiği için başarısız gösterilmektedir. Eski kurumsal mantığa göre hizmet anlayışıyla örgütlenen kurumlar ve yapılan düzenlemeler, neo-liberal politikalar bağlamında değerlendirilerek başarısız ilan edilmektedir. Keynesyen modelin “kalkınma”, “refah” ve “sosyal adalet” ilkeleri uyarınca işleyen yapıları, liberal paradigmanın kar/zarar mantığına göre değerlendirildiğinde başarısız görünebilmektedir. Devletin iktisat politikası araçları olan kurumlar, sosyal kurumlardır, dolayısıyla kar mantığıyla değil toplumsal fayda mantığı ile çalışmaktadırlar. Başarı ve başarısızlıkları da ancak bu bağlamda değerlendirildiğinde doğru çıkarımlarda bulunulabilir.

4. Değişimin Kuramlaştırılması

Araştırma modeline göre başarılı bir değişim kuramlaştırması, müttefikler arasındaki çelişkilerin azaltılmasına ve muhalifler arasındaki çelişkilerin derinleşmesine etmeli, mağdur edilmiş kesimlerin mağduriyetlerini projesine dahil ederek çeşitli aktörlerin çıkarlarının iç içe geçmesini sağlayabilmelidir.

Tablo 4. Müttefikler Arasındaki Çelişkilerin Azaltılmasına ve Muhalifler Arasındaki Çelişkilerin Derinleşmesine Hizmet Eden Söylemler (özet ifade)

Devletin halkımızın eline geçen paranın değerini koruyamadığı, vergi kaçakçılığını önleyemediği, bazı kesimleri bir türlü vergilendirmediği, işsizlik sorununu çözmediği, Türkiye’nin genç emekliler ülkesi haline geldiği, sendikaların davranışlarının işsizlik sorununu ağırlaştırdığı belirtilmekle muhalifler arasındaki çelişkiler derinleştirilmekte

Bunlara karşılık, bütün ilanlarda “biz Türk özel sektörünün üyeleri ....” ifadesi kullanılarak yapılan çözüm önerilerinde, TÜSİAD’ın temsil ettiği büyük burjuvazi ile Anadolu sermayesi, ticaret sermayesi ve küçük köylünün çıkarları ortakmış gibi, aralarında çelişkiler yokmuş gibi davranılmaktadır.

İlanlarda; vergilendirilmeyen kesimle toplumun diğer kesimleri, vatandaşların haklarını savunmadığı ileri sürülen devletle-halk arasındaki çelişkiler vurgulanmaktadır. Örtük bir önkabulden hareketle, sendikaların davranışlarının işsizlik sorununu ağırlaştırdığı ifade edilerek, işçilerle sendikalar karşı karşıya getirilmek istenmektedir. İşsizlikle ilgili literatürün doğrulamadığı bu argümanın, neo-liberal paradigmanın işsizlik sorunu ile ilgili kavramlaştırmaları (Andersen, 1971) üzerinden yapıldığı anlaşılmaktadır. “Türkiye genç emekliler ülkesi” ifadesiyle devlet memurlarıyla diğer ücretli kesim, küçük esnaf ve küçük köylü arasındaki güvence farkı vurgulanarak bu kesimler arasındaki çelişkiler şiddetlendirilmek istenmektedir. Böylece, neo-liberal ideolojinin bertaraf etmek istediği devletin sosyal güvenlik politikaları hedef gösterilmektedir. Bu tür kavramlaştırmalar, kuramlaştırmaların muhalifler arasındaki çelişkilerin şiddetlenmesine hizmet edecek biçimde formüle edilmesi gerektiğini öneren alanyazınla (Holm, 1995, Fligstein, 1997; Seo ve Cred, 2002; Suddaby ve Greenwood, 2005) uyumludur.

Enflasyon ve işsizlik karşısında, işveren ve işçi kesiminin konumu ve uğradığı zararlar sanki eşitmiş gibi davranılarak mücadele için ortak hedef işaret edilmektedir. Söylemlerde, sermaye içindeki çelişkiler örtbas edilerek ve farklı çıkarlar yok varsayılarak ortak bir payda inşa edilmeye çalışılmaktadır. TÜSİAD’ın temsil ettiği büyük sermaye ile Anadolu sermayesi, ticaret sermayesi ve küçük köylünün çıkarları ortakmış gibi, aralarında çelişkiler yokmuş gibi davranılmaktadır. Oysa bilindiği gibi sermayenin bir kesimi enflasyondan beslenmekte ve enflasyonist politikaları desteklemektedir. Burada da kendi içindeki çelişkiler örtbas edilmekte, farklı çıkarlar yokmuş gibi davranılmaktadır. Bu ifadelerin, kuramlaştırmaların yeni ittifaklar kurulmasına, müttefikler arasındaki çelişkilerin azaltılmasına hizmet edecek, daha geniş sosyal kesimlerin desteğini alacak biçimde formüle edilmesi yönündeki alanyazınla (Holm, 1995, Fligstein, 1997; Seo ve Cred, 2002; Suddaby ve Greenwood, 2005) uyumlu olduğu görülmektedir.

İlanlardaki, “vatandaşın parasını koruyamayan”, “bazı kesimlerden vergi toplayamayan” ve “işsizliği önleyemeyen” devlet kavramlaştırmaları; alanyazında iyi bir değişim kuramlaştırmasında, mağdur edilmiş kesimin yakınma sebeplerinin teşhis edilmesi ve bu kesimin de çıkarlarının çerçeveye dahil edilmesi (Maguire vd., 2004; Fligstein, 1997) ve müttefiklerin sayısının artmasının değişimin uygulanma şansını arttıracığı (Lawrence vd., 2002) önermeleri ile ve neo-liberal paradigmanın vergiler konusundaki kavramlaştırmalarıyla (Başkaya, 2005) uyumludur.

Alanyazında (Fligstein, 1997) kurumsal girişimci aktörlerin, çoğunlukla diğerlerini kendi talepleri doğrultusunda ikna etmek için, onlara ya daha yüksek amaçlar göstermek ya da kendi dar çıkarları doğrultusunda diretirlerse başlarına gelebilecekleri göstermek suretiyle tarafsız görünmeyi tercih ettikleri

belirtilmektedir. TÜSİAD'ın retoriğinde, “yüksek amaçlar” ın kullanım tarzına örnek olarak, “hürriyet içinde seçmek, seçilmek”, “milli menfaatler”, “insanca yaşamak”, “herkese iş” ve “sosyal adalet”, “hürriyetçi demokrasi”, “yuva kurmak” kavramlarının kullanılış tarzını gösterebiliriz. Buna karşılık, “giderek rejim değişir”, “giderek bütün hürriyetler kaybolur”, “ekonomik yapı çarpılır” ve “parlamerter rejim tehdit altındadır” “insanca yaşama şartlarının tehdit altına girdiğini görmenin ıstırabı” benzeri ifadeler ise ilan metinlerinde tehdit ve korkutmanın kullanım tarzına örnek olarak gösterilebilir. İlan metinlerinin hepsinin sağ alt tarafında koyu renk kutu içinde çerçevesiz olarak:

Ülkemizi Hürriyetçi Demokrasi içinde refaha götürecektir temel güç hür teşebbüstür. Kişiyi her zaman daha çok ve daha verimli çalışmaya sevk etmiş olan hür teşebbüs. Çağımızın ileri toplumları refaha hürriyet içinde yalnız bu yolla erişmişlerdir. Bir başka yol yoktur.

ifadesi bulunmaktadır. Bu, 1980'li yıllarda adeta neo-liberalizmin mottosu haline gelen Fukuyama (1999)'nın teorize ettiği “Başka Alternatif Yok” tezleriyle örtüşen bir söylemdir. “Hür teşebbüsün yok olması, bütün hürriyetlerle birlikte hürriyetçi demokrasinin yok olmasıdır” ifadesi, özgürlükler ile piyasa ekonomisini eşleştiren (Çetin, 2001) neo-liberal bir argümadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarına göre, ilanlarda, dönemin iç piyasaya dönük sermaye birikimi ve kalkınmaya dayalı kurumsal mantığına uygun düzenlemeler ve onların sorumlusu olarak devlet başarısız gösterilmiştir. Söylemleri incelenen TÜSİAD, mevcut sistemin olanaklarından yararlanan merkez aktörlerden biri olduğu halde çıkarları zedelendiği için, içinde hayli yerleşik olduğu sistemi değiştirme yönünde davranmış ve değişime ilişkin kuramlaştırmaları ve çözüm önerilerini neo-liberal paradigmanın varsayımlarıyla yapmıştır. Mevcut kurumsal düzenlemeler içinde tıkanmış sorunlara, neo-liberal kurumsal mantık içinden çözüm önerileri getirilmiş ve çözüm için tek yolun piyasayı kendi işleyişine bırakmak olacağı güçlü argümanlarla savunulmuştur.

Mevcut paradigmanın vatandaşlarına hizmet esası üzerine kurulu mantığı ve kurumlarının, neo-liberal paradigmanın fayda-maliyet ve karı azamileştirme mantığıyla değerlendirildiğinde başarısız görünmesi normaldir. TÜSİAD'ın muhalif toplum kesimlerinin ortak hareket etmesinin önünü kesecek şekilde aralarındaki çelişkileri derinleştiren ve müttefikler arasındaki çelişkileri yok sayarak çıkarlarını ortaklaştıran, dar ve orta gelirli kesimin mağduriyetlerini projeye dahil ederek ittifak alanını genişleten söylemleri, başarılı bir değişim kuramlaştırmasının temel özelliklerini kapsamaktadır.

TÜSİAD'ın piyasa düzenini özgürlükçü demokrasinin olmazsa olmaz koşulu gibi kavramlaştıran ifadeleri, ekonomiyi siyasetin dışına çıkararak esasında özgürlükler alanını piyasa lehine daraltan neo-liberal tezlerin kendi içinde çelişik yapısını göstermektedir. Metinlerde, ortak çıkarlar paydasında toplum kesimlerini uzlaştırmak yerine, neo-liberalizmin tek yol olduğu yönünde tehdit dilini kullanmak ya da çok denenmiş bir yol olan üstün bir takım değerlere gönderme yapmak suretiyle, onları manipüle etmenin tercih edildiği gözlenmektedir. Böylece, neo-liberal mantık çerçevesinde çeşitli aktörlerin çıkarları bütünleştirilmiş ve çeşitli toplum kesimlerinin çıkarlarının içiçe geçmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de neo-liberal kurumsal dönüşümün başlangıcındaki kavramlaştırmalara kısa bir tarihi kesitten bakmaya çalışan bu araştırmada incelenen, neo-liberalizmin Türkiye bağlamında meşrulaştırılma sürecinden benzer süreçleri incelemede bir model olarak yararlanılabilir. Bu konuda çalışmak isteyebilecek araştırmacılara; neo-liberal kurumsal dönüşümün siyasal, uluslararası ve diğer aktörlerinin söylemlerini; her bir sektörün piyasalaştırılma sürecinin nasıl ve hangi aktörler kanalıyla dönüştürüldüğünü ve neo-liberal kurumsal mantığın işsizlik, yoksulluk, enflasyon, büyüme ve demokrasi gibi pek çok konudaki varsayımları ile pratikteki uygulamalarının uyumlu olup olmadığını incelemeleri önerilebilir. Karşılaştırmalı çalışma yapabilecek olan araştırmacılara, IMF ve Dünya Bankası kanalıyla Çevre ülkelerin kredi sözleşmelerinde önşart haline getirilen Merkez ülkelerin kurumsal dönüşüm taleplerini incelemeleri, diğer ülkelerde benzer dönüşümlerin nasıl hayata geçirildiğini incelemeleri önerilebilir. Yöntem olarak ise, uluslararası kurumların söylemlerinin retorik analizle incelenmesinin ilginç sonuçlar verebileceği önerilebilir.

KAYNAKÇA

- AHMAD, Feroz (2005), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev.: Y. Alogan, 3. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- AHMAD, Feroz (1996), *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, Çev.: A. Fethi, 2. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul.
- ANDERSEN, Leonall C. (1971), "A Monetarist View of Demand Management: The United States Experience, Conference on Demand Management, Illusion or Reality?", Hamburg-Bergedorf, June, Vol 20-21; 3-11
- ARIN, Tülay (1985), "Düzenleme, Birikim, Bunalım", *Onbirinci Tez Kitap Dizisi*, Uluslararası Yayıncılık, İstanbul; 104-138,
- BAŞKAYA, Fikret (2005), *Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına, Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi*, 2. Baskı, Maki Basım Yayım, Ankara.
- BECKERT, Jean (1999), "Agency, Entrepreneurs, and Institutional Change: The Role of Strategic Choice and Institutionalized Practices in Organizations",

- Organization Studies, Vol 20-5; 777-799.
- BECKERT, Jens (2010) "Institutional Isomorphism Revisited: Convergence and Divergence in Institutional Change", *Sociological Theory*, 28 (2) June
- BERKER, Feyyaz ve URAS, Güngör (2008) *Fikir Üreten Fabrika: TÜSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980*, Doğan Kitap, İstanbul.
- BUĞRA, Ayşe (1997), *Devlet ve İş adamları*, Çev.: F. Adaman, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇETİN, Halis (2001), "Liberalizmin Temel İlkeleri", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1; 219-237.
- ÇOBAN, Aysun (2002), "Küreselleşmeye Karşı Olmak: Olanaklar ve Sınırlılıklar", *Praxis/ Küreselleşme Emperyalizm: Ne Yapmalı, Nasıl Direnmeli?*, Sayı 7, Yaz; 117-164.
- CUMHURİYET (1979), "Savcılık TÜSİAD bildirisini inceliyor". Mayıs,15:s.1
- DACIN, Tina. M., Jerry GOODSTEIN, and W. Richard SCOTT (2002), "Institutional Theory and Institutional Change: Introduction to the Special Research Forum", *Academy of Management Journal*, Vol 45-1; 45-56.
- DİKBAŞ, Y. (1997) *Özelleştirme Sömürgeleştirme*, 1. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları
- DJELIC, Marie Laura ve Sigrid QUACK (2003), *Globalization and Institutions: Redefining The Rules of The Economic Game*, Edward Elgar Publishing. UK.
- DOĞAN, A.Ekber (2002), *Birikimin Hamalları*, 1. Baskı, Donkişot Yayınları, İstanbul.
- EROĞUL, C. (2002) *Devlet Nedir?*, 3. Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi
- FAIRCLOUGH, Norman (1989), *Language and Power*, Longman Inc., USA.
- FLIGSTEIN, Neil (1997), "Social Skill and Institutional Theory", *American Behavioral Scientist* Vol 40-4; 397-405.
- FLIGSTEIN, Neil (1991), "The structural Transformation of American Industry: An Institutional Account of the Causes of Diversification in the Largest Firms, 1919-1979", in (Ed. Walter W. Powel ve Paul J. DiMaggio) *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, The University of Chicago Press, Chicago.
- FRIEDLAND, Roger ve Robert R. ALFORD (1991), "Bringing Society Back In: Symbols, Practices, and Institutional Contradictions", in (Ed. Walter W. Powel ve Paul J. DiMaggio), *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, The University of Chicago Press, Chicago.
- FUKUYAMA, Francis (1999), *Tarihin Sonu ve Son İnsan* Çev.; Z. Dicleli, İstanbul: Gün Yayıncılık.

- GREENWOOD, Royston, Roy SUDDABY ve C.Richard HININGS (2002), "Theorizing Change: The role of Professional Associations in the Transformation of Institutionalized Fields", *Academy of Management Journal*, Vol 45-1; 58-80
- GÖLBAŞI, Şükran (2008), TÜSİAD'ın Toplumunu İnşa Girişimleri, İstanbul: Kültür Üniversitesi Yayınları
- GÜLALP, H.(1987) Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri, 2. Baskı, Ankara: Yurt Yayınları
- GÜLER, B.A. (2005a) Yeni Sağ ve Devletin Değişimi, 2. Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi
- GÜLER, B. A. (2005b) Devlette Reform Yazıları, 1. Baskı, Ankara: Paragraf Yayınları
- HAVEMAN, Heather A.and Hayagreeva RAO (1997), "Structuring a Theory of Moral Sentiments: Institutional and Organizational Coevolution in the Early Thrift Industry", *American Journal of Sociology*, Vol 102; 1606–1651.
- HAYEK, Frederic (2000), Özgürlük Yolu, Çev.: A. Yayla, Liberte Yayınları, Ankara.
- HOLM, Petter (1995), "The Dynamics of Institutionalization: Transformation Processes in Norwegian Fisheries", *Administrative Science Quarterly*, Vol 40-3; 398-422.
- KARAHANOĞULLARI, Yakup (2003), "Türkiye'de Devletin Mali Krizleri", *Praksis*, Sayı 9.
- KAZGAN, Gülten (1995) Yeni Ekonomik Düzen'de Türkiye'nin Yeri, 2. Baskı, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi
- KAZGAN, Gülten (2005), Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001) "Ekonomi Politik" Açısından Bir İnceleme, 1, Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- LAWRENCE, Thomas B., Chyntia HARDY, and Nelson PHILLIPS (2002), "Institutional Effects of Interorganizational Collaboration: The emergence of Proto-institutions", *Academy of Management Journal*, Vol 45-1; 281-290.
- LEBLEBICI, Hüseyin., Gerald R. SALANCIK, Anne COPAY, and Tom KING (1991), "Institutional Change and the Transformation of Interorganizational Fields: An Organizational History of the U.S. Radio Broadcasting Industry", *Administrative Science Quarterly*, Vol 36-3; 333-363.
- LECA, Bernard, Julie BATTILIANA ve Eva BOXENBAUM (2006), "Taking Stock of Institutional Entrepreneurship: What Do We Know? Where Do We Go?", *Academy of Management Meetings*, Atlanta GA
- LOUNSBURY, Michael (2002), "Institutional Transformation and Status Mobility: The Professionalization of the Field of Finance", *Academy of Management Journal*, Vol 45; 255-266.

- MAGUIRE, Steve, Cynthia HARDY, and Thomas B. LAWRENCE (2004), "Institutional Entrepreneurship in Emerging Fields: HIV/AIDS Treatment Advocacy in Canada", *Academy of Management Journal*, Vol 47-5; 657-679.
- MUNIR, Kamal and Nelson PHILLIPS (2005), "The Birth of the 'Kodak Moment': Institutional Entrepreneurship and the Adoption of New Technologies", *Organization Studies*, Vol 26-11; 1665-1687.
- ÖNİŞ, Ziya (1998), *State and Market*, 1.Ed., Boğaziçi University Press, İstanbul.
- ÖZYEĞİN, Hüsnü (1980), TÜSİAD Konuşmalar, 26 Ocak, Yayın No: TÜSİAD-T/80.1.63, İstanbul.
- PHILLIPS, Nelson, Thomas. B. LAWRENCE, and Cynthia HARDY (2004), "Discourse and Institutions", *Academy of Management Review*, Vol 29-4; 635-652.
- RAND, Ayn (1990), "Kapitalizm Nedir?, Çev.: A. Yayla, *Yeni Forum*, Cilt.11. Sayı 252; 38-48.
- RAO, Hayagreeva (1994), "The Social construction of Reputation: Certification Contests, Legitimation, and the Survival of Organizations in the American Automobile Industry: 1895-1912", *Strategic Management Journal*, Vol 15; 29-44.
- RAO, Hayagreeva, Philippe MONIN ve Radolphe DURAND, (2003). "Institutional Change in Toque Ville: Nouvelle cuisine as an Identity Movement in French Gastronomy", *American Journal of Sociology*, Vol 108; 795-843.
- SCOTT, W. Richard, Martin RUEF, Peter J.MENDEL ve Carol CARONNA, (2000), "Institutional Change and Health Care Organizations: From Professional Dominance to Managed Care", *University of Chicago Press*, Chicago.
- SEO, Myeong Gu ve W.E.Douglas CREED (2002), "Institutional contradictions, praxis, and institutional change: A dialectical perspective", *Academy of Management Review*, Vol 27-2; 222-247.
- SMITH, Adam (1985), *Ulusların Zenginliği*, Çev.: A.Yunus ve M. Bakırcı, Alan Yayınları, İstanbul.
- SOMÇAĞ, Selim (1998), "Enflasyonun Tek Sebebi Yok", *Finansal Forum Gazetesi*, 25 Şubat 1998.
- SÖNMEZ, Mustafa (1992), 100 Soruda 1980'lerden 1990'lara "Dışa Açılan" Türkiye Kapitalizmi, 1. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- SUDDABY, Royston ve Richard GREENWOOD (2005), "Rhetorical Strategies of Legitimacy", *Administrative Science Quarterly*, Vol 50; 35-67
- THORNTON, Patricia H. and William OCASIO (2008), "Institutional Logics". in (Ed. Royston Greenwood, Christine Oliver, Kerstin Sahlin and Roy Suddaby), *The Sage Handbook of Organizational Institutionalism*, Sage, Thousand Oaks, CA;

99–129.

THORNTON, Patricia H., and William OCASIO (1999), “Institutional Logics and the Historical Contingency of Power in Organizations: Executive Succession in the Higher Education Publishing Industry, 1958-1990”, *American Journal of Sociology*, 105: 801-843.

TOLBERT, Pamela S. and Lynne G. ZUCKER (1996), “The Institutionalization of Institutional Theory”, (Ed. S.R. Clegg, C. Hardy, and W.R. Nord), *Handbook of Organization Studies*, Sage, London ;175-190.

ÜSDİKEN, Behlül (1997), “Importing Theories of Management and Organization: The Case of Turkish Academia”, *International Studies Of Management and Organization*, Vol 26-3; 33-46,

WHITLEY, Richard (1994), “Dominant Forms of Economic Organization in Market Economies”, *Organization Studies*, Vol 15-2; 153-182.

WHITLEY, Richard (2000), “Divergent Capitalisms: The Social Structuring and Change of Business Systems”, Oxford University Press, Oxford.

YAYLA, Atilla (1992), *Liberalizm*, Turhan Yayınları, Ankara.

ZAJAC, Edvard ve James WESTPHAL (2004), “The Social Construction of Market Value: Institutionalization and Learning Perspectives on Stock Market Reactions”, *American Sociology Review*, Vol 69; 433-458.

1978 Yılına Giren Türkiye Ekonomisi, (1978), Yayın No: TÜSİAD-T/78., 1-53, İstanbul.

www.tusiad.org:7979/, (indirilme tarihi, 30.7.2014)

İLANLAR:

Gerçekçi Çıkış Yolu, 15 Mayıs 1979 Günaydın

Ulus Bekliyor, 22 Mayıs 1979, Milliyet

Yokluğu Paylaşmak mı? Bollüğü Sağlamak mı? ? 29 Mayıs 1979 Milliyet

Refahın ve Hürriyetlerin Düşmanı: Enflasyon, 12 Haziran 1979, Milliyet

LİDERLİK STİLLERİ İLE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİDE İŞ TATMİNİNİN ARACILIK ETKİSİ: AKADEMİSYENLER ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

İlhami YÜCEL* ve İsmail AKGÜL**

Özet

Bu çalışmanın amacı, akademisyenlerin algılamalarına dayalı olarak yöneticilerinin liderlik stillerini ve liderlik stilleri ile iş tatmini ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışmada, aynı zamanda liderlik stilleri ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki üzerinde iş tatmininin aracılık etkisi incelenmiştir. Bunun için, Doğu Anadolu'da bulunan bir üniversitede görev yapan öğretim elemanlarına Çok Faktörlü Liderlik Anketi, İş Tatmini Anketi, Örgütsel Bağlılık Anketi uygulanmıştır. Verilerin analizinde güvenilirlik analizi, faktör analizi, korelasyon analizi, çoklu regresyon analizi ve hiyerarşik regresyon analizi teknikleri kullanılmıştır. Araştırma sonucunda liderlik stilleri ve örgütsel bağlılık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İş tatmininin analize katılması ile liderlik stillerinin örgütsel bağlılığa etkisinin azaldığı ve iş tatmininin kısmi aracılık etkisinin olduğu bulunmuştur (Beta = 0.321; Beta = 0.134).

Anahtar Kelimeler: Liderlik Stilleri, İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık, Aracılık Etkisi

The Mediating Effect of Job Satisfaction on the Relationship Between Leadership Styles and Organizational Commitment: A Study of Academicians

Abstract

The aim of this study is to examine the leadership styles of their managers based on the perceptions of academicians and the relationship between the job satisfaction and organizational commitment with leadership styles. At the study, also has been examined mediating effect of job satisfaction on the relationship between the leadership styles and organizational commitment. In order to carry out this purpose, Multi Factor Leadership Survey, Job Satisfaction Survey and Organizational Commitment Survey have been implemented to instructors who work at a university located in Eastern Anatolia. Reliability analysis, factor analysis, correlation analysis, multi regression analysis and hierarchic regression analysis techniques have been used along data analysis process. At the end of the research, a positive and significant relation between leadership styles and organizational commitment has been found. By adding job satisfaction to the performed analysis, it has been found that the effect of leadership styles on organizational commitment decreased and job satisfaction was to have partially mediating effect (Beta = 0.321; Beta = 0.134).

KeyWords: Leadership Styles, Job Satisfaction, Organizational Commitment, Mediating Effect

* Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Erzincan, iyucel@erzincan.edu.tr.

** Öğr. Gör., Erzincan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Erzincan, iakgul@erzincan.edu.tr.

GİRİŞ

“En genel tanımıyla lider, sonucu değiştiren kişidir ve ayırt edici kişilik özelliklerine sahiptir.” Buradan lider doğulur anlamının çıkmayacağı ve aynı zamanda doğuştan gelen ve hayatın ilk yıllarında gelişen özelliklerden oluşan kişiliğin, kısa sürede eğitimle gelişmeyeceği de belirgin olarak görülmektedir. Liderlik konumuna gelen kişilerin sahip oldukları gücü ve yetkiyi doğru bir şekilde etkili olarak kullanabilmeleri kişilik özelliklerine bağlıdır. Başarılı liderlerin iç uyum ve hırslarının yüksek, uzlaşılabilir, tedbirli, yeniliğe ve öğrenmeye açık olması gibi özelliklerinin dengeli biçimde dağılması gerekmektedir (Baltaş, 2014:123). Çalışanların yönlendirilip cesaretlendirilmesi, özendirilip isteklendirilerek potansiyel yaratıcılıklarının ortaya çıkarılmasını sağlayan liderler, bir vizyon çerçevesinde çalışanların örgütsel birlikteliklerini arttırmak için onları değişime hazırlayarak kurumlarında etkinliği arttırabilirler (Çağlar, 2004:95). Liderlik örgütlerin etkinliği için önemli olan bir fenomendir (Yukl, 2010:21).

Bu noktada liderin özelliklerine bağlı olarak örgüt içindeki çalışanların iş ile ilgili memnuniyeti ve aynı şekilde örgüte duyduğu bağlılık hissi önem kazanmaktadır. Eğitim kurumlarında da yönetici davranışlarının kurumun geleceği için önemli bir etkisi vardır. Liderlik stillerinin iş tatminine, liderlik stillerinin örgütsel bağlılığa ya da liderlik stillerinin hem iş tatmini hem de örgütsel bağlılığa etkileri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı; üniversitedeki yöneticilerin liderlik stillerini, öğretim elemanların iş tatmini ve örgütsel bağlılıklarını ve bunlar arasındaki etkileşimi incelemektir. Çalışmada öncelikle liderlik stilleri, iş tatmini ve örgütsel bağlılık konularında yapılan çalışmalar incelenmiştir. Akademik personel unvan sınırlaması getirilmeden tüm öğretim elemanlarına anket ulaştırılmak istenmiş, fakat mail bilgilerinin güncel olmaması nedeniyle tümüne ulaştırılamamıştır.

I. LİTERATÜR TARAMASI

A. LİDERLİK STİLLERİ VE İŞ TATMİNİ

Liderlik stilleri ile iş tatmini arasındaki ilişkiye yönelik yapılan çalışmalarda; Al-Omari (2008) bölüm başkanlarının liderlik stilleri ile bölüm öğretim üyeleri tarafından hissedilen iş tatmini arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Ürdün Haşimi Üniversitesinde 2005-2006 birinci akademik dönemde 322 öğretim üyesi ile yaptığı lider davranışları belirleme anketi ve iş tatmini ölçeği sonucunda elde ettiği verilere pearson product – moment korelasyon katsayısı uygulayarak, liderlik stilleri ile iş tatmini arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Ayrıca ANOVA testi ile de demografik verileri analiz etmiştir. İç iş tatmini, dış iş tatmini ve genel iş tatmini diye özelleştirdiği çalışma sonucunda, liderlik stilleri ile iş tatmini arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu, fakat cinsiyet ve deneyimin iş tatmini ile ilişkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını belirtmiştir. Ayrıca Amin vd. (2013)

yaptıkları çalışmalarında Al-Omari'nin yaptığı çalışmaya benzer şekilde bölüm öğretmen üyelerinin iş tatmini (iç, dış ve genel) ile liderlik stilleri (dönüşümcü, etkileşimci ve bırakın yapsınlar) arasında etkileşimi araştırmayı amaçlamışlardır. Pakistan'ın Pencap Devlet Üniversitesinde 287 öğretim üyesini örneklem olarak seçmiş ve iki anket uygulanmışlardır (liderlik stilleri, iş tatmini). Çoklu regresyon analizi uygulayarak yaptıkları testlerin sonucunda, öğretim üyelerinin iç, dış ve genel iş tatmini ile bağımsız değişkenlerin grupları arasında anlamlı bir ilişkinin varlığını vurgulamışlardır. Ayrıca dış iş tatmini ile daha kuvvetli bir ilişkinin varlığına dikkat çekmişlerdir.

İnandı vd. (2010) ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin iş tatmin düzeyini belirlemeye yönelik yaptıkları çalışmalarında, katılımcıların konum, medeni durum, çalışma saati ve kıdeme göre görüşlerinde anlamlı bir farklılığın varlığını araştırmışlardır. Türkiye'nin farklı bölgelerindeki 21 ilden 2024 (136 yönetici, 1888 öğretmen) katılımcıyla gerçekleştirdikleri iş tatmin ölçeği anketi ile elde ettikleri verilere T-testi ve tekyönlü varyans analizi uygulamışlardır. Araştırmaları sonucunda konum, medeni durum, kıdem ve çalışma saati değişkenlerine göre katılımcıların iş tatmin düzeyi ile ilgili düşüncelerinde anlamlı bir farklılığın olduğunu vurgulamışlardır. İlkokul öğretmenlerinin iş tatmini seviyelerini inceleyen Gesinde ve Adejumo (2012) Nijerya'da 238 öğretmene iş tatmini anketi uygulamış ve elde ettikleri verilere T-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulamışlardır. Analizleri sonucunda, yaş grupları ve eğitim seviyeleri üzerinde anlamlı farklılıklar varken, cinsiyete dayalı anlamlı bir farklılığın olmadığını tespit etmişlerdir.

Tengilimoğlu (2005) yaptığı çalışmasında liderlik davranışının iş tatmini üzerinde etkisi olup olmadığını belirlemeye çalışmıştır. 8 işletmede (kamu ve özel) 596 çalışana uyguladığı anket (liderlik davranışı ölçeği, iş tatmini ölçeği) verilerine çoklu regresyon analizi uygulayarak elde ettiği sonuçlarda iş tatmini ile liderlik arasında aynı yönlü ilişki olduğunu tespit etmiştir. Yücel ve Demirel (2013) iş tatmini ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi ve mevcut iş alternatiflerinin bu ilişkiyi nasıl etkilediğini araştırmışlardır. Özel bir şirkette 109 çalışana uyguladıkları anket (iş tatmini ölçeği, işten ayrılma niyeti ölçeği ve iş alternatifleri ölçeği) sonucunda elde ettikleri verilere hiyerarşik çoklu regresyon analizi tekniği uygulayarak iş tatmini ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin negatif olduğunu ve iş alternatiflerinin bu ilişkiye aracılık ettiğini ortaya koymuşlardır. Genel olarak iş tatmini ile ilgili yapılan araştırmalarda, liderlik stilleri ile iş tatmini arasında pozitif bir ilişkinin olduğu, ancak iş tatmini ile demografik yapı arasında demografik özellik değişkenine (yaş, cinsiyet vb.) göre ilişkilerin varlığının değişiklik gösterebildiği görülmektedir.

B. LİDERLİK STİLLERİ VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK

Liderlik stilleri ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiye yönelik yapılan çalışmalarda; Mustafa vd. (2014) Malezya Pahang'da üç ayrı fen lisesindeki müdürlerin öğretim liderliği ile öğretmenlerin bağlılıklarını incelemek için çalışma yürütmüşlerdir. Müdür yönetim talimatı derecelendirme ölçeği ve örgütsel bağlılık anketini, rasgele seçilen 113 öğretmene uygulamışlardır. Verileri analiz etmek için istatistiksel teknikler, T-testi ve tek yönlü ANOVA testini kullanmışlardır. Öğretimsel liderlik ve öğretmenlerin bağlılık seviyeleri arasındaki ilişkinin yüksek ve anlamlı olduğu sonucuna varmışlardır. Eğitim kurumlarında yapılan bir diğer çalışmada Buluç (2009) liderlik stilleri ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkileri incelemiş, Ankara ilindeki 12 ilköğretim okulunda görev yapan 250 sınıf öğretmeni üzerine yaptığı çalışmada iki anket kullanmıştır (çok faktörlü liderlik ölçeği, örgütsel bağlılık ölçeği). Pearson moments çift yönlü korelasyon analizi ve çoklu regresyon analizi istatistiksel teknikleri uygulanarak elde ettikleri sonuçlara göre; dönüşümcü ve etkileşimci liderlik davranışları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif-anlamlı ilişki, Laissez-faire liderlik davranışları ile örgütsel bağlılık arasında negatif-anlamlı ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Dharmika vd. (2013) yaptıkları çalışmada etkileşimci ve dönüşümcü liderlik davranışları ile birlik bağlılığı ve örgütsel bağlılık arasında var olan etkili hataları incelemeyi amaçlamışlardır. Devlet sektöründen 33 işletmeden 380 sendikalı çalışan üzerinde anket çalışmalarını uygulamışlardır. Liderlik davranışlarının örgütsel bağlılık ve birlik bağlılığı üzerinde doğrudan ve dolaylı etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Oktay ve Gül (2003) Conger ve Kanungo'nun karizmatik liderlik teorisi özellikleri ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu amaçla Karaman ve Aksaray Emniyet müdürlüğünün çeşitli departmanlarından 215 polis memuru üzerinde anketler (örgütsel bağlılık ölçeği, karizmatik liderlik ölçeği) yapmışlardır. Korelasyon ve regresyon analizlerinden elde edilen sonuçlara göre, karizmatik liderlik ile duygusal bağlılık arasında pozitif etkiler olduğunu ortaya koymuşlardır. Mahdi vd. (2013) çalışmalarında Malezya'nın Plantasyon firmalarındaki örgütsel bağlılık üzerindeki liderlik davranışı etkisini incelemişlerdir. Literatürdeki anket çalışmalarına göre liderlik davranışı ve örgütsel bağlılık anketlerini 300 yönetici ve çalışana uygulayarak verileri toplamış ve korelasyon analizi ve doğrusal regresyon analizlerinin bir serisini uygulayarak liderlik davranışı ile örgütsel bağlılık arasında güçlü ilişkiler olduğunu belirtmişlerdir. Yeh ve Hong (2012) Tayvan'da bir ayakkabı fabrikasında çalışan 420 kişi üzerinde yaptıkları anketle (liderlik stili, örgütsel bağlılık, iş performansı), örgütsel bağlılık ve iş performansının ilişkisine liderlik stillerinin etkisini araştırmışlardır. Korelasyon ve regresyon analizleri sonucu, liderlik türünün örgütsel bağlılığı, örgütsel bağlılığın iş performansını ve liderlik türünün iş performansını pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği sonucuna varmışlardır. Aynı zamanda örgütsel bağlılığın liderlik türü ve iş performansı arasındaki ilişki üzerine arabuluculuk etkisi olduğunu vurgulamışlardır.

Kul ve Güçlü (2010) yaptıkları çalışmalarında liderlik stilleri ile beden eğitimi öğretmenlerinin örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmışlardır. Sakarya ve Bartın illerinden 291 öğretmene yapılan anketler (çok faktörlü liderlik ölçeği, örgütsel bağlılık ölçeği) sonucu toplanan verilere varyans, korelasyon, çoklu regresyon ve tanıttıcı istatistiksel analiz teknikleri uygulamışlardır. Sonuç olarak, öğretmenlerin gözüyle, okul yöneticilerinin genellikle dönüşümcü liderlik davranışları, ara sıra etkileşimci liderlik davranışları sergilediklerini belirlemişlerdir. Terzi ve Kurt (2005) ilköğretim okul yöneticilerinin otoriter, demokratik ve ilgisiz liderlik davranışlarının, öğretmenlerin örgütsel bağlılığına etkisini Zonguldak Ereğli'deki 155 sınıf öğretmeni üzerinde yaptıkları anketlerle (yönetici davranışı anketi, örgütsel bağlılık anketi) incelemişlerdir. Değişkenlerin ikili karşılaştırılmasında T-testinden, ilişki hesaplamaları için korelasyon ve regresyon analizlerinden elde ettikleri sonuçlarda liderliğin örgütsel bağlılık üzerinde etkili olduğunu, öğretmenlerin okul müdürlerini demokratik bulduklarını ortaya koymuşlardır. Liderlik stilleri ile örgütsel bağlılık üzerinde yapılan çalışmalar genel olarak, liderlik stilleri ile örgütsel bağlılık arasında pozitif ilişkilerin olduğunu göstermektedir.

C. LİDERLİK STİLLERİ, İŞ TATMİNİ VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK

Liderlik stilleri ile hem iş tatmini ve hem de örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiye yönelik yapılan çalışmalar: Yousef (2000) yaptığı çalışmada çok kültürlü bir yapıya sahip batılı olmayan bir ülkede, iş tatmini ve iş performansının sonuçları ile liderlik davranışları arasındaki örgütsel bağlılığın rolünü araştırmıştır. Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki 4 bölgeden rastgele 30 büyük şirketteki çalışanlara liderlik ölçeği ve örgütsel bağlılık ölçeği anketleri uygulamıştır. Elde edilen 430 kullanılabilir anketin veri analizi için regresyon modellerinin bir serisi ve çoklu regresyon analizi istatistiksel tekniklerini uygulayarak elde ettiği değerlendirme sonuçlarında, katılımcı liderlik davranışı gibi üstün algılamaya sahip olanların, örgütlerine daha bağlı, işlerinden daha memnun ve performanslarının daha yüksek olduğunu gözlemlemiştir. Yani liderlik davranışları ile örgütsel bağlılık, iş tatmini ve iş performansı arasında anlamlı pozitif ilişkiler olduğunu tespit etmiştir. Mosadeghrad ve Ferdosi (2013) çalışmalarında İran devlet hastanelerinde örgütsel bağlılık ve iş tatminine bağlı olarak çalışanlar ve yöneticilerin liderlik davranışları arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. İsfahan şehrindeki tüm üniversite hastanelerindeki (12 tane) rastgele seçilen hastane çalışanlarına iş tatmini ölçeği, örgütsel bağlılık ölçeği ve yönetici liderlik ölçeği anketleri uygulamışlar ve 814 (127 yönetici, 665 çalışan) katılımcının olduğu anket sonuçlarını elde etmişlerdir. Bu sonuçlara göre, çalışanın iş tatmini ile cinsiyet, evlilik durumu, yaş, görev süresi, örgüt pozisyonu ve aldığı maaş arasında güçlü bir korelasyon varken, iş tatmini ile eğitim seviyesi ve kalıcı istihdam arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığını vurgulamışlardır. Yöneticinin liderlik stilleri ile yaş dışındaki

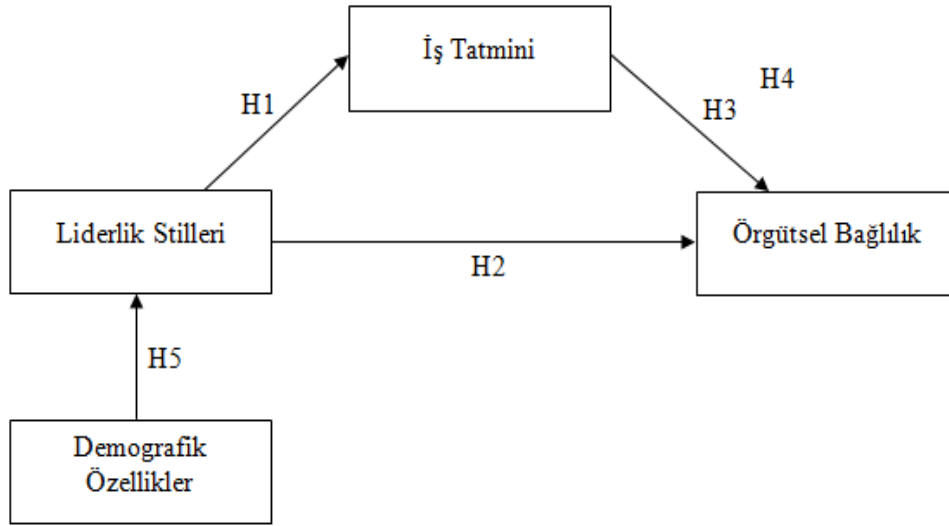
demografik özellikleri ve yöneticilik deneyim yılları arasında ilişki olmadığını tespit etmişlerdir. Ayrıca işlerinde daha fazla tatmine sahip olan bu çalışanların iş tatmini ile örgütsel bağlılıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir.

Erbasi vd. (2012) iş tatmini ile örgütsel bağlılık ve aynı zamanda iş durumu ile farklı seviyeler arasındaki ilişkiyi, performans değerlendirme sistemindeki çalışanların ve yöneticilerin bakış açısıyla ele almışlardır. Türkiye’deki üç tekstil fabrikasındaki yönetici ve çalışanlardan 200 kişi üzerinde yaptıkları anket çalışması sonucunda, iş tatmini ile iş durumu arasında anlamlı bir ilişki olmadığını, yöneticinin örgütsel bağlılığının çalışankinden daha yüksek olduğunu ve performans değerlendirmenin birçok açıdan bakıldığında örgütsel bağlılık ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu belirtmişlerdir. Masihabadi vd. (2015) Tahran ve Meşhed’de bulunan denetim kurumlarındaki 170 denetçi üzerine yaptıkları anket çalışmasına, yol analizi, yapısal eşitlik ve regresyon tekniklerini uygulamışlardır. İş stresinin örgütsel bağlılık ve iş tatmini üzerine negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Lok ve Crawford (2004) çalışmalarında Hong Kong ve Avustralya yöneticilerinin iş tatmini ve örgütsel bağlılıkları üzerinde liderlik stilleri ve örgütsel kültürün etkilerini incelemişlerdir. Örgütsel kültür indeksi, liderlik davranışı belirleme anketi, iş tatmini anketi ve örgütsel bağlılık anketleri sonucunda regresyon ve T-testi uygulanmış ve örgütsel kültür ve liderlik stillerinin, iş tatmini ve bağlılığın önemli örgütsel öncülleri olduğunu vurgulamışlardır. Emery vd. (2007) bankacılık ve gıda depolama kuruluşlarında çalışan müşteri iletişim personellerinin iş tatmini ve örgütsel bağlılıkları üzerinde etkileşimci ve dönüşümcü liderlik etkilerini incelemişlerdir. Dönüşümcü liderliğin iş tatmini ve örgütsel bağlılık üzerine etkisinin, etkileşimci liderlikten daha ilişkili olduğunu ve lider karizmasının çalışan tutumunun mükemmel bir belirleyicisi olduğunu tespit etmişlerdir. Yucel ve Bektas (2012) Türkiye’de ortaokullardaki öğretmenlerin iş tatmini ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkiyi ve öğretmenin yaşının iş tatmini ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiye moderatörlük edip etmediğini araştırmışlardır. İş tatmini ve örgütsel bağlılık anketlerini kullanarak 157 öğretmenden elde ettikleri geçerli anket verilerine, korelasyon ve regresyon analizlerini uygulamış ve bulguları sonucunda öğretmenlerin yaş farklılıklarının dikkate alınması gerektiğini ve okul yetkililerinin daha az iş tatmini ve bağlılığa sahip olan öğretmenlerin ihtiyaçları ile başa çıkmak için strateji geliştirmeleri gerektiğini vurgulamışlardır. Literatür çalışmaları, liderlik stillerinin örgütsel bağlılık ve iş tatmini üzerine istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkisi olduğunu göstermektedir.

II. YÖNTEM

A. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı; üniversitede görev yapan öğretim elemanlarının iş tatmini ve örgütsel bağlılıkları üzerinde yöneticilerinin liderlik stillerinin etkisini ve iş tatmininin liderlik stilleri ve örgütsel bağlılık arasındaki aracılık etkisini incelemenin yanı sıra iş tatmini ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi belirlemektir (Şekil 1).

Şekil 1. Araştırmanın Amacı ve Hipotezler

B. HİPOTEZLER

H1: (a) Genel, (b) iş gören odaklı, (c) iş odaklı, (d) değişim odaklı liderlik stillerinin iş tatmini üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

H2: (a) Genel, (b) iş gören odaklı, (c) iş odaklı, (d) değişim odaklı liderlik stillerinin örgütsel bağlılık üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

H3: İş tatmininin örgütsel bağlılık üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

H4: Liderlik stilleri ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki üzerinde iş tatmininin aracılık etkisi vardır.

H5: Liderlik davranışı ortalamaları (a) cinsiyet, (b) yaş, (c) medeni durum, (d) mesleki deneyime göre farklılık göstermektedir.

C. ÇALIŞMA GRUBU

Araştırmanın çalışma grubunu, Doğu Anadolu'da bir üniversitede 2015-2016 eğitim öğretim yılında görev yapan öğretim elemanları oluşturmaktadır. Bu dönemde görev yapan 868 öğretim elemanından 731'ine mail yoluyla anket linki ulaştırılmış, bunlardan 308'i ankete geri dönüş yapmıştır. Çalışma evreninin temsil oranı %35'dir. Ankete katılan öğretim elemanlarının demografik özellikleri itibariyle; %21.4'ü kadın, %78.6'sı erkek, %80.5'i evli, %19.5'i bekâr, %50.6'sı 31-40 yaş arasında, %22.1'i 30 yaş ve altında, %36.4'ü 6-10 yıl arasında mesleki deneyime, %24.5'i ise 1-5 yıl arasında mesleki deneyime sahiptir.

D. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Anket verilerini toplamak için, öğretim elemanlarına liderlik stilleri ölçeği, iş tatmini ölçeği ve örgütsel bağlılık ölçeği üzere 3 farklı ölçek uygulanmıştır.

1. Liderlik Stilleri Ölçeği

Liderlik davranışını ölçmek için yapılan literatür araştırmaları sonucunda farklı yazarlar tarafından geliştirilen ve en sık kullanılan anketler (1.Bass ve Avolio, 2.Ekval ve Arvonen, 3.Likert, 4.Halpin, 5.Stogdill) belirlenmiş; bunlardan Ekval ve Arvonen tarafından 1991 yılında geliştirilen ve Tengilimoğlu (2005:44,45) tarafından Türkçeye çevrilen liderlik davranış anketi kullanılmıştır. 36 maddeden oluşan anket, iş gören odaklı (14 madde), iş odaklı (12 madde) ve değişim odaklı (10 madde) olmak üzere 3 tip liderlik davranış özelliğini belirlemeye yönelik hazırlanmıştır (Tengilimoğlu, 2005:31). Ölçekte 5'li Likert tipi derecelendirme kullanılmış olup, 1: Kesinlikle Katılmıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum şeklinde derecelendirilmiştir.

2. İş Tatmini Ölçeği

İş tatmini ile ilgili geliştirilen anketlerden (1.Bellingham, 2.Minnesota Job Satisfaction Scale, 3.Mohrman-Cooke-Mohrman, 4.Smith et al, 5.Spector, 6.Stevens et al, 7.Warr et al); Mohrman-Cooke-Mohrman (MCMJSS) iş tatmini ölçeği kullanılmıştır. Al-Omari (2008) ile Amin vd. (2013) tarafından yapılan çalışmalarda da kullanılan, geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmış olan ve 8 maddeden oluşan bu anket, Türkçeye çevrilmiştir. Anket 2 farklı açıdan (içsel motivasyon ve dışsal motivasyon) iş tatminini ölçmekte ve her grupta 4 madde bulunmaktadır (Oliver, 2007:90). Ölçekte 5'li Likert tipi derecelendirme kullanılmış olup, 1: Asla, 5: Daima şeklinde derecelendirilmiştir.

3. Örgütsel Bağlılık Ölçeği

Örgütsel bağlılıkla ilgili farklı yazarlar tarafından geliştirilen anketlerden (1.Balay, 2.Meyer ve Allen, 3.Mowday, Steers ve Potter, 4.O'Reilly ve Chatman, 5.Wallach); Meyer ve Allen anket soruları, Ko vd. (1997:968) tarafından yapılan

çalışmadan alınmış ve Türkçeye çevrilmiştir. Jaros (2007:24,25), Erbası vd. (2012), Mosadeghrad ve Ferdosi (2013), Oktay ve Gül (2003) tarafından yapılan çalışmalarda da kullanılan, her biri 6 maddelik olan ve “duygusal bağlılık”, “sürekli bağlılık” ve “normatif bağlılık” faktörlerini ölçen 3 tür ölçekten oluşan 18 maddelik anket kullanılmıştır. Ölçekte 5’li Likert tipi derecelendirme kullanılmış olup, 1: Kesinlikle Katılmıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum şeklinde derecelendirilmiştir.

E. VERİLERİN ANALİZİ

Toplanan veriler, her maddeye verilen kodlara göre bilgisayara kaydedilmiş ve SPSS 15 programı ile analizler yapılmıştır. Verilerin analizinde, faktör analizi, güvenilirlik analizi, korelasyon analizi, çoklu regresyon analizi ve hiyerarşik regresyon analizi tekniklerinden faydalanılmıştır.

Ölçeklerin boyutlarını belirlemek için, liderlik maddelerine uygulanan faktör analizi sonucunda Bartlett testi önem değeri $p = 0.000$ bulunmuştur. Bu da değişkenler arasında yüksek korelasyon olduğunu göstermektedir. KMO katsayısı ise 0,964 bulunmuştur. Bu sonuç faktör analizi için mükemmeldir. Üç boyuttan oluşan liderlik anketinin kümülatif varyansı açıklama oranı %73.991 bulunmuştur. Anketteki bazı maddelerin faktör yüklerinin anketin orijinalindeki boyutlardan farklı boyutlarda yer aldığı görülmüş, fakat orijinaline yakın değerler olduğundan anketin orijinaline bağlı kalınmıştır. Benzer şekilde örgütsel bağlılık anketinin bazı maddelerinin faktör yüklerinin de anketin orijinalinden farklı boyutlarda yer aldığı görülmüş ve orijinaline bağlı kalınmıştır (Buluç, 2009:20). İş tatmini maddelerine uygulanan faktör analizi sonucunda Bartlett testi önem değeri $p = 0.000$ ve KMO katsayısı ise 0,848 bulunmuştur. Faktör analizi için “çok iyi” olarak kabul edilen bu sonuçta iki boyuttan oluşan iş tatmini anketinin kümülatif varyansı açıklama oranı %69.137 bulunmuştur ve anketin orijinalindeki boyutlarla aynı olduğu görülmüştür.

Ölçeğin güvenilirliği için 62 sorudan oluşan tüm maddeler itibariyle bakıldığında, Cronbach Alpha katsayısı 0,963 bulunmuştur. Bu değer ölçeğin tüm sorular bazında oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir. Ölçekler ayrı olarak incelendiğinde, liderlik (36 soru), iş tatmini (8 soru) ve örgütsel bağlılık (18 soru) maddelerinin güvenilirlik katsayıları sırasıyla 0.985, 0.871, 0.746 olarak belirlenmiştir. Ayrı ayrı bakıldığında en düşük güvenilirlik katsayısı olan 0.746 baz alındığında da ölçeğin güvenilir olduğu görülmektedir.

III. BULGULAR

Liderlik stilleri ile iş tatmini arasındaki korelasyon sonuçları incelendiğinde Pearson korelasyon katsayısı $r = 0.532$, $p = 0.000$ bulunmuştur (Tablo 1). Yani

liderlik stilleri ile iş tatmini arasında pozitif yönlü orta seviye bir ilişki vardır. Bu yüzden 1 numaralı hipotezin a maddesi (H1-a) kabul edilmiştir ($p < 0.05$), yani genel itibarıyla “liderlik stillerinin iş tatmini üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır”.

Tablo 1. Liderlik Stilleri ile İş Tatmini Arasındaki Korelasyon Analizi

Değişkenler	İş gören Odaklı Liderlik	İş Odaklı Liderlik	Değişim Odaklı Liderlik	Liderlik Stilleri (Tüm)	İş Tatmini
İş gören Odaklı Liderlik	1.000				
İş Odaklı Liderlik	0.859**	1.000			
Değişim Odaklı Liderlik	0.927**	0.918**	1.000		
Liderlik Stilleri (Tüm)	0.970**	0.950**	0.977**	1.000	
İş Tatmini	0.530**	0.500**	0.503**	0.532**	1.000

** p = 0.01 anlamlılık düzeyinde

İş tatminini etkileyen liderlik alt boyutlarını (özelliklerini) incelemek için çoklu regresyon analizi tekniği uygulanmış ve Tablo 2’deki sonuçlar elde edilmiştir. Bu tablodaki düzeltilmiş R^2 belirlilik katsayısı = 0.283, bağımlı değişkendeki değişimin %28.3’ünün bağımsız değişken tarafından açıklandığını göstermektedir. Tabloda bulunan p = 0.000 değeri, modelin topluca anlamlı olduğunu, tahmin için kullanılabilirliğini göstermektedir. T-testi sonuçlarında sabit terim ve iş gören odaklı liderlik boyutunun anlamlı, iş ve değişim odaklı liderlik boyutlarının anlamsız olduğu görülmektedir. Yani H1 hipotezinin b maddesi kabul, c ve d maddeleri ret edilmiştir.

Tablo 2. Liderlik Stilleri (Bağımsız Değişken) ile İş Tatmini (Bağımlı Değişken) Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Regresyon Analizi (Katsayılar)

	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	Önem Sev.
	B	Std. Hata	Beta		
(Sabit)	2.057	0.168		12.225	0.000
İş gören Odaklı Liderlik (İGOL)	0.338	0.098	0.444	3.439	0.001
İş Odaklı Liderlik (İOL)	0.200	0.111	0.219	1.797	0.073
Değişim Odaklı Liderlik (DOL)	-0.094	0.142	-0.110	-0.661	0.509
$R^2 = 0.283$ ve Modelin Anlamlılığı = 0.000					
$\text{İş Tatmini} = 2,057 + 0,338 \cdot \text{İGOL} + 0,200 \cdot \text{İOL} - 0,094 \cdot \text{DOL}$					

Liderlik stilleri ile örgütsel bağlılık arasındaki korelasyon sonuçları incelendiğinde Pearson korelasyon katsayısı $r = 0.351$, $p = 0.000$ bulunmuştur

(Tablo 3). Liderlik stilleri ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki vardır. 2 numaralı hipotezin a maddesi (H2-a) kabul edilmiştir ($p < 0.05$), yani genel itibarıyla “liderlik stillerinin örgütsel bağlılık üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır”.

Tablo 3. Liderlik Stilleri ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki Korelasyon Analizi

Değişkenler	İş gören Odaklı Liderlik	İş Odaklı Liderlik	Değişim Odaklı Liderlik	Liderlik Stilleri (Tüm)	Örgütsel Bağlılık
İş gören Odaklı Liderlik	1.000				
İş Odaklı Liderlik	0.859**	1.000			
Değişim Odaklı Liderlik	0.927**	0.918**	1.000		
Liderlik Stilleri (Tüm)	0.970**	0.950**	0.977**	1.000	
Örgütsel Bağlılık	0.346**	0.333**	0.336**	0.351**	1.000

** $p = 0.01$ anlamlılık düzeyinde

Örgütsel bağlılığı etkileyen liderlik alt boyutlarını (özelliklerini) incelemek için benzer şekilde çoklu regresyon analizi tekniği uygulanmış ve Tablo 4’deki sonuçlar elde edilmiştir. Bu tabloda düzeltilmiş R^2 belirlilik katsayısı = 0.116, bağımlı değişkendeki değişimin %11.6’sının bağımsız değişken tarafından açıklandığını göstermektedir. Bulunan $p = 0.000$ değeri, modelin topluca anlamlı olduğunu, tahmin için kullanılabileceğini göstermektedir. T-testi sonuçlarında sabit terim haricinde diğer bağımsız değişkenlerin anlamlı olmadığı görülmektedir. Yani H2 hipotezinin b, c ve d maddeleri ret edilmiştir.

Tablo 4. Liderlik Stilleri (Bağımsız Değişken) ile Örgütsel Bağlılık (Bağımlı Değişken) Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Regresyon Analizi (Katsayılar)

	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	Önem Sev.
	B	Std. Hata	Beta		
(Sabit)	2.259	0.126		17.927	0.000
İş gören Odaklı Liderlik (İGOL)	0.125	0.074	0.243	1.692	0.092
İş Odaklı Liderlik (İOL)	0.089	0.083	0.144	1.067	0.287
Değişim Odaklı Liderlik (DOL)	-0.013	0.106	-0.022	-0.118	0.906
$R^2 = 0.116$ ve Modelin Anlamlılığı = 0.000					
Örgütsel Bağlılık = $2,259 + 0,125*İGOL + 0,089*İOL - 0,013*DOL$					

İş tatmini ile örgütsel bağlılık arasındaki korelasyon sonuçları incelendiğinde Pearson korelasyon katsayısı $r = 0.433$, $p = 0.000$ bulunmuştur. İş tatmini ile

örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki vardır. İş tatmininin alt boyutları ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki Tablo 5’de verilmiştir. Bu bulgulara göre 3 numaralı hipotez (H3) kabul edilmiştir ($p < 0.05$), yani “iş tatmininin örgütsel bağlılık üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır”.

Tablo 5. İş Tatmini ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki Korelasyon Analizi

Değişkenler	İçsel İş Tatmini	Dışsal İş Tatmini	İş Tatmini (Tüm)	Örgütsel Bağlılık
İçsel İş Tatmini	1.000			
Dışsal İş Tatmini	0.537(**)	1.000		
İş Tatmini (Tüm)	0.857(**)	0.895(**)	1.000	
Örgütsel Bağlılık	0.350(**)	0.406(**)	0.433(**)	1.000

** $p = 0.01$ anlamlılık düzeyinde

Örgütsel bağlılığı etkileyen iş tatmini alt boyutlarını (özelliklerini) incelemek için yapılan çoklu regresyon analizi tekniği sonuçları Tablo 6’da gösterilmiştir. Tablo 6’daki düzeltilmiş R^2 belirlilik katsayısı = 0.184, bağımlı değişkendeki değişimin %18.4’ünün bağımsız değişken tarafından açıklandığını göstermektedir. Regresyon sonucunda elde edilen ANOVA tablosunda bulunan $p = 0.000$ değeri, modelin topluca anlamlı olduğunu, tahmin için kullanılabileceğini göstermektedir. T-testi sonuçlarında sabit terim ve bağımsız değişkenlerin (İçsel ve Dışsal iş tatmini) istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 6. İş Tatmini (Bağımsız Değişken) ile Örgütsel Bağlılık (Bağımlı Değişken) Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Regresyon Analizi (Katsayılar)

	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	Önem Sev.
	B	Std. Hata	Beta		
(Sabit)	1.949	0.137		14.240	0.000
İçsel İş Tatmini (İİT)	0.118	0.039	0.185	3.029	0.003
Dışsal İş Tatmini (DİT)	0.169	0.034	0.307	5.021	0.000
$R^2 = 0.184$ ve Modelin Anlamlılığı = 0.000					
Örgütsel Bağlılık = $1,949 + 0,118 \cdot \text{İİT} + 0,169 \cdot \text{DİT}$					

Liderlik stilleri ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki üzerinde iş tatmininin aracılık etkisi olup olmadığını incelemek için hiyerarşik regresyon analizi uygulanmıştır. Baron ve Kenny (1986:1176) tarafından önerilen, Gürbüz ve Bekmezci (2012:200) tarafından yapılan çalışmadan alınan üç aşamalı yönteme göre;

- Liderlik stillerinin (bağımsız değişken), iş tatmini (aracı değişken) üzerinde bir etkisi vardır. (1. aşama sağlanmıştır, H1 hipotezi bunu desteklemektedir, Tablo 1).
- Liderlik stillerinin (bağımsız değişken), örgütsel bağlılık (bağımlı değişken) üzerinde bir etkisi vardır. (2. aşama sağlanmıştır, H2 hipotezi bunu desteklemektedir, Tablo 3).
- Liderlik stillerinin (bağımsız değişken), örgütsel bağlılık (bağımlı değişken) üzerindeki etkisini inceleyen regresyon denkleminde iş tatmini (aracı değişken) dahil edildiğinde bir aracılık etkisi olup olmadığını test etmek için uygulanan hiyerarşik regresyon analizi Tablo 7’de gösterilmiştir.

İş tatmininin (aracı değişken) regresyon analizine katılması sonucu oluşan aracılık etkisi sonucu elde edilen düzeltilmiş R^2 belirlilik katsayısı = 0.158’den 0.232’ye çıkmıştır. İş tatmininin aracılık etkisi ile liderlik stillerinin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi anlamlı olmaya devam etmektedir (Beta = 0.134, p = 0.033). Bu da tam aracılık etkisinin olmadığını, fakat iş tatmininin (aracı değişken) analize dahil edilmesiyle, liderlik stillerinin örgütsel bağlılığa etkisinin azalması sonucunda iş tatmininin kısmi aracılık etkisinin varlığını göstermektedir (Beta = 0.321; Beta = 0.134), yani 4 numaralı hipotez (H4) kabul edilmiştir.

Tablo 7. Liderlik Stilleri (Bağımsız Değişken) ile Örgütsel Bağlılık (Bağımlı Değişken) Arasındaki İlişki Üzerine İş Tatmini (Aracı Değişken) Aracılık Etkisini İnceleyen Hiyerarşik Regresyon Analizi

Model	Değişkenler	Düzeltilmiş R^2	Beta	Önem Sev.	R^2 Değişim
1	Demografik	0.065			0.077
	• Cinsiyet		0.103	0.074*	
	• Yaş		-0.119	0.263*	
	• Medeni Durum		-0.242	0.000*	
	• Mesleki Deneyim		0.081	0.446*	
2	Liderlik Stilleri	0.158	0.321	0.000*	0.094
3	Liderlik Stilleri ve İş Tatmini	0.232	0.134	0.033*	0.076
			0.334	0.000*	

* p = 0.05 anlamlılık düzeyinde

Bağımlı Değişken: Örgütsel Bağlılık

Liderlik stilleri ortalamalarının demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek için tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Tablo 8’deki sonuçlara göre cinsiyet grupları (p = 0.000) ile medeni durum grupları (p = 0.004) arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur (p < 0.05). Yaş grupları (p = 0.601) ve mesleki deneyim grupları (p = 0.073) arasındaki farklılık anlamlı bulunmamıştır. Yani H5 hipotezinin a ve c maddeleri kabul, b ve d maddeleri ret edilmiştir.

Tablo 8. Liderlik Stilleri Ortalamaları ile Demografik Değişkenler Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi

	Grup	Sayı	Ort.	Standart Sapma	Önem Seviyesi
Cinsiyet	Bayan	66	3.17	0.97	0.000
	Erkek	242	3.72	0.88	
Yaş	30 Yaş ve Altı	68	3.66	0.74	0.601
	31 – 40	156	3.64	0.96	
	41 – 50	52	3.50	0.95	
	51 Yaş ve Üstü	32	3.47	1.04	
Medeni Durum	Evli	248	3.64	0.93	0.004
	Bekar	60	3.52	0.77	
Mesleki Deneyim	1 – 5 Yıl	76	3.61	0.74	0.073
	6 – 10 Yıl	112	3.62	0.95	
	11 – 15 Yıl	36	3.94	0.73	
	16 – 20 Yıl	24	3.30	1.16	
	21 Yıl ve Üstü	60	3.48	1.04	

* p = 0.05 anlamlılık düzeyinde

SONUÇ

Araştırmada liderlik stilleri ile iş tatmini arasında ilişki olduğu, iş tatminini etkileyen lider davranışlarından iş odaklı ve değişim odaklı liderlik davranışı yaklaşımlarının iş tatminine etkisinin anlamlı olmadığı, sadece iş gören odaklı yaklaşımın iş tatminini olumlu etkilediği görülmüştür. Öğretim elemanlarının işlerine olan tatminlerinin artmasında, iş yapmaya ve yeniliklere yönelik yaklaşan liderlerden çok, çalışanını gözeten liderlerin etkili olduğu belirlenmiştir. Bu da üniversitelerde görev yapan akademisyenlerin belirli bir eğitim seviyesine ulaşmış, kalifiye eleman olmalarından dolayı, onlara iş yaptırma baskısıyla yaklaşılmaması gerektiğini, zaten akademisyenlerin sorumluluk sahibi, emir verilmeden işlerini yapan ve yaptığı işten zevk alan çalışanlar olduklarını göstermektedir. Lideriyle fikir alışverişi içinde olan öğretim elemanı, hem kurumundaki görevlerini zevk alarak yapabilecek hem de akademik çalışmalarına baskıdan uzak rahat bir ortamda devam edebilecektir. Zira akademik dünya, gönül işiyle yapılan, özveri gerektiren ve iş tatmininin olmasını gerektiren bir platformdur. Bu da ancak kişinin kendisini özgür ve değerli hissettiği bir ortamda gerçekleşebilir.

Liderlik stillerinin, iş tatminine, iş gören odaklı etkisi olmasına rağmen, örgütsel bağlılık üzerinde, liderlik boyutlarının hiç biri etkili olmamıştır. Literatür çalışmalarının aksine, öğretim elemanlarının örgüte bağlılıkları üzerinde liderlerinin davranışlarının etkisinin olmaması, özellikle çalışmanın yapıldığı kurumdaki liderlerin davranışlarını yeniden değerlendirmeleri ve tutumlarına göz atmaları açısından önemli görülmüştür. Öğretim elemanlarının örgütsel bağlılıklarının etkilenmemesinin en önemli nedeni, örgütsel bağlılığın alt boyutu

olan duygusal bağlılığın çok düşük çıkmasıdır. Bu da öğretim elemanlarının çalıştıkları kurumu kendi kurumları gibi benimsemediğini işaret etmektedir. Çalışanın duygusal bağlılığının zayıf olması, kurumunu sahiplenmemesi anlamına gelir ki, istenmeyen sonuçlar doğurabilecek olan bu durum, hem kurumu kötü etkiler hem de çalışan açısından arzu edilen bir ortam sağlamaz. İş tatmininin aracılık etkisi ile çok düşük olan örgütsel bağlılıkta artış olmuş, bu artış aracılık etkisinin varlığını anlamlı göstermiştir. Hem içsel hem de dışsal alt boyutlarıyla iş tatmininin örgütsel bağlılığı etkilediği, iş tatminine bağlı olarak örgüte olan bağlılığın da arttığı belirlenmiştir. Yani iş gören yaklaşımli liderlerin çalışanlarına hissettirdikleri olumlu duygularla, iş tatmini sağlanarak örgüte faydaları arttırılabilir. Çalışmamızda yöneticilerin iş gören yaklaşımli liderliği benimsemeleri gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Liderlik davranışı ortalamalarının, cinsiyetlere ve medeni durum gruplarına göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Kadınların liderlik davranışı belirleme ortalamaları, erkeklerden düşük bulunmuştur. Liderlik davranışları ortalamalarının yaşlar ve mesleki deneyimlere göre farklılık göstermediği, en yüksek liderlik davranışı ortalamasının, 11 – 15 yıl mesleki deneyime sahip olanlara ait olduğu saptanmıştır.

Sonuç olarak, gelişen ve değişen eğitim dünyasında, hem üniversiteler gün geçtikçe bu gelişime ve değişime ayak uydurmakta, hem de öğretim elemanları kendilerini geliştirmek zorunda kalmaktadır. Benzer şekilde yöneticilerin de bu değişimler ve gelişimler karşısında farklı liderlik davranışlarını sergilemeleri gerekmektedir. Çalışanlarından sürekli yenilik isteyen bir yönetici, onlara örnek olacak kişi olduğu için, kendini yenileyerek işe başlayabilir. Davranışlarını yenileyebilen iyi bir lider arkasından çalışanlarını sürükleyebilir. Dinamizm, çevreye uyum, yeniliklere açık olma çalışma hayatının pozitif yönleri arasında sayılır. Özellikle, üniversitelerde, öğrencilerin genç olması, yöneticinin yeniliklere açık olmasını zorunlu kılar. Bu anlamda akademik hiyerarşi içerisinde yöneticinin alt birim çalışanlarına örnek olması, akademisyenlerin öğrencilerle diyalogunu güçlendirir. Yöneticilerin, çalışanlarını, sadece verilen talimatları yerine getiren kişiler olarak görmesi, onları sürekli yönetme isteği, hem kurumun verimliliğini hem de çalışanın kuruma sağlayacağı verimi düşürebilmektedir. Bu nedenle, yöneticilerin çalışanlarına daha fazla güvenerek, onları yönlendirerek, gerekli değişimleri onlarla paylaşıp, onları da birer lider gibi olmaya teşvik ederek, iş tatmini ve örgütsel bağlılık üzerinde yeterli etkiyi oluşturması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AL-OMARI, Aieman A. (2008), "The Relationship between Leadership Styles of Hashemite University Department Chairs and Job Satisfaction as Reported by Department Faculty Members", *University of Sharjah Journal for Humanity & Social Sciences*, Vol 5; 101-124.
- AMIN, Muhammad; Saeeda SHAH ve Ijaz Ahmad TATLAH (2013), "Impact of Principals/Directors' Leadership Styles on Job Satisfaction of the Faculty Members: Perceptions of the Faculty Members in a Public University of Punjab, Pakistan", *Journal of Research and Reflections in Education*, Vol 7; 97-112.
- BALTAŞ, Acar (2014), *Ekip Çalışması ve Liderlik*, 13. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- BARON, Reuben M. ve David A. KENNY (1986), "The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic and Statistical Considerations", *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol 51; 1173-1182.
- BULUÇ, Bekir (2009), "Sınıf Öğretmenlerinin Algılarına Göre Okul Müdürlerinin Liderlik Stilleri İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, Vol 15; 5-34.
- ÇAĞLAR, İrfan (2004), "İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencileri ile Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Liderlik Tarzına İlişkin Eğilimlerinin Karşılaştırmalı Analizi ve Çorum Örneği", *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Vol 2; 91-107.
- DHAMMIKA, K.A.S.; Fais Bin AHMAD ve Thi Lip SAM (2013), "Transactional, Transformational, Union and Organizational Commitment: An Examination of the Effect Flaws", *International Journal of Business and Social Science*, Vol 4; 103-111.
- EMERY, Charles R.; Erskine COLLEGE ve diğerleri (2007), "The Effect of Transactional and Transformational Leadership Styles on the Organizational Commitment and Job Satisfaction on Customer Contact Personnel", *Journal of Organizational Culture, Communication and Conflict*, Vol 11; 77-90.
- ERBASI, Ali; Tugay ARAT ve Osman UNUVAR (2012), "The Correlation Between Organizational Commitment and Job Satisfaction with a Perception of Performance Evaluation", *International Journal of Economics and Management Sciences*, Vol 1; 68-76.
- GESINDE, Abiodun M. ve Gbadebo O. ADEJUMO (2012), "Job Satisfaction Status of Primary School Teachers in Ota, Nigeria", *European Journal of Educational Studies*, Vol 4; 11-18.

- GÜRBÜZ, Sait ve Mustafa BEKMEZCİ (2012), “İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Bilgi İşçilerinin İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde Duygusal Bağlılığın Aracılık ve Düzenleyicilik Rolü”, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, Vol 41; 189-213.
- İNANDI, Yusuf; Nazlı AĞGÜN ve Ümide ATİK (2010), “Yönetici ve Öğretmenlerin Görüşlerine Göre İlköğretim Okullarında Çalışan Öğretmenlerin İş Doyum Düzeyleri”, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Vol 6; 102-126.
- JAROS, Stephen (2007), “Meyer and Allen Model of Organizational Commitment: Measurement Issues”, The Icfai Journal of Organizational Behavior, Vol 6; 7-25.
- KO, Jong-Wook; James L. PRICE ve Charles W. MUELLER (1997), “Assessment of Meyer and Allen’s threecomponent model of organizational commitment in South Korea”, Journal of Applied Psychology, Vol 82; 961-973.
- KUL, Murat ve Mehmet GÜÇLÜ (2010), “Okul Yöneticilerinin Liderlik Stilleri ile Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişki”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Vol 7; 1021-1038.
- LOK, Peter ve John CRAWFORD (2004), “The Effect of Organisational Culture and Leadership Style on Job Satisfaction and Organizational Commitment: a Cross-National Comparison”, Journal of Management Development, Vol 23; 321-338.
- MAHDI, Omar Rabea; Erzan SHAFIZAN ve Mahmoud Khalid ALMSAFIR (2013), “Empirical Study on the Impact of Leadership Behavior on Organizational Commitment in Plantation Companies in Malaysia”, Procedia - Social and Behavioral Sciences, Vol 109; 1076-1087.
- MASIHABADI, Abolghasem; Alireza RAJAEI ve diğerleri (2015), “Effects of Stress on Auditors’ Organizational Commitment, Job Satisfaction, and Job Performance”, International Journal of Organizational Leadership, Vol 4; 303-314.
- MOSADEGHRAD, Ali Mohammad ve Masoud FERDOSI (2013), “Leadership, Job Satisfaction and Organizational Commitment in Healthcare Sector: Proposing and Testing a Model”, Mater Sociomed, Vol 25; 121-126.
- MUSTAFA, Nik; Mohd RADZI ve diğerleri (2014), “Principals’ Instructional Leadership and Teachers’ Commitment in Three Mara Junior Science Colleges (Mjsc) in Pahang, Malaysia”, Procedia - Social and Behavioral Sciences, Vol 191; 1848-1853.
- OKTAY, Ercan ve Hasan GÜL (2003), “Çalışanların Duygusal Bağlılıklarının Sağlanmasında Conger ve Kanungo’nun Karizmatik Lider Özelliklerinin Etkileri Üzerine Karaman ve Aksaray Emniyet Müdürlüklerinde Yapılan Bir Araştırma”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Vol 10; 403-428.

- OLIVER, Randy Eugene (2007), "Relationship Between Teacher Job Satisfaction and Teaming Structure at the Middle School Level" (Yayınlanmamış Doktora Tezi), University of Missouri/Kansas
- TENGİLİMOĞLU, Dilaver (2005), "Hizmet İşletmelerinde Liderlik Davranışları ile İş Doyumu Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi Vol 1; 23-45.
- TERZİ, Ali Rıza ve Türker KURT (2005), "İlköğretim Okulu Müdürlerinin Yöneticilik Davranışlarının Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılığına Etkisi", Milli Eğitim Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi, Vol 166, İnternet Adresi: http://dhgm.meb.gov.tr/yayimler/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/166/index3-kurt.htm, Erişim Tarihi: 17.10.2015.
- YEH, Hueryren ve Dachuan HONG (2012), "The Mediating Effect of Organizational Commitment on Leadership Type and Job Performance", The Journal of Human Resource and Adult Learning, Vol 8; 50-59.
- YELBOĞA, Atilla (2009), "Validity and reliability of the Turkish version of the Job Satisfaction Survey (JSS)", World Applied Sciences Journal, Vol 6; 1066-1072.
- YOUSEF, Darwish A. (2000), "Organizational Commitment: a Mediator of the Relationships of Leadership Behavior with Job Satisfaction and Performance in a Non-Western Country", Journal of Managerial Psychology, Vol 15; 6-24.
- YUCEL, İlhami ve Cetin BEKTAS (2012), "Job satisfaction, organizational commitment and demographic characteristics among teachers in Turkey: Younger is better?", Procedia - Social and Behavioral Sciences, Vol 46; 1598-1608.
- YUKL, Gary (2010), Leadership in Organizations, 7. Baskı, Upper Saddle River, USA.
- YÜCEL, İlhami ve Yavuz DEMİREL (2013), "Mevcut İş Alternatiflerinin İş Tatmini Ve İşten Ayrılma İlişkisi Üzerine Etkisi: Başka Bir Yol Daha Olmalı!", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Vol 27; 159-177.

ÖĞRENME EĞİLİMİ-İŞLETME PERFORMANSI İLİŞKİSİ: İNOVASYON STRATEJİSİ VE FORMEL YAPININ ROLÜ

Özlem YAŞAR UĞURLU*, Mehmet TEKİNKUŞ** ve Sibel AYAS***

Özet

Bu araştırma, öğrenme eğilimi ve işletme performansı arasındaki ilişkide, inovasyon stratejisinin aracı etkisini, formel yapının da, inovasyon stratejisi ve işletme performansı arasındaki ilişkide ılımlaştırıcı etkisini ölçmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmaktadır. Araştırmanın örneklemini Gaziantep'te faaliyet gösteren ve Gaziantep Sanayi Odası'ndan 2012 yılı verilerine göre AR-GE ve inovasyon dalında ödül alan 30 işletmenin üst, orta ve alt kademe yöneticileri oluşturmaktadır. Araştırma anketinden elde edilen sonuçlar, inovasyon stratejisinin öğrenme eğiliminin tüm boyutları ile işletme performansı arasındaki ilişkide anlamlı bir aracılık etkisine sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte araştırma sonuçlarına göre, formel yapının, inovasyon stratejisi ve işletme performansı arasındaki ilişkisi üzerine ılımlaştırıcı bir etkisi olmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğrenme eğilimi, inovasyon stratejisi, işletme performansı, formel yapı

The Relationship between Learning Orientation-Business Performance: The Role of Innovation Strategy and Formal Structure

Abstract

This study aims to investigate the effect of employees' learning tendencies on business performance by mediating role of innovation strategy, and the effect of innovation strategy on business performance by the moderating role of formal structure. As a data collection tool, questionnaire has been used. The sample of the research has consisted of top, middle and lower level managers of 30 organizations which have been rewarded in the field of innovation and R&D according to the data provided by Gaziantep Chamber of Industry. Results have shown that innovation strategy has a mediating effect on the relationship between employees' learning tendencies and business performance. Besides, it has been found that formal structure does not have a moderating role on the relationship between innovation strategy and business performance

Keywords: learning orientation, innovation strategy, business performance, formal structure

---

* Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Gaziantep, yasar@gantep.edu.tr.

** Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Gaziantep Üniversitesi, tekinkus@gantep.edu.tr.

*** Arş. Gör., Gaziantep Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Gaziantep Üniversitesi, sibelayas@gantep.edu.tr.

GİRİŞ

Son yıllarda inovasyon, örgütlerin yeni pazarlara girerek pazar payını artırmayı, işletmeye rekabet avantajı kazandırmayı amaçlayan stratejilerinin temel araçlarından birisi olmuştur. Örgütlerin inovasyonu başarılı bir şekilde yönetebilmeleri birtakım unsurlara bağlıdır. Örgütsel öğrenmeyi sağlayan yapı ve yönetim anlayışı, inovasyon sürecini etkileyen en önemli faktörler arasında sayılmaktadır (Calantone, Çavuşgil ve Zhao, 2002; Huang ve Yang, 2011). Argyris ve Schön (1996), bir örgütün hataları ortaya çıkarma ve düzeltme yeteneğini örgütsel öğrenme olarak tanımlamıştır. Örgütsel öğrenme, örgütlerin kaynaklarını etkin kullanmasını, temel yetkinliklerini ve becerilerini geliştirmelerini sağlayarak inovasyon kapasitesini artırmaktadır (Alegre ve Chiva, 2008; Calantone vd., 2002). Literatürde öğrenme eğilimi stratejik yenilenmeyi sağlamanın en temel araçlarından biri olarak değerlendirilmektedir (Crossan ve Berdrow, 2003). Bu bağlamda örgütsel öğrenme eğilimi ile etkili inovasyon stratejileri geliştirmek arasında doğrusal bir ilişki olduğu ileri sürülebilir. Etkili bir inovasyon stratejisine sahip olan işletmelerin rekabet avantajı elde ederek işletme performansını arttırdığı literatürde ampirik araştırmalarla da ortaya konmuştur (Li ve Atuahene-Gima, 2001; Terziovski, 2010).

Literatüre bakıldığında örgütsel yapının, inovasyon sürecinin başarısı ve işletme performansı arasındaki ilişkiyi etkileyen bir başka önemli değişken olarak incelendiği dikkati çekmektedir (Damanpour, 1991; Oskarsson, 2003). Ancak örgütsel yapının türü ve inovasyon-işletme performansı arasındaki ilişki hakkında ortak bir bulgunun varlığına rastlanmamaktadır (Johnson vd., 1997; Menguc ve Auh, 2009; Zahra ve George, 2002; Nayır ve Tamm, 2010).

Bu çerçevede bu araştırmanın amacı, inovasyon stratejisinin, öğrenme eğilimi ve işletme performansı arasındaki ilişkide aracı etkisini ölçmek, bununla birlikte formel yapının inovasyon stratejisi ve işletme performansı arasındaki ilişkide ılımlatıcı bir etkisi olup olmadığını analiz etmektir. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmaktadır. Araştırma anketi, örgütsel öğrenme eğilimi ölçeği (Calantone vd. 2002; Jerez-Gomez, Cespedes-Lorente, ve Vale-Cabrera, 2005), inovasyon stratejisi ölçeği (Terziovski, 2010), işletme performansı ölçeği (Terziovski, 2010), formel yapı ölçeği (Terziovski, 2010) ve demografik sorulardan oluşmaktadır.

Araştırmanın evrenini Gaziantep'te faaliyet gösteren ve Gaziantep Sanayi Odası'ndan 2012 yılı verilerine göre AR-GE ve inovasyon dalında ödül alan işletmeler oluşturmaktadır. Bu araştırma literatürde ele alınan inovasyon-performans ilişkisine farklı bir açıdan yaklaşmakta, inovasyon stratejisini aracı değişken olarak ele alarak işletmelerin örgütsel öğrenme eğilimi ve performansı arasındaki ilişkiyi irdelemektedir. Öte yandan örgüt yapısı-inovasyon ve işletme performansı ilişkisi tartışmalarına katkıda bulunmaktadır. Bu çerçevede literatürde bu alanda yapılan çalışmaların oldukça az olması ve ortaya çıkacak sonuçların

araştırmacıları yeni araştırma alanlarına yönlendirmesi bakımından katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca araştırma evreninin Gaziantep gibi girişimci özellikleri ve işletme performansları yüksek olan bir üretim merkezi olmasının sonuçlar açısından dikkat çekici olduğu ileri sürülebilir.

I. ÖĞRENME EĞİLİMİ

Örgütsel öğrenme, çok boyutlu kompleks bir kavramdır ve örgütsel öğrenme yeteneğinin farklı biçimlerini tanımlayan bir takım özellikler vardır (Dibella, Nevis ve Goulde, 1996:41). Öğrenmeyi kolaylaştıran bağlamsal değişkenleri analiz eden, normatif literatür içinde yer alan bazı çalışmalar, öğrenme yeteneği terimini kullanarak öğrenme yeteneği oluşturma ve yayma sürecine atıfta bulunmaktadır (Jerez-Gomez vd., 2005:280). Normatif literatüre göre belli koşullar veya özellikler yerine getirildiğinde öğrenme teşvik edilir ve öğrenmeye yön verilir. Bu özellikler öğrenme kapasitesini belirler. Literatür incelendiğinde birçok araştırmacının örgütsel öğrenme kapasitesini arttırmak için birtakım koşullar ileri sürdüğü dikkati çekmektedir (McGill ve Slocum, 1992; Ulrich, Jick ve VonGlinow, 1993; Garvin, 1993; Goh ve Richards, 1997; Jerez-Gomez vd., 2005). Örneğin McGill (1992), öğrenme eğilimi boyutlarını açıklık, sistem düşüncesi, yaratıcılık, kişisel etkinlik ve empati olarak ele almıştır. Garvin (1993) ise sistematik problem çözme, deney, geçmiş deneyimlerden öğrenme, diğerlerinden öğrenme ve bilgiyi transfer etme unsurlarını öğrenmeyi artıran temel aktiviteler olarak görmektedir. Goh ve Richards (1997) ise öğrenme için gerekli koşulları amaç ve misyon açıklığı, liderin bağlılığı ve personel güçlendirme, deneme ve ödül, bilginin transferi, takım çalışması ve grup olarak problem çözme boyutları altında sıralamıştır.

Bu araştırmada örgütlerin öğrenme eğilimini ölçmek üzere Jerez- Gomez vd.'nin (2005) öne sürdüğü dört boyut kullanılmaktadır: öğrenmeye bağlılık, sistem görüşü, yeni fikirlere açıklık ve deneme, bilgi transferi. Öğrenme eğilimi boyutlarının ilki olan öğrenmeye bağlılık, öğrenme kapasitesini geliştirmek ve uzun dönemli amaçlara ulaşmak için yönetimin ve çalışanların öğrenmeyi merkezi bir unsur olarak görmesine vurgu yapmaktadır (Garvin, 1993:82; Ulrich vd., 1993:61). Öğrenme eğilimi boyutlarının ikincisi olan sistem görüşü, örgüt üyelerinin ortak bir kimlik etrafında toplanmasına ve örgütteki her bir bireyin örgütsel amaçların gerçekleştirilmesine nasıl katkıda bulunduğunu anlamasına yardımcı olmaktadır (Goh ve Richards, 1997: 578). Üçüncü boyut olan yeni fikirlere açıklık ve deneme, örgütün birçok yeni fikir yaratma ve farklı görüş açılarının açığa çıkmasına imkân verme yeteneğidir (Singh, 2006: 37).

Örgütün yeni fikirlere açık olması beraberinde problemlere, farklı yöntem ve prosedürlere dayalı yeni çözümler araştırmayı ve geliştirmeyi getirmektedir. Örgütte deneme ya da tecrübe etme davranışının yerleşmesi, risk almayı ve yaratıcılığı destekleyen bir örgüt kültürüne ihtiyaç duymaktadır (Alegre ve Chiva,

2008:317). Son olarak bilgi transferi boyutu, değişik biçimlerle elde edilen bilginin, değişim ve paylaşımının örgüt içinde gerçekleşmesini ifade etmektedir. Bilgi transferi, öğrenme sürecinin kapsamlılığı üzerinde önemli bir role sahiptir (Huber, 1991: 91). Bu nedenle örgütün bilginin bireyden, takım ya da gruplara, takımdan ve gruplardan da tüm örgüte yayılmasını sağlayacak sistem ve süreçleri uygulaması gerekmektedir (Jerez-Gomez vd., 2005:283).

II. İNOVASYON STRATEJİSİ

İnovasyon kavramı yeni bir ürünün ya da sürecin pazarlama aşamasında yer alan teknik, tasarım, üretim, yönetim ve ticari etkinlikler olarak tanımlanmaktadır (Freeman, 1982:23). Rekabetin yoğun olduğu iş çevrelerinde bir örgütün inovasyon çabalarını devam ettirebilme ve inovatif kalabilme yeteneği, büyümesi ve hayatta kalabilmesi için önemlidir. Üretim örgütlerinde inovasyon stratejisi, inovasyon başarısının temel bir unsuru olarak görülmektedir (Gary, 2005). İnovasyon stratejisi, kurumun stratejik hedeflerini gerçekleştirmek için şirket kaynaklarının farklı inovasyon çeşitlerine aktarılmasını sağlayan, daha önceden belirlenmiş fonksiyonel planlar olarak tanımlanmaktadır (Katz vd., 2010). İnovasyon stratejisi, bir firmanın performansını arttırmak ve işletme stratejilerini uygulamak için inovasyonu ne kadar ve ne şekilde kullanmaya yöneldiği ile ilgilidir (Gilbert, 1994: 17). Strecker'e göre (2009), örgütün inovasyonları ile ilgili aldığı stratejik kararların bütünüdür. İnovasyon stratejisi, firmanın inovasyon hedeflerini gerçekleştirmede kaynaklarını nasıl kullanması gerektiği ile ilgili firmalara yol gösterir ve böylece değer yaratarak rekabet avantajı sağlar (Dodgson vd., 2008: 44). Bu bağlamda, inovasyon stratejisi işletme performansını etkileyen en önemli faktörlerden biri olarak kabul edilebilir. Literatürde yapılan araştırmalar da inovasyon stratejisi ile işletme performansı arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır (Motohashi, 1998; Clercq vd., 2008; Morgan ve Benthon, 2008; Guan vd., 2009).

III. FORMEL YAPI

Örgütsel yapı, örgüt üyeleri arasındaki iletişim yoğunluğu, davranışsal kalıplara yön verme, karar alma mekanizmaları aracılığıyla yeni fikirlerin etkin ve etkili bir biçimde yürütülmesini sağlayarak inovasyon sürecini şekillendirebilir (Zheng vd., 2009:3). Örgütsel yapı türleri ile ilgili olarak literatür incelendiğinde Burns ve Stalker'ın (1961) mekanik-organik örgüt ayrımının araştırmacılar tarafından sıkça kullanıldığı dikkati çekmektedir. Organik örgüt, esnek, informal, bireylere duruma göre yetkinin verildiği örgütleri tanımlarken; mekanik örgüt biçimselleşmenin ağır bastığı, esnek olmayan sınırları belli, formel bir örgüt yapısını tanımlamaktadır (Damanpour, 1991; Oskarsson, 2003).

Nayır ve Tamm (2010:372), işletmenin yaptığı inovasyon türüne göre örgütsel yapının etkisinin değişeceğini öne sürmektedir. Yazarlara göre inovatif ürün geliştirmek belirli disiplin içinde belirli problem çözme aşamalarından geçerek ortaya çıkmaktadır. Örgütün bu süreçte karşılaştığı bilinmezliklere karşı kontrol sağlayabilmesi için örgütte belli örgütsel ve teknolojik mekanizmaların kurulması gerekmektedir. Bu anlamda merkezi karar alma, yazılı kurallar ve normlar gibi özelliklere sahip olan formelleşme derecesi yüksek örgütlerde inovasyon düzeyinin daha yüksek olacağı ileri sürülmektedir.

Mengüç ve Auh (2009) ise radikal ve yavaş ilerleyen inovasyon süreçlerinin farklı örgütsel yapılara ihtiyaç duyduğunu belirtmekte; radikal inovasyon için informel örgüt yapısını, yavaş ilerleyen inovasyon için formel örgüt yapısının daha iyi bir performans sağlayacağını öne sürmektedir.

IV. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ VE KAVRAMSAL MODELİ

Yeni bilgi edinme ve edinilen bilgiyi mevcut bilgi ile farklı yöntemleri kullanarak bütünleştirebilme yeteneğine sahip olan bir örgüt, inovasyon ve üretim süreci açısından iyi bir performans gösterecektir. Bir başka deyişle, örgütte örgütsel öğrenme eğilimi geliştikçe inovasyon yapabilme yeteneği de artmaktadır (Hsu ve Fang, 2008:5; Ussahawanitchakit, 2008:3). Değişime karşı hızlı cevap verebilen ve inovasyona uyum stratejisine sahip olan örgütler kendi iş alanları ile ilgili yeni fikirleri ve fırsatları fark etmede daha iyi bir konumda olacaktır. Bu örgütler sürekli olarak piyasayı yeni ürünler, hizmetler ve teknolojiler açısından araştırarak yeni fırsatlar ve ürün geliştirmeye odaklanacaktır (Spacapan ve Bastic, 2007:536-537). Bununla birlikte öğrenme eğilimi inovasyon takımlarının problem çözme becerisini artırarak yeni bilgi üretme ve bilgiyi dönüştürebilmelerini sağlayacaktır (Morgan ve Benthon, 2008). Böylelikle örgütlerin belirsizlikleri etkin ve etkili yönetebilmeleri ve uygun inovasyon stratejileri geliştirmeleri mümkün olacaktır (Donaldson, 2001; Oke, Walumbwa ve Myers, 2012). Başarılı bir inovasyon stratejisi ise işletme performansını olumlu yönde etkileyecektir (Motohashi, 1998; Clercq vd., 2008; Morgan ve Benthon, 2008; Guan vd., 2009). Dolayısıyla inovasyon stratejisi, öğrenme eğilimi ve işletme performansı arasındaki ilişkiyi etkileyen önemli bir değişkendir. Bu bağlamda;

Hipotez 1: İnovasyon stratejisinin, öğrenmeye bağlılık ve işletme performansı arasındaki ilişkide aracılık rolü vardır.

Hipotez 2: İnovasyon stratejisinin, sistem görüşü ve işletme performansı arasındaki ilişkide aracılık rolü vardır.

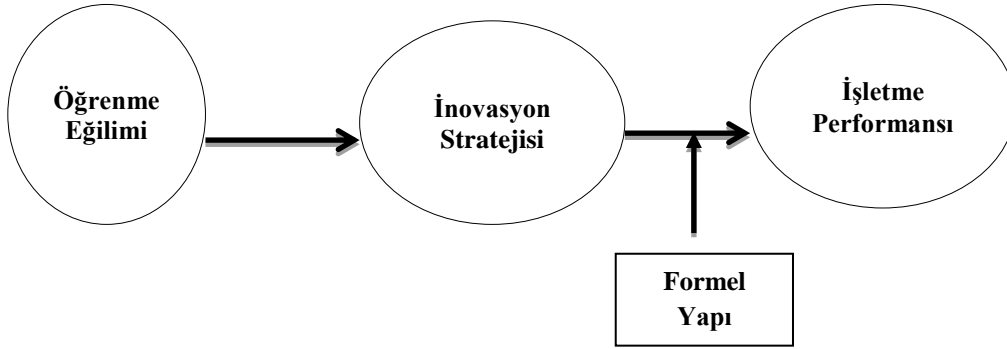
Hipotez 3: İnovasyon stratejisinin, yeni fikirlere açıklık ve deneme değişkeni ile işletme performansı arasındaki ilişkide aracılık rolü vardır.

Hipotez 4: İnovasyon stratejisinin, bilgi transferi ve işletme performansı arasındaki ilişkide aracılık rolü vardır.

Zahra ve George (2002:194), esnek örgüt yapısının fikirlerin değişimi için uygun olduğunu, ancak sosyal ağlar üzerinden gerçekleştirilen informal bir paylaşım yerine bir koordinatör gözetiminde gerçekleştirilen formal bir sosyal bütünleşmenin daha etkin olacağını ileri sürmektedir. Formal bir sosyal bütünleşme, firma içinde bilginin dağıtımını kolaylaştırdığı gibi yorumları toplama ve eğilimleri tanımlamayı da kolaylaştırabilir. Görevin başarılması için oluşturulan kurumsallaşmış kurallar, politikalar ve rutinler inovasyon sürecinde daha yüksek başarı sağlayabilir (Menguc ve Auh, 2009:3). Bu bağlamda;

Hipotez 5: Formel yapının, inovasyon stratejisi ve işletme performansı arasındaki ilişkide ılımlayıcı etkisi vardır.

Şekil 1: Araştırmanın Kavramsal Modeli

V. ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE KAPSAMI

Bu araştırmanın amacı, inovasyon stratejisinin, öğrenme eğilimi ve işletme performansı arasındaki ilişkide aracı etkisini ve formel yapının inovasyon stratejisi-işletme performansı arasındaki ilişkide ılımlayıcı etkisini ölçmektir. Araştırmanın evrenini Gaziantep'te faaliyet gösteren ve Gaziantep Sanayi Odası'ndan 2012 yılı verilerine göre AR-GE ve inovasyon dalında ödül alan işletmelerin alt, orta ve üst kademe yöneticileri oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçekler literatürde yaygın olarak kullanılan, güvenilirliği ve geçerliği test edilmiş ölçeklerdir. Anket formunun oluşturulmasında örgütsel öğrenme eğilimi ölçeği (Calantone vd., 2002; Jerez-Gomez vd., 2005), inovasyon stratejisi ölçeği, formel yapı ve işletme performansı ölçeği (Terziovski, 2010) kullanılmıştır. Anket soruları 8 adet çoktan seçmeli, 40 adet 5'li Likert ölçekli olmak üzere toplam 48 tanedir. Likert ölçekli

sorular inovasyon stratejisi, formel yapı, işletme performansı boyutlarından ve öğrenme eğilimi alt boyutları olan öğrenmeye bağlılık, sistem görüşü, yeni fikirlere açıklık ve deneme, bilgi transferinden oluşmaktadır.

Araştırma evrenine ulaşmak için Gaziantep Sanayi Odası'ndan randevu alınarak 2012 yılı AR-GE ve inovasyon dalında ödül alan işletmelerin listesi ve iletişim bilgileri alınmıştır. Listelenen 42 firma ile telefon ya da mail yolu ile randevu alınmış, ancak 30 firma randevu talebine olumlu yanıt vermiştir. Anket, 30 firmanın üst, orta ve alt kademe yöneticilerine randevu alınarak ya yüz yüze ya da anket formu bırakılıp tekrar alınmak suretiyle uygulanmıştır. Ayrıca iş yoğunluğu nedeniyle anket online hazırlanarak yöneticilerin cevaplama oranı artırılmaya çalışılmıştır. İşletmelerin alt, orta ve üst kademe yöneticilerinden elde edilen toplam anket sayısı 127'dir.

Anketten elde edilen veriler SPSS17.0 programı ile istatistiksel açıdan değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Öğrenme eğilimi ölçeğinin güvenilirlik katsayısı,90; inovasyon stratejisi ölçeğinin güvenilirlik katsayısı ,82; formel yapı ölçeğinin güvenilirlik katsayısı ,81; işletme performansı ölçeğinin güvenilirlik katsayısı ise ,88'dir. Bryman ve Bell'e (2007) göre, 0.70 ve üzerinde olan α değerleri güvenilir olarak kabul edilebilir.

Ölçeklerin geçerlik analizleri faktör analizi ile yapılmıştır. Öğrenme eğilimine ilişkin alt boyutları belirlemek amacıyla, ankette yer alan ilgili toplam 16 adet değişkene temel bileşenler yöntemi ile varimax rotasyonlu faktör analizi uygulanmıştır. Elde edilen 4 faktör (öğrenmeye bağlılık, sistem görüşü, yeni fikirlere açıklık ve deneme, bilgi transferi) toplam varyansın %65,75'ini açıklamaktadır. Bu oranın literatürde %50'nin altında olmaması istenmektedir(Altunışık vd., 2005). Araştırma bulgularına betimleyici faktör analizi uygulayabilme koşulunu gösteren KMO (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy) örneklem yeterlilik ölçütü 0,895 düzeyindedir. Araştırma bulgularından anlamlı faktörler çıkabileceğini gösteren küresellik derecesi(Barlett's Test of Sphericity; 951,091; $p<,000$) yeterli düzeydedir. Araştırmada kullanılan ölçek için K.M.O.'nun 0,70'dan yüksek olması ve küresellik testinin anlamlılık düzeyinin de 0,000 olması, örneklem yeterliliğinin ve araştırma bulgularından anlamlı faktörler elde edilebileceğini göstermektedir (Altunışık vd., 2005; Naktiyok, 2004).

Faktörlerin güvenilirliğini gösteren cronbach alpha değerleri 0,71 ile 0,85 arasında değişmektedir. Bu oranlar literatürde önerilen kabul edilebilirlik düzeyler civarındadır. İnovasyon stratejisi ölçeği geçerlik analizi sonuçları; K.M.O.:0,835'dir ve Barlett's Test of Sphericity; 374,014; $p<,000$ anlamlıdır. Elde edilen tek faktör toplam varyansın %57,761'ini açıklamaktadır. Formel yapı ölçeği geçerlik analizi sonucunda K.M.O.: 0,830; Barlett's Test of Sphericity; 275,889; $p<,000$ anlamlıdır. Elde edilen tek faktör toplam varyansın %63,220'sini açıklamaktadır.

VI. ARAŞTIRMA BULGULARININ ANALİZİ

Araştırma verilerinin analiz edilmesi sonucunda katılımcıların yaş ortalamasının 39,2 olduğu ve 25 ile 61 arasında değiştiği saptanmıştır. Katılımcıların % 82,8' i (106) erkek ve %16,4'ü (21) kadınlardan oluşmaktadır. % 1,6'sı ilköğretim, %22'si lise, %60,6'sı lisans, %15,7' si lisansüstü eğitim görmüştür. Çalışanların %28'i üst düzey yönetici, %61.5' i orta düzey yönetici ve %10,5'i alt düzey yöneticilerdir. Araştırmaya katılan işletmelerin hepsi aile işletmesi niteliğindedir ve ortalama faaliyet yılı 18'dir. Araştırma sonuçlarına göre işletmeler tekstil (%32), plastik (%51), makine (%7) ve gıda (%10) olmak üzere dört temel sektörde toplanmışlardır.

Tablo 1. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Değerleri (n=127)

Değişkenler	Ort.	S.	1	2	3	4	5	6	7
1.Performans	3,93	0.66	(,88)						
2.İnovasyon Stratejisi	4,00	0.57	.34**	(.82)					
3.Öğrenmeye Bağlılık	3,83	0.66	.42**	.36**	(.79)				
4.Sistem Görüşü	3,65	0.87	.29**	.41**	.50**	(.85)			
5.Açıklık ve deneme	3,85	0.62	.41**	.51**	.63**	.61**	(.71)		
6.Bilgi Transferi	3,97	0.67	.47**	.39**	.57**	.62**	.73**	(.77)	
7. Formel Yapı	3,72	0.62	.52**	.52**	.60**	.67**	.75**	.82**	(.81)

**p<0.01, Güvenirlik katsayıları parantez içinde gösterilmiştir.

Tablo 1'de araştırma kapsamındaki işletmelerin öğrenme eğilimi boyutları, inovasyon stratejisi, formel yapı ve performansa ilişkin tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır. Tablodaki verilere göre inovasyon stratejisi ve işletme performansı algısı oldukça iyi düzeydedir. Öğrenme eğilimi boyutları bakımından en yüksek ortalamanın bilgi transferi değişkenine ait olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan işletmelerin formel bir örgüt yapısına sahip olduğu söylenebilir.

Korelasyon analizi ile değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını ve derecesini ortaya koyduktan sonra geliştirilen hipotezleri test etmek, aracı değişkenin (inovasyon stratejisi) bağımlı değişken (işletme performansı) ve bağımsız değişken

(öğrenme eğilimi boyutları) ilişkisi üzerindeki etkisini ölçmek için Baron ve Kenny'nin (1986) önerdiği prosedür uygulanarak hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Bu prosedüre göre, 3 şartın yerine getirilmesi gerekmektedir. İlki, bağımsız değişkenin aracı değişkeni anlamlı olarak etkilemesi; ikincisi, bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasında anlamlı bir ilişki olması gereğidir. Yerine getirilmesi gereken üçüncü şart ise, aracı değişken ve bağımsız değişken birlikte analize dahil edildiğinde, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi azalmalı ya da tamamen ortadan kalkmalıdır. Bu etkinin tamamen ortadan kalkması güçlü ve tek aracı değişken olduğuna, sıfır olmaması ise, başka aracı değişkenlerin de varlığına işaret etmektedir. Buna ek olarak, aracı değişken aracılığıyla, bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasında anlamlı ve indirekt bir ilişki olup olmadığı SOBEL testiyle ölçülecektir (Sobel, 1982).

Tablo 2. Aracılık Testi için Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları (Bağımsız Değişken: Öğrenmeye Bağlılık)

	Beta	Standart Hata	t	p
Adım 1: İnovasyon Stratejisi				
Öğrenmeye Bağlılık	0.36	0.07	4.35	.00
Adım 2: İşletme performansı				
Öğrenmeye Bağlılık	0.42	0.08	5.17	.00
Adım 3: İşletme performansı				
Öğrenmeye Bağlılık	0.33	0.08	3.98	.00
İnovasyon Stratejisi	0.22	0.10	2.61	.01

Tablo 2'deki sonuçlara göre inovasyon stratejisinin öğrenmeye bağlılık ve işletme performansı arasındaki ilişkide kısmi aracılık rolü olduğu görülmektedir. Bu bağlamda araştırma hipotezi 1 desteklenmiştir (β : 0,22; $p < 0,01$). Aynı zamanda Sobel testinde aracılık etkisinin olduğunu göstermektedir ($z=3.39$, $p=0.000$).

Tablo 3. Aracılık Tesit için Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları
(Bağımsız Değişken: Sistem Görüşü)

	Beta	Standart Hata	t	p
Adım 1: İnovasyon Stratejisi				
Sistem Görüşü	0.41	0.05	5.07	.00
Adım 2: İşletme performansı				
Sistem Görüşü	0.29	0.06	3.50	.00
Adım 3: İşletme performansı				
Sistem Yaklaşımı	0.18	0.07	2.07	.04
İnovasyon Görüşü	0.26	0.10	2.94	.00

Tablo 3'deki sonuçlara göre inovasyon stratejisinin sistem yaklaşımı ve işletme performansı arasındaki ilişkide kısmi aracılık rolü olduğu görülmektedir. Araştırma hipotezi 2 desteklenmiştir (β : 0,26; $p < 0,01$). Aynı zamanda Sobel testide aracılık etkisinin olduğunu göstermektedir ($z=3.43$, $p=0.000$)

Tablo 4. Aracılık Tesit için Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları
(Bağımsız Değişken: Yeni Fikirlerle Açıklık ve Deneme)

	Beta	Standart Hata	t	p
Adım 1: İnovasyon Stratejisi				
Açıklık ve Deneme	0.51	0.07	6.71	.00
Adım 2: İşletme performansı				
Açıklık ve Deneme	0.41	0.08	5.03	.00
Adım 3: İşletme performansı				
Açıklık ve Deneme	0.31	0.10	3.35	.00
İnovasyon Stratejisi	0.18	0.11	1.94	.04

Tablo 4'deki sonuçlara göre inovasyon stratejisinin yeni fikirlere açıklık ve deneme ile işletme performansı arasındaki ilişkide kısmi aracılık rolü olduğu görülmektedir. Araştırma hipotezi 3 desteklenmiştir (β : 0,18; $p < 0,05$). Aynı zamanda Sobel testide aracılık etkisinin olduğunu göstermektedir ($z=3.70$, $p=0.000$)

Tablo 5. Aracılık Tesit için Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları (Bağımsız Değişken: Bilgi Transferi)

	Beta	Standart Hata	t	p
Adım 1: İnovasyon Stratejisi				
Bilgi Transferi	0.39	0.06	4.86	.00
Adım 2: İşletme performansı				
Bilgi Transferi	0.47	0.07	6.01	.00
Adım 3: İşletme performansı				
Bilgi Transferi	0.39	0.08	4.71	.00
İnovasyon Stratejisi	0.18	0.09	2.20	.02

Tablo 5’deki sonuçlara göre inovasyon stratejisinin bilgi transferi ile işletme performansı arasındaki ilişkide kısmi aracılık rolü olduğu dikkati çekmektedir. Bu bağlamda araştırma hipotezi 4 desteklenmiştir (β : 0,18; $p < 0,05$). Aynı zamanda Sobel testinde aracılık etkisinin olduğunu göstermektedir ($z=3.45$, $p=0.000$).

Tablo 6. Formel Yapının İnovasyon Stratejisi ile Performans Arasındaki İlişkide İlimlaştırıcı Etkisi

	R ²	Adj R ²	Δ R ²	β
Step 1:				
İnovasyon Stratejisi	.289	.265	.289	.091
Formel Yapı				.48**
Step 2: Etkileşim terimi (İnovasyon Stratejisi X Formel Yapı)				
	.293	.264	.004	-.06

* $P < 0.05$ ** $p < 0.01$

Tablo 6’da yer alan analizlere bakıldığında, formel yapının inovasyon stratejisi ile performans arasındaki ilişkide ilimlaştırıcı etkisi olmadığı görülmektedir. İlimlaştırıcı etkiyi ölçen etkileşim teriminin betası anlamsız çıkmıştır. Dolayısıyla hipotez 5 red edilmiştir.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Araştırma verilerinin analiz edilmesi sonucunda elde edilen bulgular araştırma hipotezlerinin büyük ölçüde desteklendiğini göstermektedir. Bu bağlamda inovasyon stratejisinin, öğrenme eğilimi ve işletme performansı arasındaki ilişkide aracılık rolüne sahip olduğunu söylenebilir. Bu çerçevede araştırmadan elde edilen sonuçlar literatür ile paraleldir (Guan, vd., 2009; Terziovski, 2010). Literatürde, işletmenin sürdürülebilir başarı elde etmesinde inovasyon stratejisinin oldukça büyük rol oynadığına dair bir görüş birliği vardır (Richard, vd., 2003; O'Regan vd., 2005; Cooper ve Edgett, 2010).

Örgütlerin uyguladığı inovasyon stratejisi, iç ve dış çevredeki belirsizliklerle mücadele etmeyi sağlayarak, çevreye uyumu kolaylaştırmakta (Oke vd., 2012) ve rakiplerine karşı örgütün performans artış düzeyini korumasına etki etmektedir (Li ve Atuahene-Gima, 2001). Araştırma sonuçlarının da desteklediği gibi bir örgütte öğrenme eğiliminin var olması etkili inovasyon stratejilerinin geliştirilmesini (Morgan ve Benthon, 2008) ve geliştirilen stratejilerden pozitif çıktılar elde edilmesini sağlamaktadır (Clerq, 2008; Guan vd., 2009). Örgütlerin, örgütsel öğrenmeyi temel bir strateji olarak benimsemesi, örgüt içinde öğrenmeyi kolaylaştıran yapı ve süreçler geliştirmesine (Garvin, 1993), örgüt üyelerinin ortak bir kimlik etrafında toplanmasına, fonksiyonlar arası işbirliğinin geliştirilmesine (Goh ve Richards, 1997) olanak sağlar. Aynı zamanda örgüt içinde tüm paydaşlardan gelen fikirlerin değerlendirilmesi, çözüm odaklı, risk almayı ve yaratıcılığı destekleyen bir örgüt kültürünün oluşturulması (Singh, 2006), örgüt içinde bilginin dolaşımının sistem ve süreçlerle desteklenmesi, örgütsel öğrenme yeteneğinin gelişmesini sağlayacaktır (Jerez-Gomez, 2005). Araştırma örnekleminde yer alan işletmelerin aile işletmesi niteliğinde olmasının, örgüt içi informal iletişimin daha rahat sağlanmasına ve çift yönlü bilgi akışının hızlı bir şekilde gerçekleşmesine yol açtığı düşünülmektedir.

Araştırmada, “formel yapının inovasyon stratejisi-işletme performansı arasındaki ilişkide ılımlayıcı bir etkisi vardır” hipotezi desteklenmemiştir. Literatürde inovasyon-performans ve yapı ilişkisi üzerinde tam olarak bir fikir birliği olduğu söylenemez. Kimi araştırmacılar esnek örgüt yapısı ile inovasyon sürecinin daha başarılı olacağını ileri sürmekte (Damanpour, 1991; Johnson vd., 1997; Oskarsson, 2003), kimileri ise standartlaştırılmış politikalar ve rutinlerle inovasyonun daha hızlı bir şekilde gerçekleşeceğini ifade etmekte (Zahra ve George, 2002; Nayır ve Tamm, 2010), kimileri de (Mengüç ve Auh, 2009) inovasyon türüne göre örgütsel yapının belirlenmesi gereğine dikkat çekmektedir. Nitekim bu araştırmadan elde edilen bulgular da formel yapının inovasyon-performans ilişkisi üzerinde ılımlayıcı bir etkiye sahip olmadığını ortaya koymuştur. Araştırma örnekleminin özellikleri dikkate alındığında, bu durumun nedeni olarak araştırmaya katılan şirketlerin tamamının aile işletmesi olması ve formel yapının gerçekten işlerlik kazanmamış olması ileri sürülebilir.

Sonuç olarak, günümüzün sürekli değişen çevre, pazar ve rekabet koşullarına uyum sağlayabilecek ve performans artışını sürekli kılacak başarılı inovasyon stratejileri geliştirebilmek için örgütsel öğrenme kritik bir öneme sahiptir. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar, işletmeler için inovasyon stratejilerinin ve öğrenme eğiliminin performansı arttırmada ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu araştırmanın, gelecek araştırmacılara farklı bir bakış açısı kazandıracağı ileri sürülebilir.

KAYNAKÇA

- ALEGRE, Joaquín ve Ricardo CHIVA (2008), “Assessing the Impact of Organizational Learning Capability on Product Innovation Performance: An Empirical Test”, *Technovation*, Vol 28, 315–326.
- ALTUNIŞIK, Remzi., Recai COŞKUN, Serkan BAYRAKTAROĞLU ve Engin YILDIRIM (2005), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Sakarya Kitabevi, Sakarya.
- ARGYRİS, Chris ve Donald A. SCHÖN (1996), *Organizational Learning II: Theory, Method and Practice*, Addison-Wesley Publishing Company, U.S.A.
- BARON, Reuben M. ve David A. KENNY (1986), “The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations”, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol 51, 1173–1182.
- BRYMAN, Alan ve Emma BELL (2007), *Business Research Methods* (2. Baskı.). New York: Oxford University Press.
- CALANTONE, Roger J., S. Tamer ÇAVUŞGİL ve Yushan ZHAO (2002), “Learning Orientation, Firm Innovation Capability, and Firm Performance”, *Industrial Marketing Management*, Vol,31, 515–524.
- DE CLERCQ, Dirk, Bülent MENGÜÇ ve Seigyoung AUH (2008), “Unpacking the relationship between an innovation strategy and firm performance: The role of task conflict and political activity”, *Journal of Business Research*, Vol,62, 1046-1053.
- CROSSAN, Mary M. ve Iris BERDROW (2003), “Organizational Learning and Strategic Renewal”, *Strategic Management Journal*, Vol,24 (11), 1087–1105.
- DAMANPOUR, Fariborz (1991), “Organizational Innovation: A Meta-Analysis of Effects of Determinants and Moderators”, *Academy of Management Journal*, Vol,34 (3), 555–590.
- DIBELLA, Anthony, Edwin C. NEVIS ve Janet M. GOULD (1996), *Organizational Learning Style as a Core Capability*. B. MOINGEON and A.

- EDMONDSON (Ed.). *Organizational Learning and Competitive Advantage* (s.38–55), Sage Publications, London.
- DODGSON, Mark, David M. GANN ve Ammon SALTER (2008), *The Management of Technological Innovation: Strategy and Practice* (2. Baskı), Oxford University Press, New York
- DONALDSON, Lex (2001), *The Contingency Theory of Organizations*. Sage Publications, CA.
- FREEMAN, Christopher (1982), *The Economics of Industrial Innovation*, Frances Pinter, London.
- GARY, Michael Shayne (2005), *Implementation Strategy and Performance Outcomes in Related Diversification*. *Strategic Management Journal*, Vol, 26, 643-664.
- GARVIN, David A. (1993), “Building a Learning Organization”, *Harvard Business Review*, Vol, 71(4), 78–91.
- GILBERT, Joseph T. (1994), “Choosing an Innovation Strategy: Theory and Practice”, *Business Horizons*, Vol, 337(6), 16–21.
- GOH, Swee ve Gregory RICHARDS (1997), “Benchmarking the Learning Capacity of Organizations”, *European Management Journal*, Vol, 15, 575–583.
- GUAN, Jian Cheng, Richard C.M. YAM, Esther P.Y. TANG ve Antonio K.W. LAU (2009), “Innovation strategy and performance during economic transition: Evidences in Beijing, China”, *Research Policy*, Vol, 38, 802- 812.
- HSU, Ya-Hui ve Wenchang FANG (2009), “Intellectual Capital and New Product Development Performance: The Mediating Role of Organizational Learning Capability”, *Technological Forecasting and Social Change*, Vol, 76(5), 664-677.
- HUANG, Shihping Kevin ve Yu-Lin WANG (2011), “Entrepreneurial Orientation, Learning Orientation, and Innovation in Small and Medium Enterprises”, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 24, 563-570.
- HUBER, George P. (1991), “Organizational Learning: The Contributing Process and The Literature”, *Organization Science*, Vol, 2 (1), 88–115.
- JEREZ-GÓMEZ, Pilar, José CÉSPEDES-LORENTE ve Ramón VALLE-CABRERA (2005), “Organizational Learning and Compensation Strategies: Evidence from The Spanish Chemical Industry”, *Human Resource Management*, Vol, 44 (3), 279–299.

- JOHNSON J. David, Marcy E. MEYER, Judy M. BERKOWITZ, Vernond MILLER ve Caroline T. ETHINGTON (1997), “Testing Two Contrasting Structural Models of Innovativeness in a Contractual Network”, *Human Communication Research*, Vol, 24 (2), 320–48.
- KATZ, Bernard, Nicc PREEZ ve Corne SCHUTTE (2010), “Definition and Role of an Innovation Strategy”, İnternet Adresi: <http://www.saiie.co.za/ocs/index.php/saiie/SAIIE10/paper/view/119/72>. Erişim Tarihi: 2 Şubat 2013.
- Lİ, Haiyang ve Kwaku ATUAHENE-GİMA (2001), “Product Innovation Strategy and the Performance of New Technology Ventures in China”, *Academy of Management Journal*, Vol, 44 (6), 1123-1134.
- MCGİLL, Michael E. ve John W. SLOCUM (1993), “Unlearning the Organization”, *Organizational Dynamics*, Vol, 22 (2), 67-79.
- MENGUC, Bulent ve Seigyoung AUH. (2010), “Development and Return on Execution of Product Innovation Capabilities: The Role of Organizational Structure”, *Industrial Marketing Management*, Vol, 39 (5), 820-831.
- MORGAN, Robert E. ve Pierre BERTHON (2008), “Market Orientation, Generative Learning, Innovation Strategy and Business Performance Inter-Relationships in Bioscience Firms”, *Journal of Management Studies*, Vol, 45 (8), 1329-1353.
- MOTOHASHI, Kazuyuki (1998), “Innovation Strategy and Business Performance of Japanese Manufacturing Firms”, *Economics of Innovation and New Technology*, Vol, 7 (1), 27-52.
- NAYIR, Z.Dilek ve Ulrich TAMM (2010), “Örgütlerde Formalizasyon Yenilik Yapabilme Yeteneğine Engel Oluşturur mu? Bankalarda Yenilik Boyutları”, 18. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 20–22 Mayıs, Adana, 372–378.
- OKE, Adegoke, Fred O. WALUMBWA ve Andrew MYERS (2012), “Innovation Strategy, Human Resource Policy, and Firms' Revenue Growth: The Roles of Environmental Uncertainty and Innovation Performance”, *Decision Sciences*, Vol, 43(2) 273–302.
- OSKARSSON, Gunnar (2003), “The Antecedents and Process of Innovation”, The IV Conference in Social Sciences, University of Iceland, February 21–22, 1–14.
- SINGH, Kulwant (2006), “Assessing Organizational Learning in Indian Business Organizations: An Integrated Approach to Learning Organizations”, *Second*

- International Conference on Business, Management and Economics, 15–18 Haziran, İzmir, 33–48.
- SOBEL, Michael E (1982), Asymptotic Intervals for Indirect Effects in Structural Equations Models. S. Leinhardt (Ed.), *Sociological Methodology* (s. 290–312), Jossey-Bass, San Francisco.
- LESKOVAR-SPACAPAN, Gabrijela ve Majda BASTIĆ (2007), “Differences in Organizations’ Innovation Capability in Transition Economy: Internal aspect of the Organizations’ Strategic Orientation”, *Technovation*, Vol, 27, 533–546.
- STRECKER, Nanja (2009), *Innovation Strategy and Firm Performance: An Empirical Study of Publicly Listed Firms*, Gabler Verlag, Wiesbaden.
- TERZIOVSKI, Mile (2010), “Innovation Practice and its Performance Implications in Small and Medium Enterprises (SMEs) in the Manufacturing Sector: A Resource-Based View”. *Strategic Management Journal*, Vol, 31(8), 1892–902.
- ULRICH, Dave, Todd JICK ve Mary Ann Von GLINOW (1993), “High-Impact Learning: Building and Diffusing Learning Capability”, *Organizational Dynamics*, Vol, 22, 52–66.
- USSAHAWANITCHAKIT, Phapruek (2008), “Organizational Learning Capability, Organizational Commitment, and Organizational Effectiveness: An Empirical Study of Thai Accounting Firms”, *International Journal of Business Strategy*, Vol, 8 (3), 1–12.
- ZAHRA, Shaker A. ve Gerard GEORGE (2002), “Absorptive Capacity: A Review, Reconceptualization, and Extension”, *Academy of Management Review*, Vol, 17 (2), 185–203.
- ZHENG, Wei, Baiyin YANG ve Gary N. MCLEAN (2010), “Linking Organizational Culture, Structure, Strategy, and Organizational Effectiveness: Mediating Role of Knowledge Management”, *Journal of Business Research*, Vol, 63 (7), 763-771.

YAŞLI BAKIMI İŞİNİN PSİKO-SOSYAL RİSKİ: KURUMSAL YAŞLI BAKIMINDA ÇALIŞANLARIN STRES NEDENLERİNİN, TÜKENMİŞLİK VE İŞ TATMİNİ DÜZEYLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Emine ÖZMETE*

Özet

Bu çalışmanın amacı kurumsal bakım hizmeti alan yaşlılara bakım veren profesyonel meslek elemanları ile yaşlı bakıcılarının stres nedenleri, tükenmişlik ve iş tatmini düzeylerini belirlemektir. Huzurevi yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan 123 yaşlı bakıcısı ile 46 profesyonel meslek elemanı araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırma bölgesi Ankara'dır. Araştırmada Stres Nedenleri Ölçeği, Tükenmişlik Ölçeği, Maslach Tükenmişlik Ölçeği ile İş Tatmini Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda hem yaşlı bakıcıları için hem de profesyonel meslek elemanları için en önemli stres kaynağının "yorucu bir iş yapılmasına rağmen yeterince para kazanamama" düşüncesi olduğu bulunmuştur. İş tatmini açısından hem yaşlı bakıcıları hem de profesyonel meslek elemanları için en az tatmin duyulan konu "ücretlerin yeterliliği"dir. Araştırmada profesyonel meslek elemanlarının yaşlı bakıcılarına kıyasla daha fazla tükendikleri ve iş yaşamından daha az tatmin oldukları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı Bakımı, Bakım Veren, Stres, Tükenmişlik, İş Tatmini

Psycho-social Risk of Elderly Care Job: Assessment of Stress Resources, Burnout and Work Satisfaction Levels of Workers at Institutional Elderly Care

Abstract

The aim of this research is to determine the stress resources, burnout and work satisfaction levels of professionals and caregivers of institutionalised elderly. 123 elderly caregivers and 46 professionals who are working in nursing homes and rehabilitation centers were included in the research. Research area is Ankara, Turkey. Stress Resources Scale, Burnout Scale, Maslach Burnout Scale and Work Satisfaction Scale were used in this study. According to research results, most important stress resource for both professionals and caregivers is the amount of money earned despite the hard work done. Regarding work satisfaction, least satisfactory issue for both professionals and caregivers is the inadequacy of salary. It is determined that professionals are more exhausted compared to caregivers and they are less satisfied in work life compared to caregivers.

Key Words: Elderly Care, Caregiver, Stress, Burnout, Work Satisfaction

---

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara, ozmete@yahoo.com.

GİRİŞ

Son yıllarda sosyal, ekonomik, tıbbi, bilimsel ve teknolojik değişimlerin sonucu olarak yaşlı nüfus oranı artmış ve artmaya devam etmektedir. Yaşlanma sürecinde tüm ülkeler artan ekonomik ve sosyal talepler ile yüzleşmek zorunda kalmaktadırlar. Yaşlılık döneminde ihtiyaçların ve tüketim alışkanlıklarının değişmesi, ekonomik ve sosyal ihtiyaçların karşılanmasındaki güçlükler, demans, alzheimer gibi hastalıkların sıklıkla ortaya çıkması ve buna bağlı olarak artan bakım ihtiyacı nedeniyle bu dönem çoğu zaman bireyler için başa çıkılmaz hale gelmektedir. Bu süreç içerisinde yaşlı bireye ve aile bireyelerine sağlık ve sosyal bakım desteği sağlanması en önemli konulardan biridir. Ülkemizde bakım hizmetleri, kurumda bakım ya da evde bakım hizmetleri olmak üzere iki şekilde yürütülmektedir:

Evde bakım, sağlık bakımı ve sosyal bakımı sağlamak üzere sağlık hizmetleri ve sosyal hizmetler alanında çalışan profesyoneller tarafından sunulan bir hizmettir (Fadıloğlu, 2013:3). Evde bakım hizmetleri bakım ihtiyacı olan bireyin sağlığının kötüye gitmesini önlemek, yeniden sağlığına kavuşturmak, tıbbi rehabilitasyon mümkün değilse bile mevcut sağlığını korumak, bireyin yaşam kalitesini yükseltecek nitelikte ve bireyin ihtiyaçları doğrultusunda sunulan profesyonel hizmetlerdir (Seyyar, 2013:173). Kurumda bakım, evde verilecek desteğe rağmen bakılamayacak derecede yardıma gereksinim duyan ya da aile yanında bakılması mümkün olmayan bireylerin bireysel, sosyal, psikolojik ihtiyaçlarının karşılandığı, sosyal ilişkilerinin ve aktivitelerinin desteklendiği, boş zamanları değerlendirmeye yönelik etkinliklerin yapıldığı, bakım şeklidir (Seyyar, 2013:177; Önal Dölek, 2012:95). Kurumda bakım Türkiye’de “huzurevi yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezi” başlığı altında yapılandırılmıştır. Huzurevi, yaşlı ve güçsüzlüğü nedeniyle yaşlıların yalnız yaşayamaması ya da korumalı meskenlerde barınamaması durumunda, yaşlıların yeme içme, barınma ihtiyaçlarını karşılayan, sosyal yaşam olanaklarını sağlayan, yaşlılara toplu hizmet veren, gerektiğinde sağlık hizmeti de verilen yatılı kurumlardır (Onat ve Tufan, 2003:70; Önal Dölek, 2012:96). Türkiye’de kamu, özel, dernek, vakıf, belediye ve azınlıklara ait 24.660 kapasite ile toplam 307 huzurevi yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezi bulunmaktadır. Bunlardan 109’u 11826 kapasite ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na aittir (ASPB, 2014: <http://www.eyh.gov.tr/kuruluslarimiz/kuruluslarimiz-yasli>). Kamu Kurum ve Kuruluşları Bünyesinde Açılacak Huzurevlerinin Kuruluş ve İşleyiş Esasları Hakkında Yönetmelik’e göre bu merkezlerde sorumlu müdür, sosyal çalışmacı, psikolog, doktor, fizyoterapist, hemşire, diyetisyen gibi profesyonel meslek elemanlarının yanı sıra yaşlı bakıcıları da çalışmaktadır. Yönetmelik’te yaşlı bakıcılarının görevi “yaşlıların ve huzurevinin bakım ve temizlik hizmetlerini yürütmekten sorumludur. En az ilkokul öğrenimi görmüş olması şartı aranır. Her 15 yaşlı için 1 yaşlı bakıcısı görevlendirilir. Bakıcıların görevlendirilmesinde

hizmetin sürekliliği göz önünde bulundurulur.” şeklinde açıklanmaktadır (<http://www.mevzuat.gov.tr>).

Yaşlı bakıcılarının, yaşlıya bakım sürecinde yaşlıyı sosyal çevresi ile birlikte bir bütün içinde düşünmesi, kişinin bağımsızlığını sağlayan olanaklar çerçevesinde aktif bakım hizmetleri sunması gibi fiziksel iş yükünün yanı sıra, yaşlının mahremiyetini koruması, sevgi, hoşgörü, empati, etkili iletişim, ayrımcılık yapmama, istismardan kaçınma gibi etik ve ahlaki sorumlulukları da yerine getirmesi beklenmektedir (Danış ve Genç, 2011:173-174). Yönetmelik esasına göre kurumda kalan her 15 yaşlıya bir yaşlı bakıcısının görevlendirildiği ve yaşlı bakıcısının sorumlulukları düşünüldüğünde; bakım verme işinin fiziksel, psikolojik ve sosyal maliyeti tartışılması gereken bir konu haline gelmektedir. Bu noktada yapılan “iş”in niteliği gereği yaşlı bakımı stres, tükenmişlik ya da iş tatminini etkileyerek, çalışma yaşamında iş güvenliği açısından psiko-sosyal risk faktörlerini de oluşturabilmektedir. Son yıllarda Türkiye’de özellikle iş sağlığı ve iş güvenliği konularının gündeme gelmesi ile birlikte çalışma ortamında psiko-sosyal riskler fark edilmeye başlanmıştır. Çalışma yaşamında psiko-sosyal risklerin başında stres ve tükenmişlik gelmektedir. İşin niteliği ve iş yükü, kurumdaki normlar ve uygulamalar, güvene dayalı olmayan bireylerarası ilişkiler, yapılan işin gelişme fırsatı içermemesi ve çalışma ortamının fiziksel koşulları gibi temel konular iş stresi için belirleyicidir. Ayrıca bakım işinin niteliği gereği yüksek psiko-sosyal beklenti ve düşük düzeydeki kontrol ve karar yetkisi iş stresi riski oluşturmaktadır (Vatansever, 2014:122). Psiko-sosyal tehlike, "iş tasarımının, örgütlenmesinin ve yönetiminin gerçekleştirildiği; toplumsal ve çevresel koşulların psikolojik, toplumsal veya fiziksel hasara yol açma potansiyeli taşıyan boyutlarıdır"(ILO,1986:3) şeklinde açıklanmaktadır. İşin gerekleri, çalışanın bilgi-beceri ve gereksinimleriyle çatıştığında; özellikle çalışanın işi üzerindeki denetimi ve işi ile ilgili sosyal desteği yetersiz olduğunda, iş ve yarattığı psiko-sosyal tehlikeler stres yapıcı özellik kazanmaktadır. Bu süreç çalışanların sağlığını etkilemekte ve iş ortamında psikososyal riskleri oluşturmaktadır (ILO, 1986:4; Martkainen, Bartley, Lahelma, 2002:1092).

Son yıllarda hem Dünya’da hem de Türkiye’de yaşlı nüfusun artmasına bağlı olarak; yaşlı bakımı hizmetlerinin niteliği ve hizmet kalitesinin iyileştirilmesi sıklıkla tartışılan konular haline gelmiştir. Bu tartışmaların önemli bir kısmını hizmet sunan çalışanların profesyonel özelliklerinin ve çalışma koşullarının gözden geçirilmesi konuları oluşturmaktadır. Bakım hizmeti sunma sürecinde, çalışanlar “bakım yükü” ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bakım yükü; davranışsal, fiziksel ve duygusal sonuçları olan bir olgudur. Bakım yükü çalışma ortamının olumsuz koşulları ile birleştiğinde stres, tükenmişlik ve iş tatminsizliği gibi psiko-sosyal riskleri ortaya çıkarabilmektedir. Bu araştırma yaşlılara bakım hizmeti veren kurumlarda hizmet sunan sosyal çalışmacı, diyetisyen, fizyoterapist, hemşire, doktor, psikolog gibi profesyonel meslek elemanları ile çoğunlukla lise ya da ortaokul mezunu olan yaşlı bakıcılarının stres, tükenmişlik ve işten duydukları

tatminin düzeyini belirlemek amacıyla yürütülmüştür. Araştırmada stres, tükenmişlik ve iş tatminsizliği bağlamında psiko-sosyal riskler hem profesyonel meslek elemanları hem de yaşlı bakıcıları için değerlendirilmiştir. Bu konuda özellikle Türkiye’de yapılan araştırmalar sınırlı sayıdadır. Araştırma bulgularının alan yazınına ve uygulayıcılara önemli veri sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmada sırası ile stres, tükenmişlik ve iş tatminsizliği konuları incelenecek ve araştırmanın bulguları açıklanacaktır.

I. YAŞLI BAKIMI VE PSİKOSOSYAL RİSKLER: STRES, TÜKENMİŞLİK, İŞ TATMİNSİZLİĞİ

Yaşlı bakımı, hem duygusal emeği, hem de fiziksel emeği yoğun olan bir iştir. Bakım, sağlık bakımını ve sosyal bakımı içeren geniş kapsamlı bir kavram olup, çoğu zaman uzun vadeli düşünülmesi gereken bir konudur. Bu süreçte bakım veren personel, yaşlı ile yakın iletişim ve etkileşiminin düzeyine, yaşlı ile geçirdiği zamanın uzunluğuna bağlı olarak stres ve tükenmişlik yaşayabilmektedir (Özçakar vd. 2012). Bakım vermek; yaşlı bireye kronik hastalığı var ise bakmak, yakınına kaybetmiş ise kendini rahat hissetmesini sağlamak, gerçekleştirmediği günlük yaşam aktivitelerine yardımcı olmak anlamına gelmektedir (Narum ve Transtrom, 2003).

Yaşlılara genellikle aile bireyleri bakmaktadırlar. Ailede yaşlı bakımı, yaşlı bireyin fiziksel, psikolojik ve gelişimsel ihtiyaçlarının karşılanması için desteklenmesini içerir. Kurumsal bakım hizmetinde ise huzurevi ve rehabilitasyon merkezlerinde kalan yaşlıların bu ihtiyaçlarının bakım personeli tarafından karşılanması gerekmektedir. Bakım hizmeti genellikle üç şekilde gerçekleşmektedir: (i) yaşlının günlük amaç aktivitelerine (yeme, giyinme, kişisel bakım vb.) ve araç aktivitelerine (temizlik, alışveriş vb.) yardım (ii) duygusal yardım (danışmanlık, dinleme, destekleme), (iii) bilgi niteliğindeki yardım (demans hastası bireyin yaşam çevresinin nasıl düzenleneceğini açıklamak gibi) (www.mhmc.info).

İyi planlanmış bakım verme işi yaşlılara yararlı olma anlayışı ile bakım veren için tatmin edici olabilir. Ancak bakım verirken karşı konulamaz talepler ile yüzleşen çalışanların; genellikle yaşlı bireylerin kontrol edemedikleri sağlık durumları ve bakım ihtiyaçları nedeniyle stres ve tükenmişlik yaşamaları kaçınılmaz olmaktadır (Narum ve Transtrom, 2003:5).

Stres bireyin bedeninde ve zihninde baskıya neden olan fiziksel, kimyasal ve duygusal bir faktördür. Değişen çevresel uyarıcılara uyum sağlama sürecinde birey stres yaşayabilmektedir. Yaşlı bakıcısı olmak, bireyin yaşamını yeniden tanımlamasını gerektiren bir rol ve sorumluluktur. Kurumda yaşlı bireye başarılı bir şekilde bakım verebilmek için stresin nedenlerinin farkında olunması önemlidir. Çalışma yaşamında özellikle yaşlılık alanında çalışan bir profesyonelin ya da yaşlı

bakıcısının kendi stresini yönetirken; bakım verdikleri yaşlı bireylerin her gün yeni ihtiyaçları ve beklentileri olabileceğini unutmamaları, çevreyi değiştirmekten çok kendilerini değiştirme gücüne sahip olduklarını, pozitif tutumlar benimseyerek her gün işe korku ve endişe ile değil coşku ile başlayabileceklerini bilmeleri gerekmektedir (Narum ve Transtrom, 2003:6).

Günümüze değin yapılan araştırmalarda çalışma yaşamında yaşlılık alanında çalışan personelin stres düzeyini artıran nedenler; (i) bakım alan yaşlı bireyin tutum ve davranışları ile kişisel özellikleri, (ii) bakımın fiziksel ve duygusal yükü, (iii) iş yaşamı ile bireysel yaşamı ve aile yaşamını dengeleyememe, (iv) finansal problemler olarak sıralanmaktadır (Narum ve Transtrom, 2003:13). Bu nedenlerle ortaya çıkan stres kronikleşmekte ve tükenmişliğe neden olarak personelin yaşamını daha derinden etkilemektedir.

Yaşlılık alanında kurumda çalışan personelin tükenmişliği olumsuzdan olumsuza doğru değişen tutumlar ile ortaya çıkan fiziksel, duygusal ve zihinsel yorgunluk durumu olarak tanımlanmaktadır. Bakım verenler yaşlı bireyler ile birlikte iken genellikle kendi geleceklerini ve yaşlılık dönemlerini düşünmekte, aynı geleceğe sahip olacaklarını değerlendirmektedirler. Yaşlı bireyler ile yapılan görüşmelerde ortaya çıkan yaşam öykülerinin kendi başlarına geleceğini düşünmeleri de yorgunluğa ve tükenmişliğe neden olmaktadır (Koşar, 1996:141). Bakım verenler çalışma yaşamındaki sorumlulukları ve iş yükleri nedeniyle çoğunlukla kendi duygusal, fiziksel ve manevi olarak sağlıklarını ihmal ederler. Tükenmişlik bakım vermenin toplam bir sonucudur. Çok fazla ve çok uzun süre bakım vermekle birlikte, bu işin ne kadar süreceği konusunda çalışanın herhangi bir öngörüsü ya da geleceğe dönük planının olmaması tükenmişliği artıran nedenlerdir. Diğer tükenmişlik nedenleri ise; (i) yaşlı bireylerin ve çevredeki diğer bireylerin talepleri, (ii) yaşlıların muhtaçlık ve bağımlılık düzeyleri, (iii) çalışan bireyin kendisine koyduğu sınırlar, (iii) rol yükü ve rol çatışması, (iv) kaynakların yönetimi ile ilgili kontrol ve bilgi yetersizliği, (iv) İş arkadaşları arasındaki işbirliği ve iletişimin yetersizliği, (v) kurumdaki politikalar ve prosedürler, (vi) destekleyici kurumsal mekanizmaların olmaması şeklinde sıralanmaktadır (Narum ve Transtrom, 2003:14; www.clevelandclinic.org).

Çalışma yaşamında bireylerin yorgunluk, stres ve tükenmişlik gibi psiko-sosyal riskler ile karşı karşıya kalmaları işten duyulan tatminin ve sonuçta kariyer isteğinin azalmasına neden olmaktadır. İş yaşamından duyulan tatmin yüksek olduğunda ise verim artmakta; çalışanlar, iş yaşamları ile ilgili fırsatlar, seçenekler ve sonuçların daha çok farkına varmaktadır. Bu süreçte hedeflerini belirleyerek, bu hedeflere ulaşmak için zamanlarını ve gelişmeye yönelik faaliyetlerini planlamaktadırlar. İş yaşamında yorgunluk, stres ve tükenmişlik gibi sorunlar ile karşı karşıya kalan bir bireyin işten duyduğu tatmin ile toplum için ya da diğer bireylerin yararına bir iş yapıyor olma değerine ilişkin farkındalığı azalmaktadır (Near, vd.1984; Smither,1998).

Bu çalışmanın amacı, huzurevi yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan sosyal çalışmacı, diyetisyen, hemşire, doktor gibi profesyonel meslek elemanları ile yaşlı bakıcısı olarak görev yapan personelin stres nedenlerini, tükenmişlik durumlarını ve işten duydukları tatmini belirlemektir. Bu doğrultuda araştırmanın alt amaçlarına ilişkin sorular aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

-Profesyonel meslek elemanlarının stres nedenleri, tükenmişlik düzeyleri ve işten duydukları tatmine ilişkin değerlendirmelerinde cinsiyet ve yaşın etkisi var mıdır?

-Yaşlı bakıcılarının stres nedenleri, tükenmişlik düzeyleri ve işten duydukları tatmine ilişkin değerlendirmelerinde cinsiyet ve yaşın etkisi var mıdır?

Bu araştırma; (i)belirlenen problem odağı ve alt amaçlar, (ii) bu amaçlar doğrultusunda hazırlanmış ölçekler, anket, sorulara verilen yanıtlar ile (iii)Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı Ankara'daki huzurevi yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan, soru formlarını gönüllü olarak yanıtlayan profesyonel meslek grubu çalışanları ve yaşlı bakıcıları ile sınırlandırılmıştır.

II.YÖNTEM

A.EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırma bölgesi Ankara ilidir. Ankara'da Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı 5 adet huzurevi yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezi bulunmaktadır. Ankara Seyran Bağları Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi, Ankara Süleyman Demirel Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi, Ankara Ümitköy Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi, Ankara Öğretmen Necla Kızılbağ Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi, 75. Yıl Dinlenme ve Bakımevi'nde çalışan profesyonel meslek elemanları ile yaşlı bakıcıları tam sayım ile araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırmada veriler anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Anketler gönüllülük esasına dayalı olarak uygulanmıştır. Ankete cevap veren personel, profesyonel meslek elemanları ve yaşlı bakıcıları olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Profesyonel meslek elemanları lisans mezunu olan sosyal çalışmacı, psikolog, doktor, hemşire, diyetisyen, yönetici, fizyoterapist; yaşlı bakıcıları ise yaşlı ile birebir iletişimde olan, bakımını sağlayan ilkokul, ortaokul ya da lise mezunu olan personelden oluşmaktadır. Araştırma Ocak-Mart 2013 tarihlerinde yürütülmüştür. Bu tarihlerde adı geçen kurumlarda 85 profesyonel meslek elemanı, 272 yaşlı bakıcısı olmak üzere toplam 357 kişinin çalıştığı belirlenmiştir. Çalışmada 46 profesyonel meslek elemanı ile 123 yaşlı bakıcısı olmak üzere toplam 169 kişi gönüllü olarak araştırmaya katılmayı kabul etmiştir. Araştırmada 169 anket değerlendirmeye alınmıştır. Böylece yaşlılara Ankara'da kurumsal bakım hizmeti veren personelin yaklaşık %50 si (%47.3) araştırmaya dahil edilmiştir.

B. SOSYO-DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE İLİŞKİN BİLGİLER

Araştırma kapsamına alınan çalışanların %28'ini (46 kişi) profesyonel meslek grubunda çalışanlar, %72 (123 kişi) sini ise yaşlı bakıcıları oluşturmaktadır.

Tablo 1. Sosyo-demografik değişkenlere ilişkin bilgiler

Sosyo-demografik değişkenler	Yaşlı bakıcıları (n:123)		Profesyonel meslek elemanları n:46	
	Sayı	%	Sayı	%
Cinsiyet				
Kadın	76	61.8	32	69.6
Erkek	47	38.2	14	30.4
Toplam	123	100.0	46	100.0
Yaş				
≤35	54	43.9	19	41.3
36≤	69	56.1	27	58.7
Toplam	123	100.0	46	100.0
Evlilik Durumu				
Evli	101	82.1	37	82.2
Bekar	12	9.8	6	13.3
Eşini kaybetmiş	4	3.3	1	2.2
Boşanmış	6	4.9	2	2.3
Toplam	123	100.0	46	100.0
Öğrenim düzeyi				
İlkokul	26	21.2	-	-
Ortaokul	28	22.7	-	-
Lise	62	50.4	5	10.9
Üniversite	7	5.7	30	65.2
Yüksek Lisans	-	-	9	19.6
Doktora	-	-	2	4.3
Toplam	123	100.0	46	100
Huzurevinde çalışma süresi				
≤5				
6≤	80	65.1	25	54.4
Toplam	43	34.9	21	45.6
	123	100.0	46	100.0
Toplam çalışma süresi				
≤5				
6≤	53	43.0	7	15.2
Toplam	70	57.0	39	84.8
	123	100.0	46	100.0

Sosyal çalışmacı, hemşire, fizyoterapist, diyetisyen, doktor, psikolog gibi profesyonel meslek grubundan 46 kişinin katıldığı bu araştırmada; 32 kişi kadın (%69.6), 14 kişi erkektir (%30.4). Yaşları 23-58 arasında değişen profesyonel meslek elemanlarının yaş ortalaması 38.37'dir. Profesyonel meslek elemanlarının %41.3'ü 35 ve daha küçük yaş grubunda, %58.7'si ise 36 ve daha büyük yaş grubundadır. Meslek elemanlarının çoğunluğunun evli (%82.2) ve çocuk sahibi oldukları (%80.0), bekar olanların oranının ise %13.3 olduğu bulunmuştur. Profesyonel meslek grubundaki çalışanların %65.2'sinin üniversite

mezunu oldukları, yaklaşık beşte birinin (%19.6) yüksek lisans mezunu olarak bilim uzmanı unvanını aldıkları, %10.9'unun ise lise mezunu (hemşire) oldukları belirlenmiştir. Huzurevinde çalışma süreleri incelendiğinde; çalışma süresinin 1 ay ile 28 yıl arasında değiştiği, %54.4'ünün 5 yıl ve daha az süredir, %45.6'sının ise 6 ve daha fazla yıl huzurevinde çalıştıkları bulunmuştur. Profesyonel meslek elemanlarının toplam çalışma süresinin 4.5 yıl ile 40 yıl arasında değiştiği; %84.8'inin 6 yıl ve daha fazla süre ile çalıştıkları saptanmıştır (Tablo 1).

Yaşlı bakıcılarının çoğunluğu (%61.8) kadın, %38.2'si erkektir. Yaşları 21-51 arasında değişmekte olup, ortalama yaş 36.21'dir. Yaşlı bakıcılarının %43.9'u 35 ve daha küçük yaşta, % 56.1'i 36 ve daha büyük yaşta. Çoğunluğu evli (%82.1), % 14.7'si bekar (%9.8) ya da boşanmış (%4.9) olan yaşlı bakıcılarının, çoğunluğu (%79.7) çocuk sahibidir. Yaşlı bakıcılarının yaklaşık yarısı (%50.4) lise mezunudur. Ortaokul mezunu olanların oranı %22.7, ilkokul mezunu olanların oranı %21.2'dir. Yaşlı bakıcılarının huzurevinde çalışma süresi 1 ay ile 21 yıl arasında değişmektedir. Yaşlı bakıcılarının %65.1'inin huzurevinde 5 yıl ve daha az süredir çalıştıkları, 6 yıl ve daha uzun süredir huzurevinde çalışanların oranının %34.9 olduğu belirlenmiştir. Yaşlı bakıcılarının toplam çalışma süresi (çalışma yılı) 1 ay ile 28 yıl arasında değişmektedir. Toplam çalışma süresi 5 yıl ve daha az olan yaşlı bakıcılarının oranı %43.0, 6 yıl ve daha fazla süredir çalışanların oranı ise %57.0 olarak belirlenmiştir (Tablo 1).

C.ÖLÇME ARAÇLAR

Araştırmada kullanılan anket formu sosyo-demografik bilgiler, stres nedenleri, tükenmişlik ve iş tatmini olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır:

İlk bölümde; cinsiyet, yaş, medeni durum, çocuk sayısı, öğrenim düzeyi, görev ve çalışma süresi (çalışma yılı) gibi bireyi tanıttıcı genel sosyo-demografik bilgileri elde etmeye yönelik sorular bulunmaktadır.

İkinci bölümde; çalışanların stres nedenlerini belirlemeye yönelik ölçek kullanılmıştır. Bakım verenlerin stres nedenlerini belirlemek üzere Clarke'ın 1992 yılında yayınladığı "İş Yaşamında Kadın: Çalışan Kadınlar İçin Önemli Bir Rehber/Women at Work: An Essential Guide for the Working Women" başlıklı kitabında yer alan stres nedenleri ölçeği kullanılmıştır. Ölçek her zaman(5), sıklıkla(4), ara sıra(3), seyrek/nadiren(2) ve hiçbir zaman(1) şeklinde puanlanmıştır. Ölçeğin bu araştırma için Cronbach Alpha değeri 0.88 olarak hesaplanmıştır.

Anket formunda üçüncü bölümde tükenmişlik düzeyini ölçmek için, Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilen, Türkçe uyarlaması ve geçerlilik-

güvenilirlik çalışması Ergin (1992) tarafından yapılmış olan Maslach Tükenmişlik Ölçeği (Maslach Burnout Inventory- MBI) kullanılmıştır. Maslach Tükenmişlik Ölçeği, toplam 22 ifadeden oluşan ve 1- hiçbir zaman, 5- her zaman seçeneklerinden oluşan 5'li Likert tipi bir ölçektir. Maslach Tükenmişlik Ölçeği'nin duygusal tükenme 9, duyarsızlaşma 5, düşük kişisel başarı 8 maddeden oluşan üç alt ölçeği bulunmaktadır. Maslach'a göre tükenmişlik "iş gereği yoğun duygusal taleplerle karşılaşan ve diğer insanlarla sürekli yüz yüze çalışmak durumunda olan bireylerde görülen fiziksel bitkinlik, uzun süren yorgunluk, çaresizlik ve umutsuzluk duygularının, yapılan işe, genel olarak yaşama ve diğer insanlara karşı olumsuz yansımaları ile oluşan bir sendrom"dur (Maslach ve Jackson, 1981: 99). Maslach Tükenmişlik Ölçeği, ilk olarak insanı merkez alan sağlık çalışanları için kullanılmıştır. Daha sonra öğretmenlerde tükenmişlik sendromunun araştırılması için Maslach Tükenmişlik Ölçeği-Eğitimci Formu (MBI-EF) geliştirilmiştir (Bakoğlu Deliorman vd, 2009: 84). Yedi dereceli Likert tipi bir ölçek olan bu ölçme aracı Ergin'in yaptığı Türkçe uyarlamada beş dereceli olarak ve duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı olmak üzere üç alt faktör olarak yapılandırılmıştır. Deliorman ve arkadaşları (2009: 88) tarafından yapılan uyarlama çalışmasında ise Tükenmişlik Ölçeği 4 faktör olarak ortaya çıkmıştır. Ardıç ve Polatçı (2008:80) Tükenmişlik Ölçeği'ni akademisyenlere uygulayarak, güvenilirlik için hesaplanan Cronbach Alpha Değerini duygusal tükenme boyutu için 0,81, duyarsızlaşma alt boyutu için 0,69, kişisel başarı için 0,76 olarak bulmuştur. Çapri (2006:72) Maslach Tükenmişlik Ölçeği'nden farklı olarak Pines ve Aronson(1988) tarafından geliştirilen Tükenmişlik Ölçeği'ni Türkçe'ye uyarlama çalışmasında, ölçeğin "duygusal tükenme, zihinsel tükenme ve fiziksel tükenme" biçiminde tanımlanan üç bileşenli fakat tek faktörlü bir yapıya sahip olduğunu belirlemiş; Tükenmişlik Ölçeği'nin ölçüt bağımlı geçerlik çalışmaları için Maslach Tükenmişlik Ölçeğini kullanmıştır. Çapri'nin (2006) uyarladığı Tükenmişlik Ölçeği'nde "Yorgun", "Çökmüş", "Değersiz" gibi bireyin kendini değerlendirmesine yönelik ifadeler yer almaktadır. Tükenmişlik Ölçeği duygusal tükenme, zihinsel tükenme ve fiziksel tükenme olmak üzere üç alt boyuta ayrılmaktadır. Çapri Tükenmişlik Ölçeği'nin güvenilirlik için hesaplanan Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısını 0.93, alt bileşenlerden duygusal tükenme 0.83, zihinsel tükenme 0.75, fiziksel tükenme için 0.88 olarak bulmuştur. Tükenmişlik Ölçeği'nin Türkçe uyarlama çalışmaları incelendiğinde farklı kaynaklardan farklı Türkçe formlar ile karşılaşılmıştır. Ergin (1992), Bakoğlu Deliorman ve arkadaşları (2009), Yıldırım ve İçerli (2010)'nin çalışmalarında "İşten soğuma", "İş dönüşü ruhen tükenme", " Bir gün daha bu işi kaldıramama" gibi işin niteliğine ve iş yapabilmeye ilişkin cümlelerin yer aldığı Maslach Tükenmişlik Ölçeği yer alırken, Çapri'nin çalışmasında orijinali Pines ve Aronson (1988) tarafından geliştirilen Tükenmişlik Ölçeğinin uyarlandığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada Türkçe uyarlamalarda karşılaşılan içeriği farklı bu iki form katılımcılara sorulmuştur. Çapri'nin uyarladığı Tükenmişlik Ölçeği'nin güvenilirlik katsayısı bu çalışma için 0.89, alt faktörlerden fiziksel tükenme için 0.87, duygusal tükenme için 0.88,

zihinsel tükenme için 0.77 olarak bulunmuştur. Ergin (1992), Bakoğlu Deliorman ve arkadaşları (2009), Yıldırım ve İçerli (2010)'nin çalışmalarında uyarlanan Maslach Tükenmişlik Ölçeği'nin güvenilirlik katsayısı bu çalışma için 0.78 olarak elde edilmiştir. Alt faktörlerde Cronbach Alpha duygusal tükenme için 0.84, duyarsızlaşma için 0.65, kişisel başarı için 0.83 olarak belirlenmiştir.

Dördüncü bölüm, bakım verenlerin işlerinden duydukları tatmini irdeleyen sorulardan oluşmaktadır. İş tatmini ölçeği, Clarke'ın (1992) çalışan kadınlar için bir rehber niteliğinde hazırladığı kitapta yer alan İşten Tatmini Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek Özmete (2002) tarafından gerçekleştirilen "Özel Sektörde Kadın İşgücünün Çalışma Yaşamı Kalitesi" konulu çalışmada Türkçeye çevrilmiş; geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. İşten heyecan duyma ve motivasyon, ücretin yeterliliği, meslektaşlar arasında işbirliği, işin saygınlığı gibi benzer konuların yer aldığı bu iş tatmini ölçeğinde 16 madde yer almaktadır. Bu maddelerin değerlendirilmesi için çok tatmin edici (5 puan) ile hiç tatmin edici değil (1 puan) şeklinde 5 düzeyli Likert tipi bir puanlama kullanılmıştır. Ölçeğin bu araştırma için güvenilir olup olmadığı araştırılmış; ölçeğin Cronbach Alpha değeri 0.89 olarak bulunmuştur.

III-BULGULAR

Huzurevi yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde kalan yaşlılara bakım veren sosyal çalışmacı, psikolog, doktor, hemşire, diyetisyen, fizyoterapist gibi profesyonel meslek elemanları ile yaşlı bakıcılarının stres nedenleri, tükenmişlik ve işten duydukları tatmin bu başlık altında açıklanmıştır.

A.STRES NEDENLERİ

Bu bölümde huzurevi yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan ve araştırma kapsamına alınan profesyonel meslek elemanları ile yaşlı bakıcılarının iş yaşamındaki stres nedenleri ayrı ayrı açıklanmıştır. Stres nedenleri olarak yapılan işin niteliği, birey iş uyumu ve çalışma ortamının fiziksel koşullarına ilişkin değerlendirmeler ortaya konulmaya çalışılmıştır. 5 düzeyli Likert tipi 30 cümlelerin yer aldığı stres nedenleri ölçeğinde yüksek puan stresin az olduğunu düşük puan stresin fazla olduğunu açıklamaktadır.

1. Yaşlı Bakıcılarının Stres Nedenleri

Buna göre huzurevi yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan yaşlı bakıcıları en önemli stres nedenini yorucu bir iş yapmalarına rağmen yeterince para kazanamama ($\bar{x}$: 2.41) olarak belirtmektedirler. Yaşlı bakıcıları için yüklerinin çok ağır olması ($\bar{x}$: 2.80), personel yetersizliği nedeniyle bir günde çok

fazla sayıda yaşlı ile ilgilenmek zorunda kalınması ($\bar{x}$: 2.80), iş yüklerinin fazla olduğunu düşünmeleri ($\bar{x}$:2.84), çoğu zaman işimi daha iyi yapmalıyım diye düşünmeleri ($\bar{x}$:2.91), yaşlı bakımı işinin yorucu olduğunu ve kendilerini yıpratıldığını düşünmeleri ($\bar{x}$:2.91) diğer stres nedenleri olarak sıralanmaktadır. Diğer yandan yaşlı bakıcılarının yaptıkları işin ilgi alanlarına uygun olduğunu ($\bar{x}$:4.27), yaşlılar ile ilişkilerinin kendilerini kızgın bir insan haline getirmediği ($\bar{x}$:4.22) görüşünde olmaları nedeniyle bu konularda stres yaşamadıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca yaşlı bakıcıları iş yerinde periyodik olarak temizliklerin yapıldığını belirtmekte ($\bar{x}$:3.98), yaşlılar için yaptıklarını yeterli bulmakta ($\bar{x}$:3.93), yaşlıların geleceği ile ilgili endişelenmemekte ($\bar{x}$:3.92), iş yerinde çok gürültü olduğunu düşünmemekte ($\bar{x}$:3.89), iş yerinde saygın bir iş yaptıklarını ($\bar{x}$:3.88) açıklamaktadırlar. Yaşlı bakıcıları, yaşlılar için daha fazla şey yapmaları gerektiğini düşünerek kendilerini baskı altında hissetmemekte ($\bar{x}$:3.81), oda ve binalarının yeterince havalandırma sistemine sahip olduğunu belirtmektedirler ($\bar{x}$:3.80). Yaşlı bakıcılarının stres nedenleri açısından çalışırken huzurevinde çalışmanın gelecekte kendilerine kariyer olanağı sağlamaması ($\bar{x}$:3.03), yeterince dinlenme arası verememe ($\bar{x}$:3.12), işlerini yaptıkları halde hem yaşlıları hem de yöneticileri memnun edememe ($\bar{x}$:3.20), yaşlılar ile çalışırken kendi yaşlanacağını düşünerek endişelenme ($\bar{x}$:3.29), sosyal faaliyetlere katılma (arkadaş toplantıları, derneklerin ya da vakıfların düzenlediği sosyal etkinlikler vb.) ($\bar{x}$:3.33), kendilerine yeterince zaman ayırma ($\bar{x}$:3.39), yaşlıların isteklerini yapma ve memnun etmekte zorlanma ($\bar{x}$:3.40), kendilerini baskı altında hissetme ($\bar{x}$:3.51), huzurevindeki işler ile kişisel işler arasında denge sağlama ($\bar{x}$:3.52), bu iş nedeniyle sağlıklarının kötüleşmesi ($\bar{x}$:3.62), çok çalışıp az başarılı olduğunu düşünme ($\bar{x}$:3.67), iş yerinde kendilerine ait bir alanın olması ($\bar{x}$:3.67) ve işi yapabilmek için yeterli ekipmanın olması ($\bar{x}$:3.67), huzurevinde işle ilgili bilgi ve beceri geliştirme fırsatlarına sahip olma ($\bar{x}$:3.68), yaptıkları işin belirsizliği ($\bar{x}$:3.72) gibi konularda orta düzeyde değerlendirmeler yaptıkları bulunmuştur. Stres Nedenleri Ölçeğinden alınabilecek en yüksek puan 150, en düşük puan 30'dur. Yüksek puan stresin az olduğunu ifade etmektedir. Yaşlı bakıcıları bu araştırmada stres nedenleri ölçeğinden 104 puan almışlardır. Bu da yaşlı bakıcılarının yaptıkları değerlendirmeye göre iş yerindeki stres nedenlerine %30 oranında maruz kaldıklarını, %70 oranında maruz kalmadıklarını açıklamaktadır. Yaşlı bakıcılarının yaklaşık üçte bir oranında strese maruz kaldıkları anlaşılmaktadır. Yaşlı bakıcıları, iş yüklerinin ağır olması, yetersiz istihdam nedeniyle çok fazla yaşlı ile ilgilenmek zorunda kalmaları, yorucu ve yıpratıcı bir iş yapıyor olmaları

ve tüm bunlara karşın yetersiz ücret almaları nedeniyle stres yaşamaktadırlar. Bu da yaşlı bakıcılarının işle ya da iş yeri ile ilgili fiziksel koşullardan çok, işin niteliği ile ilgili koşullar nedeniyle stress yaşadıklarını ortaya koymaktadır.

Yaşlı bakıcılarının stres nedenlerine ilişkin değerlendirmelerinin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği t-testi ile araştırılmıştır. Kadınların stres ölçeğinden toplam 102.09, erkeklerin ise 108.20 puan aldıkları bulunmuştur. Kadınların iş yerinde stres nedenlerine ilişkin değerlendirmeleri erkeklere göre daha olumsuzdur. Ortalamalar arasındaki bu fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($p < 0.05$). Yaşlı bakıcılarının stres nedenlerine ilişkin değerlendirmeleri yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p > 0.05$) (Tablo 2).

2. Profesyonel Meslek Elemanlarının Stres Nedenleri

Araştırmada, huzurevi yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezinde çalışan profesyonel meslek elemanlarının stres nedenlerine ilişkin değerlendirmeleri incelenmiş; yaşlı bakıcılarında olduğu gibi profesyonel meslek elemanlarının da en çok yorucu bir iş yapmalarına rağmen yeterince para kazanamama ($\bar{x}$:2.15) nedeniyle stres yaşadıkları belirlenmiştir. Ayrıca profesyonel meslek elemanları huzurevinde çalışmanın gelecekte kendilerine kariyer olanağı sağlamaması ($\bar{x}$: 2.26), sosyal faaliyetlere katılma (arkadaş toplantıları, derneklerin ya da vakıfların düzenlediği sosyal etkinlikler vb.) ($\bar{x}$:2.83), kendilerine yeterince zaman ayıramama ($\bar{x}$: 2.87), yüklerinin çok ağır olması gibi ($\bar{x}$: 2.98) nedenler ile stres yaşadıklarını belirtmektedirler. Profesyonel meslek elemanları stres nedenleri açısından iş yerinde periyodik temizliklerin yapılması ($\bar{x}$:4.65), iş yerinde kendilerine ait bir alanın olması ($\bar{x}$:4.24), huzurevinde çok çalışıp az başarılı olduğunu düşünme ($\bar{x}$:4.02), yaptıkları işin ilgi alanlarına uygun olması ($\bar{x}$:4.00), iş yerindeki gürültü düzeyi ($\bar{x}$:3.98), yaşlılar için daha fazla şey yapmak gerektiğini düşünerek baskı altında hissetme ($\bar{x}$:3.96), yaşlılar için yaptıklarını yeterli bulma ($\bar{x}$:3.93), yaşlıların geleceği ile ilgili endişelenme ($\bar{x}$:3.93), yaşlılar ile ilişkiler ($\bar{x}$:3.91) gibi konularda olumlu değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Huzurevi yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan profesyonel meslek elemanları bu araştırmada Stres Nedenleri Ölçeğinden 104 puan almışlardır. Bu da ölçekte belirtilen maddenin %70 oranında profesyonel meslek elemanları için stres nedeni oluşturmadığı, %30 düzeyinde stres nedenlerinin var olduğunu açıklamaktadır. Huzurevinde çalışan profesyonel meslek elemanlarının, yaşlı bakıcıları ile benzer düzeyde stres yaşadıkları ortaya çıkmaktadır. Ancak bazı stres nedenleri yaşlı bakıcıları ile benzer olsa da özellikle kariyer beklentisi konusunda durum farklılaşmaktadır. Huzurevinde çalışan profesyonel meslek elemanları için yaklaşık üçte bir oranında stres nedenlerinin var olduğu; bunun da iş yerinin fiziksel

koşullarından daha çok işin niteliği ile ilgili konularla ilişkili olduğu görülmektedir. Yaşlı bakıcılarında olduğu gibi profesyonel meslek elemanları için de en önemli stres nedeni, yapılan işe karşılık yeterince ücret alamamaktır. Ancak profesyonel meslek elemanları huzurevinde çalışmanın gelecekte kendilerine kariyer sağlamayacağını düşünmektedirler, bu da onlar için önemli bir stres nedeni olarak ortaya çıkmaktadır.

Profesyonel meslek elemanlarının stres nedenlerine ilişkin değerlendirmeleri cinsiyete göre incelendiğinde; kadınların stres ölçeğinden toplam 103.6, erkeklerin ise 106.3 puan aldıkları belirlenmiştir. Kadınların iş yerinde stres nedenlerine ilişkin değerlendirmelerinin nispeten daha olumsuz olduğu görülse de, ortalamalar arasındaki bu fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. Ayrıca yaş değişkeninin profesyonel meslek elemanlarının stres nedenlerine ilişkin değerlendirmelerini istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde etkilemediği anlaşılmaktadır ($p>0.05$) (Tablo 2).

B. TÜKENMİŞLİK

Bu çalışmada huzurevlerinde çalışan profesyonel meslek elemanları ve yaşlı bakıcılarının tükenmişlik düzeyini belirlemek için iki farklı ölçek kullanılmıştır. Birincisi Çapri (2006) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ve "bıkkın", "çökmüş", "değersiz" gibi ifadelerin yer aldığı Tükenmişlik Ölçeğidir (TÖ). İkincisi Ergin (1992), Bakoğlu Deliorman ve arkadaşları (2009), Yıldırım ve İçerli (2010) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Maslach Tükenmişlik Ölçeğidir (MTÖ).

1. Yaşlı Bakıcılarının Tükenmişlik İle İlgili Değerlendirmeleri

Yaşlı bakıcılarının tükenmişlik ile ilgili değerlendirmeleri Tükenmişlik Ölçeği'nde yer alan ifadeler açısından incelendiğinde; en çok kendilerini umutsuz ($\bar{x}:3.43$) ve çökmüş ($\bar{x}:3.50$) hissettikleri görülmektedir. Ancak diğer yandan genel olarak kendilerine ilişkin değerlendirmelerinin olumlu olduğu, bıkkın ($\bar{x}:4.36$), reddedilmiş ($\bar{x}:4.31$) ve kapana kısılmış ($\bar{x}:4.29$) hissetmedikleri ve genel olarak mutlu ($\bar{x}:4.27$) oldukları belirlenmiştir. Tükenmişlik Ölçeğinden alınabilecek en düşük puan 21 en yüksek puan ise 105'tir. Yaşlı bakıcılarının Tükenmişlik Ölçeği'ndeki maddeleri değerlendirmelerinden aldıkları toplam puan 82.34'tür. Bu yüksek puan tükenmişlik düzeyinin düşük olduğunu açıklamakta; %79 düzeyinde yaşlı bakıcılarının tükenmişlik yaşamadıklarını belirtmektedir. Böylece yaşlı bakıcıları için tükenmişlik riski %21 oranında belirlenmiştir. Yaşlı bakıcılarının alt ölçeklerde aldıkları puanlar değerlendirildiğinde fiziksel tükenmişliği (%77) ve duygusal tükenmişliği (%79) zihinsel tükenmişliğe (%80) kıyasla daha çok yaşadıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca cinsiyetin tükenmişlik üzerindeki etkisi incelendiğinde; Tükenmişlik Ölçeği'nin alt boyutlarında zihinsel açıdan cinsiyetin etkili olmadığı; kadınların fiziksel ve duygusal olarak olarak erkeklere

kıyasla daha çok tükendikleri bulunmuştur ($p < 0.05$). Yaşlı bakıcılarının yaşlarının zihinsel, duygusal ve fiziksel tükenme boyutlarındaki değerlendirmelerini etkilemediği istatistiksel olarak belirlenmiştir ($p > 0.05$) (Tablo 2).

Yaşlı bakıcılarının tükenmişlik ile ilgili değerlendirmeleri Maslach Tükenmişlik Ölçeği'nde yer alan ifadeler açısından incelenmiştir. Yaşlı bakıcılarının tükenmişlik ile ilgili olarak en çok yaşlılar ile çalışmanın yıpratıcı olduğunu ($\bar{x} : 3.11$) ve iş yerinde çok çalıştıklarını ($\bar{x} : 3.37$) belirttikleri görülmektedir. Yaşlı bakıcılarının tükenmişlik ile ilgili olarak "yaşlılara ne olduğunu umursamıyorum" ($\bar{x} : 4.89$) ve "yaşlılara insan değil gibi davranıyorum" ($\bar{x} : 4.80$) cümlelerine hiç katılmadıkları anlaşılmaktadır. Yaşlı bakıcılarının Maslach Tükenmişlik Ölçeği'ndeki alt boyutlarda duyarsızlaşma (%92) ve kişisel başarı (%80) alt boyutlarından daha yüksek puan aldıkları, en çok duygusal (%78) olarak tükendikleri anlaşılmaktadır. Maslach Tükenmişlik Ölçeği'nde kişisel başarı alt boyutunda bulunan yaşlıların ne hisstğini anlama, sorunlarına çözüm üretme, yaşamlarına katkıda bulunma gibi konularda kadınlar ve erkeklerin ortalama puanları arasında fark olduğu belirlenmiştir. Kadınların sözü edilen konularda daha başarılı olarak kendilerini değerlendirdikleri ortalamalar arasındaki bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur ($p < 0.05$). Yaşlı bakıcılarının Maslach Tükenmişlik Ölçeği'ndeki duyarsızlaşma, kişisel başarı ve duygusal tükenme boyutlarındaki değerlendirmeleri yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p > 0.05$) (Tablo 2).

2. Profesyonel Meslek Elemanlarının Tükenmişlik İle İlgili Değerlendirmeleri

Huzurevlerinde profesyonel meslek elemanı olarak çalışanların tükenmişlik düzeyleri hem Tükenmişlik Ölçeği hem de Maslach Tükenmişlik Ölçeği'nde yer alan maddeler üzerinden değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler Tükenmişlik Ölçeği'nde yer alan ifadeler açısından incelendiğinde; kendilerini fiziksel ($\bar{x} : 2.98$) ve duygusal ($\bar{x} : 3.24$) olarak yorgun hissettikleri görülmektedir. Diğer yandan profesyonel meslek elemanları kendilerini değersiz ($\bar{x} : 4.15$) ve reddedilmiş ($\bar{x} : 4.17$) hissetmediklerini belirtmişlerdir. Tükenmişlik Ölçeğinden alınabilecek en düşük puan 21 en yüksek puan ise 105'tir. Profesyonel meslek elemanları Tükenmişlik Ölçeği'ndeki maddeleri değerlendirmelerinden toplam 76.08 puan almışlardır. Bu puan profesyonel meslek elemanlarının %73 oranında tükenmişlik yaşamadıklarını ve tükenmişlik riskinin %27 oranında olduğunu göstermektedir. Tükenmişlik Ölçeği alt boyutlarında profesyonel meslek elemanlarının duygusal (%75) ve zihinsel (%76) tükenmişliğe kıyasla fiziksel tükenmişlik faktöründen en düşük puanı aldıkları (%68) bulunmuştur. Fiziksel, zihinsel ve duygusal tükenme alt boyutlarında kadınlar erkeklere kıyasla daha düşük ortalama puanlara sahip olsalar da ortalamalar arasındaki bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

35 ve daha küçük yaştaki profesyonel meslek elemanlarının fiziksel, duygusal, zihinsel tükenme boyutlarında 35 ve daha büyük yaştaki profesyonel meslek elemanlarına kıyasla daha düşük ortalama puanlara sahip oldukları görülmektedir. Ancak yaşa ilişkin ortalamalar arasındaki bu fark yalnızca duygusal tükenme boyutunda istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.05$) (Tablo 2).

Profesyonel meslek elemanlarının tükenmişlik ile ilgili değerlendirmeleri Maslach Tükenmişlik Ölçeği'nde yer alan ifadeler açısından açıklanmıştır. Buna göre profesyonel meslek elemanlarının yaşlılar ile çalışmanın yıpratıcı olması ($\bar{x}$:2.89) ve iş yerinde çok çalıştıklarını düşünmeleri ($\bar{x}$:2.96) nedeniyle tükendikleri anlaşılmaktadır. Diğer yandan profesyonel meslek elemanları tükenmişlik ile ilgili olarak “yaşlılara ne olduğunu umursamıyorum” ($\bar{x}$:4.87) ve “yaşlılara insan değiller gibi davranıyorum” ($\bar{x}$:4.98) cümlelerine hiç katılmamaktadırlar. Profesyonel meslek elemanlarının Maslach Tükenmişlik Ölçeği'nin alt boyutlarından aldıkları puanlar incelendiğinde; duyarsızlaşma (%92) ve kişisel başarıya (%78) kıyasla en çok duygusal olarak tükendikleri (%69) anlaşılmaktadır. Profesyonel meslek elemanı olarak çalışan erkeklerin kişisel başarı alt boyutundan aldıkları puan kadınlara kıyasla daha yüksektir. Ortalamalar arasındaki bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.05$). 35 ve daha küçük yaştaki profesyonel meslek elemanlarının duygusal tükenme, kişisel başarı, duyarsızlaşma boyutlarında, 35 ve daha büyük yaştaki profesyonel meslek elemanlarına kıyasla daha düşük ortalama puanlara sahip oldukları görülmektedir. Ancak yaşa ilişkin ortalamalar arasındaki bu fark yalnızca kişisel başarı boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0.05$) (Tablo 2).

C. İŞ TATMİNİ

Bulguların bu bölümünde huzurevi yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan yaşlı bakıcıları ile profesyonel meslek elemanlarının işten duydukları tatmin incelenmiştir.

1. Yaşlı Bakıcılarının İş Tatmini İle İlgili Değerlendirmeleri

Yaşlı bakıcıları iş yaşamında en az tatmini ücretlerin yeterliliği konusundan duyduklarını belirtmektedirler ($\bar{x}$:2.46). Bunun yanısıra yaşlı bakıcılarının iş yaşamında çalışma saatlerinin esnekliği ($\bar{x}$:3.22), işinde söz sahibi olma ve otorite olarak kabul edilme ($\bar{x}$:3.36) ve işi yapabilmek için gerekli ekipman, bilgi ve yönetimin yeterliliği ($\bar{x}$:3.37) gibi konularda çok memnuniyet duymadıkları anlaşılmaktadır. Yaşlı bakıcılarının iş yaşamında en yüksek tatmin duydukları konular ise değerli bir iş yaparak topluma katkıda bulunma ($\bar{x}$:4.24) ve problemleri çözmede arkadaşlara yardımcı olma ($\bar{x}$:4.05) şeklinde sıralanmaktadır.

İş Tatmini Ölçeği'nden alınabilecek en düşük puan 16 en yüksek puan 80'dir. Yüksek puan yüksek iş tatminini, düşük puan düşük iş tatminsizliğini açıklamaktadır. Yaşlı bakıcıları bu çalışmada İş Tatmini Ölçeği'nden 57.43 puan almışlardır. Bu puan yaşlı bakıcılarının iş tatminine ilişkin değerlendirmelerinin %72 oranında olumlu bulunduğunu; işten duyulan tatminsizliğin ise %28 oranında olduğunu açıklamaktadır. Kadın yaşlı bakıcılarının İş Tatmini Ölçeği'nden aldıkları puan 55.44, erkeklerin aldıkları puan 60.65 olup; ortalamalar arasındaki bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır. Yaşlı bakıcılarının iş tatminine ilişkin değerlendirmeleri yaşa göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0.05$) (Tablo 2).

Tablo 2: Yaşlı bakıcılarının stres nedenleri, tükenmişlik ve iş tatminine ilişkin değerlendirmelerinin cinsiyet ve yaşa göre t-testi sonuçları

	Cinsiyet	N	Ortalama	t	Yaş	N	Ortalama	t
Stres Nedenleri	Kadın	76	102.09	4.03*	21-35	55	105.30	1.02
	Erkek	47	107.61		36-51	68	103.30	
Tükenmişlik Ölçeği								
Fiziksel Tükenme	Kadın	76	26.09	4.16*	21-35	55	26.25	0.72
	Erkek	47	28.17		36-51	68	27.39	
Zihinsel Tükenme	Kadın	76	27.18	0.38	21-35	55	27.63	1.21
	Erkek	47	28.19		36-51	68	27.51	
Duygusal Tükenme	Kadın	76	27.00	0.98*	21-35	55	27.29	0.77
	Erkek	47	29.34		36-51	68	28.38	
Maslach Tükenmişlik Ölçeği								
Duyarsızlaşma	Kadın	76	27.07	0.57	21-35	55	27.14	0.29
	Erkek	47	27.78		36-51	68	27.51	
Duygusal Tükenme	Kadın	76	30.25	0.14*	21-35	55	31.32	1.22*
	Erkek	47	32.51		36-51	68	30.94	
Kişisel Başarı	Kadın	76	33.03	2.75*	21-35	55	31.01	0.73
	Erkek	47	30.36		36-51	68	32.82	
İş Tatmini	Kadın	76	55.44	0.21*	21-35	55	57.89	2.64
	Erkek	47	60.65		36-51	68	57.07	

* $p<0.05$ düzeyinde anlamlılık

2. Profesyonel Meslek Elemanlarının İş Tatmini İle İlgili Değerlendirmeleri

Profesyonel meslek elemanlarının iş yaşamında en az tatmin duydukları konu ücretlerin yeterliliğidir ($\bar{x}:2.91$). Profesyonel meslek elemanlarının grup çalışması yapma ($\bar{x}:3.00$), iş yerindeki bireylerarası ilişkiler ve iletişim ($\bar{x}:3.04$), iş arkadaşları ile işbirliği yapma ($\bar{x}:3.09$) gibi konulardaki değerlendirmelerinin iş tatmini açısından çok olumlu olmadığı görülmektedir.

Tablo 3: Profesyonel meslek elemanlarının stres nedenleri, tükenmişlik ve iş tatminine ilişkin değerlendirmelerinin cinsiyet ve yaşa göre t-testi sonuçları

	Cinsiyet	N	Ortalama	t	Yaş	N	Ortalama	t
Stres Nedenleri	Kadın	32	103.62	1.04	21-35	18	100.94	0.23
	Erkek	14	106.35		36-51	28	106.71	
Tükenmişlik Ölçeği								
Fiziksel Tükenme	Kadın	32	22.78	0.24	21-35	18	21.50	0.35
	Erkek	14	25.57		36-51	28	25.00	
Zihinsel Tükenme	Kadın	32	25.53	0.03	21-35	18	24.77	0.64
	Erkek	14	28.21		36-51	28	27.35	
Duygusal Tükenme	Kadın	32	25.50	0.25	21-35	18	22.88	0.83*
	Erkek	14	27.50		36-51	28	28.17	
Maslach Tükenmişlik Ölçeği								
Duyarsızlaşma	Kadın	32	27.31	0.38	21-35	18	27.22	0.07
	Erkek	14	27.71		36-51	28	27.57	
Duygusal Tükenme	Kadın	32	27.15	0.02	21-35	18	25.94	0.49
	Erkek	14	27.78		36-51	28	28.25	
Kişisel Başarı	Kadın	32	30.15	0.10*	21-35	18	29.27	3.77*
	Erkek	14	33.14		36-51	28	32.21	
İş Tatmini	Kadın	32	50.65	0.42	21-35	18	49.72	1.27
	Erkek	14	53.42		36-51	28	52.64	

*p<0.05 düzeyinde anlamlılık

Profesyonel meslek elemanlarının iş tatmini ile ilgili konulardaki değerlendirmelerinin çok olumlu olmadığı, en çok işinde söz sahibi olma ve otorite olarak kabul edilme konusundan memnuniyet duydukları, bu maddeden elde edilen puanın ise 5 üzerinden yalnızca 3.52 olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde profesyonel meslek elemanlarının bir plan dahilinde çalışma ($\bar{x}$:3.39), problemleri çözmeye arkadaşlara yardımcı olma ($\bar{x}$:3.37), değerli bir iş yaparak topluma katkıda bulunma ($\bar{x}$:3.37) gibi konularda iş tatmini açısından çok olumlu değerlendirmelerde bulunmadıkları gözlenmektedir. Bu çalışmada profesyonel meslek elemanları İş Tatmini Ölçeği'nden toplam 51.50 puan almışlardır. Buna göre yaşlılar ile çalışan profesyonel meslek elemanlarının İş Tatmini Ölçeği'nde bulunan maddeler çerçevesinde yaptıkları değerlendirme %65 oranında olumlu, %35 oranında olumsuzdur. İşten duyulan tatminin cinsiyet ve yaşa göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur ($p>0.05$) (Tablo 3).

SONUÇ

Huzurevi yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde kalan yaşlılara bakım veren sosyal çalışmacı, psikolog, doktor, hemşire, diyetisyen, yönetici, fizyoterapist gibi profesyonel meslek elemanları ile yaşlı bakıcılarının stres nedenlerini, tükenmişlik düzeylerini ve işten duydukları tatmini belirlemek üzere yürütülen bu araştırmada hem profesyonel meslek elemanlarının, hem de yaşlı

bakıcılarının çoğunlukla kadınlardan oluştuğu belirlenmiştir. Yaşlı bakımında görev alan personelin daha çok kadın olması, evde bakımın dışında kurumsal bakım düzeyinde de bunun geleneksel olarak kadın işi olarak algılanmasından kaynaklandığını düşündürmektedir. Profesyonel meslek elemanlarının dışında yaşlı bakıcıları arasında üniversite mezunu olmaması, yalnızca yaklaşık yarısının (%50.4) lise mezunu ve diğer yarısının da ortaokul ve ilkokul mezunu olmaları, yaşlı bakımı işinin düşük statülü ve düşük ücretli olarak algılandığını, bu alanda kalifiye eleman yetersizliğini ortaya koymaktadır.

Yaşlı bakıcılarının en önemli stres kaynağı yorucu bir iş yapmalarına rağmen yeterince para kazanamadıklarını düşünmeleridir. Ayrıca iş yüklerinin ağır olması, personel yetersizliği nedeniyle daha fazla sayıda yaşlı ile ilgilenmek zorunda kalınması, yaşlı bakımı işinin yorucu olduğunu ve kendilerini yıpratıldığını düşünmeleri diğer önemli stres nedenleri arasındadır. Yaşlı bakıcılarının kimi zaman “işimi daha iyi yapmalıyım” şeklinde düşündükleri de görülmektedir. Yaşlı bakıcılarının bakım işinin ağır fiziksel ve duygusal yükünü derinden hissettikleri, bu yükü personel yetersizliği gibi unsurların ağırlaştırdığı anlaşılmaktadır. İşimi daha iyi yapmalıyım diye düşünmeleri işin kalitesi konusunda bir özeleştiri yaptıklarını da göstermektedir. Tüm bunların yanısıra ağır ve yorucu bir iş yapmalarına rağmen düşük ücret almaları yaşlı bakıcıları için istihdam, emeklilik, yıpranma payı ve ücret gibi konulardaki politikaların yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Yaşlı bakıcılarının yaptıkları işin ilgi alanlarına uygun olduğunu düşünmeleri ve yaşlılar ile ilişkilerinin iyi olduğunu belirtmeleri bu konularda stres yaşamadıklarını göstermektedir. Profesyonel meslek elemanları ile yaşlı bakıcılarının en önemli stres nedeni aynıdır. Profesyonel meslek elemanları da en önemli stres kaynağı olarak yorucu bir iş yapmalarına rağmen yeterince para kazanamadıklarını ifade etmişlerdir. Profesyonel meslek elemanlarının diğer önemli stres kaynaklarının yaşlı bakıcılarından farklı olduğu; huzurevinde çalışmanın gelecekte kendilerine kariyer olanağı sağlamaması, sosyal faaliyetlere yeterince katılamama, kendilerine yeterince zaman ayıramama, yüklerinin ağır olması gibi nedenler ile stres yaşadıkları görülmektedir. Profesyonel meslek elemanlarının yüksek eğitim düzeyine sahip bireyler olarak yaptıkları işte daha yüksek ücret alma ve yaptıkları işin kariyer ve terfi sağlaması beklentisine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Profesyonel meslek elemanlarının yaşlı bakıcılarından farklı olarak iş yerinde kendilerine ait bir alanın olması ve işyerinde periyodik temizliklerin yapılması gibi işin daha çok fiziksel koşulları ile ilgili değerlendirmelerinin olumlu olduğu ve bunların stres nedeni oluşturmadığı anlaşılmaktadır. Stres nedenlerine ilişkin ölçekten yaşlı bakıcıları ile profesyonel meslek elemanları benzer düzeyde puan almışlardır. Bundan iş yaşamında nedenleri tam olarak aynı olmasa da yaşlı bakıcıları ile profesyonel meslek elemanlarının aynı düzeyde stres yaşadıkları görülmektedir.

Tükenmişlik ile ilgili olarak yaşlı bakıcılarının en çok kendilerini umutsuz ve çökmüş hissettikleri; profesyonel meslek elemanlarının ise fiziksel ve duygusal

olarak yorgun olduklarını belirttikleri görülmektedir. Tükenmişlik Ölçeği'ndeki maddeleri değerlendirmelerinden yaşlı bakıcılarının aldıkları puan 82.34 iken; profesyonel meslek elemanlarının aldıkları puan 76.08'dir. Tükenmişlik Ölçeği'nden alınabilecek en düşük puan 21 en yüksek puan 105'tir. Buna göre profesyonel meslek elemanlarının yaşlı bakıcılarına kıyasla daha çok tükendikleri anlaşılmaktadır. Tükenmişlik Ölçeği'nin duygusal tükenme, fiziksel tükenme ve zihinsel tükenme boyutlarında yaş değişkeni etkili değildir. Huzurevi yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan kadın yaşlı bakıcıları erkeklere kıyasla fiziksel ve duygusal olarak daha fazla tükenmektedirler. Profesyonel meslek elemanları ise zihinsel ve duygusal tükenmeye kıyasla fiziksel olarak daha çok tükendiklerini belirtmektedirler. Profesyonel meslek elemanlarında tükenmişliğin alt boyutlarında cinsiyetin anlamlı bir farklılık ortaya koymadığı, ancak yaş değişkeninin özellikle duygusal tükenme boyutunda etkili olduğu bulunmuştur. 35 ve daha küçük yaştaki profesyonel meslek elemanları duygusal olarak 35 ve daha büyük yaştaki meslek elemanlarına göre daha fazla tükenmektedirler. Tükenmişlik ölçeği alt boyutlarında hem yaşlı bakıcılarının hem de profesyonel meslek elemanlarının zihinsel ve duygusal tükenmeden daha çok fiziksel tükenmeyi yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Ayrıca Maslach Tükenmişlik Ölçeği'nde yer alan maddeler üzerinden yapılan değerlendirmede de yaşlı bakıcılarının duygusal olarak daha çok tükendikleri anlaşılmaktadır. Özellikle kadınlar erkeklere kıyasla duygusal olarak daha çok tükendiklerini belirtmektedirler. Ancak kadınlar yaşlıların ne hissettiğini anlama, sorunlarına çözüm üretme ve yaşamlarına katkıda bulunma gibi konuları içeren kişisel başarı alt boyutunda kendilerini erkeklere kıyasla daha başarılı olarak değerlendirmektedirler. Profesyonel meslek elemanlarının da yaşlı bakıcıları gibi en çok duygusal olarak tükendikleri, erkek meslek elemanlarının kişisel başarı alt boyutunda kadınlara kıyasla kendilerini daha başarılı olarak değerlendirdikleri bulunmuştur. Ayrıca 35 ve daha küçük yaştaki profesyonel meslek elemanları kişisel başarı alt boyutunda kendilerini 35 ve daha büyük yaştakilere kıyasla daha başarısız olarak değerlendirmektedirler. Bu sonucun yaşla birlikte edinilen mesleki deneyime bağlı olduğu düşünülmektedir.

İş tatmini konusunda hem yaşlı bakıcıları hem de profesyonel meslek elemanlarının en az tatmin duydukları konu aynıdır. Her iki grupta ücretlerin yeterliliği konusunda en az tatmin duyduklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra yaşlı bakıcıları çalışma saatlerinin esnekliği, işinde söz sahibi olma ve otorite olarak kabul edilme gibi konularda en düşük tatmini bildirirlerken; profesyonel meslek elemanları için en az tatmin duyulan diğer konular grup çalışması yapma, işbirliği, ilişkiler, bireylerarası iletişim gibi konulardır. Oysa bireylerarası iletişim, problemleri çözmeye arkadaşlara yardımcı olma gibi konularda yaşlı bakıcıları daha yüksek memnuniyet ifade etmişlerdir. Profesyonel meslek elemanlarının grup çalışması, işbirliği ve iletişim gibi konulardaki memnuniyetsizliği rekabet, ekip çalışmasını benimsememe, iş yerinde şeffaf olmayan iletişim biçimi gibi

nedenlerden kaynaklanabilir. Burada kurum yöneticilerinin yaklaşımı da önemli olmaktadır. İş Tatmini Ölçeği'nden yaşlı bakıcılarının 57.43 puan, profesyonel meslek elemanlarının ise 51.50 puan aldıkları görülmektedir. Her iki grupta da iş tatmini çok yüksek olmamakla birlikte; profesyonel meslek elemanların da iş yaşamından duyulan tatmin daha düşüktür. Ayrıca kadın yaşlı bakıcılarının erkeklere kıyasla iş yaşamından daha az tatmin duydukları görülmektedir.

Genel olarak profesyonel meslek elemanlarının yaşlı bakıcılarına göre daha çok tükendikleri ve iş yaşamından daha az tatmin duydukları görülmektedir. Bunun profesyonel meslek elemanlarının yüksek eğitim düzeyi nedeniyle daha yüksek ücret, işini yapabilmek için daha çok yetki sahibi olma ve kariyer planı açısından terfi beklentisinin yüksek olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Yaşlılar ile çalışan hem bakıcıların hem de profesyonel meslek elemanlarının psiko-sosyal riskler ile karşı karşıya oldukları; yorucu ve yıpratıcı bir iş yapmaları nedeniyle özellikle duygusal ve fiziksel olarak tükendikleri, buna rağmen az ücret aldıklarını düşündükleri, çalışma koşulları çerçevesinde iş yaşamından çok yüksek tatmin duymadıkları anlaşılmaktadır. Bu yönü ile araştırma kapsamına alınan yaşlı bakıcıları ile profesyonel meslek elemanlarının psiko-sosyal risk altında oldukları söylenebilir. Bu noktada yaşlı bakımı alanında çalışanların psiko-sosyal desteğe ihtiyaç duydukları açıktır. Ayrıca kurum kültüründe barışın sağlanması, işbirliği, iletişim ve ekip çalışmasına önem verilmesi gereklidir. Personel istihdamının yetersizliği nedeniyle iş yükü artmakta; yapılan iş daha da yorucu hale gelmektedir. Bu nedenle yaşlı bakımı alanında istihdam, ücret ve emeklilik politikalarının yeniden gözden geçirilmesine duyulan ihtiyaç artmaktadır.

KAYNAKÇA

- ARDIÇ, Kadir ve Sema POLATCI (2008), "Tükenmişlik Sendromu Akademisyenler Üzerinde Bir Uygulama (Goü Örneği)", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Vol 10 (2); 69-96.
- ASPB-Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014), İnternet Adresi: <http://www.eyh.gov.tr/kuruluslarimiz/kuruluslarimiz-yasli>, Erişim Tarihi: 10.07.2014.
- BAKOĞLU DELİORMAN, Refika; İlknur TASTAN BOZ; İhsan YİĞİT ve Sebahattin YILDIZ (2009), "Tükenmişliği Ölçmede Alternatif Bir Araç: Kopenhag Tükenmişlik Envanterinin Marmara Üniversitesi Akademik Personeli üzerine Uyarlaması", İ.Ü. Yönetim Dergisi, Vol 20(63);77-98.
- CLARKE, Deborah (1992), Women at Work: An Essential Guide for the Working Women, Wlement Books Ltd., USA.

- ÇAPRI, Burhan (2006), “Tükenmişlik Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Vol 2(1); 62-77.
- DANIŞ, Mehmet Zafer ve Yusuf GENÇ (2011), “Genç Kurumsal Bakım Elemanlarının Genel Özellikleri Ve Yaşadıkları Sorunlar”, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Vol 2;170-183.
- ERGİN, Canan (1992), Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara.
- FADİLOĞLU, Çiğdem (2013), “Evde Bakım Hizmetlerinin Gelişimi ve Önemi”, Ed.; Ç.Fadiloğlu, G. Ertem, F. Şenuzun Aykar, Evde Sağlık ve Bakım, Göktuğ Basın Yayın ve Dağıtım, Amasya.
- <http://www.mevzuat.gov.tr>. “Kamu Kurum Ve Kuruluşları Bünyesinde Açılacak Huzurevlerinin Kuruluş Ve İşleyiş Esasları Hakkında Yönetmelik”, T.C. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. Mevzuat Bilgi Sistemi –e-Mevzuat, İnternet Adresi: <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.4422&MevzuatIlski=0&sourceXmlSearch=kamu%20kurum%20ve%20kurulu%FElar%FD>, Erişim Tarihi:1.07.2014.
- <http://www.mhmc.info>. “About Caregiving”, Maine Health Management Coalition Foundation, İnternet Adresi: <http://www.mhmc.info/about-caregiving>, Erişim Tarihi:9.07.2013.
- <http://www.clevelandclinic.org>. “Caregiving: Recognizing Burnout”, İnternet Adresi:http://my.clevelandclinic.org/health/diseases_conditions/hic_Alzheimers_and_Dementia_Overview/hic_Alzheimers_Disease_The_Role_of_the_Caregiver/hic_Caregiving_Recognizing_Burnout, Erişim Tarihi: 10.07.2013.
- ILO (1986), Psychosocial Factors at Work: Recognition And Control, International Labour Organization, Occupational Safety and Health Series No: 56, Geneva.
- KOŞAR, Nesrin (1996), Sosyal Hizmetlerde Yaşlı Refahı, Şafak Matbaacılık Ltd.Şti., Ankara, s.1-213.
- MARTIKAINEN, Pekka, Mel BARTLEY ve Eero LAHELMA (2002), “Psychosocial Determinants of Health in Social Epidemiology”, International Journal of Epidemiology, Vol 3;1091-1093.
- MASLACH, Christina ve Susan. E JACKSON (1981), “The Measurement of Experienced Burnout”, Journal of Occupational Behavior, Vol II; 99- 113.

- NARUM, Linda ve Nancy TRANSTROM (2003), Caregiver Stress and Coping: The Journey Through Caregiving, The North Dakota Family Caregiver Project: North Dakota State University.
- NEAR, Janet.P., C. Ann SMITH, Robert W. RICE ve Hunt RAYMOND (1984), "A Comparison of Work and Nonwork Predictors of Life Satisfaction", Academy of Management Journal, Vol 27 (1); 184- 190.
- ONAT Ümit ve Beril TUFAN (2003), "Yaşlanma ve Sosyal Hizmet", Ulusal Yaşlılık Kongresi Kitabı, Ed:V.Kalinkara, Yaşlı Sorunları Araştırma Derneği:69-80.
- ÖNAL DÖLEK, Bilge (2012), "Evde ve Kurumda Uzun Dönemli Bakım", Klinik Gelişim, 25; 95-99, İnternet Adresi: http://www.klinikgelisim.org.tr/kg_25_3/16.pdf, Erişim tarihi:20.07.2013.
- ÖZÇAKAR, Nilgün, Mehtap KARTAL, Gülay DİRAK, Nil TEKİN ve Dilek GÜLDAL (2012), "Burnout and Relevant Factors in Nursing Staff: What Affects The Staff Working in an Elderly Nursing Home?", Turkish Journal of Geriatrics, Vol 15(3);266-272.
- ÖZMETE, Emine (2002), Özel Sektörde Kadın İşgücünün Çalışma Yaşamı Kalitesi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi. Ankara.
- PINES, Ayala Malakh ve Elliot ARONSON (1988), Career Burnout: Causes and Cures, Free Press, New York.
- SEYYAR, Ali (2013), Engelli ve Yaşlı Hizmetlerinde Sosyal Bakım 3. Baskı, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- SMITHER, Robert.D. (1998), The Psychology of Work and Human Performance. Longman Inc., New York.
- VATANSEVER, Çiğdem (2014), "Risk Değerlendirme'de Yeni Bir Boyut: Psikososyal Tehlike ve Riskler", Çalışma ve Toplum, Vol 1;117-138.
- YILDIRIM, Mehmet Halit ve Leyla İÇERLİ (2010), "Tükenmişlik Sendromu: Maslach ve Kopenhag Tükenmişlik Ölçeklerinin Karşılaştırmalı Analizi", Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Vol 2(1);123-131.

2008-2014 YILLARI ARASINDA BIST'TE HAFTANIN GÜNÜ ETKİSİ

Şule YİĞİTER* ve Salim Sercan SARI**

Özet

Finansal piyasalarda en çok karşılaşılan anomalilerden biri olan haftanın günü etkisini araştırmak amacıyla yapılmış olan çalışmada 1 Ocak 2008 ve 31 Ocak 2014 tarihleri arasında BIST 100 Endeksi kapanış değerleri kullanılmıştır. Çalışmayla ilgili literatürden bahsedildikten sonra ampirik bir çalışmaya yer verilmiştir. Çalışmanın ampirik bölümünde yukarıda belirttiğimiz tarihler aralığında toplam 1740 günlük veriden hareketle yapılmış olduğumuz uygulama sonucunda BIST' de haftanın günleri arasında farklılaşma görülmüş fakat anlamlı bir farklılaşmayla karşılaşılmamıştır. Pazartesi, Salı ve Çarşamba günleri arasında bir önceki güne göre getirilerde artış yaşanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etkin Piyasalar Hipotezi, Haftanın Günü Etkisi, BIST.

The Effect of the Week's Day on ISE between 2008 and 2014

Abstract

In the study carried out to analyse the effect of the day of the week which is one of the most encountered anomalies in financial market, ISE 100 index recessional rates were used between 1st February,2008 and 31st February,2014. An empirical study was also applied after referring the literature of the study. In the empirical part of the study, between the dates we mentioned above, a difference was seen among the days of the week in ISE as a result of the datas of 1740 days, however it wasn't a meaningful difference. Among Monday, Tuesday, Wednesday, the profit has increased in comparison to the previous day.

Key Words: Effective Market Hypothesis, Effect of the Day of the Week, ISE.

---

* Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Erzincan, syigiter@erzincan.edu.tr.

** Doktora Öğrencisi, Erzincan Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Erzincan, salimsercansari@gmail.com.

GİRİŞ

Ülkelerin ekonomik olarak büyümesi, gelişmesi ve sermayenin büyük işletmelerle birlikte tabana yayılması için finansal piyasasının etkin olarak çalışması gerekir. Bundan dolayı gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde sermayenin tabana yayılması hükümetlerin öncelikli amaçları içerisinde yer almaktadır.

Finansal piyasaların etkin bir şekilde çalışması toplumların güvenli bir şekilde tasarruf yapma olanaklarını artırabilir. Ekonomide sermaye birikimine katkı sağlayacak bu durum piyasaların etkin olmasıyla yakından ilişkilendirilmiştir. Çalışmamızın birinci bölümünde de piyasaların etkinliğinden bahsedilecektir. 1965'te Fama tarafından geliştirilen etkin piyasalar hipotezine göre sermaye piyasalarında işlem gören menkul kıymetlerin fiyatlarının mevcut olan tüm bilgiyi yansıttığını ve yatırımcıların piyasa getirisinden fazla bir getiri elde edemeyeceğini farz etmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ampirik olarak uygulamasını da yapmış olduğumuz haftanın günü anomalisinden bahsedilecektir. Pazartesi etkisi olarak da bilinen ve en çok çalışması yapılmış olan anomali çeşitlerinden biri olan haftanın günü etkisinin hisse senedi getirileri üzerindeki etkisi açıklanacaktır.

Üçüncü ve dördüncü bölümde Türkiye' de ve dünya çapında haftanın günü anomalisinin varlığından söz edilen ve bu anomaliye aykırı olan çalışmalara yer verilecektir.

Çalışmanın beşinci bölümünde BIST 100 Endeksinde t testi kullanarak uygulama yapılacak, haftanın günü anomalisiyle ilgili veriler ve istatistiksel bulgular açığa çıkarılacaktır.

Son olarak da elde ettiğimiz verilerden hareketle 2008 ve 2014 yılları arasında ülkemiz hisse senedi piyasalarında haftanın günü anomalisiyle ilgili sonuçlar paylaşılacaktır.

Konut piyasaları (Mortgage) ve vasıfsız kredilerden (Subprime) dolayı 2008 yılının son dönemlerinde başlayan dünyadaki global krizin ülkemizdeki yansımalarını ele almak amacıyla BIST 100 Endeksi kapanış değerleri bu döneme paralel ele alınacaktır.

I. ETKİN PİYASALAR HİPOTEZİ

Etkin piyasalar hipoteziyle ilgili ilk çalışmayı yapan Eugene Fama'nın 1965'te yapmış olduğu çalışmasını geliştirerek 1970'te ulaştığı yargıya göre menkul kıymet fiyatlarının var olan tüm bilgiyi yansıttığı piyasaları etkin olarak nitelendirmiştir. Etkin piyasalarda da geçmişteki bilgilerden yola çıkarak gelecekteki fiyatları tahmin edip normalden fazla getiri sağlamak olanaksızdır.

Bu hipoteze göre; gelişmiş sermaye piyasalarında menkul kıymetin fiyatı piyasaya bildirilen veriler doğrultusunda belirlenir. Tüm veriler piyasaya aktarılmış ve yatırımcılar tarafından değerlendirilmişse herhangi bir andaki menkul kıymetin fiyatı o menkul kıymetin gerçek değerine eşit olmalıdır (Bolak, 1991: 149). Çünkü fark olması durumunda yatırımcılar bu farklılıktan üstünlük sağlayıp kar elde etmelerine imkan sağlayacak konuma geçecek ve bunun sonucu olarak menkul kıymetin pazar fiyatıyla gerçek fiyatı arasındaki değişkenlik yok olacaktır. Eğer menkul kıymetin pazar fiyatı gerçek fiyatının altındaysa yatırımcı fiyatın yükseleceği umuduyla hisse senedi satın alacak ve talepten dolayı fiyat yükselecektir. Tam tersi durum olduğunda yani menkul kıymetin pazar fiyatı gerçek fiyatından yüksek ise fiyat düşme ihtimaline karşı menkul kıymet satın alınmayarak veya satılarak aradaki fark yok olacaktır (Ergün, 2009: 5).

Etkin piyasalar hipotezinin temel varsayımı olan bilgi ve işlem maliyetlerinin sıfır olması günümüz sermaye piyasalarında mümkün değildir. Günlük hayatta da bu tür maliyetlere istinaden gerçek ve tüzel kişiler için vergi yükümlülüğünün olması varsayımın eleştiri noktasını oluşturmaktadır (Öztin, 3: 2007).

Etkin Piyasalar Hipotezi'ne göre (Güneysu, 2011: 5);

Piyasada birçok alıcı ve satıcı olduğundan fiyata bireysel olarak tesir edecek kadar etkili hiç kimse yoktur.

Piyasada işlem yapanlar var olan tüm bilgileri aynı anda ve neredeyse aynı maliyetlerle elde edebilirler.

Piyasadaki işlem maliyetlerinin yok denecek kadar düşük olduğu varsayılır.

Etkin piyasalarda hisse senetlerine ait bilgiler dikkate alınırsa yatırımcılar beklenen getiri ve riski tahmin edebilir. Bundan dolayı piyasada işlem gören hisse senetleri yeterli getiri seviyesi için riski en az olacak şekilde fiyatlandırılır.

Piyasa etkinliğini farklı gruplara göre test edilebilirliğini sağlayan Fama zayıf, yarı güçlü ve güçlü form olmak üzere 3 aşamalı bir gruplandırma yapmıştır. Rassal hareket modeli olarak da bilinen zayıf etkin piyasalarda geçmiş dönemlerdeki fiyat hareketlerinden gelecek dönemle ilgili bilgi sahibi olmak mümkün değildir. Yani fiyatlar tesadüfi olarak belirlenir. Yarı güçlü formdaki piyasalarda ise sadece geçmişe ait bilgiler değil önemli ekonomik değişkenlere ve büyük şirketlere özgü kamuya ait bilgileri de kullanarak hisse senedi fiyatlarını tahmin etmek mümkün değildir. Son olarak güçlü formdaki piyasa etkinliğinde ise çok az sayıda yatırımcının sahip olduğu özel bilgiler fiyatlara hızlı bir şekilde aktarılmaktadır. Bu yüzden bu tür özel bilgilere sahip yönetici ve çalışanların fiyatlardaki farklılıkları tahmin etmesi olanaksızdır (Fama, 1965: 34).

Hiçbir işlem maliyeti olmayan, tüm bilgilere maliyetsiz erişilebilen ve menkul kıymetlerin fiyatlandırılması için önemli olabilecek etkin bilgilerin ulaşıldığı haberler etkin bir piyasa için olması gereken şeylerdir.

Etkin piyasalar hipotezinin zayıf form ve yarı güçlü form hipotezinin uygulanabilirliğine karşı çıkan, hisse senedi fiyatlarının kısmen de olsa tahmin edilebileceğini savunan ekonomist ve istatistikçiler tarafından birçok ampirik çalışma yapılmıştır (Malkiel, 2003: 60). Bu araştırmacılar getirinin zamana bağlı olmadığını, haftanın bazı günlerinin diğer günlere göre daha yüksek veya düşük getiriye sahip olduğunu yani her bir günün getirisinin diğer günlerden anlamlı bir şekilde farklı olduğunu savunmuşlardır (Erdoğan ve Elmas, 2014: 3).

Etkin piyasalar hipotezinin karşısında duran ve piyasanın etkin olmaması için belli zaman aralıklarında izlenen getirilerin kullanılır. Gelecekte söz konusu olan getirileri tahmin edip bu yönde yatırım yaparak normalin üstünde hisse senedi getirisi sağlamak için yapılan ampirik çalışmalardan elde edilen bulgulardan bir takım sonuçlara ulaşılmıştır. Etkin piyasalarla çelişen bu bulgular anomali olarak adlandırılmıştır.

Dünya piyasalarında gözlemlenen anomaliler dönemsel anomaliler, kesitsel anomaliler ve fiyat anomalileri olmak üzere üçe ayrılır. Dönemsel anomaliler; Haftanın Günü Etkisi, Tatil Günleri Etkisi, Ocak Ayı Etkisi, Yıl Dönüşü Etkisi ve Seçim Etkisi'dir. Kesitsel anomaliler; Firma Büyüklüğü Etkisi, Fiyat-Kazanç Oranı Etkisi, Piyasa Değeri-Defter Değeri Oranı Etkisi, Fiyat-Satış Oranı Etkisi, Fiyat-Nakit Akımı Etkisi ve Kazanç Duyuruları Etkisi'dir. Fiyat anomalileri ise; Aşırı Tepki Anomalisi ve Düşük Tepki Anomalisidir. Çalışmaya konu olan ve aşağıda ayrıntılı olarak bahsettiğimiz yatırımcıların belli günlerde borsa hareketlerini takip etmek için kullandığı mevsimsel anomalilerden olan haftanın günü etkisi anomalisidir.

II. HAFTANIN GÜNÜ ANOMALİSİ

Literatürde teori ile uyuşmayan gözlem ya da realite olarak tanımlanan anomali genel kabul görmüş esas ve ilkelerle uyumsuz olağandışı bir davranış biçimidir. Günlük hayatımızın ekonomik, finansal, sosyal ve kültürel uzantılarında elverişli olmayan ve anomali olarak değerlendirilen işleyişlerle karşılaşmak mümkündür (Özmen, 1997: 11).

Hisse senedinin belli bir zaman aralığında ortalamadan her hangi bir sapma gösterip göstermediğini açıklayan dönemsel anomalilerden haftanın günü etkisi haftanın belirli bir gününün göreceli olarak haftanın diğer günlerinden daha düşük veya daha yüksek getiri sağlayıp sağlamadığını araştırmaktadır. Haftanın günü etkisinin nedenleri takas prosedürü, kurumsal uygulamalar, ekonometrik yöntemler, risk seviyesi, temettü ödeme tarihleri, bireysel yatırımcıların

davranışları, likidite, sistematik haber yayınları, yüksek kapanış fiyatları, firma büyüklüğü, zaman bölgesi teorisi ve son olarak önceki haftanın piyasa performansdır (Bildik,2000: 120).

Uzun yıllardır finansal piyasalarda yoğun bir şekilde çalışılan ve belgelenen dönemsel anomaliler içinde en yaygın kullanılanlardan biri haftanın günü anomalisidir.

Haftanın günlerine ilişkin anomalilere literatürde “Haftanın Günü Etkisi”, “Hafta Sonu Etkisi” veya “Pazartesi Etkisi” anomalisi denilmektedir. Piyasalarda bu anomalinin varlığına rastlanırsa hisse senedi getirilerinin haftanın ilk günü olan Pazartesi günü bir önceki güne göre düşmekte, haftanın son günü olan Cuma günü ise bir önceki güne yükselmektedir. Bu süreç düzenli bir şekilde sürekli olarak devam etmektedir. Yani haftanın son işlem günü hisse senedi getirilerinin yükselme eğilimi, haftanın ilk günü ise getirilerin düşme eğilimi vardır (Ergül; Akel; Dumanoglu, 2008: 3). Bu eğilim küçük olmasına rağmen yatırımcılar hisse senetlerini Pazartesi günü alır Cuma günü satarsa kar elde edebilir. Fakat işlem maliyetlerinden dolayı bu karın çok küçük miktarlarda olduğu görülmüştür.

Günümüzde devamlı olarak etkin piyasalar hipoteziyle ilgili eleştirilerle karşılaşmaktadır. Anomaliler ortaya çıktığı ilk dönemde etkin piyasalarla birlikte karşımıza çıkmış olsa da bundan böyle davranışsal finans alanıyla da birlikte anılmaya başlamıştır (Frankfurter; Mcgoun, 2001: 407).

III. HAFTANIN GÜNÜ ETKİSİ İLE İLGİLİ YURT DIŞINDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Fields 1931’de Dow Jones Sanayi Endeksi’nin (DJIA) 1918-1930 yılları arasında günlük kapanış değerlerini ele alarak hisse senedi getirilerinin Cuma günü yükselme eğiliminde olduğu yargısına ulaşmıştır. Bu çalışmayı yatırımcıların piyasalarda hafta sonu meydana gelecek belirsizliklerden kaçınmak için haftanın son işlem gününde ellerinde bulundurdukları hisse senetlerini satıp bu riskli durumlardan kurtulmak amacıyla yaptıklarını göstermek hedeflenmiştir.

1965’te haftanın günü etkisi üzerine yapmış olduğu çalışmada Fama; Pazartesi günü hisse senedi getirilerinin varyansının haftanın diğer günlerinde ki getirilerin varyansından neredeyse %20 daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır.

Haftanın günü etkisi üzerine dünya çapında yapılmış ilk çalışma Cross tarafından 1973 yılında yapılmıştır. New York Borsasında Standard and Poor’s Bileşik endeksinin 1953-1970 yılları arasındaki 18 yıllık süreci kapsayan verileri ele alınmıştır. Çalışmada ortalama günlük getirilerin haftanın her gününde farklılık gösterdiği yargısına varılmıştır. Cuma günü getirilerinin bir önceki güne göre yüksek, Pazartesi günü getirilerinin bir önceki güne göre düşük ayrıca getirilerin haftanın ilk işlem günü negatif, son işlem günü pozitif olduğu görülmüştür.

Cross'un yapmış olduğu çalışmadan 7 yıl sonra 1980'de French Standard and Poor's bileşik endeksinin 1953-1977 yılları arasındaki günlük getirileri alt dönemlere ayırarak Pazartesi günü getirilerinin negatif, Cuma günü getirilerinin pozitif olduğunu tetkik etmiştir.

1981 yılında Gibbons ve Hess 1962-1978 dönemine ait S&P 500 bileşik endeksi ve CRSP1 eşit ağırlıklı endeksine ait verileri kullanarak günlük kapanış fiyatlarının takas süresinden dolayı forward fiyatlar olarak nitelik kazanması gerektiği kanısındadırlar. Çalışmalarının neticesinde de Pazartesi günü getirilerinin negatif olduğu sonucuna varmışlardır.

Rogalski 1984 yılında ABD' de yaptığı çalışmada haftanın ilk günü fiyatlarda meydana gelen düşüşün asıl sebebinin Pazartesi gününün aksine hafta sonu meydana geldiği şeklinde sonuçlara ulaşmıştır.

1985'te Jaffe ve Westerfield isimli araştırmacılar ABD, İngiltere, Japonya, Kanada ve Avustralya hisse senedi piyasa endekslerinin günlük verilerinden hareketle yapmış oldukları çalışmada haftanın günü etkisinin mevcut olduğunu belirtmişlerdir. Fakat haftanın günü etkisi tüm ülkeler için aynı sonuçları vermemiştir. Kanada, İngiltere Amerika' da Pazartesi gününün en düşük getirili gün olduğu, Japonya ve Avustralya' da ise en düşük getirili günün Salı günü olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan Kanada ve İngiltere' de en yüksek getirili gün Cuma, Amerika' da Çarşamba, Avustralya' da Salı ve Japonya' da ise Cumartesi'dir.

1990 yılında Lakonishok ve Maberly tarafından kurumsal ve bireysel yatırımcılar üzerinden yapılan çalışmada kurumsal yatırımcıların en az işlemi Pazartesi günü yapmış olmalarına karşın, bireysel yatırımcıların en fazla işlemi Pazartesi günü yaptıkları görülmüştür. Çünkü bireysel yatırımcılar Haftanın ilk günü daha çok satma yönelimindedirler.

Kato 1994'te Tokyo Borsa Endeksinde yapmış olduğu çalışmasında, haftanın günü etkisini araştırmış, piyasaların, Pazartesi ve Salı gününde düşme, Çarşamba, Perşembe ve Cuma gününde ise yükselme eğiliminde olduğu kanısına varılmıştır. Ayrıca Tokyo Borsa' sının New York Borsası'ndan daha önce açılmasından dolayı ABD borsalarında görülen Pazartesi günü etkisinin Tokyo Borsası'nda Salı günü de sürdüğü tespit edilmiştir.

Agrawal ve Tandon'un 1995 yılında on sekiz ülkenin üç hisse senedi piyasası üzerinde yapmış oldukları çalışmada haftanın günü etkisine rastlamışlardır. Çalışmaya konu olan ülkelerden on üçünde Cuma gününün en yüksek getirili gün, onunda ise Salı gününün en düşük getirili gün olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada hisse senedi getirilerinin değişkenliğinin Pazartesi günü en yüksek, Cuma günü ise en düşük olduğu görülmüştür.

2000 yılında Lucey, İrlanda Hisse Senetleri Piyasasında haftanın günü etkisini tespit etmek için yapmış olduğu araştırmada bu piyasada haftanın en yüksek getirili gününün Çarşamba günü olduğu sonucuna varmıştır.

2001 yılında Berument ve Kıymaz'ın New York Borsası'nda ki piyasa verilerini ele alarak yaptıkları çalışmada haftanın günü etkisini piyasa volatilitesi sınırları içerisinde incelemişlerdir. Bu inceleme sonucu Çarşamba gününün en yüksek getirili gün, Pazartesi gününün ise en düşük getirili gün olduğu sonucuna varmışlardır. Buna ek olarak en düşük volatilitenin Çarşamba günü, en yüksek volatilitenin ise Cuma günü olduğunu gözlemlemişlerdir.

2006'da Basher ve Sadorsky, 21 gelişmekte olan ülkenin 1992-2003 yılları arasında hisse senetlerinin günlük getirilerini dikkate almış ve bu ülkelerin çoğunda böyle bir etkinin olmadığı kanısına varmışlardır.

Hussain, Hamid, Akash ve Khan, 2011'de Pakistan Borsa'sı KSE-100 endeksi üzerinde yapmış oldukları çalışmalarında 2006-2010 yılları arasındaki verileri ele almışlardır. Sonuç olarak haftanın günü etkisinin var olduğu ve Perşembe gününün en yüksek getirili gün olduğu tespit edilmiştir.

Thushara ve Perera, 2002-2011 yılları arasında Kolombo Borsası'nda yapmış oldukları çalışmada haftanın günü etkisine rastlanmıştır, Pazartesi ve Salı yatırımcıların hisse senedi aldıkları, Çarşamba, Perşembe ve Cuma günü ise hisse senedi satışı yaptıkları görülmüştür.

IV. HAFTANIN GÜNÜ ETKİSİ İLE İLGİLİ ÜLKEMİZDE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Cankurtaran, 1989 yılında BIST'te işlem gören 19 şirketin 1986-1988 yılları arasında hisse senedi verilerini kullanarak geçmişteki fiyat değişimlerinin gelecekteki fiyat değişimlerini açıklamadığı yönünde sonuçlar elde etmiş yani piyasanın zayıf formda etkin olduğu sonucuna varmıştır. Diğer taraftan çalışmanın devamında kamuya açık bilgiler kullanılarak aynı veriler üzerinde yapılan çalışmada piyasanın yarı güçlü formda etkin olmadığı görülmüştür.

Türkiye' de anomali çalışmalarından önce yapılmış olan etkin piyasalar hipoteziyle ilgili Cankurtaran'ın çalışmasından bahsettikten sonra esas araştırmamız olan haftanın günü etkisi anomalisiyle alakalı ülkemizde yapılmış olan çalışmalara bakacak olursak en önemli ve kapsamlı çalışmalardan biri 1997 yılında Özmen tarafından yapılmıştır.

1988-1996 yılları arasında verileri alarak yapmış olduğu çalışmada Cuma günü getirilerinin yüksek, Salı günü getirilerinin düşük olduğunu tespit etmiş fakat takas süresinin iki gün olarak değişmesinden sonra Cuma gününün yerini Perşembe gününün aldığı, Salı gününün yerini ise Pazartesi gününün aldığı görülmüştür.

Ayrıca Pazartesi ve Cuma günleri arasında pozitif bir korelasyon olduğu, Pazartesi gününün haftanın en yüksek değişkenliğe sahip olduğu sonucuna varmıştır.

Muradoğlu ve Oktay, 1993'te 1988-1992 dönemlerini ele aldıkları çalışmalarında, BIST Bileşik Endeksinde Salı gününün en düşük getirili gün, Cuma gününün ise en yüksek getirili gün olduğunu tespit etmiştir. Bundan dolayı haftanın günü etkisinin Cuma ve Salı günleri arasında yaklaşık üç günlük bir süreye yayıldığını gözlemlemişlerdir. Bununla birlikte çalışmalarında takas süresinin iki gün olduğu dönemlerde haftanın günü etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Aydoğan, 1994 yılında haftanın günü etkisini araştırdığı çalışmasında 1988-1991 döneminde böyle bir etkiyle karşılaşmamış, Cuma günlerinin en yüksek getiriye, Perşembe gününün ise en düşük getiriye sahip olduğu kanısına varmıştır.

Balaban, 1995'te yapmış olduğu çalışmada 1988-1994 yılları arasında Cuma günü en yüksek getirinin, Salı günü ise en düşük getirinin olduğu kanısına varmıştır. 1995a'deki çalışmasında BIST'in 1988-1994 yılları arasında zayıf ve yarı güçlü formda etkin olmadığını tespit etmiştir. Son olarak 1995b çalışmasında ise BIST'te haftanın günü etkisinin Çarşamba ve Cuma günü getirilerinin yüksek olduğunu göstermesine rağmen, Pazartesi gününün düşük getiriye sahip olmadığını görmüştür.

Seler, 1996'da yaptığı çalışmasında 1991-1995 yılları arasında BIST için haftanın günü etkisini araştırmış, Pazartesi ve Salı günü getirilerinin düşük; Perşembe ve Cuma günü getirilerinin ise yüksek olduğunu görmüştür. Yani Cuma günü getirileri bu çalışmaya göre haftanın başındaki günlerin getirilerinden yüksek çıkmıştır.

Bildik, 2000 yılında BIST Ulusal 100 Endeksi 1988-1999 yıllarını içine alan çalışmasında Cuma gününün en yüksek getirili gün, Salı gününün en düşük getirili gün olmasıyla birlikte Cuma gününün en risksiz gün, Pazartesi gününün ise en riskli gün olduğu sonucuna varmıştır.

Demirer ve Karan, 2002'de ki çalışmalarında 1988-1996 dönemi BIST 100 Endeksinde Cuma günü getirilerini yüksek bulmalarına rağmen Pazartesi ve Salı günü getirilerinde bir farklılığa ulaşmamışlardır. Hisse senedi getirilerini en çok bir önceki gün getirilerinden etkilendiğini tespit etmişlerdir.

Oğuzsoy ve Güven, 2002'deki çalışmalarında 1988-1999 dönemi BIST 100 Endeksi ve BIST 30 Endeksinde haftanın günü etkisini araştırmışlardır. Hisse senedi getirilerinin en yüksek Cuma günü, en düşük ise Salı günü meydana geldiğini bulan araştırmacılar en düşük günün Pazartesi değil de Salı günü olmasının sebebini ise New York borsasıyla aramızda yaşanan 7 saatlik saat farkına dayandırmışlardır.

Çinko, 2006 yılında BIST 100 Endeksi 1990-2005 yılları arasındaki getirileri ele alarak yapmış olduğu çalışmasında takas süresinin iki gün olduğu

dönemde Pazartesi gününün negatif getirili, takas süresinin bir gün olduğu dönemde ise Pazartesi ve Salı günlerinin negatif getirili olduğu görülmüştür. Buna karşılık takas süresinin iki gün olduğu dönemde Pazartesi, Perşembe ve Cuma günlerinin istatistiksel olarak sıfır olmaması nedeniyle haftanın günü etkisine takas süresinden dolayı rastlanmamıştır.

Tunçel, 2007'de BIST 100 Endeksinde 2002-2005 döneminde kapanış verilerini ele almış haftanın günü etkisine ulaşamamıştır. Pozitif ve negatif getirili günler istatistiki olarak anlamlı çıkmamıştır.

Ergül, Akel ve Dumanoglu, 1997-2007 dönemi BIST İkinci Ulusal Pazar Endeksi üzerinde yapmış oldukları çalışmalarında Cuma gününün en yüksek getirili gün olmasına karşın Çarşamba gününün de en düşük getirili gün olduğu sonucuna varmışlardır. Pazartesi gününün en düşük getirili gün olduğunu gösterir hiçbir bulguya rastlanmadığından çalışma literatürle kısmi uyum içerisinde sonuçlanmıştır.

Atakan, 2008'de yapmış olduğu çalışmasında BIST Bileşik 100 Endeksinin 3 Temmuz 1987-3 Temmuz 2008 dönemlerinde haftanın günü etkisi ve Ocak ayı etkisini araştırmıştır. Cuma günün getirilerini yüksek, Pazartesi günü getirilerinin ise düşük olduğunu bulmuştur.

V. METODOLOJİ

İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında işlem gören BIST 100 Endeksi kapanış verilerinin 2008 Ocak ve 2014 Aralık ayları arasındaki dönemi için alan periyodu makalede kullanılmıştır. Veriler hafta sonu ve resmi tatilleri içine almayıp sadece piyasaların işlem gördüğü haftanın günlerini dikkate alarak uygulamaya koyulmuştur. Günlük getiriler aşağıda yazılmış olan R_t formülünden yola çıkarak hesaplanmıştır.

$$R_t = \ln \left(\frac{I_t}{I_{t-1}} \right) \times 100 \quad (1)$$

Formülde R_t endeksin t günündeki logaritmik getirisidir. R_t formülünde görmüş olduğumuz t , endeksin t günündeki kapanış değeridir. I_t ve I_{t-1} birbirini takip eden günlerin kapanış değerleridir. Çalışmada haftanın günü anomalisinde haftanın günü etkisini araştırmak için R_t formülüyle birlikte aşağıdaki regresyon denklemi kullanılarak değerlendirme yapılmıştır.

VI. AMPİRİK SONUÇLAR

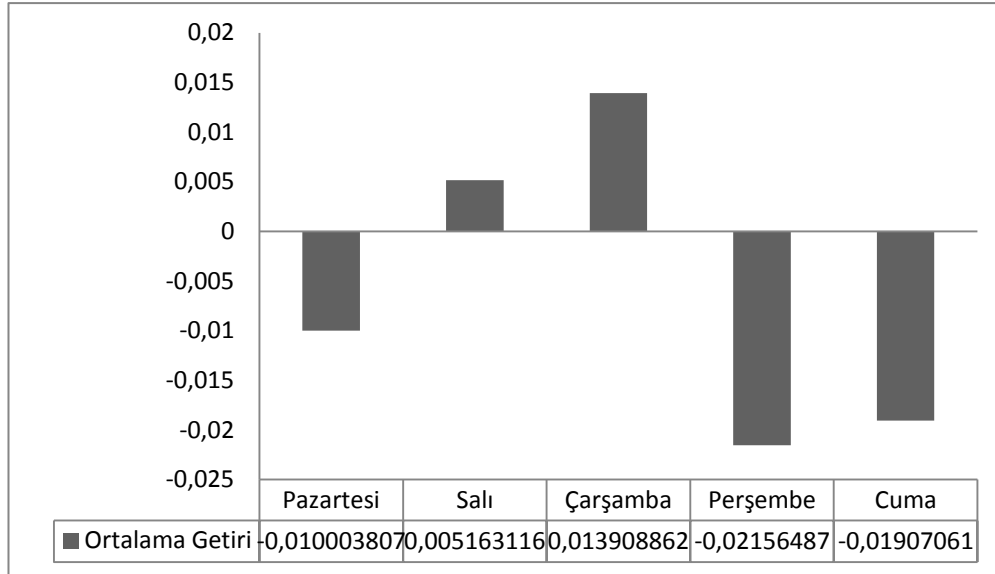
BIST 100 Endeksi verileri kullanılarak haftanın her bir günü için günlük piyasa getirileri hesaplanmıştır.

Tablo 1: Günlük İstatistikler

	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma
Ortalama	-0,010003807	0,005163116	0,013908862	-0,02156487	-0,01907061

Tanımladığımız istatistiklerden Çarşamba gününün en yüksek getirili gün, Perşembe gününün ise en düşük getirili gün olduğu tespit edilmiştir. En düşük ve en yüksek getiriye sahip günlerden Pazartesi ve Cuma günü etkisine rastlanmamıştır.

Grafik 1: Ortalama Getiri

Çalışmanın ampirik sonuçları gösterdi ki; İstanbul Menkul Kıymetler Borsası piyasa getirilerinde Salı ve Çarşamba günleri haftanın en etkin günleridir.

Ortalamadaki farklılıklar bağımsız örneklem t testi üzerinden istatistiksel hipotezlerden yararlanarak karşılaştırılmıştır. Bu hipotezler birbirinden önemli ölçüde farklı varsa kullanılmaktadır.

$H_0 =$ Salı, Çarşamba ve Cuma günleri diğer günlerden farklıdır.

Test ve değişken türüne göre H_0 kabul bölgesinin tanımlanmasını yapacak olursak;

$$t_{n-1} ; \text{karşı} = t_{6-1} ; 0,01 = t_5 ; 0,01 = 0,180$$

Tablo 2’de ortalama getiri değerleri verilmiştir. Tablo, Pazartesi ve Salı günlerinin ortalama getirilerinin karşılaştırılması amacıyla Çarşamba, Perşembe ve Cuma günleri sabit tutularak yapılan analiz sonuçlarıyla oluşturulmuştur

Tablo 2: Günlük Ortalama Getiri Değerleri

Pazartesi	Pazartesi	Pazartesi	Salı	Salı	Salı
-0,011956335	0,005780532	0,004533401	-0,004372873	-0,004372873	0,013363993
Çarşamba	Perşembe	Cuma	Çarşamba	Perşembe	Cuma
0,017303341	-0,00460503	-0,00347627	0,017303341	0,004138906	-0,01776947

di	0,029259676	-0,01038556	-0,008009671	0,021676214	0,008511779	-0,03113346
di2	0,000856129	0,00010786	6,41548E-05	0,000469858	7,24504E-05	0,000969292

Test değişkenlerinin değerinin hesaplanması;

$$d = \sum d_j / n = 0,001653 \quad (2)$$

$$S_d = \sqrt{\frac{\sum d_i^2 - [(\sum d_i)^2 / n]}{n-1}} = 0,022466 \quad (3)$$

$$t_{n-1} = \frac{\bar{d}}{(s_d / \sqrt{n})} = \frac{0,001653}{(0,022466 / \sqrt{6})} = 0,180 \quad (4)$$

H_0' in kabul ya reddi için karar ise;

$T_{0,05; 5} = 2,015 > t_{\text{hesap}}$ olduğundan H_0 reddedilemez.

Bu yüzden buradaki sonuçtan 99% olasılıkla haftanın günlerinin ortalama getirileri arasında farklılık olduğu sonucuna varırız.

SONUÇ

Çalışmamızda yer alan verilerin başlangıç yılı olan 2008'in son aylarına doğru Amerika'da mortgage denilen konut kredilerinden dolayı patlak veren ve tüm dünyayı saran bir ekonomik kriz yaşanmıştır. ABD'de ki emlak ve finans kuruluşlarıyla birlikte başta İzlanda, İngiltere, Yunanistan ve Portekiz gibi ülkeler olmak üzere tüm dünyaya sıçrayan bu ekonomik bunalım birçok bankanın, sigorta şirketinin ve yatırımcının iflas etmesine neden oldu.

ABD'de meydana gelen ve tüm dünyayı etkisine alan bu mali kriz sonrası Türkiye'de de sermaye hareketleri 2008'de düşüşe geçti. Bu düşüşten sonra sermaye akımı 2010 ve 2011'de ancak düzenli olarak artış gösterdi.

2008'de yaşanan bu kriz sadece kurumsal iflaslara değil bireysel olarak da birçok insanın borçlanmasına ve birikimlerini kaybetmesine neden oldu. Ekonomide belirsizliklerin olduğu ve zaman zaman krizlerin yaşandığı bu dönemde yatırımcıların yatırım kararlarında sürekli karar değiştirmeleri şaşıracak bir durum değildir. Böyle durumlarda yatırım konusunda uzman kişilerin yatırımcı üzerindeki etkileri büyük önem taşımaktadır. Anomalilerle birlikte de adı geçmeye başlayan bu tip davranışsal etkenler aşırı getirilerin elde edilmesine ve finansal kayıpların önlenmesine katkıda bulunabilmektedir.

Ekonomide durağanlığın pek de mümkün olmadığı 2008'den sonraki dönemde finansal piyasalarda davranışsal faktörler rasyonelliğe karşı üstün gelmekte ve piyasalar zaman zaman dışsal faktörlerin etkisinde kalmaktadır. Bu dışsal faktörlerden biri olan haftanın günü anomalisine sıkça rastlanılabilmektedir. Gelişmiş piyasalarda haftanın günü anomalisine bakacak olursak, haftanın en yüksek getirisi Cuma günü, en düşük getirisinin de Pazartesi günü meydana geldiği dikkate alındığında gelişmekte olan ülkemizde bu sonuçla karşılaşmadık.

Çalışmamızda haftanın en yüksek getirisi Çarşamba günü, en düşük getirisi de Perşembe günü meydana gelmekle birlikte, haftanın ilk üç gününde istatistiki olarak anlamlı bir getiri artışı yaşanmıştır. Fakat haftanın günleri arasında genel olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

2008'de dünya piyasalarında yaşanan krizin Türkiye'de etkilerini görebilmek amacıyla bu döneme ait incelediğimiz verilerle BIST' te gün etkisinin varlığına ait bir sonuca ulaşamadık. Bunun nedeni ülkemizde ortaya çıkan 1994 ve 2001 krizlerinin etkilerinin oldukça uzun bir süre yaşanmasıdır. BIST dünya piyasalarıyla tam olarak bütünleşmiş bir piyasa olmadığından gün etkisine ait fiyat aykırılıklarının ülkemiz piyasasından kaynaklandığına ulaşabiliriz.

Bu sonuç literatürdeki diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında sadece haftanın günleri arasında anlamlı bir farklılık yaşanmaması yönüyle uyumluluk taşımaktadır. BIST 100 Endeksinden elde edilen bulgular dikkate alındığında hisse

senetlerine yatırım yapanlar Çarşamba ve Perşembe günleri alım ve satım kararlarını gözden geçirmelidirler.

KAYNAKÇA

- AGRAWAL, Anup ; TANDON, Kishore (1994), “Anomalies or illusions? Evidence from stock markets in eighteen countries”, *Journal of International Money and Finance*, Vol: 13, No.1, 83-106.
- ATAKAN, Tülin (2008), “ İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Haftanın Günü Etkisi ve Ocak Ayı Anomalilerinin ARCH-GARCH Modelleri ile Test Edilmesi”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt:37, Sayı/No:2, 98-110.
- AYDOĞAN, Kürşat (1994), “Hisse Senedi Fiyatlamasında Aykırılıklar”, *İşletme ve Finans Dergisi*, 83-84.
- BALABAN, Ercan (1995a), "İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda Ocak Ayı Etkisi, Ömer Hayyam Etkisi ve Ümit Yaşar Etkisi", *İşletme Finansı Dergisi*, 113 (2), 75–88.
- BALABAN, Ercan (1995b), “Day of the week effects: new evidence from an emerging stock market”, *Applied Economics Letters*, (2), 139–143
- BASHER, Syed A. Perry; SADORSKY, Perry (2006), “Day-of-the-week Effects in Emerging Stock Markets”, *Applied Economics Letters*, Vol.13, 621-628.
- BERUMENT, Hakan; INAMLIK, Ali; KIYMAZ Halil (2004), “Borsa Değişkenliğinde Haftanın Gün Etkisi: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*.
- BİLDİK, Recep (2000), “Hisse Senedi Piyasalarında Dönemsellikler ve İMKB Üzerinde Ampirik Bir Çalışma”, *İMKB Yayını*, İstanbul, 120.
- CANKURTARAN, H. (1989), “Menkul Kıymetler Piyasalarında Etkinlik ve Risk-Getiri Analizleri”, *Sermaye Piyasası Kurulu Yeterlik Etüdü*.
- CROSS, Frank (1973), “The Behavior of Stock Prices on Fridays and Mondays” *Financial Analysts Journal*, Vol. 29, Issue 6, 67–69.
- ÇİNKO, Murat (2006), “Etkin Piyasa Hipotezi: İMKB'de Haftanın Günü Etkisi ve Tatil Anomalisi” *TİSK Akademi Dergisi*, 1 (2), 116–127.
- ERDOĞAN, Muammer;ELMAS, Bekir (2010), “Hisse Senedi Piyasalarında Görülen Anomaliler ve Bireysel Yatırımcı Üzerine Bir Araştırma” , *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 14, Erzurum, 1-22.

- ERGÜL, Nuray; AKEL, Veli; DUMANOĞLU, Sezai (2009), ‘‘Haftanın Günü Etkisi İMKB Ulusal Pazarda Geçerlimi’’, Maliye ve Finans Yazıları, Sayı 82.
- ERGÜN, Bahadır (2009), ‘‘Piyasa Anomalileri ve Aşırı Tepki Hipotezinin İMKB’ de Araştırılması’’, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- FAMA, F. Eugene (1965), ‘‘The Behavior of Stock-Market Prices’’, The Journal of Business, 38(1), 34–105.
- FIELDS, M. J. (1931), ‘‘StockPrices: A Problem in Verification’’, The Journal of Business of the University of Chicago, Vol. 4.
- FRANKFURTER, George M., MCGOUN, Elton G.(2001), ‘‘Anomalies in Finance: What are the yand What are good for?’’, International Rewiev of Financial Analysis, North Holland.
- FRENCH, Kenneth R.(1980), ‘‘Stock Returns and the Weekend Effect’’, Journal of Financial Economics Vol. 8, Issue 1, 55-69.
- GIBBONS, Michael R.; HESS, Patrick (1981) , ‘‘Day of the Week Effects and Asset Returns’’, The Journal of Business, Vol. 54, No. 4, 579-596.
- GÜNEYSU, Filiz (2011), ‘‘Hisse Senedi Piyasalarında Görülen Anomaliler ve İMKB’ de Gün Etkisinin İncelenmesi’’, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.
- HUSSAİN, Faryad; HAMİD, Kashif; AKASH, R. S. İmdad; KHAN, M. İmdad, (2011) ‘‘ Day of The Week Effect and Stock Returns: (Evidence from Karachi Stock Exchange -Pakistan)’’, Far East Journal of Psychology and Business, Vol 3.
- LAKONİSHOK, Josef ; MABERLY, Edwin (1990), ‘‘The Weekend Effect: Trading Patterns of Individualand Institutional Investors’’, The Journal of Finance, Vol. 45, No. 1, 231- 243.
- LUCEY, M. Brian (2000), ‘‘Anomalous Daily Seasonality in Ireland?’’, Applied Economics Letters, Vol. 7, Issue 10, 637- 640.
- MALKIEL, Burton G. (2003), ‘‘The Efficient Market Hypothesis and Its Critics’’, Journal of Economic Perspectives, Vol. 17, No. 1, 59-82.
- MURADOĞLU, G.; OKTAY, T. (1993), ‘‘Hisse Senedi Piyasasında Zayıf Etkinlik: Takvim Anomalileri’’, Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, (11), 51–62.

- OĞUZSOY, C. B. ; GÜVEN, S. (2003), ‘‘Stock Returns and the Day-of-the-Week Effect in İstanbul Stock Exchange’’, *Applied Economics*, 35, 959-971.
- ÖZMEN, Tahsin (1997), ‘‘ Dünya Borsalarında Gözlemlenen Anomaliler ve İMKB Üzerine Bir Deneme, Sermaye Piyasası Kurulu.
- ÖZTİN, Duygu (2007), ‘‘ Dünya Borsalarında Gözlemlenen Dönemsel Anomaliler ve 1996-2006 Dönemi İçin İMKB’ de Dönemsel Anomalilerin İncelenmesi’’, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Finans Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ROGALSKI, Richard J. (1984), ‘‘A Further Investigation of the Weekend Effect in Stock Returns: Discussion’’, *Journal of Finance*, (39), 835–837.
- SELER, İhsan Tunç (1996), ‘‘Haftanın Günleri: İMKB’ye Etkileri Üzerine Bir İnceleme, Sermaye Piyasası ve İMKB Üzerine Tartışmalar’’, İktisat – İşletme ve Finans Yayınları, Yayın No: 4, Ankara.
- THUSHARA, S. C.; PERERA, Prabath (2012), ‘Day of The Week Effect of Stock Returns: Empirical Evidence from Colombo Stock Exchange’’, *Kelaniya Journal of Management* Vol.1(2), 16-27.
- TUNÇEL, Ahmet Kamil (2007), ‘‘ İMKB’ de Haftanın Günü Etkisi’’ *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (13), 252-265.

YÖNETİCİLERİN VE ÇALIŞANLARIN BAKIŞ AÇISIYLA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA GÖNÜLLÜLERİN MOTİVASYONLARI*

Köksal BÜYÜK**, Mahmut Sami İŞLEK***,

Muhammet Nurullah ÇAKMAK**** ve Muhammet Ali TİLTAY*****

Özet

Bireyin serbest zamanını veya emeğini kar amaçsız örgütler için gönüllü olarak kullanmasının nedenleri farklı disiplinler tarafından tartışılmaktadır. Bireyin herhangi bir sivil toplum kuruluşunda özgür iradesiyle faaliyette bulunmasının belirleyicileri değişebilmektedir. Bu çalışmada sivil toplum kuruluşlarında gönüllü hizmet sağlayanların motivasyonlarına odaklanılmıştır. Yerel ve ulusal sivil toplum kuruluşlarında görev alan gönüllüler ile yöneticilerin görüşlerine dayanarak gönüllü hizmet sağlayanların hangi motivasyonlarla hareket ettikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada sivil toplum kuruluşu yöneticisi ve gönüllülerinden oluşan katılımcılarla dört ayrı odak grup gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda gönüllü hizmet sağlayanların sivil toplum kuruluşlarında görev almalarında etkin olan farklı içsel motivasyonlar bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sivil toplum kuruluşları, gönüllü hizmet sağlama, gönüllü motivasyonları

Motivations of Volunteers in Non-Governmental Organizations from Perspectives of Managers and Employees

Abstract

The reasons why individuals use their time or effort voluntarily for non-governmental organizations are discussed in different disciplines. Determinants of individual's engagement in an activity with his free will in any non-governmental organization are changeable. In this research, motivations of volunteers who provide

* Bu çalışma Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından desteklenen 1409E393 nolu proje kapsamında gerçekleştirilmiştir. Proje kapsamında araştırmacı olarak yer alan Arş. Gör. Merve Kocaman ile Proje danışmanı Doç. Dr. Uğur KESKİN'e çalışmaya verdikleri desteklerden dolayı teşekkür ederiz.

** Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, Eskişehir,
koksalsbuyuk@anadolu.edu.tr.

*** Arş. Gör., Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, Eskişehir,
msislek@anadolu.edu.tr.

**** Arş. Gör., Anadolu Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Eskişehir,
mncakmak@anadolu.edu.tr.

***** Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, Eskişehir,
matiltay@ogu.edu.tr.

service in non-governmental organization are focused. It has been tried to reveal which motivations does voluntarily service providing individuals are using, based upon views of volunteers and managers of non-governmental organizations. Four separate focus group meeting had been conducted with non-governmental organizations' managers and volunteers in the study. In consequence of the research, different intrinsic motivations that are effective on voluntarily service providing individuals during their service in non-governmental organizations were found.

Keywords: Non-governmental organizations, voluntarily service providing, volunteer motivations

GİRİŞ

Gönüllü hizmet sağlama “bireylerin toplumsal sorumluluk anlayışıyla, çıkar gözetmeksizin bilgi, zaman, beceri, deneyim ve kaynaklarını -kendi özgür iradeleriyle- bir sivil toplum kuruluşunun amacı doğrultusunda kullanmaları” olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal anlamda ise sivil toplum kuruluşlarında çalışanlar gönüllü olarak algılanmaktadır. Bireylerin gönüllü olarak çalışma esası sivil toplum kuruluşlarının var oluşunun temel unsurlarındandır. Gönüllülerle çalışmak, sivil toplum kuruluşlarının paydaş ağının ve faaliyet alanının genişlemesi, yeni bağlantılar kurulması, kadrosundaki personelin becerilerinin genişletilebilmesi gibi faydalar sağlamaktadır. Sivil toplum kuruluşları benzer nedenlerden dolayı gönüllülerle çalışmayı ve gönüllü ağını genişletmeyi istemektedir (Yaman, 2003). Gönüllülerin bir sivil toplum kuruluşunda çalışmasının ardında yatan bazı nedenler bulunmaktadır. Bu nedenler bireyden bireye farklılaşabilen ve gönüllü hizmet sağlamanın motivasyonları olarak adlandırılan faktörlerdir.

Motivasyon kavramı bireyin gerçekleştirdiği hemen her faaliyette olduğu gibi gönüllü hizmet sağlamanın da temel unsurudur. Sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerin amacına ulaşması ve başarılı olabilmesi için bireysel motivasyonların motive edici harekete geçirilmesi gerekmektedir. Kâr amaçlı işletmelerde bireyleri motive eden faktörlerin başında maddi unsurlar yer almaktadır. İşletmeler çalışanlarının motivasyonu için prim, ikramiye vb. çeşitli araçları kullanılmaktadır. Kar amaçsız örgütlerde ise maddi unsurlar genel olarak bir motivasyon aracı değildir. Gönüllü hizmet sağlamanın doğasında doğrudan maddi bir beklentiyle faaliyette bulunmak mümkün değildir (Yaman, 2003). Bu çalışmada sivil toplum kuruluşlarının gönüllüleri motive etmek için yaptıkları uygulamalardan ziyade gönüllüleri sivil toplum kuruluşlarında çalışmaya yönlendiren temel motivasyonların ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Buradan hareketle Eskişehir’de faaliyet gösteren STK’ların yönetici ve gönüllüleri ile 4 farklı odak grup görüşmesi yapılmıştır. Nitel araştırmayı yönlendiren temel araştırma sorusu ve alt araştırma soruları sivil toplum kuruluşlarında gönüllü hizmet sağlayanların motivasyonları yöneticilerin ve gönüllülerin bakış açısından

nasıl ortaya çıkmaktadır bağlamında geliştirilmiştir. Verilerin analizinde ise nitel içerik analizi uygulanmış ve elde edilen bulgular paylaşılmıştır.

I.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sivil toplum düşüncesine ilişkin tartışmalar Antik Yunan dönemindeki bazı birincil kaynak eserlere kadar dayanmaktadır. “Sivil” kavramı, “devlet” kavramı ile uzun süreli etkileşim halinde bulunmuştur. Sivil alan, devletin müsaade ettiği alan olması nedeniyle, devletin niteliğiyle yakın bir ilişki içerisinde olagelmıştır. Sivil toplum kavramı, Avrupa’da on sekizinci yüzyıla kadar devletle aynı anlama gelmekteydi. Mensuplarını kendi yasalarının nüfuzu altına sokan, böylelikle de barışçı düzeni ve iyi yönetimi sağlam temellere bağlayan siyasal birliktelik tipi anlamında kullanılmıştır. Bu dönemde Sivil toplumun üyesi olmak, vatandaş olmak ve yasalara uymak ile eş anlamlı olarak görülmekteydi (Keane, 1993: 47; Çaha, 2000: 28).

Therborn (1998) sivil toplumun normatif doğasına vurgu yaparak; sivil toplumu “bir özerk gruplar ve birlikler çoğulluğu; kamusal kültür ve iletişim kurumları; bireysel tercihlerin ve yönelimlerin mahremiyeti; çoğulluğu, mahremiyeti ve kamusallığı devletten hatta ekonomiden ayıran bir genel haklar sistemi” olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda sivil toplum, toplumun özerk alanı olarak tanımlanabilir. Sivil toplum, insan hayatını kapsayan, içine alan, onu yönlendiren, insanların sosyal ve siyasal tutum ve davranışlarını belirleyen bir kavram olarak karşımıza çıkmakta ve günlük hayatla doğrudan ilgili olmaktadır (Özden, 2008a:11).

A. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI (STK)

İnsel (2004), sivil toplum kuruluşlarını devlet ve piyasanın dışında, “geriye kalan alan” olarak tanımlamaktadır. Devlet; şiddet kullanma, vergi alma, kanunları uygulama gibi alanları tek eline almıştır. Bunun dışında meta ilişkilerini de elinde tutan, kâr amaçlı alan olan pazar vardır. STK, devlet ve pazardan geriye kalan alandır. STK’lar kâr amacı gütmeyen ve gönüllük esasına göre çalışan kurumlardır. Üye ve taraftarlarının veya tüm toplumun faydası için çalışan kuruluşlardır. Teorik olarak STK’lar herhangi bir dış otoritenin baskısına boyun eğmeyen, devlet kurumlarından emir almayan ve siyasal partilere angaje olmadan toplumun faydası ve refahı için çalışan bağımsız örgütlerdir (Özden, 2008a: 15). Sivil toplum kuruluşlarının faaliyet alanı oldukça geniştir. Yoksulların korunması; hastaların, dul ve yetimlerin bakımı; sokak köpekleri, nesli tükenmekte olan bitki ve hayvanların korunması, düşünce kuruluşları, stratejik araştırma merkezleri ve savaş karşıtlığı gibi hemen hemen her alanda faaliyet göstermektedirler.

STK’lar, toplumsal değişimin ve dönüşümün bir sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Siyasal, sosyal, kültürel, dini ve politik yapılardaki dönüşüm, STK

müessesesini ortaya çıkarmıştır. 19. Yüzyıl STK'ların kurumsallaşması adına önemli bir dönemdir. Bu dönemde Fransa, İngiltere ve ABD dünyanın çeşitli yerlerinde yardım teşkilatları kurmuşlardır. Yardım kuruluşları genellikle, bu ülkelerin sömürgelerinde yaygınlaşmıştır. Yirminci yüzyılın ilk ilk yıllarına gelindiğinde ise STK kavramının gelişmesi daha da hızlanmıştır (Ryfman, 2006: 18). Sivil toplum kuruluşları, refah devletinin zayıflamaya başladığı, toplumsal anlamda dayanışma ihtiyacının arttığı dönemin başlangıcı olan 1980'lerden sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Sosyal refah devletine karşı sorgulamanın derinleşmesi ve dünyanın yeni siyasal, ekonomik, kültürel düzleme girmesi, sosyal devletin toplumsallaştırdığı riskler ile bireyi karşı karşıya bırakmıştır. Toplumsal yaşamın neden olduğu sorunları azaltması, bireylerin çeşitli sosyal ihtiyaçlarını karşılaması, tehlikelere ve risklere karşı korunma ihtiyacı STK'ların yaygınlaşmasının en önemli sosyolojik nedeni olarak gösterilmektedir.

Toplumsal dayanışma anlamında, günümüz STK kavramını tam olarak karşılamasa da, Anadolu'daki tasavvuf kurumları sivillik misyonunu mevcut durumdan daha derin ve etkileyici olarak yerine getirmekteydi. İslam geleneğindeki vakıflar, devletin herhangi bir müdahalesi, yardımı olmaksızın toplumun eksik, zayıf ve muhtaç yönlerini telafi etme bakımından önemli hizmetler sunmuşlardır. Bu kurumlar, Anadolu'nun İslamlaşması sürecinde toplumsal ve siyasal işlevler üstlenmişlerdir. Bu misyonlarıyla devletin kültürünü halk kültürüyle bütünleştiren tasavvuf kurumları özellikle on üçüncü yüzyılda Anadolu'nun bütünlüğünün sağlanmasındaki ana rolü üstlenmişlerdir. İlerleyen dönemlerde Ahi teşkilatlarının benzer roller üstlendikleri görülmektedir (Doğan, 2000: 32). Selçuklu deneyiminden yararlanan Osmanlı devletinde ise, şahıslar devlet karşısında mensubu olduğu kuruluşlarca temsil edilmekteydi. Bu kuruluşlar günlük hayatın hemen hemen her alanında etkinliğini sürdürmekte, günümüzde devletin yaptığı birçok faaliyeti kendi başına sivil kalarak gerçekleştirmekteydi (Tekin, 2006: 35). Günümüzde Türkiye'de faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları tarihsel olarak bu değerlerden beslenmekle birlikte çoğunlukla bireyci, seküler ve Batılı anlayış doğrultusunda işleyişini sürdüren kuruluşlardır. Günümüz STK'ları ile Türk-İslam tarihinde örnekleri görülen teşkilatların toplumsal yapıları, tecrübeleri ve referansları birbirlerinden oldukça farklıdır. Buna karşın, günümüzdeki bazı STK'ların amaç ve yapılanmaları, geçmiş yüzyıllardaki vakıf ve teşkilatlarla belli noktalarda örtüşmekte ve işlevsel anlamda birtakım benzerlikler sergilemektedir.

B. GÖNÜLLÜ HİZMET SAĞLAMANNIN MOTİVASYONLARI

Profesyonel yönetici ve çalışanlar herhangi bir özel veya kamu kurumunda işgören olarak yaptıkları iş karşılığında ücret almakta gönüllüler ise sivil toplum kuruluşunun gelir kaynakları arasında yer almaktadırlar. Literatürde sivil toplum kuruluşuna üye olanlar ile gönüllü hizmet sağlayanlar arasında bir ayrım

olduğundan bahsedilmektedir. Üyeler sivil toplum kuruluşuna karşı sorumlulukları olan, aidat veren, yönetimde söz sahibi olan kimselerdir. Gönüllüler ise üyeler gibi doğrudan sivil toplum kuruluşuna bağlı değildirler. Sivil toplum kuruluşuna ile olan birliklilikleri tamamen gönüllülük esası üzerinedir ve sivil toplum kuruluşuna karşı üyelere ve diğer çalışanlara göre sorumlulukları daha azdır. Gönüllüler yaptıkları işler karşılığında sivil toplum kuruluşundan maddi bir gelir elde etmemekle birlikte sivil toplum kuruluşu için çalıştıkları esnada yapmış oldukları bazı harcamaları talep edebilmektedirler. Sivil toplum kuruluşları gerçekleştirdiği faaliyetlerden dolayı gönüllülere burs sağlama, hediye verme gibi maddi imkânlar sunabilmektedir (Özden, 2008b: 58).

Gönüllü hizmet sağlamaya ilgili yapılan tanımlarda bireyin özgür iradesiyle zamanını ve emeğini bir başka kişi veya kurumun yararına sunması vurgulanmaktadır. Wilson (2000), gönüllü hizmet sağlamayı, “bireysel zamanın serbestçe başka bir insanın, grubun, kurumun ve olayın faydası için bağışlanması” olarak değerlendirmektedir. Gönüllü hizmet sağlama bireylerin zamanını ayırması, bilgi ve becerilerini paylaşması ya da fiziksel olarak emeğini kullanması biçiminde görülebilmektedir (Clary vd., 1998). Gönüllü hizmet sağlamayı iki farklı tipoloji altında değerlendirmek mümkündür. Bunlardan biri bireyin doğrudan herhangi bir aracı kurum vasıtası olmadan gerçekleştirdiği gönüllü faaliyetlerdir. Diğerisi ise bir kurum çatısı altında gönüllü faaliyetlere katılmaktır. Sivil toplum kurumlarında gönüllülük örgütler bağlamında yapılmaktadır. Doğrudan gönüllülük ise daha özel ve örgütlü olmayan bir biçimde arkadaşlara, komşulara ve akrabalara gönüllü hizmet sağlama şeklinde gerçekleşmektedir. (Wilson ve Musick, 1997a; Taniguchi, 2011).

Bireylerin neden gönüllü olduğu ile ilgili yapılan çalışmalar bağış davranışının motivasyonları altında incelenmektedir. Bireyin doğrudan veya dolaylı olarak gönüllü hizmet sağlamanın altında farklı belirleyiciler olabilmektedir. Bağış sürecinin motivasyonları olarak ele alınan bu belirleyiciler bazı çalışmalarda özgeci (altruistic) ve bencil (egoistic) olarak ele alınmıştır. Bu çalışmalarda ele alınan motivasyonlar bireyin bağış sürecinde içsel değerlendirmelerine konu olan motivasyonlar olarak değerlendirilmektedir (Piliavin ve Charng, 1990; Fiorillo, 2011). Gönüllü hizmet sağlamayı bağış biçimlerinden biri olarak değerlendirdiğimizde, bağış sürecinin özgeci bir motivasyonla alıcının faydasına odaklanılan bir şekilde olabileceği gibi bağış yapanın bireysel çıkarına ve tatminine odaklı bencil bir biçimde gerçekleşebilmektedir (Sherry, 1983: 160). Bağış davranışının motivasyonlarını özgeci ve bencil olarak değerlendiren çalışmaların yanında bağış motivasyonlarını içsel ve dışsal motivasyonlar olarak ele alan çalışmalarda ilgili literatürde yer almaktadır. Yaş, cinsiyet, sosyal sınıf gibi bireyin sosyo-demografik özelliklerini ilgilendiren motivasyonların dışsal motivasyonlar; empati, prestij, özgecilik gibi bireyin bilişsel ve duygusal değerlendirmelerine konu olan motivasyonlar ise içsel motivasyonlar olarak açıklanmaktadır (Dawson, 1988; Guy ve Patton, 1989;

Hibbert ve Horne, 1996; Lee ve Chang, 2007; Barnes ve Sharpe, 2009; Fiorillo, 2011). Bu çalışmada gönüllü hizmet sağlayanların içsel motivasyonlarına odaklanılmıştır. Türkiye coğrafyası içerisinde gönüllü hizmet sağlama; hiç görmediğiniz, bilmediğiniz, tanımadığınız birine yardımcı olmak, onun için fedakârlıkta bulunma olarak değerlendirilmektedir. Gönüllü hizmet sağlamanın kültürümüzdeki çıkış noktası diğerkâmlık (özgecilik) motivasyonuna dayanmaktadır. Türkiye içerisinde yaşayan bireylerin bakış açısıyla diğerkâmlık, başkası için olmak, başkasına kendini tercih etmek olarak değerlendirilmektedir (İnsel, 2004). Aşağıdaki tabloda yerli ve yabancı yazında yapılan çalışmalarda ortaya çıkan gönüllü hizmet sağlamanın motivasyonları yer almaktadır.

Tablo 1. Türkçe ve Yabancı Literatürde Gönüllü Hizmet Sağlama Motivasyonları

İlgili Çalışmalar	Motivasyonlar
Clark ve Wilson 1961	<ul style="list-style-type: none"> • Materyal (somut hediyeler) • Dayanışma (ait olma duygusu) • Amaca yönelik
Frisch ve Gerrard, 1981	Özgeci ve bencil motivasyonlar
Morrow-Howell ve Mui, 1989	Özgeci, bencil ve sosyal motivasyonlar
Cnaan ve Goldberg-Glen, 1991	Tek boyutlu yardım etme motivasyonu
Parker, 1997	<ul style="list-style-type: none"> • Özgeci • Pazar temelli (gelecek ödüllerin beklentisi) • Bir amaca hizmet eden (dini, politik veya ahlaki bir amacın gelişmesi) • Boş zaman temelli (boş zaman ihtiyaçlarını giderme)
Clary ve Synder, 1999	<ul style="list-style-type: none"> • Koruyucu Motivasyonlar: Hayatın zorluluklarına karşı egonun korunmasının bir yöntemi • Değerler: Kişinin özgeci ve insancıl değerlerini göstermesi. • Kariyer: Kariyer beklentilerini geliştirme. • Sosyal: Sosyal bağları geliştirme ve güçlendirme. • Anlayış: Bilgi, yetenek ve kabiliyet elde etme. • Zenginleştirme: Egonun büyümesine ve gelişmesine yardım etme.
Allison, Okun ve Dutridge, 2002	<ul style="list-style-type: none"> • Keyif alma • Dindarlık • Ekip oluşturma

Tablo 1. Türkçe ve Yabancı Literatürde Gönüllü Hizmet Sağlama Motivasyonları (devam)

İlgili Çalışmalar	Motivasyonlar
Esmond ve Dunlop, 2004	<ul style="list-style-type: none"> Değerler: Diğer bireylere yardım etmenin önemli olduğu inancını taşımaktadırlar. Karşılıklılık: Gönüllü hizmet sağlamada “iyi şeyler yapmanın” bireyin kendisine kazandırdıklarıdır. Takdir etme/Tanınma: Gönüllü çalışanların yeteneklerinin ve katkılarının başkaları tarafından bilinmesidir. Anlama: Gündelik yaşamda sıklıkla kullanılmayan beceri ve deneyimleri gönüllü daha fazla öğrenmektedir. Benlik Saygısı: Benlik saygısı ve kendine değer verme ile ilgili hislerin artması. Tepkisellik: Gönüllülerin geçmiş ya da şimdiki durumlarını ortaya koyma ve bu durumu iyileştirme ihtiyacı. Sosyal Gönüllüler: Başkaları (arkadaş veya aile) tarafından önemli olan norm değerlerinden etkilenme. Koruyucu: Gönüllülerin kendileri hakkındaki olumsuz düşünce ve duygularının azaltılması. Sosyal Etkileşim: Gönüllünün sosyal ağlar kurması ve başkaları ile etkileşimde bulunması. Kariyer Geliştirme: Uzmanlarla bağlantı kurma, deneyim, beceri ve istihdam kazanabilme.
Barnes ve Sharpe, 2009	Özgeci ve bencil motivasyonlar
Fiorillo, 2011	<ul style="list-style-type: none"> Başkalarına yardımın içsel ödülüne odaklanan motivasyonlar Grup motivasyonlar: Grup faaliyetinden ve gönüllü çalışma ortamının bir parçası olmaktan kaynaklanan dışsal ödüller
Waikayi vd., 2012	<ul style="list-style-type: none"> Sosyal etkileşim Bireysel tatmin Değerli olan bir iş yapmak Eğitim almak ve yetenek sahibi olmak Yönetici yaklaşımı
Oostlander vd., 2014	Motivasyonlar “otonom” ve “kontrol edilen” olarak ikiye ayrılmıştır.
Stukas vd., 2016	Özgeci ve bencil motivasyonlar
Boz ve Palaz, 2007	Özgecilik
Akman, 2008	Bencil motivasyonlar

Tablo 1. Türkçe ve Yabancı Literatürde Gönüllü Hizmet Sağlama Motivasyonları (*devam*)

İlgili Çalışmalar	Motivasyonlar
Balaban ve İnce, 2015	<ul style="list-style-type: none"> • Sosyalleşme • Sorumluluk üstlenme • Kişisel gelişim • Kariyer • Bireysel tatmin
Tiltay ve Torlak, 2015	Özgeci ve bencil motivasyonlar

II.YÖNTEM

Araştırmada nitel veri toplama yöntemlerinden odak grup görüşmesi kullanılmıştır. Nitel araştırmayı yönlendiren temel araştırma sorusu ve alt araştırma soruları sivil toplum kuruluşlarında gönüllü hizmet sağlayanların motivasyonları yöneticilerin ve gönüllülerin bakış açısından nasıl ortaya çıkmaktadır bağlamında geliştirilmiştir. Araştırmaya yol gösteren temel soru, “Sivil toplum kuruluşlarında gönüllü hizmet sağlayanlar hangi motivasyonlarla hareket etmektedir?” şeklindedir. Bu temel soru bağlamında çalışmada farklı yardım kurumunda gönüllü hizmet sağlayan bireylerle yapılan odak grup görüşmelerinin ayrıntılarına yer verilmektedir.

A. PROSEDÜR

Odak grup görüşmesinde Eskişehir ilinde faaliyet gösteren yerel ve ulusal sivil toplum kuruluşlarına üye olup gönüllü hizmet sağlayan üyeler ve yöneticilerle ayrı tarihlerde dört odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ortalama 120 dakika sürmüştür. Odak grup görüşmeleri araştırmacıların görev yaptığı kurumun seminer salonunda gerçekleştirilmiştir. Görüşme ortamı yuvarlak masa etrafında ve bütün katılımcıların birbiriyle göz teması kuracak biçimde düzenlenmiştir. Odak grubun moderatörlüğü iki araştırmacı tarafından yapılmıştır. Görüşmenin başında katılımcılar kendilerini tanıtmış ve çalışmayla ilgili özet açıklama yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme yönteminin benimsendiği çalışmada ses kaydı alınmıştır. Moderatör tek bir kişinin süreci devralmaması için herkesi katılmaya teşvik etmiştir.

B. KATILIMCI PROFİLİ

Odak grup görüşmelerine 14 yönetici ve 11 üye katılmıştır. Sivil toplum kurumlarında aktif olarak gönüllü hizmet sağlayan bireylerden amaçlı ve kartopu örnekleme tekniği kullanılarak odak gruba davet edilen katılımcıların yaşları 24 ile 60 arasında değişmektedir. Odak grup görüşmelerine katılanların 7'si kadın 18'i erkek katılımcılardan oluşmaktadır. Eğitim, insani yardım ve spor gibi farklı alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşu üyeleri ve yöneticileri odak grup görüşmelerine katılmışlardır. Aşağıdaki tabloda odak grup görüşmelerinde yer alan sivil toplum kuruluşları yer almaktadır.

Tablo 2. Odak Grup Katılımcıları

Gönüllü 1	Gönüllü 2	Yönetici 1	Yönetici 2
<ul style="list-style-type: none"> • Kızılay • Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği • Aktif Felsefe Kültür Derneği • Eskişehir Yüzme İhtisas Kulübü • Polonya Türkiye Derneği 	<ul style="list-style-type: none"> • Erkam Vakfı • Türkiye Gençlik Vakfı • Birlik Vakfı • Rehber Derneği 	<ul style="list-style-type: none"> • Kızılay • Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği • AIESEC • Aktif İş Kadınları • Eskişehir Yüzme İhtisas Kulübü • Atayurt Okulları Derneği 	<ul style="list-style-type: none"> • Erkam Vakfı • Birlik Vakfı • Yunus Emre Uluslararası Öğrenci Derneği • Gün Işığı Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği • Hayrat Vakfı • Türkiye Gençlik Vakfı

Odak grup görüşmelerinin yerel ve ulusal sivil toplum kuruluşlarının yönetici ve gönüllüleriyle yapılmasının temel nedenleri farklı faaliyet alanlarında yer alan sivil toplum kuruluşlarına ulaşmak ve yerel-ulusal STK temsilcilerinin görüşlerine yer vermektir.

C. VERİ ANALİZİ

Bu çalışmanın veri analizinde nitel içerik analizinin kullanılması benimsenmiştir. Nitel içerik analizi sekiz basamaktan oluşmaktadır (Scherier, 2014:174): (1) Araştırma sorusuna karar verilmesi (2) İncelenecek materyalin seçimi (3) Kodlama çerçevesinin oluşturulması (4) Bölümlere ayırma (5) Pilot kodlama (6) Kodlama çerçevesinin değerlendirilmesi ve düzenlenmesi (7) Temel analiz (8) Bulguların sunumu ve yorumlanması. Nitel içerik analizinin üç farklı biçimde yapılması mümkündür. Bunlar; geleneksel, yönlendirilmiş ve özetleyici içerik analizidir. Bu çalışmada yönlendirilmiş nitel içerik analizi tercih edilmiştir. Yönlendirilmiş içerik analizi yaklaşımı bir teoriyi veya teorik çerçeveyi doğrulamak ya da genişletmek amacıyla kullanılmaktadır (Hsieh ve Shannon, 2005). Bu yaklaşım araştırma sorusuyla uyumlu olduğu için tercih edilmiştir.

Kodlama sürecinde araştırmacı tarafından yalnızca katılımcılardan toplanan bilgiler doğrultusunda kodlar geliştirilebilir, önceden belirlenmiş kodlar

kullanılabilir ve sonrasında elde edilen veriler bu kodlara uyarlanabilir veya veri analizi sürecinde ortaya çıkan ve önceden belirlenmiş kodların bir kombinasyonu kullanılabilir (Creswell, 2013: 199). Bu çalışmada veri analizi sürecinde ortaya çıkan kodlar ve önceden belirlenmiş kodların kombinasyonu kullanılmıştır.

D. ARAŞTIRMANIN GEÇERLİLİK VE GÜVENİRLİĞİ

Araştırmada iç geçerliği sağlamada Creswell (2013: 201-203) tarafından öneriler stratejiler kullanılmıştır:

- Analizlerdeki öznellik kaygısıyla başa çıkabilmek adına verilerin yorumlanmasında alan uzmanlarından ve hakemlerden faydalanılmıştır.
- Verilerin incelenmesi ve kontrol edilebilmesi için analiz edilen görüşme metinlerine ilişkin alıntılar sonuçlara nasıl ulaşıldığının göstermesi bakımından metin içerisinde verilmiştir.
- Araştırmanın bütün aşamaları, nitel araştırma yöntemlerinde deneyimli bir dış denetleyicinin incelemesine sunulmuştur.

Araştırmanın güvenirliğinde Yin (2009) ve Gibbs (2008) tarafından öneriler stratejiler kullanılmıştır. Bu stratejiler:

- Dış denetleyicilerin ve akran incelemesinin yapılabilmesi için nitel araştırma boyunca tüm süreçlerin basamakları yazılmış ve detaylı bir durum çalışması protokolüyle veri tabanı oluşturulmuştur.
- Veri analizi sürecinde elde edilen dökümlerin çözümlenmesinde belirgin hatalardan kaçınmak için veriler düzenli olarak kontrol edilmiştir.
- Araştırmacı tarafından geliştirilen kodların, ortaya çıkan sonuçların karşılaştırılması ve çapraz kontrolü yapılmıştır.
- Kodlama süresince kodların tanımlarında değişimin yaşanmaması ve anlam kaymasının önüne geçmek amacıyla kodlarla verilerin sürekli karşılaştırılması ve kodlar ile kodların tanımları hakkında yazılan kısa notlar kullanılmıştır.

III. BULGULAR

STK yöneticileriyle yapılan odak gruplardan elde edilen bulgular sonucunda gönüllü hizmet sağlamaya yönelik on üç farklı motivasyona ulaşılmıştır. Bu motivasyonlar bireyin içsel motivasyonları olarak literatürde değerlendirilmektedir.

1. Amaçlı özgecilik	5. Geri ödeme
2. Bireysel tatmin	6. Gösteriş
3. Dini değerler	7. Kariyer sağlama
4. Etkili iletişim	8. Karşılık bekleme

9. Kişisel gelişim	12. Toplumsal fayda
10. Sosyalleşme	13. Özgecilik
11. Sosyal Statü	

A. AMAÇLI ÖZGECİLİK

Andreoni (2001) bireyin zamanını veya parasını bağışlayarak elde ettiği faydanın görünmeyen ve psikolojik bir süreç olduğunu ve bireyin bağış yapmakla kendini iyi hissedeceğini belirtmektedir. Bu süreçte birey başkaları için fayda sağlamanın yanında bireysel kazanımlar (maddi ve manevi) amacıyla da gönüllü hizmet sağlamaktadır. Bu süreç amaçlı özgecilik (diğerkâmlık) olarak kavramsallaştırılmaktadır.

“Sivil toplum kuruluşları her ne kadar gönüllü ve sosyal toplumumuza fayda sağlamaya çalışan, hani bireylerden oluşsa da herkes bir şey kazanmak için geliyor. Yani mutlaka bir şey kazanması gerekiyor o kişinin. Yani, bu maddi olabilir, dediğiniz gibi, işte çevredir...” (Katılımcı 22, s. 64-66).

B. BİREYSEL TATMİN

Sivil toplum kuruluşlarında gönüllü hizmet sağlama karşılıksız olmakla birlikte bireyde içsel bir tatminin oluşmasını da sağlamaktadır. Birey bir kurum çatısı altında başkalarına fayda sağlamanın yanında kendi bireysel tatmini içinde gönüllü olabilmektedir (Waikayi vd., 2012; Balaban ve İnce, 2015).

“...kendi için fayda yarattığını düşünüyor olması bana göre en önemli nokta gönüllü yönetimine başlarken.” (Katılımcı 20, s. 148-149).

C. DİNİ DEĞERLER

“Dünyadaki bütün büyük dinler ve öğretilerde bağış yapma geleneği yer almakta ve bağışta bulunmanın bireyin bir sorumluluğu olduğunu vurgulamaktadırlar (Wilson ve Musick, 1997a). İslam dini açısından değerlendirildiğinde başkalarının faydası için çalışma toplumsal bir sorumluluk olarak değerlendirilmektedir. Farklı dinlerin ve öğretilerin bağış konusunda bireyleri motive etmeleri ve teşviki hem dolaylı bağışlarda dini değerlerin etkisini göstermektedir. Araştırmalar dini bağlılığın yüksek olması durumunda bağışa eğilimin yükseldiğini göstermektedir (Sargeant ve Jay, 2004: 97).

“Şimdi tabii gönüllülük esası var ya... Bunda maddi bir çıkar olmadığı için gönüllülerimizi hep Allah rızasına, yani ihlase yöneltiyoruz. İhlas da Allah rızası için çalışmak demek. Yani bunu temin ederseniz gönüllüleriniz gece gündüz demeden Allah rızası için koşarlar hizmete.” (Katılımcı 17, s.23-24)

“Allah bana bu göz nimetini vermiş bu akıl ayak nimetini vermiş, cüzdanimda para vermiş, ee o zaman maddi imkânlardan kırkta bir zekât payı veriliyorsa Allah’ım bize ağırlık olmasın diye bir gözüün zekâtını istememiş, aklın zekatını istememiş, elin ayağın zekatını istememiş, o zaman ben akıl yürüterek diyorum bu elin ayağın gözüün zekatını da vermem lazım ve beni böyle kendi istikametinde bakan bir insan olarak yarattığı için Allah’ıma bir şükür ifadesi olarak ben bunu yapmam lazım diyorum.” (Katılımcı 13, s.104-111).

“Burada bence bu tür kendim adına arkadaşlar adına rıza-i ilahi hedef: Yani koştur, yorul gece gündüz, sonuçta maddi karşılık yok. Ne var? Manevi bir karşılık var. Cenabı Allah’ın rızasını talep etme. Burada o olduğunu gördüğümüz için burada sabit kaldık.” (Katılımcı 9, s.115-118).

D. ETKİLİ İLETİŞİM

Sivil toplum kuruluşlarında gönüllü çalışanların motive olmasını ve kurumda kalıcı olmasını sağlayan temel etkenlerden biri bireyler arasındaki etkili iletişimidir. Etkili iletişim süreci gönüllülerin sivil toplum kuruluşunda devamlılığını sağlayan motivasyon unsurlarından biri olarak değerlendirilebilir (Waikayi vd., 2012).

“Bulduğunuz ortamda yakın olarak gördüğünüzde orada bir şeylere başlıyorsunuz ve orada devamlılığınızı ve kalmanızı sağlayan şey orada dirsek temasında olduğunuz kişilerle aranızdaki iletişim.” (Katılımcı 7, s.246-248)

“Onları dinlediğimiz zaman daha çok motive oluyorlar. İsteklerini kabul ettiğimiz zaman motivasyon daha da üst seviyelere çıkıyor.” (Katılımcı 26, s.416-417)

“Ya beni dernekte en çok motive eden şey, az önce de söylediğim gibi derneğin samimi ortamı.” (Katılımcı 2, 343-344).

E. GERİ ÖDEME

Geri ödeme motivasyonunda bireyin bağış sürecinde daha önce alıcı tarafında sağladığı hizmetlerden ve faydalardan dolayı yardım kurumlarına veya kendisine destek olan bireylere karşı sorumluluk ve karşılıklı bulunma yükümlülüğü hissedebilir (Tiltay, 2014).

“Hep hizmet aldık diyebilirim ama belli bir noktaya geldikten sonra içine otomatikman giriyorsunuz hizmet verme adına. Bu vesile ile erzak dağıtımdır, şuraya buraya koşturmadır ile başlayıp son üç dört sene de ... projesinde de hizmet vermeye gayret ediyoruz.” (Katılımcı 8, s. 76-79)

F. GÖSTERİŞ

Bağış yapanlar aile, sosyal çevre, içinde yaşadığı yerel toplum ve bağış yaptığı örgüt tarafından tanınma ve kabul görme amacıyla bağış yapabilmektedirler (Sargeant ve Shang, 2010: 66-67). Bağışın gösterişçi motivasyonunun temelinde sivil toplum kuruluşlarında bir faaliyete destek sağlamanın yanında prestij sahibi olma ve toplumsal olarak tanınma gibi kamusal ve sosyal faydalar bulunmaktadır (Anderson, 2011).

“...toplum içerisinde öne çıkmaktan hoşlanıyor olabilir çünkü başka bir ortamda öne çıkma şansı yoktur.” (Katılımcı 22, s. 80–81).

G. KARİYER SAĞLAMA

Gönüllü hizmet sağlamanın diğer bağış biçimlerine göre farklı bir yönü de bireylerin kariyer planlarına katkı sağlamasıdır. Sivil toplum kuruluşlarında veya özel sektörde iyi bir kariyer sahibi olabilmenin yollarından biri gönüllü hizmet sağlama olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle kariyer sağlama motivasyonu bireylerin sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine katılmasının nedenlerinden biri olabilmektedir (Clary ve Snyder, 1999; Esmond ve Dunlop, 2004; Balaban ve İnce, 2015).

“...gönüllü kendine üçüncü sektörde bir kariyer planı yapmak istiyor. Tamam, bu profesyonel bir plan olmayabilir ama bir gönüllü olarak yükselmek istiyor. Çok daha nitelikli, çok daha büyük işlerin altına adını yazmak istiyor.” (Katılımcı 20, s. 917–919)

“Öğrenciyken gönüllüydüm ve gönüllülük vesilesiyle şu an çalıştığım görevi yapmaktayım.” (Katılımcı 20, s. 994–997)

“Genelde ... çıkan her insan genelde iyi yerlere gelmiş oluyor. Hem network anlamında çevre edinmiş oluyor hem de gerçekten kendini geliştirmiş oluyor.” (Katılımcı 23, s. 1014–1015)

H. KARŞILIK BEKLEME

Birey ileride hizmetlerinden faydalanabileceği algısıyla sivil toplum kuruluşlarında gönüllü hizmette bulunabilmektedir (Parker, 1997).

“Hani, oraya fayda paylaşmak yerine, ben nasıl fayda elde ederim? Şimdi çocuğumu işe sokabilir miyim? Burada ilk problem bu zaten. İlk sorun bu. Hani, bu derneğe girerim, çocuğumu işe sokabilir miyim, buraların sosyal çevresini kullanabilir miyim?” (Katılımcı 24, s. 8–11)

“Sürekli gelip tanıyıp gidenler var, tanıyıp kalanlar var. Oraya baktığımızda oradan bir grup insan buradan menfaat elde edilebilir mi? Yani bu etkinlikten bir menfaat elde edilebilir miyim? diye perde arkasında bir amacı var. Bu amacın gerçekleşmeyeceğini düşününce sonlandıranlar var.” (Katılımcı 1, s. 281–285)

I. KİŞİSEL GELİŞİM

Gönüllülüğün bireysel anlamı kişisel gelişimde önemli bir araç olmasıdır. Gönüllü çalışmalar genellikle kendilerine okul ve üniversite öğreniminin sağlayamadığı ilave beceri ve sosyal statü gibi olanakları kazandırmaktadır. Ekip çalışmasına yatkınlık, değişen ve önceden belirlenemeyen koşullara uygun yanıtlar ve tepkiler verebilecek çok yönlü düşünme becerileri, gönüllü çalışmalar kapsamında deneyim yoluyla edinilebilen becerilerden bazılarıdır (Akyüz, 2006: 45).

“... gönüllü bir faaliyette bulunduğunuzda ne oluyor? Daha sabırlı olmayı öğreniyorsun. Daha uyumlu takım olmak, cömert olmak, fedakâr olmak. Şimdi bunları öğrendiğinde insan, hani bunu iş ortamına da taşıyor sonrasında. İş ortamında da daha sabırlı oluyor. Aile ortamında da daha cömert oluyor. Aslında bu çok etkileyen bir şey oluyor. Hani bireysel ve kişisel hayatını düzenlemesine faydalı oluyor.” (Katılımcı 3, s. 549–553)

J. SOSYALLEŞME

Gönüllü hizmet sağlayanların bir sivil toplum kuruluşunda çalışmalarının nedenlerinden biri de sosyal bir çevre edinmek ve o sosyal çevre içerisinde zamanının bir kısmını geçirmektir (Clary ve Snyder, 1999; Esmond ve Dunlop, 2004).

“Ben, ‘işte çocuğum, çocuğum, evladım evlendi’ diyor. Mesela, bizde çok o. İşte ‘hepsi diyor ayrıldılar evden ben de emekli de oldum şimdi böyle bir hizmet vereyim hani hem benim sosyal bir çevrem olsun’ kimisi de sosyal çevre için geliyor.” (Katılımcı 24, s. 36–39)

“... gönüllülerimiz, hani dışarıda bulamadığı o kendini geliştirebilecek, sohbet edebilecek insanları dernekte bulmaya başladı. Hani derneği biz artık ikinci bir ev... ‘Şu saat derneğe geçiyoruz biz, siz de gelin’ şeklinde bir toplanma yeri.” (Katılımcı 2, s. 370-374).

K. SOSYAL STATÜ

Gönüllü çalışmalar genel olarak toplum nezdinde kabul gören ve bireye statü sağlayabilen faaliyetler bütün olarak değerlendirilebilmektedir. Bazı durumlarda sivil toplum kuruluşunun toplumsal itibarı gönüllüye statü kazandırabilmektedir (Esmond ve Dunlop, 2004).

“... grubumun yarısı ‘ben sosyal statü için buradayım’ dedi.” (Katılımcı 26, s.140)

“Böyle, kendini daha bir güvende, kendini daha bir güzel, daha bir olumlu şekilde statü sağladığı için oluyor.” (Katılımcı 25, s.295-296)

“Şimdi vatandaş geliyor. Toplumdan takdir gören, toplumda rağbet gören ve değer verilen bir insan olmayı bu aktivitelerde yaşayarak, buralara hizmet ederek sağlamaya çalışıyor.” (Katılımcı 1, s.309-311)

L. TOPLUMSAL FAYDA

Toplumsal duyarlılık ve toplumun geneline yayılan faydalı işlerde çalışmak gönüllü hizmet sağlayanların temel motivasyonlarından biridir (Clark ve Wilson, 1961; Clary ve Snyder, 1999).

“Birçok kişi gerçekten gönüllü iş yapmak için geliyor ve orada bir haz hissediyor ve diyor ki ‘işte, ben toplum adına şunu yaptım’.” (Katılımcı 24, s.29-30)

“Şimdi benim gönüllü olmam veya ... aktivitelere katılmamdaki temel sebep kendi hayat felsefem ile de ilgisi var. İnsanlara yardım etmek, topluma ve insanlara faydalı olmaktan yola çıkarak bu etkinliklerde yer aldım.” (Katılımcı 1, s.278-280)

“Sıkıntılara çözüm üretmek gerektiğine inandığımız için biz gönüllü olduk bu işe.” (Katılımcı 15, s.153-154)

M. ÖZGECİLİK (DİĞERKÂMLIK)

Bireyin özgecilik motivasyonunun temelinde herhangi bir çıkar beklentisi içerisinde olmadan başkalarına yardım etme amacı taşımaktadır (Bierhoff, 1987, Parker, 1997; Collett ve Morrissey, 2007; Barnes ve Sharpe, 2009).

“Sadece kendin için çalışma insanlık için çalış. Ne yapabiliyorsan aslında herkese yapabilmelisin. Yani bunu insan keşfetmeye başlıyor aylar içerisinde.” (Katılımcı 3, s. 487-489)

Tablo 3. Odak Grup Görüşmelerin Analizinde Ortaya Çıkan Anahtar Kelimeler ve İfadeler

Allah rızası için çalışmak	İnsani değerler	Samimiyet
Allah'ın rızasını kazanmak	İnsana fayda	Saygınlık kazanma
Bireysel hayatın düzenlenmesi	Karşılık ve çıkar beklentisi	Sosyal çevre
Bireysel fayda	Kariyer planı	Sosyal çevreyi kullanmak
Bir şey kazanmak	Kariyer sağlama	Statü sağlama
Çevre edinmek	Kendini geliştirme	Takdir görme
Çözüm üretmek	Manevi karşılık	Toplumsal dayanışma
Geri ödemek	Maddi kazanç	Toplumsal fayda
Hizmet vermek	Maddi ve manevi kazanım	Toplumsal sorumluluk
İçsel tatmin	Menfaat elde etmek	Toplumda öne çıkmak
İnsanlık için çalışmak	Mutluluk	Yardım etmek

IV. SINIRLILIKLAR

Bu çalışmada bireylerin sivil toplum kuruluşlarında serbest zamanlarını ve emeklerini doğrudan maddi bir karşılık olmadan bağışlamaları ele alınmaktadır. Çalışma içerisinde geçen gönüllülük bireyin serbestçe zamanını ayırdığı gönüllü hizmet sağlama ve emeğini kullanması olarak sınırlandırılmıştır. Bu nedenle araştırma sonuçlarının parasal bağışlar gibi diğer bağış biçimlerine genellenmesi mümkün değildir.

Gönüllü hizmet sağlama sürecinde dönemsel olarak ortaya çıkabilecek farklılıklar olabilmektedir. Örneğin toplumun önemli bir kesimini etkileyen felaketler ya da önemli günler gönüllü hizmetlerde bir artışa neden olabilmektedir. Araştırmanın verileri toplanırken bu dönemler dikkate alınmış ve veriler bu dönemlerin dışında toplanmıştır. Bu bağlamda araştırma sonuçları, araştırmanın yapıldığı dönem (Mayıs 2015-Ağustos 2015) ile sınırlıdır. Araştırma Eskişehir ilinde faaliyet gösteren belirli sayıda yerel ve ulusal sivil toplum kuruluşları ölçeğinde gerçekleştirilmiştir ve bu yönde sınırlandırılmıştır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Gönüllü hizmet sağlama motivasyonları bireyin herhangi bir sivil toplum kuruluşunda etkili olan içsel ve dışsal belirleyicilerdir. Bireyin gönüllü hizmet sağlamasına etki eden birden fazla motivasyonun rolü bulunabilmektedir. Bu çalışmada katılımcıların içsel motivasyonlarına karşılık gelen farklı motivasyonlara ulaşılmıştır. Literatürde bağış motivasyonları altında yer alan bu motivasyonlar

bireyin kendi çıkarı doğrultusunda hareket etmesini sağlayan bencil motivasyonlar ve herhangi bir menfaat beklentisi içerisinde olmadığı özgeci motivasyonlar altında değerlendirilmektedir. Nitekim bu çalışmada da benzer biçimde özgeci ve bencil bağış motivasyonlarına karşılık gelecek motivasyonlara ulaşılmıştır. Nicel araştırmalarda sıklıkla kullanılan gönüllü motivasyonu envanterinde de (Clary ve Snyder, 1999; Esmond ve Dunlop, 2004) benzer alt boyutlar yer almaktadır.

Bu çalışmada ortaya çıkan gönüllü hizmet sağlama motivasyonları bir sivil toplum kuruluşu çatısı altında faaliyet gösteren bireylerin motivasyonlarıyla ilgilidir. Doğrudan yapılan gönüllü hizmetlerde bireysel motivasyonlar farklılaşabilir ya da önem derecesi değişebilmektedir. Bu çalışmada dini değer ve toplumsal fayda motivasyonlarının odak gruptaki katılımcılar tarafından daha fazla vurgulandığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum sivil toplum kuruluşunun misyonu ve örgüt yapısından kaynaklanabilen bir durum olabilmektedir. Daha seküler bir bakış açısıyla hizmet sağlamanın yanında dini değerlerin ön plana çıktığı sivil toplum kuruluşlarında gönüllülerin motivasyonları mevcut yapıdan etkilenebilmektedir.

Bireylerin sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olmasını sağlayan içsel motivasyonların yanında kurumun çatısı altında devamlılığını sağlayan motivasyonlarında bulunması muhtemeldir. Bu süreçte herhangi bir sivil toplum kuruluşunda gönüllü olma sürecinin başındaki içsel motivasyonların yanında gönüllü faaliyetlerde yer almaya başladıktan sonra sürdürülebilirliğin sağlandığı motivasyonlarda bu çalışmada ortaya çıkmıştır. Örneğin birey toplumsal fayda ve dini değerler bağlamında sivil toplum kuruluşunun faaliyetlerinde yer alabilmektedir. Kurum içinde gönüllü hizmetlere devam etmesini sağlayan kurum içindeki etkili iletişim ve kariyere katkı sağlama gibi motivasyonlarda bulunmaktadır. Bu bağlamda literatürde başlangıç ve devamlılık sağlayan motivasyonlar şeklinde bir sınıflama da yapmak mümkündür.

Bu çalışmada sınırlı sayıda sivil toplum kuruluşu ve katılımcıya yer verilmiştir. İleride yapılacak araştırmalarda farklı faaliyet alanlarında daha geniş bir katılımcı gruba ve çeşitli kuruluşlara yer vermek gönüllü hizmet sağlamanın motivasyonlarının değişip değişmediğini gözlemlemek açısından önem taşımaktadır. Gönüllü hizmet sağlamanın motivasyonlarının hangisi veya hangilerinin daha fazla etkiye sahip olduğunun bilinmesi sivil toplum kuruluşlarının ihtiyaç duyduğu insan kaynağına daha kolay ve etkin bir biçimde ulaşmasına imkân sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

- AKMAN, Petek (2008), Motivasyonlar, gönüllü kimliği ve topluluk hissini uzun süreli gönüllülük üzerine etkileri, (Yayınlanmamış doktora tezi). Boğaziçi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- YURTTAGÜLER, Laden ve AKYÜZ Alper (2006), Gönüllülerle İşbirliği, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ALLISON, Lora.D.; OKUN, Morris.A. ve DUTRIDGE, Kathy.S. (2002), "Assessing volunteer motives: A comparison of an open-ended probe and Likert rating scales", *Journal of Community & Applied Social Psychology*, Vol. 12; 243-255.
- ANDERSON, Lindsay Alexandria (2011), "Conspicuous Giving", Texas A&M Üniversitesi Lisansüstü Çalışmalar Ofisi, Basılmamış Doktora Tezi.
- ANDREONI, James (2001), "Economics of Philanthropy", Derleyen: Neil J. Smelser ve Paul B. Baltes, *International Encyclopedia of the Social and Behavioural Sciences*, Elsevier, London; 1369-11376.
- BALABAN, Aslı ve İNCE, İnci (2015), "Gençlerin Sivil Toplum Kuruluşlarındaki Gönüllülük Faaliyetleri ve Gönüllülük Algısı: Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV) Örneği" *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 30 Sayı 2; 149-169
- BARNES, Martha ve SHARPE, Erin (2009), "Looking beyond traditional volunteer management: A case study of an alternative approach to volunteer engagement in parks and recreation", *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit*, 20(2); 169-187.
- BIERHOFF, Hans W. (1987), "Donor and Recipient: Social Development, Social Interaction and Evolutionary Processes" *European Journal of Social Psychology*, Vol. 17 No1; 113-130.
- BOZ, İsmet ve PALAZ, Serap (2007), "Factors influencing the motivation of Turkey's community volunteers", *Nonprofit & Voluntary Sector Quarterly* Vol 36 No 4; 643-661.
- CLARK, Peter ve WILSON, James (1961), "Incentive systems: A theory of organization. *Administrative Science Quarterly*", Vol 6; 129-166.
- CLARY E. Gil ve SNYDER, Mark (1999), "The motivations to volunteer: Theoretical and practical considerations", *Current Directions in Psychological Science*, Vol 8; 156-159.
- CLARY, E. Gil; SNYDER, Mark; RIDGE, Robert, D.; COPELAND, John; STUKES, Arthur A.; HAUGEN, Julie and MIENE, Peter (1998), "Understanding and Assessing the Motivations of Volunteers: A

- Functional Approach”, *Journal of Personality and Social Psychology*, Cilt 74, No: 6; 1516-1530.
- CNAAN, Ram A. ve GOLDBERG-GLEN, Robin, S. (1991), “Measuring Motivation to Volunteer in Human Services” *The Journal of Applied Behavioral Science*, Vol 27; 269-284, doi:10.1177/0021886391273003
- COLLETT, Jessica. L. ve MORRISSEY, Christopher A. (2007), “The Social Psychology of Generosity: The State of Current Interdisciplinary Research”, https://generosityresearch.nd.edu/assets/17634/social_psychology_of_generosity_final.pdf, 21 Kasım 2013.
- CRESWELL, John W. (2013), *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, Çev; Mesut Bütün ve Selçuk B. Demir, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- ÇAHA, Ö. (2000), *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, İstanbul: Gendaş.
- DAWSON, Scott (1988), “Four Motivations for Charitable Giving: Implications for Marketing Strategy to Attract Monetary Donations for Medical Research”, *Journal of Health Care Marketing*, Vol 8, No: 2; 31-47.
- DOĞAN, İsmail (2000), *Sivil Toplum: Ondan Bizde de Var*, İstanbul: Sistem.
- ESMOND Judy and DUNLOP Patrick (2004), *Developing the Volunteer Motivation Inventory to Assess the Underlying Motivational Drives of Volunteers*, Western Australia. Motivation Final Report. CLAN WA Inc.
- FIORILLO, Damiano. (2011), “Do monetary rewards crowd out the intrinsic motivation of volunteers? Some empirical evidence for Italian volunteers”, *Annals of Public and Co-operative Economics*, Vol 82 No 2; 139-65.
- FRISCH, Michael B. ve GERRARD, Meg. (1981), “Natural helping systems: A survey of Red Cross volunteers”, *American Journal of Community Psychology*, Vol 9, No: 5, 567-579.
- GIBBS, Graham (2008). *Analyzing Qualitative Data*, Sage, London.
- GUY, Bonnie S. ve PATTON, Wesley E. (1989), “The Marketing of Altruistic Causes: Understanding Why People Help”, *Journal of Consumer Marketing*, C: 6, No: 1; 19-30.
- HIBBERT, Sally ve HORNE, Suzanne (1996), “Giving to Charity: Questioning the Donor Decision Process”, *Journal of Consumer Marketing*, C: 13, No: 2; 4-13.

- HSIEH, Hsiu-Fang ve SHANNON, Sarah, E. (2005), "Three Approaches to Qualitative Content Analysis. Qualitative Health Research", Vol 15, No 9; 1277-1288.
- İNSEL, Ahmet (2004), Sivil Toplum, STK'lar ve Gönüllülük, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferansı Yazıları, Yayına Haz. Arzu Karamani, No:5.
- KEANE, John (1993), Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar, İstanbul: Ayrıntı.
- LEE, Yu-Kanga ve CHANG, Chun-Tuan (2007), "Who Gives What to Charity? Characteristics Affecting Donation Behavior", Social Behavior and Personality, Vol 35 No 9; 1173-1180.
- MORROW-HOWELL, Nancy ve MUI, Ada.(1989), "Elderly Volunteers: Reasons for Initiating and Terminating Service. Journal of Gerontological Social Work" Vol 13, No 3/4; 21-34.
- OOSTLANDER, Jeannette; GUNTERTD, Sstefan; VAN SCHIE, Susan ve WEHNER, Theo (2014) "Leadership and Volunteer Motivation: A Study Using Self-Determination Theory", Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, Vol 43, No 5; 869-889 doi:10.1177/0899764013485158.
- ÖZDEN, Kemal (2008a), Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları, (Edt. Ali Coşkun) Sivil Toplum Kuruluşlarında Yönetim, , Ankara: Seçkin.
- ÖZDEN, Kemal, (2008b), Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllü Yönetimi, (Edt. Ali Coşkun) Sivil Toplum Kuruluşlarında Yönetim, , Ankara: Seçkin.
- PARKER, Stanley (1997), "Volunteering-altruism, markets, causes and leisure", World Leisure, Vol 39, No 3; 4-5.
- PILIAVIN, Jane. A. And CHARNG, Hong-Wen. (1990), Altruism: A Review of Recent Theory and Research?. Annual Review of Sociology, Vol 16; 27-65.
- RYFMAN, Philippe (2006), Sivil Toplum Kuruluşları, Çev: İsmail Yerguz, İstanbul: İletişim.
- SARGEANT, Adrian ve Jay, Ealine (2004), Fundraising Management, New York: Routledge.
- SCHERİER, Margrit (2014), Qualitative Content Analysis, içinde The Sage Handbook of Qualitative Data Analysis (Ed., U. Flick), London: Sage.
- SHERRY, John F. (1983), Gift Giving in Anthropological Perspective, Journal of Consumer Research, Vol 10, No 2; 157-168.
- STUKAS Arthur; HOYE, Russel; NICHOLSON, Matthew; BROWN, Kevin ve AISBETT, Laura (2016), "Motivations to Volunteer and Their

- Associations With Volunteers' Well-Being", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, Vol 45, No 1; 112– 132. doi:10.1177/0899764014561122
- TANIGUCHI, Hiromi (2011), "The Determinants of Formal and Informal Volunteering: Evidence from the American Time Use Survey", *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, Vol 23, No 4; 920-939.
- TEKİN, Mustafa (2006), "Sivillığe Tarih İçinden Yol Açmak: Ahilik Tecrübesi", 3. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiri Kitabı, Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- THERBORN, Göran (1998), *Sivil Toplumun Ötesi: Demokratik Deneyimler ve Ortadoğu'ya Uygunluklar*, Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası, Edt. Elisabeth Özdalga, Sune Persson, Çev: Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TİLTAY, Muhammet. A. (2014), *Bir tüketici davranışı olarak bireysel bağış: Bağış motivasyonlarının doğrudan ve dolaylı bağış üzerindeki etkisi*, (Yayınlanmamış doktora tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- TİLTAY, Muhammet. A. ve Torlak, Ömer (2015), "Bir Tüketici Davranışı Olarak Bireysel Bağış: Gönüllü Hizmet Sağlayanlar Üzerinde Bir Odak Grup Çalışması" *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 10 No 1; 7-30.
- WAİKAYİ, Loise; FEARON, Colm; MORRIS, Lynn ve McLAUGHLIN, Heather (2012), *Volunteer management: an exploratory case study within the British Red Cross*, *Management Decision*, Vol 50 No 3; 349 – 367.
- WILSON, John (2000), "Volunteering", *Annual Review of Sociology*, C: 26; 215-240.
- WILSON, John ve MUSICK, Mark (1997a), "Who Cares? Toward an Integrated Theory of Volunteer Work", *American Sociological Review*, Cilt: 62, No: 5; 694–713.
- YAMAN, Yılmaz (2003), *Gönüllülük psikolojisi ve gönüllü yönetimi*, *Sivil Toplum Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2; 99-107.
- YIN, Robert K. (2009), *Case Study Research: Design and Methods*, 4. Baskı, U.S.A., Sage.

ÖĞRENCİLERİN BAŞARILARINA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN LOGİSTİK REGRESYON ANALİZİ İLE BELİRLENMESİ: CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ

Hüdaverdi BİRCAN* ve Şebnem ZORLUTUNA**

Özet

Bu çalışmada iki kategorili niteliksel veri tipinde olan bağımlı değişken ile hem sürekli hem de kesikli değişkenlerden oluşan bağımsız değişkenler kümesi arasındaki ilişkiyi tanımlayabilen iki kategorili (binary) lojistik regresyon analizi kullanılmıştır.

Çalışmada amaç, Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. öğrencilerin başarılarına etki eden faktörlerin logistik regresyon yöntemi ile belirlenmesidir. Uygulanan 309 anketten elde edilen veriler kullanılmıştır.

Bağımlı değişken ile ilişkili olabileceği düşünülen 24 bağımsız değişken logistik regresyon analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda öğrencilerin başarılarını etkilediği belirlenen 9 faktör; öğrencinin cinsiyeti, yaşı, eğitim gördüğü bölüm, bulunduğu sınıf, ailenin öğrenciye karşı tutumu, şu an hayatına etki eden önemli bir sorunun varlığı, kitap okuma alışkanlığının olup olmaması, üst sınıflardan edindiği bilgiler nedeniyle derslere önyargılı davranması, ders çalışmasına engel olan etmenlerin var olması şeklindedir.

Anahtar Kelimeler: Logistik Regresyon Analizi, Öğrenci Başarısını Etkileyen Faktörler, odds oranı

Determining the Factors Affect the Success of the Students by Using Logistic Regression Analysis: The Case of Cumhuriyet University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

Abstract

In this study, binary logistic regression analysis which can define the relationship between the dependent variable which is two way categorized qualitative data type and independent variable set which consist of both continuous and discrete variables was used.

The aim of the study is to determine the factors which affect the success of the students of the Economics and Administrative Sciences Faculty of Cumhuriyet University by logistic regression method. Data's which obtained from 309 surveys was used.

---

* Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Sivas, hbircan@gmail.com.

** Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Sivas, szorlutuna@cumhuriyet.edu.tr.

24 independent variables which is assumed to be related to dependent variable is subjected to logistic regression analysis. In the result of the analysis, 9 factors that affect the success of the students are determined as gender of the student, age, the department he/she studies, the class he/she is in, attitude of the family to the student, presence of a significant problem that affect his/her life, whether or not having a habit of reading, being biased on the lectures due to the advices from elder students, having factors that affects studying.

Key words: Logistic Regression Analysis, Factors affects the success of the student, odds ratio

GİRİŞ

Logistik regresyon analizinin kullanım amacı, istatistikte kullanılan diğer model yapılandırma teknikleri ile aynıdır. En az değişkeni kullanarak en iyi uyuma sahip olacak şekilde bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi tanımlayabilen ve biyolojik olarak kabul edilebilir bir model kurmaktır. (Bircan, 2004: 186)

Bağımlı ve bağımsız değişken ayrımının yapıldığı çok değişkenli bir modelde bağımlı değişken nominal ölçekli bir değişken olduğunda en küçük kareler (EKK) tekniği ile elde edilen tahminler yetersiz kalmaktadır. Diğer bir anlatımla tahmin edilen varyanslar artık minimum değildir. Çünkü EKK tekniği bağımlı değişkenin normal dağılıma uyduğunu varsaymaktadır. Bağımlı değişken nominal ölçekli olduğunda ise, bu varsayım sağlanamamaktadır.

Bağımlı bir modelde, bağımlı değişken nominal ölçekli ise, EKK tekniğine alternatif olarak kullanılabilen teknikler arasında diskriminant ve logistik regresyon modelleri yer almaktadır (Albayrak, 2006: 439).

Diskriminant ve Logistik Regresyon Analizinde verilerin yapısındaki grup sayısı bilinmekte ve bu verilerden faydalanarak bir ayırimsama modeli elde edilmektedir. Kurulan bu model yardımı ile veri kümesine yeni alınan gözlemlerin gruplara atanması yapılmaktadır (Başarır, 1990: 1).

Bir gözlemi birkaç küleden birine atamak, sınıflamadır. Eğer kütleler ortak varyans kovaryans matrisine sahip ve normal dağılmışsa, diskriminant analizi kestiricileri, diskriminant analizi problemleri için logistik regresyon kestiricilerine tercih edilebilir. Bununla birlikte pek çok diskriminant analizi uygulamasında değişkenlerden en az birinin kategorik değişken olması nedeniyle çok değişkenli normallik varsayımı geçerli olmayacaktır. Böyle durumlarda bağımsız değişkenlerin kategorik ve sürekli olmaları konusunda bir kısıt getirmeyen, gözlemlerin atanması amacıyla kullanılabilen logistik regresyon analizi önerilmektedir (Press ve Wilson, 1978, s.2 / Aktaş, C., Erkuş, O., 2009, s. 47-59).

Logistik regresyon modelleri son yıllarda ülkemizde de birçok alanda yaygın olarak kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir:

Aktaş (2009), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (ESOGÜ) öğrencileri arasında sigara içme alışkanlığını etkileyen faktörleri belirlemek için lojistik regresyon ve diskriminant denklemi belirlemiştir. Yıldırım ve Doğrul (2008), Türkiye’de kentsel alanlarda yaşayan kadınların işgücüne katılmama kararlarının olası belirleyicilerini araştırmıştır. Altaş ve Giray (2005), mali başarısızlık riski olan işletmeleri saptayacak model geliştirmek için, Bircan (2004), çocuklarda doğum ağırlığını etkileyen önemli risk faktörlerini belirlemek ayrıca Bircan ve Karagöz (2004), hanımların ev işlerine yardımcı çağrılmalarına etkili olan faktörleri tespit etmek ve Coşkun vd.(2004) protez kullanımını etkileyen önemli risk faktörlerini belirlemek için lojistik regresyon analizini kullanmışlardır. Anafarta ve Kuruüzüm (2004) Türk otomotiv yan sanayiinde kalite eğitiminin etkinliğinin ölçülmesinde, Saraçoğlu ve Eren(2011), özel güvenlik ve savunma şirketlerinde, gönüllü işten ayrılmalara etki eden bireysel ve örgütsel değişkenlerin belirlenmesinde, Gök ve Özdemir (2011), bankaların sektör paylarının tahminlenmesine yönelik bir model oluşturmakta, Yamak, Abdioğlu vd.(2012), Türkiye’de bireylerin işgücü piyasasına katılım kararını etkileyen temel faktörlerin tespit edilmesinde, Sevüktekin vd.(2012) Uludağ Üniversitesi öğrencilerinin sosyo-ekonomik profillerini belirlemede lojistik regresyon analizinden yararlanmışlardır.

Ülkemizin geleceği gençlerimizin bugünkü bireysel başarıları gelecekte toplumların başarısı olacaktır. Başarı için ise hangi alanda olursa olsun iyi bir eğitim alınmalıdır. Bu nedenle öğrencilerin akademik başarıları geçmişte olduğu gibi, bugünde, yarında gündemdeki yerini koruyacak bir konudur. Başarıyı etkileyen faktörlerin bilinmesi ile bunların kontrol altına alınması sağlanarak başarısızlığa engel olunabilir. Üniversite öğrencilerinin akademik başarılarının nelerden etkilendiği farklı faktörler ve farklı yöntemler kullanılarak birçok çalışmaya konu edilmiştir. Bu konuda yapılmış literatürdeki çalışmaların bazıları şöyledir;

Gavcar vd.(2001) çalışmalarında, Muğla Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin başarıları üzerindeki etkenleri incelemiş ve bölümler arasında farklılık olup olmadığını araştırmıştır. Elde edilen verileri değerlendirirken Ki-kare ve varyans analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır. Sonuç olarak, ailelerin gelir düzeyleri öğrencilerin lise mezuniyet dereceleri üzerinde etkili değilken, öğrencilerin üniversite başarılarında etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca bölümler arasında başarısız olunan dersler, başarısızlık nedenleri ve başarı durumları yönünden farklılıklar olduğu bulunmuştur. Bunun yanında üniversitedeki başarı durumu üzerinde öğrencinin mezun olduğu lise türü etkili değilken, mezuniyet derecesinin etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca üniversitedeki bölümler arasında başarı durumları, başarısız olunan dersler ve başarısızlık nedenleri yönünden farklılıklar olduğu ortaya

çıkıştır. Araştırmada son olarak yer alan açık uçlu sorudan ise, öğrencilerin % 73,7 'sinin üniversitede okumakta olduğu bölümden memnun oldukları, % 26,3 'unun de memnun olmadıkları anlaşılmıştır. Memnun olmayan öğrencilerin bunun nedeni olarak okumakta oldukları bölümü isteyerek seçmedikleri, ilgi duymadıkları ya da Muğla İli'ne alışamadıklarını belirtmişlerdir. Bölümü isteyerek seçen öğrencilerin ise okudukları bölümden memnun ve daha başarılı oldukları görülmüştür.

Atan vd.(2002), üniversite öğrencilerinin eğitim başarılarını hangi faktörlerin etkilediğini belirleyebilmek amacıyla faktör analizi yapmışlardır. Bu çalışmada öğrenci başarısını etkilediği düşünülen 52 değişken anket yolu ile ölçülmüştür. Bu değişkenlerden 34 tanesi önsel olarak 7 gruba ayrılmıştır. Daha sonra faktör analizi yolu ile bu önsel gruplar anlamlı olarak faktörleştirilmeye çalışılmıştır. Aile yapısı, demografi, başarı, sosyal hizmetler, eğitim farkı, gelecek beklentisi önsel gruplarından ilk üçü için dokuz farklı üniversite öğrencileri elde ettikleri faktör skorlarına göre derecelendirilmiştir. Böylece üniversiteler arasında hesaplanan sekiz faktör boyutu açısından bir kıyaslama yapma imkânı sağlanmıştır.

Şenol (2003) Alan Araştırmaları Dersi Projesinde, Ege Üniversitesi Bornova kampüsü 2001-2002 eğitim öğretim yılı bahar dönemi, örgün eğitim veren fakültelerde öğrenim gören öğrencilerin başarısına etki eden faktörlerin ve öğrencilerin üniversite yaşamına ait sorunlarının saptanması amaçlamıştır. Araştırma sonucunda %95 güvenle okuduğu bölümü iş ve meslek kazanmak için tercih eden öğrenciler okuduğu bölümden memnundur. Ayrıca öğrencilerin başarısına etki eden sosyo-ekonomik faktörlerin faktör analizi kullanarak saptanması sonucu birbiriyle ilişkili değişkenler saptanmış ve bunlar altı faktör altında gruplanabilmiştir.

Güler ve Emeç (2006) tarafından En Küçük Kareler Yöntemi (EKKY) Regresyon analizi ile üniversite öğrencilerinin iyimserlik yönelimlerinin yaşam memnuniyeti düzeyleri ve akademik başarılarını belirleme etkisi araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlarda, iyimserlik yönelimi ile yaşam memnuniyeti arasında yüksek korelasyon gözlenmiş ancak iyimserlik yönelimi akademik başarı ile ilişkili görülmemiştir. Yapılan En Küçük Kareler Yöntemi (EKKY) Regresyon analizi sonuçlarına göre, kız öğrenciler, yaşamlarından daha çok memnun olanlar, kız/erkek arkadaşı olmayanlar, anne ve babası birlikte yaşayanlar, dini inanç düzeyi yüksek olanlar, bölümlerinin üniversite giriş sınavındaki tercih sırası daha yukarıda olanlar ve aylık harcama miktarı düşük olanların akademik başarıları diğerlerine göre daha yüksek gözlenmiştir. Bağımlı değişkenin yaşam memnuniyeti olduğu regresyon sonuçlarına göre ise; kız öğrencilerin, iyimser olanların, dini inancı yüksek olanların, yaşamının büyük kısmını kentte geçirmiş olanların, gelecekte işsiz kalma endişesi olmayan ve iyi bir kariyer beklentisi olanların, aylık harcama miktarı daha fazla olanların diğerlerine göre yaşam memnuniyetleri daha yüksek şekilde gerçekleşmiştir.

Çitil vd.(2006), tarafından yapılan araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin profilleri ve başarılarına etki eden faktörleri belirlemektir. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Fen Bölümlerinden rast gele seçilmiş 141 öğrenciye, 15 açık uçlu, 13 kapalı uçlu sorulardan oluşan bir anket uygulanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre, Fen Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin orta gelir düzeyinde oldukları ve başarısını en çok ortam ve ekonomik sebeplerin etkilediği tespit edilmiştir.

Altinkurt (2008), öğrenci devamsızlıklarının nedenlerini ve akademik başarıya olan etkisini araştıran çalışmasını araştırma tarama modeli ile gerçekleştirmiştir. Araştırma sonucunda, öğrencilerin akademik performansları ile özsüz devamsızlıkları arasında ters yönde bir ilişki bulunmuştur.

Erdem vd.(2005) öğrencilerin zaman yönetimi davranışlarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi ve bu davranışlarla akademik başarılar arasındaki ilişkinin ortaya konmasını amaçlayan çalışmalarında öğrencilere en çok zaman kaybettiren faktörlerin başında televizyon ve radyo dinleme ve bunun dışında sırasıyla ulaşım ve trafik, uyku düzensizliği, arkadaşlarla gereksiz sohbetler ve rutin ve gereksiz işler geldiği sonucuna varmışlardır. Zaman yönetimi puanları ile sınıflandırılmamış başarı puanları arasındaki ilişki Pearson katsayısı ile ölçülmüş, zaman yönetimi puanı ile başarı puanı arasında pozitif ve anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=0.18$, $p=0.00$). Bu sonuçlar zamanı iyi kullanma ile derslerde başarılı olma arasında önemli ilişki olduğunu göstermiştir.

Yüksel (2006), GÜ'nün çeşitli fakültelerinde uyguladığı anketle zihinsel olmayan etmenlerin üniversite öğrencilerinin başarılarına etkilerini tespit etmeyi amaçlamış ve araştırma sonucunda, öğretim yöntemlerinden memnun olan öğrencilerin daha başarılı olduklarını gözlemlemiştir. Aynı şekilde aylık eline geçen paranın ihtiyaçlarını karşıladığını belirten öğrencilerin, maddi sıkıntı yaşayanlara göre başarı düzeylerinin daha yüksek çıkmış, bunun yanı sıra istediği bölümde okuyanların, ailedeki üniversite mezunu veya öğrencisi sayısı fazla olanların, arkadaşlık, aile, öğretim elemanları ile ilişkilerinden memnun olanların diğer öğrencilere göre daha başarılı oldukları tespit edilmiştir. Öte yandan cinsiyetin, sosyal etkinliklere katılma oranının, okulların fiziki ortamının yeterlilik düzeyinin ve karşı cinsle arkadaşlık ilişkilerinden memnurluk durumunun başarı üzerinde herhangi bir etkisinin bulunmadığı görülmüştür.

Üniversite öğrencilerinin başarılarını etkileyen temel faktörleri tespit etmek ve bunların söz konusu öğrencilerin başarıları üzerindeki etkilerinin büyüklüğünü ve yönünü belirlemek isteyen Özer ve Sarı (2009), bu amaçla oluşturulan bir kovaryans analizi modeli ile Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerine uygulanan ve değerlendirmeye alınan 431 anketten elde edilen yatay kesit veriler kullanmışlardır. Elde edilen bulgulara göre; öğrencinin derslere devamsızlığı, dinlenme ve eğlence yerlerinde geçirdiği süre, sınıfı, bölümü, okuduğu bölümü sevip sevmeyişi, sınavlara kimin notları ile hazırlandığı

hususlarının öğrencinin başarısı üzerinde %5 önem düzeyinde istatistik bakımdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Koç vd.(2004) araştırmalarında, üniversite öğrencilerinin akademik başarıları ile problem alanları arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamışlardır. Bu amaç doğrultusunda K.T.Ü. Fatih Eğitim Fakültesinden rastgele 88 öğrenciye 50 maddeden oluşan Üniversite Öğrencileri Problem Tarama Ölçeği (ÜNÖPTO) uygulanmıştır. Problem alanları olarak belirlenen; kişiler arası ilişkiler, depresyon, akademik mesleki problemler, aileye yönelik problemler, nevrotik eğilim ve yardım alma davranışı ile ilgili problemlerin birbiriyle olan korelasyonu çalışmasında belirgin olarak aile ile ilgili problem alanı, kişiler arası ilişkilere ilişkin problem alanı, akademik ve mesleki problem alanı ile akademik başarıyı gösterir başarı ortalaması ve başarı değerlendirilmesi değişkenleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ayrıca diğer problem alanlarıyla, akademik başarı arasında dolaylı olarak anlamlı ilişkilerin söz konusu olduğu belirlenmiştir.

Bu çalışmada da, Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. öğrencilerine uygulanan 309 anketten elde edilen veriler kullanılarak öğrencilerin başarılarına etki eden faktörlerin logistik regresyon yöntemi ile belirlenmesi amaçlanmıştır.

I. TEORİK ÇERÇEVE

A. LOGİSTİK REGRESYON ANALİZİ

Lojistik regresyon analizi, sınıflama ve atama işlemi yapmaya yardımcı olan bir regresyon yöntemidir. Normal dağılım varsayımı, süreklilik varsayımı ön koşulu yoktur.

Bağımlı değişken üzerinde bağımsız değişkenlerin etkileri olasılık olarak elde edilerek risk faktörlerinin olasılık olarak belirlenmesi sağlanır (Özdamar, 1997:461).

Olasılık π ile X bağımsız değişkenleri arasındaki ilişki sıklıkla lojistik yanıt/cevap fonksiyonu ile gösterilebilir (Alpar, 2011:623).

Logistik regresyon fonksiyonu,

$$\pi(x) = \frac{\exp(\beta_0 + \beta_1 X)}{1 + \exp(\beta_0 + \beta_1 X)} \quad (1)$$

şeklinindedir. Burada $\pi(x) = E(Y/x)$ değeri şartlı ortalama olarak bilinir (Agresti, 1996: 103).

Şartlı ortalamanın, modelde yer alan parametrelerle ($\beta_0 + \beta_1$) doğrusal hale dönüştürmek için, transformasyona tabi tutulması gerekir. Bu transformasyona Logit transformasyon adı verilir.

Lojit dönüşüm bir olayın odds'unun doğal logaritması alınarak yapılır. Bir olayın odds'u $p/(1-p)$ ya da $\pi/(1-\pi)$ ile verilir ve bu oran 0 ile ∞ arasında değer alabilir. Odds'ların doğal logaritması alındığında ise lojit dönüşüm yapılmış olur (Alpar, 2011:624).

$$g(x) = \ln \left[\frac{\pi(x)}{1 - \pi(x)} \right] = \beta_0 + \beta_1 x \quad (2)$$

Transformasyon değişkeni $g(x)$, modeldeki parametrelerle doğrusaldır, süreklidir ve $-\infty, +\infty$ aralığında değişen değerler alır. $\pi(x)$ arttıkça $g(x)$ 'te artar ve eğer $\pi(x) < 0,5$ ise $g(x)$ negatif, $\pi(x) > 0,5$ ise $g(x)$ pozitif değerler alır (Hosmer ve Lemeshow, 1989:307).

Lojit model, doğrusal regresyon modelinin istenen birçok özelliğini içerir. Doğrusal modelde β_1 bağımsız değişken x 'deki 1 birim değişimin bağımlı değişkende ne kadarlık bir değişime neden olduğunu gösterirken, lojistik modelde x 'deki 1 birim değişimin lojit'te ne kadar değişime neden olduğunu gösterir (Alpar, 2011:625).

B.LOGİSTİK REGRESYON ANALİZİNDE PARAMETRE TAHMİNİ

Logistik regresyon modelinin parametreleri analitik olarak elde edilemediğinden, iteratif bir yöntem olan maksimum olabilirlik (Maximum Likelihood=ML) tekniği ile tahmin edilmektedir (Albayrak, 2006: 439).

Olabilirlik eşitlikleri (likelihood equations) aşağıdaki gibidir;

$$\sum_{i=1}^n [y_i - \pi(x_i)] = 0$$

$$\sum_{i=1}^n x_i [y_i - \pi(x_i)] = 0$$

Logistik regresyon için elde edilen bu eşitlikler β_0 ve β_1 'de lineer değildir. Bundan dolayı bu eşitliklerin çözümlenmesi için özel yöntemlere ihtiyaç vardır. Bu denklemlerin çözümleri genelleştirilmiş ağırlıklı en küçük kareler yöntemi ile elde edilmektedir. Bu metodlar iteratiftir (Hosmer ve Lemeshow: 1989).

Çok değişkenli durumda, tek değişkenli durumda olduğu gibi tahmin metodu en çok olabilirlik metodu olacaktır.

Regresyon katsayılarının önemli olup olmadığını test etmede kullanılacak ikinci test Wald testidir. Wald testine ait test istatistiğinin dağılımı standart normal dağılıma yaklaşır. Her değişken için listedeki standart hatalar kullanılarak Z testi yapılır. Wald testi, örnek hacminin büyük olması durumunda anlam kazanır. (Buse, 1982: 153)

Eğim parametresinin en yüksek ihtimal tahmincisi standart hatasının tahmini değeri ile mukayese edilir. $\beta_1 = 0$ iken test istatistiğinin dağılımı standart normal dağılıma uygundur. Bu teste ait test istatistiği,

$$W = \frac{\hat{\beta}_1}{SE(\hat{\beta}_1)}$$

formülü ile elde edilir.

C.LOGİSTİK REGRESYON PARAMETRELERİNİN ÖNEM TESTİ

Logistik regresyonda gözlenen ve beklenen değerlerin karşılaştırılması log-olabilirlik fonksiyonu ile yapılmaktadır.

$$D = -2 \ln \left[\frac{\text{Şuandaki modelin olabilirli ği}}{\text{Doymuş modelin olabilirli ği}} \right]$$

Parantez içerisinde verilen ifade olabilirlik oranı “likelihood ratio” olarak adlandırılır. (-2ln) katının alınması, matematiksel olduğu kadar dağılımı bilinen bir değer elde etmektir. Bu değer hipotez testi amacıyla kullanılmaktadır. Böyle bir teste olabilirlik oran testi adı verilmektedir.

$$D = -2 \sum_{i=1}^n \left\{ y_i \ln \left(\frac{\hat{\pi}_i}{y_i} \right) + (1 - y_i) \ln \left(\frac{1 - \hat{\pi}_i}{1 - y_i} \right) \right\}$$

Bağımsız bir değişkenin önemine karar vermek için amacıyla, denklemde bağımsız değişkenin olduğu ve olmadığı durumlardaki D değerleri karşılaştırılır. Bağımsız değişkeni kapsamasından dolayı ortaya çıkan D’deki değişim aşağıdaki gibidir:

$$G = D(\text{Değişkensiz Model için}) - D(\text{Değişkenli Model için})$$

Hesaplanan bu istatistik de, doğrusal regresyonda kullanılan F testindeki pay kısmı ile aynı rolü üstlenir. $\beta_1 = 0$ hipotezi altında, G istatistiği 1 serbestlik derecesiyle χ^2 dağılımı gösterir. Tüm değişkenleri içeren model ile kestirilen modele ilişkin olabilirlik oran değerlerinin farkına dayanan ölçütlerin Ki-kare dağılacağı düşüncesinden hareketle kurulan modelin geçerliliği sınanmaktadır. (Elhan, A.H. 1997: 10)

D. UYUM İYİLİĞİ İSTATİSTİĞİ

Kurulan modelin uyum iyiliği testi Hosmer-Lemeshow'un onlu risk grupları yöntemine göre hesaplanmaktadır

Uyum iyiliğine karar vermek için onlu risk grupları yöntemine göre hesaplanmak isteniyorsa, Hosmer-Lemeshow $\hat{C}_g^*$ istatistiği hesaplanır.

$$\hat{C}_g^* = \sum_{k=0}^1 \sum_{l=1}^{10} \frac{(o_{kl} - e_{kl})^2}{e_{kl}}$$

Hosmer-Lemeshow $\hat{C}_g^*$ istatistiği, n-2 serbestlik dereceli ki-kare dağılımı göstermektedir.

II. METODOLOJİ

A. MATERYAL VE METOT

Çalışmada, materyal olarak Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde 2008 yılında yapılan anket çalışması sonucu elde edilen veriler kullanılmıştır. Öğrencilerin başarılarına etki eden faktörler belirlenerek buna uygun bir anket formu geliştirilmiştir. Fakültenin İşletme, İktisat, Kamu Yönetimi ve Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler bölümlerindeki öğrencilere uygulanan 309 anketin verileri analizde kullanılmıştır.

Ankete katılan öğrencilerin kalan ders sayıları belirlenmiş ve kalan ders sayısı 1 ve altında olan öğrenciler 0(başarılı), 1'in üstünde olanlar ise 1(başarısız) şeklinde kodlanarak bağımlı değişken iki şıklı hale getirilmiştir. Öğrencilerin başarılarını etkileyen birçok faktör söz konusudur. Bunlardan bazıları kontrol altına alınabilir faktörlerdir. Öğrenci başarısını etkileyen veya başarısızlığa neden olan faktörlerin başarıyı hangi düzeyde etkilediğinin bilinmesi kontrol altına alınabilir faktörlerin dikkate alınarak başarısızlık oranının düşürülmesini sağlayabilir.

Öğrenci başarısını etkileyebilecek faktörler olan değişkenler şöyle tanımlanmıştır:

- 1. Cinsiyet:** 1= Bay, 2= Bayan
- 2. Sınıf:** 1= 1. sınıf, 2= 2. sınıf, 3= 3. sınıf ve 4= 4. sınıf
- 3. Bölüm:** 1= İşletme, 2= İktisat, 3= Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler, 4= Kamu Yönetimi
- 4. Öğrenci yaşı:** 1= 20'den küçük, 2= 20, 3= 21, 4= 22 ve daha büyük

- 5. Soru 1**→Anne babanın durumu: 1= Beraber, 2= Anne-babadan biri veya her ikisi de ölü
- 6. Soru 2**→Ailenin öğrenciye tutumu: 1= Koruyucu, 2= Destekleyici-Otoriter
- 7. Soru 3**→Ailenin toplam aylık geliri: 1= 450 YTL'den az, 2= 450-1000 TL, 3= 1001-2000 TL, 4= 2000 TL'den fazla
- 8. Soru 4**→Aile dışında aylık ilave gelir: 1= Var, 2= Yok
- 9. Soru 5**→Öğrencinin aylık toplam harcaması: 1= 160 YTL'den az, 2= 161-200 YTL, 3= 201-300, 4= 300 YTL'den fazla
- 10. Soru 6**→Öğrencinin kaldığı yer: 1= Ailesi-Akraba, 2= Yurt, 3= Ev
- 11. Soru 7**→Kaldığı yerde uygun ders çalışma ortamı var mı: 1= Evet, 2= Hayır
- 12. Soru 8**→Hayatlarına etki eden en önemli sorun: 1= Ekonomik sorunlar, 2= Gelecek korkusu, 3= Kişisel sorunlar- Topluma uyumla ilgili sorunlar-Sorunu yok
- 13. Soru 9**→Gazete okuma alışkanlığı var mı: 1= Evet, 2= Hayır
- 14. Soru 10**→Öğrencinin kitap okuma alışkanlığı var mı: 1= Var, 2= Yok
- 15. Soru 12**→Mezun olduğu lise türü: 1= Düz-Meslek-Özel, 2=Süper-Anadolu lisesi
- 16. Soru 13**→Almış olduğu lise eğitimini nasıl buluyor: 1= Yeterli, 2= Yetersiz
- 17. Soru 14**→İlgi alanındaki bölümde mi okuyor: 1= Evet, 2= Hayır
- 18. Soru 15**→Şu anda aldığı eğitimden memnun mu: 1= Evet, 2= Hayır
- 19. Soru 17**→Mezun olduktan sonra mesleği ile ilgili iş bulabileceğine inanıyor mu: 1= Evet, 2= Hayır
- 20. Soru 18**→Derslere devam ediyor mu: 1= Ara sıra veya hiç, 2= Sık sık, 3= Sürekli
- 21. Soru 19**→Dersin verimliliği için derse aktif olarak katılıyor mu: 1= Hiç-Nadiren- Ara sıra, 2= Sık sık-Sürekli
- 22. Soru 20**→Sınavlara nasıl hazırlanıyor: 1= Günlük veya 15 gün öncesinde, 2= Bir hafta veya 1 gün öncesinde
- 23. Soru 21**→Kütüphaneden faydalaniyor mu: 1= Hiç veya nadiren 2= Ara sıra, sık sık veya sürekli
- 24. Soru 22**→Başarılı olduğu sınav tipi: 1= Test, 2= Klasik
- 25. Soru 23**→Üst sınıflardan edindiği bilgiler nedeniyle önyargılı davranıp başarısız olduğu dersler oluyor mu: 1= Evet, 2= Hayır

26. Soru 24→Ders çalışmasına engel olan en büyük etmen: 1= Motive olamayışı, 2= Arkadaş ortamı-Şans oyunları-Cafe alışkanlığı ve internet tutkusu-Özel arkadaşı-Herhangi bir etmen yok

27. Soru 25→Hocaların tutumu başarısını etkiliyor mu: 1= Etkiliyor, 2= Bazı dersler için veya hiç etkilemiyor

28. Soru 26→ Üniversitenin etkinliklerine katılıyor mu: 1= Katılıyor, 2= Katılmıyor

B. BULGULAR VE TARTIŞMA

Tablo 2.1’de bağımlı değişken olan üniversite öğrencilerinin başarıları ile ilişkili olabileceği düşünülen olası değişkenlerin tek değişkenli logistik regresyon sonuçları verilmiştir. Tablo 2.1’de, verilen değişkenlere ait modelde yalnız o değişken bulunurken kestirilen eğim katsayısı ($\hat{\beta}$), kestirilen eğim katsayısının standart hatası ($\hat{SE}(\hat{\beta})$), kestirilen odds oranı (ψ), kestirilen odds oranı için % 95 güven sınırları, model için -2log-olabilirlik değeri ve P değerleri verilmiştir.

Tablo 2.1: Üniversite Öğrencilerinin Başarıları ile İlgisi Olabileceği Düşünülen Değişkenlerin Tek Değişkenli Logistik Regresyon Model Sonuçları

	$\hat{\beta}$	$\hat{SE}(\hat{\beta})$	ψ	%95 Güven Sınırları	-2log-Olabilirlik	Wald	P
Cinsiyet	0,434	0,234	1,543	0,976-2,439	411,583	3,444	0,063
Sınıf (1)	2,291	0,415	9,880	4,378-22,298	358,727	30,420	0,000
Sınıf (2)	2,169	0,412	8,745	3,896-19,629		27,638	0,000
Sınıf (3)	2,364	0,407	10,64	4,794-23,600		33,807	0,000
Bölüm(1)	-0,055	0,330	0,947	0,496-1,809	403,991	0,027	0,869
Bölüm(2)	-0,069	0,333	0,933	0,486-1,792		0,043	0,836
Bölüm(3)	0,864	0,335	2,372	1,232-4,570		6,669	0,010
Yaş(1)	0,221	0,384	1,247	0,588-2,645	402,545	0,332	0,565
Yaş(2)	0,911	0,315	2,488	1,343-4,609		8,392	0,004
Yaş(3)	0,837	0,310	2,310	1,258-4,243		7,285	0,007
Soru1	-0,319	0,411	0,727	0,325-1,625	412,768	0,604	0,437
Soru2	-0,431	0,274	0,650	0,380-1,111	414,440	2,479	0,115
Soru3(1)	0,356	0,417	1,428	0,630-3,235	412,512	0,728	0,394
Soru3(2)	0,128	0,335	1,137	0,589-2,192	413,402	0,146	0,702
Soru3(3)	0,421	0,392	1,523	0,706-3,286		1,149	0,284
Soru4	0,456	0,358	1,726	0,856-3,480	412,612	2,327	0,127
Soru5(1)	0,029	0,537	1,029	0,360-2,946	407,955	0,003	0,957
Soru5(2)	0,814	0,451	2,256	0,932-5,460		3,257	0,071
Soru5(3)	0,555	0,480	1,742	0,680-4,460		1,338	0,247
Soru6(1)	-0,495	0,329	0,610	0,320-1,163	412,694	2,256	0,133
Soru6(2)	-0,089	0,258	0,915	0,552-1,516		0,119	0,730
Soru7	-0,446	0,306	0,640	0,352-1,165	412,912	2,130	0,144
Soru8(1)	-0,061	0,411	0,941	0,420-2,107	406,989	0,022	0,883
Soru8(2)	-0,710	0,282	0,492	0,283-0,854		6,354	0,012
Soru9	0,122	0,229	1,130	0,629-2,030	414,875	0,167	0,683
Soru10	-0,556	0,307	0,573	0,314-1,046	411,630	3,287	0,070

Tablo 2.1: Üniversite Öğrencilerinin Başarıları ile İlgisi Olabileceği Düşünülen Değişkenlerin Tek Değişkenli Logistik Regresyon Model Sonuçları (devam)

	$\hat{\beta}$	$\hat{SE}(\hat{\beta})$	ψ	%95 Güven Sınırları	-2log-Olabilirlik	Wald	P
Soru12	0,313	0,315	1,367	0,738-2,534	414,037	0,988	0,738
Soru13	-0,291	0,238	0,747	0,469-1,192	413,541	1,493	0,222
Soru14	-0,151	0,237	0,860	0,541-1,368	414,638	0,405	0,524
Soru15	-0,523	0,245	0,593	0,367-0,959	410,426	4,535	0,033
Soru17	0,138	0,268	1,148	0,679-1,941	414,778	0,264	0,607
Soru18	0,606	0,238	1,833	1,150-2,920	408,492	6,503	0,011
Soru19	0,427	0,246	1,533	0,946-2,485	411,989	3,013	0,083
Soru20	-0,239	0,236	0,787	0,496-1,251	414,014	1,025	0,311
Soru21	0,532	0,240	1,702	1,064-2,723	410,042	4,926	0,026
Soru22	0,307	0,245	1,359	0,841-2,196	413,457	1,573	0,210
Soru23	0,715	0,236	2,045	1,287-3,247	405,696	9,185	0,002
Soru24	0,482	0,252	1,619	0,987-2,654	411,332	3,643	0,056
Soru25	0,180	0,234	1,198	0,757-1,895	414,447	0,594	0,441
Soru26	-0,038	0,237	0,962	0,605-1,531	415,016	0,026	0,871

Olabilirlik oran test sonucunda, Tablo 2.1'in son sütununda verilen olasılık düzeyi (p) 0.25'in altında (p<0.25) bulunan değişkenler çok değişkenli model için aday değişkenler olarak belirlenmiştir. Böylece **cinsiyet, sınıf, bölüm, yaş, soru2, soru4, soru5, soru7, soru8, soru10, soru13, soru15, soru18, soru19, soru21, soru22, soru23, soru24** değişkenleri bağımlı değişkenle anlamlı derecede ilişkili olduklarından dolayı çok değişkenli modele dahil edilmişlerdir. Aday değişkenlerle kurulan çok değişkenli modele ilişkin sonuçlar Tablo 2.2'de verilmiştir.

Tablo 2.2: Tek Değişkenli Modelde Aday Değişken Olarak Alınan Değişkenleri Kapsayan Çok Değişkenli Model Sonuçları

	$\hat{\beta}$	$\hat{SE}(\hat{\beta})$	Wald	SD	P	ψ	95% C.I.for EXP(B)	
							Lower	Upper
Cinsiyet(1)	,571	,337	2,882	1	,090	1,771	,916	3,424
Sınıf			31,367	3	,000			
sınıf(1)	2,752	,612	20,211	1	,000	15,668	4,721	51,998
sınıf(2)	2,411	,554	18,974	1	,000	11,147	3,767	32,985
sınıf(3)	2,818	,518	29,576	1	,000	16,740	6,064	46,217
Bölüm			8,147	3	,043			
Bölüm(1)	-,191	,425	,202	1	,653	,826	,359	1,902
Bölüm(2)	-,004	,419	,000	1	,993	,996	,439	2,263
Bölüm(3)	1,061	,458	5,376	1	,020	2,890	1,178	7,089
Yaş			4,726	3	,193			
yaş(1)	-,874	,569	2,356	1	,125	,417	,137	1,274
yaş(2)	,240	,483	,247	1	,619	1,271	,493	3,275
yaş(3)	,132	,435	,092	1	,762	1,141	,486	2,677
soru2(1)	-,659	,358	3,393	1	,065	,517	,256	1,043

Tablo 2.2: Tek Değişkenli Modelde Aday Değişken Olarak Alınan Değişkenleri Kapsayan Çok Değişkenli Model Sonuçları (devam)

soru4(1)	,477	,479	,991	1	,320	1,611	,630	4,120
soru5			2,689	3	,442			
soru5(1)	-,188	,800	,055	1	,815	,829	,173	3,977
soru5(2)	,466	,674	,478	1	,489	1,593	,425	5,967
soru5(3)	,088	,712	,015	1	,902	1,092	,270	4,408
soru7(1)	,122	,391	,098	1	,755	1,130	,525	2,434
soru8			8,956	2	,011			
soru8(1)	-,011	,557	,000	1	,984	,989	,332	2,947
soru8(2)	-,976	,383	6,514	1	,011	,377	,178	,797
soru10(1)	-1,124	,417	7,252	1	,007	,325	,143	,736
soru13(1)	-,121	,327	,137	1	,711	,886	,466	1,682
soru15(1)	-,322	,335	,922	1	,337	,725	,376	1,397
soru18(1)	,388	,318	1,487	1	,223	1,474	,790	2,752
soru19(1)	,305	,322	,900	1	,343	1,357	,722	2,550
soru21(1)	,516	,343	2,259	1	,133	1,675	,855	3,281
soru22(1)	-,070	,348	,041	1	,840	,932	,472	1,843
soru23(1)	,586	,318	3,400	1	,065	1,798	,964	3,353
soru24(1)	,849	,338	6,324	1	,012	2,337	1,206	4,529
Constant	-3,903	1,066	13,408	1	,000	,020		

-2log-Olabilirlik = 291,511

Tablo 2.2’de verilen sonuçlara göre modelde önemli olmadığı görülen ve öncelikle en yüksek önemsizliğe sahip olan (P=0,840) **soru22** değişkeninin modelde kalıp kalmayacağına, **soru22** değişkenini kapsayan ve kapsamayan modeller için olabirlik-oran test istatistiğinin karşılaştırılması sonucunda karar verilecektir. **Soru22** değişkenini kapsayan modelin -2log-olabirlik değeri 291,511 model dışı bırakıldıktan sonra, geriye kalan değişkenlerle kurulan çok değişkenli logistik regresyon modelinin -2log-olabirlik değeri 291,551 olarak bulunmuştur. **soru22** değişkenini kapsayan ve kapsamayan modelleri karşılaştıran olabirlik-oran test istatistiği (G) değeri, bu iki modele ait -2log-olabirlik değerlerinin farkına eşittir;

$$G = 291,511 - 290,551 = -0,04$$

Bu değer 1 serbestlik derecesi ile ki-kare cetvel değeriyle karşılaştırılır. Hesaplanan (G) istatistiği, 1 serbestlik derecesindeki ki-kare cetvel değerinden küçük olduğu için ($G = 0,04 < \chi^2_{(1)} = 3,841$) **soru22** değişkeninin modelde kalmasına gerek kalmadığına karar verilmiştir. **Soru22** değişkeninin modele herhangi bir katkısının olmadığı sonucuna varılmıştır. Benzer işlem diğer önemsiz değişkenler içinde yapılarak en uygun çok değişkenli logistik regresyon modeli Tablo 2.3’de verilmiştir.

Tablo 2.3: En Uygun Çok Değişkenli Logistik Regresyon Model

	$\hat{\beta}$	$\hat{SE}(\hat{\beta})$	Wald	SD	P	ψ	95% C.I.for EXP(B)	
							Lower	Upper
cinsiyet(1)	,671	,313	4,599	1	,032	1,957	1,059	3,615
Sınıf			36,763	3	,000			
Sınıf(1)	2,805	,575	23,822	1	,000	16,524	5,357	50,963
Sınıf(2)	2,471	,511	23,408	1	,000	11,838	4,350	32,214
Sınıf(3)	2,815	,484	33,801	1	,000	16,699	6,464	43,140
Bölüm			12,773	3	,005			
Bölüm(1)	-,214	,393	,296	1	,586	,807	,374	1,745
Bölüm(2)	-,013	,404	,001	1	,974	,987	,447	2,181
Bölüm(3)	1,182	,425	7,733	1	,005	3,262	1,418	7,506
Yaş			5,075	3	,166			
yaş(1)	-,916	,553	2,743	1	,098	,400	,135	1,183
yaş(2)	,174	,452	,149	1	,699	1,191	,491	2,885
yaş(3)	,111	,413	,072	1	,788	1,117	,497	2,513
Soru2(1)	-,668	,342	3,801	1	,051	,513	,262	1,004
Soru8			9,424	2	,009			
Soru8(1)	-,296	,513	,333	1	,564	,744	,272	2,033
Soru8(2)	-1,053	,368	8,167	1	,004	,349	,170	,718
Soru10(1)	-1,012	,387	6,854	1	,009	,364	,170	,775
Soru24(1)	,950	,323	8,670	1	,003	2,587	1,374	4,870
Soru23(1)	,682	,298	5,241	1	,022	1,977	1,103	3,543
Constant	-2,783	,616	20,430	1	,000	,062		

-2log-Olabilirlik = 302,912

C. MODELİN UYUM İYİLİĞİ

Kurulan modelin uyum iyiliği Hosmer- Lemeshow'un onlu risk grupları yöntemi ile hesaplanarak Tablo 2.4'teki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 2. 4: Sabit Denek Sayılı Onlu Risk Grupları İçin Gözlenen ve Beklenen Değerler

İkili Bağımlı Y Değişkeninin Değeri	Risk Grupları										Toplam	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
Y=1	Gözlenen	2	4	8	9	15	12	17	19	19	25	130
	Beklenen	3,4	5,5	7,5	9,1	11,4	13,5	15,5	18,5	20,7	25	
Y=0	Gözlenen	28	26	23	21	16	18	13	12	11	6	174
	Beklenen	26,6	24,5	23,5	20,9	19,6	16,5	14,5	12,5	9,3	6	
Toplam		30	30	31	30	31	30	30	31	30	31	304

Tablodaki değerler kullanılarak Hosmer- Lemeshow $\hat{C}_g^*$ istatistiği 4,133 olarak hesaplanmıştır.

$\alpha = 0,05$ yanılma düzeyi ve 8 serbestlik derecesi ile Ki-kare dağılımı ile karşılaştırılır. $\hat{C}_g^* < \chi^2_{0,05,8} = 15,507$ olduğundan model uyumunun iyi olduğu söylenir.

Oluşturulan lojistik modelin sınıflandırma başarısı Tablo 2.5'te verilmiştir.

Tablo 2.5: Uydurulan Model İçin Sınıflandırma Tablosu

		Kestirilen		Doğrulama Oranı
		Başarılı	Başarısız	
Gözlenen	Başarılı	140	34	80,5
	Başarısız	38	92	70,8
Ortalama %				76,3

Buna göre lojistik regresyon modelinde gözlemlerin doğru sınıflandırma oranının %76,3 olduğu görülmektedir. Bu çözümlemede kalan ders sayısına göre başarılı olan 34 öğrenci yanlış sınıflandırılarak başarısız grubuna atanmış, başarısız olan 38 öğrenci ise başarılı gruba atanarak yanlış sınıflandırılmıştır. Yapılan araştırmaya göre başarılı olan öğrencilerin %80,5'i ve başarılı olmayan öğrencilerin %70,8'i doğru olarak tahmin edilmiştir.

SONUÇ

Öğrencilerin başarılarına etki eden bağımsız değişkenleri belirlemek amacıyla hazırlanan anket, materyal olarak belirlenen Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme, İktisat, Kamu Yönetimi ve Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler bölümündeki öğrencilere uygulanmıştır. Çalışmada bağımsız değişkenlerin önemli olup olmadıklarını anlamak amacıyla logistik regresyon analizi tekniği kullanılmıştır.

Analiz sonucunda Tablo 2.1'de verilen ve öğrenci başarısı üzerinde etkisi olduğu düşünülen 24 değişkenden sadece öğrencinin cinsiyeti, yaşı, bulunduğu sınıf ve bölüm, Soru 2: Ailenin öğrenciye tutumu, Soru 8: Hayatına etki eden önemli bir sorunun (gelecek korkusu, ekonomik, kişisel ve topluma uyumla ilgili sorunlar) varlığı, Soru 10: Kitap okuma alışkanlığının olup olmaması, Soru 23: Üst sınıflardan edindiği bilgiler nedeniyle önyargılı davranıp başarısız olduğu derslerin olup olmaması, Soru 24: Ders çalışmasına engel olan bazı etmenlerin (arkadaş ortamı, şans oyunu-cafe alışkanlığı, bilgisayar tutkusu, özel arkadaşı veya motive olamayışı) varlığı bağımsız değişken olarak belirlenerek en uygun model oluşturulmuştur. Tahmin edilen logistik regresyon modeli değişkenlerin odds oranlarına bakılarak yorumlanır. X'in bir değerinde kestirilen odds'un, diğer değerinde kestirilen odds'a oranı olarak verilmektedir. Bu istatistik x=1 olan

bireylerin $x=0$ olan bireylere nazaran bağımlı değişkenin kaç kat daha fazla 1 olarak görüldüğü sonucunu verir. Öğrencilerin kalan ders sayılarına göre başarılı ya da başarısız olarak değerlendirilmesinde etkisi olan bu 9 değişkenin kestirilen odds oranları Tablo 2.3'te ψ sütununda verilmiştir.

Öğrencileri kalan ders sayısı başarılarına göre ayırmada Cinsiyet değişkenine ait odds oranı 1,957 olarak bulunmuştur. Bu katsayı, bayan öğrencilerin bay öğrencilerden 1,957 kat daha başarılı olduklarını gösterir.

Benzer şekilde 1. sınıflara göre; 2.sınıflar 16,524 kat, 3.sınıflar 11,838 kat, 4. sınıflar 16,699 kat daha başarılıdır.

İşletme bölümüne göre; İktisat bölümü 0,807 kat başarısız, Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler bölümü 0,987 kat başarısız iken, Kamu Yönetimi bölümü 3,262 kat daha başarılıdır.

20 yaşından küçük olan öğrencilere göre; 21 yaşındakiler 0,400 kat başarısız, 22 yaşındakiler 1,191 kat başarılı ve 22 yaşından büyük olanlar 1,117 kat başarılılardır.

Aile tutumu açısından ailesi destekleyici ve otoriter olanlar ailesi koruyucu olanlara göre 0,513 kat daha başarılıdır.

Şuan hayatlarına etki eden en önemli sorunları ekonomik sorunlar olan öğrencilere göre gelecek korkusu olanlar 0,744 kat daha başarısız ve yine ekonomik sorunlar olan öğrencilere göre kişisel ve topluma uyumla ilgili sorunları olanlar 0,349 kat daha başarısızdırlar.

Kitap okuma alışkanlığı olanlar olmayanlara göre 0,364 kat daha başarılıdır.

Üst sınıflardan edindiği bilgiler nedeniyle derse önyargılı davrananlara göre önyargılı davranmayanlar 1,977 kat daha başarılıdır.

Ders çalışmasına arkadaş ortamı, şans oyunu-cafe alışkanlığı, bilgisayar tutkusu veya özel arkadaşı gibi etmenler engel olan öğrencilere göre; motive olamayışı nedeniyle ders çalışamayan öğrenciler 2,629 kat daha başarısızdırlar. Yani motive olamayış diğer belirlenen etmenlere göre ders çalışmaya 2,629 kat daha fazla engel olmaktadır.

Demografik özellikleri gösterenlerin dışında kalan faktörler olan; öğrencilerin hayatlarına etki eden sorunların önüne geçilmesi, kitap okuma alışkanlığı edindirilmesi, derslere olan önyargılarının aşılması, ders çalışmalarına engel olan etkenlerin en aza indirilmesi ile öğrencilerin daha başarılı olmaları sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- AGRESTİ, Alan (1996). An Introduction to Categorical Data Analysis. John Wiley and Sons. Inc.
- AKTAŞ, Cengiz (2009). Lojistik Regresyon Analizi: Öğrencilerin Sigara İçme Alışkanlığı Üzerine Bir Uygulama. Sayı:26.
- ALBAYRAK, Ali Sait (2006). Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. Asil Yayın Dağıtım Lmt.Şti., Ankara, s. 439.
- ALPAR, Reha (2011) Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler, Detay Yayıncılık, Ankara, s. 623-625.
- ALTAŞ, Dilek; GİRAY, Selay (2005). Mali Başarısızlığın Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemlerle Belirlenmesi: Tekstil Sektörü Örneği. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 5(2):13-28.
- ALTINKURT, Yahya (Nisan 2008). Öğrenci Devamsızlıklarının Nedenleri ve Devamsızlığın Akademik Başarıya Olan Etkisi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 20.
- ANAFARTA, Nilgün; KURUÜZÜM, Ayşe (2004). Türk Otomotiv Yan Sanayiinde Kalite Eğitiminin Etkinliğinin Ölçülmesi. Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 30:9-26.
- ATAN, Murat; GÖKSEL, Aykut ve KARPAT, Gaye (23-26 Ekim 2002). Üniversite Öğrencilerinin Başarılarını Etkileyen Faktörlerin Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz Yöntemleri ile Tespiti. XI. Eğitim Bilimleri Kongresi, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşe, KKTC.
- BAŞARIR, G. (1990). Çok Değişkenli Verilerde Ayrımsama Sorunu ve Logistik Regresyon Analizi. (Uygulamalı istatistik doktora tezi.) H.Ü., 1-36, Ankara.
- BİRCAN, Hüdaverdi (2004). Logistik Regresyon Analizi: Tıp Verileri Üzerine Bir Uygulama, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. s.185-208.
- BİRCAN, Hüdaverdi; KARAGÖZ, Yalçın (2010). Hanımların Ev İşlerine Yardımcı Çağrılarını Etkileyen Faktörlerin Logistik Regresyon Analizi Yardımıyla Belirlenmesi: Sivas İli Uygulaması. Ekev Akademi Dergisi, sayı: 43.
- BUSE, A. (1982). The Likelihood Ratio, Wald and Lagrange Multiplier Tests: An Expository Note, The American Statistician. Vol. 36, No. 3, Part 1.
- COŞKUN, Sibel; KARTAL, Mahmut ;COŞKUN, Akın ve BİRCAN, Hüdaverdi (2004). Logistik Regresyon Analizinin İncelenmesi ve Bir Uygulama. Cumhuriyet Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı:1.
- ÇİTİL, Mehmet; İSPİR, Esin; SÖĞÜT, Ömer ve BÜYÜKKASAP, Erdoğan (2006). Fen Edebiyat Fakültesi Öğrencilerinin Profillerive Başarılarını Etkilediğine İnanırları Faktörler; K.S.Ü. Örneği, Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt-Sayı: 8-2.
- ELHAN, Atilla Halil (1997). Logistik Regresyon Analizinin İncelenmesi ve Tıpta Bir Uygulaması. (Biyostatistik Yüksek Lisans Tezi) A.Ü.,4-29, ANKARA
- ERDEM, Ramazan; PİRİNÇCİ, Edibe ve DİKMETAŞ, Elif (2005). Üniversite Öğrencilerinin Zaman Yönetimi Davranışları ve Bu Davranışların Akademik Başarı ile İlişkisi, Manas Sosyal Bilimler Dergisi,14, s.167-177.

- GAVCAR, Erdoğan; ÜLKÜ, Meltem ve EKMEKÇİ, Seçil (Bahar 2001). Üniversite Öğrencilerinin Başarıları Üzerine Etki Eden Bazı Faktörlerin Araştırılması (Muğla Üniversitesi İ.İ.B.F. Örneği). Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, Sayı 5.
- GÜLER KÜMBÜL, Burcu; EMEÇ, Hamdi (2006). Yaşam Memnuniyeti ve Akademik Başarıda İyimserlik Etkisi. D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi. Cilt:21 Sayı:2, ss:129-149.
- GÖK, Ayşe Cansu; ÖZDEMİR, Ali (2011). Lojistik Regresyon Analizi İle Banka Sektör Paylarının Tahminlenmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi.
- HOSMER, David.W; LEMESHOW, Stanley (1989). Applied Logistic Regression, John Willey & Sons.
- KOÇ, Mustafa; AVŞAROĞLU, Selahattin ve SEZER, A. (2004). Üniversite Öğrencilerinin Akademik Başarıları İle Problem Alanları Arasındaki İlişki. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:11, ss. 483-498.
- ÖZDEVECİOĞLU, Mahmut (Ocak-Haziran 2003) Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İle Üniversite Öğrencilerinin Bazı Demografik Özellikleri ve Akademik Başarıları Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 20, ss. 117-135.
- ÖZER, Hüseyin; SARI, Ahmet (2009). Kovaryans Analizi Modelleriyle Üniversite Öğrencilerinin Başarılarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Atatürk Üniversitesi İİBF Öğrencileri için Bir Uygulama. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt:24, Sayı:2, ss.105-126.
- SARAÇOĞLU, Bedriye; EREN, Adalet (2011). Gönüllü İşten Ayrılmalar Üzerine Ekonometrik Bir Yaklaşım, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:26, Sayı:1.
- SEVÜKTEKİN, Mustafa; NARGELEÇEKENLER, Mehmet ve ÇETİN, Işın (2012). Uludağ Üniversitesi Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik Profil Araştırması, Uludağ Üniversitesi , İİBF Dergisi. 31(2):99-128.
- ŞENOL, Şanslı (Haziran, 2003). Ege Ü. FF İstatistik Böl. Bornova-İZMİR, Alan Araştırmaları Dersi Projesi.
- YAMAK, Rahmi; ABDİOĞLU, Zehra ve MERT, Nilcan (2012). Türkiye’de İşgücüne Katılımı Belirleyen Faktörler: Mikro Ekonomik Analiz, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 12(2):41-58.
- YILDIRIM, Kemal; DOĞRUL, Günsel (2008) “Çalışmak Ya Da Çalışmamak”: Türkiye’de Kentsel Alanlarda Yaşayan Kadınların İşgücüne Katılmama Kararlarının Olası Belirleyicileri. Cilt:8, Sayı:1.
- YÜKSEL, Y. (2008). Hava Koşullarının Trafik Kazalarına Etkileri ve Trafik Kazalarının İstatistiksel Analizi. Fırat Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- YÜKSEL, Galip (2006,2 Mart). Öğrencilerin Başarılarını Etkileyen Faktörler. <http://www.memurlar.net/haber/40574/> [Son Erişim Tarihi : 06 Mart 2016]

BİR KAMU YÖNETİMİ SORUNSALI OLARAK TERÖR KAYNAKLI KRİZLERİN YÖNETİMİ: TÜRKİYE-ABD KARŞILAŞTIRMASI

Abdullah YILMAZ* ve Burcu AKDENİZ**

Özet

Dünyanın gün geçtikçe artan istikrarsızlık eğilimi, uluslar, etnik ve dini topluluklar arasındaki çatışmalar dünya çapında terörist eğilimleri artırmaktadır. Böylesi bir ortamda geniş kitleleri etkileyen terör olayları dünyanın önde gelen sorunları arasında sayılmaktadır. Bu çalışmada terör saldırıları ve terör kaynaklı krizler Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri bağlamında bir kamu yönetimi sorunsalı olarak incelenmekte, örnek vakaların değerlendirmesi ile uygulama ve çözüm anlamında görüşler ortaya konmaktadır. Örnek vakaların değerlendirilmesinde dört temel kriter olarak (1) hızlı devlet müdahalesi; (2) etkili ve doğru bilgi akışının sağlanması; (3) ikinci bir saldırı veya krizin büyümesinin önlenmesi; (4) mağdurlara travma sonrası destek sağlanması belirlenmiştir. Bu kriterler başta hükümet olmak üzere kamu kurumlarından vatandaşların beklentilerinin neler olabileceği sorusundan yola çıkılarak belirlenmiş olup güvenlik güçlerinin özel müdahale koşulları ile ilgili değerlendirmeler çalışmanın dışında bırakılmıştır. Terör kaynaklı krizler konusunu bir kamu yönetimi sorunsalı olarak ele alan az sayıda çalışma bulunması nedeniyle ve vakaların toplum genelindeki yansımalarının gözlenebilmesine olanak sağlaması açısından medyadan alıntılar yapılmıştır. Bu çalışmada terör konusunu bu açıdan ele alan daha fazla çalışmanın yapılması ile sorunların özellikle toplumsal yönünün çözümüne önemli katkılar sağlanacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kriz Yönetimi, Terör Kaynaklı Krizler, Kamu Yönetimi Yapılanması, Devlet, Vatandaş.

Management of Terror Based Crises as a Public Management Question: A Comparison of Turkey and the USA

Abstract

The instability around the world; together with increasing conflicts among countries, ethnic and religious groups have caused an increase of terrorist tendencies globally. At this stage terrorist attacks are considered as threats and critical problems for the world. In this study terrorist attacks and terror based crises are reviewed in Turkey and the USA contexts as a question of public administration. Moreover some sample cases are evaluated in terms of practice and solutions. The evaluation was carried out in view of four basic criteria: (1) rapid response by the state agencies; (2) effective and correct flow of information; (3) prevention of secondary attacks and expansion of the crisis; (4) post-traumatic support to the victims. The first two of these criteria have been used in previous studies as criteria of good crisis management. The others were designed considering what citizens might expect from their governments. Due to the fact that there is a limited number of studies in the literature considering the terror based crises as a problem of public administration, in addition to their facilitating quality in terms of observing reflections of the cases on the

* Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, İktisadi ve İdari Programlar Bölümü, Eskişehir, ayilmaz04@hotmail.com.

** Okutman, Dumlupınar Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, Kütahya, burcuakdeniz@gmail.com.

society, references were given to the media extracts both from the national and international press. Consequently, it was proposed that considering the crises resulting from terrorism from a public management point of view would be beneficial especially in terms of social perspective of the problem.

Key Words: Crisis Management, Terror Based Crises, Public Administration Structure, Government, Citizens.

GİRİŞ

Terör sözcüğü Türk Dil Kurumu Sözlüğünde “yıldırı”, terörizm ise “yıldırıcılık” (www.tdk.gov.tr, 4.2.2016) şeklinde karşılık bulmakta, Oxford Dictionary of English Language’de Fransızca kökenli bu sözcüklerden terör (terror) “aşırı korku; insanları yıldırma amacıyla aşırı korku kullanılması terörizm (terrorism) ise “siyasi amaçlara ulaşmak için gayri resmi ve izinsiz olarak şiddet ve tehdit unsurlarının kullanılması” (www.oxforddictionaries.com, 4.2.2016) şeklinde tanımlanmaktadır. Terörizm, terör yöntemlerinin siyasi bir amaçla, örgütlü, sistemli ve sürekli bir biçimde kullanıldığı bir stratejidir ve terör kavramını da kapsamaktadır. Terör terimi, dehşet ve korkuyu belirtirken, terörizm, bu kavrama süreklilik ve siyasal içerik katmaktadır. Buradan hareketle terörizm, savaş ve diplomasi ile ulaşılması mümkün olmayan hedeflere ulaşabilmek için korkutma ve yıldırma araçlarının tercih edilmesi ve bunun bir teori, felsefe ve ideoloji temeline oturtulması suretiyle siyasi amaçlar doğrultusunda terör ve şiddetin sistemli ve planlı bir şekilde kullanılmasıdır (Gençtürk, 2012: 3). Terörist faaliyetlerde şiddet temel araç olarak kullanılırken beklenmedik olması ve propaganda ile desteklenmesi sayesinde örgütlerin geniş kitleleri etkileme hedeflerine ulaşmalarında eşsiz bir araç haline gelmektedir. En yaygın terörist faaliyet yöntemleri bombalama, silahlı saldırı, yaralama, suikast, pusu kurma, kundakçılık, adam kaçırmaya/rehin alma, uçak veya gemi kaçırmaya ve intihar saldırılarıdır (COE-DAT, 2006: 6). Son zamanda sempaticianları ve katılımcıları artan terör örgütlerinin faaliyetlerinin etkisini et üst seviyeye taşımaya amacıyla eş zamanlı saldırılar düzenledikleri, ana hedefleri olarak toplu taşıma sistemlerini tercih ettikleri, ev yapımı patlayıcılar ile sıvı patlayıcı maddeleri daha fazla kullanmaya başladıkları tespit edilmiştir (COE-DAT, 2006: 15).

Teknolojinin büyük bir hızla geliştiği günümüzde bu gelişmelerin sağladığı gerek internet ve akıllı telefonlar gerekse hızlandırılmış trenler ve uçaklar gibi ileri iletişim ve ulaşım imkânları ve gündün güne çeşitlenen kitle imha silahları, nükleer ve biyolojik silahlar, ne yazık ki, bugün terör odaklarına tarihte görülmemiş saldırı fırsatları sunmaktadır. Ayrıca küreselleşmenin bir yansıması olarak kültürel, dini, siyasi farklılıklar ve çatışmalar ülke sınırlarını aşmakta, terörizm yerellikten çıkıp küresel bir olgu haline geldikçe her ülke az ya da çok bu riskle karşı karşıya kalmaktadır. Bu ortamda kamu yöneticilerinin terör faaliyetleri ve akabinde yaşanacak krizlere karşı önlem alırken kısaca teknoloji ve küreselleşme şeklinde adlandırılabilir bu iki faktörü göz önünde bulundurmaları ve bu faktörleri kendi amaçları doğrultusunda kullanmaları gerekmektedir. Teknolojinin küresel konumlandırma sistemi (GPS), 4.5G, insansız hava araçları, internet ve özellikle sosyal medyanın sağladığı imkânlar ve benzeri araçlarını kullanarak terör odaklarının faaliyetlerinin engellenmesinin yanı sıra saldırılar sonrasında sorumluların ele

geçirilmesi mümkün olabilmektedir. Yine küreselleşme bağlamında tüm ulusların tehlikeyi göz önünde bulundurmaları, işbirliğine giderek kapsamlı terörle mücadele faaliyetlerine katılmaları, istihbarat paylaşımı ve terör odaklarının ülkelerinde barınmalarına engel olmak gibi uygulamalar ile küresel terörle mücadeleye destek vermeleri hepsinin yararına olacaktır (COE-DAT, 2006).

Terörle mücadele her devlet için zorlu bir görevdir. İç ve dış faktörlerin çokluğu ve karmaşıklığı iç politika anlamında konuyu son derece yüksek hassasiyetli bir çalışma konusu haline getirmektedir. Öyle ki “adeta samanlıkta yaş ile kuru samanın ayrı ayrı ve tek tek incelenip ayrılmasını” gerektirmektedir. Bu mücadelenin iç politika ile beraber dış politika ve güvenlik politikaları ile güçlendirilmesi gerekmektedir. Dış politika ve güvenlik politikası burada savaşa varmayan yöntemlerle sonuca varmayı amaçlayan stratejileri ifade etmektedir. Ne yazık ki sanılanın aksine devletler terör konusunda ahlak kuralları çerçevesinde değil Machiavelli’nin “Prens” adlı eserinde ifade ettiği prensiplere göre hareket etmekte, kendi ülkelerinin refahı için diğer ülkelerin zararına çalışmaktan çekinmemektedir (Ceylan, 2012: 309).

Terör ile ilgili başlıca sorunlardan biri de terörist faaliyetlerin İslam dini ile doğrudan bağlantılı olduğu algısıdır. Hamas, el-Kaide, ISID gibi yapılanmaların kendilerini bu din ile tanımlıyor olmalarından kaynaklanan bu algının hatalı olduğu konu derinlemesine incelendiğinde dinin bu örgütler için bir amaç değil araç olduğu gerçeği ile anlaşılmaktadır. Pape (2005) özellikle intihar bombacılarının faaliyetleri üzerine yaptığı çalışmasında 1980-2005 yılları arasında gerçekleşen toplam 315 intihar saldırısını incelemiş ve bu tür terörist saldırıların köktenci İslami gruplar yahut herhangi bir başka dini kaynakla doğrudan ilişkilendirilemeyeceği sonucuna varmıştır. Aksine örneğin toplam saldırıların 76’sını üstlenen Marksist-Leninist bir grubun herhangi bir din olgusu ile ilgisi bulunamayacağını belirtmiştir. Neredeyse tüm intihar saldırılarının temelinde seküler ve stratejik bir amaç vardır: modern demokratik ülkeleri kendi vatanları kabul ettikleri topraklardan çıkmaya zorlamak. Bu bağlamda dinin sadece örgüte katılım sağlamak ve üyeleri faaliyetler bağlamında motive etmek için kullanılan bir araç olduğu ortaya çıkmaktadır. Pape üç temel sonuca varmıştır (Pape, 2005: 2-4):

- ✓ İncelenen intihar saldırılarının neredeyse tamamı örgütlü ve temel bazı siyasi amaçlara sahip grupların bir parçası olarak gerçekleştirilmiş olup münferit vakalar değildir;
- ✓ Terörist saldırıların hedefindeki ülkelerin temel özelliği demokratik ülkeler olmalarıdır. Saldırıların hedefindeki ülkeler özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Hindistan, İsrail, Rusya, Sri Lanka ve Türkiye’dir.
- ✓ Her terörist saldırının arkasında kendi vatanları saydıkları topraklardan bir demokratik ülkenin askeri gücünü geri çekmesini sağlamayı ve böylece özerklik elde etmeyi hedefleyen bir terör örgütü vardır.

Terör saldırıları her ne kadar önlenememiş olmalarından ötürü devletin zafiyeti olarak algılanarak imajını zedelese de hemen akabinde yapılacak hızlı müdahale, alınacak güvenlik önlemleri ve özellikle faillerin mümkün olduğunca çabuk ele geçirilmesi hükümetler için güç gösterisinde bulunma fırsatı da yaratmaktadır.

Sürekli göç alması ve demografik çeşitliliğe sahip toplumsal yapısının yanı sıra, izlediği yurt içi ve yurt dışı politikaların ve özellikle küresel anlamda çok etkin bir aktör olmasının bir sonucu olarak ABD; terör odaklarının başlıca hedeflerinden biri olmaktadır. Benzer şekilde Orta Doğu, Balkanlar ve Rusya'ya komşu coğrafi konumu nedeni ile Türkiye de ne yazık ki terör faaliyetleri ile sürekli olarak mücadele etmesi gereken ülkelerden biridir. İki ülke için de başlıca kriz kaynaklarından biri terör saldırılarıdır. Uluslararası platformda çoğunlukla birbirine uyumlu politikalar izleyen ve zaman zaman işbirliği içine giren bu iki ülkenin karşılaştıkları terör kaynaklı krizler de birbirine paralel özellikler gösterebilmektedir. Örneğin; iki ülkede de aynı terör odağı (el Kaide terör örgütü gibi) kaynaklı terör saldırılarının gerçekleşmesinin yanı sıra özellikle Orta Doğu'da izlenen politikalardan ötürü etnik kökeni bu bölge ülkelerine dayanan teröristlerin yaptıkları eylemler de yine hem ABD hem de Türkiye'de gözlenmektedir.

Terör kaynaklı krizlerin sıklığı nedeni ile Türkiye'de İçişleri Bakanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı'nın ülkenin kriz yönetimi yapılanması içerisinde önemli yeri vardır. ABD'de ise benzer şekilde İç Güvenlik Bakanlığı (Department of Homeland Security-DHS), Adalet Bakanlığı (Department of Justice- DOJ), Federal Soruşturma Bürosu (Federal Bureau of Investigation-FBI) ve Savunma Bakanlığı (Department of Defence-DOD) federal kriz yönetimi yapılanmasında önemli yere sahiptirler.

Bu çalışmada önce terör kaynaklı krizler ile ilgili kısa bilgi verilmekte, ardından ABD ve Türkiye'deki kriz yönetimi yapılanmaları incelenerek iki ülkede yaşanmış terör kaynaklı krizlerden seçilmiş bazı vakalar ele alınmaktadır.

I. TERÖR KAYNAKLI KRİZLER

Terör kaynaklı krizler insan iradesiyle gerçekleştirildiği ve doğrudan sivil vatandaşlar ile başta güvenlik güçleri olmak üzere kamu personelini hedef aldığı için kamu yönetimi açısından çok önemli bir kriz türüdür. Vatandaşlar üzerindeki travmatik etkileri ise kamu yönetiminin ele alması gereken diğer bir sorundur. Nitekim bu olumsuz etkiler doğal afetlerden kaynaklanan travmatik etkiden daha ağır olabilmektedir. Bunun en önemli nedeni doğal afetlerin doğal olaylardan kaynaklanması ve manevi bir algılayışın sonucu olarak genellikle kaderci bir yaklaşımla kabullenilebilmesi, buna karşılık, terör saldırılarının ise müsebbibi insan olduğu için kurbanların diğer insanlara, topluma ve zaman zaman devlete karşı duyduğu güveninin ciddi ölçüde sarsılmasına neden olmasıdır. Bu sebeple terör saldırılarının akabinde devletin vatandaşlara sağlayacağı psiko-sosyal desteğin önemi de artmaktadır (Akcanbaş, 2010: 56). Kriz öncesi süreçte kriz öncesi dönemde hazırlık ve planlama faaliyetleri yönünden AFAD ve FEMA'ya, önleme ve tedbir alma konularında ise istihbarat birimleri ve emniyet güçlerine önemli görevler düşmektedir. Kriz anı ve sonrasında süreçte bu kurumlara sağlık kurumları da katılmaktadır.

Kriz durumlarında oluşacak zararlardan vatandaşların korunması öncelikle hükümetlerin görevi ve sorumluluğudur. Bunu yapabilmek için bir strateji belirlemek, faaliyet planı hazırlamak ve böylece hangi bakanlık veya birimin tam olarak nerede ne zaman ve nasıl müdahale etmesi gerektiğini bilmesi gereklidir (COE-DAT, 2006: 5).

Bir terör vakasına yapılacak müdahale birçok nedenden ötürü kendine özgü özellikler taşımaktadır. Doğal afetlerden farklı olarak terör vakalarına müdahalede

yönetimsel ve lojistik yönlerden bu olayların bazı özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin, önceden yeterli uyarının alınmadığı böyle olayların nasıl gelişeceği de tahmin edilememekte ve müdahale ile görevli itfaiye, emniyet ve sağlık teşkilatı personeli de ciddi tehlikeyle karşı karşıya kalabilmektedir. Saldırıların etkileri sonradan fark edilen kimyasal ve nükleer gibi içeriklere sahip olabileceği veya aynı bölgede ardıl saldırılar yaşanabileceği için bu kişiler aynı vakanın kurbanları arasına katılabilmektedir. Ayrıca olası saldırıların çeşitlilik ve içeriklerinin geniş spektrumu (fiziksel, kimyasal, biyolojik, nükleer, teknolojik vb.) göz önünde bulundurulduğunda ilgili kurumların gerekli teçhizat stoklarını yaparken bu unsurların biri yahut birkaçını içerebilecek çeşitli vakalarda ihtiyaç duyulacak malzemeleri önceden belirleyip temin etmeleri ya da satın alma prosedürlerini önceden belirlemeleri esastır (Interim Planning Guide, 2002: 34).

II. ABD'DE TERÖR KAYNAKLI KRİZLERE İLİŞKİN KRİZ YÖNETİMİ YAPILANMASI

Amerika Birleşik Devletleri'nde kriz yönetimi denildiğinde ilk akla gelen kurum hiç kuşkusuz FEMA'dır. Ülkede gerçekleşen her türlü afet, kaza, saldırı ve benzeri kriz durumlarında aktif rol oynayan bu kurum, her çeşit kriz ve güvenlik tehdidine karşı çalışmalar yürütmekte, en önemlisi kriz sonrası dönemde müdahale ve yardım çalışmalarını gerçekleştirmektedir. Amerikan istihbarat kurumu Federal Soruşturma Bürosu (Federal Bureau of Investigation-FBI) ise terör kaynaklı krizlerin kriz öncesi safhası başta olmak üzere tüm safhalarında aktif rol üstlenen önemli bir kurumdur. Herhangi bir terör vakası olasılığı karşısında Yetkili FBI Özel Ajansı (SAC) FBI Genel Merkezi aracılığı ile ilgili diğer federal kurumları uyarır ve gerekli önlemlerin alınmasını sağlar. Sorumlu FEMA bölge temsilciliği Bölgesel Operasyonlar Merkezini (Regional Operations Center-ROC) kurarak krizden etkilenen eyalet ya da eyaletlere temsilciler gönderebilir (Interim Planning Guide, 2002: 34).

Bu noktada kriz yönetiminde yetkili kurumlar ve faaliyetleri ile ilgili daha ayrıntılı bilgi verilmesi prosedürlerin daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

A. FEDERAL ACİL DURUM YÖNETİMİ- FEMA

FEMA (The Federal Emergency Management Agency) ülke çapında terör olayları da dâhil olmak üzere insan kaynaklı ve doğa olaylarından kaynaklanan tüm krizlerin yönetiminde federal hükümet adına her türlü hazırlık, önleme, zarar azaltma faaliyetleri ile kriz anında müdahale etme ve kayıpların telafisine yönelik faaliyetleri yürütme görevini üstlenen bir kurumdur. Merkezi Washington D.C.'de bulunan FEMA, merkez büroları (headquarters), on adet Bölge Ofisi (Regional Offices), Ulusal Acil Durum Eğitim Merkezi (the National Emergency Training Center), Ulusal Afet Hazırlık Müdürlüğü (National Preparedness Directorate) ve Yurtiçi Hazırlık Merkezi (Center for Domestic Preparedness) gibi alt birimleri aracılığı ile ülke çapında hizmet vermektedir (www.fema.gov, 2013).

FEMA, temel görevini şöyle özetlemektedir (FEMA Brochure, 2008:1): "FEMA'nın misyonu doğal afetler, terörist faaliyetler ve diğer insan kaynaklı felaketler de dâhil olmak üzere tüm tehlikelere karşı ulus çapında tüm toplulukların korunması ve mal ve can kayıplarının azaltılmasıdır. Faaliyetlerini hazırlık, koruma, müdahale, iyileştirme ve zarar azaltma olarak beş ana başlık altında toplayan FEMA, risk-bazlı bir

acil durum yönetimi sistemi ile tüm ulusu destekler ve ulusuna önderlik eder.”.

En temel işlevi felaketzedeleri en kısa zamanda kurtarmak ve onlara her türlü yardımı temin etmek olan FEMA ülkede federal düzeyde görev yapan acil durum yönetimi otoritesi olarak tüm federal, eyalet bazlı ve yerel kurumlar ile tüm vatandaşların altında birleştiği bir şemsiye kurum olarak bunların hepsi ile işbirliği içinde tüm tehlikelere karşı bütünsel bir “krizlere karşı hazırlık ve kriz yönetimi sistemi” yaratmaya çalışmaktadır. Ayrıca ülke çapında “krizlere karşı planlama, eğitim, lojistik ve acil durum iletişim sistemleri”nin kurulması faaliyetlerinin yürütülmesi, krizlere karşı dirençli bir toplum kültürü yaratılması ve erken uyarı sistemleri de dâhil olmak üzere her türlü önlemin alınmasını sağlayarak “tehlike azaltma” görevini de üstlenmektedir (FEMA Brochure, 2008: 3-4).

Ülkenin tamamını kapsayan kriz yönetimi otoritesi olarak FEMA, her fırsatta “Kriz yönetimi ekibinin kendisi değil bir parçası” olduğunun altını çizmektedir. Parçası olduğu bu büyük ekip ise federal ortaklar, eyalet ve kabile¹ büroları ve yerel bürolar, özel sektör, inanç temelli gruplar ve genel halktan oluşmaktadır. Mart 2003 itibarı ile FEMA, ABD İç Güvenlik Bakanlığı’na bağlanmıştır (www.fema.gov, 2013).

B. ABD İÇ GÜVENLİK BAKANLIĞI (DEPARTMENT OF HOMELAND SECURITY-DHS)

ABD İç Güvenlik Bakanlığı, 2002 yılında terör saldırılarından doğal ve teknolojik afetlere ülke güvenliğini tehdit edebilecek tüm durumlara karşı önlem almak ve bunlara müdahale etmek görevlerini yürütmek amacıyla 22 federal kurumun bir araya gelmesiyle kurulmuştur. 2001 yılında yaşanan 11 Eylül terör saldırılarını takip eden günlerde kurulma çalışmaları başlayan DHS, 2002 yılı Kasım ayında **İç Güvenlik Kanunu**’nun (Homeland Security Act) kongreden geçmesi ile hükümet düzeyinde müstakil bir bakanlık haline gelmiştir (www.dhs.gov , 2013).

Bakanlığın temel işlevleri beş ana başlık altında özetlenebilir (Bottom-up Review Report, Temmuz 2010: 1):

- ✓ Terörizmi önlemek ve ülke çapında güvenliği artırmak: Bu göreve dair Bakanlık hedefleri, terör saldırılarını önlemek, biyolojik, radyolojik, kimyasal ve nükleer maddelerin yetkili olmayan kişi ve kurumlar tarafından ele geçirilmesini önlemek, kritik öneme sahip altyapının ve kilit konumdaki yöneticilerin korunması bağlamında risk yönetimi faaliyetlerini yürütmektir.
- ✓ Ülke sınırlarının yönetimini yürütmek ve güvenliğini sağlamak: Bu göreve dair Bakanlık hedefleri, ABD’nin hava, deniz ve kara hudutlarının etkin kontrolünü sağlamak, yasal seyahat ve ticaretin güvenliğini sağlamak, ulus aşırı terör örgütlerini ortaya çıkararak bunları başarısız kılmaktır.
- ✓ Göçmenlik yasalarını uygulamak: Bu göreve dair Bakanlık hedefleri, göçmenlik sistemini güçlendirmek ve etkin şekilde yönetilmesini sağlamak, yasadışı göçün önüne geçmektir.
- ✓ Sanal ortamlarda güvenliği sağlamak: Bu göreve dair Bakanlık hedefleri, güvenli ve tehlikelere karşı dirençli bir sanal çevre yaratmak, sanal ortamda güvenlik ile ilgili bilgi ve yenilikleri desteklemektir.

✓ Afetlere karşı direnci artırmak: Bu göreve dair Bakanlık hedefleri, tehlikeleri azaltmak, afetlere karşı hazırlıkları yaygınlaştırmak, etkin acil durum müdahale sistemi sağlamak, afetler sonrasında çok hızlı bir şekilde normale dönülmesini temin etmektir.

C. SAVUNMA BAKANLIĞI (DEPARTMENT OF DEFENCE-DOD)

Amerikan topraklarına herhangi bir terörist saldırı gerçekleşmesi ve bunun sonucu olarak kimyasal, biyolojik, radyolojik veya nükleer maddenin doğaya karışması ya da büyük bir patlama olması (Chemical, Biological, Radiological, Nuclear and Explosive-CBRNE) durumunda ilk müdahaleyi gerçekleştirmekle görevli yerel kamu personeli genellikle saldırının büyüklüğü nedeni ile yetersiz kalmaktadırlar. Savunma Bakanlığı böylesi durumlarda FEMA tarafından talep edildiği takdirde yerel otoritelere hem teknik hem de operasyonel anlamda kendine özgü askeri destek sağlama ve krizi yönetme yetkisine sahiptir. CBRNE vakalarının olasılığının artması ve FEMA'ya sağlanacak destek konusunda zaman kısıtlılığının yarattığı bir durum söz konusu olduğunda Savunma Bakanlığı Sivil Destek Asistanı (Assistant to the Secretary of Defense for Civil Support -ATSD[CS]) Savunma Bakanı'na politikalar, ihtiyaçlar, öncelikler, kaynaklar ve programlar ile ilgili danışmanlık sağlamak üzere görevlendirilmiştir. Talep edildiği takdirde Savunma Bakanlığı Amerikan ordusunun kapsamlı ve ayrıcalıklı imkânlarını bu tür faaliyetlerin kanun ve nizam çerçevesinde gerçekleştirilmesini temin edecek şekilde ilgili kriz bölgesine ulaştırmaktadır. Ciddi bir CBRNE vakası söz konusu olduğunda yasalar ve yönetmelikler çerçevesinde yetkili kamu kurumlarına destek vermek, gerektiğinde doğal kabiliyet ve imkânlarını devreye sokarak lojistik destek sağlamak ve kendi savaş misyonu ile ilgili alanlarda destek sağlamak amacıyla ekipman alımı ve temini yapmak Savunma Bakanlığının görevleri arasındadır. Ayrıca Savunma Bakanlığı'nın yurtiçi sonuç yönetimi konusunda yetkili bir birimi mevcuttur (Interim Planning Guide, 2002: c-6).

D. ADALET BAKANLIĞI (DEPARTMENT OF JUSTICE- DOJ)

Amerikan Adalet Bakanlığı terör vakalarında Federal Soruşturma Bürosu (FBI) aracılığı ile önemli bir rol oynamaktadır. FBI kitle imha silahlarını içeren vakalar da dâhil olmak üzere tüm terör kaynaklı vakalarda kriz yönetimi ve soruşturma ile yetkili kurumdur. FBI'nın Federal Olay Yeri Komutanı (the FBI Federal On-Scene Commander-OSC) bu yetkiyi liderlik rolünü üstlenerek kullanmakta ve tüm federal müdahaleyi yönetmekle görevlidir. Adalet Bakanı bu liderlik görevini FEMA'ya aktarabilir. FBI Yurtiçi Terör ve Terörle Mücadele Planlama Birimi (FBI Domestic Terrorism/Counterterrorism Planning Section-DTCTPS) federal terörle mücadele yasaları çerçevesinde kişiler ya da gruplarca işlenen terör suçları ve ilgili suçlamalar konusunda her türlü soruşturmada sorumlu kurumdur ve ile ilgili alt birimleri ile faaliyet göstermektedir. Bu birim terör vakalarında olay yerine yardımcı personel gönderebileceği gibi Yurtiçi ve Yurtdışı Acil Durum Destek Timlerinin oluşturulmasından da sorumludur (Interim Planning Guide, 2002: c-4).

E. ULUSAL YURTIÇİ HAZIRLIK KONSORSİYUMU (THE NATIONAL DOMESTIC PREPAREDNESS CONSORTIUM - NDPC)

ABD'de federal düzeyde faaliyet gösteren ve kriz yönetimi yapılanmasında destekleyici görev üstlenen başka bir kurum da Ulusal Yurtiçi Hazırlık Konsorsiyumudur. NDPC, başta kriz öncesi hazırlık süreci olmak üzere krizlerin tüm

aşamalarında federal hükümete destek vermek üzere Konsorsiyum bünyesinde bir araya gelen bazı kurumlardan oluşmaktadır.

Konsorsiyuma katılan kurumların ortak amacı ulusal düzeyde faaliyet gösteren tüm acil durum müdahale personelinin kimyasal, biyolojik, radyolojik ve patlayıcı Kitle İmha Silahlarından (WMD) kaynaklananlar da dâhil olmak üzere her türlü tehlikeye karşı hazırlık ihtiyaçlarını içeren terörle mücadele çalışmalarında destek sağlayabilmektir. Konsorsiyuma üye kurumlar arasında Yurtiçi Hazırlık Merkezi (Center for Domestic Preparedness -CDP), Texas A&M University’de bulunan Ulusal Acil Durum Müdahale ve Kurtarma Eğitim Merkezi (The National Emergency Response and Rescue Training Center -NERRTC), Louisiana State University’den Ulusal Biyomedikal Araştırmalar ve Eğitim Merkezi (The National Center for BioMedical Research and Training-NCBRT) sayılabilir. Yurtiçi Hazırlık Merkezi (Center for Domestic Preparedness -CDP) FEMA bünyesinde çalışmalarını sürdüren bir merkez olup Anniston, Alabama’da bulunmaktadır. Ayrıca ABD İç Güvenlik Bakanlığı’nın federal yetkiye sahip tek Kitle İmha Silahları (WMD) eğitim merkezidir. CDP kimyasal,biyolojik, radyolojik, nükleer ve patlayıcı (CBRNE) silahlarla ilgili eğitim veren ilk tüm-tehlikeler merkezi olarak 1998’de çalışmalarına başlamıştır (www.ndpc.us, 04.02.2016).

III. TÜRKİYE’DE TERÖR KAYNAKLI KRİZLERE İLİŞKİN KRİZ YÖNETİMİ VE YAPILANMASI

Yakın tarihimiz incelendiğinde ülkemizde çok sayıda ve çeşitli krizlerin yaşandığı gözlenmekte ve bu durum çoğu vatandaşımızın krizlerden etkilenmiş olabileceğini ortaya koymaktadır. Bunlar arasında askeri darbeler, 1970’li yıllarda sivil halk arasında yaşanan siyasi çatışmalar ve binlerce hayata mal olan şiddet olayları, sıklıkla yaşanan büyük ve küçük ölçekli depremler, 1980’li yıllardan beri yaşanan ve büyük kısmı güvenlik kuvvetlerinden 30.000’i aşkın insanın hayatını yitirmesine neden olan PKK Terör Örgütü’nün faaliyetleri sayılabilir. Ülkemizde yaşanan terör kaynaklı krizler de kendi içerisinde çeşitlilik göstermektedir. Özellikle ülkemizin güney doğu ve doğu illerinde odaklanan ve zaman zaman diğer illerde de müstakil saldırılarla kendini gösteren Kürt etnisitesini kendine çıkış noktası alan terör olaylarının yanı sıra, El Kaide gibi dış kaynaklı örgütlerin eylemleri de halkımıza ve devletimize hem maddi hem manevi anlamda ciddi kayıplar yaşatmaktadır. Son dönemde kendi içerisinde yaşadığı iç savaş ve bu konuda ülkemizin aldığı tavır nedeniyle baş gösteren Suriye kaynaklı saldırılar örneğinde görüldüğü gibi komşu ülkelerle yaşanan siyasi sorunlar ile bağlantılı bazı terör olayları da ülkemiz açısından ciddi sorun teşkil etmektedir.

Terörle Mücadele Kanunu’nun 1. Maddesinde (Madde 1–Değişik birinci fıkra: 15/7/2003-4928/20 md.) terör; “cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasa’da belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devleti’nin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemler” şeklinde tanımlanmaktadır (Terörle Mücadele Kanunu, 1. Madde).

Ülkemizde terör kaynaklı krizlerin sıkça yaşanmasına rağmen mevzuatta bu tür krizlere karşı özel bir yapılanma görülmemekte ancak uygulamada güvenlik güçleri ve istihbarat birimlerinin bu tür vakalara etkin bir şekilde müdahale ettikleri gözlenmektedir. Bu konuda görevli kamu kurumları arasında AFAD, İçişleri Bakanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ve Polis Teşkilatı sayılabilir.

Türkiye’de terörle mücadele kırsalda TSK tarafından şehirde ise Polis Teşkilatı tarafından yürütülmektedir (Ceylan, 2012: 317). Silahlı Kuvvetler özellikle düşük yoğunluklu çatışmalarda (DYÇ) önemli rol oynamakta, konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan yöntemler kullanarak teröristlerin sosyal desteğini yok etmek, böylece tam ölçekli bir savaşın doğmasını önlemeye çalışmaktadır. Bu amaçla düşük yoğunluklu çatışmanın askeri olan ve olmayan tüm unsurlarını bir araya getirerek geniş bir coğrafi alana nüfuz etmektedir. Orduların ordularla savaşmak üzere eğitildiği düşünüldüğünde DYÇ’lerde başarılı olmalarının her zaman kolay olmadığı ve terörist güçlerle çatışmak için özel silahlar ve stratejilere ihtiyaç duydukları, özel operasyon kuvvetleri tarafından bu mücadelenin yürütülmesi gerektiği gerçeği de ortaya çıkmaktadır (Ceylan, 2012: 313-314).

Şehirlerdeki mücadeleyi yürüten Türk Polis Teşkilatı’nın görevleri ise şöyle sıralanabilir: terör örgütünün parasal kaynaklarını ortadan kaldırmak, insan kaynaklı istihbaratın doğruluğunu pekiştirmek, kent merkezinde gelişen toplumsal olaylara ve terör eylemlerine müdahale etmek, terör örgütlerini yönlendirdiği kaçakçılık faaliyetlerini ortadan kaldırmak ve özel harekât birlikleri ile kırsalda Jandarma güçleri ile birlikte operasyonlara katılmak (Ceylan, 2012: 318-319).

Aşağıda bu kurumlara ilişkin ayrıntılı bilgi verilerek ülkemizdeki kriz yönetimi yapılanmasının işleyişi açıklanmaya çalışılacaktır.

A. BAŞBAKANLIK AFET VE ACİL DURUM YÖNETİM MERKEZİ (AFAD)

Türkiye’de uzun yıllar hissedilen merkezi bir kriz yönetimi otoritesinin eksikliği sorununa çözüm olarak ortaya çıkan Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetim Merkezi (AFAD), “afetlerin önlenmesi ve zararlarının azaltılması, afetlere müdahale edilmesi ve afet sonrasındaki iyileştirme çalışmalarının süratle tamamlanması amacıyla gereken faaliyetlerin planlanması, yönlendirilmesi, desteklenmesi, koordine edilmesi ve etkin uygulanması” amacıyla 2009 yılında kurulmuştur. “Ülkenin tüm kurum ve kuruluşları arasında işbirliğini sağlamak ve bu alanda kaynakların rasyonel kullanılmasını gözetmek, faaliyetlerinde disiplinler arası çalışma ortamı yaratabilmek, Türkiye’deki afet yönetim sistemini esnek ve dinamik yapıya kavuşturmak” bu kurumun oluşturulmasındaki temel hedefler olarak kabul edilmiştir (www.afad.gov.tr, 2012).

AFAD, her türlü krizde doğrudan Başbakanlığa bağlı en üst düzey kriz yönetimi organı olarak hem yönetimde yetki ve görev karmaşasını ortadan kaldırmak hem de görevli devlet organlarının sevk ve idaresini tartışmalara mahal vermeyecek şekilde gerçekleştirmek adına çok önemli bir adım olmuştur. Her ne kadar öncelikli kuruluş amacı “afetlerin ve acil durumların” yönetimi olsa da bugün AFAD’ın büyük kazalar, komşu ülkelerden Türkiye’ye sığınan mültecilerin durumu, aşırı iklim olaylarından kaynaklanan yolların kapanması gibi vatandaşın acil yardıma ihtiyaç duyduğu her durumda ve kamu kurumlarını ilgilendiren hemen her türlü kriz vakasında olaylara

hızla müdahil olduğu ve sorun çözen yetkili kurum rolü üstlendiği görülmektedir. AFAD ayrıca yurt dışında meydana gelen afetler ile gerek iklim koşulları gerekse siyasi nedenlerle mağdur durumdaki topluluklara yönelik insani yardım kampanyaları da düzenlemektedir.

AFAD merkez teşkilatı görevlerini yürüten daire başkanlıkları Planlama ve Zarar Azaltma Dairesi Başkanlığı, Müdahale Dairesi Başkanlığı, İyileştirme Dairesi Başkanlığı, Sivil Savunma Dairesi Başkanlığı, Deprem Dairesi Başkanlığı, Yönetim Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Bilgi Sistemleri ve Haberleşme Dairesi Başkanlığı ve Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı olmak üzere sekiz tanedir.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, afet ve acil durumlara ilişkin tek yetkili kurum olup “şemsiye kurum” anlayışıyla afet ve acil durumun niteliği ve büyüklüğüne göre gerek Genelkurmay Başkanlığı, Dışişleri, İçişleri, Sağlık ve ilgili diğer bakanlıklar ile gerekse sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içerisinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Yerel bağlamda ise illerde doğrudan valiye bağlı İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri ile 11 ilde bulunan Sivil Savunma Arama ve Kurtarma Birlik Müdürlükleri vasıtasıyla çalışmalarını yürütmektedir (www.afad.gov.tr, 2014).

B. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI AFET VE ACİL DURUM YÖNETİM MERKEZİ

İçişleri Bakanlığı bünyesinde 04.03.2011 tarih ve 40 sayılı Bakanlık Onayı ile kurulan Afet ve Acil Durum Yönetim Merkezi yirmi dört saat esasına göre çalışmalarına devam etmektedir. Değerlendirme ve Takip Kurulu, Sekreteryaya, Yönetim Hizmetleri Birimi, Bilgi ve Haberleşme Hizmetleri Birimi’nden oluşan Merkez’in öncelikli görevi:“meydana gelen veya gelmesi muhtemel büyük ölçekli deprem, sel, fırtına, toprak kayması, çığ, iltica ve nüfus hareketleri, yangınlar ve kazalar, kimyasal, biyolojik, radyolojik ve nükleer madde kazaları veya olayları, tehlikeli ve salgın hastalıklar, doğal, teknolojik ve insan kaynaklı afet ve acil durumlar ile Başbakan tarafından acil durum veya afet olarak değerlendirilen diğer olay ve durumlarda ulusal düzeyde etkin ve yoğun müdahale ve koordinasyon sağlamak üzere İçişleri Bakanlığı’nın yetki ve sorumluluk alanlarına ilişkin olaylarda sorunun çözülmesi ve ihtiyaçların karşılanmasına yönelik çalışmaları öncelikle kurum imkânları dâhilinde çözmeye çalışmak, imkânları aşan hallerde Başbakanlık AFAD ile yardımlaşmak”tır. Ayrıca Başbakanlık AFAD, İl ve ilçe Afet ve Acil Durum Yönetim Merkezleri ve bağlı kuruluşların afet ve acil durum yönetim merkezlerinden gelen haberleri değerlendirerek iletişimi sağlamak ve normal hallerde kriz öncesi hazırlık faaliyetlerini yönetmek de İçişleri AFAD’ın görevleri arasındadır (İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetim Merkezleri Yönergesi, 2012).

İçişleri AFAD’ın diğer bir önemli görevi de “Başbakanlık Tatbikatlar Yönergesi” gereğince yapılan ve Başbakanlık, Genelkurmay Başkanlığı, Bakanlıklar, ilgili kurum, kuruluşlar ve iller ile sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla planlanan ve icra edilen “Milli Kriz Yönetim Tatbikatları”nı düzenlemektir. Milli kriz yönetimi tatbikatları; dış ve iç tehditlere dayalı kriz hallerine yönelik “GÜVEN Serisi Milli Kriz Yönetimi Tatbikatları” ile doğal ve teknolojik afetlerle diğer kriz hallerine yönelik “AFET Serisi Milli Kriz Yönetimi Tatbikatları” olmak üzere planlanır ve her yıl tatbikatlardan biri gerçekleştirilecek şekilde dönüşümlü olarak icra edilir. GÜVEN

serisi Milli Kriz Yönetimi Tatbikati'nın yapılmadığı yıllarda GÜVEN Milli Kriz Yönetimi Semineri düzenlenir (www.icisleriafad.gov.tr, 2014).

C. MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI TERÖRİZMLE MÜCADELE MÜKEMMELİYET MERKEZİ

NATO askeri birimi mükemmeliyet merkezleri bünyesinde kurulan 18 akredite merkezden biri olan Türkiye Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi (Centre of Excellence Defence Against Terrorism) terörizmle mücadele konusunda Karargâh, Müttefik Transformasyon Komutanlığı (HeadQuarters, Allied Command Transformation-HQ SACT)'na uzmanlık sağlamak, stratejik ve operasyonel seviyede eğitim ve öğretim sağlamak, NATO konseptlerini test etmek, doktrin geliştirilmesine yardımcı olmak ve müşterek çalışabilirliğe katkıda bulunmak amacıyla kurulmuştur. Merkezin temel görevleri şöyle sıralanmaktadır (www.tmmm.tsk.tr, 2014):

- ✓ Terörizmle mücadele alanında yaptığı akademik çalışmalarla NATO birimlerine bilimsel destek ve uzmanlık sağlamak,
- ✓ Stratejik ve operatif seviyede eğitim ve öğretim faaliyetleri icra etmek,
- ✓ Terörizmle ilgili NATO konseptlerinin test edilmesinde Müttefik Dönüşüm Komutanlığına destek olmak,
- ✓ Edinilen bilgiler ve alınan dersler aracılığıyla doktrin geliştirilmesine yardımcı olmak,
- ✓ Müşterek çalışabilirlik ve standardizasyon ile imkân ve kabiliyetlerin geliştirilmesine katkıda bulunmak.

D. EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ TERÖRLE MÜCADELE DAİRESİ BAŞKANLIĞI

Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığının tarihi, 1924 yılında Emniyet Umumiye Müdür Muavinliğine bağlı olarak devletin genel güvenliğine yönelen her türlü tehdit ve yıkıcı faaliyetlerle mücadeleyi yürütmek üzere kurulmuş olan 1.Şube ile başlar. Birinci Şube, 04.06.1937 tarihinde yürürlüğe giren 3201 Sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun 9'uncu maddesiyle Güvenlik Dairesi Başkanlığı bünyesinde Yıkıcı Faaliyetler Şubesine dönüştürülmüştür. Ülke güvenliğini tehdit eden yıkıcı faaliyetlerin 1970'li yıllardan itibaren silahlı eylemlere dönüşmesi ve terörün yoğunlaşması üzerine, terörle mücadelenin etkili şekilde sürdürülebilmesi ve koordine edilmesi amacıyla, Güvenlik Dairesi Başkanlığı bünyesinde bulunan Yıkıcı Faaliyetler Şubesi, Güvenlik Dairesi Başkanlığından ayrılarak 26.08.1986 tarihli Bakan oluru ile "Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığı" adıyla yeni bir yapıya kavuşturulmuştur.

Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığı; Haberleşme ve Koordinasyon Şube Müdürlüğü, Yurtdışı Terör Olayları Şube Müdürlüğü, Bölücü Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü, Sağ Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü, Sol Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü, Harekât ve Operasyon Şube Müdürlüklerinden oluşacak şekilde göreve başlamıştır. 25 Ocak 1992 tarihinde çıkartılan yönetmelik doğrultusunda Yurtdışı Terör Olayları Şube Müdürlüğünün ismi Yurtdışı Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü, Harekât ve Operasyon Şube Müdürlüğünün ismi Merkez Özel Harekât Şube Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir. Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığı Merkez ve Taşra birimleri 05/11/2001 tarihinde yürürlüğe giren Terörle Mücadele Dairesi

Başkanlığı Kuruluş ve Çalışma Yönetmeliği'ne göre merkez, il ve ilçe birimleri şeklinde yeniden yapılanmıştır.

Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığı, devlet güvenliğine, kamu düzenine ve halkın güven ve huzuruna karşı girilen her türlü terör faaliyetlerini, bu faaliyetleri yürüten kişi ve örgütleri tespit etmek, bunları zararsız hale getirmek amacıyla gerekli tedbirleri almak, bu konularda araştırma ve değerlendirme yapmak, illerin terörle mücadele faaliyetlerini koordine etmek, yönlendirmek veya gerektiğinde fiilen katılıp yardımcı olmak amacıyla faaliyetlerini sürdürmektedir. Genel hatlarıyla dairenin görevleri şöyle sıralanabilir (www.egm.gov.tr, 2014):

- ✓ Hukuk devleti ilkeleri ve insan haklarına saygılı görev anlayışı içinde, ülke genelinde terör suçlarının işlenmesine engel olmak, bu suçları işleyen terör örgütleri ve mensuplarıyla, bunlara yardım ve destek sağlayan, ilişki içinde bulunan veya terör suçu niteliğindeki suçlara karışan kişi ya da grupları yetkili yargı makamları önüne çıkarmak,
- ✓ Terör örgütlerinin faaliyetlerini, eylemlerini, örgütsel yapılanmalarını, insan ve mali kaynaklarını, ilişkilerini, silah ve lojistik imkânlarını, legal ve illegal yayınlarını takip etmek, araştırmak, değerlendirmek, kayıt ve istatistiklerini oluşturmak; elde edilen verilerin analizlerine dayalı olarak mücadele prensipleri geliştirmek ve uygulamaya koymak,
- ✓ Terörle mücadele kapsamında bütün kurumlarla işbirliği ve koordineyi sağlamak, güvenlik ve işbirliği (GİB) çalışmalarına katılarak görüş bildirmek, uluslararası terörle mücadele çalışmalarına katılmak,
- ✓ Terörle mücadele hizmetleri yürütülürken, ortaya çıkan sorunları aşmak ve mücadelenin önünü açmak için idari ve yasal düzenlemeler yapmaktır.

Hedefleri ise öncelikle daha huzurlu ve güvenli bir Türkiye'dir. Bunun yanı sıra “dış ve iç kaynaklı, yıkıcı, bölücü ve her türlü tehdit ve terör olaylarını bertaraf ederek halkımızın sevgi, kardeşlik, barış, huzur, güven, birlik ve beraberlik içinde hiçbir korku ve endişe hissetmeden yaşamlarını sürdürmesi”dir (www.egm.gov.tr, 2014).

IV. ÖRNEK VAKALAR VE KRİZ YÖNETİMİ UYGULAMALARI

Dünyanın hemen her yerinde kısa ve uzun vadede gerek maddi gerek manevi kayıplara sebebiyet vermekte olan terör saldırıları günümüzün önemli küresel sorunlarından biridir. Terör kaynaklı krizlere maruz kalarak çeşitli maddi ve manevi kayıplar veren vatandaşların sayısı ABD’de de son derece fazladır. Bu krizlerin başında 11 Eylül ya da “9/11- ninie-eleven” adıyla bilinen olaylar gelmektedir. ABD kriz yönetimi yapılanmasının tarihsel sürecinde kilometre taşlarından biri olan 11 Eylül 2001 tarihli terör saldırılarının ardından kitle imha silahları ve terör kaynaklı krizler ülkenin en önemli konularından biri olmuştur. Halen ülkede kriz yönetimi yapılanmasının birinci öncelikli konusunun terörle mücadele olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu çalışmada incelenen vakalar çok sayıda sivil vatandaşın can ve mal kaybına uğradığı ayrıca yaralanmaların ve maddi kayıpların yaşandığı terör olaylarından seçilmiştir. Bu bölümde ABD kriz yönetimi sisteminde köklü değişikliklere neden olan 11 Eylül terör saldırıları örneği ve daha güncel bir vaka olan 2013 yılı Boston Maratonu Saldırısı incelenecek ve arada geçen zamanda kat edilen aşama gözlemlenmeye çalışılacaktır. Türkiye örneğinde ise her ikisi de ülke dışındaki

odaklarla ilişkili kabul edilen 2003 yılında İstanbul'da birbiri ardına yaşanan Sinagog, HSBC Bankası ve İngiltere Konsoloslugu bombalama olayları ile daha yakın tarihli bir vaka olarak 2013 Reyhanlı Saldırıları incelenecektir. Son olarak 2015 tarihli Ankara'da yaşanan canlı bomba felaketi değerlendirilecektir.

Örnek vakaların değerlendirilmesinde dört temel kriter olarak (1) hızlı devlet müdahalesi; (2) etkili ve doğru bilgi akışının sağlanması; (3) ikinci bir saldırı veya krizin büyümesinin önlenmesi; (4) mağdurlara travma sonrası destek sağlanması belirlenmiştir. Bu kriterlerin ilk ikisi genel kabul görmüş ve başka çalışmalarda da ortaya konmuş iyi kriz yönetimi kriterleridir. Diğerleri ise başta hükümet olmak üzere tüm kamu kurumlarından vatandaşların beklentilerinin neler olabileceği sorusundan yola çıkılarak belirlenmiş olup güvenlik güçlerinin kendi müdahale koşulları ile ilgili değerlendirmeler çalışma dışında bırakılmıştır.

A. 11 EYLÜL 2001 SALDIRILARI

11 Eylül 2001'de yerel saatle 08:46'da bir yolcu uçağı New York'un simgeleri olan ikiz kulelerin kuzey kulesine çarparak infilak etti. İlk anda kaza sanılan olaydan 17 dakika sonra saat 09:03'te ikinci bir uçağın güney kulesine çarpmasıyla koordineli bir terörist eylemin söz konusu olduğu anlaşıldı. Bundan 34 dakika sonra, üçüncü bir uçak Pentagon'un batı yüzüne düştü. Pentagon olayından yaklaşık 30 dakika sonra ise asıl hedefi ABD Kongre Binası olduğu daha sonra anlaşılan başka bir uçağın Washington'un 240 km. kuzey doğusuna düştüğü öğrenildi. ABD toplam bir buçuk saat içinde tarihinde görülmedik bir yıkıma maruz kaldı. Saldırıda New York'ta Dünya Ticaret Merkezi kompleksinin yedi binasının tamamı ile birlikte toplam 25 bina artık kullanılamaz hale gelirken Pentagon'un beş kanadından biri ağır hasara uğradı. Olaylarda ölen insan sayısı uçak yolcuları, o sırada Dünya Ticaret Örgütü binalarında bulunan kişiler ve acil durum müdahale ekipleri dâhil olmak üzere toplam 2985 kişiydi. Amerikan tarihinde tek bir günde en fazla sivil vatandaşın hayatını kaybettiği ilk olay olarak tarihe geçen bu vaka aynı zamanda tek bir bina kompleksinin yıkılmasıyla en çok can kaybına yol açan olay olarak da kayıtlara geçmiştir. Saldırının faili olarak olaydan hemen sonra ABD tarafından El Kaide örgütü suçlanmıştır. Usame Bin Ladin, bir süre "eylemi onaylamasına rağmen" olayın kendisiyle bir ilgisi olmadığını iddia etse de, daha sonra yaptığı açıklamalarla eylemin bizzat kendisi tarafından yönlendirildiğini beyan etmiştir (Fredrickson et. al, 2003: 365; FEMA 9/11 Report, 2002: 4-5).

New York City'ye yapılan bu terör saldırıları o güne kadar görülmemiş büyüklükte maddi külfet getirmiş, müdahale çalışmaları çerçevesinde 20 milyar dolar civarında yardım yapılmış, bunun yaklaşık 7.4 milyar doları ise kamu yardımları programına göre FEMA tarafından sağlanmıştır. Fon sağlanan faaliyetlerin başında eyalet hükümeti ve yerel yönetimlere acil durum müdahale çalışmalarına katkıda bulunmak üzere sağlanan hibe yardımı gelmektedir. Ayrıca bu olaya özel olarak Senato tarafından sağlanan özel fonlar da olayların gerektirdiği kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi için kullanılmıştır (GAO Report, 2003: 1).

Saldırıların ilk şokunun atlatılmasıyla beraber öncelikle terör lanetlenmiş hemen sonra ülkeyi böylesi zalim saldırılara hedef haline getiren nedenler tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle siyasi sebepler üzerine odaklanan bu tartışmalarda Şili'de

Amerika'nın desteklediği öne sürülen askeri darbe, Nikaragua'daki iç savaşa yaptığı müdahaleler, Panama, Granada ve Sudan gibi savunmasız ülkelere karşı takındığı saldırgan tavır, Irak'taki bombalama ve abluka uygulamalarıyla sivil halkın açlık ve ölüme terk edilmesinde ve İsrail-Filistin çatışmasında oynadığı rol sık sık gündeme gelmiştir. İkinci olarak ise dünyanın giderek derinleşen bir sorunu olan gelir dağılımındaki dengesizlik ve yoksulluk problemleri tartışılmıştır. Elbette ki terör örgütünün doğrudan motivasyon kaynağı dünyanın büyük kısmında yaşanan yoksulluk, sefalet ve umutsuzluk durumu değildir ancak bu tür koşulların terör örgütünün destek bulacağı ortamlar yarattığı da kabul gören bir gerçektir. Ülkeler arası ve ülkelerin kendi halkları arasındaki eşitsizlikler elbette ki yeni bir durum değildir ancak geçmiştekinin aksine artık yoksullar yoksul olduklarının farkındadır ve diğerlerinin nasıl imkânlarla sahip olduklarını da bilmektedirler (George, 2002: 11-12).

ABD Savunma Bakanlığı'nı (Department of Defence-DOD) bu krizin yönetiminde oynadığı kriz lideri rolü ile değerlendiren Swanson ve Tritz (2002), çalışmalarında kriz yönetimine dair literatürde kabul görmüş iyi kriz yönetimi prensiplerini ortaya koymuş ve 11 Eylül Krizinin dönemin federal hükümeti ve özellikle Savunma Bakanlığı tarafından iyi yönetilmiş olduğu sonucuna varmışlardır. Değerlendirme kriterleri şöyle özetlenebilir: Her krizde olduğu gibi olaya mümkün olan en hızlı şekilde müdahale etme prensibini yerine getiren dönemin hükümeti derhal ilk müdahale ekiplerinin olay yerine ulaşmasını sağlamış ve dönemin Başkanı G. W. Bush Başkomutan olarak derhal boy göstermiştir. Yine temel prensiplerden etkili ve doğru bilgi akışı devreye girmiş, dedikodu ve spekülasyonlara meydan verilmeden düzenli aralıklarla medyaya bilgi verilirken ilgili kurumlar arasında da iletişim iyi bir şekilde sağlanmıştır. Saldırlardan dokuz saat sonra merkezi kriz sözcüsü rolünü üstlenen dönemin Savunma Bakanı D. Rumsfeld gerek ABD vatandaşlarının endişelerini azaltmak gerekse tüm dünyaya ülkenin güçlü ve sağlam bir şekilde ayakta durduğunu göstermek amacıyla federal hükümetin olayı kontrol altına aldığı mesajını veren açıklamalarda bulunmuştur (Swanson ve Tritz, 2002: 88).

Bununla beraber belki de ülkede hâkim olan aşırı özgüven ve güç algısının bir sonucu olarak ilk saldırının son derece beklenmedik olması nedeniyle ikinci ve üçüncü saldırı önlenememiş dördüncü uçağın ise sadece hedefine ulaşması önlenebilmiştir. Bu vakada üçüncü kriter olan artçı saldırıların önlenmesi konusunda başarı sağlanamamıştır.

Terör saldırılarında hayatını kaybeden kişilerin birinci dereceden yakınlarına özel ilgi gösterilmiş, her biri ile günlük şahsi görüşmeler yapılarak gelişmeler ile ilgili bilgilendirilmeleri sağlanmıştır. Ayrıca yaşadıkları travma ile krizin dolaylı kurbanları olan diğer tüm vatandaşların doğru bilgiye kaynağından ulaşabilmelerine olanak sağlayan doğrudan Savunma Bakanlığı'na bağlı bir e-mail, web sitesi ve telefonla iletişim sistemi tesis edilmiştir. Devletin vatandaşına değer verdiği ve onların yanında olduğu imajını pekiştirmek amacı ile kurbanlara ve yakınlarına yönelik duygusal mesajlar başta D. Rumsfeld ve Başkan G.W. Bush olmak üzere tüm görevli makamların temsilcileri tarafından medya aracılığı ile sistematik bir şekilde halka ulaştırılırken vatandaşın acılarının paylaşılmasının yanı sıra "kahramanlık" ve "vatanseverlik" gibi kavramlar ön plana çıkarılmış ve bu krize müdahalede görevli ve gönüllü olarak çalışan herkese, kan bağıışı yapan sade vatandaşlar da dâhil olmak üzere

övgüler yağdırılmıştır. Bu vesile ile vatandaşlar arasında ve vatandaş ile devlet arasında işbirliği ve dayanışma duyguları pekiştirilmiştir (Swanson ve Tritz, 2002: 88-91). Bu durum hem ikinci hem de dördüncü kriterin yerine getirilmesi ile ilgili iyi bir örnektir.

Vatandaşın kayıplarından kaynaklanan derin üzüntü tepkisine karşılık olarak duygusal paylaşım stratejisinin uygulanmasının yanı sıra, endişe yönündeki tepkilerine karşılık düzenli aralıklarla kriz sözcüsü ve yardımcıları tarafından ordu ve istihbarat örgütlerinin teyakuzda oldukları ve olayın kontrolünü ele almış buldukları mesajları verilmiş, öfke tepkilerine karşılık olarak ise açık ve net mesajlarla bu olayın faillerinden ve bu teröristlere yataklık eden ülkelerden intikam alınacağı vatandaşlara duyurulmuştur (Swanson ve Tritz, 2002: 90-91). Bu durum, yine mağdurlara travma sonrası duygusal destek verilmesi şeklinde değerlendirilerek dördüncü kriterine örnek teşkil eden bir uygulama olarak kabul edilebilir.

Öte yandan intikam söylemlerinin bir noktada maksadını aştığı düşünülmekte, siyasi açıdan bu krizin özellikle uzun vadeli sonuçları açısından iyi yönetilmiş sayılamayacağı da belirtilmektedir. 11 Eylül saldırılarının El Kaide açısından en önemli hedefinin, bundan önceki ABD hedeflerine yönelik saldırılarda olduğu gibi Amerika'yı dünya çapında prestij kaybına uğratmak olduğu kabul edilmektedir. Gerçekten de mükemmel bir sisteme sahip bir süper güç olarak algılanan ABD, bu büyük saldırıyı önleyememiş, dolayısıyla dünya kamuoyunun gözünde imajının zedelenmesine mani olamamıştır. Ayrıca ABD vatandaşlarına, uzun yıllar kurtulamayacakları bir travma yaşatılarak halk arasında terör korkusunun tırmanmasına neden olunmuştur. Terör örgütünün ikinci amacının ABD'yi Müslüman ülkelerde sonuç alamayacağı savaşlara sürükleyerek hem maddi kayba uğratmak hem de dünya çapında ABD karşıtı propagandalarını desteklemek olduğu belirtilmiştir. Gerçekten de ABD hükümetinin yürüttüğü "Terörle Global Savaş Harekati" dahilinde savaş açtığı Afganistan ve Irak, ülkenin uzun yıllar süren ancak hedefine bir türlü ulaşamayan adeta bir kaos ortamına dönüşen cepheleri haline gelmiştir. Bu savaşlarda ABD hükümeti ve dönemin Başkanı G.W. Bush yaşanan can kayıpları ve maddi kayıplar nedeni ile hem ülke kamuoyu hem de dünya kamuoyu nezdinde sürekli olarak prestij ve destek kaybetmiştir. Bu noktada kötü kriz yönetiminin dikkat çekici bir örneği olarak Başkan G. W. Bush'un başlattığı mücadeleyi "haçlı seferleri" ne benzetmesi Müslüman halklar arasında tepkilere yol açmıştır (2001 11 Eylül Saldırıları, www.terortakvimi.wordpress.com, 2014; Clark, 2004: 127-128).

Dolayısı ile kriz sonrası dönemin yönetiminde izlenen bu yol her ne kadar kendi vatandaşlarına terörün kökünün kazınacağı vaat edilerek öfke ve endişe duygularının yatıştırılmasına yönelik kısa vadede etkili olmuş bir yöntem gibi görünse de krizin yurt dışı ayağının yönetilmesinde hem hükümetin imajının bozulmasına ve dünya çapında destek kaybetmesine sebep olmuş, hem de uzun vadede hükümeti uygulanan politikaların savunulmasını zorlaştıran bir çıkmaza sokmuştur. Bu açıdan bakıldığında bu büyük krizin yönetimi dönemin ABD Başkanı G. W. Bush ve hükümetinin başarısız görünmesine sebep olarak siyasi arenadaki güvenilirliklerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Kriz sonrası dönemde olumlu uygulamaların başında ise "ABD Vatandaşlık Yasası"nın Kongrede geçirilmesi ve böylece istihbarat servisleri arasındaki enformasyon akışının kolaylaştırılması gelmektedir. Böylece istihbarat servisleri

arasındaki koordinasyon güçlendirilmiş ve bu koordinasyon Terörist Tehdit Entegrasyon Merkezi ile tamamlanmıştır. İç güvenlik Bakanlığının kurulması ve anti-terörist çabaların organize edilebilmesi için ulusal bir stratejinin de belirlenmesi ile hem ülke içinde güvenlik önlemleri pekişmiş hem de bu dönemden sonra ülke uluslararası bağlamda terörle mücadelenin lideri konumuna gelmiştir (Clark, 2004: 128-129).

B. 2013 BOSTON MARATONU SALDIRISI

15 Nisan 2013 tarihinde ABD’de insanlara 11 Eylül olaylarını anımsatan bir terörist saldırı daha yaşandı. Ülkenin “en eski ve en prestijli maratonu” kabul edilen Boston Maratonu bu saldırının hedefiydi. Kentin ana caddesinde koşulan halk maratonunun bitiş çizgisine yakın bir bölgesinde, 10 saniye arayla iki bomba patladı. Saat 22:30 civarında meydana gelen patlamalarda üç kişi öldü 17’si ağır 130’dan fazla kişi de yaralandı. Özellikle maratonu izlemeye gelen vatandaşları hedef aldığı düşünülen patlama sadece bölge halkında değil ülke çapında tedirginlik, öfke ve korkuya sebep oldu. Olayın akabinde dönemin ABD Başkanı B. Obama açıklamalarında, terör saldırısı niteliğinden kaçınırken FBI olaya derhal el koyarak ülke çapında alarma geçmiştir. Boston hava sahası uçuşlara kapatılırken uzaktan kumandalı bomba ihtimaline karşı kentteki cep telefonları da kullanıma kapatılmıştır. Ayrıca, başta New York ve Washington’da önlemler alınırken Beyaz Saray’a da ziyaretçi giriş çıkışları durdurulmuş (Boston Maratonu Kana Bulandı, www.ntvmsnbc.com, 16.04.2013) böylece 11 Eylül saldırılarında olduğu gibi ikincil ve üçüncül hedefler olabilecek stratejik noktaların güvenliği sağlanmıştır.

Bu vakada hızlı müdahalenin sadece sağlık ekipleri ve güvenlik güçlerinin olay yerine intikali ile sınırlı olmadığı, etkili ve yerinde güvenlik önlemlerinin alınmasının da birinci kriter bağlamında değerlendirilebileceği ortaya çıkmaktadır. Dolayısı ile bu vakada birinci ve üçüncü kriterlerin interaktif bir şekilde yerine getirilmiş olduğu söylenebilir.

Terör saldırılarına ve onları takip eden krizlerin yönetimine karşı profesyonelleşmiş yaklaşımıyla dikkat çeken ABD yönetiminin bu krizin yönetilmesinde alarma geçerek bir dizi önlemler almasındaki hız ve kararlılık iyi bir örnek teşkil etmiştir. Öncelikle olayla ilgili ilk açıklamalarında Başkan B. Obama’nın olayları terör saldırısı olarak nitelendirmekten kaçınması halk arasında paniğin tırmanmasını ve 11 Eylül travmasının alevlenmesini engellemesi açısından dikkate değer bir ayrıntıdır. Öte yandan FBI’ın olayı terör saldırısı olarak değerlendirerek ülke çapında alarma geçmesi belki de bu olay akabinde gerçekleşecek ve birçok olayda olduğu gibi kısa süre içinde ilk olayı takip ederek korku seviyesini zirveye taşıyacak başka saldırıları önlemiş, 11 Eylül vakasındaki benzeri artçı krizlerin yaşanmasının önüne geçmiştir. Nitekim olay sonrası sürdürülen soruşturma ile zanlıların kaçırdıkları bir arabada silah ve Boston’da kullandıklarına benzer teçhizat ile New York şehrine doğru yola çıkmış oldukları ve orada da bir saldırı düzenlemeyi planladıkları belirlenmiştir (abcnews.go.com, 2013; Boston Zanlıları New York’u da Hedefliyordu, www.bbc.co.uk, 20.04.2013). Bu durum ikinci bir saldırının önlenmesini içeren üçüncü kriterin somut bir örneğidir.

Kriz yönetimi uygulamaları açısından dikkat çeken başka bir uygulama da

olaydan kısa süre sonra patlamalardan sorumlu tutulan iki zanlının belirlenerek ele geçirilmesidir. Boston Maratonu saldırısını düzenledikleri iddia edilen iki zanlıya yönelik operasyon sonucunda kardeş oldukları belirlenen Çeçen zanlılardan biri ölü olarak diğeri ise yaralı halde ele geçirilmiştir. El Kaide terör örgütü ile bağlantılı oldukları belirtilen iki zanlının ele geçirilmesi haberi vatandaşlar arasında takdirle karşılanmış, Bostonlu vatandaşlar bu haber sonrasında sokaklarda sevinç gösterilerinde bulunmuşlardır. Halkın ellerinde "Teşekkürler polis" yazan pankartlarla sokaklara döküldüğü, polis araçları eşliğinde zanlının ambulansla hastaneye getirilişi sırasında da ıslıklar, çılgınlıklar arasında polise sevgi gösterisinde bulunduğu medya aracılığı ile ülke ve dünya çapında izlenmiştir. (Boston Haberi Sokaklarda Kutladı, www.bbc.co.uk, 20.04.2013; Diğer Çeçen Kardeş Yaralı Yakalandı, www.ntvmsnbc.com, 20.04.2013). Bu uygulama iki yönden dikkat çekicidir. Birincisi zanlıların kısa sürede ele geçirilmesi ile özellikle terör kaynaklı kriz vakalarında sıkça tercih edilen bir uygulama olarak günah keçisi belirlenmiş ve yakalanmış olduğu için vatandaşlar için krizden doğan öfkenin odaklanabileceği bir kaynak ortaya konmuş ve terör saldırılarının nedenleri arasında belki de en önemlilerinden biri olan hükümetin dünya çapında izlediği siyaset ve bundan doğan sorumluluğu arka plana itilmiştir. İkinci olarak da zanlıların ele geçmesi vatandaşın korkularını azaltmış ve çoğunluğun içinde bulunduğu güvensizlik duygusu ve endişesi büyük ölçüde bertaraf edilirken güvenlik güçlerine ve dolayısıyla devlete duyulan güven pekişmiştir. Bu durum dördüncü kriter olan mağdurlara travma sonrası destek sağlanmasının bir örneği olarak görülebilse de bu vakada dördüncü kriter ile ilgili daha somut bir uygulamaya rastlanmamıştır.

C. 2003 İSTANBUL SİNAGOG BOMBALAMA OLAYLARI

16 Kasım 2003 tarihinde İstanbul Beyoğlu semtinde bulunan Neve Şalom Sinagogu ile Şişli semtindeki Betisrael Sinagog'larına saat 09:25 sıralarında birbiri ardına iki terörist saldırı gerçekleşmiştir. Bina önlerine park edilmiş araçlardaki bombaların patlaması ile gerçekleşen saldırılarda gerek sinagogların içerisinde ibadet halinde bulunan Musevi vatandaşlar gerekse o sırada çevrede bulunan vatandaşlardan yaklaşık 300 kişi yaralanmış ve 24 kişi hayatını kaybetmiştir. İstihbarat birimleri saldırıların El Kaide bağlantılı olabileceği yorumunu yapmışlardır (Sinagoglara Bombalı Saldırı, arsiv.ntvmsnbc.com, 16.11.2003).

İstanbul'da yaşanan terör kaynaklı bu kriz İstanbul Afet Koordinasyon Merkezi için de bir sınav olmuş, özellikle itfaiye ekibi ile olay yerine ilk müdahalenin yapılmasında, acil ulaşımın sağlanmasında, İGDAŞ uzmanlarının hızlı müdahalesi ile herhangi bir artçı kriz yaşanmasına neden olabilecek doğalgaz patlamalarının önüne geçmesi ile olumlu eleştiriler almıştır. Öte yandan AKOM ve diğer yetkili kamu kurumlarının kendi aralarında ve olay yeriyle iletişim problemleri ile koordinasyon eksikliği yine bu vakalarda ortaya çıkmış ve tek elden idare sistemi ihtiyacı kendini hissettirmiştir. Sağlık Bakanlığı ekipleri bu krizlere iyi müdahale etmiş, patlamaların ardından yaklaşık üç dakika içerisinde ambulanslar olay yerine intikal ederken Türk Kızılayı gerekli kan ihtiyacını karşılamıştır (Ünlü vd., 2010: 163). Bu durum birinci kriter olan hızlı devlet müdahalesinin gerçekleştiği ancak hala bazı eksikliklerin gözlemlendiği şeklinde değerlendirilebilir.

Bu olaylardan kısa süre sonra, 20 Kasım tarihinde İstanbul'un Levent semtinde, saat 10:55 sıralarında Büyükdere Caddesi üzerindeki HSBC Bank'ın Genel Müdürlük

binası önünde büyük bir patlama daha gerçekleşmiştir. Banka binası ve çevre binalarda büyük hasara sebep olan bu patlamada çevrede bulunan 11 vatandaş hayatını kaybetmiş ve birçok kişi yaralanmıştır. Bu patlamadan 10 dakika kadar sonra ise bu kez Beyoğlu semtindeki İngiltere Başkonsolosluğu önünde benzer bir patlama meydana gelmiş, büyük maddi hasarın yanında dönemin başkonsolosu ve bir İngiliz diplomat da dâhil olmak üzere çok sayıda insan zarar görmüş, bu çifte saldırılarda hayatını kaybedenlerin sayısı toplamda 27'ye ulaşmış ve 450'den fazla yaralı hastanelere sevk edilmiştir. Bu olay üzerine İstanbul Emniyet Müdürlüğü en üst düzey kırmızı alarmı geçirilmiştir (İstanbulda Bomba Dehşeti, *arsiv.ntvmsnbc.com*, 20.11.2003). Büyük hasar veren bu patlamaların ardından semtte elektrikler ve telefon hatları kesintiye uğramış ve oluşan kaos ortamı ile trafik karmaşası olay yerine ulaşmaya çalışan ambulansları geciktirmiştir (Istanbul Rocked by Double Bombing, *news.bbc.co.uk*, 20.11.2003). Birinci vakadan sonra ikincil vakaların beklenmediğini ortaya koyan bu saldırılar üçüncü kriterin açık bir şekilde yerine getirilemediğinin göstergesidir. Yaşanan kaos ortamı ise birinci kriterin de yerine getirilememesi anlamına gelmektedir.

Ayrıca bu vakada mağdurlara destek sağlanması ve etkili ve doğru bilgi akışı bağlamında somut bir veriye ulaşılamamıştır.

D. 2013 HATAY REYHANLI SALDIRILARI

11 Mayıs 2013 tarihinde Hatay ili Reyhanlı ilçesinde yaşanan ve sivil halkı hedef alan bombalı terör saldırıları Türkiye tarihinin en kanlı saldırılarından biri olmuştur. Saldırıların anneler gününden önceki gün ilçenin en işlek bölgelerinde yaşanması ölü ve yaralı sayısını artırırken patlamanın şiddetiyle pek çok binada da maddi hasar oluştuğu tespit edilmiştir. Birincisi belediye binasının önünde patlayan 2 bombadan ikincisi 15 dakika sonra PTT binasının bulunduğu Cumhuriyet Caddesi'nde patlamış, toplamda 51 kişi hayatını kaybederken 53 kişi de yaralanmıştır. İki patlamanın ardından bölgeye çok sayıda ambulans gönderilmiş, yaralılar ambulanslarla Reyhanlı ve Hatay'daki hastanelere taşınmıştır. Ayrıca kısa süre içinde bölgeye ambulans helikopter ve uçak da gönderilmiştir. Bazı araçların ve binaların alev aldığı patlamanın hemen ardından bölgeye gelen ekipler, çıkan yangına müdahale etmiş, arama kurtarma ekipleri ise hasar gören binaların enkazında kalanlara ulaşmak için çalışma başlatmıştır. Bölgede yaşanan gerginlik tırmandırılmadan geniş güvenlik önlemleri alınmış ve polis güçleri çevre illerden de takviye edilerek duruma derhal el koymuş, böylece krizin büyümesi engellenmiştir (Reyhanlı'da Çifte Patlama: 43 Ölü, *www.ntvmsnbc.com*, 13.05.2013). Böylece hızlı müdahale kriterinin yerine getirildiği görülmüş, ancak ikinci patlamanın sebep olduğu can kaybının önüne geçilememiştir. Elbette ikinci patlamanın son derece kısa bir süre sonra yaşanması müdahaleyi güçleştirmiştir ancak birinci patlamayı merak eden çok sayıda sivilin toplandığı yerde bu patlamanın meydana gelişinin ölü ve yaralı sayısını son derece artırdığı da bu vakada gözlenmiştir. Dolayısıyla vatandaşın daha bilinçli davranması ve çevredeki güvenlik güçlerinin daha atik bir şekilde müdahale etmesi ile zarar görenlerin sayısının azaltılabileceği de düşünülebilir.

Olayların ardından hükümet tarafından medyaya yayın yasağı getirilerek kamuoyuna sadece hükümetin müsaade ettiği kadar bilgi verilmiş, böylece olayın mağdurları ve yakınlarının acılarını derinleştirecek ve halk arasında şiddet eğilimli tepkiler gelişmesine sebep olabilecek yayınların önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Özellikle olayın yaşandığı bölgede çok sayıda Suriyeli mültecinin bulunması ve saldırıların doğrudan Suriye odaklı olduğunun düşünülmesinin bu durumu zorunlu kıldığı belirtilmiştir (Reyhanlı İçin Neden Yayın Yasağı Kondu?, www.ntvmsnbc.com, 12.05.2013). Bu hareket krizin büyümesini önlemek anlamında etkili bir strateji olmuş, çıkabilecek sivil çatışmaların da büyük ölçüde önüne geçilmiştir.

Olayın cumartesi günü gerçekleşmesine rağmen bütün yetkili kurumların derhal harekete geçmesi, kaos yaşanmadan gerekli kriz yönetimi faaliyetleri gerçekleştirilirken özellikle Başbakan ve diğer otoritelerin duruma hızla müdahil olarak ülke çapında kamuoyuna her şeyin kontrol altında olduğu mesajının verilmesi dikkat çekicidir. Yine saldırı ile ilgili şüphelilerin 24 saat gibi kısa bir sürede tespit edilerek önce 9 kişinin (takip eden günlerde bu sayı artmıştır) yakalanması ve suçlarını itiraf ettiklerinin duyurulması, olayın hızla çözüldüğünün ve kısa sürede suçluların yakalanacağını bildirilmesi kamuoyunda endişelerin artmasına büyük ölçüde engel olmuştur. Özellikle Başbakan'ın faillerin Türk vatandaşı olduğunun altını çizmesi tepkilerin Suriyeli göçmenlere yönlendirilmesini önlemek adına dikkat çeken bir noktadır (Reyhanlı'da 9 Kişi Göz Altına Alındı, www.radikal.com.tr, 12.05.2013). Böylece hızlı müdahalenin diğer bir boyutu da gerçekleştirilirken saldırı kurbanlarının yakınlarına suçluların yakalandığı ve cezalarını çekecekleri mesajı verilerek bir nevi duygusal destek sağlandığı söylenebilir. Yine üçüncü kriter devreye girmiş ve o dönemde bölgenin yerli vatandaşları ve Suriye'li göçmenler arasında yaşanabilecek çatışmanın önlenmesi yönünde titizlikle adımlar atılmış, krizin büyümesi bu anlamda önlenmiştir.

Saldırılarda hayatını kaybedenlerin yakınları başta olmak üzere mağdur vatandaşların yaşlarına saygı gösterilmediği, hükümet ve ülkenin kalanının kendilerine destek olmadığı yönünde şikâyetler medyaya yansımıştır. Özellikle bu acı olay ve beraberinde yaşanan birçok olumsuz durumdan Suriye ve Suriyeli mültecilerin sorumlu tutulması bölgede yaşayan vatandaşların bir takım protesto gösterilerine yönelmesine neden olmuştur (Reyhanlı: Hem Göz Önünde Hem Yalnız, www.bbc.co.uk, 12.05.2013). Bu noktada altı çizilmesi gereken husus dördüncü kriter olan mağdurlara travma sonrası destek anlamında somut bir çalışmanın gözlenmemesi, değerlendirilen diğer vakalarda da olduğu gibi dolaylı yoldan verilen mesajlar ile yetinilmesidir.

Bu vakada olayla ilgili değerlendirmelerin son derece dikkatli bir şekilde yapıldığı, yayın yasağının da yardımı ile terör olaylarının en önemli sebeplerinden biri olan hükümet politikalarının olumsuz eleştirilere maruz kalmasının önüne geçildiği görülmektedir. Ayrıca kriz anında ve hemen akabinde yetkili kurumların hızla harekete geçmesi ve faillerin kısa sürede yakalanması devlet ile vatandaşın karşı karşıya geleceği bir zemin oluşmasının önüne geçmiş bir kriz olarak bu terör saldırısı etkin bir şekilde yönetilmiştir. Ancak saldırıların kurbanlarının yakınları tarafından medyaya yansıtılan serzenişler kriz sonrası dönemde yaraların sarılması ve mağdurların rahatlatılması anlamında yeterli olunamadığı izlenimini vermektedir.

E. 2015 ANKARA SALDIRISI

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında ne yazık ki Türkiye artan terör saldırıları ile mücadele etmekte ve başta Diyarbakır, Mardin, Hakkari illeri ve ilçeleri olmak üzere ülkenin bir çok bölgesinde yoğun bir mücadele sürdürmektedir. Bunlar arasında

yaşanan büyük maddi kayıplar ve hayatını kaybeden ve yaralanan vatandaşların sayısındaki yükseklik nedeni ile bu çalışmayı doğrudan ilgilendiren Ankara'daki patlamalar ve akabinde yaşanan kriz burada değerlendirilecektir. 10 Ekim 2015 tarihinde saat sabah 10:00 civarında Ankara ilinin Altındağ ilçesinin Ulus semtindeki Ankara Garı kavşağında yaşanan bu saldırı terör gerçeğinin ülkenin doğu kesimleri ve kırsal alanları ile sınırlı olmadığını, başkentin merkezi de dâhil olmak üzere ülkenin her yanında mevcut olan bu risk karşısında her an hazır olunması gerektiğini ortaya koymuştur.

Belirtilen tarihte Ankara Sıhhiye meydanında "Savaşa İnat, Barış Hemen Şimdi, Barış Emek Demokrasi" isimli bir toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleneceği ve bu mitingün toplanma yerinin Ankara tren garı olarak belirlenmiş olduğu belirtilmektedir (Ankara'daki patlamada 'canlı bomba' şüphesi, www.haberturk.com, 10.10.2015, 11:05:38).

Başbakanlık Koordinasyon Merkezi'nin 10 Ekim saat 23:10'da yayınlamış olduğu açıklamada saat 10:04'te Ankara Tren Garı önünde bombalı saldırıların meydana geldiği, sonrasında başlatılan soruşturma sürecinin devam etmekte olduğu bildirilmiştir. Öncelikle saldırıyı gerçekleştiren odakların tespiti ve bir an önce adalete teslim edilmesi için gerekli çalışmalar yapılmakta olduğu bildirilerek halkın içinde bulunduğu korku ve öfke haline karşılık devletin tüm gücüyle olaya müdahil olduğu ve adaletin sağlanacağı mesajı verilmeye çalışılmıştır. Bu açıklamanın yayımlandığı saat itibarı ile hayatını kaybedenlerin sayısının 95 yaralıların ise 246 kişi olduğu belirtilmiş, patlama anından itibaren 57 ambulansın harekete geçtiği, acil hasta nakli ihtiyacı ihtimaline karşı ise 5 ambulans helikopter ve 1 ambulans uçağın hazır bekletilmekte olduğu ifade edilmiştir. Bu açıklamayla hayatını kaybettiği belirlenen 52 kişinin isimleri bildirilmiş ve aynı gün içerisinde 10 cenazenin otopsilerinin tamamlanıp ailelerine teslim edildikleri bildirilmiştir (www.basbakanlik.gov.tr, 10.02.2016). Mağdurların travma sonrası desteği bağlamında tıbbi müdahalenin hızlı ve etkili yapılmış olması, ölen vatandaşların kimliklerinin hızla tespit edilmeye ve bildirilmeye başlanması ve ailelere cenazelerin bekletilmeden teslim edilmesi olumlu bir uygulamadır. İlan edilen üç günlük yas ise beklenen bir uygulamadır. Mitinge katılanların ülkenin çeşitli yörelerinden gelmiş olmaları krizin ikinci dereceden mağdurları olan aile ve yakınlarına daha fazla bir travma sonrası hizmet sunulmasına imkan vermemiştir.

Kısa sürede saldırıların intihar bombacıları tarafından gerçekleştirildiği ve iki patlama yaşandığı tespit edilmiştir. Bu patlamaların sorumluluğu herhangi bir örgüt tarafından üstlenilmemekle birlikte ilk akla gelen daha önce de 20 Temmuz 2015 tarihinde Suruç'ta yaşanan ve 30 kişinin ölümü ile sonuçlanan saldırılarda kullanılan patlayıcıların benzerlerinin kullanılmış olması nedeniyle söz konusu canlı bombaların IŞİD'e bağlı olduğu izlenimi oluşmuştur (ISIS Suicide Bombers Suspected in the Horrific Ankara Attack, Thomas Seibert, www.thedailybeast.com/2015/10/11/; At least 95 killed in twin bombings near train station in Turkey's capital, Don Melvin, edition.cnn.com/2015/11/10/).

Bir yandan dönemin Başbakanı A. Davutoğlu tarafından IŞİD bu saldırının sorumlusu olarak gösterilmiş, diğer yandan HDP lideri S. Demirtaş "hükümetin eline kan bulaşmış olduğunu" belirtmiştir. Bu konuda BBC şu yorumu yapmıştır: eğer

gerçekten de olayın faili IŞİD ise (örgütün resmi bir şekilde sorumluluğu üstlenmediği belirtilmiştir) “bir taşla iki kuş vurmuş” oldukları söylenebilir. Bir yandan Suriye ve Irak’ta IŞİD ile çatışmakta olan Kürt kuvvetlerine zarar vermiş, diğer yandan ise yakın zamanda İncirlik üssünün Suriye ve Irak’ta IŞİD tarafından işgal edilen bölgelere düzenlenecek saldırılar için kullanılacak Amerikan savaş uçaklarına açılmasına onay veren Türk Hükümetine zarar vermiştir (Ankara bombing: Who is behind Turkey's deadliest attack?, www.bbc.com/news/world-europe, 04.02.2016).

Olayın genel seçimlere üç hafta kala meydana gelmesi nedeniyle siyasi tartışmalar derinleştikçe derinleşmiş, hızla başlayan ve devam eden tutuklamalar IŞİD ve PKK ile ilgili olduğu düşünülen kişileri kapsarken bir yandan da olayın PKK’yı desteklediği düşünülen gruplara karşı gerçekleştirilen bir saldırı olduğu hatta iktidar partisi ile ilişkili olduğunu iddia eden ifadeler medyada yer bulmuştur (Ankara'da barış mitingine bombalı saldırı: 95 ölü, www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151010; Turkey bombings: ISIS focus of investigation, Prime Minister says, Susannah Cullinane, edition.cnn.com/2015/10/12/; Ankara bombings: 10 more people arrested 'suspected of Isis and PKK links', www.theguardian.com/world/2015/oct/15/; Ankara bombing: Who is behind Turkey's deadliest attack?, www.bbc.com/news/world-europe, 10.02.2016). Dolayısıyla konu daha önce de benzer vakalarda gözleendiği gibi bir siyasi krize dönüşmüştür. Bu noktada Pape’in (2005) çalışmasındaki intihar bombacıları ile ilgili özellikler hatırlandığında bu kişilerin bir örgüt ile bağlantılı oldukları görüşü kuvvetlenmektedir (Pape, 2005: 2-4).

Medyada olay ile ilgili istihbarat ve önleme anlamında ihmal iddiaları yer bulmakla birlikte ('Ankara'daki patlamada ihmalin babası var', www.gercekgundem.com, 16.10.2015; Ankara katliamından 22 gün önce şok IŞİD raporu!, www.milliyet.com.tr, 22.10.2015) hükümet bu bağlamda hızla harekete geçmiş istihbarat ve güvenlik teşkilatında görevli üst düzey bazı yetkililer hakkında görevden uzaklaştırma kararı alarak (Ankara bombing: Turkey suspends top security chiefs, www.bbc.com/news/world-europe, 14.10.2015) bir anlamda günah keçisi gösterme yöntemini de kriz yönetimine dahil etmiştir. İki intihar bombacısının kimliklerinin de hızla belirlenerek açıklanması Boston Maratonu vakasında olduğu gibi kitlelere adalet, devletin gücü ve güvenlik anlamında olumlu mesajlar vermek amacıyla kullanılmıştır. Kriz anı ve sonrasında yapılması gereken acil tıbbi yardım konusundaki müdahaleler anlamında bir eksiklik veya ihmale işaret eden herhangi bir bilgiye ulaşılmadığı gibi devam eden süreçte başka saldırı yaşanmamış olması bu anlamda krizin eskiye göre daha iyi yönetilmiş olduğu izlenimini vermektedir. Daha önceki bombalı saldırılarda da gözleendiği gibi iki patlama meydana gelmiş ancak bu vakada aralarında ikinci patlamanın önlenmesine olanak sağlayacak bir süre geçmemiştir. Olayın miting alanına varılmadan gerçekleşmiş olması böyle olaylarda alınan meydana girişlerdeki üst araması gibi rutin önlemler ile olayın önüne geçilmesini de imkânsız kılmıştır.

Her ne kadar olayın siyasi bağlamı uzun süre tartışılmışsa da üç hafta sonra gerçekleşen genel seçimler, olayın yaşandığı dönemde geçici hükümet olarak görev yapmakta olan AKP yeni tek parti iktidarı ile sonuçlanmıştır (İşte 1 Kasım'ın kesin sonuçları!, www.haberturk.com, 12.11.2015).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Terör saldırılarından kaynaklanan krizler, küresel terör örgütlerinin etkinliğinin giderek artması ile dünya genelindeki istikrarsızlık ve kaynak paylaşımındaki dengesizlik göz önünde bulundurulduğunda önümüzdeki yıllarda yaşanma sıklığı ve verdiği zararları arttırarak devam edecek ciddi sorunlardandır. Ayrıca yalnızca geleneksel terör saldırıları olarak nitelendirilebilecek olan bombalama ve adam kaçırmaya gibi olayların yanı sıra biyo-terörizm ve tekno-terörizm vakalarının da önümüzdeki yıllarda sık sık gündeme gelmesi beklenmektedir. Bu yüzden varoluş sebebi vatandaşa hizmet sunmak ve elbette ki güvenliğini sağlamak olan kamu kurumlarının her türlü terör vakasına ve sebep olacağı krizlere karşı hazırlıklı olması önemli ve gereklidir.

Başta terör kaynaklı krizler olmak üzere birçok kriz vakasında kurbanlar sadece sivil vatandaşlar olmayıp krize müdahale ile görevli asker, polis, itfaiye teşkilatı mensupları gibi kamu personelinde de çok sayıda vatandaş yaşamını kaybetmekte ve maddi ve manevi kayıplar yaşamaktadır. Ayrıca bu kişilerin kayıpları aileleri ve yakınları için ciddi birer mağduriyet ve travma kaynağı olabilmektedir. Dolayısı ile hükümetlerden yalnızca oluşan maddi zararın telafisi ile ilgili işlemleri yürütmeleri değil aynı zamanda yaşanan can kayıpları ve yaralanmaların tıbbi müdahalesinin takibi ve artçı saldırıların önüne geçilerek çevrede güvenliğin derhal sağlanması beklenmektedir.

Tüm bunların yanı sıra krizin dolaylı mağdurları olarak terör saldırısı kurbanlarının yakınlarına psikolojik ve sosyal destek sağlanması da vatandaşların beklentileri arasındadır. Değerlendirilen vakalar göstermektedir ki dördüncü kriter olan mağdurlara travma sonrası destek anlamında somut bir çalışmaya rastlanamamakta dolaylı yoldan verilen mesajlar ile yetinilmektedir.

İncelenen vakalar göz önünde bulundurulduğunda gerek ABD gerekse Türkiye örnekleri ortaya koymaktadır ki hükümetler terör saldırıları nedeni ile hayatını kaybeden polis ve askerlerin cenazelerine özel törenler düzenlemekte ve ailelerinin onurlandırılmasını ihmal etmemektedir. Ülkemizde bunun örneği terör saldırılarında hayatını kaybeden polis ve silahlı kuvvetler mensuplarının cenazelerinde zaman zaman devletin çeşitli kademelerinden yetkililerin yer alması ve tüm kayıpların “şehit” olarak anılmasıdır. ABD örneğinde ise benzer şekilde terör saldırıları ve diğer krizlerin kurbanı olabilen özellikle ilk müdahale ekibi mensubu olan kamu personeli “kahraman” ilan edilmekte ve hayatını kaybedenler için özel cenaze törenleri düzenlenmektedir. ABD kültüründe, Türk kültüründeki şehitlik kavramına benzetebileceğimiz kahramanlık kavramı sadece hayatını kaybedenler için değil hayatını tehlikeye atarak halka hizmet eden kişiler için de sıklıkla kullanılmaktadır. Bunun özellikle ilk müdahale görevini yerine getiren itfaiye, sağlık ve emniyet teşkilatlarının mensupları için olumlu bir motivasyon kaynağı olduğu düşünülebilir.

Ancak, terör saldırılarının mağdurlarının sıradan vatandaşlar olduğu vakalarda durum biraz değişmektedir. Terör kaynaklı krizlerin mağdurlarına ülkemizde yeterli rehabilitasyon desteği verilemediği özellikle son dönemde Reyhanlı saldırıları örneğinde dikkat çekmiştir. ABD örneğinde tüm ülke vatandaşlarının terör saldırılarında birbirine daha da kenetlenme eğilimi göstermeleri ve devletin çeşitli

kademelerinden yapılan basın açıklamaları gibi uygulamalar sayesinde samimi ve inandırıcı bir destek bulmalarına karşın ülkemizde terör vakaları siyasi tartışmalar içerisinde adli vakalar olarak ele alınmaktadır ve mağdurların ihtiyaç duydukları manevi destek gözden kaçmaktadır. Bu konuda afet kaynaklı krizlerde sağlanan psiko-sosyal destek benzeri hizmetlerin devlet tarafından terör mağdurlarına da sağlanması, ayrıca yetkililer tarafından mağdur vatandaşlara duygularının paylaşıldığı yönünde mesajların daha yoğun bir şekilde verilmesi bu tür krizlerin yönetimine olumlu katkı sağlayacaktır.

Öte yandan terör saldırılarından kaynaklanan krizlerin yönetiminde dikkat çeken bir nokta Türk halkının terör saldırılarını öfke ve geniş çaplı üzüntü ile karşılamasından farklı olarak ABD halkının öfke ve üzüntüsünün de önüne geçen büyük endişe ve korku duygularına kapılmalarıdır. Günümüz itibarı ile her iki ülkede de bu tür bir saldırıya devlet hızla ve sistematik bir şekilde müdahale ederek gerek istihbarat gerek emniyet teşkilatlarının hızlı çalışmaları sayesinde sorumluları ele geçirmekte ve güvenlik kısa sürede sağlanmaktadır. Bu tür vakalarda Türkiye örneğinde kriz sonrası tartışmalar tamamen siyasi boyut kazanarak hükümete yapılan eleştiriler gündemi meşgul etmekte, tartışmalar saldırılara sebebiyet veren faktörün hükümet politikaları olduğu şeklinde uzayıp gitmekte, kriz yönetimi yönünde somut değerlendirmelere rastlanmamaktadır. ABD örneğinde ise polisin eylemi gerçekleştiren şahısları ele geçirip adalete teslim etmesi halkın rahatlaması için yeterli olmakta ve endişelerin azalmasıyla hayat normale dönmektedir. Halkın bu tür tepkilerini göz önünde bulunduran hükümetler, terör saldırısı vakalarında stratejilerini belirlemektedir. Örneğin Türkiye’de birlik beraberlik çağrısı yapılarak terörün kaynağının ortaya konmasında hükümetin politikalarını haklı gösterecek bir söylem benimsenmektedir. Öte yandan ABD hükümeti ilk müdahalede ilk şoku atlatabilme ve vatandaşın paniğe kapılmasını engellemek amacı ile olayları “terör saldırısı” olarak nitelendirmekten kaçınabilmektedir. Halkın tepkileri arasındaki fark ABD vatandaşlarının ani (immediate) krizlere bir örnek teşkil eden 11 Eylül terörist saldırıları ile yaşanan travma nedeni ile bu tür krizlerde endişe ve paniğe yatkın hale gelmiş olması, Türk halkının ise sürüncemede (sustained) krizlere örnek gösterilebilecek Güneydoğu terörü nedeni ile terör saldırıları konusunda bir nevi bağışıklık kazanmış olması ile açıklanabilir. Vatandaşların duygusal tepkileri değişse de bu tür krizlerin sade vatandaşın güven algısı üzerinde ciddi etkileri olduğu bir gerçektir. Bu tür krizlerin kriz öncesi dönemde önlenmesi asıl olmakla birlikte kriz anı ve hemen sonrasında görevli kurumların hızla harekete geçmesi ve güvenliğin derhal sağlanması vatandaşların devlete duyduğu güveni pekiştirmektedir.

Sonuç itibarı ile küresel etkiye sahip sosyal, kültürel, ekonomik vb. gelişmelerin yanı sıra dünya çapındaki hızla artan gelir uçurumu, azalan doğal kaynakların paylaşımı ile ilgili sorunlar ve ülkeler arasındaki siyasi problemler göz önünde bulundurulduğunda her iki ülke için terör kaynaklı krizlerin artarak devam edeceğini beklemek yanlış olmayacaktır. Dolayısı ile kriz yönetimi yapılanmalarında terör kaynaklı krizlerin yönetimine özel önem verilmesi ve özellikle bu tür krizlerin yönetimi konusunda ciddi aşama kaydetmiş görünen ABD sisteminin ülkemiz için de terör kaynaklı krizlerin yönetimine ilişkin daha somut ve güçlü bir yapılanmanın oluşturulması açısından örnek alınması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- AKCANBAŞ, Mert, (2010), Afette Kurban Psikolojisi, AKUT Kitaplığı, Yayın No. 9, İstanbul.
- CEYLAN A. Kemal, (2012), Hiç Konuşulmayanlar Konuşuluyor; Mücadele Edenlerin Dilinden Terör, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul.
- CLARK, Wesley K., (2004), Modern Savaşları Kazanmak, çev. Atilla Berkeoğlu, Truva Yayınları, İstanbul.
- COE-DAT Course Report, (2006), “Efficient Crisis Management to Mitigate the Effects of Terrorist Activities” http://www.tmmm.tsk.tr/publication/course_reports/07-Crisis.pdf, Erişim Tarihi: 12.02.2016.
- FEMA Brochure, (2008), “FEMA, Prepared, Responsive, Committed”, FEMA B-653/ July 2008, Department of Homeland Security, Washington D.C.
- FEMA-Federal Emergency Management Agency Publication 1, (2010), U.S. Department of Homeland Security, Ekim, Washington D.C.
- FEMA 9/11 Report, (2002), “World Trade Center Building Performance Study,”<http://www.fema.gov/library/viewRecord.do?id=1728>, 01.06.2013.
- FREDRICKSON, Barbara L., Michele M., TUGADE, Christian E., WAUGH, and Gregory R., LARKIN, (2003), “What Good Are Positive Emotions in Crises? A Prospective Study of Resilience and Emotions Following the Terrorist Attacks on the United States on September 11th, 2001”, Journal of Personality and Social Psychology, Vol 84 No. 2, February, pp. 365- 376.
- GAO Report to the Committee on Environment and Public Works, U.S. Senate, (2003), “Disaster Assistance Information on FEMA’s Post 9/11 Public Assistance to the New York City Area”, GAO-03-926, <http://www.gao.gov/assets/240/239484.pdf>.
- GENÇTÜRK, Tuğçe, (2012), Terör Kavramı ve Uluslararası Terörizme Farklı Yaklaşımlar, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara.
- GEORGE, Bill (2009), Seven Lessons for Leading in Crisis, Jossey-Bass A Wiley Imprint, San Francisco.
- PAPE, Robert A. (2005), Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism, Random House, New York.
- ÜNLÜ, Ali, Naim, KAPUCU, Bahadır, ŞAHİN, (2010), “Disaster and Crisis Management in Turkey: a Need for a Unified Crisis Management System”, Disaster Prevention and Management, Vol. 19, No. 2, 155-174.
- SWANSON, Douglas ve Trina Wolosek, TRITZ (2002), “Crisis Management Strategy Utilized by the United States Department of Defense Following the Terrorist Attack on America: A case Study”, Journal of Undergraduate Research, University of Wisconsin- La Crosse, Volume V, pp. 83-94, <http://www.uwlax.edu/urc/JUR-online/html/2002.htm#com>, Erişim Tarihi: 10.06.2013.

- İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetim Merkezleri Yönergesi 2012, Madde 6.
- <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/terror?q=terror>, Erişim Tarihi: 04.02.2016
- <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/terrorism>, Erişim Tarihi: 04.02.2016
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.52fa2e10d71997.34095270, Erişim Tarihi: 04.02.2016
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.52fa2e27ed5b31.46995306, Erişim Tarihi: 04.02.2016
- https://www.ndpc.us/pdf/About_NDPC.pdf, Erişim Tarihi: 04.02.2016
- <https://www.afad.gov.tr/TR/IcerikDetay.aspx?ID=1>, Erişim Tarihi: 04.02.2016
- http://www.icisleriafad.gov.tr/default_B0.aspx?content=55, Erişim Tarihi: 04.02.2016
- <http://www.tmmm.tsk.tr/anasayfa.htm>, Erişim Tarihi: 04.02.2016.
- <http://www.egm.gov.tr/Sayfalar/Ter%C3%B6rle-M%C3%BCcadele-Dairesi-Ba%C5%9Fkanl%C4%B1C4%9FC4%B1.aspx>, Erişim Tarihi: 04.02.2016.
- <http://terortakvimi.wordpress.com/2001/09/11/200111-eylul-saldirilari/>, Erişim Tarihi: 21.07.2014.
- http://www.radikal.com.tr/turkiye/reghanlida_9_kisi_gozaltina_alindi-1133149, Erişim Tarihi: 12.05.2013.
- http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/05/130512_hamsici_reghanli.shtml, Erişim Tarihi: 13.05.2013.
- <http://www.ntvmsnbc.com/id/25441820/>, Erişim Tarihi: 21.07.2014.
- <http://www.ntvmsnbc.com/id/25436995>, Erişim Tarihi: 24.04.2013.
- <http://www.ntvmsnbc.com/id/25442053>, Erişim Tarihi: 24.04.2013.
- <http://abcnews.go.com/US/wireStory/details-learned-week-boston-bombing-probe-19053470>, Erişim Tarihi: 23.04.2013.
- http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/04/130426_boston_newyork.shtml, Erişim Tarihi: 27.04.2013.
- http://www.bbc.co.uk/turkce/multimedya/2013/04/130420_boston_kutlamalar.shtml, Erişim Tarihi: 21.07.2014.
- <http://www.ntvmsnbc.com/id/25435890/>, Erişim Tarihi:21.07.2014.
- <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3222608.stm>, Erişim Tarihi: 21.07.2014.
- <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/243967.asp>, Erişim Tarihi: 21.07.2014.
- <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/244717.asp?cp1=1>, Erişim Tarihi: 21.07.2014.
- <http://www.fema.gov/about-agency>, Erişim Tarihi: 04.02.2016.
- <http://www.dhs.gov/creation-department-homeland-security>, Erişim Tarihi: 04.02.2016.

- http://www.ndpc.us/about_ndpc.html, Erişim Tarihi: 04.02.2016.
- <http://cdp.dhs.gov/consortium.html>, Erişim Tarihi: 04.02.2016.
- <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1138398-ankaradaki-patlamada-canli-bomba-suphesi>, 10.10.2015, 11:05:38, Erişim Tarihi: 10.02.2016.
- http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Article/pg_Article.aspx?Id=8a886711-0c4c-4aa0-9892-a9601d146f06, Erişim Tarihi: 10.02.2016.
- <http://www.thedailybeast.com/articles/2015/10/11/isis-suicide-bombers-suspected-in-the-horrific-ankara-attack.html>, Thomas Seibert, 11.10.15, Erişim Tarihi: 10.02.2016.
- <http://edition.cnn.com/2015/10/10/middleeast/turkey-ankara-bomb-blast/>, Don Melvin, 11.10.2015, Erişim Tarihi: 10.02.2016.
- <http://edition.cnn.com/2015/10/12/middleeast/turkey-ankara-bomb-blast/>, Susannah Cullinane, 12.10.2015, Erişim Tarihi: 10.02.2016.
- <http://www.bbc.com/news/world-europe-34504326>, Erişim Tarihi: 04.02.2016.
- http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151010_ankara_saldiri_genel, Erişim Tarihi: 10.02.2016.
- <http://www.theguardian.com/world/2015/oct/15/ankara-bombings-10-more-people-arrested-suspected-isis-pkk-links>, Erişim Tarihi: 10.02.2016.
- <http://www.gercekgundem.com/siyaset/162091/ankaradaki-patlamada-ihmalin-babasi-var>, 16.10.2015; 10.02.2016.
- <http://www.milliyet.com.tr/ankara-katliamindan-22-gun-once-gundem-2135774/>, 22.10.2015, Erişim Tarihi: 10.02.2016.
- <http://www.bbc.com/news/world-europe-34528493>, 14.10.2015, Erişim Tarihi: 10.02.2016.
- <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1152182-yskdan-1-kasim-aciklamasi>, 12.11.2015, Erişim Tarihi: 10.02.2016.

AÇIKLAMALAR

1. Federal olarak tanınan kabileler Amerikan ve Alaska Yerlileri kabilelerinin kendi iç yönetim koşulları göz önünde bulundurularak bireysel eyaletler şeklinde tanınmaları ile ortaya çıkmıştır. Federal hükümet tarafından tanınmaları bu kabilelerin egemen bir ulus oldukları anlamına gelmemekte, onlara federal yasalar çerçevesinde bazı haklar ve görevler vermektedir. ABD hükümeti bu Kabileler ile hükümetler arası ilişkiler sürdürürken tarihten gelen sınırları belli özerklik haklarını göz önünde bulundurmaktadır. ABD’de halen 566 adet federal düzeyde tanınmış Amerikan ve Alaska Yerlisi Kabilesi mevcuttur (www.bia.gov/FAQs).